

ETNOLOG

GLASNIK ETNOGRAFSKEGA MUZEJA
V LJUBLJANI

LE BULLETIN DU MUSÉE D'ETHNOGRAPHIE
À LJUBLJANA

REDAKTOR:

DR. NIKO N. ŽUPANIC

KNJIGA V. in VI.

LJUBLJANA

1933

ETNOLOG

GLASNIK ETNOLOŠKEGA MUZEJA

44061

LE BULLETIN DU MUSEE D'ETHNOGRAPHIE

~~48344~~

LJUBLJANA

1931

**Vsebina „Etnologa“,
knjiga V. in VI.:**

Stran

Mia Brejčeva: Slovenske noše na Koroškem	1—30
Jože Rus: Slovanstvo in vislanski Hrvatje 6. do 10. stoletja	31—45
P. Skok: Študije o jugoslovenskem slovarju na osnovi folklore in geografije	46—63
N. Županič: K fizio-etnični metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovane	64—78
M. Gaspari: Zbirka starin in umetnin v Kamniku	79—85
N. Županič: Antična terakota iz severne moravske doline v Srbiji	86—90
Mičun Pavičević: Crnogorci u pričama i anegdotama	91—97
N. Županič: Značenje nekih starih geografskih i etničkih imena na balkanskom poluostrvu	98—112
Милован Грба: Када је живео Иван Равенјанин?	113—115
✓ M. Markič: Izenačenje slovanskih črkopisov	116—133
N. Županič: Narodna epopeja „Kosovo“	134—176
Fr. Stelè: Umetnost Dolenjske	177—200
M. Markič: Nekaj pomembnejših slovanskih etimologij	201—217
N. Županič: Etnološki značaj kosovskih Čerkeza	218—253
✓ B. Saria: Narodopisno iz Simon Povodnega dela „Bürgerliches Lesebuch“	254—258
✓ Fr. Kotnik: Drobosnjakov „Izgnubljeni sin“	259—276

**Sommaire de l'„Etnolog“,
tome V et VI:**

Page

Mia Brejčeva: Les costumes nationaux Slovènes en Carinthie	1—30
Jože Rus: Das Slaventum und die Weichsel-Kroaten vom 6. bis zum 10. Jahrh.	31—45
P. Skok: Etudes de vocabulaire Yougoslavie basées sur le folklore et la géographie	46—63
N. Županič: Etude de la métamorphose physioethnique des nations, spécialement des Yougoslaves	64—78
M. Gaspari: Collection d'antiquités et d'oeuvres d'art à Kamnik en Carniole	79—85
N. Županič: Une statuette antique de terre cuite de la vallée de la Haute Morava en Serbie	86—90
Mičun Pavičević: Les Monténégrins dans les contes et anecdotes	91—97
N. Županič: La signification de quelques vieux noms géographiques et ethniques de la péninsule Balkanique	98—112
Milovan Grba: Quand Johannes de Ravenna premier archevêque de Split a-t-il vécu?	113—115
M. Markič: Un alphabet slave comun	116—133
N. Županič: Die Jugoslavische Nationalepopöe „Kosovo“	134—176
Fr. Stelè: L'art de la Base-Carniole	177—200
M. Markič: Einige bedeutsamere slavische Etymologien	201—217
N. Županič: Le caractère ethnologique des Tscherkesses du Kosovo polje en Yougoslavie	218—253
B. Saria: Ethnographisches aus S. Povoden's „Bürgerliches Lesebuch“	254—258
Fr. Kotnik: L'Enfant prodigue de Drobosnjak	259—276

Mia Borejčeva: Dr. Stanko Vurnik (nekrolog)	277—282
Fr. Stelè: Josip Mantuani (nekrolog)	283—287
V. Bučar: Dr. Lazar Dimitrijević (nekrolog)	288—290
V. Bučar: Dr. Arnošt Muka (nekrolog)	291—294

Kronika, referati in kritike	295—362
--	---------

Časopisi in nove knjige	363—377
-----------------------------------	---------

Dosedanji sotrudniki „Etnologa“ (1927—1933).

Internacionalni kongres antropoloških in etnoloških ved v Londonu
(30. VII. — 4. VIII. 1934).

Slovenske noše na Koroškem.

Mia Brejčeva — Ljubljana.

Noše koroških Slovencev, ki žive pod Avstrijo, doslej še niso bile v celoti popisane, dasi so zanimive, ker tvorijo prav ti Slovenci tisto slovansko vejo, ki je najdalje proti severozapadu potisnjena med nemški in italijanski živelj.

V tem članku je zbran glavni material o koroških nošah, ki je bil po raznih publikacijah doslej raztresen objavljen. Temu materialu so dodana še najnovejša opažanja; poleg tega naj ta članek pomeni tudi poizkus etnografske kategorizacije slovenskih koroških noš ter poizkus rekonstruirati zgodovinski razvoj nekaterih. Nedvomno ta članek ni popoln; pa naj sicer velja kot bodrilo k nadaljnjemu delu, ki naj maši vrzeli, na katere članek izrečno opozarja.

Najstarejši popis slovenske kmečke koroške noše je oni, ki popisuje nošo vojvode, ustoličenega v XIII. stoletju na Gosposvetskem polju. Manjkajo nam torej podatki iz VI. do XIII. stoletja, poleg tega tudi za žensko nošo XIII. stoletja. Odtedaj nam manjkajo podatki vse do konca XVIII. stoletja. Treba bo torej preiskati arhive in druge vire, v katerih se nahajajo popisi srednjeveških, renesančnih in baročnih koroških noš. Poleg tega bo treba obravnavati slike in freske iz teh časov na Koroškem, ki bodo gotovo izkazale zanimive podatke, do tedaj pa si moramo pomagati z ugibanji. Iz konca XVIII. stoletja, iz XIX. in našega časa imamo več popisov koroških noš. Te so v novejšem času že lokalno diferencirane in kažejo ziljsko, rožansko, mežiško, glinško, labudsko, podjunsko, jezersko in boroveljsko varianto.

Če skušamo sestaviti nekak zgodovinski razvoj noš na slovenskem Koroškem ter s hipotezami zamašiti zgodovinske vrzeli, bi to dalo takole sliko:

V XIII. stoletju ustoličeni koroški vojvoda je nosil takole nošo: sivo, platneno suknjo, ki je segala čez kolena in je bila spodaj z razporki odprta, dalje na nogah sive, platnene hlače,

opankam podobne čevlje, na glavi je imel klobuk, ogrnjen pa je bil z dolgim plaščem. V tej noši spoznamo nekoliko pokme-
teno in zaostalo frankovsko nošo XII. stoletja. Hlače so se bržko-
ne tesno oprijemale nog, opanke so bile bržkone z jermenjem
križasto privezane na meča, kakor je bila tedaj navada. O ko-
roški slovenski ženski noši iz tega stoletja, žal, ne vemo nič.

V XIV. stoletju nam Francesco di Toppo popisuje pač
kraške, pa nobenih koroških noš. Moramo si torej ustvariti na
podlagi ohranjenih fresk XV. in XVI. stoletja in na podlagi
opažanj pri tedaj povsod običajni alpski kmečki noši svojo sli-
ko: Moški so nosili platnene, prepasane srajce-suknje, segajoče
do srede stegen, na nogah pa — morda pisane? — »nogavičnike«,
hlače, ki so se oprijemale telesa, na glavah pa ostro se konču-
joče klobuke ali kožnate kučme. Ženske so si tedaj tesnile prsno
obleko in so imele zelo široka krila. Na glavi so nosile ali šapelj
ali pa pečo, ki je bila strnjena tako, da je zakrila čelo, del lic
in vrat kakor nemški Rise, Gebende in Gupf iz XII. in XIII. sto-
letja.

Trubarjevo kratko poročilo iz l. 1562. se glasi: »...welche
aber in Land Crain, Untersteier und Kaernten sitzen und
ihre Wohnung haben, die halten sich nach Art und Eigenschaft
der Teutschen, kleiden sich auch auf teutsch, allein dass die
Weiber tragen besonders lange Schleier am Kopf.« Potemtakem
smemo smatrati, da sta si tedanja nemška alpska pa slovenska
koroška noša precej podobni z izjemo, da nosijo Slovenke na
Koroškem »posebno dolge« peče. V ostalem vemo, da je bila
najznatnejša novost kmečke noše v XVI. stoletju napram prej:
pri moških ločenje hlač od nogavic in pri ženskah ločenje
janke od krila. Že takrat pa so bile slovenske noše jako diferen-
cirane, kakor ugotavlja že Trubar, ki čisto pravilno etnografsko
razdeli Slovence v narodopisne skupine. Renesančni individu-
alizem je tudi že nošam vtisnil svoj pečat in jih diferenciral,
dočim v srednjem veku niso bile tako raznolike.

Iz XVII. stoletja za Koroško nimamo poročil o nošah. Go-
renjci so tedaj po Valvasorju nosili ob delavnikih platnene dolge
in ozke hlače, ob nedeljah pa že široke poznorenesančne hlače,
pod kolena zvezane s pentljo; na mečah so imeli nogavice. Ob
delavnikih so nosili kratke suknje, imenovane kazake, ob ne-
deljah pa dolge suknje iz črnega lodna, ki so bile brez pasu

in so mahale do srede stegen. Srajca je pri vratu segala s širokim ovratnikom na ramena, na glavah so nosili ali štulaste visoke klobuke ali pa širokokrajnike (Schlapphut). Gorenjke so nosile konec XVII. stoletja z modrčkom skupaj sešita, precej široka in gubajoča se krila. Prepasovale so se zelo visoko, tik pod grudmi z modrim, štiri prste širokim, vezanim pasom. Pod pasom je ohlapno visel železen ali meden sklepanec; na nogah so imele rdeče ali bele volnene nogavice ter šolne ali bele škornjice, na glavi pa na italijanski ravni način zloženo tenko nagubano pečo. Predstavljamo si spričo dejstva, da so naši Gorenjci pa Korošci kot alpski del Slovencev sicer etnografsko tesno med seboj podobni, da je bila torej tudi koroška noša konec XVII. stoletja v bistvu prav podobna. V tej noši ni težko spoznati zenostavljenih poznorenesančnih in zgodnjebaročnih noš, ki so v drugi polovici XVII. stoletja že prešle iz mest med kmečko ljudstvo. Hlače, ovratnik z gubanjem, štulast klobuk temne barve pri moških so preprosta kopija poprej v mestih veljavne španske noše konca XVI. stoletja, tudi ženski trdi, visoko opasani modrček in široko krilo sta istega izvora. Čisto italijanskega izvora pa je pokrivanje peče tako, da je prišel na teme trd, štirikoten kos in metal konce na ramena.

Kakšne so bile noše v XVIII. stoletju, moremo razbrati iz poročil Hermanna, Hacqueta in Bretona.

Leta 1781. je izšla knjiga Benedikta Franca **Hermanna**: *Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kaernten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg u. Bayern im Jahre 1780* (Wien, bey Chr. Friedr. Wappler 1781). Ta popisuje koroške noše takole:

Na Koroškem so noše različne, a tako mnogovrstne kakor na Štajerskem le niso. Koroško dekle nosi pisano suknjo in prižasto (gestreift) vratno ruto. Ima velik klobuk s precej nizkim oglavjem. Ta noša je skoro po vsej Koroški običajna, le ob mejah drugih dežel se približuje sosednjim nošam. Redko vidiš pri Korošici moderc. Nosijo le tako zvane životke (Leibeln), ki so podobni brezrokavnemu korzetu. So vitke in visoke postave in dokazujejo, da ni resnica, da bi lepo postavilo napravile samo trdo pretisnjene prsi (eine steife Schnürrbrust). Avbe nosijo redko, zakaj kite si zvijajo skupaj (in einen Bund) in jih pokrijejo s klobukom, ki je postrani postavljen na glavo. Klobuki so črni ali zeleni in močno okrašeni z volnenimi ali svilenimi trakovi.

Treba je priznati, da tak klobuk dobro pristaja dostojnemu obrazu.

Poseben nakit Korošice je rdeča, tri prste široka preveza (Binde). Narejena je iz belega turškega sukanca in stkana zelo gosto po različnih vzorcih (Dessainen). Vse te preveze prihajajo iz Kranjske, kjer se v masah izdelujejo. Te preveze se všijejo med gornji in spodnji del srajce tako, da pridejo ravno okrog ledij. Ravno te preveze so prav za prav vzrok, da Korošice ne nosijo modrčkov. Životki (Leibeln) so namreč tako kratki, da se vidi rdeča preveza med životkom in krilom. Dalje se Korošci razlikujejo od Štajercev v tem, da nosijo zaponke na čevljih in ne nosijo čevljev s trakovi (»Bundschuhe«), namesto telovnikov imajo prave suknene vestije, ki so često pisane, tudi njihove suknje so nekaj drugače prikrojene kakor na Štajerskem.

Hermannov popis koroških noš je zelo splošen in ne dela razlik med nemškimi in slovenskimi. Ta popis velja le deloma za nekatere slovenske noše na Koroškem. Prvi loči točno med nemškimi in slovenskimi nošami **Hacquet l. 1791.** v svoji knjigi *Abbildung und Beschreibung der suedwest- und oestlichen Wenden, Illyrer und Slaven*. Ta popisuje ziljansko nošo XVIII. stoletja takole:

Ziljanska noša (slike 1—8, kroji Tab. I—IV).

Noša tega naroda je precej originalna, včasih je bila pa še bolj.

Moški nosi kratko* pristrižene lase. Na glavi ima visok, koničast, zelen ali črn klobuk, mlajši sicer že redko nosijo takšne, nego si pokrivajo glavo z zelo nizko štulo, iz klobučevine, poleti pa iz slame. Okrog vratu nima Ziljan ničesar. Ima pa pri srajci velik, naguban ovratnik ali »Kres« (»Pramesh«). Na prsih nosi rdeč vams (»Hlebz«) in zelene naramnice, oblači si kratek, rjav jopič, pozimi pa ovčji kožuh (»Kosmata«). Hlače so poldolge in široke, nogavice iz bele volne, obut je ali v škornje ali pa v »opanke«. (Glej sliko 1.).

Žena (sl. 2.), ima lase spletene v dolge kite, dekle ima kite okrašene z rdečimi volnenimi ali svilenimi trakovi, padajo ji po hrbtu. Glavo pokriva ženam široka, zadaj nekoliko navzdol viseča avba, narejena iz dolgega kosa blaga in je zadaj zvezana skupaj. Često je takšna avba okrašena še s črnim pasom, ki pride nanjo počez. Na robu, ob čelu, ima avba široke čipke ali

pa naguban kos platna, ki sega globoko v obraz. Okrog vratu nosijo žene niz pobarvanih steklenih koral, pod temi je širok, drobno naguban ovratnik, ki pokriva velik del života in pobarvanega, ali vezenega ali s trakovi okrašenega všivka na prsih (Brustlatz). Rokavi so široki in imajo manšete. Pozimi se nosi večinoma še vrhnja rjava jopa. Kratko krilo je na pol ali čisto volneno, robovi so obrobljeni z barvastim blagom, istotako je obrobljen tudi kratki predpasnik. Krilo in predpasnik redko segata dlje kakor do meč, ker je taka noša za ljudi, ki stanujejo v hribih, potrebna. Nogavice so volnene, po večini bele, manjkrat barvane. Čevlji so zvezani s trakovi ali z jermeni. Okrog telesa si žene opasujejo tako zvani »pas«, narejen je iz črnousnjene jermenca in okrašen z medenimi žeblički. Na koncu pasu visi zaprt nož. Klobuk nosi slovenska žena izredno redkokdaj, dasi so ji klobuki čedalje bolj všeč. Kljub temu pa jih nosijo samo v dežju ali v veliki vročini. (Glej sliko 2.).

Hacquet še pristavlja, da se iz noše tega narodiča vidi, da je odtod vzeta obleka harlekina in kolombine. Čeprav pa so Ziljani precej brihtni ljudje, pa imenovana šaljivca vendarle ne prihajata iz njihove dežele, nego z neke gorate nemške province, ki ni daleč od Ziljanov.

Tako Hacquet o ziljskih nošah. Po njem je posnel svoj opis tudi **Breton**. Ta je skoro dosledno prepisal Hacquet-a, posnel nekaj dodatkov s Hacquetovih slik in par malenkosti še dodal. Moške naramnice so po Bretonu zelene, hlebz rdeč, hlače segajo samo do »polovice nog«. O ženskih avbah pravi, da se le malo razlikujejo od onih, ki so jih pred leti nosile žene francoskih rokodelcev. Ovratnik je po Bretonu muselinast, krilo rdeče, jopica zelena in predpasnik moder. Tudi okrog komolcev je po Bretonu široko gubanje. Breton trdi, da nosijo Slovenke klobuke tudi za vrvco okrog komolca obešene. Pristavlja, da je italijansko gledališče vzelo obleke za harlekine in kolombine od ilirskih kmetov, posebno od Ziljanov. Pravi, da je opisana noša podobna oni komični, ki se je v starih časih nosila v slavnostnih sprevedih. Tudi Breton ima v tekstu bakrorezne slike, upodablja pa Ziljanko, precej podobno oni, ki jo je priložil Hacquet svojem delu.

Hacquetov popis je tudi še površen. Ne vemo, ali naj si pod njegovim popisom vamsa (hlebz — lajble?) mislimo telovnik ali

le srajco, ali so hlače irhaste — skoro bi lahko po sliki sklepali na to iz njih razporkov pod kolenom. Klobuk z visokim oglavjem in širokimi kraji bo najbrže še preostanek iz časov italijansko vplivanih baročnih klobukov (»Schlapphut«), ki pa se je torej že tekom XVIII. stoletja zamenjal z avtohtonim koroškoalpskim klobukom z nizkim oglavjem. Opanke bodo bržkone starejše obuvalo, a tekom XVIII. stoletja torej so se že nosili tudi škornji. O posameznostih suknje nam Hacquetov površni popis ne poroča ničesar.

Ženska avba je bila bržkone neke vrste zavijača iz trikotnega kosa platna, ki se je zadaj zavezala okrog kit, ki so padale po hrbtu, kakor kaže tudi Hacquetova slika. Črni pas, ki »pride nanjo počez«, je bil bržkone črna vezanina. Pod opisom onih širokih čipk ali nagubanega kosa platna, ki sega globoko doli na obraz, si je nemara treba misliti značilni ziljski »pintelj« (glej pozneje!). Da bi imeli rokavi jopice manšete, je pa skoro neverjetno. Najbrže gre tu za ošpetelj, (»vajšpat«), ki gleda izpod jopice. Bržkone je s krilom moderc ali životek skupaj sešit. Pod vezanim ali s trakovi okrašenim všivkom na prsih si predstavljamo morda ono »kranjsko« prevezo, o kateri govori Hermann (glej spodaj!). Hacquetova slika kaže ženo v zelenem, rdeče obrobjenem krilu, z rjavim životkom, v katerem je trikotast razporek; skozi životek gleda ona »kranjska« preveza. Predpasnik je moder in rdeče obrobjen, klobuk ima žena z rdečim trakom nataknen na komolec. Klobuk ima široke kraje in razmeroma nizko oglavje.

Toliko o nošah Ziljanov v XVIII. stoletju. Treba bo še mnogo slikovnega materiala in starih popisov, da bo slika noše iz tega časa popolna.

V XIX. stoletju omenjajo koroške noše *Illyrisches Blatt* (l. 1843., str. 147), izdaja *Oesterreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild* (Kaernten und Krain) 1890 von Rudolf Waizer und Franc Francisci, dalje razni letniki *Carinthiae*, H. Morova knjižica *Das Gailthal* i. dr. V novejšem času je pisal o tem A. Sič (O slov. nar. nošah 1919. in Slov. nar. noše 1927.). Najpodrobnejši popis s pristnimi imeni vred pa je za ta članek oskrbel župnik v Gorjah v Zilji, g. I. Katnik (naj mu bo izrečena za to najtoplejša zahvala!). Če uporabimo ves ta material, je ziljska noša v XIX. stoletju takšna:

Dr. M. Wutte poroča v »Carinthia« I, 1927, 1—3, str. 69, da je našel v koroškem deželnem arhivu (II, Fach 55, 1819) zapisek, po katerem so se Ziljani leta 1819. pokazali cesarju Francu na njegovem potu skozi Koroško v Italijo v takšni noši: z rdeče obrobljenimi (eingefasst) nizkimi čevlji, svetlomodrimi nogavicami, črnimi hlačami, rožasto ornamentiranih telovnikih, črnih vozniških suknjah z belimi gumbi, zelenimi naramnicami, pisanimi ovratnicami. Na glavi so imeli »Rundenhut« z zelenim trakom okrog oglavja in belim bombažem pod trakom, okrog trebuha pa so nosili rdeč pas »Thamis« (Damast).

(Primerjaj tudi po Hacquetu posnet popis iz l. 1827., publiciran v »Carinthia« 1920/37!)

Nošo v letu 1844. je popisal cenilni komisar Petz (prim. dr. Wuttejev članek »Kaerntner Trachten um 1844. »Carinthia« 1923/60) kot »čisto svojevrstno« takole:

Čisto svojevrstna pa je noša kmetov v srednji Ziljski dolini od Šmohorja do Podkloštra. Kmetje nosijo navadno spenzerje iz sivega ali temnozelenega sukna, dolge telovnike s številnimi velikimi, kovinskimi gumbi, črne kratke hlače, volnene nogavice in visoke do kolen segajoče čevlje. Kmetice si spletajo lase v dve dolgi kiti, prepleteni s svilenim trakovjem, na koncu imajo pentlje. Glavo jim pokriva ali nekaka avba, ki je zadaj podobna vreči, ki vsebuje kiti, spredaj pa je obrobljena s širokimi čipkami, globoko zgubana in tolika, da pokrije skoro pol obraza. Ali pa se glava zavije v pisano perkalasto ruto tako, da kiti molita na obeh straneh izpod rute. Gornji del života je oblečen v svilen životek, ki je na prsih globoko izrezan. Čez njega se zaveže svilena ali perkalasta pisana ruta in se zadaj na hrbtu spodaj zaveže, spredaj pa pritrdi na ovratnik z iglo, na kateri vise vsakovrstne malenkosti, nabrane v cvoto (Quaste). Srajca z dolgimi rokavi je zadaj opremljena z dolgim, prirezanim in nagubanim ovratnikom. Spodnje telo pokriva krilo iz črešnjevordečega ali črnega domačega blaga, na drobno nagubano in povsem okroglo, pa tako kratko, da komaj seže pod koleno. Istotako dolgi kakor krila so tudi predpasniki, platneni ali perkalasti, navadno modri. Ženske so opasane z usnjenim pasom, vezanim s pavjimi tuljci. Spredaj visi od pasu še jermen, na katerem visi majhen žepni nožič. Nogavice so dolge in bele,

čevlji izrezani. Pozimi nosijo Ziljanke ovčje kožuhe z belo ustrojeno platjo na ven obrnjene.

Iz poznejših popisov, gori navedenih, izpopolnjenih s podatki g. Katnika, posnemamo, da je zadnji stadij razvoja ziljske noše takle:

Moški nosijo »srešč« — srajco iz platna, ki ima okrog vratu ovratnik »kólar«. Za kravato nosijo pod »kolarjem« pisano svileno ovratno ruto, imenovano »pcanetelj«, ki je včasih franžast in se spredaj zveže v vozel, imenovan »knof«.

Hlače so dokolenske irhaste, iz kože srne ali divje koze. (Tab. I, sl. 1.) Stranski šivi so s črno svilo izšivani in ornamen talno izkičeni (ausgesteppt). (Tab. I, sl. 2, 3.) Konci hlačnic, ki so spodaj opremljene z razporki, imajo po dva prišita, dolga jermena, s katerima se hlače okrog kolena zavežejo. Spredaj zgoraj imajo hlače veliko štirikotno krpo, ki se zapenja z dvema ali tremi gumbi (navadno iz jelenove kosti), na vsaki strani te krpe je vшит spredaj po en žep. Tudi zadaj imajo hlače majhen razporek z jermenoma, da se lahko zožijo ali razširijo. Ob stranskih šivih, ob kolenih spodaj in ob krpi ter pod njo so hlače črno vezene in kažejo ornamente, kakor jih vidiš na naši tabli.

V prejšnjih časih so Ziljani navadno nosili nizke čevlje z zaponko in »mašno« in bele nogavice iz volne. V drugi polovici XVIII. stoletja nekako, kakor pravi že Hacquet, so začeli dolgi škornji tekmovati z nogavicami. Ti škornji so bili v XIX. stoletju tako dolgi, da so segali še nad kolena in se včasih nad njimi na baročen način zavihavali nazaj. Bili so iz mehkega usnja, poprej črno, v novejšem času rjavo udelanega. Od nekako l. 1875. dalje se nosijo škornji samo še na »žegen«.

»Bruštah« je bil ali iz žameta ali svile, udelan z rožicami, ali pa iz kričeče rdečega sukna. (Tab. I, sl. 4.) Čez vrsto spodnjih gumbov je bil pritrjen črn ali rdeč trak, na katerem so bili prišiti veliki okrogli, srebrni ali cinkasti posrebrni gumbi tako, da so se skoro drug drugega dotikali. Včasih je imel lajbeč tudi samo te dekorativne gumbе, s katerimi se je zapenjal. Ti gumbi so ali čisto kroglasti ali pa polkroglasti in jih je navadno od 12 do 16 na vsaki strani.

Lajbeč (jopič) (Tab. II, sl. 1) je bil iz »mšestra«, žametu podobnega blaga, ki so ga dobivali iz Italije. Imel je včasih stoječ, navadno pa položen ovratnik. Bil je kratek, tako, da so bili rokavi

daljši od njega. Obrobljen je bil z žametastimi trakovi in je bil ali temnomoder ali temnozelen in imel na obeh straneh prsi prišito dekorativno vrsto ploskih, okroglih, posrebrenih gumbov. Tudi rokava sta imela često majhne razporke, ki so se zapenjali s po dvema svetlima gumboma. Spredaj na bruštahu sta bila na vsaki strani tudi po en žep, katerih robova sta bila tudi obrobljena z žametom. Kroj je razviden iz naše slike. (Tab. II, sl. 2, 3.)

Pod klobukom so nosili moški včasih svilen kapico s cofom, ki se je ponekodi imenovala »žlajfica«, drugod »kapa« ali »smrt-nica«. Počez okrog glave je bila raznobarvno progasta in se je nosila pod klobukom s širokimi kraji pa nizkim oglavjem tako, da je »cof« visel izpod nje ob licu na rame. V novejših časih so se nosili tudi kosmati filcasti klobuki, okrašeni s šopki in krivci od ruševca.

O kožuhih nimamo še točnih podatkov. Bržkone so bili podobni gorenjskim in so imeli zadaj svilen vezeno ali z barvastim usnjem aplicirano ornamentalno »rožo«.

Etnografski muzej v Ljubljani hrani tudi še star ziljski plašč (ponekod na Koroškem so ga zvali »burmus«). To je velika, modrosuknena suknja z dolgimi rokavi in ležečim ovratnikom. Preko rame sega kratka pelerina, ki zakriva gornji del telesa in roke, da je oblačilo podobno nekakšnemu haveloku. Tak podoben plašč, dasi brez pelerine in rokavov, ima tudi ženin na Prinzhofferjevi sliki »Gailthal, Brautpaar« (sl. 5) iz zbirke rajnke avstrijske cesarice Elizabete (l. 1858.). Ženin ima na tej sliki pisano nošo z visokimi, mehkiimi škornji, irhovkami, rdečim bruštahom s srebrnimi kroglastimi gumbi, daljšim lajbčem, spodaj okroglo zaključenim, dalje ima kolar in rdeč pcanetelj, na glavi pa navaden klobuk srednješirokih krajev, s šopkom in krivcem. Pod njim ima svilen kapo z velikim cofom, ki mu pada na desno ramo.

Vsak svat na ziljski svatbi je imel na gornjem robu klobuka rdeč trak. Goldenstein ima na svoji sliki Ziljana v Slowiansczyzni upodobljenega bržkone ziljskega plesnega mojstra (sl. 3), zakaj mož ima opisano nošo s širokokrajnim klobukom in visoko, zgoraj razširjeno štulo, podobno biedermeierskim cilindrom (meščanski vpliv), v levici pa sulici ali kiju podobno palico, v prerezu štirioglato, končujočo se v razširjen bat s sulico. S to palico v roki je mož nadziral plesni red pri ziljanskem »raju« (podatek je v arhivih našel ravnatelj Nar. muzeja g. dr. Jos. Mal

in ga bo objavil v 11. zvezku Zgodovine slov. naroda pod po-
glavjem »Iz družabnega življenja«).

Toliko je bilo mogoče doslej zbrati podatkov o ziljanski
moški noši.

Ziljska **ženska** noša v XIX. stoletju je pa slednja: Srajca
se imenuje »vajšpat«, je bluzi podobna, bela, ima dolge rokave,
ki so v zgornjem delu, zlasti pod pazduho zelo široki in se proti
koncu roke zožujejo in končno stisnejo v manšete s čipkami
»špicami« ali »špicelni«. Tab. III, sl. 1.) Na ramah zgoraj so močno
nabrani, imajo »bavde«, pod pazduho niso nabrani. Okrog vratu
je ovratnik »kolar« ali »kraguč«, ki sega na ramena, po tilniku
zadaj navzdol pa visi trikotast, kraguču prišit privesek »krežl«.
Tudi na prsih je vajšpat često gosto »nabavdan«. (Tab. III,
sl. 3. 4.)

Spodnje krilo se imenuje »untrfat«. Je široko, belo, v novejš-
šem času poškrobano. Spodaj je obsežno 10 do 12 palic, okrog
pasu 3 palice. Spredaj je za ped širok pas, ki ni nabran v
»bavde«, ob straneh od srede je nabran, najgosteje pa je nabran
zadaj. »Unterfat«, pravijo, se mora »svetiti«, to je, videti za prst
izpod krila.

Samo za na ples se obleče posebno spodnje krilo, precej
ozko, imenovano »rajovc«.

V novejšem času nosijo Ziljanke pod rajovcem ali untrfa-
tom tudi spodnje hlače. Tudi te se morajo »svetiti«, to je, gle-
dati za prst široko izpod krila.

Krilu pravijo Ziljanke »ras«. (Tab. IV, sl. 1.) Navadno je
iz listra, kateremu pravijo Ziljani »urlan«. Včasih je res tudi iz
domačega blaga. Spodaj ima ras približno osem centimetrov ši-
rok rob drugačne barve. Ras je na široko »plisiran«, »v roče
djan«, kakor pravijo Ziljanke, je dolg kakih 65 cm in je črne,
vijoličaste, pa tudi modre (»brune«), rjave (»ruse«), »temnobru-
ne« barve. Široki obrobni pas spodaj je povsod zelen. K rasu
je prišit žametast »nidrc« ali »modrč«, ki je z rožicami pisan in
ima često vse robove obrobline ali s temnim žametom ali pa
s temno svilo. (Tab. IV, sl. 2, 3, 4.)

Nogavice so belovolnene, zelo gosto pletene in včasih
umetno »čopčaste«. Pravijo jim »štumfi«. So zelo debele, pa si
Ziljanke rade oblačijo po več parov nogavic, da so meča videti
debelejša.

Nogavice ne sežejo visoko preko kolena, pod kolenom pa se zavežejo z rdečimi, modrimi ali zelenimi »panteljni«, tako da je spredaj večja »mašna«, ki se navadno vidi izpod krila.

Čevlji so bili v prejšnjih časih nizki šolni brez luknic za trakove in brez počezne vezi. V XIX. stoletju (ali morda tudi še v XVIII.?) pa so bili v navadi zelo visoki čevlji. (Sl. 8.) Pri teh so bili gornji deli, ali, kakor pravijo Ziljani, »obušje«, iz črnega debelega sukna in so bili često črno ali belo ornamentalno »naštepami«, zlasti okrog jamic za trakove, ki so bile medene. Zadaj na hrbtu je imel čevljev všito tanko rdečo nit. Usnjeni so bili le podplati s peto, kapice spredaj ter droben pas ob stopalu. V najnovejšem času nosijo po mestnih prikrojene šolne.

Čez prsi si je Ziljanka pripela »pcanetelj«, židasto in franžasto ruto, karirasto ali sicer živo pisano. Pcanetelj je bil zvezan čez prsi tako, da je visel en konec navzdol, nasprotni konec pa se je v višini pod pazduhe trikotasto pripognil, druga dva konca sta se zvezala zadaj kakor predpasnik v voz, ki je prišel pod pas. Tako pokrije pcanetelj vse prsi in tvori s svojo izredno živahno pisanostjo enega glavnih dekorativnih efektov vse noše. Sredi pripognjenega trikota pcaneteljna se pripne »medanca«, zlata ali srebrna broša (posebna vrsta medance je takozvana srebrna »žvingla«, na kateri vise majhni kamenčki).

Ziljanke so nosile vrhu krila še »burtah«, predpasnik, zelo nadrobno plisirani, se pravi, »v majhne rorče djan«, tri palce širok, spodaj dva do trikrat naguban. (Tab. IV, sl. 5.) Pod tem burtahom so nosile še drug, navadno klotast predpasnik s špicni spodaj, ki so kukali izpod burtaha. Burtah je križast, ali zeleno-bel ali »brunobel« ali črnordec in je iz voala ali »tibeta«.

Ženski ziljanski »pas« (sl. 7) je širok, usnjen in ornamentalno našivan ali nakovan. Če je nakovan, ima zabite drobne koščke medi ali cinka, združene v razne figure, med katerimi igra glavno vlogo rozeta. Včasih je s svilo vezen, nekateri so iz z rdečim safijanom obrobjenega usnja in so bogato izšivani z nitjo iz stebila tičjega (gosjega?) perja. Ornamentalne oblike so rozete, rastlinski listi in spiralasto se prepletajoče robne vijaje. Na širšem koncu pasu je obroč, na katerem visi še majhen košček pasu navzdol, ob njem so privezane v novem času modre, rdeče, bele, zelene »žoje«, svileni trakovi, ki od pasu na desni vise navzdol do konca rasa, kjer je poprej visel na jermenu nož.

Baje nosijo dekleta, ko gredo v »prvo«, t. j. na ples pod lipo, posebno našivan in izkičen pas, navaden pas iz usnja pa imajo pri plesu na plesišču.

Na glavi nosijo Ziljanke svilenο ruto, često franžasto in močno pisano. Imenujejo jo »adrea«. Ta se zveže okrog las tako, da je voz el zadaj za vratom skrit pod trikotastim koncem, ki moli po hrbtu. (Sl. 6.) Za praznične prilike nosijo dekleta »pintl« iz belega, finega domačega platna s površino 30—40 cm.² Temu kosu je prišit še poškrobljen »krežl«. (Tab. III, sl. 5.) Na obeh ne poškrobljenih koncih »pintlna« sta prišiti dve »žnurci«, ki se zadaj zvežeta kakor ruta. Tako nastane nekakšna avbica (sl. 5), ki je le spredaj nagubana. Pod pintlnom nosijo še zadaj zvezano, pisano svilenο ruto, tako, da se na čelu nekoliko vidi izpod pintlna. V najnovejšem času se pintl zelo redkokdaj nosi. Nevesta ima poleg pintlna in rute na glavi še klobuk, podoben moškemu »ziljskemu« klobuku, le da je malo manjši. V Österr.-Ung. Monarchie i. W. u. B. je pri opisu ziljanske ženske noše govor o ziljski »peči«, ki spominja na Kranjice in pomeni belo, glavnikasto (»kammartig«) nabrano čipkasto avbo, dalje se tam omenja svilena na glavna ruta. Pod pečo, ki je pravzaprav avba, je najbrže mišljen pintl. Sič v svojih »O slovenskih narodnih nošah« (na str. 27) kakor tudi v ponatisu iz l. 1927. (str. 31) trdi, da si Ziljanka »pri posebnih svečanostih dene na glavo belo pečo, t. j. posebne vrste avbo, napravljeno iz širokih čipk in okrašeno z zlatim brokatom, navadno pa nosi na glavi svilen robec«. Pintel imenuje Sič, ki je uporabljal »razne opise noše Ziljank«, »črn, baržunast trak«, »katerega pa žene ne smejo več nositi«. — V kolikor se je dalo s Koroškega doslej pozvedeti, so tam ženske nosile v XVIII. stoletju zavijači podobno avbico s črnim formom, kakor to popisuje Hacquet (glej gori!), v novejšem času pa adro (svilenο ruto) in pintel. Zgleda, da je pintel bil svečan nakit deklet in nevest, zakaj na akvarelu iz zbirke cesarice Elizabete, »Gailthal, Brautpaar«, ga nosi nevesta. Črni trak na čelu, ki ga Sič imenuje pintel, bo bržkone p a n t e l in bo znak neomženih žensk. Panteljne iz črnega baržuna so nosile pod »apthom« tudi bohinske deklice in bo nemara v sorodu z belokranjsko »parto«, le da se je tamkaj razlikovala parta deklet in omoženih žen po širokosti. O pintelnih z brokatnim okrasjem se ni dalo iz novejših časov nič več poizvedeti.

Dr. M. Potočnik (Vojvodina Koroška, 1909, str. 156) piše, da se Ziljanka v kratkem oblačilu zove Slovenka, ona v dolgi janki ali čikli pa Nemka (janka in čikla sta vzhodnokoroška naziva). Pravi, da mladenke skrbno pripravljajo svojo obleko za žegen: likajo ras in drugo perilo in napravljajo kakor pri harmoniki lepe »bavde«, pripravljajo svilene robce in »pcaneteljne«, ki jih bodo pokrile k maši in potem k prvem plesu, obšivajo čevlje in privežejo k pasu belomodrordeče trakove. O nevestini noši pravi Potočnik, da nosi nevesta nad svilnatim pcaneteljnom še pintelj in klobuk, ki je ovit s surovo svilo v narodnih barvah in tako figurira kot nevestin venec. V lase je imela nevesta unešene raznobarvne trakove in po hrbtu spuščene, imela je dragocen pas in predpasnik iz domačega platna, obrobljen z raznobarvno svilo.

Toliko o ziljski noši, ki je, kakor priznava posredno že Hacquet, za njim pa tudi Nemca Waizer in Francisci (Ö.-Ung. Mon. i. W. u. B.), naj originalnejša v vsej Koroški. Ostale koroške noše med Slovenci so manj originalne in bolj nemškoalpsko vplivane. Seveda je moška noša po vsej slovenski Koroški skoro povsod enaka, vendar pa se ziljska ženska noša močno loči od ostalih. Ostale noše so manj izrazite in tvorijo le neznatne variante enega samega tipa.

2. Mežiška noša.

Ta je našla svojega monografa, dr. F. Kotnika v »Našem Domu« (Maribor 1926, str. 72—76), po katerem posnemam za mežiško moško nošo tole:

V starih časih so nosili moški dolge lase do ramen, o Veliki noči so jih prirezali.

Hlače so bile irhaste dokolenske, imele so »leso« na tri gumbе, spodaj ob robu hlačnic pa črne trakove, s katerimi so se zavezovale. Na desni hlačnici zgoraj je bil ozek žep (devžek), kjer je tičala usnjata nožnica za nož in vilice. Nekateri so nosili hlače tudi iz domačega sukna (lodna), ki so bile nekoč tudi kratke.

Nogavice so bile bele volnene, premožnejši so nosili tudi zelene.

Čevlji so bili nizki, ki so imeli spredaj jermene, pozimi pa visoki. Škornje so nosili samo duhovniki. Cokle z javorovim

stopalom so imele zadaj brezove zapetnike, zgoraj pa je bila lesena pletenina z mecesnovim trakom.

Srajca je bila hodna ali iz tankega domačega prta. Imela je velik ovratnik. V rabi je bil tudi »kranjski prt«.

Klobuk je bil iz ovčje volne, imel nizko, široko oglavnico in široko streho. Bil je črn.

Telovnik (lajbič) je bil črn, bogatejši so nosili svilenega s srebrnimi gumbi. Okoli vratu je bila zavezana svilena rožnata ruta.

Jopič je bil iz kupljenega lodna črne barve, revnejši so nosili sivkastega iz domačega sukna (lodna).

Plašč, zvan »burmus«, je bilo dragoceno oblačilo (do 35 gld.). Po obliki je bil podoben haveloku. Burmus je bilo svatovsko oblačilo, ki ga je moral nositi vsak moški svat pozimi in poleti.

Pozimi so moški nosili tudi dolge ovčje kožuhe. Volna je bila obrnjena naznotraj, koža ven. Na hrbtu je imel kožuh lepe rože ali pa kak verski motiv, n. pr. ime IHS. Vozniki so poleti nosili modre plašče, ki so bili podobni srajcam in so segali čez kolena.

Poleti so nosili moški za deloven dan kratke platnene hlače, hodno srajco, naramnice in klobuk.

Dve vrsti domačega blaga: resovina, katero stke tkalec iz hodnika in volne, bukovina ali domači loden za hlače, jopiče in telovnike iz same volne.

Ta moška noša je izginila okrog leta 1860.

Ženska mežiška noša se je hitreje izpreminjala od moške.

Krilo »janka« je bilo iz domačega platna in modro pobarvano z belimi rožami. Janke se je držal modrc, imenovan »nieder« iz istega blaga. Bogatejše kmetice so nosile rjavo kupljeno blago, ki je prelivalo barve; v blago je bila vtkana svila.

Srajca se imenuje »rokavci«, segala je do laktov in je bila okrog vratu in na laktih nabrana. Revne so nosile »štrajhaste janke« iz domačega platna, v katero je tkalec vtkal modre in druge barvne vrste.

Jopa je bila zgoraj košata, spodaj manj, zadaj nabrana in kratka, podobna torej špenzarju.

Predpasniki so bili ozki, narejeni iz hodnega prta, različne barve, pozneje iz tiskanine (druka), premožne pa so nosile svilenatega.

Čevlji so bili nizki, poleti so Mežičanke nosile tudi »šolne«.

Pas je nosila okrog leta 1810. vsaka gospodinja. Bil je kovani, na katerem je visela verižica, na njej pa nož. Pozneje so nosile verižice z nožem le še doma pri delu. Nemški narodopisci smatrajo slednje za slovensko posebnost.

Zimski kožuh je bil iz ovčjega usnja, na hrbtu je imel ornamenat iz cvetja.

Pokrivalo so tvorile avbe ali pa »bele adrce«. Mežiška avba ali »koroška avba« (koroška kapa, črna kapa) (sl. 9) pokriva samo zadnjo polovico glave in ima zadaj po dva črna moire-trakova, ki se zavežeta v lepo pentljo. Prevlečena je s črno, stisnjeno svilo, zaglavje pa s črnim baržunom, na katerem so z zlato uvezeni različni geometrični in cvetlični motivi, »zadnjek«. Dekliške avbe (nevestine) imajo tudi raznobarvne stilizirane cvetljice in zelene liste. Avbe so navadno zarobljene z zlato vezeno.

Bele adrce so se nosile in zavezale na razne načine, zadnji ogel je padal po hrbtu. Obrobljene so bile s čipkami (slovenske« in »nemške« špice).

Ženski klobuk je bil iz zajčje volne, imel je zadaj dva črna trakova kakor avba, ali pa je bil brez njih. Ovijala ga je debela črna svilnata vrvca, pozneje svilnat trak. Izpočetka so ga Mežičanke nosile brez rute, pozneje pa nad ruto bodisi pozimi ali poleti. To nošo so sprejele od nemških sosed v Labudski dolini in ob Glini, kjer je bil tak klobuk znan kot »šentviški klobuk«. Ta noša se je raztezala med Slovenkami tudi po koroški in celovski okolici.

Precej podobno nošo so nosili tudi Štajerci na Pohorju, v Solčavi in Savinjski dolini.

3. Rožanska noša.

Moška (po dr. M. Potočniku, glej zgoraj!):

Irhaste hlače, kratek »jopič«, širok klobuk, rdeč svilen telovnik s srebrnimi gumbi, modre nogavice, nizki čevlji.

Ženska (sl. 9 a), b), c): Kapa, okrašena z žojami in zlatim brokatom (Tab. VI, sl. 3, 4, 5), črna suknena »jopica« do pasu, precej košata »janka«, bele, lepo pletene nogavice, s suknom obšiti, nizki čevlji z »mašno« in zaponko. Poleti namesto jope sama janka z »rokavci«. (Tab. VI, sl. 1, 2.) Tudi lepi pasovi so bili nekdaj v navadi.

A. Sič popisuje v Slov. nar. nošah (1927.) str. 32 in 33 moško nošo: klobuk črn, z dvojnimi krivci, pod njimi kapa. Srajca ima položen ovratnik, okrog vratu pisana ruta, zavezana pod vratom v voz. Konca rute sta na ramah potegnjena izpod žametastega telovnika. Suknjič je temen in kratek. Hlače so kratke in irhaste. Ženska noša: Lase na prečo počesani, kite zavite v svitek in pripete z glavnikom. Čez teme nosijo črn baržunast trak. Pokrite so s črno avbo, ki ima zadaj našit z zlatom vezen »zadnjek«. Srajca bela, poleti s kratkimi, pozimi z dolgimi rokavi. Pod vratom je zapeta z gumbom, rokavi so na rami nabrani, za pestnikom so prišite čipke. Čez prsa nosijo svileni rožasto ruto, modre se drži krila, krilo (janka) je iz navadnega raznobarnega blaga, tudi svileni. (Tab. V, sl. 1.) Predpasnik črn svilen, obrobjen s čipkami (vogali ponekod okroglo obrezani). (Tab. V, sl. 2.) Zadaj pentlja z dolgimi trakovi. Nogavice bele, nosijo šolne, tudi visoke čevlje. Pozimi nosijo še črne »jope«, katerih rokavi so v sredi nad komolcem zadržani z gubami (nabavdani).

Ta noša, pravi Sič, se nosi okoli Bač in Roža.

4. Podjunska noša.

Srajce (»kikl«) so nosili moški iz domačega platna. Imeli so položen ovratnik, imenovan »kolir«, okrog vratu pa zavezane svilene ovratnice, imenovane »ošpinteljne« (Halsbinde), ki so se spredaj zavezovale v voz. Na ramah gleda ta ošpintelj izpod »lajbča«.

Hlače so bile dokolenske, irhaste, odpirale so se spredaj s štirikotno krpo »na polkence«. Spodaj sta bili hlačnici razprti in opremljeni z jermenastimi »pantelnji«, s katerimi so se zavezovale hlače okrog podkolen. Skoro gotovo so bile tudi ornamen tirane s črno svilo.

Nogavice so bile pri nizkih čevljih rdeče ali modrovolnene; često so se nosili, zlasti v zadnjem času tudi izšivani na levi in desni, ne na zadnji strani, škornji. Pri kratkih škornjih se je med hlačami in gornjim robom škornja videl kos beloplatnenih spodnjih hlač na kolenu.

Lajbeč je bil spredaj žametast, redkeje svilen, navadno vdezan z rožicami, tupatam pa tudi ves kričečerdeč. Imel je ali srebrne kroglaste ali polkroglaste gumbe ali pa gumbe iz jelenove

kosti. Verige za uro so bile zelo velike, srebrne, obeski so bili križniki (tolarji) ali ključi.

Jopič (jopeč, jopč) je bil zelo kratek, je imel ležeč ovratnik, vsi robovi so bili obšiti s črnim žametastim pantelnom ali »žnuzami«, isto tako robovi žepov. Bil je iz domače rjave raševine, nedeljski pa iz žametu podobnega blaga in je bil najčesče temno moder ali črn.

Iz žepa je visel rdeč in velik »fcanetelj« (včasih tudi navadna ženska »ódra« ali »ódrice«), v drugem žepu je bila »fajfa«, katere »rorč« je gledal iz žepa. »Mehir« za tobak, »tabakpajtl« je bil spravljen zadaj pod supnjo, da je njegov »mušl«, cof gledal včasih izpod suknje. Svinjski mehirji so bili obšiti z rdečim trakom.

Pod klobukom so imeli moški v podjunski dolini svileno ali pavolasto čepico, imenovano »smrtnico«, ki je bila dvojna, znotraj rdeča, zunaj temna, z dolgim cofom, »mušlnom«. Nekateri te smrtnice v hiši niso zlepa sneli z glave. Klobuk je imel v novejših časih kratke in ozke krajce z oglavjem, podobnim onemu polcilindra, dasi ni bil previsok. Okrog klobuka je bila »žnura« z dvema čopoma, »mušlnoma«, ali pa širok trak, imenovan »óbvada«. Poleti so imeli moški v Podjuni pod klobukom zeleno žametno polkroglasto čepico, zvano »kapica«.

Svatje (»ovsetarji«) so imeli seboj »óvsetarsko palico« iz pušpana (Fischbein), spodaj okovano, na vrhu je imela bunkasto glavo, pod njo je bila luknja s trakom: belega je imel ženin, rdečega ovsetarji.

Za moško nošo v Podjunski dolini mi je dal podatke gosp. stud. techn. Joško Trampuš iz Pliberka. Žensko nošo je pa opisala gdčna. Malči Mlinarjeva iz Pliberka. Obema topla hvala!

Ženska noša v Podjuni je zelo podobna rožanski in mežiški ter bližnjim nošam v zahodni Štajerski.

»Avba« je iz črne svile, ima znotraj »futer« iz barhenta ali platna ali navadnega blaga, zunaj je prešita s črno svilo in nogo sto črno prešivana, kar je videti znotraj na »futrú«. Zadaj ima ornament s polkrožno zaključenim ali rahlo priostrenim vrhom. Ta ornament je zlat (»porta«) in se nahaja na kosu iz violetnega ali vinskordečega žameta. Glavni del so geometrični motivi ali navadne rozete, ki ne pomenijo ne nageljna, ne planinke. Nekateri ornamenta so tudi vezani iz črnih, steklenih koral, tem koraldam pravijo »gralce«. Zadaj drži avbico skupaj elastičen

trak, na katerem visita dva 8 do 10 cm široka črna trakova, dolga do 150 cm in nazobčana. Avba pokrije samo zadnji del glave, tako da so spredaj vidni lasje, nekdam počesani na osrednjo prečo. Trakova se potegneta naprej in ovijeta ob robu avbe okrog glave, potem se zadaj spneta s »haftelnom« in se zavežeta v zatilniku v široko pentljo, imenovano »mušla«. Druga vrsta ima že kar narejeno mušlo zadaj, ki je kar pripeta. Trakovi so iz črne svile, se imenujejo »panteljni« in so moirirani z rožami. Pod trakovi je bil še barvast trak »ruméjak«, ki je za prst daleč gledal izpod črnih trakov.

Srajca, »rokavi«, je iz finega, drobno tkanega domačega platna ali iz šifona. Podobna je gorenjski. Na rami in spredaj pod vratom so »favdi«, ovratnik je nizek, včasih obrobljen s čipkami. Rokavi so na ramah ozki, ob komolcu se znatno razširijo, ob zapestju pa zopet zožijo. To so nedeljski »rokavi«, za vsak dan nosijo »prtene rokave« s kratkimi rokavi. Za pestjo so imeli manšeti redkokdaj čipke. Srajca je kakor gorenjski ošpetelj zelo kratka, sega komaj nekaj cm pod pas.

Krilo, imenovano »jonka« je skupaj sešito z modrcem, imenovanim »njedrc«. Dolgo je do členkov, je volneno ali listrasto ali iz izpreminjajoče se svile temnolivnozelene, črne, (kašmir) ali vinskordeče barve. Spodaj ima kakih 20 cm od tal prišit širok črn žametast rob. Mesto žameťa se za rob porablja včasih črne čipke. Krilo je okrog in okrog nabrano v 1 cm globoke bavde, samo spredaj na sredi je puščen kakih 20 cm širok pas brez bavdov. Njedrc je včasih iz istega, včasih iz drugačnega blaga kakor jonka, je spredaj pri vratu nepregloboko, okroglo izrezan, da se vidi ovratnik s par bavdi na prsih. Zadaj je manj izrezan.

»Odrca«, svilena ruta, rožasta, karirana, franžasta, se zgane v dva trikota po diagonali, položi okrog vratu na ramena in se spredaj pripne s »špernodlni«. »Devovniške« odrce so velike in se počez zavežejo čez prsi, zadaj na hrbtu pa se zadnja konca zavežeta v voz.

»Štumfi« so pavolnati, beli, brez »buclev« kakor ziljski, so pa umetno pleteni v geometrične in rastlinske ornamente s tem, da se plete nogavica redkeje ali gosteje v razne kombinirane »muštre«. Nogavice so privezane s »podvezo«, ki je tkana iz lanu.

Čevlji so raznih vrst, kakor navadni črevlji, šolni, punčuhi in visoki čevlji (nižji od ziljskih). Bili so kombinirani (visoki) s črnim suknom in usnjem.

Spodnje krilo se je imenovalo »spodnca« ali »spodja jonka«. Bilo je iz belega platna ali iz šifona, spodaj zelo široko in s čipkami obrobljeno. Včasih so nosile ženske v Podjurski dolini kar po tri ali štiri »spodnce«, da so bile bolj košate.

V delavnik so si ženske pokrivale glavo z navadnimi belimi odrcami, imenovane »mojcke«, ki se zadaj zavežejo.

Pozimi so ženske nosile velike ovratne rute iz volne s franžami, imenovane »umentuh« (Umhaentuch) in pa »jope«, čez pas ozke, na ramah široke in »nafavdane«, dopasne jopice.

5. Glinška noša (sl. 10).

Glinška ali celovška noša, pravi dr. M. Potočnik, (glej zgoraj!), se je nosila po odpravi stare noše med leti 1865. in 1885. Danes (t. j. l. 1909.!), pravi Potočnik, da je še običajna med Trgom, Št. Vidom in Celovcem v mešanih, oziroma pravkar ponemčenih krajih. Žene so nosile majhen klobuček, okrašen z žojami, katerih dve sta segali po hrbtu do pasu. Janka je bila nekoliko daljša, okrašena s »kreželjnom«, često z dvema ali tremi kreželjni. Namesto jope so žene nosile »šlabanko«, ki je bila do pasu ozka kakor jopa. Pod pasom pa se je razširila in je segala še nekaj cm nižje. Podobna je bila današnjim mestnim »jaknom«. Okrog vratu so žene nosile lepe svilnate ali franžaste robce, ki so jih zvali »tibetaste facneteljne« ali pa »trstinarce«, ker so jih dobivali iz Trsta. Namesto poprej običajnih belih kožuhov je stopila v tej dobi velika ruta ali »hentuh«, ki je še danes v navadi.

Tako Potočnik. Iz zbirke cesarice Elizabete poznamo akvarel z napisom »Glanthal«. Na tem je upodobljen moški v širokih, sivih, dotalnih hlačah, v temnozelenem suknjiču s položenim ovratnikom, sicer čisto podoben mestnim suknjičem, le da ima na koncu rokavov nazaj zasukane manšete iz svetlejšega zelenega blaga, s temnejšim obrobljenega. Telovnik je svetlorjav in kvadratasto kariran, bržkone iz svile, ovratnik je položen, pod njem je temnordeča pentlja. Klobuk je zelen, bržkone žametast in ima precej široke kraje, na oglavju pa visok svilenozelen trak. Žena ima silno široko, svetlomodro krilo in črn, svilen predpasnik,

zgoraj ima oblečen spenzar iz rjave svile, ki ima čez prsi šivan po en vertikalni črn trak v okras. Spenzar je v pasu zelo stisnjen, rokave pa ima lijasto razširjene. Okrog vratu je viden izpod spenzarja droben pas brčkone svilnate, pisane rute. Lase ima spletene žena v »fige«, na glavi ima širokokrajen črn klobuk s skoro ravnimi kraji in precej nizkim, polkroglastim oglavjem.

6. Labudska noša (sl. 11).

Popisa ni bilo dobiti doslej nobenega. V Labudski dolini pa še žive mnogi Slovenci, dasiravno je bila svoje čase čisto slovenska. V zbirki cesarice Elizabete se nahaja tudi labudska noša v akvarelu.

Moški ima črne irhaste hlače, zavezane pod kolenom s trakovi, potem svetlomodre nogavice, polvisoke čevlje. Telovnik je črnožametast z gosto vrsto drobnih srebrnih, kroglastih gumbob ob odprtini na prsih. Viden je položen ovratnik in pod njim rdeča rutica. Suknjič je temen in podoben mestnemu. Klobuk je širokokrajen, kraji so rahlo zavihani s skoro povsem okroglim nizkim oglavjem, ki se na vrhu krožnikasto pogloblja, okrog njega je ozka »žnora«. Žena ima zelo široko, svetlordeče krilo, z zelenimi vodoravnimi progami, dalje svetlomoder predpasnik brez obrok in čipk, potem temen spenzar, ob pasu zelo stisnjen s širokim, položenim ovratnikom, izpod katerega gleda rdeče pisana ovratna rutica. Na glavi ima ogromen klobuk skoro popolnoma ploščate oblike, da se oglavje komaj loči. Brčkone gre za slamnik.

7. Boroveljska noša (sl. 12).

Poseben popis mi ni znan. V zbirki cesarice Elizabete pa se je nahajal akvarel »Ferlach«, na katerem je upodobljen moški v visokih, mehkih škornjih, ki segajo še čez koleno, vidne so irhovke in brčkone vzorčast, žametast telovnik z vrsto debelih srebrnih, kroglastih gumbob. Pod vratom je vidna pod belim, položenim ovratnikom majhna rdeča rutica. Suknjič je podoben mestnemu in je videti temnorjav. Pod klobukom ima Boroveljsčan svilen kapo, ki s čopom pada na desno ramo. Klobuk ima ozke kraje in široko, srednjevisoko, okroglo oglavje. Ženska noša ima široko, rjavo, okroglo vzorčasto krilo, črn, spodaj z volanom opremljen zelo kratek predpasnik. Modrc je iz rdečkastega blaga,

srajca ima zelo široke rokave, ki segajo nekaj čez komolec in imajo na koncu čipke, okrog vratu je položena bela svilnata ruta z rožami v rdečem in zelenem, pas je zelo stisnjen, od njega visi navzdol po predpasniku cizeliran sklepanec. Poleg sklepanca je od pasu še drobna verižica, na koncu katere visi nož. Na glavi ima Boroveljčanka, kakor je težje ločiti s slike, ki kaže ženo v skoro frontalnem obratu, okroglo avbico, ki je videti zlata, zadaj ima kratko, svetlomodro pentljo. Mogoče gre tudi za zlatobrokatno avbico, kakršnih ima nekaj etnografski muzej v Ljubljani iz Koroške? Lasje so gladko počesani spredaj na prečo, kite so ovite nadrobno okrog glave.

8. Noša na Jezerskem (sl. 13).

Tudi ta noša še ni nikjer posebej popisana, kolikor mi je do danes znano. Nekaj podatkov o ženski noši na Jezerskem pa nam zopet daje akvarel iz zbirke cesarice Elizabete z napisom (»Seeland«).

Ta ženska noša (škoda, da na sliki ni upodobljen tudi moški) je povsem podobna gorenjski, kakor se Jezerčani sami radi štejejo h »kranjcem« in ne h »koroščem«.

Ženi, upodobljeni sedeči na tem akvarelu, imata zelo široki, bržkone svileni krili rdečkastorjaskaste barve. H krilom sta prišita modrca iste barve. Obe nosita črne, bržkone svilnate, predpasnike in imata ošpeteljne s silno širokimi rokavi in ozkimi zaplestnimi manšetami, obšitimi z belimi čipkami. Okrog ramen in čez prsi je položena pisana lilasta, franžasta ruta, kakršna (v barvi) je na Gorenjskem običajna. Na glavi nosita pokrivalo, ki ga ostali Korošči ne poznajo, pač pa veže Jezerčanke z Gorenjškami. To je bela peča, zavezana okrog glave na gorenjski način, pa s počez položenim petelinčkom, ki je lepo razčesan. Zadaj pada konec peče po hrbtu daleč navzdol in je videti bogato belo vезen.

Toliko se je dalo zaenkrat zbrati podatkov o slovenskih nošah na Koroškem.

Ločimo v glavnem najbolj originalno ziljsko nošo in pa vzhodnje koroške variante, ki se med seboj le nebitveno razlikujejo in ki posegajo tudi še na zahod Štajerske (Pohorje). Vse te noše so člani velike družine srednjeevropsko-alpskih noš. Irhaste hlače, telovniki z blestečimi gumbi, črnosvilena avbica z zla-

tim našivkom zadaj, črne in zelene barve so skupne vsem, slovenskim in nemškim alpskim nošam. Še posebno velja to za moško nošo, ki se v bistvu malo loči v različnih pokrajinah. Originalna pa je zlasti ziljanska ženska noša, ki med nemškimi nima podobnosti in dokazuje, da se je slovenski živelj v Zilji najbolj trdno držal stare slovenske tradicije, (podobno tudi glede hiš, običajev itd.). Nekateri opazujejo »slovansko« značilnost v nošah v gubanju in v ljubezni do beline.

V stilnem oziru kažejo alpske noše koncem razvoja na eni strani zelo napredno, evropskemu zapadu XIX. stol. prikrojeno značajnost (primeri kopico srednjeveških elementov v slovenski vzhodnjaški noši!), nagnenje k »naturalizmu«, ki se kaže v tem, da je noša komodna lupina telesu, brez vseh fantastičnih elementov, na drugi strani pa je v teh izredno pisanih pestrobarvnih nošah, kratkih krilih, itd. čutiti oni značilni alpsko-čutni element, ki polje tudi v dekorativnosti hiše, v ljubezni za barvno slikarstvo, in v glasbi v ljubezni za velik ambitus in močan harmonični razmah melodij, v tekstih ljudskih pesmi pa v onem nagnenju k erotiki, često zelo seksualno pobarvani.

Tako nam tudi slovenske alpske noše kažejo one značilnosti stila in psihologije, kakor jih je mogoče slediti v ostalih etnografskih smereh pri alpskem Slovencu.

Résumé. Les costumes nationaux Slovènes en Carinthie.

L'ensemble des costumes des Slovènes en Carinthie, qui, serrés entre l'élément allemand et l'élément italien, sont les plus occidentaux des Yougoslaves, n'a pas encore été décrit. Cet article essaie de recueillir les principaux matériaux épars en diverses publications. A ces matériaux, l'auteur ajoute les résultats de ses dernières recherches personnelles; en outre, il essaie de reconstruire le développement historique de ces costumes et de les définir du point de vue ethnographique.

Les costumes du nord-ouest du territoire slovène sont plus ou moins de caractère alpestre et possèdent plus de traits communs avec les costumes allemands des Alpes qui les antres costumes slovènes; cependant, ils en diffèrent en plusieurs points et représentent ainsi, dans le grand groupe des costumes alpestres, tout-de-même une variante originale.

La description la plus ancienne du costume du paysan slovène de Carinthie est celle qui décrit le costume du duc, installé au 13e siècle dans la plaine de Gospa sveta. Nous y reconnaissons le costume de paysan, pendant le haut moyen-âge, sous direction franque, généralement en usage dans l'Europe centrale. Nous n'avons pas d'autres descriptions jusqu'à la moitié du 18e siècle; et alors nous rencontrons déjà des différences locales. Les descriptions sont faites: par Hermann, en 1781 (*Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kaernten, Krain im J. 1780*), par B. Hacquet, en 1791 (*Abbildung u. Beschreibung der suedwest- u. oestlichen Wenden, Illyrer u. Slaven*), et par Breton (d'après Hacquet); du début du 19e siècle, nous avons des descriptions des années 1819, 1827, 1843, 1844, 1890, etc. Il y a aussi des peintures, dans les *Slowiansczyzna* de Korytko (1838) et dans la collection d'aquarelles de l'impératrice autrichienne Elisabeth (1858), qui contribuent considérablement à la connaissance de ces costumes.

Au sommet de leur développement, à la fin du 18e et au début du 19e siècle, les costumes slovènes de Carinthie montrent les variantes locales suivantes: celle de la Zilja (f. 1—8, c. I—IV), entre toutes la plus originale, et celles de Rož-Mežica (f. 9, c. V—VI), de Glina (f. 10), de Labud (f. 11), de Podjuna, de Jezerško (f. 13) et de Borovlje (f. 12). En général, nous distinguons le costume occidental de la Zilja des costumes orientaux, qui diffèrent moins entre eux et se trouvent encore en Styrie occidentale (Pohorje). Chez les hommes, sont caractéristiques, pour les costumes alpestres les culottes de cuir blanc (f. 3, c. I), les gilets de velours ou d'écarlate, avec de grands boutons étincelants (c. II, f. 3, 5, 11, 12); chez les femmes, principalement les coiffes de soie noire (f. 9, c. VI), avec la bordure d'or en arrière. Par ces qualités, les costumes carinthiens ne se distinguent pas beaucoup des costumes allemands des Alpes; le costume masculin, spécialement, est presque partout le même. Les couleurs sombres et vertes sont également communes aux Allemands et aux Slovènes des Alpes; mais il y a aussi des différences considérables, surtout chez les costumes féminins, qui sont plus ornés que les costumes masculins et peut-être plus expressifs. Une particularité slave représente probablement l'amour de la couleur blanche et de la plissure fine du linge et des jupes (c. III—V, f. 2, 4, 5, 6), qui est spécialement caractéristique pour les costumes slaves. Mais il est

certain que spécialement le costume féminin de la Zilja, par ses couleurs, est extraordinairement pittoresque et que, par cette qualité, il se distingue fortement des costumes allemands carinthiens qui l'entourent; il s'en distingue également par la jupe courte et finement plissée, par les souliers (f. 8) et par la ceinture (f. 7) ornés de borderies, par l'amour des rubans de couleurs, par la chemise extraordinairement plissée, par le fichu de soie multicolore qui couvre la poitrine au lieu de la chemisette (f. 3, 5, 6), par la coiffe principale, appelée »pintelj«, (f. 4, 5), etc. Quelques costumes ont été en usage dans les environs de Glina (f. 10), de Labud (f. 11), et de Borovlje (f. 12), au milieu du 19e siècle, chez Slovènes et chez Allemands; les costumes nationanz allemands, avec leurs particularités, ont depuis longtemps disparu, tandis que les Slovènes portent leurs costumes parfois encore aujourd'hui aux jours de grande fête.

Les costumes alpestres slovènes montrent en comparaison avec les costumes slovènes orientaux, une tendance au naturalisme: le costume est conçu comme vêtement commode, du corps, sans aucun élément fantastique. Le naturalisme apparaît encore dans l'ornamentation très sensible que montrent également: les maisons, avec leurs couloirs pittoresques et avec l'amour de l'ornement en peintures de couleurs; la musique, avec la tendance à l'harmonie; la poésie, avec la tendance à l'élément érotique.

Sl. 1.

Sl. 2.

Sl. 3.

Sl. 4.

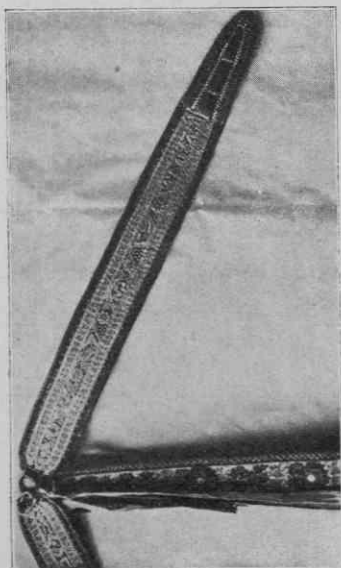
Sl. 1. Ziljska moška noša (Hacquet l. 1791.) — Sl. 2. Ziljska ženska noša (Hacquet l. 1791.) — Sl. 3. Ziljan (Goldenstein l. 1838.) — Sl. 4. Ziljanka (Goldenstein l. 1838.)

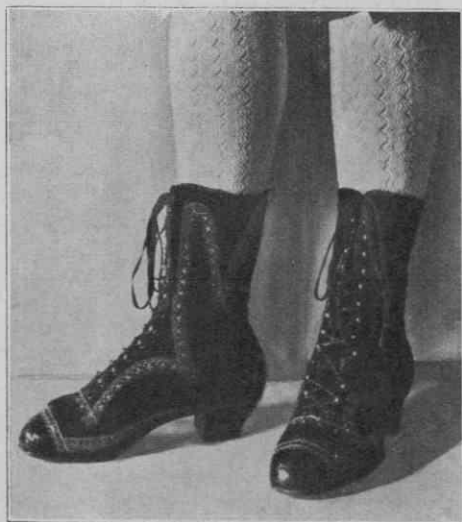
Sl. 5.

Sl. 6.

Sl. 7.

Sl. 8.

Sl. 5. Ziljanski ženin in nevesta (Prinzhofer). Sl. 6. Ziljanska noša (Prinzhofer).
Sl. 7. Ziljanski ženski pas. Sl. 8. Ziljanski ženski čevlji.

a)

b)

c)

d)

Sl. 9. Sedanja rožanska in ziljanska noša.

a) Kapa. b), c) Rožanska noša spredaj in zadaj. d) Sedanja ziljanska noša.

Sl. 10.

Sl. 11.

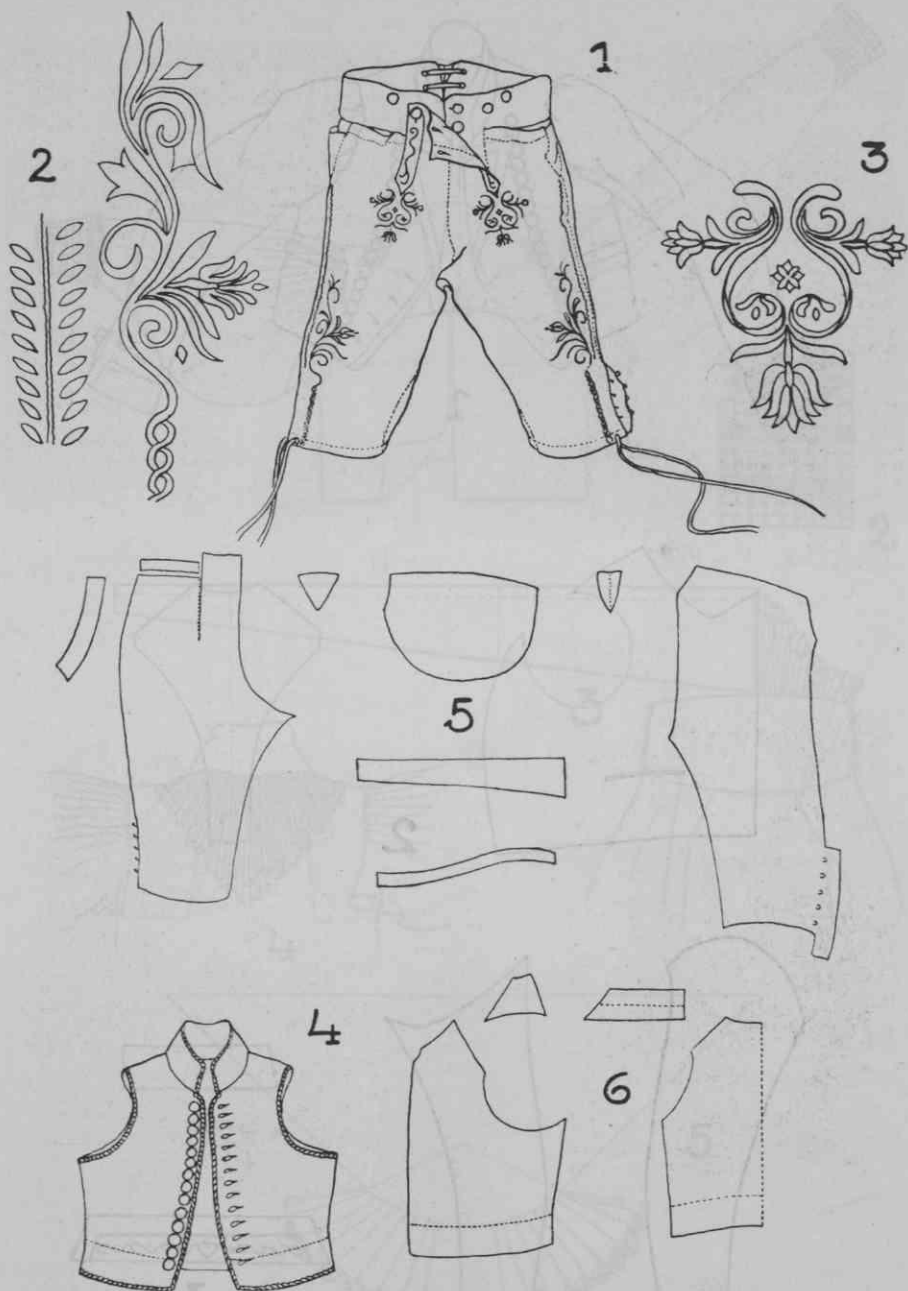

Sl. 12.

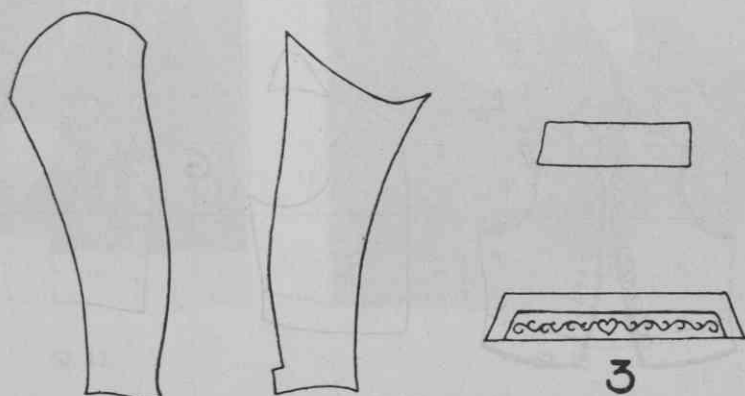
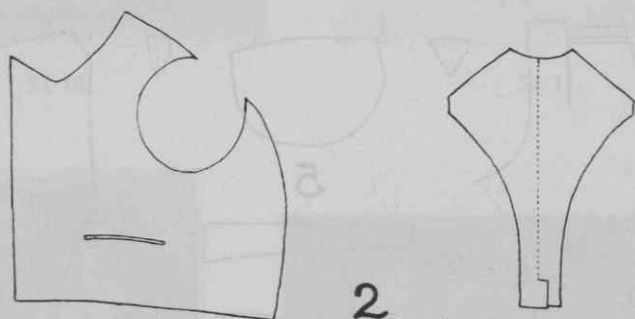
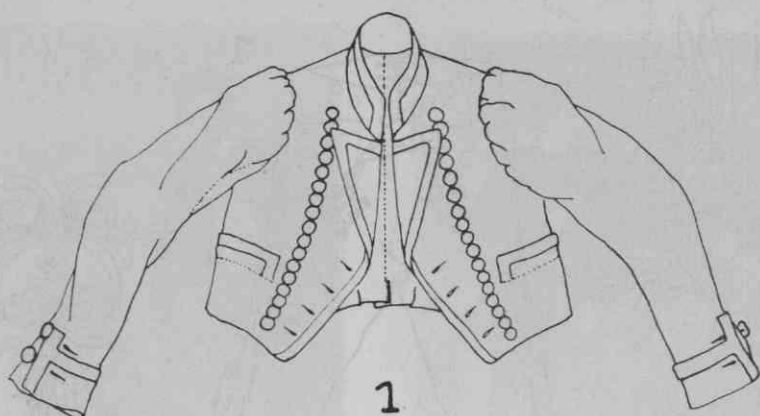
Sl. 13.

Sl. 10. Glinška noša (Prinzhofer). Sl. 11. Labudska noša (Prinzhofer). Sl. 12. Boro-
veljska noša (Prinzhofer). Sl. 13. Noša na Jezerskem (Prinzhofer).

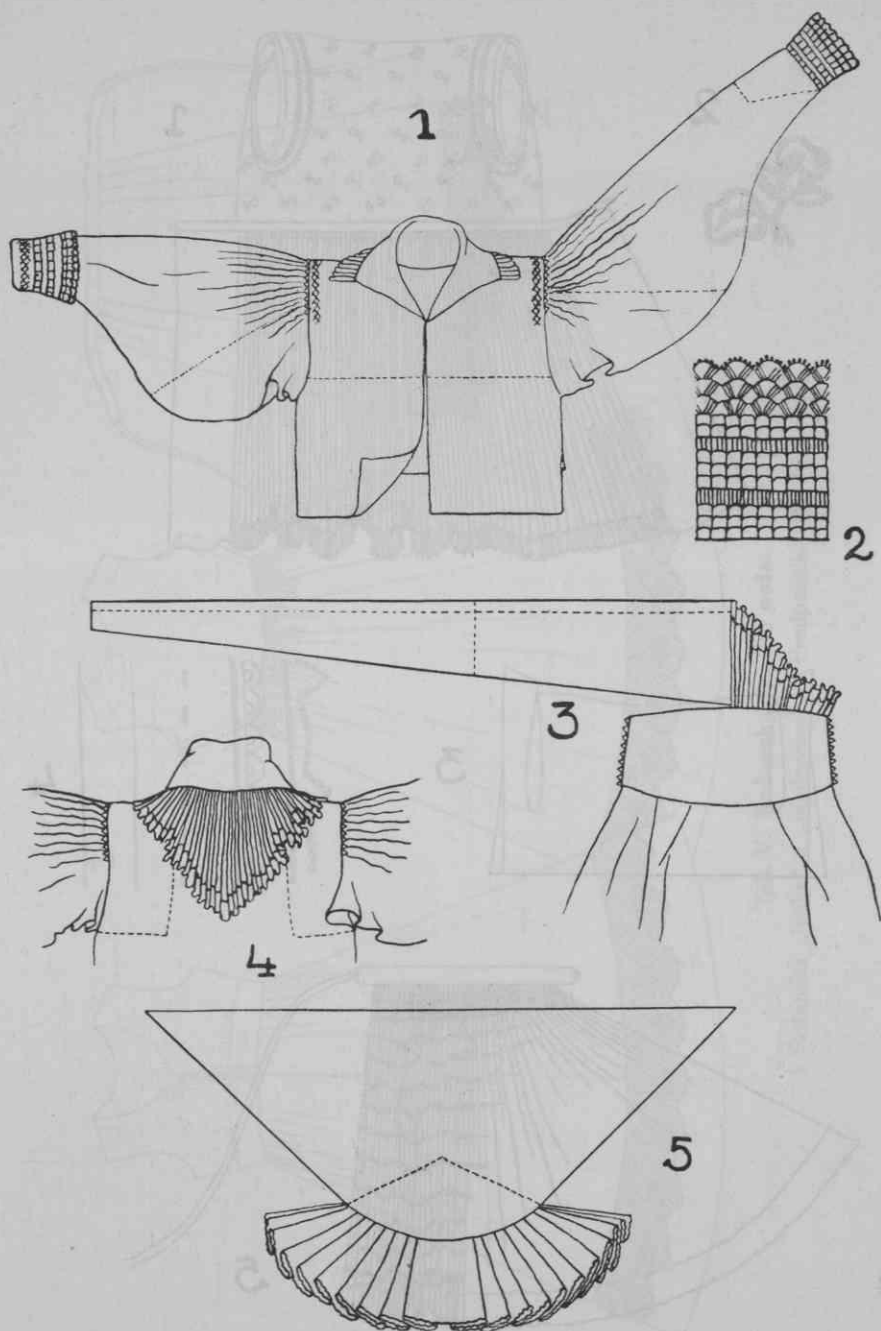
Tab. I. Ziljska moška noša.

1 Hlače. 2, 3 Vezenski ornament na hlačah. 4 „Bruštah“. 5 Kroji hlač. 6. Kroji „bruštaha“. (Merilo 1 : 16)

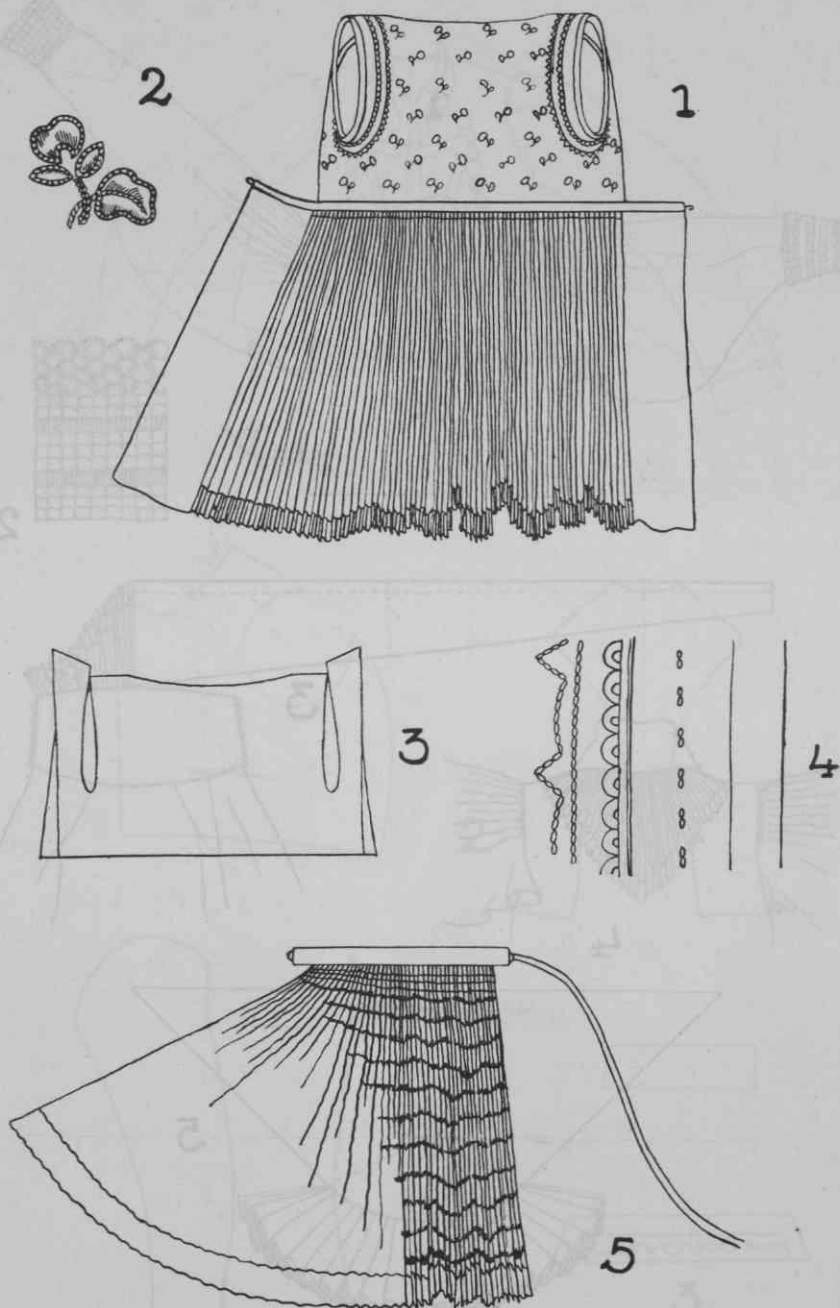
Tab. II. Ziljska moška noša.

1 „Lajbeč“. 2 Kroji „lajbča“. 3 Ornamet na ovratniku. (Merilo 1 : 16).

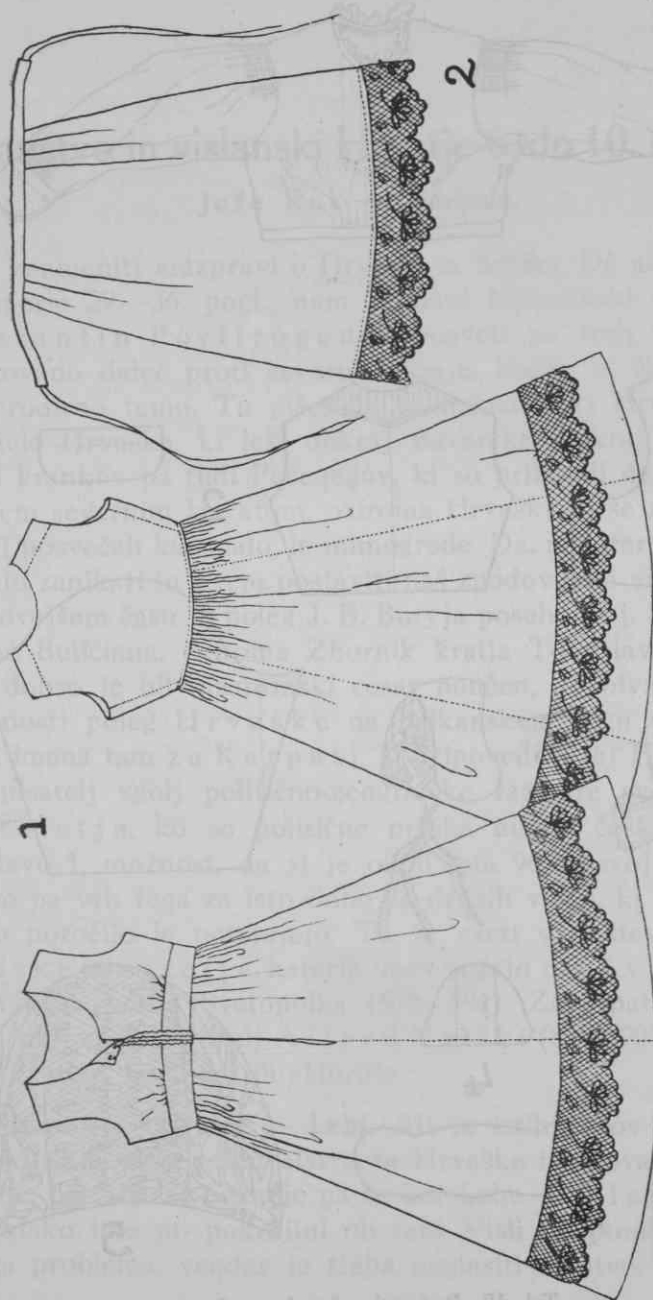
Tab. III. Ziljska ženska noša.

1 Ziljski „vajšpat“. 2 Kvačkane čipke na zapestju. 3, 4 „Kdar“ ali „kragnc“ s „krežlnom“. 5 „Pintel“. (Merilo 1 : 16).

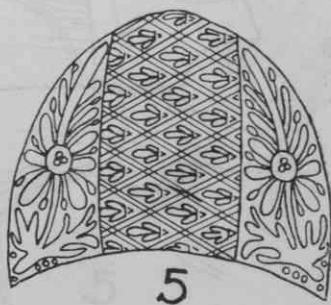
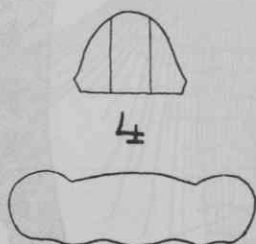
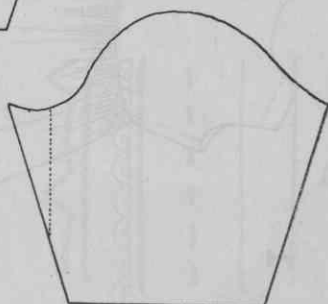
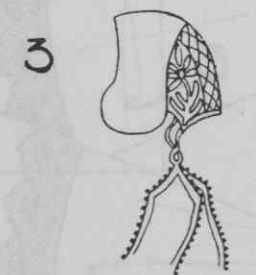
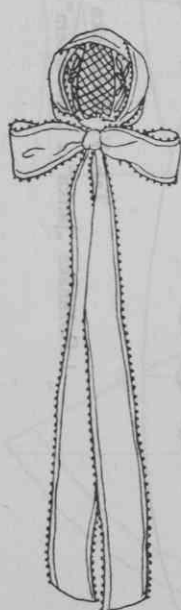
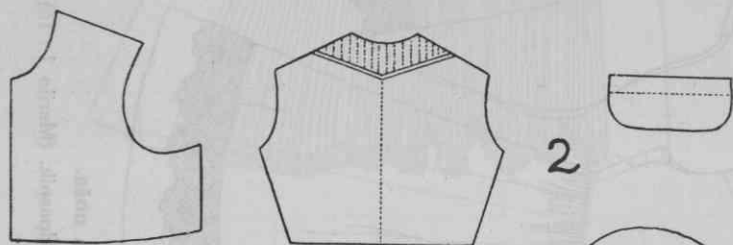
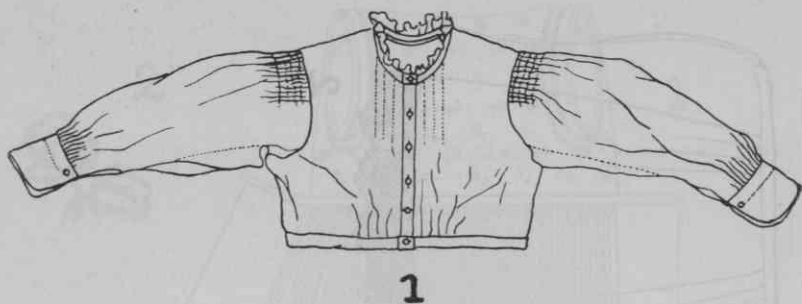
Tab. IV. Ziljska ženska noša.

1 Ziljanski „ras“ z „nidercem“ ali „modrčem“. 2, 4 Vezenski vzorec z „modrča“.
3 Kroj „modrča“. 5 „Burtah“. (Merilo 1 : 16).

Tab. V. Rožanska ženska noša.

1 Rožanska „janka“ z „modercem“. 2 Predpasnik. (Merilo 1 : 16).

Tab. VI. Rožanska ženska noša.

1 Rožanska ženska srajca. 2 Kroji srajce. 3 „Kapa“ z „žojami“. 4 Kroji „kape“.
(Merilo 1 : 16).

Slovanstvo in vislanski Hrvatje 6. do 10. stoletja.¹

Jože Rus — Ljubljana.

V znameniti »razpravi o Hrvatih in Srbih«, De administrando imperio 29.—36. pogl., nam kronani bizantinski zgodovinar Konstantin Porfirogenet posveti na treh mestih ne pričakovano daleč proti severu v kraje, koder bi človek slutil le neprodirno temo. Tu piše, da so dalmatinski Hrvatje prišli iz dežele Hrvaške, ki leži onkraj Bavarske, onkraj Ogrske, v bližini Frankov pa tudi Pečenegov, ki so prihajali deželo plenit.

Tem severnim Hrvatom, oziroma Hrvaški so se naši zgodovinarji posvečali kaj malo, le mimogrede. Da, nekateri, so jih hoteli celo zanikati in s tem postaviti naš zgodovinski vir na laž. Še le v novejšem času je poleg J. B. Buryja posebno Lj. Hauptmann (Strena Bulićiana, oziroma Zbornik kralja Tomislava) dokazal, kako dobro je bil bizantinski cesar poučen, da biva v njegovi sodobnosti poleg Hrvaške na balkanskem jugu tudi dežela istega imena tam za Karpati. V pripovedi o tej Hrvaški uvažuje pisatelj zgolj politično-geografske razmere svojega, t. j. 10. stoletja, ko so politične prilike nudile češkemu knezu Boleslavu I. možnost, da si je okoli leta 960. osvojil tudi njo. Imamo pa vrh tega za isto dobo še drugih virov, ki nam bizantinsko poročilo le potrjujejo. Tu je vzeti v poštev predvsem arabske pisatelje, katerih vesti segajo nazaj v čase velikomoravskega kneza Svetopolka (870—894). Zakarpatske Hrvate pozna tudi angleški kralj Alfred Veliki (849—901) v svojem opisu Evrope, imenuje jih »Horiti«.

Vislani — Hrvatje — Lehi. Ali iz istih časov najdemo v zgodovinskih virih prebivalstvo te Hrvaške imenovano tudi kot Vislane, par sto let pozneje pa še kot Lehe. Vislani kot čisto geografsko ime po pokrajini ob reki Visli ne pomenijo zamotanega problema, vendar je treba naglasiti dejstvo, da nastopa

¹ Ker stoji redakcija »Etnologa« na stališču najširše objektivnosti, daje prostora tudi temu članku.

to ime že v stari germanski narodni pesmi v imenu »Vistlawudu«, »gozd Vislanov« (R. Much, Zs. f. dt. Altert. 57, 147; 62, 146), da je torej podedovano od starine.

Mnogo je od nekdanj Poljakom do imena L e h (Lehit), saj njegov širši politično-geografski pojem pokriva v oblikah Ljah — Lenkas — Lengyel med Rusi, Litavci in Madžari toliko, kolikor domače ime Poljak. Vse številne teorije poljskih raziskovalcev poudarjajo tuje poreklo Lehov, so pa zgrajene na domnevi, ki ji ni mogoče najti avtentičnih dokazov, namreč, da se je bil med Slovence vselil neki živelj iz tujine, bodisi Daki, Kelti, Iliri, Sasi, Normani ali Obodriti (L. Niederle, SS III 226).

Z vprašanjem hrvaškega imena se bavijo bolj raziskovalci preteklosti dinarskih Hrvatov. Ako ne govorimo o Fr. Račkem (1828—1894), ki je obstoj severne Hrvaške kratkomalo zanikal, srečujemo v glavnem dve struji. Prva stoji pod vplivom dejstva, da so H r v a t j e danes narod slovanskega jezika, zato šteje tudi njihove prednike za čiste Slovence. Nasprotna struja išče v Hrvatih etnografskih elementov tujega, neslovanskega porekla, prav po zgledu »lehomahije«. Njen glavni predstavnik je socijolog L. G u m p l o w i c z (Allg. Staatsrecht 1907). Postavil je teorijo, da so bili Hrvatje slovansko pleme, med katero so se bili pomešali Gotje, mu postali politični gospodarji, se pa ž njim pretopili v slovanski narod hrvaškega imena; dokazov za to trditev žal nismo dočakali.

Vsi raziskovalci pa ne obdelavajo istih ljudskih slojev. Eni gledajo pri tem ves poljski narod, drugim tiči vprašanje samo v vislanskem, hrvaškem delu naroda, tretji računajo le z višjim razredom vislanske družbe, š l a h t o, in iščejo na podlagi nedvomnih znakov antropološke prirode (SS III, 230) samo njej poreklo od zunaj. Prva skupina raziskovalcev je po številu najmanjša, najštevilnejša pa je tretja (Fr. Piekosiński, Rycerstwo polskie, Kraków 1896). Ali tudi ta se ni umela zamisliti nazaj v daljne čase, ampak pričenja svoje razglabljanje pri današnjem stanju, ker veruje v prvotno slovanskost hrvaškega imena in ljudske plasti.

Kakor dve skupini raziskovalcev razprostranjenosti imen »Hrvat« in »Leh« ne pripisujeta enako velikega geografskega prostora, vse tri se vendar ujemajo v tem, da imajo na mislih v prvi vrsti kraje in ljudi ob gornji Visli. Že spricho tega se zdi

potrebno, da bi se obe horološko in kronološko skladni imeni obravnavali sinoptično: problem Lehov je po vsej logiki istoveten z vprašanjem Hrvatov. Neke bolj podzavestne vtise v tem smislu je že opazati pri Niederlu i. dr., najdoločneje pri E. Kuniku (Kwart. hist. 12), ki obe imeni ne ločijo strogo drugo od drugega, ampak dajejo izsledke o enem radi tudi na rovaš drugega.

Vislanski Hrvatje so bili Gotje. Iz vseh dosedanjih raziskovanj je ugotovljeno, da so bili vislanski Hrvatje ljudsko pleme ostro začrtane individualnosti. In ko sem se ob študiju najstarejše preteklosti dinarskih Hrvatov približal tudi vprašanju njihove zakarpatske domovine in etnološke kompleksije, se mi je posrečilo najti dokazov, da gre pri prvotnih Hrvatih v rasnem kakor jezikovnem oziru za eno izmed številnih vzhodnogermanskih ali gotških plemen, da je torej najstarejša zgodovina hrvaškega imena nesporno germanska. Podrobni izsledki tega raziskovanja izidejo v posebni knjigi, na tem mestu pa naj bodo razloženi samo pogledi, ki jih nudijo zgolj viri o zakarpatskem delu Hrvatov.

Antropološke razprave o tem vprašanju mi žal niso dostopne; izognem pa se jim tem laže, ker njihovih trditev nihče ne zavrača. Tudi kar se tiče starega rečnega imena slovja, so si skoro vsi složni v mnenju, da se kot priča za pradomovino Slovenov v porečju gornje Visle ne more jemati v poštev, ker vsebuje mnogo nedvomno germanskega elementa (J. Rozwadowski, Rocznik slaw. 6). Malo jasna pa je še danes slika, ki nam jo nudi geografija predсловenske in zgodnje slovenske preteklosti vislanskih krajev; njo si je treba zato natančneje ogledati.

Že L. Niederle je bistro opazil, da je v zgodovini Slovenov tik pred začetkom njihovega razširjanja silo velikega pomena ne gozdnati gorski svet Sudetov, ampak nižavsko porečje reke Visle; jez, ki je oviral Slovene v smeri proti zahodu, torej ni bil v reljefu kake gorske pokrajine. »Tu na Visli ali rajši zahodno od nje, tam nekje pri Odri, je zadel prvi zapadni slovanski val na odpor Germanov, na pleme nenavadne sile, ki ne samo, da se pritisku ni hotelo vdati, temveč je v boju krepko vzdržalo in v začetku celo zmagovito in močno napredovalo. In ta ovira je za daljšo dobo ustavila napredovanje Slovenov na

sicer prosti zahod« (SS I 124). Vendar Niederle priznava to mejo med slovanskim in germanskim svetom samo za omejeno dobo, ker najkasneje v 2. ali 3. stoletju, trdi, so prišli Sloveni tudi v kraje med Vislo in Labo (SS III 61). Temu nasproti zastopa Nemec K. Müllenhoff (Dte Altertkde 1906, II 93) mnenje, da Germani v 6. stoletju Povislja še nikakor niso šteli za slovensko deželo. Sicer pa stavi Niederle, ki je delal v svojih starejših delih avtohtonistom še znatne koncesije, v karto k SS IV na prostor med Vislo in Labo tudi že svoj vprašaj.

Ali edini narod, ki ga poznajo zgodovinarji na tem širnem prostoru, so germanski Silingi, nastanjeni okoli češčne gore Sobotke (718 m) in reke Sleze, južnozahodno od Vratislave; njihov spomin je ohranjen v poslovenjenem imenu dežele Slask, iz česar se sklepa, da so Silingi prihod Slovenov deloma pričekali in se potem spojili z njimi v en narod. Da izpolni prostorno praznino, se je potrudil E. Schwarz (Mitt. ö. I. Gf. 43). Prokopij (BG III 35) namreč poroča, da je moral zakoniti langobardski prestolonaslednik bežati pred kraljem Vahom in da je prišel k Varnom, a njegov sin Ildigiz je zbežal od Langobardov naravnost k Slovenom. Varni in Sloveni so bili potemtakem res Langobardom sosedje. Če pa so si bili mejaši tudi med seboj, je drugo vprašanje, ki je kočljivo, posebno, ker vemo, da je narod z imenom Varni stanoval zahodno od današnje Češke, v Turingiji, sama Češka pa da je bila prav tedaj trdno v rokah Langobardov (J. Loserth, M. ö. I. Gf. 2). (Ker je Vaho umrl okoli 539, moramo namreč sklepati, da sta se ta dva prebega izvršila pred tem časom). Schwarzovi domnevi, da so Varni imeli svojo državo v zahodni Galiciji, torej ne more iti nobena verjetnost; tudi sklicevanje na Plinija in Ptolemeja mu v tem oziru ne more pomoči, ker od teh virov je do 6. stoletja le predolga doba, da bi smeli za vislanske kraje sklepati na stalno, nespremeljivo etnografsko sliko. Ta ugovor se še posebno okrepi ob dejstvu, da najdemo v germanskih virih podatkov, ki vežejo te pokrajine nedvomno na pozneje pravtam obstoječe ime »H r v a t«.

Že prej je bilo omenjeno germansko narodno pesništvo kot vir vislanske zgodovine (R. Much, Zs. f. dt. Altert. 33, 57 in 62). Tu je treba naglasiti še zanimivost, da nam ista staroangleška pesem Widsith, ki poje o Vistlawudu, gozdu Vislanov, imenuje

te Vislane celo po njihovem pravem imenu, imenuje jih v množini *Hrædas*. Vsebina dotičnih verzov pravi, da se v gozdu Vislanov narod Hraedov neprestano bojuje proti Aetlovemu ljudstvu. V imenu Aetel-Atila so personificirani v ljudski pesmi vobče narodi, ki so vpadali iz sarmatskih planjav v Evropo, v našem primeru gre v prvi vrsti za Slovence vzhodnega Zakarpatja. Ime v defenzivi stoječega naroda ob Visli, »Hrædas«, pa nas kategorično navaja na naše znance Hrvate. Tudi vsebina »*Hervararsage*« kaže na te kraje. Tu omenjeni Karpati v obliki »*Harfaðafjoll*« — v novejši izdaji se po Schwarzu to ime bere kot *Handa*, *Hanada* in *Hauadafjoll* — pomenijo Hrvaške gore prav tako, kakor so nosili v dobi tam naseljenih keltskih Venedov ime Venedskih hribov (Ptolemej). Slično sumljiv naslov ima pesem »*Helgi Hjǫvardsson*«. Po vseh znakih se torej te pesmi nanašajo na vislanske kraje, ljudi in dogodke iz časov, ko je živelo germansko zaledje ž njimi še v tesnih stikih in so germanski Hrvatje stali na mrtvi straži germanskega sveta. Vsem tem germanskim pričam, ki kažejo na Povislje, pa se nepričakovano pridružujejo še zgodovinski viri, ki skrivajo že čisto tradicijo samega hrvaškega naroda.

Prav za 6. stoletje, ko je bilo razširjanje Slovenov v največjem razmahu, najdemo pri Konstantinu Porfirogenetu ohranjeno kratko, a dragoceno prvo bizantinsko poročilo o zakarpatskih Hrvatih. Uvodoma smo se dotaknili te pripovedi, kolikor se tiče Hrvatov 10. stoletja. Toda ta del pripovedi je le postranski element »razprave o Hrvatih in Srbih«, ker spada v pisateljevo sodobnost in je zgolj delo avtorjevega duha. To je le okvir, ki je vanj vloženo osrednje vprašanje dotičnih stavkov, namreč vprašanje, odkod so prišli dinarski Hrvatje v svojo novo domovino. Ta sredica sega po svoji vsebini v davne čase njihove doselitve na jug, v minuloost, ki je pisatelj iz svojega 10. stoletja sicer ne bi bil mogel doseči, da je ni zvedel iz ustnega izročila samih dinarskih Hrvatov.

Ob tem zanesljivem podatku moramo obstoj vislanskih Hrvatov res pomakniti tja nazaj v dobo, ko so se pomikali skozi njihove dežele, oziroma mimo njih proti Srednjemu Podonavju Sloveni: zgodovino vislanske Hrvaške je treba podaljšati od Svetopolkove dobe nazaj v leta 488—546, ko so bili Langobardi v severnem Zadonavju zahodni sosedje, tako

da je bila velika cesta iz severnega Zakarpatja zaprta v vsej svoji dolžini od Visle skozi Moravo do Donave.

Pravkar omenjeni časi imajo za vislansko pokrajino torej že pomen prehodne dobe od germanstva k slovanstvu: privedla je med germanske Hrvate množico Slovenov. Zaradi tega vidimo, kako sklepa Gumpłowiczewa teorija iz poročila Konstantina Porfirogeneta, češ: Hrvatje so prišli na dinarski jug že kot poslovenjeni Gotje. Vendar brez ozira na to, da za izvršitev asimilacije ni bilo dovolj časa: ob ostri kritiki tekstov Letopisa popa Dukljanina (ed. F. Šišić v Posebnih izdanjih srb. akad. 1928) in v presenetljivem skladju z drugod sporočenimi dogodki je mogoče ugotoviti, da se je s Sloveni vred, a pod stratežičnim vodstvom silnih Avarov doselil še pred dobo cesarja Heraklija (610—641) v dinarske dežele tudi roj ljudi gotskega jezika. To so bili vislanski Hrvatje, eden izmed sedmero bratov pravljíčne tradicije, ki so se na ta način od ostalih tovarišev-prišlekov znatno razlikovali, zato pa so bili starincem zagorske Dalmacije, ki so bili tudi Gotje, po krvi in jeziku tako blizu, da so opravljali ob pogajanjih za modus vivendi med došlo slovensko množico na eni, a dalmatinsko-gotskimi starinci na drugi strani znamenito službo tolmačev. To poročilo Dukljanina, glavnega zgodovinskega vira o prvi dobi dinarskega hrvaštva, ki je bil napisan najkasneje med 1160 do 1180, je tem dragocenejša, ker nam posveti tudi na vprašanje o poreklu vislanskih Hrvatov 6. stoletja. Kajti če so bili Hrvatje ob prihodu v Dalmacijo še Gotje po jeziku, potem tudi v svoji prvotni domovini za Karpati niso mogli biti drugačni.

Z dalmatinskimi Goti-Hrvati popa Dukljanina se bo bavila monografija: »Kralji dinastije Svevladičev, najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov«, ki izide v doglednem času. Sicer pa nam hrani celo poznejša tradicija o germanskem poreklu severnih Hrvatov še par močnih dokazov. To je predvsem legenda sv. Metoda, ki pravi, da je Svetopolk premagal »zelo mogočnega kneza na Visli«, ki pa ni hotel slušati slovenskega apostola, da bi ga pokrstili njegovi učenci in mu je sv. Metod zapretil, da se bo pokristjanil v tuji deželi. In res, napadel ga je sovražnik, ga iz njegove dežele pregnal in ga potem pokrstil. Ta kneževina na Visli je bila skrajna točka Metodove slovénsko-krščanske propagande. Da tu ni bilo uspeha, si po vsem zgoraj

povedanem ni težko razložiti: versko-kulturna ideja slovënsko-bizantinskega značaja vislanskim Hrvatom enostavno ni prijala, ker so bili še vedno v pretežnem delu germanskega duha. Tudi ime kneza Valgreda, ki je pela o njem po pričanju kronike poljska narodna pesem še v 13. stoletju, diši po germanskem izvoru.

Vislanski Hrvatje kot defenzivni osvajači došlih Slovenov. Po vsem tem nam bo vloga, ki so je imele plane pokrajine porečja gornje Odre in Visle v zgodovini slovënskega doseljevanja, dosti jasna. V njih je stanovalo v dokaj gostem naselju germansko, gotsko pleme, ki pa nastopi z novim, doslej neznanim imenom »Hrvat« prav tako, kakor vidimo ob istem času na bližnjem zahodu na primeru markomanskih »Bajuvarov«. Izpolnili so poleg Silingov od Müllenhoffa in Niederla domnevani prazni prostor, tako da je mogel Jordanes v svojem znamenitem 5. poglavju o Slovenih svojega časa, t. j. okoli l. 550., navesti baš reko Vislo kot severnozahodno v o g a l n o t o č k o tedanje slovënske domovine, tamkajšnje ljudstvo pa imenovati Venede.

Vislanski Hrvatje so morali biti v svoji deželi prav močno zasidrani in krepko organizirani, ker se odondod niso po večini nikoli drugam premaknili. Že to dejstvo nam dopušča domnevo, da so nanje zadeli Sloveni ob svojem prvem razširjanju in so se vneli med obema narodoma dolgotrajni boji, ki so bili tako srditi, da so postali predmet zanimanja vseh Germanov na daljnem zahodu. Prej omenjena pesem Widsith je mogla nastati pač samo pod vtisi silnega strahu, ki je že tedaj zavladal po ostali Evropi pred grozečo poplavo brezštevilnega ljudstva Slovenov; treba jo je torej postaviti v 6. stoletje, ne pa v 9., kakor hočejo germanisti.

Na te dogodke se da najprimerneje navezati tudi pripoved kijevskega letopisa o Vólohih, češ, da so napadli donavske Slovence, se naselili med nje in jih začeli stiskati; zaradi tega da se je del Slovenov preselil na Vislo in dobil ime Ljahi. Kdo so V o l o h i ? Ruski zgodovinar V. O. Ključevskij (Gesch. Russl. I 100, 106) jih smatra za Romane Trajanove Dakije, dočim je bilo to po mnenju C. Diclesca (Die Gepiden 231) vzhodnogermansko pleme Gepidov. Ker pa je novejša zgodovinsko raziskovanje trditev o prvotni domovini Slovenov v Podonavju zavrglo, a Diclescova domneva tudi ne kaže znakov nobene verjetnosti,

nam ostane zgornja zveza dogodkov kot najbližja zgodovinski resnici. Silno gozdovje Karpatov na jugu, a vislanske Hrvate ali Lehe v široki evropski ulici na severu moramo torej šteti med oni močni jez, ki se je upiral butajočim valovom Slovenov toliko časa in tako vztrajno, da je čuval pred poplavo celo neobljudene, izpraznjene kraje v Srednji Evropi in se vtisnil tudi vzhodnim Slovenom neizbrisno v spomin (Ljahi).

Nastane pa vprašanje, kako so prišli vislanski Hrvatje do vlaškega imena. To ime se da spraviti v sklad z zelo verjetno hipotezo, ki sta jo postavila R. Much in Al. Šahmatov (Arch. f. sl. Phil. 33), da so bili prvotni vislanski Venedi od 3. stoletja pr. Kr. Kelti; razen tega vemo, da je »Vlah« po vseh evropskih deželah pomenil prvotno res samo Kelta. Ko so potem prišli iz Skandinavije z Goti vred tudi predniki naših Hrvatov in zasedli dotlej venedske dežele, je razumljivo, da so podedovali tudi njihovo vlaško ime (Jordanovi Venedi). Ali je dovoljeno spraviti ime Voloh-Vlah tudi v zvezo z mlajšim poljskim Lehom, sodbo o tem prepuščam našim jezikoslovcem.

Prvi uspeh hrvaške defenzive v »gozdu Vislanov« je menda bil, da se je val slovenske množice od Polesja in Volinije pred njo ustavil in se nagrmadil, očitno pod pritiskom odzad, tako visoko, da se je moral preliti iz Sandomierske nižine proti jugu preko Vzhodnih Bezkidov (Dukla 502 m, Orlovski prelaz 600 m) na slovaško stran Karpatov, proti severu pa v srednje dele porečja Visle in Odre, katerih praznina je mogla etnografsko in imenoslovno dobiti neprimerno bolj slovški pečat kakor v hrvaških gornjih delih. Nazadnje so se morali silnemu pritiskanju vendar vdati tudi Hrvatje. Začeli so se umikati proti zahodu na današnja češka tla, posebno odkar so to deželo, morda ne brez sokrivde nastalega slovškega pritiska, opustili v Panonijo preseljeni Langobardi (546). Ker pa je hrvaško ime ob Visli obstajalo še neprestano dalje, smemo sklepati, da so se z omenjenim premikanjem njihova naselja samo toliko razredčila, da so sredi med njimi našli prostora tudi novoseleci Sloveni.

Spričo tega vislanski kraji od došli Slovenov tudi niso mogli biti osvojeni, ampak samo zasedeni od posameznih, med Hrvate vseljenih rojev. Gospodarji dežele so ostali germanski Hrvatje še nadalje. Že samo to dejstvo, a poleg tega še

rasne razlike in večje organizacijske zmožnosti so dvignile Hrvate nasproti doseljeni ljudski masi Slovenov že takoj ob prvem srečanju na stopnjo superijornega naroda: Sloveni na vislanskih tleh so morali priznati v Hrvatih svoje vrhovne gospode. V primeru vislanskih Hrvatov imamo torej opravka z o s v a z j a č i iz d e f e n z i v e, v kateri more uspeti samo organizacijsko močnejši, obenem avtohtoni nasprotnik.

Pravkar izrečene domneve pridobijo zelo visoko stopnjo verjetnosti, ako pomislimo, da so Sloveni po vtisih, ki nam jih dajejo domači in tuji viri, ob tem svojem vstopu v svetovno zgodovino stanovali s svojo sredico v prav bližnji vzhodni sosesčini vislanskih Hrvatov=Lehov, t. j. v današnji vzhodni Galiciji in Voliniji. Ta sredica je za sredo 6. stoletja izražena v določni obliki prve zgodovinsko sporočene tesnejše politične zveze slovenskih plemen, namreč v d r ž a v i D u l j e b o v s s r e d i š č e m n a z a h o d n e m B u g u. Ključevskij domneva, da je to državo povzročilo vojskovanje z Bizantom. Vendar to ni verjetno, ker bizantinsko Spodnje Podonavje in Duljebe medsebojno ni ločil samo gorski venec vzhodnih in južnih Karpatov, ampak je vmes ležala zunaj pred vzhodnimi Karpati tudi država mogočnih Antov. Delo Duljebov — Rozwadowski sluti tudi v njih germansko ime — na združitvi v »demokratiji« ži večjih malih slovenskih plemen v močnejše organiziran sklop je moglo na severni strani Karpatov uspeti pač samo pod pritiski vojno=geografskega trenja, ki ga je povzročil opisani odpor germanskih Hrvatov ob gornji Visli.

Državotvorni vplivi Hrvatov na zahodne in južne Slovence. Obe za sredo 6. stoletja dokazani državni organizaciji na severni strani Karpatov, hrvaška in duljebska, pa nista imeli več dolgega obstanka. Iz pontijskih in spodnjedonavskih step so po l. 557. vdrli v Zakarpatje divji nomadi A v a r i ali Obri in prihrumeli daleč na zahod, do države frankovskega kralja Sigiberta (563). Na tem svojem potu so najprej strli moč Antov, potem Duljebov in slednjič nedvomno tudi naših Hrvatov. Kakor namreč soglašata Lj. Hauptmann (M. ö. I. Gf. 36) in J. Kelemina (ČZN 20) na podlagi kijevskega letopisa in številne dijaspore duljebskega imena v mnenju, da je bila ob tej priliki pomanjdrana duljebska državna organizacija, sami Duljebi pa da so bili razkropljeni na vse strani sveta, tako si ne moremo zamis-

liti, da ne bi ob istem času doživela slično usodo tudi hrvaška država in narod. Tudi v deželo Hrvatov je prinesla avarska šiba božja toliko nesreče, da je bil del naroda prisiljen, odriniti po sledu Slovenov, oziroma s Sloveni vred; odtod dijaspora hrvaškega imena, ki ni nič manj številna od duljebske.

Še le zdaj, ob silnem butanju okonjenih Avarov, so se odprla okoli l. 563. prihodu Slovenov na stežaj tudi vrata na moravska in česka tla. Prav tedaj so našli slovënski roji v deželah hrvaškega naselja še marsikatero novo, razseljeno ploho zemlje: med Hrvate nastanjeni Sloveni so dosegli zdaj absolutno večino, iz skupnega bivanja in vzajemnega življenja je potem nastal v stoletjih počasnega razvoja ljudski amalgam slovenskega govora, a hrvaško-lehitskega imena. Germanske sile Hrvatov pa so s tem že toliko oslabele, da so se mogle dvigniti do večje politične samostojnosti le v časih ugodne politično-geografske konjunktуре.

Država germanskih Hrvatov je bila res razbita. Ali ostali so na svojih mestih njeni drobci, preživele so jo posamezne rodovine tega naroda, ki so po svojih močnih osebnostih presegale šibko etnarhijo Slovenov v vsakem oziru še venomer dalje. Te močne osebnosti so postale po zakonih selekcije tudi poklicani in izvoljeni del naroda: iz njihove srede so prihajali med slovenske množice voditelji in organizatorji, diastasti in šlahhta.

Te ugotovitve spravljajo začetke češke in poljske zgodovine v novo luč. Meglene in bajeslovne pripovedke starih kronik bo treba s teh vidikov nanovo oceniti, potem se bo dalo tudi iz obilne mitične šare izluščiti marsikatero zrnco zgodovinske resnice. In stopili nam bodo v ospredje predvsem jasni, nepobitni vplivi, ki so jih imeli ob nastajanju narodnih držav, češke in poljske, da o drugih ne govorimo, nosilci imena germanskih Hrvatov-Lehov. Za uvod k bodočemu težkemu poslu naj bo tu razložen samo geografski substrat teh kronik.

Kazalci mitično pobarvanih izročil kažejo vsi v tujino ali, bolje rečeno, na drugorodnost, teh pa ni potrebno iskati kje izven današnjega češko-poljskega ozemlja, ker jih najdemo doma, med germanskimi Hrvati ob gornji Visli. Poljski Krakakakor češki Krok se namreč omenjata kot tujca, ki sta prišla

od nekoč daleč; prvi da je ustanovil mesto Krakov, drugi češko državo. Ne glede na to, da so to mesto tako imenovali bržkone še le Sloveni, njegovo etijološko razlago po dozdevnem ustanovitelju Kraku si moramo kljub temu tolmačiti, da je bil dinast ustanovitelj hrvaškega porekla. K takšnemu sklepanju nas navajajo vsi ostali viri, ki govorijo o vislanskih Hrvatih, tako Konstantin Porfirogenet, kakor tudi pop Dukljanin in Toma arhidijakon (1201—1268), še najbolj pa izrečno poročilo Dalmilove kronike iz 14. stoletja, da je bajeslovni Čeh, osvajač poznejše Češke, prišel iz vislanske Hrvaške. Tudi zveze Krakovega imena s Karantanijo, ki nam jih daje V. Kadlubek (1160—1223), nas morejo spominjati samo hrvaškega imena, ko vemo, da je nosilo dno Koroške kotline kot politično osredje stare Karantanije še dolge čase srednjega veka ime »Croatigau« (Lj. Hauptmann).

Z vsjo pravico se sme torej vislanska Hrvaška imenovati po E. Kuniku »vagina gentium«, ker skozi njeno državotvorno in etnogenetsko rešeto so šli brez dvoma vsaj Poljaki, Čehi, Karantanci in dinarski Hrvatje. Da, spričo tega je dovoljena še domneva, da se tudi kijeovski letopisni zmotil mnogo ali pa nič, ko trdi, da so od Lehov-Hrvatov prišli tudi Poljani, Mazovci, Lutici in Pomorjani in vrhu tega še Radimiči in Vjatiči. Obe skrajni vzhodni plemeni poznejših Rusov, Radimiči in Vjatiči, — poslednje spravlja Th. Braun v zvezo z imenom vislanskih Venedov, — nam pričajo, da je val hrvaškega preseljevanja pljusnil celo proti vzhodu, torej v obratno smer, kakor so prihajali Sloveni. Tudi Anti mogoče niso nič drugega nego hrvaški Venedi.

Vislanski Hrvatje v okviru slovenskih držav. Drugorodni, germanski Hrvaški sredi ozemlja zahodnih Slovenov je treba pripisavati tudi glavni vzrok, da se je pričela diferenciacija v prvi vrsti na Poljake in Čeha. Po drugi strani se da opazovati, da so živeli Poljaki in Čehi v bratskem prijateljstvu, dokler so bili tujski Hrvatje sredi med obema. Ko pa so bila po l. 906. Čehom pota politike v Srednje Podonavje zaprta po doseljenih Madžarih in sta oba Boleslava (929—967—999) raztegnila češko državo preko Hrvaške, tedaj je ta dežela postala mahoma jabolko bratskega prepira. Planil je med obema zaradi te važne dežele hud boj, v katerega je posegel 992 še

tretji deležnik, ruski knez Vladimir. Konec pa je bil ta, da je mogočni poljski knez Boleslav Hrabri (992—1025) l. 999. priklopil Hrvaško in Krakov za vselej državi Poljakov okoli Poznanja.

V novo pridobljeni Hrvaški kralji Pijasti niso mogli nastopati tako brezobzirno kakor na pristno poljskem severu. Hrvaških knežjih dinastij sicer niso pustili na vladi, pač pa so ostali potomci teh dinastij mirno dalje kot dedni posestniki prostranih zemljišč in številnih podložnikov: v ta čas je treba postaviti začetke zagonetne malopoljske šlahte.

Vedno mogočna vislanska šlahta in velike prednosti v prometno-geografskem oziru so dajale pokrajinam ob gornji Visli v sklopu poljske države čedalje večjo veljavo in vedno silnejši vpliv. Že iz arabskih poročil 9. in 10. stoletja vemo, da je imelo glavno hrvaško mesto Krakov mnogo obiskovane sejme, ki so trajali vsak mesec po tri dni. Spričo te njegove znamenitosti potem ni čudno, da se je težišče državnega življenja preselilo v Krakov že sredi 11. stoletja in si ga izbralo za glavno mesto cele Poljske. Ta politični akt pa skupna nova vera in s tem tudi izenačujoča civilizacija je Hrvate in Poljake medsebojno čedalje bolj zbližavala; končni učinek tega je bilo duhovno ujedinjenje in asimilacija obeh ljudstev v narod in državo slovanskega imena in jezika. S tem je bilo zapisano smrti nekdanj tako sloveče hrvaško ime in z njim vred tudi ime Leh; obe imeni sta se kot oznaka posebne etniške enote izgubljali iz ljudske zavesti v istem tempu, kakor je napredoval asimilacijski proces. Kljub vsemu temu globljih etniških razlik le ni bilo mogoče zabrisati popolnoma, te so bile po političnih delih šlahte še več stoletij, — prejkone verjetno pa so tudi še danes, — prav važna sestavina v toku poljske zgodovine. Vsa politično-zgodovinska imenitnost hrvaškega imena na zadonavskem severu se pa ne zrcali nikjer tako jasno kakor v dejstvu, da je pri Konstantinu Porfirogenetu s tem imenom označena kratkomalo vsa prostrana država češkega kneza Boleslava I.

Avtorske samovoljnosti smemo zaradi tega obdolžiti bizantinskega zgodovinarja samo v tem oziru, da poleg hrvaškega imena ni pristavil še češkega, kakor je bil storil n. pr. pri Otonu Velikem, ko ga imenuje kralja Frankije in Saksije. Oprostiti pa mu jo moramo iz dveh prav tehtnih razlogov. Prvič moramo

imeti na umu, da je šlo pisatelju v njegovi razpravi o dinarskih Hrvatih le za to, da spravi te Hrvate v etnogenetsko zvezo z njihovimi severnimi imenjaki. Drugič pa vemo, da je imela severna Hrvaška prav v zgodovini Porfirogenetove dobe svojo zadnjo večjo vlogo, ko se je skušala ubraniti češke okupacije. In kakor je bil Bizant poučen, da so Madžari podlegli gospostvu in vplivom naroda turškega imena in dospeli v Srednje Podoonavje pod vodstvom turških dinastov, pa so zato Madžari pri Porfirogenetu vselej le »Turki«, slično si smemo predstavljati, da je prišla v pisateljevo vednost tudi imenitnost imena zakarpatskih Hrvatov. Zato je pisatelj češko ime gladko zanemaril in porabil namesto njega ime naroda, ki je morda zanj celo vedel, da je nekaj dajal dinaste svojim poznejšim političnim gospodarjem. S tem se ujema tudi njegovo poročilo, da so Hrvatje Slovenom — mejaši.

Résumé. An der oberen Weichsel ist im frühen Mittelalter eine außergewöhnliche Häufung von Völkernamen zu beobachten, die solcher Art sind, daß daraus auf eine ununterbrochene Folge der Besiedlung geschlossen werden muß. Dahin gehört erstens der Name »Vislaner«, der bereits im altenglischen Widsithlied überliefert ist. Ferner kommen noch folgende, mit interessanten Problemen verbundene Namen vor: Venedi bei Jordanes, Chrobaten bei Konstantin Porphyrogenet, Wólochi in der Kiewer Chronik, Lingones bei Thomas Archidiaconus, Lechitae bei V. Kadlubek und zuletzt der noch heute geläufige Name der Kleinpolen. Was die Herkunft dieser Reihe von Namenträgern anbelangt, haben einerseits die karge Überlieferung, anderseits namenkundliche Studien zu dem Ergebnis geführt, daß im Weichsellande nacheinander zuerst Kelten und nachher Ostgermanen, Goten, gewohnt haben, zu denen zuletzt noch die Slaven hinzukamen. Aus der Keltenzeit wurden von den Nachfolgevölkern die Namen Venedi und Wólochi, Lingones und Lechitae durch Erbschaft herübergenommen, der Name »Chrobaten« ist durch die Einwanderung eines gotischen Stammes eingeführt worden.

Die Existenz der Kroaten kann bereits für das 6. Jahrhundert vor allem aus zweierlei Quellen erschlossen werden. Das sind erstens die germanischen Heldenlieder, die nach den kroatisch klingenden Namen, wie Hrædas im Widsithlied oder

Harfada fjoll (Kroatische Berge: Venetische Berge des Ptolemäus) in der Hervararsage, auf das obere Weichselland bezogen werden müssen, weil darin die langwierigen Kämpfe gegen die slavischen Eindringlinge um das Jahr 500 besungen werden. Die zweite Quelle ist die bei Konst. Porph. erhaltene Tradition der dinarischen Kroaten, daß sie aus Weichselkroatien um das Jahr 600 ausgewandert sind. Daß sich die Kroaten damals, speziell bei ihrer Ankunft nach Dalmatien, noch allgemein der gotischen Sprache bedienten, ist aus der ältesten dalmatinischen Chronik des Pfaffen von Dioclea aus dem 12. Jahrhundert zu entnehmen. Die auf das Gotentum der Kroaten Dalmatiens bezogenen Tatsachen werden in einer Monographie näher behandelt werden, die nächst dem erscheinen soll.

Aus alledem kann die Unmöglichkeit einer slavischen Landnahme vor dem 6. Jahrhundert gefolgert werden. Erst nach der Übersiedlung der Langobarden aus Böhmen (546) hat das Kroatentum dem slavischen Druck vom Osten nachgeben können. Es begann eine Durchdringung des kroatischen Landes mit Slaven, die aber das Übergewicht erst nach 557—563 erreicht, nachdem der awarische Ansturm neben dem Antens und Duljebens auch das Kroatenreich vernichtet, die führenden Völker aber zum Teil zur Auswanderung gezwungen hatte; dahin deutet namentlich die zahlreiche Diaspora des duljebischen sowie kroatischen Namens. Und während bis dahin der slavischen Metanastase nur die Richtung nach Norden, zur unteren Oder und Weichsel, beziehungsweise nach Süden über die Ostbeskiden in die Slovakei frei war, so war jetzt auch der Weg nach Mähren und Böhmen offen.

Die kroatische Minderheit ist zwar der allmählichen Slavisierung verfallen, besonders nachdem die blühende kroatische Handelsstadt Krakau im 11. Jahrhundert von den Polen zur Residenz ihres Reiches erwählt worden war, doch scheinen ihre direkten Nachkommen noch heute in der kleinpolnischen Schlachta fortzuleben. Im Gegensatz zum destruktiven Element der Awaren sind nämlich, wie aus dem geographischen Substrat der sagenhaften Chroniken geschlossen werden darf, die gotischen Kroaten des Weichsellandes der Sauerteig zur Wiederherstellung politischer Freiheit und staatlicher Organisation geworden. Ja, die Kroaten scheinen wenigstens den Čechen,

Polen und Karantanern sogar ihre Dynasten geliefert zu haben. Dieser bedeutenden Rolle war sich höchstwahrscheinlich auch Konst. Porph. bewußt, wenn er die unlängst von den Čechen unterworfenen Kroaten als Namenträger des Reiches ihrer Herren anführt.

Etudes de vocabulaire yougoslave basées sur le folklore et la géographie.

1. S.-cr. čakavien et kaïkavien, slovène commun *kača* et s.-cr. commun *zmija* „serpent“¹.

P. Skok, Zagreb.

I.

Une étymologie satisfaisante du mot *kača* n'a pas encore été donnée, que je sache, car tout ce qu'on a proposé jusqu'ici comme rapprochement à ce sujet porte le caractère du simple fatras étymologique.

Ainsi Geitler² a voulu y voir un déverbal de *kācati*,³ verbe que les pêcheurs des Bouches de Cattaro emploient quand ils veulent dire que „les poissons nagent, jouent et se jettent à la surface de la mer“ (d'après Vuk). On voit que Geitler ne prend sérieusement en considération ni le point de vue géographique⁴ ni le sens.

Štrekelj,⁵ d'autre part, pensait à la possibilité de rattacher le mot en question à la grande famille romane de *cochlea* „escargot“ dont la transformation toscane *coccia*⁶ présente en effet quelque homophonie avec *kača*. Le sens et la géographie s'y opposent nettement, le parler toscan n'ayant jamais pu exercer une influence notable sur les lexiques populaires s.-cr. et slovène.

¹ S.-cr. = serbo-croate. Pour ce qui est de mes autres études de ce genre, voir *Јужнослов. Филолог* VIII, 88 et suiv. Comme cette étude fait partie de mes recherches sur le vocabulaire chrétien slave, je renvoie aussi à *R. E. S.*, V, 14, VII p. 177, X, p. 186. La substance de cet article a été donnée comme communication à la séance de la Société des Slavisants de Paris le 23 mars 1931.

² *Rad*, v. 44, n° 24, p. 129. Cf. Budmani, *Rječnik* de l'Académie yougoslave, v. IV, p. 711.

³ Ce verbe appartenant au langage des pêcheurs (cf. *Rječnik* de l'Académie sous ce mot), il paraît être d'origine romane. Je pense à *captiare* *R. E. W.*, 3° éd., n° 1662.

⁴ Quant à l'aire de *kača*, voir plus bas.

⁵ *Zur slavischen Lehnwörterkunde*, p. 31.

⁶ Cf. *R. E. W.*, 3° éd., n° 2011.

Berneker,⁷ enfin, penche à y discerner le déverbal de *zakačiti* „accrocher“, mais le sens et la géographie du s.-cr. oriental et bulgare (*o-, za*)*kačiti*⁸ ne s'y prêtent pas du tout.

Il faut donc frayer d'autres voies pour expliquer ce mot dont l'aire est locale dans l'ensemble du yougoslave. Elle embrasse le čakavien septentrional (îles de Rab et Krk, Istrie et, en partie, le littoral croate, ensuite Gorski Kotar, Žumberak, Istrie), le kaïkavien s.-cr. (Zagorje en Croatie) et tout le slovène en général.⁹

Dans cette aire, c'est le mot en question qui s'est superposé partout sur l'euphémisme *zmiji*, *zmija* „terrestre“ du slave commun. Ce dernier adjectif qui a remplacé vraisemblablement quelque interdiction de vocabulaire précédente s'emploie et s'employait ici aussi tout de même, mais, aujourd'hui, il n'y est plus d'un usage très populaire.

Le grief qu'on peut tout d'abord formuler contre les étymologues qui se sont occupés de l'origine de *kača* est d'en avoir négligé complètement deux dérivés qui nous aideront à trouver la juste étymologie. On n'a pas tenu compte d'abord de *gačka* ou *gaška* s. f. de même sens, forme qu'on emploie à Kaštel (l'île de Rab). Ensuite, on a perdu de vue *kačka* ou *kaška* s. f., aussi de même sens, formes qu'emploie à Crikvenica, à Vrbnik (Krk), dans l'île de Cres, en Istrie toute la population slave aussi bien que les Istro-roumains¹⁰ qui l'ont sans doute emprunté aux Čakaviens. Or, ces deux formes sont identiques, à ceci près que la seconde accuse l'assimilation de la première syllabe à la dernière, fait qu'on observe par exemple dans le nom de famille orthodoxe štokavien *Galôgaža* (Confins militaires de Croatie) pour *Kalôgaža*¹¹ „celui qui marche à travers la

⁷ *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, p. 465.

⁸ Cf. *Јужнослов. Филолог*, V, 311. Daco-roum. *acăț*, *agăț*, aroum megl.istor. *acats* de même sens, cf. *R. E. W.* 3e éd., n° 1662. A cause de *č* pour roum. *ț*, phonème qui se retrouve aussi en s.-cr. *puč* < *puteu* en regard de *puť* en roum., *polača*, *račun*, le mot s.-cr. doit être emprunté au latin balkanique.

⁹ J'emprunte toutes ces indications ainsi que les formes variées de *zmija* à l'ouvrage de Hirtz, *Rječnik narodnih zoologičkih naziva* publié par l'Académie yougoslave en 1928. Partout où il n'y a de source autrement indiquée il faut se reporter à cet ouvrage.

¹⁰ Pușcariu, *Studii istroromâne*, v. I, p. 176.

¹¹ L'origine de l'assimilation qui s'est produite ici est la même, nous le verrons bientôt, que celle de *kačka*. C'est parce qu'on a voulu dissimuler par là le sens déplaisant de *Kalôgaža* (v. *Rječnik* de l'Académie yougoslave, IV, p. 774). Pour le

boue". Nous verrons tout de suite les raisons psychologiques de l'assimilation survenue dans *kačka*.

Que *kača* soit en rapport avec *gačka* > *kačka*, c'est là qui ne peut soulever le moindre doute. Le sens et l'aire géographique en parlent d'une façon tout à fait décisive, *gačka* > *kačka* ne constituant que le lambeau méridional de l'ensemble du territoire de *kača*.

II

Quels sont les principes sur lesquels il faut asseoir une bonne étymologie d'un nom de serpent slave?

Le premier a été formulé par M. Meillet. Il a très bien vu¹² que les expressions i.-e. ayant trait aux serpents sont le plus souvent des mots taboués. C'est au folklore chrétien qu'est dû le renouvellement de ce procédé archaïque. Le serpent étant l'auteur du pêché originel qui a plongé toute l'humanité dans le malheur d'où ce n'est que la grâce divine qui l'a pu sauver, a été identifié, dans l'imagination populaire ainsi que dans l'enseignement chrétien, avec le diable.¹³ Pour séduire Ève, symbole de la faiblesse de la nature humaine, le diable a pris la forme de serpent. De même que le nom de diable est taboué dans toute la chrétienté, de même on fait pour le serpent non seulement à une époque archaïque, mais aussi dans les dialectes d'origine plus récente.

Le second principe est propre exclusivement à l'aire slave des mots i.-e. très variés pour le serpent. Parmi les langues i.-e., l'aire slave a ceci de particulier qu'ici on distingue nettement au moyen de la motion le genre des serpents, le serpent masculin du serpent féminin. Ceci est dû aux contes populaires. Les *kaïkaviens* se repré-

même but, on se sert dans les noms de personne de sens déplaisant ou d'orthographe inusitée (type fr. *Besard* pour *Baisard*) ou bien de transposition de l'accent (type s.-cr. štokavien *Magárac* pour *mágarac* „âne").

¹² Quelques hypothèses sur des interdictions de vocabulaire dans les langues indo-européennes (maintenant dans *Linguistique historique et linguistique générale*), p. 286 et suiv.

¹³ Il n'est pas sans intérêt de noter que Saint Marculfe, abbé († vers 558), dit de Jésus Christ „ut nos a daemonum ditione redimeres quique discipulis tuis eorumque successoribus potestatem dedisti super serpentes et scorpiones" etc. L'aspic, le basilic, le dragon etc. symbolisent aux chrétiens la même chose que le diable, le principe mauvais. Sur les lampes chrétiennes, ces animaux sont piétinés par le Christ. Arnobe le Jeune dit: *Formavit Deus draconem, quia ipse creavit naturam, quia per malam voluntatem factus est draco*. Cf. Cabrol-Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, à ces mots.

sentent le serpent masculin tout autrement que le serpent féminin. Le serpent mâle porte une rose sur sa tête, son mors est neuf fois aussi fort que celui de la serpente. La force du serpent mâle est extraordinaire. Il peut entreprendre des combats singuliers avec Saint Michel.¹⁴ Ainsi on a, dès le slave commun, *zmii* ou *zmi* pour le serpent mâle et *zmija* pour la serpente.¹⁵

III

Examinons le mot en question d'abord du point de vue du premier principe.

On constate qu'il est parlé dans une aire où la population est profondément imprégnée d'esprit catholique. Il n'y a d'autre religion que la catholique dans tout le territoire de ce mot. Ce fait à lui seul peut être pour quelque chose dans la question qui nous occupe, étant donné le fait qu'il existe un rapport entre le diable et le serpent dans les superstitions religieuses.¹⁶

La population de cette aire dont la piété est connue se sert pour „diable“ de mots dus au tabou. On le désigne, par exemple, à Jurkovo selo (Croatie, Žumberak) du mot abstrait *nesnāga* ou *gād* ce qui veut dire „impureté, esprit impur,¹⁷ répugnant“, alors que les Štokaviens disent communément *nečastivi*¹⁸ (sc. *duh*), c'est-à-dire (au sens passif) „esprit qu'on n'honore pas“. On sait que, chez les Slovénes, l'euphémisme périphrastique de cette nature a fini par remplacer

¹⁴ *Zbornik za narodni život i običaje*, v. XV, p. 148.

¹⁵ Miklosich, *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*, p. 230. s. v. змиѣ et змиѣ.

¹⁶ Ce rapport est illustré d'abord par le fait qu'en slovène et en s.-cr. (Žumberak) quelques fois le même mot sert à désigner le diable et le serpent, ainsi dans les parlers čakaviens de Žumberak *gad* sert aux femmes de complément négatif au lieu de vraga: *nī gāda*. Mais il y a un autre fait très important qui rend nécessaire l'examen du point de vue religieux de l'aire de *kača*. C'est que, dans les églises catholiques de ces contrées la Mère de Dieu est représentée comme étant debout sur le globe, son fils dans les mains avec, au-dessous de ces pieds, un serpent, symbole du péché originel, anéanti par elle. Or, ces images se sont traduites dans les imprécations populaires de ces contrées dirigées contre le serpent: „*Piknila ga kača. Satrla ju mājka bōža*“ (Jurkovo selo) „il a été mordu par le serpent; que la Mère de Dieu l'anéantisse“.

¹⁷ Remarquez que cette expression populaire est calquée sur les expressions des auteurs ecclésiastiques: *spiritus impurus, imundus*.

¹⁸ L'expression *nečastivi* est slavonne, russe *nečestivyy* ἀσεβής „impie“ (sens actif „qui ne rend pas aux choses sacrées l'honneur qui leur est dû“). (A. Vaillant),

la dénomination primitive. C'est le terme *hudič*¹⁹ „mauvais esprit“ dont on se sert communément pour *vrâg*, le dernier mot ne s'étant conservé que dans le composé dérivé *souvrâg* = *souvrâznik* „ennemi“ et dans les jurons.

A côté de ces euphémismes qui sont des périphrases de la même nature d'ailleurs qu'en hébreu *adonai* „mon seigneur“ au lieu de *jahve* „dieu“, il y a dans cette aire d'autres procédés pour se préserver contre l'influence du mauvais sens dont on a peur. C'est ainsi que les Kaïkaviens, lorsqu'ils ne se servent pas d' euphémisme périphrastique pour désigner le diable, toutes les fois qu' ils le nomment de son vrai nom *vrag*, à Jurkovo selo ou en Zagorje, ils ne manquent pas d' ajouter l'imprécation ou l'adjuration (= exorcisme) *Potâri ga svêti križ* „que la sainte croix l'anéantisse“, tout en faisant en même temps le signe de la croix. Cette règle est générale dans le menu peuple illettré qui n'a pas reçu d'autre instruction que celle de son curé. Il est à noter que l'euphémisme abstrait *nesnâga* n'est jamais accompagné de l'imprécation (= exorcisme) indiquée.

Il faut relever tout particulièrement le fait que la phrase *Potâ(e)ri ga sveti križ* dont on se sert dans ces contrées contre le mauvais effet du mot *vrâg* „diable“ n'est au fond que la paraphrase en langue nationale d'un acte liturgique accompagnant l'exorcisme que les prêtres disaient sans doute en latin lorsqu'ils chassaient le diable du corps de l'homme possédé.²⁰

¹⁹ Dans Pleteršnik, I, p. 286, v. II, p. 791 *vrâg* est donné pour les jurons. Il faut cependant noter que *vrag* lui-même est métaphorique ou bien euphémistique. Le sens d'origine en est „ennemi“. M. Županič me communique une autre espèce très intéressante de remplacer le mot slovène *hudič*. C'est *kâzu* = *kozel* „bouc“ dans les environs de Mokronoge. C'est sans doute parce que le diable, de même que le bouc, porte deux cornes et que cet animal reprouvé sert à désigner en allemand une personne sur laquelle on fait retomber toutes les fautes et qu'on accuse de tous les malheurs qui arrivent.

²⁰ D'après le *Liber ordinum* du XIe siècle qui contient le rituel de l'exorcisme, l'évêque ou le prêtre, en récitant l'exorcisme, fait tout d'abord le signe de la croix en se tournant „contra occidentem“. Une cuvette trouvée à Pesaro (Italie) nous représente les exorcistes la croix à la main, sur un possédé en contorsions. A côté d'eux il y a encore deux représentants du public fidèle qui assiste à cette cérémonie, également chacun avec une croix à la main. Cf. Cabrol-Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, V, p. 971, 978. D'ailleurs la phrase kaïkavienne en question ne rend que très fidèlement la conception chrétienne. Saint Athanase, le père de l'église, a déjà dit que „par un simple signe de croix, toutes les fourberies des démons sont repoussées“. Il faut noter à cette occasion que, même de nos jours, à Podmilačje, près de Jajce (Bosnie), se réunissent, chaque année à la Saint

La population de ces contrées ne connaissant pas le latin a pu substituer au nom même qu'on voulait éviter²¹ l'adjectif latin *sanctus* faisant partie de l'adjuration latine: *sancta crux, sanctus spiritus* etc. employée contre le diable. Ainsi est-il devenu que dans toute la Slovénie et dans toute la contrée de Žumberak on emploie *šent* très couramment au sens de diable bien que le même adjectif serve dans la toponomastique à désigner les localités dont le nom provient d'un nom de saint: ainsi *Šent-Jernej* (= Sanctus Bartholomeus) etc.

Ce dernier fait n'est pas isolé dans la linguistique. Les Roumains ont étendu de cette façon l'adjectif grec *ἄγιος* (sc. *σάβδος* ou *πνεῦμα*) au diable; *aghiuță* veut dire en roumain simplement diable.

L'expression française *diantre*, paraît-il, doit être interprétée de la même façon.²² Originellement, cela a pu être un exorcisme contre le diable en langue vulgaire du subjonctif sans *que* (type *vive la France*): *dieu entre* (sc. en toi au lieu du diable). Puis grâce à l'identité de la syllabe contractée *dieu en* > *diā-* avec *di-able*, l'imprécation a pu finir par remplacer le mot taboué.

A côté de ces deux procédés destinés à ôter le mauvais sens au mot dont on a peur, il y a aussi un troisième qui consiste à employer des mots de sens divers, mais homophones dans la première syllabe au mot taboué. Ainsi *vragŭ* est-il devenu dans le territoire kaïkavien *vrābāc* „passereau“ grâce à l'identité de la première syllabe de ces deux mots. *Nī vrāpca?* „n'est-ce pas, est-il

Jean au mois de juin, tous ceux, sans distinction de religion et de sexe, qui croient avoir le diable dans le corps pour qu'il soit chassé par les franciscains.

²¹ Les formules d'exorcismes étant très variées, il est impossible d'indiquer précisément la source du rituel à laquelle on a pu emprunter ces expressions.

²² Dans la littérature, *diantre* ne se rencontre qu'à partir du XVIe siècle, cf. *Dict. gén.* et *Littre*. Je ne crois pas que le changement de la syllabe finale *-ble* en *-antre* soit arbitraire, comme le veut le *Dictionnaire général*. Quelque modèle y a sans doute dû exister. Dans *morbleu, corbleu* pour *mort Dieu* ou *corps Dieu*, on voit assez clairement que le mot existant et pas du tout arbitraire *bleu*, grâce à la même voyelle *eu* qui est dans *dieu* et *bleu*, a été employé pour cacher le véritable mot de la même façon que *vrabac, grebati* pour *vrag, jebati* chez les Kaïkaviens. Je pense donc aux phrases du rituel telles que: *Increpet Dominus in te, Satan: et increpet Dominus in te, qui elegit Jherusalem* et qui constituent un de trois chapitres dont la récitation de l'exorcisme est composée. Cf. Cabrol-Leclercq, o. c. V, p. 971. Grâce à cela, *-able* a pu être remplacé par *-antre* = 3. p. sg. du subj. présent du subj. présent du verbe *entrer*. Pour le moment n'ayant pas à ma disposition d'indications plus précises sur l'ancienneté de *diantre* je suis obligé de donner l'explication proposée sous réserve jusqu'à plus ample informé. Cf. *REW*² 2622 et von Wartburg, *FEW*, II, p. 63.

vrai" se dit couramment à côté de *nî vrâga* ou *nî gada*²³? Ce sont les questions d'étonnement qu'on emploie lorsqu'on entend raconter des choses invraisemblables auxquelles on ne s'attend pas.

Ce dernier procédé, on le voit, est en somme le même que celui qu'on a vu plus haut en français, supposé, cela va sans dire, que l'explication en est bonne; *diable* a été substitué par *diantre* grâce à l'identité des premières syllabes.

Il y a cependant dans la contrée de Žumberak d'autres analogies qui ont servi à empêcher la malsonnance d'un mot. On sait que les mâles emploient pour les jurons dans ces contrées le mot obscène *jebati* „futuere“, verbe que les femmes, par souci de convenance, n'osent pas imiter. Or, à Jurkovo selo, toutes les fois que les femmes reproduisent les jurons qui leur sont lancés de la part des hommes, elles changent la syllabe initiale *je-* en *gre-*, en faisant ainsi rapprocher le verbe obscène de *grebati*, *grepsti* „gratter“, verbe qu'on a cessé d'employer sous cette forme à Jurkovo selo précisément à cause de ce rapprochement.²⁴ Ainsi les femmes disent tout bonnement: *Rêka joj je, da ju grebâlo stôv vrâgî* „il lui a jetté le juron que cent diables . . .“. Ainsi, par l'immixtion du mot *grebati*, *grepsti*, le mot obscène a perdu dans la bouche des femmes tout sens péjoratif.

Il s'agit maintenant de savoir si le mot pour serpent qui, ayant été identifié par le folk-lore chrétien au diable,²⁵ a été lui aussi taboué dans la même aire où le diable est lui aussi taboué.

On sait que l'euphémisme slave commun pour le serpent est *gadъ* „chose hideuse“, nom abstrait dont la racine se trouve aussi dans le verbe *gaditi se* „avoir la nausée de“. De même que l'euphémisme *hudič*²⁶ a remplacé en slovène *vrag*, de même *gadъ* se dit pour le serpent ou pour le diable dans nombre de dialectes slaves.

Or, *gačka* ayant été constatée dans le lambeau méridional de l'aire de *kača* et *gad* ayant le sens de serpent ou de diable dans

²³ *Nî gâda* disent pour la plupart les femmes à Jurkovo selo.

²⁴ On le remplace diversément: (*u*)*grbāsñti*, dérivé de l'aoriste *gr(e)bah* complètement disparu dans ce dialecte (cf. *Archiv für slav. Phil.*, v. XXXIII, p. 344), *razgññti* etc. Ces dérivés ainsi que le substantif *grëbļa*, *grebļica* prouvent que *grebq greti*² (Berneker p. 347) a dû exister ici aussi. *r* voyelle est dû à *grëb'q* *grëbëti* qui ne se trouve aujourd'hui qu'en tchèque.

²⁵ Voir plus haut la remarque n°13.

²⁶ Cf. en s-cr. *hudòba* „diable“, *Rječnik* de l'Académie, III, 725.

quelques contrées de cette même aire²⁷ tout en gardant partout son sens primitif de „chose répugnante, hideuse“, il est tout légitime de postuler dans le mot *kača* un euphémisme que la population catholique employait pour *zmija*. *Kačka* ou *kaška* est, nous l'avons vu, la même chose que *gaška* ou *gačka*. Ce dernier, nous le verrons plus bas, dérive en effet de *gadъ* (voir aussi la note n°27). Ainsi donc se présente l'assimilation survenue dans *gačka* comme due à cette tendance de tabouer les mots dont le sens cause de la peur.²⁸ Elle est due à la même tendance que le changement survenu dans *grebati* pour *jebati* ou dans *diantre* pour *diable*. L'assimilation a ôté à *gadъ* son sens péjoratif parce qu'elle a empêché l'esprit linguistique des sujets parlants de penser au véritable mot *gadъ*.

Gad est, en somme, d'abord un euphémisme pour le mot *zmii* taboué, mais qui a dû être taboué lui aussi à son tour.

IV

Il ne s'agit maintenant que de savoir comment expliquer la forme *kača*, *kačka* < *gačka*.

C'est le second principe dont nous avons parlé plus haut qu'il faut maintenant invoquer. Il nous aidera à nous tirer d'affaire.

L'adjectif masculin *zmi* étant devenu en s.-cr. *zmaj*,²⁹ en roumain *zmeu* „dragon“, on perdit le rapport avec le féminin *zmija* et on était obligé d'exprimer dans cette langue le genre masculin au moyen d'un nouveau suffixe. Dans la montagne de Velebit on ajoute pour ce but le suffixe *-un* qui est d'origine romane:³⁰ *zmijun* „Schlangemännchen“. Dans d'autres contrées, on se sert du suffixe *-ur* qui est slave: *zmijur*.³¹ Mais en Lika on emploie pour le même sens aussi la conglutination des deux suffixes: *-bc* + *-bk*: *zmičak* „Schlangemännchen“. Ce *-čak*, nous le retrouverons dans *kačak* plus bas.

²⁷ Ainsi par exemple à Rab où *gad* signifie le serpent mâle et *gaška* le serpent féminin (Hirtz, o. c., p. 34), circonstance extraordinairement importante pour l'établissement de l'étymologie.

²⁸ Cf. la même assimilation dans anglais *gog*, *cocke* au lieu de *god* „dieu“ et pour le même but.

²⁹ V. sl. *zmiĵ* *zmija* étant un adjectif au sens de „terrestre“, le changement *ĵ* > *aj* est à rapprocher de *ovaj onaj* à côté de *ovi, oni*.

³⁰ Cf. le même suffixe dans *viščun* „sorcier“ dans l'île de Brač dont le féminin *vješčica* „sorcière“ se dit dans le domaine štokavien.

³¹ Cf. le même suffixe dans thraco-illyrien *bolaurus* > *blavor* dans mon article *Zum Balkanlatein III, Zeitschrift für roman. Philologie*, L, p. 512 et suiv.

On a appliqué les mêmes suffixes en slovène au mot *kača* pour obtenir l'expression pour le serpent mâle: *kačōn*, *kačūr* Schlangemännchen³².

En s.-cr. kaïkavien ce sont les suffixes *-bc*, *-bk* qui servent à ce but: *kāčec* „le roi des serpents (Vugrovec, Čučerje, Podsused), *kaček* (à Vrbnik c'est „vipera amodytes“), *kačak* „serpent mâle“.

Il est donc sûr qu'on appliquait aussi au mot *kača* le procédé destiné à distinguer le genre des serpents, *kača* ne s'employant pour les deux genres que par la population lettrée qui a perdu le contact avec les contes populaires, ou bien même par la population illettrée qui ne sait plus raconter

On peut, ensuite, prouver qu'on a appliqué aussi à l'euphémisme *gadč* la même tendance de distinguer le genre féminin et masculin. On le fit d'abord en appliquant à *gadč* les terminaisons *-bj*, *-ija* empruntées à l'adjectif *zmbj*, *zmiija*. On créa ainsi **gadbj*, *gadiija*. La dernière forme est en effet attestée, tandis que la première ne s'est conservée que sous forme *gajd* ou *gajt* avec le changement régulier de la sonore finale en sourde à Varaždin et Podsused près de Zagreb. *gajd* présente cependant la même métathèse de *i* que *koñ* > *kōjn* en kaïkavien ou bien *grojzde* pour *grozdbje*, coll. de *grozd*.

gajd — *gadiija* prouvent, de plus, que l'euphémisme *gadč* s'est superposé à un moment donné sur l'adjectif taboué *zmbj*, *zmiija*.

Or, on peut maintenant tout facilement expliquer *kačka* < *gačka* > *kača* par *gadč*.

Plus haut dans la note 27 nous avons vu que, dans le parler de Rab, *gad* est le masculin et *gaška* le féminin pour le sens „serpent“. Qu'il doive exister un rapport entre *gad*, *gaška* > *kačka*, *kača*, c'est là qui ne peut pas être mis en doute.

On sait que les suffixes qui se prêtent le mieux à la motion, ce sont *-bc*, pour le masculin, et *-bka*, pour le féminin. Mais si l'on les applique à *gadč*, on n'arrive pas à des mots assez expressifs, car **gadčbc*, **gadčbka* se rencontrent dans la déclinaison avec les dérivés des *gatatī* „deviner“: *gātka* „conte“, *gātac* „devin“, *tc* et *dc* donnant³³ la même assimilation *c*. Le čakavien et le štokavien ont évité cette homonymie en se servant du suffixe *-ar* < *arius*: *gātār* „devin“ (à Jurkovo Selo) = *gātār* (Vuk) à côté de *gātālac* de *gātalo*.

Il faut encore prendre en considération ceci. On ne se contente pas seulement de distinguer le féminin et masculin des serpents. On

³² Pleteršnik, I, p. 377.

³³ D'après le *Rječnik* de l'Académie, III, p. 112. l'existence de ce mot est peu sûre.

distingue aussi les serpenteaux, les jeunes serpents, les petits sortis du couple. On se sert en slave, pour exprimer l'idée de la descendance des animaux, du suffixe hypocoristique *-čę*, gen. *-čęte*.³⁴ Ainsi on a en bulgare *zmijčę* „serpenteau“. On appliqua le même suffixe à l'euphémisme *gadę* d'où *káčę*, gen. *-čęta* „junge Schlange“ en slovène, de **gad + čę*.³⁵ C'est ce mot que l'esprit linguistique mit à la base de la dérivation pour exprimer les genres, *gadęc gadęka* n'étant pas bonnes à cause de l'homonymie, cf. en kaïkavien *piščęnka* „jeune poule“ ce qui est un dérivé de *piščę* „poussin“ à côté de *pile* des parlers štokaviens. On créa ainsi à côté de *kačę*: m. *kačęn*, -un, *kačęr*, *kačęk* f. *kačęka*.

Le suffixe *-ęka* était de double valeur. Il forme des féminins à côté des masculins, mais il comporte aussi le sens diminitif.³⁶

Plus haut nous avons vu que la distinction du genre des serpents est caractéristique pour le folk-lore slave. Les sujets parlants qui ne pensent plus aux contes populaires n'ont plus besoin de distinguer le genre des serpents. Ils arrivent ainsi au même degré où se trouve le grec, le latin et le germanique où la distinction de genre des serpents n'est pas exprimée par la motion. Le genre féminin peut désigner d'une façon générale le serpent aussi bien que le masculin, ainsi p. e. *die Schlange* en allemand en regard de *le serpent* en français. A ce degré, le suffixe *-ęka* donne lieu à une nouvelle interprétation. Il ne désigne plus dans le mot en question le genre, mais l'affection.³⁷ Quant il s'agit d'un mot tel que serpent, chose hideuse, abjecte et dont on a peur, le suffixe affectif se présente au sujet parlant comme déplacé. Il faut le rejeter. Et on en fit en effet ainsi en créant *kačę*, s. f. mot qui, à première vue, n'accuse aucune trace de l'euphémisme *gadę* dont il est sorti, mais dont l'aire et les

³⁴ Cf. *blášę* de *bląęo* „animaux domestiques“ dans le parler de Jurkovo selo (Žumberak). Cf. Leskien, *Grammatik der serbo-kroat. Sprache*, § 427.

³⁵ Pour ce qui est de l'assimilation *d + č > č* cf. s.-cr. *govečę* et *govedo* en štokavien. Pour ce qui est du slovène, cf. *sladčęica > slačęica* Ramovš, *Historična gramatika*, II, p. 210. Une forme **gačę* n'a pas encore été attestée, mais dans l'île de Rab, où l'on dit *gad* — *gaška*, elle serait toute naturelle.

³⁶ Cf. *šępka* à côté de *šęba* „verge“. Il faut tout particulièrement noter le fait que, à côté du féminin *zmija*, on a formé aussi *zmięka* avec le même suffixe que *gačęka > kačęka*, cf. Miklosich, o. c.

³⁷ Cf. l'hypocoristique s.-cr. *sęka* en regard de *sęstra* „soeur“, *Dóka* à côté de *Dőra* < *Dorothea* (Žumberak), *Jóka* à côté de *Jővąnka* (Bańa Luka), *priko* pour *prijatelj* etc.

formes secondaires ont permis de reconstituer d'une façon sûre sa véritable origine.

V

On peut rapprocher l'étymologie établie de *kača* en quelque sorte des changements auxquels fut soumis le couple *zmīi* — *zmija* en s.-cr. Nous verrons qu'il faut les attribuer eux aussi à la même tendance que l'assimilation *gačka* > *kačka*, c'est-à-dire aux changements phonétiques qui proviennent de ce que le mot a été taboué et qui ont pour but de cacher sa véritable origine.

Le masculin *zmīj* s'est conservé tel quel en slovène³⁸ au sens de „Lindwurm, Viper“. Il n'est plus senti comme le masculin de *zmija* „serpent“. C'est parce que ce dernier mot est remplacé par *kača* de même qu'en Žumberak. De ce chef, il s'est diversifié sémantiquement.

Il est pourtant intéressant de noter que le slovène accuse deux dérivés de ce masculin au moyen du suffixe *-e*, *-ete* qui sert à former les noms des animaux domestiques tels *tele*, *trze*,³⁹ *šilježe*, etc. On a ainsi *zmije*, gen. *-eta* au sens de „dragon“.⁴⁰ On voit cette fois aussi que tout rapport avec le féminin *zmija* s'est effacé et que, à cause de cela, le changement sémantique a eu lieu.

Il semble qu'en slovène la forme secondaire à semivoyelle au lieu de *i* *zmbj* est aussi représentée. Je crois la découvrir dans *zmēt*, gen. *zméta*⁴¹ „serpent vénimeux (strupena kača)“. Ici on reconnaît facilement le masculin primitif de *zmbj*. À cause de cela, le suffixe *-e* *-ete* y a passé complètement parmi les thèmes en *o*. *e* au lieu de *-eje* < *bjē* est dû à la contraction.⁴² Les changements phonétiques provoquent la spécification sémantique.

Pour ce qui est de slov. et s.-cr. *zmaj*, tout rapport avec *zmija* s'est effacé de l'esprit. C'est parce que la voyelle *a*, remontant à la semivoyelle *ɔ* de *zmbj*, a brisé la liaison.

Cette semivoyelle est représentée par *e*, comme il est de raison, en roumain *smeu* „dragon“, forme dont *-u* pour *-i* de *zmbj* s'explique

³⁸ Pleteršnik, II, p. 391.

³⁹ On voit ici le suffixe appliqué à roum. *tîrziu* < lat. *tardivus*, v. *Zeitschrift für roman. Philologie*, XXXVI, p. 659 n° 29.

⁴⁰ Pleteršnik, II, p. 931.

⁴¹ Pleteršnik, II, p. 930.

⁴² Cf. *umėješb* > *uměš* i t. d.

analogiquement, la forme slave ayant été sentie comme le pluriel roumain auquel on forma un nouveau singulier d'après le type *leu-lei* „lion“.

Grâce à cette forme secondaire *změj* à côte de *zmīi* qui correspond aux faits bien connus de l'ancien slave ecclésiastique,⁴³ le sens de ce mot a pu se détacher complètement de *zmija* et suivre une route indépendante. *Zmaj* de même que *smeu* signifient aujourd'hui seulement „dragon“ auquel, en roumain, on donne un nouveau féminin mi-latin mi slave: *smeoaică* „la femme du dragon, *δράκαινα*“.

Jusqu'à présent il n'y a rien qui puisse trahir l'influence des changements phonétiques dus au tabou, à l'interdiction.

Nous avons vu plus haut que pour former des masculins de *zmij* on se sert à côté des suffixes simples *-un*, *-ur* aussi du suffixe composé *-uc + -bk*. C'est le cas de *zmičak* „serpent mâle“ (en Lika) dont la désinence *-čak* est absolument identique à *kačak* de même sens. Nous ne sommes pas en état d'établir l'étendue de l'aire de ce dérivé. Elle doit être cependant assez grande vu le fait que, dans les environs de Dubrovnik, à Lumbarda (Korčula), on a *zmičalina*⁴⁴ „serpens veneno carens“. Là on voit que *zmič-* de *zmij + uc* a été senti comme le thème auquel on a ajouté le suffixe *-ěl-* qui sert à former des abstraits⁴⁵ de même qu'en slovène où l'on forme de *kača* le dérivé *kačēla* „petromyzon fluviatilis, cobitis barbatula, cobitis taenia“ d'où, ensuite, le diminutif *kačēlica*, mot qui désigne un poisson vivant dans la Save.⁴⁶ Dans *zmičalina*, le même suffixe a été encore affublé du suffixe augmentatif *-ina*. Tout le suffixe *-ělina* s'ajoute aussi à l'euphémisme *gadž* d'où *gadelina*.

Or, *zmičalina* des environs de Dubrovnik apparaît à Smokvica dans l'île de Korčula, à Rât, et même à Dubrovnik sous forme de *smičalina* où le changement consonantique de *zm-* > *sm-* est sans

⁴³ Vondrák, *Vergleichende slav. Grammatik*² I, p. 169.

⁴⁴ Pour tout ce qui est des mots s.-cr. traités ici je renvoie une fois pour toutes à l'ouvrage cité de Hirtz.

⁴⁵ Le sens abstrait du suffixe explique l'évolution sémantique.

⁴⁶ Pleteršnik, I, p. 376. L'extension de sens aux poissons et aux plantes se constate aussi dans l'adjectif substantivé slov. *kačnica* „anguille“, proprement „ce qui ressemble au serpent“. Ensuite en slovène: *kâčec* „euphorbia“, *kâčjak* „paeonia peregrina“, *kâčjica* „nom de broussaille (neki grm)“, *kâčnica* „arum maculatum“, *kâček* „Schlangenkraut“. Il en est de même en roumain *směj* „nom de plantes“. Quant au tuffice cf. s.-cr. *zmijurina*, adj. *zmijurski* (Hirtz, o. c. p. 187) et, notamment, *zmajur* „ophisaurus apus“ (Kaštela près de Split, Hirtz, o. c. p. 181). En slovène il y a encore *kačlínka*, „Schlangenkraut“ ce qui apparaît en s.-cr. comme *kačun*.

doute dû à une nouvelle interprétation de ce mot. On l'a mis en rapport avec le verbe *smicati* qui accuse l'alternance vocalique avec *smúcati*⁴⁷ „traîner par terre“. Au lieu de *-ina* peut apparaître *-ica*: *smičalica* à Drniš.

Ainsi, l'adjectif *zmijj*, *zmija*, grâce à cette nouvelle interprétation qui est due à l'interdiction de vocabulaire, est devenu en s.-cr. égal à l'épithète „rampant“ qui, en qualité d'euphémisme, sert à désigner le serpent en skr., lat., alb., arm. et en allemand.⁴⁸ On voit, en somme, ici le même procédé que plus haut dans scr. *vrabac* „diable“ et fr. *morbleu*, *corbleu*. Ce sont les mots les plus proches quant au sens ou à la phonétique qui servent des substituts aux formes interdites.

Mais on ne se contente pas seulement du rapprochement verbal. On cache même ce rapprochement en introduisant une nouvelle consonne *r* dans le corps du thème. Sur l'île de Brač on dit *smričaljka*. On voit par là la tendance de la langue d'empêcher le rapprochement d'un mot dont le sens inspire la peur avec des mots qui se présentent facilement à l'esprit.

Le mot *zmij* une fois rapproché du verbe *smicati*, il n'y avait pas de raison de ne pas le rapprocher aussi de la forme de ce même verbe accusant l'alternance vocalique, de *smúcati*. C'est ainsi qu'on créa à Split et à Šibenik *smucaljka*, à Sinj, Duvno, Županjac, Makarska et Zaoštrog *smuculja*⁴⁹

D'après le type verbal *micati* — *mikati* — *maknuti*, on créa de *smucaljka* — *smuculja* des formes tels que *smuk* qu'on emploie dans une aire très vaste: en Slavonie, aux environs de Belgrade, à Kuršumlja et à Svilajnac. A ce *smuk* on ajoute ensuite le suffixe augmentatif *-ara*⁵⁰ et on a *smukara* à Čačak et à Valjevo.

⁴⁷ Ce verbe appartient à la famille de *(s)mjčk-*, *(s)mjyk-* „mouvoir“ cf. Miklosich, *Etym. Wörterbuch*, p. 206, 311.

⁴⁸ Cf. Meillet dans l'article cité p. 386 et suiv.

⁴⁹ Cf. le même suffixe *-uša* dans *kačkuša* de *kačka* examiné plus haut (à Sv. Mikula en Vinodol, à Ladvić dans le Litoral croate). Ce fait de constater à plusieurs reprises la même dérivation dans *kača* et *zmija* est très significatif. Cf. plus haut ce qui est dit au sujet de kaïkavien *gajd* — *gadija*. Tout cela ne s'explique que par l'interdiction de vocabulaire. A un moment donné *zmija* devient un mot interdit, et c'est l'euphémisme *gad* qui le remplace, mais il hérite du premier la désinence etc. On voit un continuel jeu lexicologique.

⁵⁰ Cf. *muškòbara* „femme homme“ à Banja Luka pour *muškòbana* (*Rječnik* de l'Académie). Cf. Leskien, *Grammatik* § 447.

Le cas s.-cr. où, tout en partant de *zmij* on est arrivé à se créer pour le serpent des expressions qui, au point de vue sémantique, semblent être le calque linguistique de lat. *serpens* > lat. vulg. *serpes* > roum. *șarpe*, est intéressant pour la linguistique générale.

On aurait absolument tort de penser que les mots *smucaljka*, *smuculja*, *smuk*, *smukara* sont des créations tout à fait indépendantes de *zmij*. L'étude d'autres variations consonantiques qu'on constate dans ce mot donnerait un démenti catégorique à une telle supposition.

C'est parce qu'on a d'abord *u* au lieu de *i* dans *smačalina* „serpens veneno carens“ à Blato (l'île de Korčula), forme qui ne peut pas du tout être séparée de *zmičulina* ou *smičalina* de même sens dont il a été question plus haut. Dans la contrée de Poljica, près de Spalato, cette même forme apparaît sans le suffixe *-él-*: *smačina* d'où l'on crée, dans la même contrée, le nouveau thème *smak* en rejetant le suffixe augmentatif. Or, *a* au lieu de *i* ne s'explique que par la semivoyelle *v* de *zmvj* > *zmaj*, *smeu*. Ici, il a le même but que *sm-* au lieu de *zm-*, c'est de cacher à l'esprit le sens désagréable de *smičalina* ou *zmičalina*. Cf. plus haut ce qui est dit au sujet de *smričaljka*.

Il est extrêmement curieux de noter que toutes ces reformes accusant les voyelles *a*, *i*, *u* dans le corps du mot, se sont rencontrées, à l'est, avec *smokŭ* du slave commun. On a d'abord *smok* à Kragujevac, Smederevo, dans la Šumadija, à Kruševac, Valjevo, Niš et Kumanovo, d'où le diminutif *smokica* à Pirot et *smokulja*⁵¹ à Kumanovo.

Le suffixe *-él* s'ajoute aussi à cette forme sous un aspect phonétique un peu altéré, *k* apparaît sous forme de la troisième palatalisation. A Jablanica et Ostrožac en Herzégovina on a *smocelj* et à Drežnica *smocej*. Ces derniers faits ne sont pas tout à fait clairs. A la voyelle *o* de *smokŭ* est dû peut-être *zmoj* au lieu de *zmvj* et *zmij* dans un texte du XVIe siècle⁵²

On n'altère pas seulement la voyelle, la consonne *k* du thème est aussi sujette à quelques variations très curieuses. En Podrinje, on a *đ* dans *smuđ*, forme qui évoque le nom de poisson *smuđ* ou *smudut* „branzino“.⁵³ En Krajina, on a *g* pour *k* dans *smuga* d'après un type qui m'échappe.

⁵¹ Quant au suffixe *uŭa*, cf. la note n° 49.

⁵² Miklosich, *Lexicon* etc. p. 231 s. v. *змѡѣ*. Il n'y a malheureusement pas d'autres preuves pour cette forme qui est très curieuse.

⁵³ Quant l'extension de sens aux noms de poissons, cf. plus haut la note n° 46.

D'où vient ce *k* dans les dérivés de *smvj* — *zmij*? D'après ce que nous venons de dire sur la position géographique de ces réformes vis-à-vis du *smok* hérité du slave commun, on ne peut que l'attribuer au croisement de *zmvj* + *smokŭ*. D'autre part, le suffixe *-vk* qui servait, dans l'aire septentrionale occidentale du territoire linguistique, à former le masculin dans *kačak*⁵⁴ et *kaček*, mots qui s'emploient aussi au sens de „dragon“, y est peut-être aussi pour quelque chose. Or, *zmvj* + *smokŭ* ou bien *-vk* + *el* + *ina* donna régulièrement *zmičalina*, forme qui fut ensuite soumise à toutes sortes de remaniements provoqués par le tabou.

Aujourd'hui, ces différents créations lexicologiques n'expriment plus la même espèce de serpent. Ils se sont, pour la plupart, spécialisés à designer les différentes variations du monde herpétologique. Cela ne surprend nullement. Nous avons vu plus haut que *zmiŭi* en se transformant en s.-kr. *zmaj* a perdu son rapport primitif avec *zmija*. L'évolution phonétique s'en ressentit. De là spécification sémantique „serpent > dragon“. Il en est de même des formes qui accusent le changement *zm* > *sm* dû à l'immixtion de *smokŭ* et des verbes *smicati*, *smucati*. Le rapport avec *zmija* s'est perdu facilement. Les formes sont devenues libres pour d'autres sens. Elles les ont assumés en effet.

Le facteur qui détermine les spécifications sémantiques dans le domaine qui nous occupe consiste encore en ceci. Avec le progrès de l'instruction et de la civilisation, le tabou perd ses effets primitifs. Le mot qui a été interdit est devenu permis. Il a perdu son sens désagréable. De ce chef, les formes sémantiquement libres sont restées sans emploi. Mais elles ne peuvent pas chômer. Autrement elles tombent dans l'oubli. Dans ce cas, l'esprit linguistique leur assigne la fonction la plus proche leur donnant un sens spécial. C'est ainsi que se fait la division et la spécialisation de travail dans le domaine sémantique.

VI

Il y a encore un fait qui ressort de cette étude et qu'il faut relever tout particulièrement, car il est important pour la linguistique générale. C'est que, après l'examen des formes yougoslaves ayant trait au diable et aux serpents, on aurait tort de prétendre que les

⁵⁴ Il ne faut pas confondre ce mot avec s.-cr. *kačak* „bandit“ d'origine turque, proprement „homme mis hors la loi“ cf. G. Meyer, *Alb. etym. Wörterbuch*, p. 182.

interdictions de vocabulaire (tabou) ne sont propres qu' à l'indo-européen primitif ou bien aux langues de moindre degré de civilisation. Il faut dire plutôt que chaque degré de civilisation forme de nouvelles interdictions de vocabulaire. C'est ainsi que nous avons vu le christianisme, avec ses conceptions des mauvais esprits et du péché originel, introduire l'interdiction (le tabou) pour le diable et le serpent. Les expressions s.-cr. s'en sont ressenties profondément.

Le fait chrétien est à rapprocher de celui de la société capitaliste. Les expressions se rattachant à la notion de „voler“ sont devenus interdits, hautement désagréables (= taboués) dans presque toutes les langues de l'Europe. On serait tenté d'attribuer cela au mouvement socialiste dont le théoricien allemand Carl Marx a proclamé le capital pour le vol en général. Il est intéressant d'examiner à ce sujet le vocabulaire s.-cr. L'expression générale pour „voler au sens de lat. *furare*“ c'est s.-cr. *krasti*. Mais les gens de Zagreb, qui se piquent d'une civilisation plus développée vis-à-vis des Serbes de Belgrade, préfèrent dire *pronevjeriti*⁵⁵ là où les gens de Belgrade et le menu peuple croate même disent communément *ukrasti*. Or, l'euphémisme croate *pronevjeriti* est le calque linguistique de l'euphémisme allemand *veruntreuen*⁵⁵ „voler“ pour *stehlen*.

Nous sommes ici en présence du même problème que dans les langues romanes. Le verbe latin *furare* pour „soustraire par ruse ou par force le bien d'autrui, voler“ est conservé dans le latin balkanique, de la péninsule des Apennins et en galloroman: roum. *furà*, ital. logudorien *furare*, a. fr. *furer*, prov. *furar* R. E. W. 3591, mais cette expression est devenue désagréable, fait, qui a causé de bonne heure son remplacement par l'euphémisme métaphorique *involare*, *volare* R. E. W. 4538, 9431. A une date assez récente, l'euphémisme *volare* > *voler* „s'approprier par force ou par ruse le bien d'autrui“ a remplacé en français complètement le mot latin. Celui-ci, à son tour, devient désagréable (taboué), d'où est sortie la nécessité de le remplacer par de nouveaux euphémismes, tels que *détourner*, *divertir*, *recéler* etc. Cf. le *Code civil*, art. 1477 „Celui des deux époux qui aurait diverté ou recélé quelques effets de la communauté etc.“, *les deniers divertis* (cité dans le *Dictionnaire général*).

⁵⁵ Mot à mot „soustraire par un acte d'infidélité“.

Sadržaj.

U ovoj studiji, koja je nastala iz jedne autorove komunikacije učinjene u pariškoj „Société des Slavisants“ dne 23. marta 1931., proučava se etimologija riječi *vrag*, *kača*, *zmija* sa gledišta pojave, koju u etnologiji zovemo polinezijskom riječi *tabu*⁵⁶. Tom riječi označujemo pojavu, da se stanovite riječi isto onako kao i stanoviti bogovima posvećeni predmeti, mjesta, lica itd., koji ulijevaju strah, ne smiju spominjati izravno, nego u perifrastičkim eufemizmima. Upor. jevrejski izraz *adonai* „moj gospodar“ za *Jahwe* „Bog“ radi toga što se riječ „Bog“ nije smjela „uzalud izuživati“.

U 1. poglavlju autor kritikuje dosadašnje pokušaje tumačenja riječi *kača* i utvrđuje joj geografsku areu. Njezina je area u vezi sa *gačka* = *gaška* > *kačka* = *kaška*, riječima, koje isto znače što i *kača* „zmija“. Oblici *kačka* = *kaška* pokazuju istu asimilaciju kao i graničarsko pravoslavno prezime *Galôgaža* za *Kalôgaža*.

U 2. se poglavlju iznose dva principa, koji su od važnosti pri etimologiji slovenskih naziva za zmije. Prvi je princip utvrdio Meillet, a taj veli, da su gotovo svi indo-evropski izrazi za zmije tabuirani. Drugi princip utvrđuje autor sam, a taj je u tome, da slovenski folklor razlikuje kod zmija mužjake, ženke i mlade.

U 3. se poglavlju utvrđuje, da je kršćanstvo tabuiralo i izraze za đavla i da ovo tabuiranje stoji u vezi sa egzorcizmima. Ilustrira se ova pojava sa slovenačkim, srp.-hrv., rumunskim i francuskim primjerima. Kako kršćanstvo identifikuje zmiju sa đavlom, nije nikakovo čudo, što se opće slovenski eufemizam *gad* upotrebljava i za đavla i za zmiju.

U 4. se poglavlju ispituje, kako je mogao nastati iz ovoga opće slovenskoga eufemizma za đavla i zmiju naš lokalni eufemistički naziv *gačka*, *kačka* i *kača* „zmija“. Polazna je tačka autorova istraživanja u ovom odjeljku činjenica, da naši govori na Rabu poznaju za mušku zmiju naziv *gad*, a za žensku *gačka*. Konsonant *č* u *gačka* nastao je najprije u izrazu za mlade od zmija **gad* + *če*, gdje je *-če* isti sufiks kao u *blašče* od *blago* ili u *goveče* od *govedo*. Kako je *-če* zapravo složeni sufiks, dogodilo se, da je jezična svijest *č* od *-če* pripisala osnovi i da je od nje stvorila fem. *gačka* odnosno masc. *kačak*. *Kače* gen. *kačeta* od *gad* + *če* sačuvano je u slovenačkom. Dalje su tvorbe

⁵⁶ Upor. Lokotsch, *Etym. Wörterbuch der europ. Wörter oriental. Ursprungs*, n° 1972. Löhr i Thurnwald pod geslom *Tabu* u Ebertovu *Reallexikon der Vorgeschichte*, sv. XIII, str. 164—7.

kačon, kačur, kačun za mužjake od zmija, i fem. *kača*. Kako, zašto, i gdje se je sve to događalo, izlaže se detaljno u ovom poglavlju.

U 5. poglavlju ilustrira autor ono što je rekao u prethodnom poglavlju sa eufemističkim prekrajanjima, što ih je doživjela riječ *zmija* u srp.-hrv. dialektima.

U 6. se poglavlju izvodi iz ovoga izlaganja zaključak, koji je od važnosti za generalnu ili integralnu lingvistiku, a taj je, da tabuiranje riječi nije vezano samo na primitivne kulture, nego da je izazvano i predodžbama u civilizacijama višeg stepena, kao kršćanstvom i čak socijalnim ustanovama.

K fizio-etnični metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovence.

Niko Županić — Ljubljana.

V kronološkem pogledu obsega moja studija¹ predzgodovinske in zgodovinske periode od neolitika do danes. V tem času, kakor se mi zdi, se niso izoblikovali nobeni novi rasni elementi in se bržkone tudi obstoječi niso izpremenili — seveda, tam, kjer so ostali sami zase, brez dotiklajev s heterogenimi elementi. To velja bolj teoretski kakor praktično. Če so mogli kje ostati rasni elementi nedotaknjeni in neizpremenjeni, pa to v Evropi ne velja za one narode, ki so vsebovali en sam rasni element, ampak za one, ki so se bili izoblikovali najmanj iz dveh ali treh. Elementarne in manjše selitve, okupacije in počasne infiltracije tuje krvi so izpreminjale zunanost narodov tako po morfološko-anatomski, kakor po strani kompleksije in fizioloških funkcij. Izpreminjale so se torej tudi pojave potencialne duševnosti, one lastnosti krvi in bistva, ki dajejo vsakemu, kakorkoli že vzgojenemu narodu svoje posebne značilnosti.

Naj navedem nekatere arijske (indoevropske) narode, ki so na severu, v svoji domovini ali pri svojem prihodu na jug kazali značilnosti nordijske (ksantodolihocefalne) rase, pozneje pa so se v marsičem izpremenili.

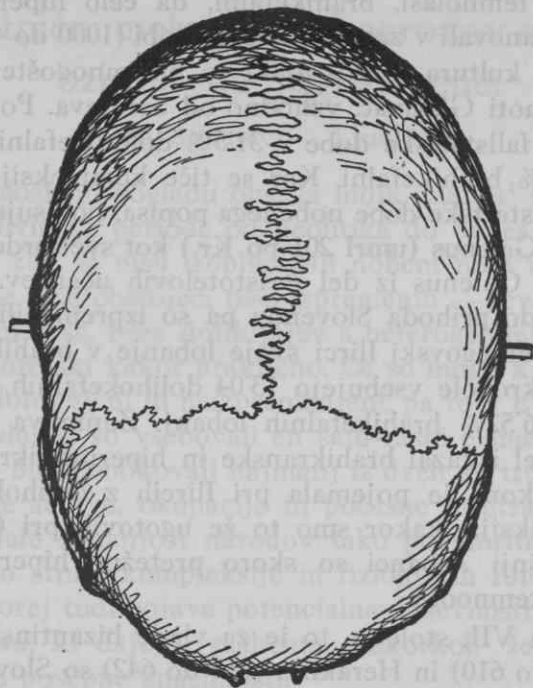
Homerski epi, katerih najstarejši deli segajo nazaj v II. tisočletje, prikazujejo nekatere bogove in junake kot plavalase, velike in silne. Helenske lobanje iz klasične dobe so večinoma dolihoide. Dandanes pa je grški narod črnolas, temnook in le v omejeni meri dolihoiden. Ammianus Marcellinus (XV, 12) opisuje Galce kot visokorasle, belokožne in svetlordečelase, dočim so današnji

¹ Predavanje na Mednarodnem kongresu za preučevanje ljudstva (Congresso Internazionale per gli studi sulla popolazione) v Rimu, dne 9. sept. 1931. (Lokal: slavnostna dvorana Rimske Univerze).

Francozi zlasti na jugu temnolasi (kostanjevi in črni). O german-
skih plemenih poroča Tacit, da so bila po zunanosti precej svo-
jevrstna, samo sebi enaka: modrooka, visoke rasti, rdečkastih las.
Lobanje iz rimske cesarske dobe so dolihoidne. Dandanes so
sicer severni Germani večinoma plavolasi, južni pa večinoma
temnooki in temnolasi, brahikefalni, da celo hiperbrahikefalni.
V Bosni so stanovali v zgodnji železni dobi (1000 do 400 pred Kr.)
Ilirci, katerih kultura in kostnjaki so bili mnogoštevilno odkriti
na visoki planoti Glasinac, vzhodno od Sarajeva. Po obliki glave
so bili Ilirci Hallstattske dobe v 31'5% dolihokefalni, 43% meso-
kefalni in 25% brahikefalni. Kar se tiče kompleksije Ilircev, ni-
mamo iz Hallstattske dobe nobenega popisa, popisuje jih pozneje
pa Claudius Galenus (umrl 201 po Kr.) kot svetlordečelase. Naj-
brže je črpal Galenus iz del Aristotelovih učencev. Od Kristo-
vega rojstva do prihoda Slovenov pa so izpremenili dalmatinski
bosenski in hercegovski Ilirci svoje lobanje v brahikefalno obli-
ko. Razne nekropole vsebujejo 13'04 dolihokefalnih, 30'43 mezo-
kefalnih in 56'52% brahikefalnih lobanj. Zanimiva je okolnost,
da je velik del izkazal brahikranske in hiperbrahikranske forme
(38'09%). Bržkone je pojemala pri Ilircih z dolihokefalijo tudi
svetla kompleksija, kakor smo to že ugotovili pri Germanih in
Grkih. Današnji Albanci so skoro pretežno hiperbrahikefalni,
temnolasi in temnooki.

Začetkom VII. stoletja, to je za vlade bizantinskega cesarja
Fokasa (602 do 610) in Heraklija (610 do 642) so Sloveni v masah
prešli državne meje, t. j. Donavo in Savo in se naselili v Panoniji,
Noriku in sploh na Balkanskem polotoku. Novi naseljenci Ilirika,
ki so bili spočetka pod avarskim gospodstvom, niso ustanovili
večjih državnih zvez, ampak so živeli več ali manj svobodno pod
svojimi župani v demokratski ustavi. L. 626. pa se zdi, da se je
stvar na mah izpremenila, ko so iz Bele Srbije, t. j. iz sedanje Sa-
ške, Srbi in iz Bele Hrvatske, t. j. vzh. Češke in Šlezije, Hrvatje
vojaško organizirani, bržkone dogovorjeni z Bizantinci, vdrli v
Ilirijo, premagali Avare in se naselili na njih ozemlju kot višje-
stoječa socialna plast. Hrvatje in Srbi so govorili severozapadno-
slovanski idiom, podoben onemu lužiških Srbov. Kmalu pa so se
stopili z maso Slovenov, t. j. Jugoslovenov. Ohranilo pa se je
ime Hrvatov in Srbov, oboji so po konsolidaciji razmer ustano-
vili državi, ki sta nosili imeni ustanoviteljev. Hrvati okraja

Celovca (Klagenfurt) so celo noriškim Slovenom ustanovili državo, ki se je imenovala Koroško (Karantanija, Kärnten). Leta 679. je napadla Slovence Trakije (Jugoslovence) turški govoreča vojska Bolgarov pod vodstvom Asparja Kruka, ki je ustanovila bolgarsko državo. Tudi ti prišleki, ki so štelili 20 do 25.000 mož, so se v

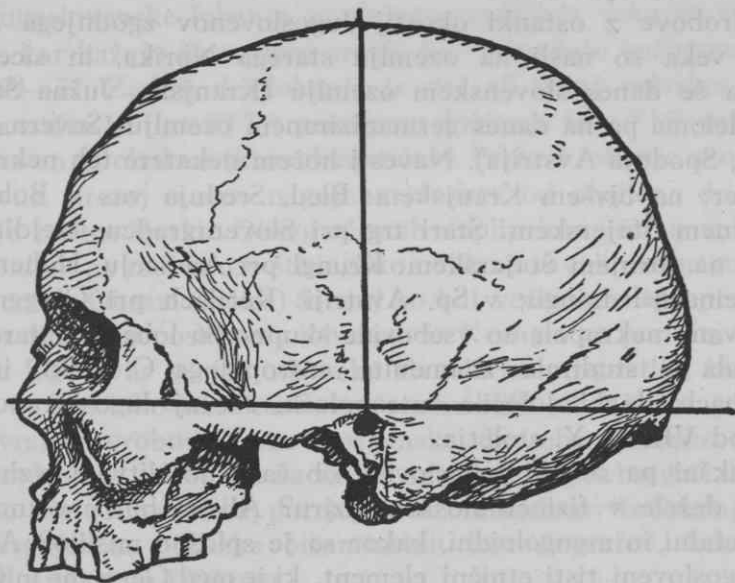

Jugoslovenska dolichocefalna lobanja iz zgodnjega srednjega veka: norma occipitalis (Nekropola Krungl). — Crâne yougoslave dolichocéphale du commencement du moyen âge (norma occipitalis). Nécropole de Krungl.

etnološkem smislu izgubili v masi traških Jugoslovenov in ostalo je samo ime ustanoviteljev bolgarske države. Etnološki pa ne pridejo v poštev ne Hrvati in Srbi, ne Bolgari. Važnejša je masa Slovencev, ki je pred prihodom omenjenih zmagalcev posedovala trup Balkana med Pontom in Adrijo. Kajti ti Slovenci, katere so Bizantinci imenovali *Σκλαυνηοί* in ki so identični z današnjimi Jugoslovenci, so bili jezikovno enotna skupina, veriga dialektov, ki organski in neopazno prehajajo drug v drugega.

Toda nas zanimajo v prvi vrsti plemenska znamenja, antropološki ustroj Jugoslovenov v zgodnjem srednjem veku in

pozneje. Že okoli srede VI. stol. po Kr. je zapustil izvrstni bizantinski historiograf Prokopij somatološki opis Slovenov, po katerem si je mogoče rekonstruirati njih zunanost glede kompleksije in deloma tudi glede morfologije. Podobno kakor je Tacitus v antiki opisoval Germane, da so v fizičnem oziru enotnega tipa, približno tako trdi tudi Prokopij (De bello gothico III, 14) o Slovenih, da pri njih ni razlike v zunanosti. Glede barve las in kože so bili Slovenci po Prokopiju ne prebeli in ne preplavalasi.

Jugoslovenska dolichocefalna lobanja iz zgodnjega srednjega veka: norma lateralis. (Nekropola Krungl). — Crâne yougoslave dolichocéphale du commencement du moyen âge (norma lateralis). Nécropole de Krungl.

Na drugi strani ni bila njih koža prerujava in lasje pretemni, temveč navadno rdečkasti (*ῥεφρῶροι*). Po postavi so bili Slovenci visokorastli in močni, tako da je cesar Maurikij občudoval njih mogočen stas, lepe dimenzije in sorazmerje udov, ko jih je videl leta 591. v Herakleji (Theophylakti Simocatae hist. VI c. 2). Tudi arabski pisatelji od VIII. do XII. stoletja so zapustili poročila o fizičnem stanju Slovenov, kakor n. pr. Al' Achtal, Mas'udi, Kazvini. Ta dva pišeta, da so imeli Sakaliba, t. j. Slovani, zlasti Rusi, rdečkasto kožo in lase. V VIII. stol. je dobil Abd'er Rahman ibn Habib, živeč za časa Abd'er Rahma-

na I. (A. D. 756—788) priimek »Sloven«, ker je bil visok, modrook in plavolas.

Ob času prihoda Slovenov na jug še ni bilo antropološke znanosti in tako je razumljivo, da nam bizantinski pisatelji niso zapustili nobenih sporočil o antropometričnih prilikah pri Slovenih na podlagi kranioloških teorij. Zato je potrebno, da se ozremo na okostja Jugoslovenov iz zgodnjega srednjega veka, da vidimo, kakšne oblike so kazale njih lobanje in kako dolge so bile kosti njih udov.

Grobove z ostanki okostij Jugoslovenov zgodnjega Srednjega veka so našli na ozemlju starega Norika, in sicer na deloma še danes slovenskem ozemlju (Kranjska, Južna Štajerska), deloma pa na danes germaniziranem ozemlju (Severna Štajerska, Spodnja Avstrija). Navedi hočem nekatere teh nekropol, in sicer: na bivšem Kranjskem: Bled, Srednja vas v Bohinju; na južnem Štajerskem: Stari trg pri Slovenjgradcu, Hajdin pri Ptuj; na gornjem Štajerskem: Krungl pri Ausseeju, Hohenberg pri Steinach-Irdningu; v Sp. Avstriji: Kettlach pri Gloggnitzu. Imenovane nekropole so vsebovale skupno 86 lobanj, katere sta preiskala in studirala znamenita antropologa C. Toldt in A. Weissbach, da bi določila antropološki značaj Jugoslovenov iz dobe od VII. do X. stoletja.

Kakšni pa so bili Jugosloveni ob času doselitve v vzhodne alpske dežele v fizioetnološkem oziru? Ali so bili prvotno res brahikefalni in mongoloidni, kakor se je splošno mislilo? Ali so bili Jugosloveni tisti etnični element, ki je med Germane in Grke zanesel brahikefalijo, planokcipitalnost in temno kompleksijo ter tako te narode oropali dolihokefalije in svetle kompleksije? Danes je mogoče matematično natančno dokazati, koliko resnice je na tem.

Če razdelimo jugoslovenske lobanje iz gori navedenih nekropol v kategorije po dolžinsko-širinskem indeksu, dobimo: 38'4% čiste dolihokefalije, 52'2% mezokefalije in 9'3% brahikefalije. Te relacije med kraniološkimi skupinami Jugoslovenov iz zgodnjega srednjega veka kažejo, da so dolihoidne forme, t. j. dolihokefalne in mezokefalne skupaj v veliki večini napram brahikefalnim (samo 9'3%). Celo sloveči vrstni grobovi (»Reihengräber«) iz dobe od II. do V. stol. po Kr., ki kažejo najbolj značilne germanske lobanje, so pokazali višje procente brahikefalije (po I. Rankeju 14%) kakor pa Jugosloveni zgodnjega srednjega veka.

Važno je tudi, da razmeroma majhno število odstotkov staroslovenske brahikefalije ni pokazalo nobenih hiperbrahikefalnih in ultrabrahikefalnih form, ampak le oblike nižje brahikefalije. Dalje naj opozorim one antropologe, ki trdijo, da bi bila planokcipitalna brahikefalija slovanska ter azijskega izvora v nasprotju s kurvokcipitalno, kateri pripadajo južni Nemci (*homo alpinus*), da pri Jugoslovenih od VII. do X. stoletja ne poznamo niti enega primera planokcipitalnosti.

Jugoslovenske lobanje zgodnjega srednjega veka so zmerno dolge, kar kažejo že indices cranii, ker pripadajo večinoma skupini 74—77. Zadnji del lobanje je več ali manj vzbočen in na koncu zožen in to v 77,7% primerov, dočim je le v 5,1% primerih enostaven in obokan (kurvokcipitalen). Prehod lobanje v occiput je ravna, precej močno nagnjena ploskev od obeliona do srede gornje kostne ljuske. Obseg očesnih duplin ima večinoma (65%) elipsoidno, pa tudi skoro štirioglasto obliko z ravnim ali nagnjenim premerom. Obrazi (facies) lobanj so bili večinoma leptoprosopni in se odlikujejo posebno v lobanjah iz Krungla po popolni ortognatiji. Ugotovila se je tudi neka alveolarna prognatija, ki pa še daleč ni bila tako izrazita, kakor pri mnogih lobanjah iz germanskih vrstnih grobov. Teme možganske shrambe je redko kazalo ravno ploskev (25%) ker se začne navadno že pri bregmi dvigati. Kar se tiče višine telesa, potrjuje dolžina skeletov iz Srednje vasi na Kranjskem podatke bizantinskih historiografov, ker dosti izmed njih meri 1700 mm.

Na podlagi rečenega moremo trditi, da so bili Jugoslovenci zgodnjega srednjega veka narod visoke rasti, dolihoidnih lobanj in svetle kompleksije. Po vsem tem se ujema značaj plemena starih Jugoslovenov z zunanostjo keltskih in germanskih plemen iz časa njihovega preseljevanja proti jugu. Jugoslovenci zgodnjega srednjega veka so pripadali torej precej čisto arijski ali nordijski rasi, ker so bili ksantodolihokefalni.

Tudi za sledeče dobe moremo antropološko označiti Jugoslovence na podlagi merjenja lobanj in drugih kosti, toda tu odmerjeni čas tega ne dopušča. Poglejmo današnje Jugoslovence. Naj še omenim, da imamo še iz poznega srednjega veka, iz dobe od leta 1000 do 1500 po Kr. v hrvaških in bosenskih nekropolah 12% dolihokefalnih, 38,20% mezokefalnih in 49,80% brahikefalnih

lobanj. Še v poznem srednjem veku so torej bili Jugoslovenci pretežno dolihoidni.

S kranilogijo modernih Jugoslovenov se je pečalo več antropologov, kakor n. pr. dunajska anatomka E. Zuckerkandl in C. Toldt, potem ranjki general A. Weisbach, jugoslovenski antropologi: N. Županič, S. Vatev, K. Drončilov in v manjši meri Italijana Ugo Vram ter Giuffrida Ruggeri.

E. Zuckerkandl je preiskal l. 1889. dvesto slovenskih lobanj iz Kranjske in našel: 0'8% dolihokefalnih, 19'5% mezokefalnih, 37'2% brahikefalnih in 42'5% hiperbrahikefalnih oblik, tako da imamo 20'3% dolihoidnih in 79'7% brahikefalnih form.

A. Weisbach je publiciral l. 1912. rezultate svojega raziskavanja na 60 slovenskih lobanjah. V normi verticalis je tločrt slovenske lobanje večinoma širok oval (26'6%), ali pa okroglast (31'6%), skoro okrogel (20%), potem ovalen (13'3%) in podolgast (18'3%). Zadnji del je navadno zaokrožen (43'3%) ali kaže ploski lok (21'6%), potem široko zaključen (8'3%), ali nekoliko prominenten (10%) in topo prominenten (16'6%). Norma occipitalis kaže večinoma okroglaste (50%) kakor tudi petoglate konture in le izjemoma štirikote (3'4%). V norma parietalis so tipične kratke in visoke oblike lobanj (51'6%), dočim so dolge in nizke (21'6%) kakor tudi dolge in visoke (15%) redkejšje, kratke in štirioglate oblike pa le izjemne. Čelo je pri večini (66'6%) vertikalno, sicer pa je nekoliko nagnjeno (33'4%). Obraz je navadno ortognaten (81'5%), potem prognaten (5%) in le skromno prognaten (13'3%). Pri dolihoidnih tipih je več prognatije in manj ortognatije kakor pri brahikefalnih. Obraz je večinoma velik (86'6%), pri minoriteti majhen (13'4%), v obeh primerih pa širok (57'7%) bolj ko dolg (42'3%). Kubatura lobanjske skrinje niha med 1170 in 1710 cm in meri povprečno 1406 cm. S stališča indeksa cranii kažejo sedanji Slovenci sledeče skupine: najjačje je zastopana navadna brahikranija (indices 80—84'9), namreč z 48'4%, potem hiperbrahikranija (ind. 85—89'9) z 22'6%, potem mezokranija (ind. 75—79'9) z 21'5%, potem ultrabrahikranija (ind. 90—95) s 5'4% in končno dolihokranija (ind. 72—74'9) z 2'1%. Tako vidimo, da so pri sedanjih Slovencih zastopane podolgaste lobanjske oblike s 23'5%, kratke pa s 76'5%. Glede oblike zadnjega dela lobanje je izkazanih: 40'9% planokcipitalnih, 18'2% nediferenciranih in 40'9% kurvokcipitalnih form, tako da so planokcipitalne

in nediferencirane (nevtralne) lobanje v večini 59'1%. Zanimivo je v tem oziru primerjati Slovence s Čehi in Tirolci, ker je pri Čehih 21'7% planokcipitalnih in nediferenciranih lobanj, pri Tirolcih pa 59'6%, tako da so Slovenci v tem oziru bližje nemškemu Tirolcem kakor slovanskim Čehom. Isto je s pojavi ekstremne brahikefalije.

Oglejmo si še antropološka razmerja pri živečem slovenskem prebivalstvu v merah in datih A. Weisbachovih zapiskov, ko je zmeril 2481 slovenskih vojakov, in sicer: 630 iz Kranjske, 369 iz Koroške, 177 iz ozadja Tržaškega zaliva in 1005 iz Štajerske, v starosti od 21 do 25 lt. Med vsemi Jugoslovenci imajo Slovenci, ki prebivajo večinoma v Drávski banovini, največje število procentov svetlih (modrih in sivih) oči, t. j. 53% napram 15% mešanih in 31% temnih. Skoro polovica Slovencev (49%) ima temno 31% plavo in 20% svetlorjavo barvo las.

Pa pogledjmo sedaj k Jugoslovenom Ilirika, k prebivalcem današnje Bosne, Hercegovine in vzhodnojadranskih obrežnih krajin, katere je smatrati za prave in tipične reprezentante jugoslovenstva. Najprej si bomo ogledali kraniološke razmere na mrtvem, potem na živečem materialu.

Najdaljša dolžina srbohrvaške možganske posode meri 175 mm in največja širina 147 mm, kar da povprečen index cranii 84. Dolihokranijska skupina znaša 2'1%, mezokranijska 21'5%, torej 23'6% podolastih napram 76'3% brahikranskim formam. Od spodaj gledano (norma basilaris) kaže lobanja zelo kratko in plosko upognjen zadnji del, radi česar sedi foramen occipitale magnum daleč nazaj: v normi verticalis zgleda lobanja okroglasta do širokoovalna in v normi lateralis visoka in kratka z malo vidnim, sploščenim zaglavjem (ociputem). Od zadaj pogledana (norma occipitalis) dela lobanja okroglast ali okrogel vtis (85%), peterooglat (13'7%), izjemoma štirioglat (1'25%). Obraz je velik in ortognaten, ima močna lična loka (Jochbogen), je tetragonalen z močnimi nosnimi kostmi, ki se stikajo v ostrem hrbtu. Po pravici pripominja Weissbach, da pri Srbohrvatih ni skoro nobenega majhnega, tako zvanega poveznjenega nosu, kakor se dobe pri Čehih in Poljaki (češki nasek).

Pri vojaki iz Bosne in Hercegovine so se na 3803 vojaki ugotovile sledeče razne značilnosti. Poprečna dolžina telesa 1727 mm, visoka rast dominira z 70%, majhna pa izkazuje le 1%.

Plavi lasje so redki (9%), tipični so temni, 71%. Oči so večinoma temne, kostanjeve ali črne (51%), potem pridejo svetle, modre ali sive (34%) in sivorjave (15%). Kar se tiče barve kože, prevladujejo temni toni (55%), posebno pri osebah s temnimi lasmi. Najdaljša dolžina glave znaša 182 mm, širina 156 mm, tako da znaša poprečni index cephalicus 85 mm in s tem kaže na hiperbrahikefalijo. Jugosloveni nekdanje Bosne in Hercegovine pripadajo v veliki večini brahikefaliji (84%), pri čemer so dolihoidne skupine le slabo zastopane, namreč mezokefalija z 10 in dolihokefalija s 6%.

Če primerjamo te plemenske značilnosti, posebno kraniološka razmerja Jugoslovenov v starih časih z današnjimi, vidimo, da so se popolnoma izpremenila. Dočim so v starih časih prevladovali dolihoidne forme (90,7% proti 9,3%), so danes brahikefalne forme v odločni večini. Od zgodnjega Srednjega veka do danes so Jugoslovani izgubili na dolihokraniji 36,3% in na mezokraniji 30,7%, na brahikraniji pa so pridobili 39,1%, na hiperbrahikraniji 22,6% in na ultrabrahikraniji 5,4%. To dokazuje, da se je tudi možganska oblika Jugoslovenov absolutno izpremenila in da so stopile na mesto dolgih kratke in visoke forme. K temu je pridejati še, da je svetla kompleksija postala temna, dočim je višina rasti ostala ista, to je velika.

Nastane pa vprašanje, kaj je učinkovalo na plemensko metamorfozo Jugoslovenov v dobi 1300 let. O tem pa bomo izpregovorili pri drugi priložnosti.

Etude de la métamorphose physioethnique des nations, spécialement des Yougoslaves.

Mon étude embrasse les périodes préhistoriques et historiques à partir de l'époque néolithique jusqu'à nos jours. Je pense que, pendant toute cette époque, il n'y a point eu de formation de nouveaux éléments de race et, probablement, point de modification d'éléments déjà existants de race, naturellement là où ils sont restés sans contact avec les éléments hétérogènes. Pourtant, c'est la théorie plutôt que la pratique. Dans aucun cas, les éléments de race ne pouvaient rester intacts chez les nations qui, en Europe, n'étaient pas formées d'un seul élément, mais qui étaient le résultat de la fusion de deux ou plusieurs éléments. Migrations de premier et de second ordre, occupations, et infiltrations lentes de sang étranger ont modifié l'extérieur des nations, du point de vue morphologique-anatomique, ainsi que du côté de la complexion et des fonctions physiologiques. Elles modifiaient donc également les dispositions psychiques

potentielles, ces qualités du sang et du caractère qui, dans toute circonstance, caractérisent une nation.

Je veux m'occuper de quelques nations aryennes (indoeuropéennes) qui, dans leur patrie, dans le Nord, ou lors de leur arrivée dans le Sud, appartenant à la race nordique, représentaient le type xanthodolichocéphale, mais qui, plus tard, montrent plusieurs modifications.

Les épopées d'Homère — dont les débuts vont jusqu'au 2e millénaire avant J.-Chr. — appellent plusieurs dieux et héros blonds, forts et puissants. Les crânes helléniques du temps classique sont pour la plupart dolichoïdes. Aujourd'hui, les Grecs, aux cheveux et aux yeux foncés, ne sont dolichoïdes qu'en petite partie. Ammianus Marcellinus (XV, 12) donne la description suivante des Gaulois: taille grande, peau blanche, cheveux d'un blond roussâtre, tandis que les Français d'aujourd'hui, surtout ceux du Sud, sont bruns. Tacite raconte des nations germaniques qu'elles se distinguaient de toutes les autres nations par leur extérieur: les yeux bleus, la taille grande, les cheveux roussâtres. Les crânes, provenant de l'époque de l'empire romain, sont dolichoïdes. Aujourd'hui, les Germains du Nord sont, pour la plupart, blonds, mais ceux du Sud, pour la plupart aux yeux et aux cheveux foncés, sont brachycéphales, même hyperbrachycéphales. Pendant la première époque du fer (1000 — 400 avant J.-Chr.) la Bosnie était habitée par les Illyriens dont la civilisation et les squelettes sont connus par les riches fouilles du plateau de Glasinac, à l'Est de Sarajevo. Les Illyriens de l'époque de Hallstatt étaient dolichocéphales pour 31,5%, mesocéphales pour 43%, brachycéphales pour 25%. Concernant la complexion des Illyriens, nous n'avons pas de description pour l'époque de Hallstatt, mais Claudius Galenus (201 après J.-Chr.) décrit leurs cheveux d'un blond roussâtre, et les sources de Galenus étaient probablement les ouvrages des élèves d'Aristote. Cependant, pendant l'époque entre la naissance de Jésus Christ et l'arrivée des Slovènes, la forme de tête des Illyriens de Dalmatie, de Bosnie et d'Herzégovine, changea en faveur de la brachycéphalie. Plusieurs nécropoles renferment: crânes dolichocéphales 31,04%, mesocéphales 30,43%, brachycéphales 56,52% et, parmi ces derniers, ce qui est intéressant, une bonne partie de hyperbrachycéphales, 38,09%. Probablement, la disparition de la dolichocéphalie entraîna également la disparition de la complexion claire, ce que nous avons déjà constaté chez les Germains et chez les Grecs. Les Albanais d'aujourd'hui sont généralement hyperbrachycéphales, aux cheveux et aux yeux foncés.

Au début du 7e siècle, sous le règne des empereurs byzantins Phocas (602—610) et Héraclius (610—642), les Slovènes franchirent en grandes masses les frontières de l'empire, c'est-à-dire le Danube et la Save, et occupèrent la Pannonie, la Norique et le tronc de la péninsule Balkanique. Les nouveaux habitants de l'Illyrique, au début sous la domination Avare, ne fondaient pas d'Etat proprement dit, mais vivaient plus ou moins libres, organisés démocratiquement, sous leurs župans. L'année 626, cependant, paraît avoir changé d'un coup la situation, lorsque les Serbes de la Serbie Blanche (la Saxe d'aujourd'hui) et les Croates de la Croatie Blanche (aujourd'hui la Bohême orientale et la Silésie), en armées organisées et, probablement, d'accord avec les Byzantins, envahissaient l'Illyrique, battaient les Avars, et s'y établissaient comme classe

sociale supérieure. Les Croates et les Serbes parlaient un idiome slave du Nord-Ouest, apparenté à celui des Serbes de Lusace d'aujourd'hui. Mais bientôt, ils disparurent dans la masse des Slovènes, c'est-à-dire des Yougoslaves. Les noms de Croates et de Serbes, cependant, restaient, parce que les uns et les autres fondaient, après la consolidation de la situation, des Etats portant les noms des fondateurs. Les Croates du canton de Celovec (Klagenfurt) ont même fondé aux Slovènes noriques leur Etat, appelé Koroško (Carinthie). En 679, les Slovènes (Yougoslaves) de la Thrace furent envahis par une armée des Bulgares, conduits par Aspar Kruk, qui fondèrent l'Etat bulgare. Ces Bulgares, environ 20 à 25.000 hommes, disparaissaient — du point de vue ethnologique — également dans la masse des Yougoslaves de la Thrace, et il ne restait que le nom des fondateurs de l'Etat bulgare. Du point de vue ethnologique, tous ces conquérants, Croates, Serbes et Bulgares, ont peu d'importance. Beaucoup plus importante est la masse des Slovènes, qui occupaient avant l'arrivée de ces conquérants le tronc de la péninsule Balkanique entre la Mer Noire et la Mer Adriatique. Car ces Slaves, que les Byzantins appelaient *Σκλαυνοί*, et qui sont identiques avec les Yougoslaves d'aujourd'hui, formaient, du point de vue linguistique, un groupe uni, une chaîne de dialectes, passant de l'un à l'autre organiquement et imperceptiblement.

Ce qui nous intéresse, cependant, ce sont les caractères de race, la constitution anthropologique des Yougoslaves pendant le haut moyen-âge, et plus tard. Déjà au milieu du 6e siècle après J.-Chr., Procope, l'éminent historiographe byzantin, nous a laissé une description somatologique des Slovènes, d'après laquelle nous pouvons reconstruire leur extérieur concernant la complexion et, partiellement, même concernant la morphologie. Comme Tacite rapporte sur les anciens Germains qu'ils appartenaient, d'après leur constitution physique, tous au même type, ainsi Procope raconte des Slovènes (de bello gothico III, 14) qu'il n'y a pas chez eux aucune différence relative à leur extérieur. D'après Procope, les Slaves n'avaient ni la peau trop blanche, ni les cheveux trop blonds. D'autre côté, leur peau n'était pas trop brune et les cheveux n'étaient pas trop noirs, mais étaient généralement roussâtres, *νιέροντοι*. Quant à la taille, les Slaves étaient grands et forts, de sorte que l'empereur Maurikios admira leur taille imposante, ainsi que les dimensions et proportions excellentes des extrémités, quand il les vit en 591 à Héraclée (Theophylakti Simocatae hist. VI. c. 2.). Du 8e au 12e siècle, nous avons également quelques écrivains arabes qui nous ont laissé des notes sur les qualités physiques des Slovènes, p. e. All Ahtal, Mas'udi Kazvini. Ils disent que les Sakaliba, c'est-à-dire les Slaves, spécialement les Russes, avaient la peau et les cheveux de couleur roussâtre. Au 8e siècle, Abd-er-Rahman ibn Habib, contemporain d'Abd-er-Rahman Ier (A. D. 756—788), recut le surnom »le Slave«, parce qu'il était grand, ses yeux étaient bleus et ses cheveux blonds.

La science anthropologique n'existant pas encore à l'époque de l'arrivée des Slaves dans le Sud, il va sans dire les sources byzantines ne pouvaient pas nous laisser des données anthropométriques à fond de théories de crâniologie. Il est donc nécessaire d'examiner les squelettes yougoslaves du haut moyen-âge pour voir la forme des crânes et la longueur des os et des extrémités.

On a trouvé des tombeaux renfermant des squelettes yougoslaves du haut moyen-âge (600—1000 après J.-Chr.) sur le territoire de l'ancienne Norique, partiellement sur territoire encore aujourd'hui slovène (Carniole, Styrie méridionale), partiellement sur territoire aujourd'hui germanisé (Styrie septentrionale, Basse-Autriche). Voici quelques-unes de ces nécropoles: en Carniole: Bled (Veldes), Srednja vas (près du lac de Bohinj); en Styrie méridionale: Stari trg près de Slovenji Gradec, Hajdin près de Ptuj; en Styrie septentrionale: Krungl près de Aussee, Hohenberg près de Steinach-Irdning; en Basse-Autriche: Kettlach près de Gloggnitz. Ces nécropoles renferment en tout 86 crânes que des anthropologistes éminents comme Toldt et Weissbach ont décrits et étudiés pour fixer le caractère de race des Yougoslaves du 7e au 10e siècle.

Quel était donc l'aspect physioethnologique des Yougoslaves lors de leur arrivée dans les Alpes orientales et dans la péninsule Balkanique? Étaient-ils au début vraiment brachycéphales et mongoloïdes, comme on le croyait généralement? Les Yougoslaves étaient-ils cet élément ethnique, qui apportait aux Germains et aux Grecs la brachycéphalie, la planoccipitalité, ainsi que la complexion foncée, et privait ainsi ces nations de leur dolichocéphalie et de leur complexion claire? Aujourd'hui, nous pouvons dire avec exactitude mathématique combien de ces assertions répondent à la vérité.

Si nous divisons les crânes yougoslaves des nécropoles citées, d'après les proportions de longueur et de largeur, en catégories, nous avons le résultat suivant: 38,4% dolichocéphales, 52,2% mésocéphales, 9,3% brachycéphales. Les formes dolichoïdes, c'est-à-dire dolichocéphales et mésocéphales ensemble, constituent donc une forte majorité opposée aux brachycéphales (9,3%). Même les célèbres séries de tombeaux, du 2e au 5e siècle après J.-Chr., desquelles on dit qu'elles renferment les crânes les plus caractéristiques du type germain, montrent un plus haut pourcentage de brachycéphales (14% d'après J. Ranke) que les Yougoslaves du haut moyen-âge.

Il faut aussi signaler que la brachycéphalie des anciens Slovènes n'a pas de formes hyperbrachycéphales ou ultrabrachycéphales. Je veux également remarquer aux anthropologistes qui disent que la brachycéphalie planoccipitale soit d'origine slave, par opposition à la brachycéphalie curvoccipitale à laquelle appartiennent les Allemands méridionaux (*homo alpinus*), que pas un seul cas de planoccipitalité n'est connu chez les Yougoslaves du 7e au 10e siècle.

Les crânes yougoslaves du haut moyen-âge se distinguent par une longueur non excessive mais modique, ce que prouvent les indices *crani* appartenant pour la plupart au groupe 74—77. En 77,7% des cas, l'occiput saillit dans une mesure plus ou moins grande, pour se rétrécir vers la fin, dans seulement 5,1% des cas, il est simple et voûté (curvoccipitale). La transition du crâne à l'occiput représente un plan sensiblement incliné de l'obélion jusqu'au milieu de l'écaille supérieure. Les orbites sont pour la plupart (65%) elliptiques ou presque quadrangulaires, au diamètre droit ou incliné. Les faces (facies) des crânes étaient en majorité leptoprosopes, et se distinguaient spécialement chez les crânes de Krungl, par une orthognathie complète. On a également constaté une certaine prognathie alvéolaire, mais de beaucoup moins prononcée que celle des crânes des séries de tombeaux mentionnées plus haut. Le sommet du cerveau représentait rarement une surface plane (25%), parce qu'il commence

habituellement à monter déjà du bregma. La longueur des squelettes des nécropoles de Srednja vas en Haute Carniole confirme les données des historiographes byzantins concernant la grandeur du corps, parce que plusieurs de ces squelettes ont plus de 1700 mm de longueur.

Nous pouvons donc conclure que les Yougoslaves du haut moyen-âge avaient la taille haute, le crâne dolichoïde et la complexion claire. Le caractère de race des anciens Yougoslaves est donc le même que celui des tribus celtiques et germaniques pendant l'époque de leurs migration vers le Sud. Puisqu'ils étaient xanthodolichocéphales, les Yougoslaves du haut moyen-âge représentaient assez purement la race aryenne ou nordique.

Pour les époques postérieures nous avons également des descriptions anthropologiques des Yougoslaves, à fond d'études et de mesurages des crânes et d'autres parties du squelette, mais vu le peu de temps disponible pour la conférence, nous ne traiterons que des caractères de race des Yougoslaves d'aujourd'hui. Nous mentionnons cependant encore que, pour le bas moyen-âge, 1000 — 1500 après J.-Chr., les nécropoles croates et bosniennes nous donnent: 12% de crâne dolichocéphales, 38-20% de crânes mésocéphales, et 49-80% de crânes brachycéphales. Même pendant le bas moyen-âge, les Yougoslaves étaient donc encore en majorité dolichoïdes (dolichocéphales et mésocéphales).

Plusieurs anthropologistes se sont occupés de la crânologie des Yougoslaves modernes, surtout les anatomistes viennois E. Zuckerkandl et C. Toldt, feu le général A. Weisbach, les anthropologistes yougoslaves N. Županić, S. Vatev, K. Drončilo, moins les Italiens Ugo Vram et Giuffrida Ruggeri.

E. Zuckerkandl examina, en 1889, une collection de 200 crânes slovènes provenant de Carniole, et obtint le résultat suivant: dolichocéphales 8%, mésocéphales 19·5%, brachycéphales 37·2%, hyperbrachycéphales 42·5%; donc 20·3% de crânes dolichoïdes opposés à 79·7% de crânes brachycéphales.

A. Weisbach publia, en 1912, les résultats de son examen de 60 crânes slovènes. Dans la norma verticalis, le plan du crâne slovène est, en majorité, largement ovale (26·6%) ainsi qu'arrondi (31·6%), presque rond (20%), ovale (13·3%), et allongé (18·3%). L'occiput est, généralement, arrondi (43·3%), en arc plat (21·6%), largement écourté (8·3%), peu proéminent (10%), et proéminent sans pointe (16·6%). La norma occipitalis montre pour la plupart des formes rondes (50%) et pentagones, exceptionnellement aussi tétragones (3·4%). Dans la norma parietalis, les formes du crâne courtes et hautes sont typiques 51·6%), celles qui sont longues et basses (21·6%) ainsi que longues et hautes (15%) sont plus rares, les formes courtes et carrées sont exceptions. Le front de la majorité est vertical (66·6%), celui du reste peu incliné (33·4%). La face est habituellement orthognathe (81·5%), puis prognathe (5%), et peu prognathe (13·3%). Chez les dolichoïdes, il y a plus de prognathisme et moins de orthognathisme que chez les brachycéphales. La face de la majorité (86·6%) est grande, celle de la minorité (13·4%) petite, dans les deux cas plus large (57·7%) que longue (42·3%). La cubature du cerveau est de 1170 à 1710 ccm, en moyenne 1406 ccm. Quant à l'index cranii, les Slovènes actuels montrent les groupes suivants: la brachycéphalie ordinaire (indices 80—84·9) représente la majorité, 48·4%; la hyperbrachycéphalie (indices 85—89·9), 22·6%; la mésocéphalie (indices 75—79·9), 21·5%; la ultrabrachycéphalie (indices 90—95),

5.4%; enfin la dolichocéphalie (indices 72—74.9), 2.1%. Ainsi nous voyons que les crânes slovènes allongés sont de 23.5%, les crânes courts de 76.5%. La formation du crâne slovène moderne relatif à l'occiput donne les groupes suivants: planoccipitales 40.9%, neutres 18.2%, curvoccipitales 40.9%, ce qui représente une majorité des crânes planoccipitales et neutres de 59.1%. Il est intéressant de comparer, sous ce point de vue, les Slovènes aux Tchèques et aux Tyroliens: chez les Tchèques, les crânes planoccipitales et neutres sont de 21.7%, chez les Tyroliens, de 59.6%, de sorte, sous ce point de vue, les Slovènes sont plus proches des Tyroliens allemands que des Tchèques slaves. Il en est de même quant à la brachycéphalie extrême.

Maintenant, nous allons encore étudier les proportions anthropologiques de la population slovène vivante; nous allons citer la description, les données et les mesures publiées par A. Weisbach, qui avait examiné 2.481 soldats slovènes (630 de Carniole, 369 de Carinthie, 177 du Hinterland de Trieste, et 1.005 de Styrie), âgés de 21 à 25 ans. De tous les Yougoslaves les Slovènes, habitant aujourd'hui pour la plupart la Banovine de la Drave, ont le plus haut pourcentage d'yeux clairs (bleus et gris), 53%, opposé à 15% d'yeux mixtes et 31% d'yeux foncés. Presque la moitié des Slovènes, 49%, ont les cheveux noirs, 31% les cheveux blonds, 20% les cheveux châtaines.

Ensuite, nous parvenons aux Yougoslaves de l'Illyrique, aux habitants actuels de la Bosnie, de l'Herzégovine et de la rive orientale de l'Adriatique, qui sont les représentants purs et typiques des Yougoslaves. D'abord nous examinerons les proportions crâniologiques de la matière morte, puis encore autres caractères de race du personnel vivant.

La plus grande longueur du cerveau serbo-croate est de 175 mm, la plus grande largeur de 147 mm, ce qui donne en moyenne l'index crânien 84. 2.1% de formes dolichocéphales et 21.5% de formes mésocéphales donnent 23.6% de formes dolichoïdes opposées à 76.3% de formes brachycéphales. Vu d'en bas (norma basilaris), le crâne montre l'occiput très court et peut courbé, par conséquence le foramen occipitale magnum est sensiblement reculé; en norma verticalis, le cerveau apparaît arrondi et largement ovale, en norma lateralis, haut et court, avec l'occiput peu visible et aplati. L'occiput (norma occipitalis) fait dans la plupart des cas l'impression d'une forme arrondie ou ronde (85%), moins celle d'une forme pentagone (13.7%), exceptionnellement celle d'une forme tétragone (1.25%). La face est grande et orthognathe, avec de forts os de la pommette; elle est tétragone avec le os nasaux considérables dont la jointure forme un dos aigu. A. Weisbach signale avec raison que, chez les Serbo-croates, il n'y a presque pas de ces petits nez retroussés, tels qu'on les trouve souvent chez les Tchèques et chez les Polonais.

Chez les Yougoslaves de la Bosnie et de l'Herzégovine, l'examen des caractères de race de 3803 soldats a eu les résultats suivants: taille, en moyenne, 1727 mm, la grande taille dominant avec 70%, la petite taille étant insignifiante (1%). Les cheveux blonds sont rares (9%), les cheveux foncés typiques (71%). La couleur des yeux est pour la plupart foncée, c'est-à-dire châtain ou noire (51%); claire, c'est-à-dire bleue ou grise (34%) ou grise tirant sur le brun (15%). Quant au 3e élément de la complexion, la couleur de la peau, le teint foncé domine (55%), spécialement chez les personnes aux cheveux foncés. La plus

grande longueur de la tête est de 182 mm, la plus grande largeur de 156 mm; ainsi, en moyenne, l'index cephalic est de 85 et montre hyperbrachycéphalie. Les Yougoslaves des anciennes provinces de Bosnie et d'Herzégovine appartiennent en grande majorité à la brachycéphalie (84%), les groupes dolichoïdes sont en minorité, la mésocéphalie avec 10%, la dolichocéphalie avec 6%.

Si nous comparons les caractères de race, spécialement les proportions du crâne, des anciens Yougoslaves à ceux des Yougoslaves actuels, alors nous trouvons qu'ils ont complètement changé. Tandis que, au passé, les formes dolichoïdes prédominent (90% : 9.3%), aujourd'hui, les formes brachycéphales sont en majorité. Du haut moyen-âge jusqu'à présent chez les Yougoslaves, ont perdu: les dolichocéphales 36.3%, les mésocéphales, 30.7%; ont gagné: les brachycéphales 39.1%, les hyperbrachycéphales, 22.6%, les ultrabrachycéphales, 5.4%. Cela prouve que la forme du cerveau a également changé, et que les formes courtes et hautes ont remplacé les formes longues. Il faut ajouter que la complexion claire est devenue foncée, brune-claire et brune. La grande taille, cependant, a été conservée.

À une autre occasion, nous étudierons la question, quelles causes ont pu provoquer cette métamorphose de race des Yougoslaves pendant cette époque de 1300 ans.

Zbirka starin in umetnin v Kamniku.

Informativni članek o lokalnem muzeju J. N. Sadnikarja.

M. Gaspari — Ljubljana.

Vidni, trdni svedoki kulture, umetnostne potence in blagostanja kakega naroda ali pokrajine so gotovo imponujoče stavbe v zvezi z javnimi deli: cerkve, gradovi, muzeji itd. Zanesljivo nam pa svedoči kulturno stremljenje in idealno potezo naroda tudi število javnih zgodovinskih, naravoslovnih, umetnostnih in drugih muzejev v njih centrih. Ako so pa take zbirke v manjših krajih in celo v posesti zasebnikov, potem je ta kriterij tem pomembnejši, ker kaže globoko umevanje širših ljudskih plasti za važnost takih zbirk in za idealizem za vse lepo in vzvišeno glede umetnosti in njenih podrejenih panog.

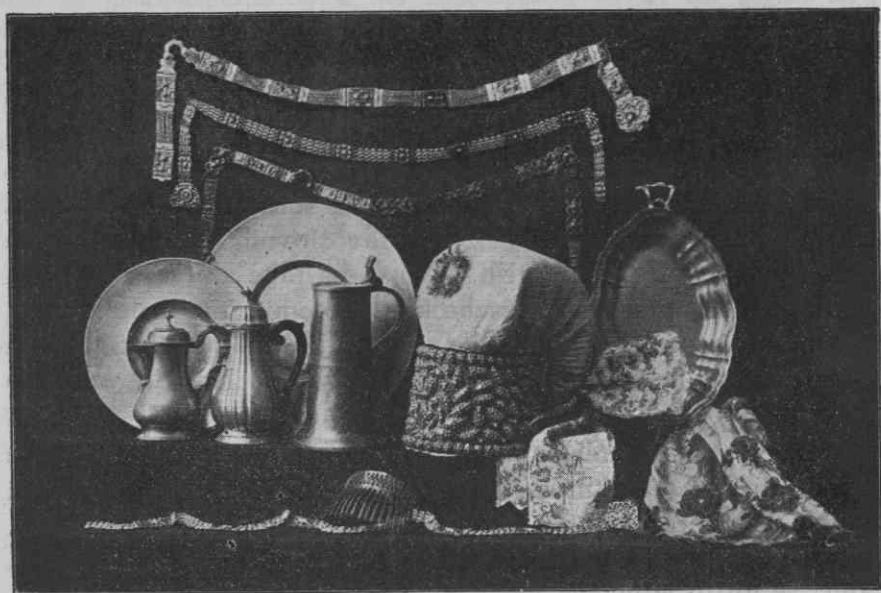
Mi, Slovenci, katerim je šele v 16. stol. vzknila pismenost s Trubarjem in Dalmatinom ter sta nam izoblikovala Prešeren in Levstik šele pred dobrimi 100 leti naš sedanji literarni jezik, moramo tem bolj upoštevati voljo in stremljenje svojih ljudi, kateri se lotijo iz golega idealizma in s svojimi skromnimi sredstvi, nabirati svedoke naše zgodovine, naše folklore in likovne umetnosti. Tak primer imam v zbirki inspektorja I. N. Sadnikarja v Kamniku, katero bom v kratkem opisal, da zbudim za to zanimivo zbirko in njenega lastnika nekaj zanimanja.

Kdor si ogleda to zbirko, posebno ob razlagi in opozoritvah lastnika na zgodovino posameznih predmetov ali na njih tehničen pomen ali umetniško vrednost, se mora čuditi, koliko nabere lahko pridna roka ob umevanju tudi najmanjše stvarice z vztrajnostjo in brezmejno požrtvovalnostjo za to idealno panogo in koliko priča o vrlinah in spretnosti naših prednikov se na ta način reši pred ugonobljenjem in pozabljenjem.

Zahteva pa tako nabiranje precejšnje znanje splošne zgodovine, poznanje slogov, tehnične obdelave lesa, intarzije, plastične

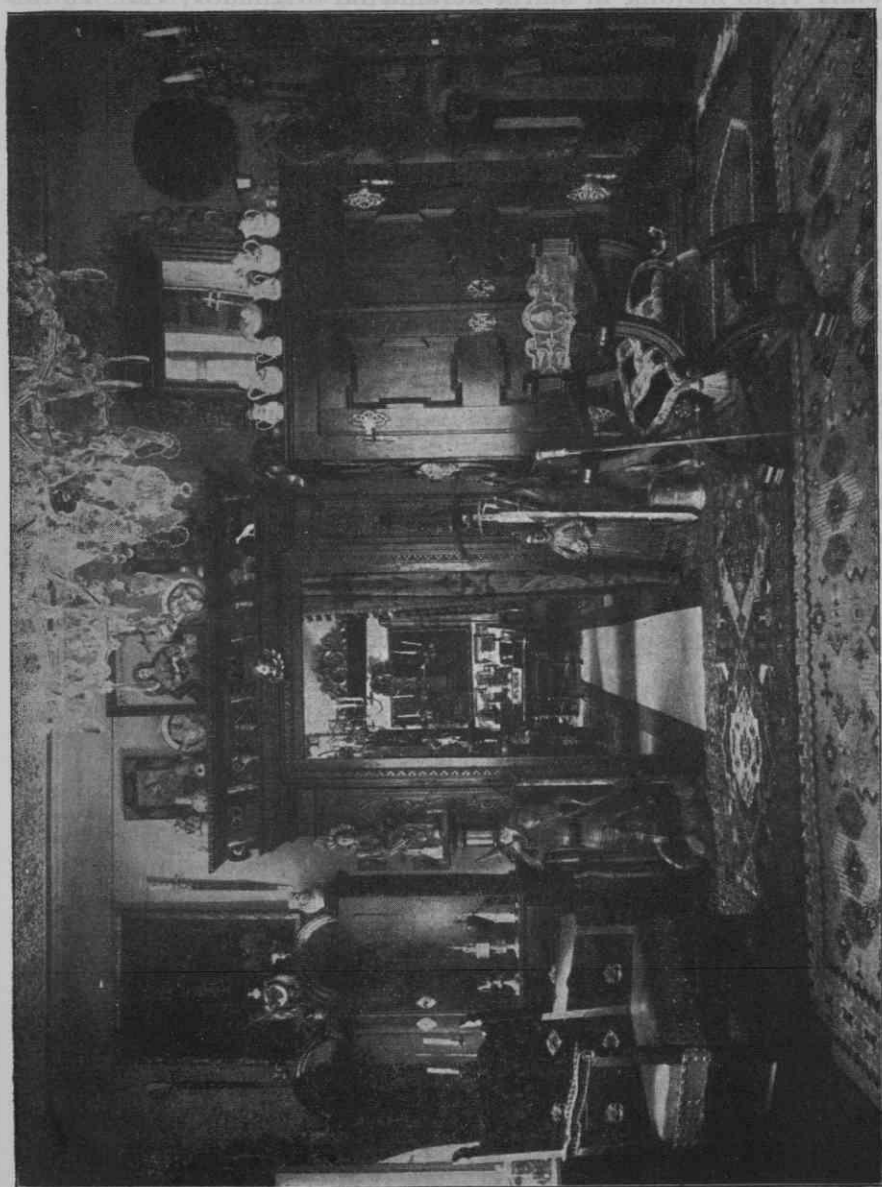
nih okraskov, rezbarije, poznanje kovin in rud, geologije, paleontologije, numismatike, heraldike, bibliografije, genealogije, epigrafike, folklore, narodnih noš in običajev itd.

Sadnikarjeva zbirka ni plod brezmiselne manije, kakršna se loti bogatinov velemest, kateri začno kopičiti pri antikvarjih nakupljena stara zrcala, kozarce, slike, preproge in dr. Ta zbirka, čeprav ni razvrščena v zmislu suhoparnega muzeja, nudi toliko

izpodbude in zanimanja že po svoji slikoviti ureditvi, da se čutiš sredi starin v prikupnem občutju in v stanovanjskem prostoru poln domačnosti.

Zanimivo je tudi, kako se dopolnjujeta lastnik in njegova soproga pri razkazovanju predmetov. Razlago lepe zbirke umetnih, narodnih starih vezenin prevzame gospa, tik teh se nahajajoče stare slovenske knjige in rokopise pa nam pojasni lastnik. Med ogledovanjem se približamo čez 200 let starim malim, cerkvenim orglam, organon imenovanim. Nanje zaigra gospa staro slovensko cerkveno pesem, gospod pa tlači dva mala mehova menjaje zdaj levega, zdaj desnega. Ta instrument je prava rariteta v Sloveniji.

Ena izmed razstavnih sob g. Sadnikarja.

Tu vidiš zbirko starih cerkvenih posod, kelihov, relikvij i dr. Vidiš vrsto majolik in starih keramičnih originalov, vidiš zbirko devocionalij, stare svete in posvečene stvari, kot križci, relikvije, svetinje, sohice, rožne vence in ikone.

Arhitektonsko zelo zanimivi so stari portali zgodnje baročne dobe, kompilirani in dopolnjeni po sedanjem lastniku, tako okusno, da se je čuditi lajiku ob rešenju te ne baš lahke naloge.

Ni moj namen vsega našteti, kar moremo videti v zbirki, pojasni naj pa nepričakovan obseg zbirke že dejstvo, da se nahaja tu lepa kolekcija starih priprav za razsvetljavo hiše iz dobe pred petrolejkami. Take priprave se imenujejo *primoži*, iz železa kovani, kateri služijo za pritrjenje brezovih trsk! Nadalje so leščerbe s podstavki imenovanimi *Leuchstock*, to je od nemške besede *Leuchstock*. V okolici Kamnika pa se imenuje tak podstavek *štubic*. Prekrasni so lestenci, originalni žličniki, klešče za pečenje peciva, večinoma iz prve polovice 16. stoletja z lepimi vrezanimi grbi, napisi ter letnicami. Zbirka starinskih ključev, ključavnic, železnih okovov za vrata in skrinje, starih narodnih pip za tobak, lesenih lectarskih kalupov — modelov, zanimiva zbirka sprehodnih palic in več velikih zadružnih vrčev.

Zadružni vrči so bili vrči stanovskih zadrug. Ko je učenec dovršil vajeniško dobo in bil novopečeni pomočnik je moral plačati zadružniški vrč vina.

Lastnik ima v svoji zbirki zadružni vrč usnjarske zadruge iz leta 1725. Ta je največji, kar priča, da so ti najrajši pili. Ima tudi vrč barvarjev, krojačev, klobučarjev, pekov in pozamen-tirarjev. Zadnji te obrti je bil Mazgon, ki je hranil tudi vrč svoje zadruge.

Veliko teh predmetov je shranjenih v starih omarah in skrinjah. Tudi ta in ostali mobiljar je zelo zanimiv glede oblik in tehnike pri izvedbi dekora v intarzijah ali v rezbarijah.

V pomenku z nabirateljem zve človek tudi zanimive podrobnosti, n. pr. kako praktični so bili srednjeveški ključavničarji, ko so upoštevali, kakšne težave ima ponoči okajeni gospodar, preden najde luknjo ključavnice. Naredili so vojo, Führung imenovano, t. j. letvico upognjeno tik ob spodnjem in stranskih robovih luknje za ključ. To letvico so pa obenem izoblikovali kot lep okrasek v podobi vejice s peresi ob koncih. In če je po-

nočnjak le otipal to vejico, je enostavno že našel luknjo ključavnice in avtomatično ključ vtaknil.

Kdo se ne čudi gotičnim podobam svetnikov, ko opazuje kake atribute svojega trpljenja ali dela nosijo v rokah, odnosno poleg sebe. Tako ima sv. Peter ključ, kojega brada je velika kot lopata. Tam drži sv. Neža miniaturno jagnje v naročju. Sv. Šimen pa ima tesarsko žago, večjo kot je on sam. Sv. Pavel ima v rokah velik srednjeveški meč. To je vse radi simbolike. S takim pretiravanjem na to ali ono stran so gotski mojstri hoteli le poudariti znake svetnikovega svojstva ali ga označiti kot pomočnika gotovega stanu ali njegove mučeniške smrti.

Mnogo je imel ta mali muzej obiskovalcev, posebno dokler ni bilo ob Sloveniji tako skrbno zaprtih mej, ko je valovilo živahno, prosto romanje iz kraja v kraj in iz države v državo. In prav daljni obiskovalci so bili polni navdušenja za Sadnikarjevo zbirko. Tako piše profesor berlinske univerze dr. Adolf Helborn v knjigo svojepisov, katere inspektor Sadnikar tudi nabira: »Ich habe nicht nur mit größtem Staunen, sondern mit immer steigender Bewunderung für so viel wissenschaftliche Hingabe und feinstes Verständnis diese erstaunlichen Sammlungsschätze betrachtet.«

Naj pripomnim tudi, da je Sadnikar človek široke umetniške izobrazbe, katera mu je deloma prirojena, deloma si jo je pridobil v stalnih stikih z našimi umetniki. Tako so bili daljše dobe njegovi gostje in prijatelji: Vesel, Meštrovič, Kobilca, Koželj, Gvajc, Progar, Jama, Smrekar, Gaspari, Peruzzi, Cuderman i. dr.

Da pa ni skrival Sadnikar svoje zbirke pred svetom, dokazuje okolnost, da je mnogokrat posojal predmete in cele kolekcije večjim razstavam, tako v Ljubljani, Zagrebu, na Dunaju in drugod. Ob priliki velike razstave domače industrije in narodne umetnosti na Dunaju 1906. se je udeležil Sadnikar z bogato kolekcijo domačih kranjskih predmetov, da je dobil tedaj sledeče zahvalno pismo:

Hochverehrter Herr!

Ich besuchte heute die Ausstellung der Kunsterzeugnisse österreichischer Völker im Österreichischen Museum. Es verblüffte mich dort selbst auch Objekte aus Krain vorzufinden,

welche von der Presse ignoriert wurden. Auf der Mehrzahl derselben habe ich Ihren Namen als Besitzer gelesen. Darum ist es mir ein Herzensbedürfniss Ihnen hiermit innigen Dank zu sagen für die Kollektion, welche unsere Heimat glänzend repräsentirt. Ihre Objekte sind oft von wunderbarer, ja geradezu vornehmer Schönheit. Ich erlaube mir aufrichtigst zu gratulieren zum Gedanken und Willen die Dokumente unserer Heimat zu sammeln und damit dem Volke beweisen, wie seine Vorfahren aller Zeiten die Schönheit liebten und welche adelige Form sie erstrebten.

Mögen Ihnen meine dürftigen Zeilen Freude machen und Sie ermutigen in Ihrer seltenen Liebe zur Heimat.

Hochachtend

Graf Pace.

Josip Nikolaj Sadnikar je bil rojen 5. decembra 1863. v Ljubljani. Njegov oče Valentin je bil ljubljanski meščan, pasarski in srebrarski mojster. Po gimnazijskih studijah se je odločil naš zbiratelj za veterinarsko stroko in dobil tudi za ta studij izdatno državno štipendijo. Tačas so bile za veterinarje jako ugodne službene prilike, vsaj je na Kranjskem bilo živo pomanjkanje živinozdravnikov. Po dosegi živinozdravniške diplome na Dunaju leta 1886. je služboval najpreje pri takratni deželni vladi v sanitetnem oddelku. Čez leto dni je dobil deželno mesto živinozdravnika v Radovljici. Še preden je zamogel napraviti fizikatski izpit, je bil imenovan za državnega okrajnega živinozdravnika za okraj Črnomelj, koder je ostal do leta 1889., ko se mu podeli novo ustanovljeno državno mesto okrajnega veterinarja v Kamniku, koder je doslužil polno službeno dobo ter upokojitev kot veterinarski inspektor. Malo je poklicev in služb, katere bi tako mnogokrat omogočile stik s širokimi plastmi ljudstva, kakor nudi to priliko ravno veterinarska javna služba. Te okoliščine so omogočile dobiti in rešiti premnog za zgodovino, kulturo ali umetnost zanimiv predmet, kateri bi se poizgubil ali bi ga uničila ljudska nevednost. Sadnikar je jel zbirati zgodovinopisne in folklorne predmete že izza dijaških let. Držal se je svojega nazora in reka: »Spoštujmo in cenimo dela naših prednikov kot dokaz njih vrlin. Njih spretnost in marljivost naj nas bodri k napredku!« Tak smoter, to stremljenje navdušuje zbiralca, podžiga posnemalca in daje smisel in cilj zbirki.

Résumé.

Résumé.

Antična terakota iz zgornje moravske doline v Srbiji

Niko Županić — Ljubljana.

V posesti avtorja tega članka, v Ljubljani, se nahaja plastika, ki zasluži pozornost naših arheologov kakor po svoji predmetni, tako tudi stilistični strani. Poleg tega bo morda zanimala kot primer davne umetnosti podonavskih balkanskih plemen.

Terakota predstavlja jezdeca z oglato pristriženo brado in kutastim pokrivalom, verjetno na konju (biku?), v mirnem stanju. Glava živali in noge so odbite, trpel je tudi nos jezdeca in vrh čepice ter kos leve rame. Plastika je iz žgane gline, 14 cm visoka in 7,5 cm široka.

Sedanjemu lastniku je poklonil (leta 1920.) terakoto g. T. v Belem gradu, a ta jo je dobil iz severne moravske doline, kakor je takrat izjavil. Na odlomljenih mestih statuete se vidi jedro, ki je rdečkaste barve, dočim je površinska glazura sivkasto-zelenkasta; ta je na zadnjem delu terakote propala. Delo je izvedeno na impresijonističen način a linearnih poedinosti ni.

Stilizovanje polne brade in obraza kakor tudi na frigijski način prikrojena čepica kažejo morda na odvisnost od katerega arhajičnega maloazijskega originala. Morda predstavlja plastika kakega sarmatskega ali tračanskega veljaka, če je bila res najdena v severni moravski dolini. Če ni falzifikat iz moderne dobe, je morda nastala kje na severovzhodnem Balkanu za rimske zgodnje cesarske dobe.

Profesor Kacarov iz Sofije, kateremu smo poslali fotografski posnetek sohice na ogled, poroča, da je to važna in zanimiva najdba ali ravno zaradi njene osamljenosti skoraj dvomi o njeni pristnosti. V sofijskem arheološkem muzeju se ne nahaja nič enakega. Na večjem reljefu traškega konjenika heroja* je ta upodobljen brez brade. Nahajajo se pa tudi konjeniki z brado. Kar

* Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Suppl. III. pag. 1148. Stuttgart 1918.

Čelna stran jezdeca ($\frac{1}{4}$).

Profil jezdeca ($\frac{1}{1}$).

se tiče frigijske čepice, se nahajajo paralele v Mali Aziji, kjer se nahajajo božanstva kot bradati konjeniki. Frigijsko čepico se srečava na reljefih jezdečega boga Mitre (tako zvani Kabirski reljef) v doljni podonavski oblasti (n. pr. Ahur kioj v Bolgariji). Vendar se tip naše terakote razlikuje od teh reljefnih bradatih konjenikov.

Na kraju opisa moramo izjaviti, da bi bila za enkrat žal vsaka definitivna razsodba o tej plastiki prenaplena, ker je preveč osamljena in ker manjka zadostnega primerjalnega materiala iz starega severnobalkanskega kakor tudi pripontskega umetniškega udejstvovanja. Naj bo torej s temi vrsticami na kratko opozorjeno na to najdbo, ki po svoji abstraktni formi nudi i modernemu umetniku in interesentu pobudo. Morda se najde kateri poznavalec, ki bi s sigurnostjo in jasnostjo posvetil v problem te najdbe? Gotovo je plastika vredna resnega studija.

Une statuette antique de terre cuite de la vallée de la Haute Morava en Serbie.

L'auteur de cet article possède une statuette qui mérite l'attention des archéologues, non seulement comme pièce, mais aussi comme style. Elle pourrait aussi soulever l'intérêt comme oeuvre d'art des anciennes peuplades danubiennes des Balkans.

Cette statuette est en terre cuite et représente un cavalier avec capuchon et la barbe taillée en ligne droite. Ce cavalier monte probablement un cheval (taureau?) qui n'est pas en mouvement. La bête est sans tête et sans jambes. Le nez, le haut du capuchon, ainsi que l'épaule gauche du cavalier sont endommagés. La statuette est d'une hauteur de 14 cm et large de 7,5 cm.

Cette statuette en terre cuite a été donnée au présent propriétaire en 1920 par M. T. de Belgrade. Comme il a dit, elle provient du Nord de la vallée de la Morava. A cause des parties cassées on peut voir que l'intérieur est de couleur rougeâtre, tandis que le vernis de la statuette est d'un gris-vert; mais il est complètement effacé à la partie postérieure.

C'est une oeuvre plutôt impressioniste, toutefois sans détails linéaires. Le style de la grande barbe et du visage, ainsi que du capuchon, travaillé à la façon phrygienne, nous montrent que c'est peut-être une copie d'un original archaïque de l'Asie Mineure. Il se peut aussi que la statue représente un noble de la

Sarmatie ou de la Thrace, si, en vérité, elle a été trouvée au Nord de la vallée de la Morava. Si ce n'est pas une fausse pièce des temps modernes, ce sera peut-être une oeuvre du Nord-Est des Balkans, des premiers temps de l'empire romain.

M. le professeur K. de Sofia, auquel nous avons envoyé une photographie de cette statuette, a répondu que c'est une trouvaille importante et d'un grand intérêt, mais vu que c'est une pièce unique, il doute presque de son originalité. On ne trouve rien de semblable au Musée d'Archéologie de Sofia. Un grand relief représente un cavalier de Thrace sans barbe. Il y a aussi des cavaliers avec barbe. En ce qui concerne le bonnet phrygien, on en trouve en Asie Mineure où les divinités sont représentées comme cavaliers portant la barbe. On trouve le bonnet phrygien sur les reliefs du dieu Mitra, le soi-disant relief de Kabir, dans la contrée du Bas Danube (p. e. Ahur Kioj en Bulgarie). Quand même le type de notre statuette diffère de ces cavaliers barbus en relief.

A la fin de la description nous devons dire qu'un jugement définitif sur cette statuette serait malheureusement pour le moment encore prématurée, parce qu'elle est unique et que le matériel de comparaison suffisant des oeuvres d'art anciennes du Nord des Balkans et du Ponthe manque.

En ces quelques lignes on voudrait attirer l'attention sur cette trouvaille qui, par sa forme abstraite, est intéressante non seulement à l'artiste moderne mais aussi à l'homme de la science. Peut-être qu'un connaisseur existe qui avec sûreté et clarté pourrait éclaircir le problème de cette trouvaille?

C'est certain que cette statuette vaut la peine d'être étudiée à fond.

Crnogorci u pričama i anegdotama

Iz jedanaeste neobjavljene knjige.

Mićun Pavićević — Zagreb.

I. Osmanovo poštenje.

Godine 1852. udari Derviš-paša na Grahovo. Poslije poznate izdaje jednoga crnogorskog plemena, a kako se vjeruje, i želje sa Cetinja, vojvoda Jakov Daković, pred turskom silom, zatvori se sa stotinuipedeset druga u čuvenu grahovsku pećinu. Iza dugog i krvavog otpora, preda se na vjeru Derviš-paši. Sjedi Derviš, prislonjen u širokoj drvenoj stolovači, prigrnuo ćurak, podastrt vučetinom, drži d'miskiju preko krila, za pojasom mu dvije srebrne lednice i handžar, tur od dimija pao na zemlju; oko glave savio saruk-trambolos i dvije kite vise o ramenima. Zapalio šaren čibuk dva metra dug, na vrhu simsija, široka kao konjska ploča. Tutumi i udara dlan o dlan.

— Zapovijedaj, čestiti pašo! više čauš.

— Dovedi mi vojvodu Jakova Dakovića. Dovede ga. Sjeda ga paša pored sebe.

— Da mi nađeš, vojvoda Jakove, vjerna Vlaha, koji bi otišao u Krivošije, da kaže odbjegloj raji, da sjutra dođe na Grahovo i vrati prećerani plijen. Pošto poruku izvrši sjutra na podne da se vrati na Grahovo.

— Ja ga ne mogu naći, čestiti pašo, među mojim drugovima ni jednoga, nako, da pođe, pa da se ne vraća osim jedinoga Đoka Banjanina, ako bi dao vjeru.

Dolazi Đoko, svezanijeh ruku naopako. Kosmat, dva brka na dva uva baca, obrve može rukom zasukati, zapučio preko grudi sukneni džamadan, bez košulje, prigrnuo singavu struku. Nevelik, u krušču širok, upala glava u ramena. Naoblačio se Derviš i osmatra ga, preko ramena, iskolačenih očiju:

— Jesi li ti, krmski sine, vlašku li ti majku... Turske mi vjere, davao sam najbolji čitluk u Hercegovini, onome, ko mi tvoju glavu donese.

— Evo ti je, pašo, bez pare i dinara.

— Neću ti je, Đoko, no pođi u Krivošije i reci raji, da se vrati u Grahovo sa stokom i zadaj joj vjeru, da joj ništa učinjeti neću. Sjutra na podne da mi se vratiš i doneseš aber. Hoćeš li mi dati tvrdu vjeru?

— Hoću, Derviš-pašo, i vjerujem, da će mi vjera pomoći.

Ode Đoko i reče raji, da se ne vraća na Grahovo, već da bježi kud ko zna, Risnu i Cucama, jer Derviš-paša ništa živo ispod sablje puštiti neće. Žene će zarobiti, a stoku plijeniti. — Ja ću se vratiti, nastavi Đoko, iako znam, da će me paša pogubiti. Dao sam mu vjeru i neću lagati.

Dok je Đoko bio u Krivošijama, Derviš-paša izdaje zapovijest:

— Nabijajte, krmske sinove, na kolje.

Osamdeset na kolac nabiše, među njima dva brata vojvode Jakova, Vuka i Laka, a Živku, trećemu bratu, prebiše i noge i ruke, izvadiše oči, proturiše jezik kroz vilicu, uturiše štile, obo-riše na ledinu raspučiše džamadan i iz simsija izgrnuše vatru na gola prsa. Pod time mukama je i izdahnuo. Popa Šćepana i pro-topopa Mitra žive na vatru spališe i sve što u pećini bješe zatvo-reno, na takve i slišne muke, umoriše. Na Jakova jašu. Derviš se kikoće od zadovoljstva i viče:

— Drži se, vojvoda grahovski!

Turci među Jakovu živu žeravicu iza vrata za plećima. Najposlije ga naopačke objesiše, na kolac nabiše i sa koca sa grada Klobuka baciše.

Sjutra dan, tačno u podne, vraća se Đoko iz Krivošija. Viđe krkljanac od tjelesa svojih drugova. Stisnu zube, priđe logoru i reče:

— Pomaga Bog, Derviš-paša!

— Bog dobro dao, Đoko. Kamo raja, oće li mi doći i dotjerati plijen?

— Doći će sutra i dotjerati i kokošku.

— Aferin ti, Đoko. Poturči se. Radije sam da si Turčin, no da imam još tabor vojske. Kad se poturčiš, da ću ti da upravljaš

vilajetom grahovskim, banjskim i rudinskim, pa sve do vilajeta Zvizdića na Krstac.

— Neću, Derviš-pašo, pa da me postaviš travničkim vezirom.

— Biraj smrt, majku ti krmsku!...

— Je li to vjera, Derviš-pašo!?

— Ko je vuku, medvedu i hajduku vjeru davao?

— Hvala ti, kad si mi dao milost, da biram smrt koju hoću. Mislio sam da ćeš me na kolac nabiti, a od te smrti poganije nema. Posijeci me tvojom demiskijom.

— Imaš li djece, Đoko?

— Imam četvoro.

— Je li koje muško?

— Jest dvoje.

— E neću te sjeći, jer će se vlašćad kad odrastu hvaliti, da im nije bilo baba u Donjuluku, pošto je poginuo od sablje Dervišpašine. To bi ih zaludelo, pa bi se bili i svetili gde bi god čuli tursko ime. Ali ću ti dati dobra Turčina, Osmana Sehovića, iz Klobuka, da ti on glavu posiječe.

Šeta Osman, mrk i strašan, pod pusatom i oružjem, dva metra visok, drži čibuk u zubima i strijelja krvavim očima.

— Poznaješ li Osmane, Đoka Banjanina?

— Kako ne poznajem krvnika, koji mi je lani brata ubio.

— Evo ti ga, odvedi ga, posijeci, odnesi mu glavu i nabij na kolac u grad Klobuk, i osveti brata. Ali prije no ga posiječeš, daj mu čibuk neka popije, mjesto hrišćanskog pričešća, simsiju duvana. Sevap mu je to učiniti, jer su kauri velike vinopije i dimopije.

— Ne dam, turske mi vjere.

— Zašto?

— Ne da mi din i koran.

— Kakav din?

— Ženu, čibuk i konja, Turčin Vlahu nikad nije davao.

— Vala kad ti nedaš, dat ću mu ja. I dade mu. Pošto Đoko ispali simsiju iz Derviševa čibuka, svezaše ga i odvede ga Osman sa dva čauša daleko od Derviševa šatora čitav puškometa. Sjede Osman u svoj šator, čaušima naredi da izađu, a Đoka posadi pored sebe i odriješi mu ruke.

— Šta ćemo sad, Đoko?

— Posijeci, Osmane!

— Neću, turske mi vjere.

— Zašto?

— A, da ne znaš, bolan, da smo krvni pobratimi.

— Davno bilo, pa se zaboravilo.

— To se, Đoko, kod mene ne zaboravlja. Bježi put Banjana i zabij se u kakvu alugu kao medved u trulu bukvu. Tako pre-spavaj za godinu dana i ne daj od sebe nikome glasa. Ja ću jednu glavu od ovih koje su nabijene na kolje ponijeti i pobiti na grad od Klobuka. Opaliću dvije ledenice i objaviti, da je to glava Doka Banjanina.

Hvala ti pobratime, moja oproštena glava, za tebe je najveće junaštvo i slava.

II. Njihovo pobratimstvo.

Doko Banjanin sa družinom, napane na Bileću, plijeni nekoliko bogatih turskih kuća i pobjegne u Korita da prenoći. Neko prokaže Osmanu Sehoviću Đoka i njegovu četvu. Osman sa birašnim Turcima obigra kuću i ispred zore uhvati Đoka s družinom na spavanju i poveže.

— Evo krvniče, dođe vakat, da mi platiš sva zla tvojom glavom.

— Da platim, Osmane kad druge nije.

Oću li te posijeći, Đoko?

— A što pitaš? Ja tebe bih, da sam te uhvatio u Banjane.

— Vala ja tebe neću. No da se dogovorimo. Mene često zove Mušović u Nikšiću i vazda gledam kad će mi odlećeti glava od tebe i tvojih četnika, idući preko Banjana, Tupana, Dukata, Riječana i Rudina. Pa da mi daš vjeru, da mogu slobodno puto-vati za Nikšić i da ti oprostim život.

— Osmane, evo ti vjera, dok je živ Đoko Banjanin, idi slobodno preko Banjana kod Bega Mušovića u Nikšiću, kao pre-ko tvojih Korijenića. Rastadoše se.

Nije prošlo ni tri nedjelje dana, na poziv Mušovića krenu Osman sa šest druga u Nikšić. Silan Osman, a silna mu pratnja. Jašu na bijesnim hatima, okićenim turskim traktama i teškim srebrnim kitama. Krive čorde drže pred sobom na sedlima. Svi odjeveni u srebrne i zlatne toke i dolame. Iza pojasa im vire srebrni handžari i ledenice, a o ramenu duge puške, zlatnom žicom izvezene. Kad su naišli na Tupanj, četnici Đoka Banja-nina opališe preko njih plotun. Osman s družinom stane i vikne:

— Je li tu Đoko Banjanin?

— Jesam, evo, Osmane.

— Je li vjera?

— Jest kao da si u tvoja Korita i sjaši. I Osman i pratnja sjašu i rukuju se s Đokom.

— Jeste li, Turci, donijeli duvana?

— Jesmo brate, trebinjskog, kad ga pušiš, da ti uđe nur u obraz.

Pošto su ispalili lule i porazgovarali se, Đoko reče:

— Osmane, ti meni oprosti život u Koritama, a ja tebi sad. U buduće ko koga uhvati. Jer ne mogu gledati toliku srmu i

zlatu, ormu i oružje na tebi i tvoju družinu, a ja i moji četnici nosimo stare gunjetine i raspale opančine. Osman se nasmija i reče:

— Nemoj tako, Đoko, stara mu majka. No da se ja i ti pobratimo.

— Neću vala s Turčinom mijenjati kapu.

— Nećemo kape, jer je to obično pobratimstvo, no da budemo krvni pobratimi, i daj mi ruku. Đoko mu pruži ruku, Osman ga drži za mali prst, pa pošto mu jedan iz družine pri-
nese kablič vode, između dvije ledenice povadi nož i obreza Đoka po malome prstu. Nekoliko kapi krvi procuriše u kablič. Tada Osman reče:

— Evo ti Đoko nož, a evo ti ruka, pa reži gdje ti je najmilije.

— Hoću Osmane, taman kuda si ti mene. Obreza ga po malome prstu i natoči nekoliko kapi u isti kablič.

— Pij, Osmane.

— Neću no ti Đoko.

Đoko popi polovinu a Osman drugu polovinu i tako postadoše krvni pobratimi.

Poslije jedne godine dana iza njihova pobratimstva, Sultan Turski, ljut na Derviš-pašu, Resulbegovića, Rizmanbegovića, Dedagu i Sulejman-pašu, da štede raju, oduze im vlast u Hercegovini, a pozva svoga vezira, Đulek Arnauta i dadne mu carski ferman nad Hercegovinom:

— Oduzmi vlast poturici Derviš-paši, Resulbegoviću, Rizmanbegoviću i Dedagi. Pokupi bašibozluk u Bosni i Hercegovini. Kreni s vojskom, popali Crnu Goru, uhvati Knjaza i pošlji mi ga živa u Stambol — glasila je carska naredba.

Dolazi Đulek sa carskim fermanom na Lipnik. Uzima svu vlast, kupi vojsku i kreće za Crnu Goru.

Derviš-paša s družinom poruče popu Bogdanu Zimonjiću, da Đulek namjerava preko Duge da pohara Crnu Goru, pa da odmah kaže arambašama: popu Milu, serdaru Sćepanu i vojvodi Iliji, a oni da dadu aber na Cetinje. Pop Bogdan javi Đoku Banjaninu, koji dođe na Cetinje i izvijesti Knjaza. Knjaz naredi Peku Pavloviću i Petru Vukotiću da skupe vojsku i čekaju Đuleka u Dugu. Nije prošlo ni mjesec dana ide Đulek sa svom rkom i ordijom. Koliko je silan i bijesan, vodi dvije bule u

haremu. Prva mu je vojska uhvatila ždrijelo Nozdara. Potonja mu izbija na planinu Krstačku. Pritisla sva vala golijska od vojnika i komore Đulekove. Kad je nastupio u sred Duge, zapjeva neko iz njegove družine:

Ova gora nikad nije pusta,
U njoj ima vuka jal ajduka.
Viju vuci, grakću gavranovi,
Prolijeću krstaši orlovi.

Kad su naišli u Duboki Do, opališe Crnogorci plotune.

»Ala banda, zametnu se kavga«.

U prvom okršaju pogibe Đulek. Ubio ga Mika Vuković. Razbježa se polomljena vojska. U Đulekovo vojsci bježe i Osman Sehović s Korjenićima. Naleće na četu Đoka Banjanina i poviče:

— Jeli si ti Đoko pobratime?

— Jesam Osmane.

— Oli me posjeći?

— Ne, no bježi u Korjenice, jer si i ti meni spasio glavu u Grahovskoj pećini.

Vrati se Osman na Lipnik i tu nađe Dervišpašu sa družinom.

— Šta bi Osmane sa Đulek arambašom? Je li uhvatio Knjaž za crnogorskoga i odveo ga Sultanu u Stambul? Kamo mu mlade hanume, upita Dervišpaša podrugljivo.

— Eno ga u sred Duge, bez glave na ramena.

— Ko vas razbi, Osmane?

— Crnogorci, a najviše nam jade zadadoše, arambaše: serdar Šćepan, vojvoda Ilija i Đoko Banjanin.

— Kakav Đoko Banjanin, Osmane, zar nije njegova glava skapala na grad od Klobuka? Zar ga ti nijesi lani posijekao na Grahovu?

— Ne ja turske mi vjere. I ispriča mu sve kako je bilo.

— Milo mi je turske mi vjere. Hrišćanska ga je vjera spasila, a još mi je milije što je Đulek tako dočekao.

Značenje nekih starih geografskih i etničkih imena na balkanskom poluostrvu.*)

N. Županić, Ljubljana.

Tumačenje i jezična pripadnost geografskih i etničkih imena nije laka stvar. Izraživača, koji stvar uzima površno, može istovetnost i sličnost imena dovesti do smešnih zaključaka. Zato treba da je etimolog vrlo oprezan, da mnogo zna. U prvom redu da pozna istorijsku etnologiju zemlje, koju ispituje, treba da pozna njene narode, od najstarijih vremena do danas, a po mogućnosti bitni značaj jezika dotičnih naroda. Nije dovoljno samo lingvistično znanje, već i poznavanje glavnog obeležja fizičke bitnosti proučavanog imena. Tako treba n. pr. znati, da su bili najstariji poznati stanovnici Balkanskog poluostrva Pelazgi (u užem smislu reči), Lelezi i Karci, koji niso pripadali indoevropskoj skupini naroda, nego alarodskoj (jafetitskoj) porodici, koja nije bila ni semitska ni mongolska, već jezična skupina sui generis. Od alarodske skupine, koja je nekada naseljavala zemlje uz bazen Sredozemnog mora, ostali su samo Basci u Pirenejima i kavkaški aborigeni (Čerkezi, Abhazi, Čečenci, Lezginci, Gruzini), da su nekada ovamo pripadali i izumrl narodi, kao n. pr. Ligurci, Etuščani, Sikulci, Sardonci, Pelazgi, Amazonke, Kaspijci, Sumerici, Egipćani i t. d.

Predarijevske stanovnike na Balkanskom poluostrvu (Pelazge u užem smislu, Lelege, Karce) imenujemo u kratko *Pelazgima* u širem smislu reči. Preko alarodijskog etničkog substrata razliše se u prvoj polovini II tisućleća pre Hr. prvi talasi Arijevaca: Jelini, Frižani, Mižani, *Tračani* i *Iliri*. Zatim osvanuše u istorijsko doba Kelti i docnije Latini, koji nisu došli kao elementarna sila, već su zatečeno osnovno stanovništvo donekle romonizovali svojom upravom i laganom infiltracijom. Proces jelenizovanja i romanizovanja prekinuo je dolazak Slovena. U početku VII. stoleća posle Hr. razliše se preko celog Balkanskog poluostrva snažni talasi slovenskog stanovništva, talasi Jugoslovena, koji se danas zovu Slovencima, Hrvatima Srbima i Bugarima.

* Predavanje na III kongresu Slovenskih Geografa in Etnografa 9. V. 1930. (mesto: Skoplje — Univerza).

I. Moesia.

Dobar deo predratne kraljevine Srbije zvao se u doba rimskih careva Mezijom i to Gornjom Moezijom (Moesia superior), koja se prostirala na zapadu do linije Beograd — Kosmaj — Šar planina, na istoku do linije Lom palanka — Piroć — Čustendil. Na severu je bio kao granica Dunav a na jugu je Gornja Mezija dopirala do današnjeg Velesa. Do godine 96 posle Hr. Moesia superior sačinjevala je deo nepodeljene provincije Mezije, koja se prostirala u istočnom pravcu do Crnog mora. Stanovnici, koje su tamo zatekli Rimljani, behu na severu Mezi i Tribali, koje istorici i lingviste drže većinoma za Tračane, između Beograda i Morave pak sedeli su keltski Skordisci. Južni deo držali su Dardanci. Glavni gradovi u G. Meziji bili su Singidunum (Beograd), Margum (na ušću Morave), Horreum Margi (Čuprija), Naissus (Niš), Ulpiana (Lipljan), Scupi (Skoplje), Remesiana (Bela Palanka). Važno je konstatovati i to, da se i deo Male Azije (Anatolije), koji se prostire uz Dardanele, zvao Mizijom, svakako po Mizima, koji su se tamo preselili sa trupa Balkanskog poluostrva.

Što znači ime Mezija ili Mizi (*Μυσία*)? Ključ za pravilno tumačenje tog etničkog i geografskog imena nam pruža Hesychios¹, kad piše da kod Mižana znači *μυσός* „bukva“. Prema tome treba da znači Mezija ili Mizija „zemlju bukava“ ili „bukovinu“. Po K. Oštiru pak je *μυσός* srodno sa predšpanskim *mesto* „cer, cerovina“ baskovsko *a-metz*, lig. *Messua collis* *Μασσαλίνη* (Marseille). M. Budimir² primećuje P. Kretschmeru, kako ne može da arijevoproskim sredstvima objasni apelativ *μυσός* „bukva“ i imajući na umu ilirsko-tračku alternaciju *b/m* nalazi kao prvobitni oblik **βυσός*, koji da je samo jedna varijanta poznatog prazjezičnog naziva za bukvu ili hrast *bheug*, *bheueg* (*φηγός* *fagus* < *bhuagos* i t. d.) Moesia bi prema tome značila, kaže M. Budimir, isto što i „Bukovina“ ili „Šumadija“. To smo mi tvrdili³ još pre, već godine 1922, ali smo značenje „Šumadija“ poduprli i razlozima. Koren *mez* u značenju „šuma“ dolazi naime u više govora alarodijskih Kavkazaca, kao n. pr. kod Buducha: *meša*, kod Hinaluga: *meša*, kod Abadzecha: *meze mezy*, kod Šapsuga: *mezi* i to svuda sa značenjem „šuma“. Pošto se pak koren *meše*, *mezi* nalazi i kod turskih plemena, koju su reč oni —

¹ HESYCHII ALEXANDRINI LEXICON, recensuit M. Schmidt, vol. III, pag. 132: *μυσον* · τὴν ὀξυ[γ]ην · *Μυσία*.

² М. Будимир, Антички становници Војводине, I. Амаитини. (Гласник Историјског друштва, књ. II, 2, str. 168). Нови Сад 1929.

³ N. Županić, Tragon za Pelazgima. Prilog preistorijskoj etnologiji Slovenije (Balkanskog poluostrva), str. 10. Zagreb 1922.

po mišljenju Erckerta — čak pozajmili kavkaškim aboriginima to postoji malo verovatnoće za srodnost između $\mu\nu\sigma\acute{o}\varsigma$ - $\beta\nu\sigma\acute{o}\varsigma$ bheug — $\phi\eta\gamma\acute{o}\varsigma$.

Moesia ili Mizija znači vrlo verovatno „Šumadiju“ i Mižani „Šumadinci“.

II. Iliri, Ilirija.

Zapadni deo trupa Balkanskog poluostrva, ot prilike između Jadranskog mora i moravsko-varždarske doline, bio je nastanjen u antičko doba Ilirima (Ἰλλυριοί , Illyrii). Zemlja se nazivala Ἰλλυρίς (Ptolemaeus, Appianus), Hillyricum, Hilluricum. Illuricum u latinskim natpisima rimskog doba. Arheolog Ćiro Truhelka tumačio je značenje imena Ilir iz arbanaškog jezika, koji je po njegovom mišljenju proizašao iz ilirskog. Ć. Truhelka naime piše, da Ilir znači „slobodan, slobodnjak“ (i -lir). Nama se pak čini, da ime Ilir u opšte nije arijsko (indoevropsko) već alarodsko i to pelazgijsko.³ Treba ga po mišljenju K. Oštira, dovesti u vezu sa imenom mitske zmije Illu(r)janka kod Hetita. Značenje reči se može objasniti i iz baskovskog idijoma: *le-gor* „zemlja“ *luhar* lu/u/r, iz toga *i-lur* „zmija“ analogno kao kod Slovena: zmija < zemlja. U korist ovoga tumačenja govore i domaće priče o početku ilirskog naroda, koji treba da potiče od Iliriosa, herosa eponima. Tog svog praoca predstavljao je narod u obliku zmije isto kao što se Kadmos i njegova supruga, Harmonija, roditelji Iliriosa, posle smrti promeniše u zmije i odoše u donji svet blaženima. Tako bi bili Iliri „Zmijski narod“. No ipak nam se čini, da bi bolje bilo, ako bi ime Iliri tumačili kao „narod jegulja“ ili upravo kao „jeguljari“. Zato imamo razloge. Reke Ilirika naime, koje utiču u Jadransko more, neobično su bogate jeguljama. Da spomenem samo Crni Drim, Bojanu, Skadarsko jezero i Neretvu.

Primitivna pak zoologija ubraja jegulje u vrstu zmija, i zbog toga se može utoliko manje očekivati da se u prastarim vremenima vodilo računa u pričama i legendama o kakvoj naučnoj zoologiji. Kao što sam ove godine čuo, nazivaju Slovenci u slivu reke Vipave (leva pritoka Soče) jegulje jednostavno „kačama“ (zmijama). I za ovo tumačenje ima reminiscencija u antičkim plemenskim pričama, jer se Iliri spominju kao susedi Enhelejaca (Ἐνχελῆες), koji su po Apolodoru (III. 39) zvali Kadmosa i Harmoniju u pomoć. Grčki ἐγγέλως (plur. ἐγγέλως, ἐγγέλεις) znači jegulja, dakle Ἐγγέλεις „jeguljari“.

Izgleda mi kao da znači Ἐγγέλεις upravo grčki prevod pelazgijskog imena Ἰλλυριοί .

⁴ N. Županić, Tragom za Pelazgima, str. 12. Zagreb 1922.

Iliri su bili prvobitno ograničeni na manji prostor, na jugu, možda tamo gde nalazimo docnije Enhelejce, za vreme Herodota međutim već je bilo ilirsko ime kolektivno i prošireno duž cele istočne obale Jadrana, čak tamo do Veneta u Italiji. Enhelejci (*Ἐνχελᾶες*, *Ἐνχελᾶι*, *Ἐνχελῖοι*) su sedeli prema Hekateju severno od Akeraunijskog predgorja, između Haonaca i Taulantijaca, prema Skimnu pak u predelima oko Apolonije, dok međjutim Skilaks postavlja njihova naselja severno od Epidamna (Drača) i u blizini ušća reke Drima.

Iliri treba dakle da znače „jeguljari“, Ilirija pak „zemlja“ jegulja“.

III. Reka Ibar.

Ibar je desna pritoka zapadne Morave s izvorom u Crnoj gori. U gornjem toku njegovo je korito duboko usečeno, u kanjonima. Kod Kosovske Mitrovice promeni on svoj istočni pravac i skreće na sever, primivši Sitnicu. I od Raške, do sela Progoretiće, duboko je usekao korito i teče delom kroz klisuru. Ispod Kraljeva utiče u zapadnu Moravu. Dužina toka iznosi 241 km. Po zvuku imena seća Ibar na antički *Ἰβηρος* t. j. današnju Maricu i na Ebro u Španiji (*Ἰβηρ*, Hiberus, Iberus). — Tumačenje nam pruža baskovska reč *i-ba/r/i* „reka“. Prema tome bi imao da znači jugoslovenski Ibar „reka“.

IV. Byzantion.

Carigrad se zvao u antičko doba prvo *Βυζάντιον* i tek ga je u IV. stoleću posle Hr. prekrstio rimski car Konstantin „Veliki“ u Konstantinopol. Varoš je bila prvobitno smeštena na gornjem kraju Zlatnog roga, kod ušća potoka *Βαρβύζης* i *Κόθαρος*. Oblik *Βυζάντιον* izveden je po mišljenju K. Oštira⁵ iz predtračkog *Βυζά-ντα* pomoću nastavka *ιω-*. Koren **βυζ* znači „voda“ (*Βαρβύζης* ime reke, *Βύζη* kći vodenog boga Erasinosu u Argosu, *Βυζία* izvor u Trakiji). Verovatno je srodno sa ovim korenom ime reke Busento u južnoj Italiji.

V. Abri.

Abri, koje spominje Hekataios kod Stefana iz Bizanca bili su jedno pleme ilirskih Taulantinaca i sedeli su u slivu gornjeg Devola u susedstvu Helidonijaca. Ime im verovatno znači isto kao Obri „velikani“ i može se potumačiti iz kabardinsko-čerkeskog idijoma *abre* „gygas“.

⁵ K. Oštir, *Vorthrakischer Ursprung des Wortes Βυζάντιον* (Deuxième Congrès International des études byzantines, p. 23—25). Beograd 1929.

VI. Cetina, Cetinje.

Cetinje je danas glavno mesto. Zetske banovine a pre je bilo rezidencija crnogorskih vladika-teokrata i na kraju crnogorskog kralja Nikole I (do 1918). Varošica je smeštena na dnu kraškog, peskovitog i neplodnog polja, istočno od Lovćena. Kao što tvrde neki geografi nekada je tekla reka na cetinjskom polju, ali je nestalo kao i mnogih drugih na kraškom terenu.

Dalmatinska reka Cetina izvire na Cetinjskom polju, na podnožju Dinare planine sa 380 m morske visine. Kod Duara naglo okrene na zapad, probija se izmedju planine Biokova i Mosora i uliva se kod Omiša u Jadransko more. Sliv reke Cetine sačinjavao je u srednjem veku županiju Cetinu (oko g. 950) sa središtem i težištem u Sinjskom polju. Docnije (1210–1435) gospodarili su ovoj županiji cetinski knezovi Nelipići.

Što znači Cetina, u srednjom veku srbohrvatski Centina (Četina)? U antičko doba zvala se Hippius (verovatno kod grčkih kolonista u Dalmaciji) a to bi značilo „konjska reka“. Sličan primer imamo u Kaukaziji: Sa planine Kavkaza izmedju Elbrusa i Kazbeka (*Ἰππικὰ ὄρη*) teče reka *Čenis tsquali* „konjska reka“, koja se, probijajući u divljoj dolini mingrelske planinske kose, uliva u reku Rion (Phasis) u Kolhidi. I ova reka zvala se u antičko doba kod grčkih kolonista Hippos „konj“. Tako izgleda, da znače izvesna imena rekâ ne samo u Evropi već i u Prednoj Aziji „konj, konjska reka“. Iz toga bi mogli zaključiti da je dalmatinski Hippios prevod prastarog korena *cent* ili *kent*, koji bi imao po svoj prilici da znači „konj“. K. Oštir nalazi predgrčki koren **kent* u sastavljenom imenu *Κένταυρος* „Rossmensch“ i nadalje preilirski **kent* „konj“. Interesantno je konstatovati, da se reke, more i u opšte množina vode simbolično dovode u staro doba, u vezu sa konjima. Možda kretanje i udar rečnih i morskih talasa liči na pokret konja.⁶ Epiklezis Pozejdona, boga vodâ i okeana je *Ἰππιος* jer se javlja u mnogim kultovima i legendama kao bog konjarstva. Na novcima varoši Potideje i Raukosa Pozejdon je reljefno predstavljen sa konjem.

Ime reke Cetine u Dalmaciji pelazgijskog je izvora i znači „konjska (reka)“. S time u vezi stoji možda i ime varoši Cetinje u Crnoj Gori.

VII. Srbin — Srbi.

Ime slovenskih Srba prviput se spominje na slovenskom severozapadu, u slivu srednje Labe i njenog pritoka Sale i to kod t. z.

⁶) Slovenci (osobito deca) na Tršćanskom primorju kažu da „morje dela konjičke“, kad se uzrujano peni i pravi talase.

Fredegara u VI. stoleću posle Hr.: Dervanus dux gente Surbiorum, que ex genere Sclavinorum erant. Kao što priča vizantijski car Konstantin „Porfirogenit“ Srbi siđoše na Balkansko poluostrvo iz „Bele Srbije“ a to je po našem mišljenju⁷ iz današnje Saksonije, i to kao organizovana armija od par desetisuća (ili nešto više) ljudi, koja je posle pobede nad Avarima zaposela unutrašnji deo Ilirika. Tamo je zatekla masu slovenskog ljudstva, Jugoslovene, koji su bili podložni Avarima a sada oslobođeni. Tu jugoslovensku masu Srbi su si potčinili, uneli u nju ideju države i nacije, dali toj organizaciju i ime, sami su pak uglavnom etnički izčeznuli, jer su izgubili svoj severozapadni slovenski govor. Kad bi se održao jezik osvajača, današnji bi Srbi govorili slično Lužičkim Srbima. Taj istorijski fakat se desio pod vizantinskim carem Heraklijem (610—641 posle Hr.) po svoj prilici za vreme velike opsade Carigrada od Avara i Perzijanaca, u godini 626.

Na Balkanskom poluostrvu se srpsko ime prvi put spominje u historiji godine 822 i to u Annales regni Francorum: *Exercitum de Italia propter Liudewiticum bellum conficiendum in Pannoniam missus est, ad cuius adventum Liudewitus Siscia civitate relicta ad Sorabos, que natio magnam Dalmatiae partem optinere dicitur . . .* Konstantin Porfirogenit piše u X. stoleću srpsko ime Σέρβλοι a srednjevekovni domaći izvori Сербляны — Серблы.

Što znači ime Srbi? Mnogo ima pokušaja objašnjenja ovog imena. Najvažnija poređali smo pre nekoliko godina u jednoj našoj paleoetnološkoj študiji.⁸ Na istom mestu saopšteno je i naše tumačenje srpskog imena i to iz jezika kavkaških aborigenâ, koji pripadaju alarodskoj (jafetitskoj) skupini jezika i naroda. Prema tom razlaganju vuku Srbi poreklo svog imena od lezginskog korena *su^xr „čovjek“, koji glasi u pluralu prema gramatici dotičnog lezginskog plemena: sur + bi — „ljudi, narod“, kao što obično znače stara gentilna imena: „narod, ljudstvo.“ To zvuči na prvi pogled fantastično i neverovatno jer su sedišta Slovena ležala u protoslovensko doba daleko od Kavkaza i njegovih naroda. Ali kad kažem, da prvi nosioci srpskog imena u opšte nisu bili Sloveni, čak verovatno ni Indoevropljani (Arijevci), već kavkaški aborigeni, onda stvar izlazi razumljiva. Srbe naime prviput spominje C. Plinius S. u I. stoleću posle Hr. (Nat. hist.

⁷ N. Županić, Les Serbes á Srbčiste (Macédoine) au VIIe siècle (Extrait de Byzantion, tome IV). Liège 1929.

⁸ N. Županić, Srbi Plinija i Ptolemeja. (Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу, str. 580—583). Beograd 1924.

VI, 19) medju narodima na istočnoj obali Azovskog mora, t. j. u Kavkaziji: *A Cimmerico accolunt Maeotici, Vali, Serbi, Serrei, Scizi, Gnissi*. Zatim ih spominje v II. stoleću posle Hr. isto tako u Kavkaziji, geograf Klavdije Ptolemej: *Μεταξὺ δὲ τῶν Κεραννίων ὁρέων καὶ τοῦ 'Ρᾶ ποταμοῦ Ὅρινοι καὶ Οὐάλοι καὶ Σέρβοι* (Geograph. lib. V, Cap. 8, § 13). Ti kavkaski Srbi napustiše jednom u Sarmatskoj seobi na zapad svoj zavičaj, u seobi, koja se desila zbog pritiska Hunâ iz centralne Azije. Prešavši Don, Srbi osvanuše medju Slovenima u Evropskoj Sarmatiji. Ovde podčiniše ti kavkasko-alarodiski Srbi jedan deo slovenskog ljudstva, dadoše tom delu svoje ime i neku primitivnu organizaciju, a sami jezično izčeznuše. Docnije, verovatno u VI. stoleću, pomakao se srpski deo Slovena u sliv Labe, gde ih nalazimo u prvoj polovini VII. stoleća u punoj istorijskoj svetlosti.

Po ovom našem izlaganju znači dakle Srbi „ljudi, narod“.

Na drugom mestu ćemo pokušati da izložimo istovetnost značenja imenâ Serbi (Surbi) i Suebi.

VIII. Corcyra (Korčula).

Dalmatinsko ostrvo Korčula proteže se u pravcu istok — zapad od uzanog Pelješkog (širina $1\frac{3}{4}$ km) — do Lastovskog i Korčulan-skog morskog kanala i predstavlja u geomorfološkom pogledu nastavak poluostrva Pelješca. Ostrvo je dugo 47 km a široko 5—8 km i zaprema 276 km² površine. Ostrvo je u glavnom brdovito i ima jako raščlanjenu obalsku liniju. Ima tu dve male ravnice: Lumbardsko i Blatsko polje kod gradića Blata gde se nalazi jedino vrelo žive vode na celom ostrvu. Nekada, u starom veku, planine su bile pokrivene gustim smrekovim šumama pak se bez dvojbe zbog toga ostrvo zvalo u staro doba „Crna Corcyra“ (Corcyra nigra). Vremenom nestalo je tih šuma u velikoj meri, ali i danas još crne se šume na zapadnoj strani, gde živi čagalj kao i na Pelješcu. Drvo se upotrebljava kao dobra gradnja za brodove i lučeve za ribolov.⁹

Razni pisci¹⁰ zabeležili su u antičko doba ime ostrva Korčule: nigra Corcyra (Mela II 114), *ἡ μέλαινα Κόρκυρα* (Agathem. 23), *Κόρκυρα ἡ μέλαινα* (Ptolem. II 16, 14), Corcyra (Itin. Ant. i Tab. Peut.), Corcora (Geogr. Rav. 407, 16), *Κόρκυρα ἦτοι τὸ Κίτερον* (Corst. Porphy. de admin. imp. c. 30, 36); u hrvatskim ispravama Korčula i Karkar. U IV. stoleću pre Hr. prispeli su na Korčulu grčki kolonisti Knidjani i docnije ali

⁹ Narodna enciklopedija. Srpsko-hrvatsko slovenačka, II, 420. Zagreb 1928.

¹⁰ Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Bd. IV, pag. 1219. Stuttgart 1901.

u istom stoleću novi doseljenici sa ostrva Visa. U drugoj polovini III stoleća pre Hr. (svakako pre godine 229) ilirski kralj Agron podčinio je Korkiru svojoj vlasti.

Šta, po svojoj prilici, može da znači geografsko ime *Κόρυφα*? Sama reč tako je složena, da pravi utisak, kao da predstavlja reduplikaciju izvesnog korena **ka^{*}r*, koji treba da je pelazgijskog porekla sa značenjem „kamen, stena“. K. Oštir označuje¹¹ taj alarodijski koren sa **kōf* Stein, Fels, Steineiche: lenis-stupanj *k > g* u predalb. *gur* „kamen, stena“. alpsko-nemački *kar* „Gebirgsschlucht“; fortis-stupanj: *k > kk* v predrom. **ró-ccar* „stena“ > ital. *rocca* franc. *roche* prov. kat. *roca*; predalb. *š-krep* (: krep) „padina, pobočje“ ilirski *Καρπάτης ὄρος* „Karpatis“ = predalb. *karpē*, *karmē* (*m < p + n* akuzativa) „stena“ ilirski *Crepsa*, *Crexi* „Cres“ (*p ∞ f > b >*) ilir. *Carv-anca* mons tirol. Karwendel; venet. **karanto-* „kamen“ > slov. **Korot-j* (madj. *Koront*) Koroško staro vis. nem. *Charintariche* „Kärnten“ i t. d.

Sa druge strane može se kriti u imenu *Κόρυφα* reduplikovani koren *ἄ-καρ-* koji je zapažen u starogrčkom narečju oblasti Lokris, svakako kao ostatak iz predjelinskog (pelazgijskog) doba: *ἄκαρον τρυλόν* „slep, mračan, taman“. Verovatnoća pravilnosti ovakvog tumačenja imena Corcyra (Karkar) dobija na vrednosti zbog pridevka *ἡ μέλαινα*. Možda znači taj pridevak prosto grčki prevod pelazgijskog imena, koje je postalo reduplikacijom korena **kar* „taman“. Ovo tumačenje imena ostrva Korčule može se podupreti time, što je poraslo šumama od smrčâ, koje davajo taman, crn izgled. Tako su mislili već stari pisci kao n. pr. Apollonius Rhodius IV 567: *μελαινομένην δέ μιν ἄνδρες ναυτίλοι ἐκ πόντοιο κελαινῇ πάντοθεν ὕλην δερχόμενοι Κέρκυραν ἐπιλείουσι Μέλαιναν*.¹² Tako su domaći i tudji mornari mogli nazvati naše ostrvo „tamnim“ ili „crnim“ za razliku od ostalih jadranskih ostrva, koji su sastavljeni od krečnjaka i nose obeležje golog krasa. Zbog toga se belasaju za razliku od Korčule, koja se „crni“ iz blizine i daljine.

IX. Pannonia.

Zapadni deo nizine srednjeg podunavlja nazivalo se u staro doba Panonijom. Po prirodi svog zemljišta taj kraj predstavljao je delomice livade delomice pak močvare i ritove, naročitu uz Donav i Savu. Još i danas, kad su obale ovih reka zaštićene veštački podignutim nasi-

¹¹ K. Oštir, Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft, I, pag. 56, 57. Wien—Leipzig 1921.

¹² Navedeno u: Pauly-Wissowa, Real-Encyclopedie, IV, pag. 1219.

pima, strepi stanovništvo Vojvodine i Posavine svako proleće i svaku jesen od opasnosti poplave. Stanovnici Panonije pripadali su ilirskoj etničkoj skupini, docnije pak, naročito u IV. stoleću pre Hr., naselila su se medju njima keltska plemena, naročito Boji i Skordisci. Antični pisci prikazuju Panonce kao vrlo ratoboran narod, žestoke krvi i plahovite prirode. Živeli su pod težkim prilikama i rdjavo su se hranili. Panonac nije mnogo cenio ni svoj a još manje tuđi život. Bili su to opasni osvetnici i strašne ubojice. Bio je momenat u historiji, kad je sam carski Rim strepio od Ilira kao nekada pred Hanibalom.

Rimljani nisu Panoniju osvojili i pacificirali jednim mahom, već je taj posao trajao preko pola veka. Godine 35—34 pre Hr. poveo je Oktavijan, docniji car August, rimsku vojsku na Panoniju i to iz primorskog Senja, preko današnjeg Siska (Sisica). Ali taj ratni pohod nije pritisnuo u dovoljnoj meri odpornu snagu Panonaca pak su Rimljani morali (12—9 pre Hr.) da obnove rat pod vodstvom Tiberija, pastorkom cara Auguta. Rat je bio uspešno završen. Posle drugog ustanka (6—9 posle Hr.) Panonija je bila organizovana kao rimska provincija i dobila je time odredjene granice Dunav je sa granica na istoku i severu, na jugu pak pogranična crta nije bila identična Savom, jer je Panoniji pripadala i desna strana ravne Posavine. Zapadna granica pak nije bila stalna, jer su bile varoši Ptuj (Poetovio) i Celje (Celeia) nekad unutra nekad izvan obima Panonije.

Odkuda i dolazi ime Panonia? Imamo dva objašnjenja na osnovi fizičkog karaktera zemljišta, koje predstavlja delomice pašnjake delomice pak močvare i ritove. Za prvi slučaj moglo bi se naći tumačenje imena u baskovskom korenu (navarski dijalekat) *pen-tze* „pro-dera, terreno para pastos“, „prairie, terrain à pâtûrages“, livada, pašnjak, stepa. Ime Panonije izlazilo bi u tom slučaju iz korena *pen* sa značenjem „ledina“ „pašnjak“. I zaista je bilo srednje Podunavlje oblast pašnjaka, koje su posećivali razni konjanički narodi, došavši sa istočne strane Karpata: Jazigi, Huni, Avari, Madjari, koji još danas pasu čopore konja po širokoj pusti.

Ako uzmemo u obzir drugu karakteristiku panonskog tla, naime stalne baruštine i periodične poplave, onda bi se moglo dovesti ime ove velike zemlje u vezu sa staroindijskim *pankas* „Schlamm, Sumpf“, star. pruski *pannean* „Mossbruch“ „Sumpf“ gal. *anam* „paludem“.

Po našem mišljenju ima ovo drugo objašnjenje više razloga za opravdanje nego prvo.

La signification des quelques vieux noms géographiques et ethniques de la péninsule Balkanique.¹

L'explication et la recherche de l'origine des noms géographiques et ethniques n'est pas facile. Le savant qui traite la chose superficiellement peut être conduit à des conclusions ridicules, par la même signification et par la ressemblance des noms. Il n'est donc pas seulement nécessaire que l'éthymologue soit très érudit, mais aussi très prudent. Pour bien connaître l'ethnologie historique d'un pays, il faut qu'il étudie ses peuples, des temps les plus arriérés jusqu'à nos jours, et, si possible, aussi le caractère de la langue de ces peuples. La connaissance linguistique ne suffit pas, il faut aussi savoir le caractère essentiel du nom étudié. Ainsi par exemple, il faut savoir que les premiers habitants connus de la péninsule Balkanique étaient les Pélasges (dans un sens plus restreint), les Lélèses et les Karces, qui n'appartenaient pas au groupe indoeuropéen, mais au groupe alarode (japhétite) qui n'était ni sémite, ni mongol, mais un groupe linguistique sui generis. Du groupe alarode qui habitait autrefois le bassin de la Méditerranée, les Basques sont restés dans les Pyrénées et des aborigènes en Caucasic (les Tcherkesses, les Tchétchènes, les Abhazes, les Lesgiens, les Grusins). A ce groupe appartenaient des peuples, aujourd'hui disparus, comme par exemple les Ligures, les Etrusques, les Sicules, les Sardons, les Pélasges, les Amazones, les Caspiens, les Summériens, les Egyptiens etc. Ce sont les habitants préaryens de la péninsule Balkanique (les Pélasges dans un sens plus restreint, les Lélèses, les Carces) que nous appelons Pélasges, dans un sens plus large du mot. A travers la base ethnique des Alarodes, dans la première moitié du deuxième millier avant J.-Ch., déferlaient les premières vagues des Aryens: les Hellènes, les Phrygiens, les Thraciens et les Illyriens. Après eux, aux temps historiques, surgirent les Celtes, et plus tard les Latins qui n'arrivèrent pas comme une force élémentaire, mais romanisèrent temporairement les habitants, par leur administration et par une infiltration lente. Le procès de l'hellénisation et de la romanisation a été interrompu par l'arrivée des Slaves. Au commencement du VIIe siècle après J.-Ch. passèrent par toute la péninsule Balkanique les vagues puissantes des peuples slaves, les vagues des Yougoslaves, qui s'appellent aujourd'hui Slovènes, Croates, Serbes et Bulgares.

I. Moesia.

Aux temps des empereurs romains une bonne partie du royaume de Serbie d'avant-guerre s'appelait Moesia, ou plutôt Moesia Superior. Elle s'étendait à l'ouest jusqu'à la ligne Beograd-Kosmaj-Sar planina, à l'est jusqu'à la ligne Lom Palanka-Pirot-Djustendil. Au nord le Danube était la frontière, pendant qu'au sud la Moesie Supérieure s'étendait jusqu'à la ville de Veles d'aujourd'hui. Jusqu'à l'année 96 après J.-Ch., la Moesie Supérieure formait une partie de la province Moesie qui s'étendait vers l'est jusqu'à la Mer Noire. Les habitants que les Romains ont trouvés là, étaient au nord les Moesi et les Tribali lesquels, par les linguistes, sont généralement considérés comme Thraces, pendant que les Scordisci, une branche des Celtes, habitaient le pays entre Beograd et la Morava. La partie méridionale de la

¹ Conférence, tenue au IIIe Congrès des géographes et ethnographes slaves, le 9 Mai 1930, à l'université de Skoplje.

eure étaient Singidunum (Beograd), Margum (à l'embouchure de la Morava, Horreum Moesie a été occupée par les Dardanes. Les villes principales de la Moesie Supérieure Margi (Ćuprija), Naissus (Niš), Ulpiana (Lipljan), Scupi (Skoplje), Remesiana (Bela Palanka). Il est important de constater qu'une partie de l'Asie Mineure (Anatolie) qui s'étendait le long des Dardanelles, s'appelait aussi Moesia, sans doute, d'après les Moesi qui y émigrèrent de la péninsule Balkanique.

Que signifient les noms Moesia et Moesi (*Μυσοί*)? L'explication de ce nom ethnique et géographique nous est donnée par Hesychios² qui écrit que chez les Mysiens *μύσον* signifie „le hêtre“. D'après cela la Moesie est „le pays des hêtres“. D'après K. Oštir *μυσός* est apparenté au mot préhispanique „mesto“ qui signifie „le chêne“, en basque a-metz, lig. Messua collis *Μασσαλίη* (Marseille). M. Budimir fait à P. Kretschmer la remarque³ que, par les moyens aryo-européens, on ne peut pas expliquer l'appellatif *μυσός* „le hêtre“. A la base de l'alternation illyrothrace b/m il trouve la forme primaire **βυσός* qui, d'après lui, est seulement une variante de la désignation originaire des langues anciennes pour le hêtre ou pour le chêne (bheug) bheug (*φηγός*, *fagus* < *bhuagos* etc.) Moesia signifie alors, d'après M. Budimir, le même que „Bukovina“ ou „Šumadija“, c'est-à-dire pays des hêtres ou des chênes, ce que nous avons affirmé déjà avant, en 1922⁴, mais nous avons soutenu la signification de „Šumadija“ par des exemples: la racine me-, dans le sens de „forêt“, se trouve en plusieurs langues des Caucasiens alarodes, comme p.e. chez les Boudouchez meša, chez les Hinaloughes meša, chez les Abadzèches meze, mezy, chez les Chapsoughes mezi, et cela partout avec la signification de „forêt“. Comme la racine meše, mezi se trouve aussi chez les Turcs qui, d'après Erckert, l'ont empruntée aux autochtones du Caucase, il y a peu de probabilité, pour la parenté entre *μυσός*-*βυσός*, bheug - *φηγός*.

Moesia ou Mysia signifie probablement le même que „Šumadija“, et Mysioi le même que „Šumadinci“.

II. Les Illyriens, l'Illyrie.

La partie occidentale de la péninsule Balkanique, à peu près entre l'Adriatique et le bassin de la Morava et du Vardar, a été peuplée, aux temps antiques, par les Illyriens (*Ἰλλυριοί*, Illyrii). Le pays s'appelait *Ἰλλυρίς* (Ptolomaeus, Appianus), Hillyricum, Hilluricum, Illuricum, aux inscriptions latines des temps romains. L'archéologue Ćiro Truhelka explique la signification du nom illyrien de la langue albanaise qui, d'après lui, est issue de la langue illyrienne. Il écrit que le nom Illyrien signifie „l'homme libre“ (*i-lir*). Nous sommes de l'avis que le nom illyrien n'est pas arryen (indoeuropéen), mais plutôt alarode, c'est-à-dire pélasgien⁵. D'après K. Oštir, on doit le mettre en parenté avec le nom du serpent mythologique *Illu(r)janka* chez les Hettites. Sa signification peut aussi être expliquée par l'idiome basque „le-gor“ „la terre“, *luhar lu(u)r*, et de cela provient *i-lur* „le serpent“.

² HESYCHII ALEXANDRINI, Lexicon, Recensuit M. Schmidt. Vol. III. pag. 132. Ienae MDCCCLXI: *μύσον* τὴν ὀξύ/ν/ην *Μυσοί*.

³ M. Будимир, Антички становници Војводине. I. Амантини. (Гласник Историјског Друштва, књ. II, 2, стр. 168.) Нови Сад. 1929.

⁴ N. Županić. Tragom za Pelazgima. Prilog preistorijskoj etnologiji Slovenije (trupa Balkanskog poluostrva), p. 10, Zagreb 1922.

⁵ N. Županić, Tragom za Pelazgima, p. 12, Zagreb 1922.

Un développement analogue se trouve chez les Slaves: zmija (le serpent) < zemlja (la terre). En faveur de cette explication parlent aussi les contes du pays sur le commencement du peuple illyrien, d'après lesquels il provient de l'Illyrios, le héros éponimos. Le peuple se représentait ce premier père comme étant un serpent, de même que Cadmos et sa femme Harmonie, les parents d'Illyrios, après leur mort, se changèrent en serpents et partirent pour les enfers. Ainsi les Illyriens seraient "le peuple des serpents". Quand-même il nous semble qu'il serait mieux d'expliquer le nom des Illyriens par le mot „anguille“, c'est-à-dire qu'on les appelait les „pêcheurs d'anguilles“, et cela par différentes causes: les fleuves de l'Illyrie qui se jettent dans l'Adriatique sont extraordinairement riches en anguilles. Je mentionne seulement le Drim Noir, la Bojana, la Neretva et le lac de Skadar.

La zoologie primitive classe les anguilles parmi les serpents, et aux temps antiques, dans les contes et les mythes, il n'y a que de la zoologie primitive. Les Slovènes appellent les anguilles du fleuve Vipava qui se jette dans la Soča tout simplement „kače“ (serpents). On trouve la même désignation dans les contes antiques: on mentionne que les Illyriens étaient les voisins des Enhéliens (*Ἐγγελεῖς*) qui, d'après Apollodore (III, 39), appelèrent au secours Cadmos et Harmonie. *Ἐγγελεὺς* signifie en grec l'anguille (plur. *Ἐγγέλνυες, Ἐγγέλειες*), alors les *Ἐγγελεῖς* sont les pêcheurs d'anguilles.

J'ai l'impression que le nom *Ἐγγελεῖς* n'est autre chose que la traduction grecque du nom pélasge *Ἰλλυριοί*.

Les Illyriens habitaient d'abord un territoire plus petit, au sud, là où nous trouvons plus tard les Enhéliens. Mais aux temps d'Hérodote le nom des Illyriens était déjà collectif et répandu le long de la côte orientale de l'Adriatique, même jusqu'aux Vénètes en Italie. Les Enhéliens (*Ἐγγελεῖς, Ἐγγεῖαι*) habitaient le pays, d'après Hécateos, au nord des montagnes Acérauniques, entre les Haoniens et les Taulantiens, et d'après Skimnos, autour d'Apollonie. Skylax fixe leur territoire au nord d'Epidamnos (Drač) et aux environs de l'embouchure du fleuve Drim.

Les Illyriens sont alors „les pêcheurs d'anguilles“ et l'Illyrie est „le pays des anguilles“.

III. Le fleuve Ibar.

Le fleuve Ibar est l'affluent droit de la Morava occidentale; il prend sa source au Monténégro et coule vers l'est. Son cours supérieur est profondément taillé dans les rochers et forme un Cañon. Près de la ville de Kosovska Mitrovica il change de direction: il reçoit là le fleuve Sitnica et tourne vers le nord. Aussi à partir du village Raška jusqu'au village Progořetice il coule dans un défilé profond, taillé dans les roches. Après le village Kraljevo l'Ibar se jette dans la Morava occidentale. La longueur de son cours est de 241 km. Le mot Ibar sonne comme le nom antique *Ἰβρος* qui s'appelle aujourd'hui Marica, ou comme l'Ebro espagnol (*Ἰβρις, Hiberus, Iberus*).

On peut expliquer le nom par le mot basque *i-ba(r)i* (fleuve). D'après cela l'Ibar yougoslave signifie „fleuve“.

IV. Byzantion.

Aux temps antiques, Constantinople s'appelait d'abord *Βυζάντιον*, et c'est seulement au IVe siècle après J.-Ch. que l'empereur romain Constantin l'a nommé

Constantinople. La ville s'étendait d'abord autor de la partie supérieure de la Corne d'Or, à l'embouchure des rivières *Βαγβύνης* et *Κύδαρος*. Le nom *Βυζάντιον* est formé, d'après K. Oštir,⁶ du préthrace *Βυζαντα* avec la désinence - *ιο* -. La racine **βυζ* signifie „l'eau“: *Βαγβύνης* était le nom d'un fleuve, *Βύζη* était la fille du dieu fluvial Erasinós à Argos, *Βυζία* était une source en Thrace.

V. Les Abres.

Les Abres (Abri), mentionnés par Hécataios chez Etienne de Byzance, étaient une peuplade des Talantinéens illyriens et habitaient le pays au confluent du haut Dévol, au voisinage des Héliodoniens. Leur nom signifie probablement le même que „Obri“, c'est-à-dire „les géants“, et il peut être expliqué de l'idiome cabardino-tcherkesse abre „gigas“.

VI. Cetina.

Le fleuve Cetina prend sa source au plateau Cetinjsko polje, au pied de la Dinara planina, à une hauteur de 380 m au-dessus de la mer. Près du village de Douar il fait un tournant brusque vers l'ouest, passe entre les montagnes de Biokovo et de Mosor, et se jette à l'Adriatique, près d'Omiš. Le territoire du fleuve Cetina formait au moyen âge la Županija de Cetina, vers l'an 950, dont le centre était au plateau Svinjsko polje. Plus tard, entre 1210 et 1435, les ducs de Nelipići étaient les maîtres de cette Županija.

Que signifie le nom de Cetina, que les Serbo-croates appelaient au moyen âge Centina (Cetina)? Dans l'antiquité ce fleuve avait le nom Hipus (probablement chez les colonistes grecs en Dalmatie), ce qui signifierait „le fleuve des chevaux“. On trouve un exemple pareil en Caucase: entre les montagnes Elbrouss et Kazbek (*Ἰππικὰ ὄρη*) coule du Caucase la rivière Tchéniss squali, „le fleuve des chevaux“ qui, en passant par une vallée sauvage des montagnes de la Mingrélie, se jette dans le fleuve Rion (Phasis), en Colchide. Dans l'antiquité, par les colonistes grecs, aussi cette rivière a été appelée Hippos, c'est-à-dire „le cheval“. Comme on voit, il y a non seulement en Europe, mais aussi en Asie Mineure des fleuves qui portent le nom de „cheval“ ou „fleuve des chevaux“. On peut donc conclure que l'Hippios de la Dalmatie est la traduction de l'ancienne racine cent ou kent qui pourrait signifier „cheval“. K. Oštir trouve la racine pré-grecque **κεντ*- dans le nom composé *κένταυρος* „l'homme-cheval“ et de même le préillyrien **kent* „le cheval“. Il est intéressant de constater que les fleuves, la mer et, en général, une grande quantité d'eau est, dans l'antiquité, symboliquement en connexion avec les chevaux. Les Slovènes, surtout les enfants, habitants les bords de l'Adriatique, dans le golfe de Trieste, disent, quand la mer est démontée, qu'elle fait „des petits chevaux“. Il se peut que le mouvement des vagues ressemble à celui des chevaux. Poséidon, le dieu des eaux et des océans, a l'épithète de Hippios et, dans plusieurs cultes et légendes, il est le dieu de l'élevage des chevaux. Sur les pièces de monnaie des villes de Potidée et de Raukos, Poséidon est représenté en relief avec un cheval.

Le nom de la rivière Cetina en Dalmatie est d'origine pélasge et signifie „le fleuve des chevaux“.

⁶ K. Oštir, Vorthrakischer Ursprung des Wortes *Βυζάντιον*. (IIe Congrès International des études byzantines, p. 23-25. - Beograd 1929).

VII. Serbe.

Le nom des Serbes slaves est mentionné pour la première fois au nord-ouest du territoire slave, au confluent de l'Elbe et de la Saale, par Frédégar, au VIIe siècle après J.-Ch.: „Dervanus dux gente Surbiorum que ex genere Sclavinorum erant.“ L'empereur byzantin Constantin Porphyrogénète raconte que les Serbes arrivèrent à la péninsule Balkanique de la „Serbie Blanche“ ce qui signifie, d'après notre opinion,⁷ la Saxe d'aujourd'hui. Ils formaient une armée organisée de quelques dizaines de milliers (ou un peu plus) d'hommes qui battit les Avars et occupa la partie intérieure de l'Illyrie. Là ils rencontrèrent un peuple slave, les Yougoslaves, vassaux des Avars. Les Serbes subjuguèrent cette masse yougoslave, lui donnèrent l'idée de la nation et de l'Etat. A cette organisation ils donnèrent leur nom, mais ils disparurent eux-mêmes ethniquement, car ils perdirent leur parler slave du nord-ouest. Si la langue des conquérants l'avait emporté, les Serbes d'aujourd'hui parleraient pareillement comme les Serbes de Lusace. Ce fait historique est arrivé au temps de l'empereur byzantin Héraclius (610-641 après J.-Ch.), probablement pendant le grand siège de Constantinople par les Avars et les Persans, en 626.

A la péninsule Balkanique le nom serbe est mentionné (pour la première fois dans l'histoire) en 822 dans les Annales Regni Francorum: „Exercitus de Italia propter Liudewiticum bellum conficiendum in Pannoniam missus est, ad cuius adventum Liudewitus Sisciae civitate relicta ad Sorabos, que natio magnam Dalmatiae partem optinere dicitur“.

Constantin Porphyrogénète écrit au Xe siècle le nom serbe Σέρβοι, et les sources du pays au moyen âge СЕРБЛННЬ — СЕРБЛЫ.

Que signifie le nom serbe? Il y a beaucoup d'essais d'expliquer ce nom. J'en ai mentionné les plus importants, il y a quelques années, dans une de mes études palaeo-ethnologiques.⁸ Là j'ai communiqué aussi mon explication du nom serbe. Je l'explique de la langue des aborigènes du Caucase qui font partie du groupe linguistique et ethnique des Alarodes (Japhétites). D'après cette explication le nom serbe provient de la racine lesgienne sur-bi „les hommes, le peuple“, comme, en général, les vieux noms nationaux signifient „le peuple, la nation“. A la première vue cela est phantastique et incroyable, car aux temps protoslaves, les habitations slaves étaient loin du Caucase et de ses peuples. Mais si je dis que les premiers porteurs du nom serbe n'étaient pas des Slaves, et probablement même pas des Indoeuropéens (Aryens), mais plutôt des aborigènes du Caucase, alors la thèse devient plausible. Les Serbes sont, pour la première fois, mentionnés par C. Plin au premier siècle après J.-Ch. (Nat. Hist. VI. 19) parmi les peuples qui habitaient la côte orientale de la Mer d'Azov, c'est-à-dire en Caucase: „A Cimmerico accolunt Maeotici, Vali, Serbi, Serrei, Scizi, Gnissi“. Au deuxième siècle après J.-Ch. ils sont mentionnés, aussi en Caucase, par le géographe Claude Ptolomée: Μεταξὺ δὲ τῶν Κεραινῶν ὁρέων καὶ τοῦ Ῥᾶ ποταμοῦ Ὅρινοι καὶ Οὐάλοι καὶ Σέρβοι. Ces Serbes caucasiens quittèrent leur patrie, aux temps de la migration sarmatique vers l'ouest qui était déclanchée par la pression des Huns de l'Asie Centrale. Les Serbes passèrent le Danube et arrivèrent parmi les Slaves,

⁷ N. Županić, Les Serbes à Srbčiste (Macédoine) au VIIe siècle. (Extrait du Byzantion, tome VI), Liège 1929.

⁸ N. Županić, Srbi Plinija i Ptolomeja. (Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу) p. 580-583, Beograd 1924.

dans la Sarmatie européenne. Ces Serbes caucaso-alarodiens subjuguèrent là une partie de la masse du peuple slave, lui donnèrent leur nom et une sorte d'organisation primitive, mais disparurent ethniquement dans cette masse. Plus tard, probablement au VIe siècle, la partie serbe des Slaves émigra à l'Elbe, où nous la trouvons dans la première moitié du VIIe siècle, en pleine clarté historique.

D'après mon explication, le nom des Serbes signifie alors „les hommes, le peuple“.

Ailleurs je veux essayer de prouver l'identité de la signification des noms Serbi (Surbi) et Suebi.

Када је живео Иван Равењанин?

Др. Милован Грба — Загреб.

У својој књизи „Кронотакса сплитских надбискупа“ Булић и Бервалди, на стр. 116 до 151, расправљају када је била утемељена надбискупија сплитска, или, када је Иван Равењанин постао први надбискуп сплитски. Дуго се мислило да је надбискупија сплитска утемељена набрзо после разорења Солина, као ускрснута надбискупија *Salonitanae ecclesiae*. Тек Булић и Бервалди покушали су археолошки и литерарно доказати да је то могло бити најраније на крају осмог века. Шишић, који такође расправља о том у својој књизи „Повијест Хрвата“, од 1925, стр. 290/5, вели да је Иван Равењанин могао бити бегунац из Равене носећи њенога пада под Лангобарде, 751. Главни извор, који нам опширно говори о Ивану Равењанину, то је Тома Архиђакон, а он и оснутац надбискупије сплитске и избор првог надбискупа у лицу Ивана Равењанина веже за време кад су у Византији царевала двојица. „... *legationem miserunt ad imperatores Constantinopolitanos* ...“ „*portantes sacrum rescriptum dominorum principum*.“ „*Accepta ergo iussione principum* ...“ (Thom. Archid. Hist. Sal. p. 32/3.)

Дакле на три места Тома спомиње да су тада била два цара у Цариграду, па не може бити говора о забуни, о случајном плуралу. Усвојивши то Шишић, на стр. 282, испитује када се догађало да је цар имао сувладара, па утврђује да је Хераклије себи окрунио сувладара 4 VII 638, а Михајло III окрунио је себи за друга Василија I, 26 V 866. Таквих је случајева било и доцније, али се ти нас овде више не тичу. Будући да се оснутац сплитске надбискупије догодио свакако пре 866, Шишић држи да је највероватније да је то било поткрај владе Хераклијева.

Шишић је ту пошао добрим путем, али се зауставио прерано. Што се више проучава Тома Архиђакон, све се више види колико је поуздан.

Будући да су Аварословени после пада Солина проширили своју власт од Солина и Трсата па до Титела на ушћу Тисе у Дунав, не може се говорити о оснивању сплитске архиепископије

пре него што је Карло Велики ту поганску аварску државу оборио с помоћу славенских владара на Јадрану, који су у то време већ били хришћани, али аријевци: Тома баш приписује у заслугу Ивану Равењанину, не да је он Хрвате покрстио него што их је од аријевске јереси очистио. „*duces Gothorum et Chroatorum ab Ariane hereseos fuerant contagione purgati* (35, XIII)“. А ово „*Gothorum*“ је метонимија за „*Servorum*“, јер Тома на другом месту стр. 10/11, гл. IV вели: „*In terra uero Getarum [u belešci stoji „Cod. vat. tr. zagr. Gothorum, gotorum“]. quae nunc Seruia seu Rasia nuncupatur*“. Према томе, Иван Равењанин био је први апостол славенски, за Србе јужне и за Хрвате северне Далмације. На стр. 29 гл. VIII, Тома вели: „*Salonitani . . . multo tempore in insulis comorati sunt*“. Дакле, они су дуго чекали док су се сместили у негдашњу Диоклецианову палату. Но могли су се многи Солињани и раније ту сместити, али права судбина тих градова на Јадрану решавана је тек миром између Карла Великог и Бизантије, 803, и дефинитивним ахенским миром 812.

Али је између 803 и 812 било разних преговора и с Карлом и с Византијом. Тако видимо у Документима Рачкога, на стр. 307, да су Донат, епископ задарски, и Бененат, дужд венецијански, 804, водили преговоре *pacem ferentes*; на стр. 310, да су 805 посланици Далмације ишли Карлу, да уреде односе Венеције и Далмације; на стр. 311, да се Никета патриције 806 налазио у далматинским водама да Далмацију заузме, а 807 да се исти Никета, који се био усидрио у Венецији, вратио у Цариград, пошто је с Пипином био склопљен мир; на стр. 312, да се Далмација 810 одступа Никифору; а најзад, 811, стр. 313 долази у Цариград Никифору посланство у ком се налазе Ајо Лангобард и Вилери дужд венецијански, а 812 цар Михајло I. зет Никифоров, прима посланике Карла Великог и потврђује мир који је Никифор с Карлом започево.

У Теофановој Хронографији, изд. Бон. стр. 745, стоји ово: „*Τούτω τῷ ἔτει, μηνὶ Δεκεμβρίῳ, ἡνδικτιῶνι ιβ', ἔσπευσεν Νικήφορος τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σταυράκιον διὰ Ταρανίου τοῦ ἀγιοτάτου πατριάρχου ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας εἰς βασιλέα*“, што значи: „Исте године, месеца децембра, индикције 12, окруни Никефор сина свога Стауракија по Таранију патриарху, на амвону велике цркве за цара. То је било 806, а Никефор је погинуо 811, дакле су од 806 до 811 у Цариграду била два цара. А баш у тих су година правили мир Задрани, па је и онај *sacrum rescriptum dominorum principum* могао настати између 806 и 811, као што је и свака друга *maritima*

civitas која је 812 дошла коначно под Бизантију, тих година могла да уговара.

Булић и Бервалди утврдили су да је Иван Равењанин морао деловати у почетку 9. века, а по Шишићу, Сплит је морао бити основан у време кад су у Цариграду владала два цара. Обе ове тезе измирују се мојим доказом да су баш у оно време кад је по Булићу и Бервалдију морао живети Иван Равењанин, у Цариграду била два цара у исти мах. Према томе могла је архиепископија у Сплиту настати 812 године, пошто Тома вели да се Иван Равењанин „међутим“, пре него што је постао надбискуп, налазио у Сплиту и да је окупио око себе клер који га је изабрао за архиепископа. Није искључено да је и он био у оној дипломатској мисији која је за Сплит испословала онај *sacrum rescriptum*, као што је и Донат, епископ задарски, негда учествовао у таквом посланству.

Тома јасно вели да је Иван Равењанин очистио „Готе и Хрвате“ од аријевске јереси. Према томе он је био први „правоверни“ апостол за славенске владоце на Јадрану и први њихов архиепископ. Јер хрватски су се кнезови отад према Сплиту односили пријазно и плаћали цркви десетак, а плаћање десетка почело је с царевањем Карла Великог. С тврдњом да је Иван постао архиепископ 812 године слаже се и то што Тома архиепископа Јустина, кога спомиње првог иза Ивана, меће у годину 840.

Résumé.

D'après l'avis de l'auteur Johannes de Ravenna (Ivan Ravenjanin), le premier archevêque de Split (Spalato) vécut au commencement du IXe siècle, quand à Constantinople il y avait deux empereurs, Nicéphore et son fils Staurakios, entre 806 et 811 après J.-Ch.

Izenačenje slovanskih črkopisov.

Mihael Markič — Ljubljana.

SSS

Slovani so Srce Sveta.

N. Županič, iz govora jugoslov. akademskim starešinam, v Ljubljani, leta 1932.

Živimo v dobi, ki je zelo dovzetna za vsakovrstne reforme. Tako je pričakovati, da pridejo tudi slovanski črkopisi na vrsto. Utegnilo bi se pa zgoditi, da se ta reforma izvrši na preozki bazi in bi bili potem na slabšem kakor sedaj. Zato mora biti vsak donos k temu vprašanju dobrodošel.

Ni dvoma, da je izenačenje slovanskih črkopisov mogoče. Saj so slovanski jeziki v teku stoletij manj divergirali kakor pri germanskih in tudi pri romanskih jezikih posamezna narečja. Kot dokaz temu naj navedem samo dejstvo, da sta se med vojno ruski vojni ujetnik, Sibirjak, in slovenski kmet v kratkem času razumela. Bohinjsko slovensko narečje ima še sedaj v premnogih besedah isti naglas kakor ruski jezik: vodà, osà, kozà i. t. d. Taka sličnost jezikov na tako velikanskem ozemlju je unikum na svetu.

Ni pa izključeno, da bodo v prihodnje slovanski jeziki v nagli progresiji šli narazen, kolikor več novih izrazov bo zahtevala hitro napredujoča kultura.

Dve sredstvi bi mogli to divergiranje zaježiti. Negativno: v slovnicaх vseh slovanskih jezikov bi morale biti navedene vse tujke in izposojenke, da bi se pisatelji zavedali, katere besede so tujega izvora in katere ne, in bi se onih po možnosti izogibali, če že niso preveč ukoreninjene.

Drugo sredstvo pa je pozitivno. Ustanoviti bi se moral nekak osrednji organ slovanskih jezikoslovcev, kjer bi se določalo novo besedišče za nove kulturne pridobitve v duhu slovanskih jezikov in za vsak narod v njegovem glasoslovnem sestavu. Kajti še živi enoten duh besedotvorbe pri slovanskih narodih.

Skupno odklanjamo nekatere sestavljenke in skupna so sredstva in metode za tvorbo novih izrazov.

To bi bil naš slovanski „esperanto“, a brez umetničenja. Jezik je v socialnem oziru neprimerno večjega pomena kakor denar, in je že vreden, da mu posvečamo več skrbi in ne prepuščamo vse slučajju.

Kako daleč gre skupnost slovanske besedotvorbe, še žive v narodih, za to naj navedem tu, ker za podrobnosti ni prostora, samo nekaj primerov: imena rek in njenih pritokov na vsem širnem slovanskem ozemlju: Zila — Zilica, na Koroškem; Sava — Savica, na Gorenjskem; Mura — Murica, na Štajerskem; Don — Donec, na Ruskem; Volga — Vologda*), istotam.

Potem bi bile nemogoče besede, kakor sloven. „kolodvor“, „glasovir“, „mirogoj“ in druge neslovanske sestavljenke. Dalje: sloven. „točka“ z ruskim „o“, „uradnik“ s češkim „a“. Kajti vsak narod bi čital besedo v svoji fonetiki, k čemur bi pripomogel skupni slovanski črkopis, kakor bomo videli v naslednjem. Nadalje bi izginili najmodernejši besedni nestvori, kakor ruski „konsomol“ i dr. Ta manija, sestavljati nove besede iz začetnih zlogov večbesednega izraza se je po vojni ne samo v Rusiji razpasla, ampak tudi drugod. To niso besede v pravem pomenu, ampak „rebusi“, in velika nevarnost za čistoto jezikov. S temi izrazi se gradi moderen babilonski stolp, in če bo šlo tako naprej, bomo govorili samo še v „rebusih“ in govora ne bomo več „umevali“, ampak „ugibali“. —

Vendar do sedaj še nismo tako daleč. Sličnost slovanskih jezikov na tako velikanskem ozemlju je še vedno unikum na svetu.

Na drugi strani pa ne bi rekel dvakrat, da se motim, ako trdim, da je opazati pri slovanskih narodih neko tendenco, razlike med seboj kolikor mogoče povečati; nikomur v korist. Je to neka posebna miselnost, čisto različna od miselnosti drugih narodov. Tako so na pr. Rumuni že davno opustili cirilico, akoravno je bila bolj prikladna rumunskemu jeziku, samo za to, da so na škodo enopotezne pisave s pomočjo neštetihi diakritičnih znakov na zunaj približali svoj jezik italijanskemu. A to je njihova stvar. Po mojem mnenju bi cirilica bolj odgovarjala tudi turškemu jeziku kakor latinica. Imajo namreč na geografsko strnjenem, akoravno obsežnem ozemlju tudi narodi različnega pokolenja dokaj skupnih glasov.

Tako se ni posebno čuditi, da nahajamo pri Slovanih še en unikum: eksistira namreč narod z enim jezikom, dvema imenoma

*) „-da“, stara pomanjševalna pripona kakor „-ica“. Prim. jagoda, češki: Janda i. t. d. „Volga“ z oslavljenim, „Volog-da“ z ojačenim vzglasom, etimol. identičen z nemškim „Wolke“, sloven. „vlaga“. — „Vzglas rabim za nemški „Ablaut“, ne Maretičev „prijevoj“, ker se mi prav dozdeva, da je Maretič zamenjal korena „vi-“ in „vy“. Ruski „voj“ je nastal iz „vbj“ kakor „Tolstoj“ iz „Tolstbj“ i. t. d.

in dvema črkopisoma — srbohrvatski. Glagolice niti ne omenjam. V koliko je to provzročil poseben historijski razvoj, v koliko tuji vpliv, kateremu se Slovani le preradi vdajajo, nočem tu preiskovati. Sedaj je situacija drugačna. Političnemu ujedinjenju naj bi sledilo tako rekoč tudi ujedinjenje obeh črkopisov. Način, kako to izvršiti, je prva in glavna naloga te razprave.

Pri tem pa ne smemo staviti vprašanja: „ali“ — „ali“. Ali cirilica ali latinica, ali fonetična ali etimologična pisava. Ta logična napaka je napravila na mnogih kulturnih poljih že veliko zmede. Nekaj primerov: „ali“ emisijska „ali“ undulacijska teorija; „ali“ individualizem „ali“ kolektivizem, i. t. d. Prvo vprašanje pri dveh ekstremih mora biti vedno, ali sta združljiva, ali ne. V prvem slučaju je določiti meje enemu in drugemu ekstremu, tako da se doseže nekak „optimum“, ki najbolj ustreza svoji nalogi.

I cirilica i latinica ima svoje dobre in slabe strani. Cirilica je enopotezna pisava, med tem ko mnogo črk v latinici s svojimi strešicami ni mogoče pisati v eni potezi. Na drugi strani pa se ne da tajiti, da je cirilica nekoliko okorna zaradi prevelikega števila črt v eni črki, na pr. *ж, ш, ѿ, ѣ* in dr.

Zato pa ni treba zavreči niti enega niti drugega črkopisa. Po mojem mnenju se doseže „optimum“, ako spremenimo nekatere črke v obeh abecedah v toliko, da je prvotna oblika še spoznati in da ista oblika v obeh abecedah ne predstavlja dveh različnih glasov.

To je prav lahko doseči. Te spremembe bi bile pač značilne, a malenkostne, niti tako velike kakor v modernih modnih stilizacijah črk pri obeh abecedah. Potem bi bila razlika obeh črkopisov samo v stilu, kakor je to pri nemški latinici in gotici, ali pri glagolici in cirilici.

Da je to mogoče, evo dokaza! Latinica in cirilica sta potekli obe iz grškega alfabeta. Treba je torej najti samo odgovarjajoče si črke.

Za latinico je ta izvor jassen. Pripomniti je le, da so bile v teku časa nekatere črke diferencirane. Najprvo je iz „c“ nastal „g“. To že pri Rimljanih. Potem se je „i“ diferenciral v „j“ in „u“ v „v“. Najnovejše diferenciacije se nahajajo v angleški slovnici: Otto Jespersen, *A Modern English Grammar*. Germanische Bibliothek. *ſ* za *š*, *ȝ* za *ž*, *ə* za poluglasnik (mixed vowel), vse enopotezne črke!

Težje je v cirilici nekatere črke istovetiti z grškimi. Spominjam se da je Miklošić pri nekem svojem predavanju omenil: Izvor črke in imena za poluglasnika: *ѣ, ѣ* (*jerѣ, jerb*) ni znan. Pri pregledovanju kratic v grških rokopisih sem slučajno naletel na neko kratico, ki razjasnjuje oboje. Je to kratica za „*ερ*“ — na glavo postavljen *rho*.

Tako se piše „ερ“, „περ“ okrajšano: *ϵ*, *ρ* ali *ϵρ*. Odtod *ϵ* (*ε*), oblika in ime, v začetku jotovano, po navadi starih Slovanov, prim. *ježb* : *εχιτρος*, *jeliša* < *eliša* i. t. d. — Tudi ni slučaj, da se je ravno ta kratica rabila za poluglasnika. Iz „r“ se rad razvije poluglasnik, kakor v angleščini, in ni izključeno, da se je v takratnem izgovoru to zgodilo že pri Grkih.

Druga zagonetna črka v cirilici je *и*, v glagolici *ѡ*. Oboje je istega izvora: dveh sigem, (ne torej = $\tau + \sigma$). Prvo iz začetne + končne sigme: *α*, drugo iz enopotezne skupine dveh sigem: *ω*, *υ*. Prvi krog se je v glagolici zmanjšal, drugi povečal in odzgoraj pustil odprt. — Tudi tu je vprašanje odprto, ako se nista $\sigma + \sigma$ že pri Grkih, morda v kakem obmejnem narečju, izgovarjala kot $\tau + \sigma$. Da se je enkrat ta skupina izgovarjala kot $\tau + \sigma$, sledi iz tega, ker se je v nekaterih narečjih razvil iz te skupine: $\sigma + \sigma$, v drugih $\tau + \tau$. Možno pa je tudi, da se je $\sigma\sigma$ ponovno spremenil, vsaj dialektično, v $\tau\sigma$, kakor v sanskrtu. Ali pa je bila skupina $\sigma + \sigma$ — littera fortis? Na vsak način najbližja slovanskemu $t + s$.

Ч (= *č*) je nastal očitno iz *ç* (*Koppa*). To že sledi iz mesta, na katerem se nahaja v alfabetu. Torej tej črki odgovarja lat. „q“. Ako bi se strešica v „č“ pomaknila pod osnovno črto na desno: „C_v“ in črka stilizirala v enopotezno, dobimo točno zopet „q“.

V poljskem jeziku igra vlogo strešice črka *z*, *cz* = *č*. Tudi tukaj bi imela pomaknitev te črke pod črto isti rezultat. Toda o tem obširneje pozneje!

„*ne*“ je ležeči *š*. To metodo, preobrniti črke, so Grki uporabljali posebno pri notah v glasbi. Je pa mogoče tudi = *X* s hasto *l*, torej: *>|<*, črka, ki je tudi bila znana Grkom. Zato drugo možnost govori bolj oblika glagoliške in armenske črke, gl.: *ⲛ*, arm.: *ⲥ*.

Opomba: [Zanimiva je sličnost tudi nekaterih drugih glagoliških črk z armenskimi. Arm. *ϣ* — gl. *Ⲡ* za cir. *Б*, (ligatura $\mu + \beta$?), arm. *ⲥ* — gl. *Ⲫ* za „z“. Vendar o tem tu nočem dalje razpravljati, ker bi zašel predaleč in za naš problem prihaja v poštev v prvi vrsti latinica in (graždanska) cirilica.]

Tudi *Ш* (= *š*) je neka ležeča črka. Manj verjetno: *E*, bržkone neka starejša oblika za sigmo ali za ssade (= *σαμσι*) *π_π* prevrnjen: *ω*. Prim. glagoliški: *ω*!

Povrnimo se k svoji nalogi, zblížati obe srbohrv. abecedi!

Minimum potrebnih sprememb bi bil naslednji:

(Samoumevno ostanejo črke iste oblike in istega izgovora. To so: *a*, *e*, *i*, *o*, *d*, *j*, *k*. Ravno tako lahko ostanejo črke različne oblike

in istega izgovora, kakor *f* in *φ*, i. t. d.). Spremeniti pa se morajo v eni ali drugi abecedi (ali v obeh) črke iste oblike in različnega izgovora. To so: *b, c, g, m, n, p, u*, (7 črk); ker se v cirilici izgovarjajo, kakor: *v, s, d, t, p, r, i*; v latinici pa kakor: *б, в, з, м, н, п, у*. — Te spremembe bi lahko prepustil kaligrafi. Vendar hočem pokazati, kako malih diferenciacij je treba za ta namen.

Namesto cir. *б* naj se piše *b* (brez zanke), v lat.: *v*. — Cir. *в* ostane, v lat. *o* (= *ts*). — Namesto *д*, *г* naj bi se v cirilici rabil *d* kakor v latinici. — Cir. *м* (= *t*) naj se spremeni v *m*; lat. *m* (= cir. *м*) ostane. — Cir. *н* naj postane *n* = lat. *n* (ne *п*). Torej sprememba v obeh abecedah. — *п* (ne: *р*) v cir. ostane, = lat. *r*. — Cir. *у* naj se ukine in namesto njega piše „*i*“ (jota).

V latinici ostane torej pisava:

<i>б</i> (ne: <i>b</i>)	za cirilovski <i>б</i> .	
<i>м</i> (ne: <i>м</i>)	„ „	<i>м</i> .
<i>н</i> (ne: <i>н</i>)	„ „	<i>н</i> .
<i>п</i> (ne: <i>р</i>)	„ „	<i>n</i> (ne: <i>n</i>).
<i>у</i>	„ „	<i>y</i>

To niso prav za prav nobene novotarije. Vse te varijante so se že uporabljale. Treba jih je samo narediti obvezne.

Cir. „*i*“ naj se zato ukine, ker je poleg „*i*“ odveč in tudi preveč podoben črkama: *n, н*; razun tega je „*i*“ enostavnejši.

Na novo pa naj se uvede jat: *ѣ* (*nb*), lat. „*ě*“. Predlagal bi za obe abecedi diferenciran *e*, namreč „*ě*“.

Izgovarjal bi se 1.) v ijekavščini, 2.) v ekavščini, 3.) v ikavščini:

dolgi *ě* = *ē* kot 1.) *ije*, 2.) *e*, 3.) *i*;

kratki *ě* = *e* kot 1.) *je*, 2.) *e*, 3.) *i*,

pred vokali tudi v ijekavšči kot *i*. — Torej: *lěp, děd*, i. t. d.

Utemeljitev sledi, ko bomo govorili o splošnih načelih dobrega črkopisa.

Pri velikih črkah je diferenciranje še lažje, ker se že v grških in pozneje v cerkvnocirilskih rokopisih nahaja mnogo prehodnih oblik. Na pr.:

Lat. — prehodna oblika — grško

S	S	C
R	P	P
P	Γ	Π
N	H	H

N ima v latinici in v grškem alfabetu isto obliko. Ako bi se v cirilici prečna črta za spoznanje nagnila od leve na desno, to ne bi bila prevelika koncesija, in tudi ne toliko koncesija cirilice latinici, kakor graždanske cirilice cerkovni!

Za slovenski jezik in za ostale slovanske jezike pa je treba radikalnejših sprememb tako v latinici kakor v cirilici. Poprej pa se je treba zediniti o glavnih načelih pravičnega črkopisa.

Po mojem mnenju in prepričanju je prvo in glavno načelo dobrega črkopisa

I. enoumevnost (Eindeutigkeit) pri čitanju.

Ta je potrebna in tudi zadostuje. „Potrebna“, z drugimi besedami: izključuje se mnogoumevnost (Vieldeutigkeit); „zadostuje“, t. j. odklanja se, kakor se matematiki izražajo, enoumevnost (Eindeutigkeit) kot nepotrebna, akoravno ni v nasprotju z enoumevnostjo.

Enoumevnost dopušča več znakov za en glas. Nasprotno pa ne! Ako bi bilo za več glasov samo en znak, bi bil črkopis mnogoumeven.

Ni pa zoper to načelo, ako en znak predstavlja tipično skupino glasov, ki se v vseh besedah (ni pa treba v vseh narečjih in teritorijih) čitajo na isti način, torej enoumevno. Na pr.: ξ za $\kappa + \sigma$, $\check{c}$ za $t + \check{s}$, $\mathfrak{u}$ za $\check{s} + \check{c}$, nemško: *schtsch*, $\bar{e}$ za *i*je, i. t. d.

Enoumeven bi bil črkopis, ako bi tudi pri pisanju vsakemu glasu odgovarjal samo en znak. To bi pa ne bila veliko manjša napaka kakor mnogoumevnost. Dosega cilja se brezuspeši na dva načina; ali se stavijo prevelike ovire pred cilj, ali pa se onega, ki je cilj dosegel, pahne preko njega. To usodo ima zelo mnogo, „reform“ in tudi „revolucij“. — Razun tega sem prepričan, da je enoumevnost sploh neizvedljiva. Tudi v istem narečju ima vsaka vas, da, vsak individuj svoj izgovor, ki ga niti gramofonska plošča ne bi mogla točno posneti. — Črke ne predstavljajo posameznih glasov, ampak samo tipičen kompleks glasov. — Motijo se tisti, ki mislijo, da so s „fonetičnim“ pravopisom (kakor v hrv. jeziku) dosegli nekako enoumevnost. To je samo fikcija. To jih je najbrž napotilo, da so namesto „*e*“ začeli pisati „*i*je“ (oz. „*je*“); ne moti pa jih pri tem pisava *đ* namesto *dž*, *č* namesto *tš*, *ć* namesto *tš* i. t. d. Slišim ugovor: to je nekaj drugega! Seveda, a dosledno ni. Angleži tudi pri vokalih često pišejo en znak za dva glasova, na pr. „*y*“ za „*a*“, in to je eden izmed primerov, ki jim pri čitanju ne dela nobene težave.

Ali drug primer: „*voz*, *voza*“; čitaj: *vos*, *voza*; „*bog*, *boga*“, čitaj: *bok*, *boga*! i. t. d.

Jaz nikakor ne grajam te etimologične pisave, sem samo zoper nedoslednost, da se v sestavljenih besedah predlogi, katerih pomen še živi v zavesti naroda, ne pišejo isto tako etimologično kakor samostojne besede. Drugače je s predlogi, ki ne živijo več v zavesti naroda, kakor na pr. v besedi „otrok“. Nihče (razun učenjakov) ne čuti več v „ot“ starega predloga in v zlogu „rok“ vzglas od „rek-“. Zato se je tudi stari „t“ tega predloga ohranil. — Torej tudi pri vprašanju: „ali etimologiški pravopis ali fonetiški“ je srednja pot — optimum. — Da ugodim slovanskemu doktrinarstvu, bi formuliral pravilo tako: Kjer se je ohranil etimologični pomen, tam etimologična pisava; kjer se ni ohranil etimologični pomen, tam ne etimologična pisava!

Kako je glede I. načela z abecedami evropskih jezikov?

Najmanj odgovarja temu načelu angleški jezik, kjer si je treba skoraj za vsako besedo posebej zapomniti izgovor in pisavo (spelling). — Drugi evropski jeziki se bližajo načelu enoumevnosti več ali manj, najbolj slovanske abecede — razun slovenščine. Tu na pr. služi „e“ kar 5 različnim vokalom. V češčini nasprotuje načelu enoumevnosti samo „ch“; v poljščini *cz* (= č), *sz* (= š). Očividno je v teh skupinah „c“ oz. „z“ samo nekaj indeks, ne samostojna črka. In vendar se rabi tudi kot samostojna črka: „c“ za „ts“, „z“ za zobni zvoneč prepisnik. Kaka zmeda bi nastala recimo v algebr, ako bi se indeks pisal na osnovni črti! Indeks mora z osnovne črte ali navzgor, kakor v češčini (zakaj ne tudi pri „ch“?), ali navzdol. Drugače je v nemščini. Tam se „c“ izven skupin „ch“, „ck“ ne rabi kot samostojna črka za samostojen glas. — Zakaj bi ne rabili Čehi namesto „ch“ : x ali x, saj je lat. x isti znak po izvoru kakor cir. x. Če ga romanski Španci lahko rabijo za omenjeni glas (nemi goltni prepisnik), zakaj bi tega ne smeli Čehi Slovani! Istotako naj bi Poljaki namesto „cz“ rabili q, namesto „sz“ : *ſ* (*f*) in namesto *ž* : *ž*. To so varijante, ki jih je Otto Jespersen ustvaril, in ki točno odgovarjajo pisavi indeksa desno pod osnovno črto in spojitvi v enopotezno črko. — Temu zgledu bi lahko sledili tudi Čehi in drugi v latinici pišoč Slovani.

Drugo ne mnogo manj važno načelo dovršenega črkopisa je II. načelo ekonomije.

Je to nekaj protičinitelj (antagonist) k prvemu in pomeni, da se ima število znakov omejiti na najmanjši možni obseg. Nepotrebni znaki naj se eliminirajo. Tako sta v cirilici dva znaka za *i*: „i“ in „u“ nepotrebna, ker nista utemeljena niti v različnem izgovoru v različnih narečjih niti nista naslednika dveh različnih glasov v starem jeziku.

Sem spadajo pisave v francoščini: *ca, co, cu, ce, ci*; čitaj: *ka, ko, kü, se, si*. Podobno v italijanščini in dr. To nikakor ne nasprotuje I. načelu, ker je ta modifikacija izgovora enoumevno določena od sosednih vokalov. In res ne dela ta različni izgovor iste črke Francozu niti najmanjše težave.

V slovanskih jezikih je pa to neizvedljivo. Goltniki se tu namreč spreminjajo pred *e* in *i* na dva načina. Pred indoevr. „*i*, *ĩ*, *ě*“ se spreminjajo gotniki v šumnike, ravno tako pred indoevr. *ē*, samo da se ta vokal pri tem sam spremeni v „*a*“. Pred *ě* in *ĩ*, ki sta nastala iz indoevr. *oi*, *ai*, pa v sičnike (izuzemši češki *ch* in poznejše analogije)! Za to bi bila pisava po francoskem načinu dvoumevna.

Drug primer. Poluglasnik v nemščini in slovenščini. — V nemščini je enoumevno določen od sosednih glasov, od naglasa in od mesta zloga v besedi, na pr. *nehmen*, *Lehrer*, *einem*, *Tafel* i. t. d., povsod v zadnjem nenaglašenem zlogu pred *l, m, n, r* — poluglasnik. Jespersen ga zaznamuje z „*ə*“. Slovenščina tu ne more posnemati nemščine; kajti v slovenščini nahajamo ta glas kot naslednika starosl. poluglasnikov i v naglašenih i v nenaglašenih zlogih in pred vsakim soglasnikom, na pr. *pəs*, *lonac* i. t. d. Poleg tega ga štajersko narečje izgovarja drugače, namreč tako kakor Čehi. — Kar je torej za nemščino umestno, to za slovenščino ni umestno. Najbrž je na pisavo „*e*“, za „*ə*“ kolikor toliko vplivala nemščina.

Zoper II. načelo grešijo najbolj Poljaki s svojo velikansko potrato nepotrebnih črk. A tudi Čehom po tem principu ne bi bilo treba pisati strešice nad „*r*“ pred „*i*“, kakor je ne pišejo pri *n, t, d*. Istotako ne pred *ε* (naslednikom starosl. *ę*), na pr. *réd* namesto *řád*. — V srbohrvaščini bi po tem principu smel stati na koncu besed, tudi v sestavljenkah in pred priponami, „*l*“, a bi se čital „*o*“. Na pr. „*Bełgrad*“, „*pisal*“, „*gostilna*“; čitaj: *Beograd*, *pisao*, *gostiona* i. t. d.

Samo po možnosti se je držati zadnjih dveh načel, ki sta bolj estetskega in psihološkega značaja.

III. načelo lahkega, lepega in ne preveč zamudnega pisanja.

To je domena ne toliko jezikoslovcev kakor kaligrafov. Po tem načelu bi med drugim pisane (kurzivne) črke morale biti enopotezne. Preveč zamudne črke so tudi *k, m* i. dr. Namesto *k* bi se pisalo *Q* (zadnji 2 črti, nekoliko stilizirani), namesto *m*: *W*? Vendar to ni tako važno.

IV. načelo čim lažje percepcije črk.

Tukaj ima glavno besedo eksperimentalna psihologija. Glavno bi bilo: črke ne bi smele biti preveč komplicirane, vse bi se morale med seboj značilno razločevati in zavzemati približno isti prostor.

Najbolj bi odgovarjal temu načelu črkopis, kjer bi bili vsi golt-niki enako karakterizirani, ravno tako zobniki, i. t. d.

Tudi zvanečnost oz. nemost bi se morala povsod enako označiti. Potem bi pa morali popolnoma prelomiti s tradicijo in osnovati vse na novi podlagi.

Vsa ta načela sem skušal upoštevajoč ob enem historijski razvoj slovanskih jezikov, oživetvoriti v naslednji slovanski abecedi v dveh slogih: v zapadnem ali latinskem slogu in v vzhodnem ali ciril-skem slogu.

Pri tem sem se strogo varoval, prevzeti kaj neorganskega ali kako odmrlo nepotrebno starino, ako ni utemeljena v sedaj živčih narečjih in bi se iz teh dala zopet rekonstruirati.

Samo ob sebi umevno je, da s to abecedo nočem vplivati na jezik, na izgovor ali slovnico posameznih slovanskih narodov, ker smatram jezik za živ organizem v smislu Darwinove teorije.

Pač pa sledi iz črkopisa samega vpliv na pravopis slovanskih jezikov.

Pisali bi vsi z isto abecedo, izgovarjal pa vsak po svoje.

Slovanski črkopis.

Črke v latinici.				Črke v cirilici.			
Tiskane.		Pisane.		Tiskane.		Pisane.	
1)	A a	<i>A a</i>	<i>a</i> ¹⁾	isto.			
2)	B b	<i>B b</i>		Б б	<i>Б б</i>		
3)	V v	<i>V v</i>		В в	<i>В в</i>		²⁾
4)	Г г	<i>Г г</i>		Г г	<i>Г г</i>		
5)	D d	<i>D d</i>		Д д	<i>Д д</i>		³⁾
5, 1)	Đ đ	<i>Đ đ</i>		Д д	<i>Д д</i>		
				Д д	<i>Д д</i>		
				(Б б)	<i>(Б б)</i>		⁴⁾

6)	Е е	Є е	isto.
6, 1)	Е е	Є е (ě)	isto (Ѣ ѣ)
6, 2)	Є є	Є е (e)	„ (Я я Х х) ⁵⁾
6, 3)	—	ə ə	isto.
6, 4)	—	ɔ ɔ ⁶⁾	isto.
6, 5)			ǝ ǝ ǝ ə ⁷⁾
7)	З з	Ꙑ ꙑ	З з Ꙑ ꙑ(ne:z)
8)	З з	Ꙑ ꙑ(z)	Ж ж Ꙑ ꙑ(z)
9)	І і	Ꙗ ꙗ	isto. ⁸⁾
9, 1)	У у	Ꙗ ꙗ	— Ꙗ ꙗ
10)	Ј ј	Ꙗ ꙗ	isto.
11)	К к	Ꙗ ꙗ	isto.
12)	Л л	Л л Л л Л л	
12, 1)	Л л	Л л Л л Л л	
12, 2)	Л л ⁹⁾	Л л Л л Л л	
12, 3)	Л л	Л л Л л Л л	

	Ĺ	Ľ	
	Ļ	Ļ	
12, 4)	Ĺ. Ļ Ĺ,	ĻĻĻ,	10)
13)	M m	<i>M m</i> (e)	M M <i>M m</i>
14)	N n	<i>N n</i> (ne: n)	N N <i>N n</i> (n)
14, 1)	N n	<i>N n</i> (ñ)	Њ Њ <i>N n</i>
15)	O o	<i>O o</i>	isto.
15, 1)	Θ θ	<i>Θ θ</i> (ς) ¹¹⁾	isto.
16)	P p	<i>P p</i> (ne: p)	Π π <i>Π π</i>
17)	R r	<i>R r</i>	Р р <i>P r</i> (ne: p)
17, 1)	Ṛ ṛ	<i>Ṛ ṛ</i> (ř)	Ṛ ṛ <i>P r</i>
17, 2)	Ṛ ṛ	<i>Ṛ ṛ</i>	Ṛ ṛ <i>P r</i>
17, 3)	Ṛ, Ṛ, Ṛ;	<i>Ṛ, Ṛ, Ṛ</i>	kakor pri 12, 3)
18)	S s	<i>S s</i>	C c <i>C c</i>
19)	S s	<i>S s</i> (š) (š)	Ш ш <i>Ш ш</i>

- 19, 1) Š š Šf(š) Щ щ У, у
- 20) Т т Тt Т Т Мm(ne:m)
- 20, 1) Ъ ъ Ъt(с.с) Ғ ғ Мm
- Т т Мm
- (Ғ ғ Ж ж)¹²⁾
- 21) У у Уu У у Уу(ne:y)
- (Y y)
- 22) F f Ff Ф ф фф
- 23) X x Xx(x)¹³⁾ isto.
- 24) C c Cc¹⁴⁾ Ц ц У, у
- 25) Q q Qq(č) Ч ч Уu¹⁵⁾
- 26) V ruščini Ю ю¹⁶⁾ za franc. u, nem. ü.
- 27) Ъ Ъ v srb. cirilici za dž.
- Ө ө in Vv, ravno tako И и in Ы ы naj se ukinejo. —

V oklepajih so event. varijante.

Odgovoriti je še na vprašanje, kako naj se pišejo neslovanski glasovi v besedah tujih jezikov.

Sta dva načina: ali obdržati tuji pravopis in event. v oklepajih označiti izgovor ali samo poslednje, kakor v ruskem in srbskem pravopisu. Zato ima cirilica nekaj črk samo za tuje glasove. Srbski črkopis: *ѣ* za *dž*, ruski *э* na nejetovani *e*, *ю* za preglas *ü*. Vprašanje je, ali ne bi kazalo privzeti še *h* in *g* samo za tuje glasove, „*h*“ za spiritus asper, nemški in angleški *h*, „*g*“ za zveneči goltni zapornik zapadnih jezikov. To vprašanje puščam odprto.

Samo še nekaj opazk! — Rusi pišejo za nemški „*h*“: „*э*“. torej ravno tako kakor za nem. „*g*“. „Herder“ je Гедер tako kakor „Goethe“: Геме. — Celo slovensko ime „Hribar“ sem nekoč čital v ruskih časopisih „Грибар“ namesto „Хрибар“!

V slovenščini nimamo glasu, ki ga nemščina zaznamuje s „*h*“. Zato se v besedah, prevzetih iz nemščine, ta glas kratkomalo izpušča. Primeri „ofcet“ iz „hochzît“, „Adrgas“ (vas na Gorenjskem) iz „Hadergasse“, „Grosuplje“ (dial. izgovor tudi „Grasúplje“) iz „Grashübel“, bavarski izgovor (ali tudi kočevski, mi ni znano): Gros(h)upəl“. Glede „*u*“, „*p*“ prim. Prule—Brühl, pruka—Brücke, Pungrat—Boumgarte!* Tudi slovenski „*g*“ ne odgovarja popolnoma nemškemu „*g*“, vsaj ne v vseh narečjih. Goriško narečje izgovarja „*g*“ kot zveneči goltni prepisnik in se s tem približuje češčini, [Tudi v drugih ozirih tvori to narečje nekak prehod k češčini, na pr. *ε* (naslednik starosl. nosnika *ę*) je v goriškem narečju: *ia*, kakor v ruščini in češčini. Nov dokaz za pravilnost jezikovne valovne teorije.]

Tako bi torej vsaj ogrodje slovanskih črkopisov (to, kar se piše na osnovni črti) postalo enotno. Znake za dolžino, za naglase in druga diakritična znamenja, ki se pišejo nad osnovno črto ali pod njo, bi vsak slovanski jezik določil po svoje. Tako bi se za znak dolžine v češčini in poljščini, kjer je naglas vezan na izvestne zloge in ga torej ni treba pisati, kakor do sedaj v češčini zaznamoval z akutom; v jugoslov. jezikih z vodoravno črto.

Tako bi se v češčini *é* čital kot *ia*, na pr. *řád*, čitaj: *řád*: *ó* kot *ou*, *o* kot *u*. V poljščini bi bil *ε*: *ie*, *é*: *ia*, *o*: *e*, *ó*: *a*, na pr. *bodo*. *bodete*, *bodó*, čitaj: *będę*, *będziecie*, *będą*; a v češčini iste besede:

* (Na neki karti sem našel na kočevskem ozemlju vas Grashübel, t. j. trata. „Hübel“ je pomenjalo: grič. Ko se Nemci niso več zavedali tega pomena, so spremenili ime v Großlupp! Tako se je zopet enkrat zgodilo, da so Slovenci zvestejše ohranili nemške glasove, kakor Nemci sami.)

budu, budete, budou. — „Réd“ bi se torej pisal namesto poljskega rząd, češkega řád [ruskega rjad in jugosl. red].

Opazke k slovanskemu skupnemu črkopisu. Kratice: *r*, rusko; *p*, poljsko; *č*, češko; *sl*, slovensko; *sld*, slovenski dialekt; *sh*, srbohrvatsko; *shd*, srbohrvatski dialekt; *b*, bolgarsko.

1) Zgornji polukrog v lat. krajši kakor spodnji, da se razločuje od cir. В, kjer naj ostaneta oba polukroga enaka.

2) *b* brez zanke, da se razločuje od lat. *ℓ*.

3) Oblika *g* naj se opusti.

4) Gl. opazko pod 12.

5) & samo za naslednika starosl. *ę*; v primerih kakor „новая“ je pisati: *нобайа*.

6) *ə*-naslednik starosl. *ѡ*.

„ „ „ „ Gl. tudi opazko 12.

7) V ruskem in poljskem jeziku za tuji nejetovani *e* in v ruskem za „эмом“.

8) *ι* in *ʹ* sta event. varijanti za češki *i* in *y*, ruski *i* in *и*. V ruščini bi se pisal z ozirom na razvoj slovanskih jezikov za šumniki *ι* kakor do sedaj, akoravno se izgovarja kot *ʹ*; za goltniki pa dosledno *ʹ*, akoravno se izgovarja kot *ι*, da ostane pisava v skladu z drugimi slovanskimi jeziki in ker je po sosednih glasovih enoumevno določen. Samo v poznejših analogijskih tvorbah naj bi se pisal „ι“, kakor v velewnikih: *неки* (slov. *peci*), *бѣги*, i. t. d.

Dokler se ne sprejme *ʹ* (narobe obrnjen *i*) za češki *y*, je treba razločevati češki *y* (brez zanke) in cir. *у* (z zanko), tiskano: *У*.

9) Tiskane črke ni treba da bi bile enopotezne. *l* je znak oz. kratica za naslednje glasovne komplekse: *plny* za č. *plný*, sl. *počna* (fem.), sh. *pun*, r. *polnyj*, p. *pelny*, b. *pln*. V češčini bi bilo morda še razločevati *l* pred zobniki v zaprtih zlogih, na pr. *qln* = *člun*, *slnce* = *slunce*. Tudi v slovenščini je v teh slučajih izgovor nekoliko drugačen kakor sicer, prim. *slnce* = *sonce*, *qln* = *čon*.

10) Event. kratice za naslednje tipične komplekse, nasledujoče predsl. komplekse: *el* + *kons.*, *ol* + *kons.*, *er* + *kons.*, *or* + *kons.*, tedaj r. *ele*, *olo*, *ere*, *oro*; p. *le*, *lo*, *re*, *ro*; č. v začetnih zlogih kakor p., sicer kakor v jugosl. jezikih: *lě*, *la*, *rě*, *ra*. Na pr. *γ'l'va*: r. *rolova*, *γ'l'va*: p. *glowa*; *γ'l'va*: č. *hlava*, jugosl.: *glava*, i. t. d. Rusko večinoma *ʹl* namesto *ʹl*, cf. *молодь*, *молоко*, shd. *mlijeko*, č. *mléko*, *mlíko*, p. *mleko*. Vendar *mīna* = *pelena*.

11) Naslednik starosl. nosnika *o*, na pr. *rōka*, r. č. sh. *ruka*, sl. *roka*, b. *rōka*, p. *rēka*. Dolgi *ó*: č. *ou*, p. *ā*.

12) Sta dva izvora in stopnji palatalizovanja:

1. *kons.* + *j* + vokal,
2. *kons.* + *i*, *ь*.

Pri *t* in *d* se v č. p. in r. razločujeta.

V jugosl. jezikih in narečjih palatalizovanja po 2. načinu ni, torej ni treba tu posebnih znakov.

V č. p. r. služita 1. načinu palatalizovanja: *Ѣ, ѣ* — *Ѥ ѥ* oz. *Ѓ, Ѓ* (srb. *ђ, ђ*), 2. načinu: *Ѧ, ѧ* — *Ѣ, ѣ*, ali samo tam, kjer ni v sosesčini palatalizujočega vokala, torej pred vsem na koncu besed; na pr. č. *smrt'*, r. *смѣ/мѣ* (*смѣ/мѣ**) — Poljaki bi pisali pred *e* in *i* nam. dosedanega *c*, *dz* seveda: *t, d*, po II. načelu. Saj se celo Danci ni malo ne pomišljajo pisati „Tivoli“ in izgovarjati Tsivoli; o lat. izgovoru *laudatio* — *laudatsio* niti ne govorim. —

V ruščini, ki je sprejela veliko izrazov iz staroslovenščine*, bi bilo treba tudi pri 1. načinu razločevati znake za pristno ruskega naslednika *t + j*, *d + j*, in za staroslovanskega. Ruski: *Ѣ, ѣ* (*мѣ*), starosl. *Ѣ, ѣ*.

¹³⁾ „x“ za č. „ch“, sl. „h“.

¹⁴⁾ *Ѣ ѣ*, da je razlika od cir. *С с*.

¹⁵⁾ Primerjaj razliko med *Ѣ* (*r*) in cir. *Ѣ* (=č)!

¹⁶⁾ „ю“ naj se piše v r. samo za francoski *u*, nemški *ü*. V slovanskih besedah naj se piše *Ѣу, ѣу, Ѣу, ѣу*!

Odprto puščam tudi vprašanje, ali naj se uvede znak za kontrakcijo, morda: *^*. V nekaterih slovanskih jezikih bi bilo to koristno. V č. jeziku na pr.: *prítel*, *znamenî*. V sloven. na pr.: „*pod lîpô*, (*ta*) *stârâ* (die *Alte*), *acc. lîps*, nedoločna oblika: *stára* (eine *Alte*).

Sicer so ti kontrahirani vokali, če so nenaglašeni, postali ravno tako kratki kakor nekontrahirani, vendar so zapustili odločen sled. Predtegnjeno (potisnjeno) naglašeni vokal v izrazih „*pod lîpô*, (*ta*) *stârâ* je znatno krajši in krepkejši kakor na pr. v besedah: *večér*. Imamo torej dvojje predtegnjenih naglasov v slovenščini: krepki predt. (znak naj bi bil *^* z ostrim kotom) in šibki predt. (znak: *ˆ* s topim kotom). —

* [R. *ъ* event. kratica za *ap*, kakor *ъ* za *ap*].

** [Pod izrazom „staroslovenski“ razumem takozvano cerkveno slovenščino. Starobolgarščina ni bil slovanski jezik. Govoril se je nekoč tam za Volgo, a iz njega se je ohranila v novobolgarščini samo beseda „Bolgar“. Narod sam se je imenoval „Sloveni ili Blgari“.]

Koristno bi bilo, vsaj v jezikoslovnih razpravah, zaznamovati tudi stari naglas (znak: °, pika nad črto), ki se je v narečjih, na pr. v bohinskem sl. narečju, še ohranil in ki je tudi zapustil lahko spoznavne sledove. Na pr.: *osú, kosa, orál, oknó, ókna (pl.), vèqêr*, i. t. d.

Tako bi lahko odpadlo posebno znamenje za odprti in zaprti *e* in *o*, kakor ga ima francoščina za *e* (*é- e fermé, è- e ouvert*).

Čudim se, da dosedaj noben slovenski slovničar ni zapazil razlike med krepko predt. in šibko predt. naglasom. Za moje uho je ta razlika, vsaj v gorenjskem izgovoru (Kranj i okolica) brez najmanjšega dvoma enako čutljiva, kakor pri katerihkoli drugih dveh naglasih.

V sh. jeziku bi seveda naglasi ostali nespremenjeni.

Pripravljen sem na različne ugovore. Na en ugovor, ki ima na prvi pogled res nekaj zase, naj že tu odgovorim.

„Kako bodo pisali ta črkopis neuki ljudje, ki niso študirali slavistike?“

Odgovor: Neuki ljudje ali sploh ne pišejo, ali pa tudi sedaj pišejo proti pravopisu.

Zakaj pa angleščino, ki s svojo mnogoumevnostjo in kompliciranostjo niti od daleč ne vzdrži primere z novim slovanskim črkopisom, lahko pravilno pišejo tudi negermanisti? Zato, ker pišejo, kakor so videli napisano, in ne po posluhu. Človek je, kakor pravi Nemec, ein Augentier. On zaupa bolj očem kakor ušesom. Dvomim, ako je mnogo najti ljudi, pri katerih bi akustični spomin prevladoval optičnega. Torej treba samo, da pisatelji pišejo pravilno. Te pa vendar ne bo škodilo med neuke.

Še nekaj primerov:

R. b' r' γ, p. br' γ, č. br' γ, za r. *беpez*, p. *brzeg*, č. *břeh*, shd. *brijeg*, sl. *breg*;

b̄ d̄ a, shd. *bijeda*, p. *biada*, č. *bida*.

d̄ d̄, č. *děd*, shd. *djed*, p. *dziad*, sl. *ded*.

ro d̄ en, sh. *рожен*, sl. *rojen*, č. *rozen*.

mo r̄ e, sh. *more*, sl. *morje*, (*r + j*, 2 glasova!), č. *moře*.

r. γ r' d̄, p. γ r' d̄, č. jugosl. γ r' d̄; za r. *gorod*, p. *grad*, č. *hrad*, jugosl. *grad*.

γ r a d̄, za č. *hrad*. (Hagel), p. *grad*, r. b. sh. *grad*. Beseda ni nastala iz **gord*!

v l k̄; č. *vlk*, sl. *voŭk*, sh. *vuk*, r. *volk*, p. *wilk*, b. *vlək*.

ko n̄; č. *kón*, nam. *kůň*.

mo z̄, sl. *mož*, sld. *m^uož*, r. č. sh. *muž*, b. *məž*, p. m ó z̄, čitaj *máž* iz *m o z̄* (*měž*).

p^ot, č. p. p^ot' = č. *pout'*, p. *p^ac*, r. *п^ом^ь*, čitaj *puť*, sld. *p^aot*, b. *p^ot*.

m^ux^a, č. m^ux^a = *moucha*, r. *муха*.

γ^os^po^da^γ, sl. *gospodar*, č. *hospodář*.

γ^os^po^da^γ^a, sl. *gospodarja*.

s^vē^la, b. c^bē^la = *svěsta*, shd. *svijeća*, r. sl. *sveča*, sld. *sveča*, p. *świeca*, č. s^vě^lä = *svíce*.

š^uk^a, č. š^uk^a = *štika*, r. p. *щ^ук^a*, *szczuka*, *ščuka*.

l^ov^ac, sl. *lovac*, izg. *lovac*; sh. *lovac*, č. *lovec*.

lⁱs^tj^e, = sl; sh. *lišće*.

r[']z^um, č. *rozum*, jugosl. r[']z^um = *razum*.

Mislim, da ti podatki zadostujejo in da je s tem omogočeno Slovanom, tudi tistim, ki tu niso bili imenovani, v vseh, tudi tu neobravnavanih slučajih* svoj sedanjí pravopis prilagoditi novemu.

Posebni znaki v posameznih jezikih bi bili dovoljeni samo izven osnovne črte. — Tako na pr. v češčini dva preglasa: *ä* in *ü*. Tako bi bilo ogrodje črkopisov povsod enako.

Primeri: č. *m^ož*, *m^ožä*, *m^ožü*; čitaj: *muž*, *muže*, *muži*.

Tudi abecedni red naj bi bil enoten.

To bi bil torej praktičen občeslovanski črkopis na historijski podlagi. — Za fonetično pravilen opis glasov, ki ne pride drugod v poštev kakor v znanstvenih spisih, ta črkopis seveda ne zadostuje, kakor tudi ne noben drug črkopis oz. pravopis, akoravno se imenuje „fonetičen“.

Tu je za vsak glas potrebna cela vrsta znakov; cf. Otto Jespersen, *A Modern English Grammar*.

Zopet drugo vprašanje je, v kolikem obsegu naj bi sprejeli različni slovanski jeziki ta črkopis. — Ali naj se v jugosl. jezikih zopet uvede *y*, akoravno se v izgovoru ne razločuje več od *i*? Ali v češčini *a*, *o*, poleg *e*, akoravno se ti vokali enako izgovarjajo? Dasi v izgovoru ni več razločka, pa je razloček v drugem oziru. *a*, *o* je takozvani gibljivi *e*, na pr. *sv^ea* *sv^eä* za švec, ševce. V jugoslov. jezikih zopet se pred *y* goltniki ne spreminjajo. Z uvedbo teh črk bi se torej samo dotična slovniška pravila zenostavila.

* [Tako bi utegnil nastati dvom, kako pisati sh. „crn?“ Ali 1. *q^{rn}*, ali 2. *crⁿ* ali 3. morda s kako novo variacijo za *q* morda *q̇*? Jaz bi bil po II. načelu odločno za prvo pisavo, ker je po sosednem *r* modificirani izgovor enoumevno določen, in ker je pisava v skladu z drugimi slovanskimi jeziki. Nekaj družega je (po izvoru): „*crkva*“; tu seveda *ч^рк^вa*.]

Sicer pa je ta razprava samo nekaj poskus, brez pretenzije, da se predlagana reforma takoj, brez spremembe in v popolnem obsegu uveljavi. Podati sem hotel samo neke smernice za reformo slovanskih črkopisov in s tem pripomoči, da se pri reševanju tega problema najde — optimum.

Résumé: Un alphabet slave comun.

CCC

СЛОВЕНИ — Срце Света.

Les Slaves sont le coeur du monde.

(Niko Županič, à l'allocution aux anciens membres des associations universitaires yougoslaves, à Ljubljana, 1932.)

L'auteur montre comment il est possible d'unifier les alphabets slaves par de petites modifications des caractères slaves, romains et cyrilliques. Dorénavant il y aurait une différence entre les caractères romains et cyrilliques seulement dans le style des lettres, de même comme il y a une différence, dans la langue allemande, entre les caractères romains et allemands. Ainsi toutes les langues slaves auraient un alphabet commun, mais chacune sa propre prononciation. Bien simple serait surtout l'unification des caractères croates (romains) et serbes (cyrilliques).

Ce problème a donné lieu à la définition des principes généraux d'un bon alphabet:

1° Le principe de l'univoque à la lecture. La diversité des caractères peut être plus grande que celle des sons. L'univoque (la conformité absolue), c'est-à-dire le même nombre des caractères et des sons, n'est pas nécessaire ni exécutable. Le caractère représente seulement des ensembles typiques des sons et non des sons individuels.

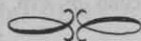
2° Le principe de l'économie: il ne faut employer que des caractères absolument nécessaires.

3° Le principe esthétique.

4° Le principe (psychologique) de la plus facile perception des caractères.

Enfin il faut aussi mentionner quelques nouveautés: l'origine du nom et de la forme des demi-voyelles dans l'alphabet cyrillique l'origine des caractères glagolitiques pour „ts“; quelques étymologies, etc.

Ljubljana le 21 janvier 1932.

Narodna epopeja „Kosovo“.

Niko Županić — Ljubljana.

Kosovska epopeja ne zahteva velikoga pesnika, ampak najvećega; tistega ki bo zatajil samega sebe. Čakajmo ga s potrpljenjem.

Vladimir Levstik, Od rapsodije do epa.

Jugosloveni su dobili svoju narodnu epopeju »Kosovo«. Stvorio ju je dr. Lazar Dimitrijević,¹ lekar iz Sarajeva, koji se u svome životu uz svoje praktično zanimanje liječenja bavio literaturom i poezijom.

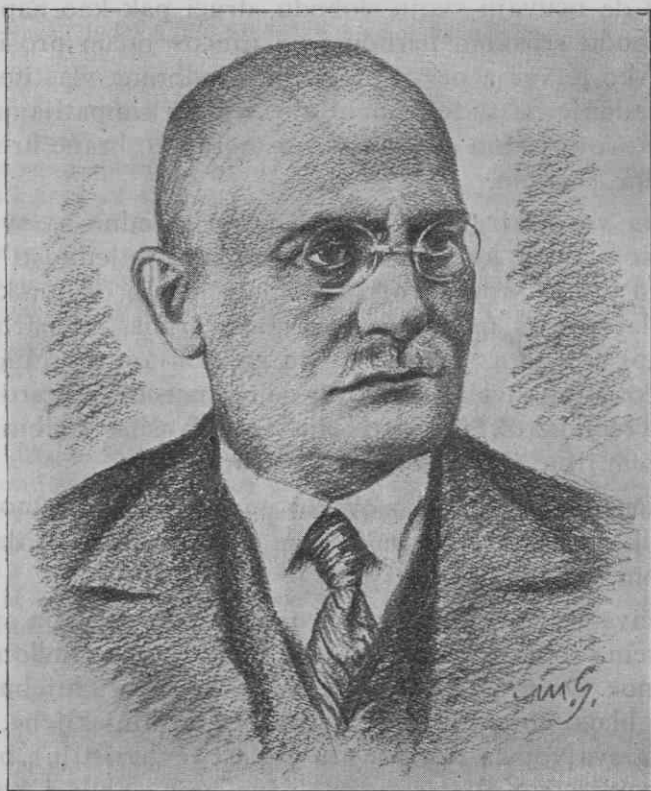
I ako se o Dimitrijevićevom Kosovu pisalo na nekoliko mesta ipak se može kazati, da je njegova pojava prošla u glavnom neopažena i neuvažena. To bi otprilike značilo, da djelo L. Dimitrijevića nije uspjelo pa se prošlo preko njega a moglo bi značiti i to, da jugoslovenski literarni kritičari nisu svjesni što znači za naciju jedna narodna epopeja.* Ili je duh vremena protivan stvaranju omašnih romantičnih tvorevina? Bilo kako bilo, treba podvući da je jugoslovenska publicistika posvetila dolasku crnačke plesačice Josefine Baker u Beograd desetputa više pažnje nego pojavi Srpske narodne epopeje »Kosovo«.

Danas imaju Jugosloveni svoje »Kosovo«, svoju Ilijadu i to znači jedan događaj u kulturnoj istoriji našega naroda.

Slovenski narodi, osobito istočni, sveži su još u etnografskom pogledu, još se nalaze u svjetlu sutona njihovog herojskog doba i još stvaraju narodne pjesme. Srpsko-turski (1912 do 1913) i svjetski rat (1914 do 1918). Opjevane su bitke i vojskovođe, opjevani bolovi i jadi ranjenika, opjevani su lekari i milosrdne sestre, koje su njegovale ranjene i bolesne ratnike. Šteta samo što nisu za vrijeme i neposredno poslje rata sakupljene i zapisane, jer ih je duh modernog vremena po većini odnio u zabo-

¹ Лазар Димитријевић, Косово. 8^о, стр. 573, цијена 100 динара. Штампарија П. Н. Гаковића. Сарајево 1924.

rav. Od sviju naroda u Evropi Srbi su najbogatiji narodnom poezijom, koja se odlikuje i kvantitetom i kvalitetom. Sam Goethe sa svojim profinjenim ukusom divio se ljepoti srpske narodne pjesme. Ali nešto nemaju Sloveni uprkos bogatstva pjesama, nemaju harmoničnih cjelina, koje bi se kretale oko izvjesnog krup-

Dr. Lazar Dimitrijević

nog događaja narodnog života i istorije, nemaju svojih epopeja. Imaju pjesniške bisere i dijamante, no ne može se njim dičiti narodna muza jer nisu nanizani u harmoničnu cjelinu poput ogrlice ili dijadema. Do danas nije pošlo za rukom Rusima da sastave od svojih bilina o knezu Vladimiru organsku cjelinu niti je to bio slučaj kod Srba do godine 1924.

Tek Lazar Dimitrijević poklonio je svome narodu jedno krupno djelo, narodnu epopeju »Kosovo«. Sabrao je pjesme koje se kreću oko vidovdanske katastrofe 1389 i Kosova polja, dopunio ih drugim istodobnim pjesmama, doveo ih u kauzalnu vezu i stvorio od svega jednu organsku cjelinu. Glavni tok pripovijedanja proširen je epizodama. Dvije sile bore se jedna protiv druge, Srbi i Turci biju krvavu kosovsku bitku godine 1389, prvi u plemenitom cilju da očuvaju svoju slobodu, drugi pak kao napadači da otmu slobodu srpskom narodu i na njegov račun prošire svoju državu. Ako je već a priori plemenitija odbrana vlastite slobode nego napadanje na tuđe to dobijaju Srbi na simpatijama i časti, što brane svoju rodnu grud i svoju vjeru, što brane hrišćanstvo pred tuđim islamom.

Srpska vojska izginula je na Kosovu zajedno sa svojim carem iz više razloga, koji su po svojoj etičnoj vrijednosti vrlo različiti. Prvo je bila srpska vojska tri puta manja od turske, drugo se pojavila nesloga među srpskim poglavarima, jer narodna tradicija pripisuje poraz svađi između carevih zetova Miloša Obilića i Vuka Brankovića, koji je u očima naroda postao izdajnik naroda. Treći uzrok propasti bila je viša sila, sudbina, kojoj niko na zemlji ne može da odoli.

Tragični momenat u kosovskoj epopeji znači pismo od Bogorodice, koja postavlja cara Lazara pred alternativu da privoli zemaljskom ili nebesnom carstvu.

Odlučivši se za nebesko carstvo, car Lazar upravlja sve svoje odluke prema tome, i nastoji da sve bude »sveto i milome Bogu pristupačno«. On pravi crkvu na Kosovu »o carevu hljebu i tainu, za carevo blago gotovinu, a bez suza bez sirotinjskijeh«. On naređuje, da sva vojska primi svetu pričest (evharistiju), bez pret hodne ispovijesti. Kako je to neobična pojava bila i kod Srba, da se uoči bitke uzima posljedna (samrtna) pričest, i sama pjesma to podvlači: »Teške muke i teške žalosti, gje se zdravi pričestuju ljudi, i skoroj se smrti namjenjuju!«

Ova epopeja obrađuje sukob dvaju kontinenata, dvaju svijetova, dviju kultura, dviju religija, dviju rasa, dvaju morala. Žrtve su bile ogromne, s obadviije strane. Osim mnogih znatnih vojskovođa i velikaša, poginuo je i srpski car Lazar, i turski car Murat, i Muratov najstariji sin Jakub. Azijati su brojem prigušili Evropljane, damascenske sablje i saracenska koplja nad-

jačali su srpske noževe i mačeve, islam je triumfovao nad kršćanstvom, ali je ostao nepobijeđen moral kršćanski, ostao je zavjet na mladima, da ginu »za krst časni i slobodu zlatnu«, preko 500 godina je kultivisana cvjeta Kosova i predavana s koljena na koljeno, do konačnog uspjeha.

Grada ove epopeje najbolje se vidi iz njezinog sadržaja:

I. DVA SE SILNA CARA ZAVADILA.

Vila gradila grad od kostiju. Kad joj je nestalo gradje, otišla je na srpsko-tursku granicu da zavadi dva cara i da izazove rat. Porušila je turske karaule i popalila, a carske krajišnike pobila. Preobukla se u jednog carskog delibašu, otišla u Jedrene i optužila Srbe, da su oni porušili i popalili karaule i pobili Turke krajišnike, a za zarobljene primali kao otkup samo utovljene svinje.

Sultan Murat na tu tužbu saziva divan (savjet) i naredjuje da se kupi vojska. Zatim piše caru Lazaru ultimativno pismo.

Car Lazar poranio i probudio caricu. Kazuje joj koban san, koji je usnio. Dolazi knjigonoša od Murata s onim pismom. Car šalje čelnika Goluba po Juga i 9 Jugovića, da dodju na savjetovanje. Kad su čuli Muratovu prijetnju, svi su se prepali i pristaju na dadnu harač i taoce i djevojke. Ali ne pristaje Milč Obilić. On predlaže skrajnji otpor. Vuk Branković pobija Milošev optizam i odlučno je za mir. Ili, već ako hoće rat, da se utvrde i zauzmu zgodne položaje, a nikako da ne idu na Kosovo. Miloš je naprotiv za otvorenu bitku: »Dje je svemu svjetu na vidiku.« Skoro svi pristaju sada uz Miloša.

Muratu se otprema odgovor i prima se Kosovo kao mjesto odlučne bitke.

Car Lazar zahvaljuje Milošu i pita se: Kako bi ga obdario? Carica Milica mu namjenjuje kćer Vukosavu za ženu. Vuk Branković je odgovara od toga.

Razašilje se raspis na sve poglavice, sa kletvom Kneževom: »Ko je Srbin i srpskoga roda.«

II. MILOŠ U LATINIMA.

Car Lazar šalje Miloša Obilića u Latine (Dubrovnik) da pokupi i donese harače, jer oni ne plaćaju već sedam godina. Miloš se oprema i Vukosava mu daruje na put rublje i dobre savjete. Milč je, došavši u Dubrovnik, uzbunio čitav grad, naročito ženski svijet. Našavši kneževske dvorove, postupa po nalogu i kazivanju cara Lazara. Na svršetku službe božje pristupa on Knezu i Knežinji i kaže im poruku Cara Lazara. Knez obara krivicu na careve poslanike Brankoviće koji su zulumom zemlji dotužili, pa je narod odrekao plaćanje. Ali sad će cara poslušati. Sazvalo se Vijeće, sastavilo se 30 mazgi blaga, Miloša divno ugostili i vode ga pred crkvu Dimitriju da se njome pohvale. Miloš veli da je to malena crkvice spram srpskih manastira, i da bi je on mogao prebaciti buzdovanom. Latini se klade s njim u 1000 dukata. Miloš prebaci crkvu, ali buzdovan udari u Kneževe dvorove i pobije dosta čeljadi. Latini među Miloša u tamnicu. Miloš piše pismo Marku Kraljeviću, da ga izbavi. Marko se spremi i dodje za dan i po pod Dubrovnik. Opazi ga s grada snaha Kneževa i javi

sveku. Ovaj šalje sina Velimira sa 300 konjanika da uhvati Marka. Marko uništi konjanike, a uhvati i sveza Velimira, pa sjede dalje piti vino. — Knez uze 3000 konjanika i povede ih s sobom na Marka. Ali Marko i to rasturi, uhvati Kneza, sveza ga skupa s Velimirom, prebaci ih preko bedevije i počera gradu. Kneginja nudi otkup i pita, šta ište Marko. Marko u glavnom ostavlja da Miloš nareče cijenu. Onda Miloš ucjenjuje i dobiva sve što ište, i još više.

III. SESTRA LEKE DUKADJINA.

Marko došao kući umoran. Majka večera s njim. Za večerom majka govori Marku, da bi mu se trebalo već oženiti. Onda joj Marko kaže za Lekinu sestru, i govori o njoj s mnogo oduševljenja, i veli da se drugom ne će oženiti. U jutro se Marko opremio i odlazi prema Prizrenu, ali kad je bio blizu Kačanika, domisli se: ode Ljutici Bogdanu, da i njega povede kao prosca. Kod Bogdana se odluči da odu još po Relju Krilaticu u Pazar, te da sve troje zajedno odu u Prizren, pa neka djevojka bira od njih trojice, kojeg hoće. Kad su bili u Prizrenu, i Leka ih lijepo ugostio, progovori Marko, zašto su došli. No, Leka ne prima prosidbe, dok ne upita sestre. Rosanda dolazi i nalazi sve trojici manu: Marko joj je turska pridvorica, Bogdan je valjda sin kakve čobanice, a Relja je pazarsko kopile, i ciganka ga je odgojila. Marko bijesan otrči za njom i izvadi joj oči. Sva tri pobratima pojašu konje i odu. Rosanda kuka i zaklinje brata da je osveti. Zatim se otisne kuli s pendžera i padne mrtva na zemlju.

IV. NETKO BJEŠE STRAHINIĆU BANE.

Soko Strahinića donosi pismo banu od majke mu. U pismu mu se javlja da su Turci došli na Kosovo i da je Vlah Alija udario na Banjsku, svu je porobio i popalio, sluge isjekao i razagnao, majku mu konjem pogazio i Ljubu zarobio i sobom odveo.

Ban ište od Juga 9 sinova, svojih šura, da odu s njim na Kosovo, da mu se nadju u nevolji. Jug se ne da ni opepeliti. Pošto niko neće da ide s njime, ban odlazi sam. Svrati se u Banjsku, da vidi svoje dvore. Našao je samo jednog bolesnog slugu, koji mu u glavnom potvrdi majčin izveštaj. Zatim odlazi ban u čaršiju, i dadne obojiti Djogata, a za sebe nabavi ruho turskog krajišničkog delibaše. Kad je došao do blizu Kosova i vidio silnu tursku vojsku, tu se malo prepanuo. Ugazio je u ordiju i tražio Vlah Aliju. Na vodi Drenici naišao je na jednog pijanog derviša, koji ga je poznao iz doba svoga tamnovanja u Banovoj tamnici, i on mu kaza, da je Vlah Alija na Goleš-planini.

Ban izidje na Goleš-planinu, nadje Vlah Aliju, i prisili ga na dijeljenje mezdana. Vlah Alija je jači, ali ipak ne može da osvoji Bana, pa poziva Banovu ljubu da mu pomogne. Ona zaista i pomaže Turčinu, udarivši svoga muža komadom sablje najprvo po pasu, te mu spanu čakšire i sapnu noge, drugi put ga udari povrh glave, te ga zalije krv. Nato Ban vikne svoga hrtu Karamana, te ovaj dovati Banovu ljubu. Vlah Alija gledajući za njom zaboravi se, te ga Ban obori s nogu i zakla zubima.

Ban metne Ljubu na svoga Djogata i odvede je natrag u Kruševac.

V. ZA KRST ČASNI I SLOBODU ZLATNU.

Kad su knjige Lazarove rasturene širom i svakom bila poznata kletva Lazarova, sav se srpski svijet našo pod Kruševcem.

Car Lazar s caricom za večerom. Milica ga moli, da joj ostavi jednog brata, od zakletve, i odabire Boška. Car daje svoj blagoslov: nek da barjak kome njemu drage.

U jutro poranio Vuk Branković, i nagovara Cara Lazara da raspusti vojsku, jer je on usnio ružan san. Lazar se ne da odvratiti, i vojska počne prolaziti pored grada. Na zidovima kruševačkim narod gleda vojsku i njezinu opremu. I carica je izašla na kapiju sa 12 dvorkinja. Kad je naišao Boško Jugović, ona mu obisne o vratu i ustavlja ga. Boško se ne da zaustaviti, nego proćera konja pokraj sestre. Zatim ona zaustavlja redom i ostalo 8 braće ali ni jedan neće da ostane. Carica padne onesviješćena. U to nailazi car Lazar i zapovijeda čelniku Golubu da ostane s gospom u Kruševcu. No Golub neće da ostane, već se preobuče i uzme konja što mu ga je Ljuba u mirazu dobila, i ode za vojskom. Sustigao je vojsku. Kad su minuli Mitrovicu, car šalje unapredak Relju Krilaticu u Vučitrn da se pobrine za hranu vojsci i konak. Vojinovići su ga dobro dočekali i spremili za vojsku što treba.

VI. KAKVA VATRA NA KOSOVO DODJE.

Pošto je Murat završio savjetovanje i poslao ultimatum caru Lazaru naredjuje svome sadrazamu (ministru, vel. veziru), da razašalje proglas na sve Muslomane, da se kupi vojska. Sto pisara pišu knjige 3 dana i četiri noći bez prestanka. Sakupilo se 200.000 pješaka i 100.000 konjanika. Otpočinula je vojska 3 dana i onda pošla na Kosovo. Sve Kosovo polje napuniše. Iza pola noći sultan Murat izlazi pred šator, klanja i moli se Bogu: »Ne sjedini, Bože djau-rina!« Kad je bilo pred zoru, poranio je Bajazit (serašćer — glavni komandant), uzeo avdest i klanjao sabah (jutarnji obred), izvadio kuran i pročitao fatihu (molitva za mrtve). Onda probudi mladjeg brata, Hafiz-čelebiju i zove ga da idu pod Orlove Stijene, da gledaju srpsku vojsku. Hafiz se penje jeli u kičicu a ponese durbin, i okrenu ga gradu Vučitrnu, pa kazuje Bajazitu, kakvi junaci prolaze i na kakvim konjima. Bajazit, po tome kazivanju, u glavnom, poznaje ko je koji junak, i nagovještava, da će biti mesa orlu i gavranu, i »dobro nije, niti mu se nadaj«. Veli mu još, neka pogleda, da li je medju tom vojskom Marko Kraljević, jer ako je Marko za Srbima, svi će Turci zginuti, i ostaće do vjeka priča, kako su izginuli na Kosovu. Hafiz javlja, da nema Marka.

VII. CAR VOLJEDE CARSTVU NEBESKOM.

Svetitelj Ilija nosi pismo od Bogorodice, iz Jerusalima na Kosovo. Obavio se u sivu maglu i nevidljivo ostavio knjgu Caru na koljeno. Car se poziva da se odluči: kome će se privoljeti carstvu. Ako hoće zemaljsko pobjediće Turke, ako li hoće carstvo nebesko, onda će poginuti i on i njegova vojska. Car se odlučuje za nebesko carstvo, i šalje Božidara peharnika da pozove sve poglavice na savjet. Svi dolaze, i car im kazuje sadržaj Bogoro-

dičine poruke i svoju odluku, da je izabrao nebesko carstvo. A njih pita za savjet: kako će načiniti crkvu bez kamena, već od svile i skrleta. Svi čute. Miloš Obilić veli, da raskvare svilene šatore i od njih da načine crkvu. Car na to dobavi Rada Neimara, i pogodi se s njime, za 300 oka dukata, da mu načini crkvu. Poslije toga iznosi Car Lazar pred savjetom, da je potrebno da neko ode uhoditi Turke. Miloš Obilić veli da je za to najpodesniji Kosančić Ivan. Pošto je Car dao Ivanu potrebnu opremu za njega i za konja mu, da se pruruši i načini turski krajišnik, odlazi Ivan među Turke, obilazi razne odrede i treći dan se vraća. Na povratku se sukobi s jednom četom pljačkaša, koji ga teško obrane.

VIII. SLAVU SLAVI SRPSKI CAR LAZAR.

Neimar Rade počinje graditi crkvu. Ali nadglednici Brankovići ne htjedoše već prvog dana dati obećane napojnice ni platiti obećane nadnice, te majstori i pomagači negodovahu. Onda ih Rade, ozlovoljen, potakne, da tu noć ne poživaju, nego da do zore završe crkvu. Tako i bude. Kad su svršili crkvu, on ode caru i potuži se. Car naredi Milošu da objesi Brankoviće, no Miloš ih poštedi i spremi kod Relje, da ih pridrži i dobro postupa s njima, a Caru kaže, da je izvršio naredjenje. Car se međjutim pokajao zbog svoje nagle presude i Miloš mu onda prizna, da nije izvršio po zapovijesti. Car isplati majstorima po pogodbi, i naredi pričešćivanje. Za to vrijeme Miloš Obilić i Milan Toplica čekaju Ivana Kosančića, koji dolazi ranjen i pripovijeda, kako je silna turska vojska. Obilić ga moli, da tako ne kazuje Caru, jer će se Car zabrinuti, a vojska poplašiti, nego neka rekne, da Turaka doduše ima mnogo, ali da nisu bogzna kakvi junaci. Kad je došao Caru, Ivan zbilja tako i kazuje. Car zaziva poglavice na večeru u oči svoje slave. Napijanje i razgovor o slavi. Miloš Obilić je čutljiv, neveseo, i Car ga pita šta mu je. Miloš veli da mu nešto gori desni obraz, i po tome mu se čini da čemu se desiti nešto neprijatno. Car, u namjeri, da ga razveseli, podiže pehar vina, nazdravlja Milošu, i prilikom te zdravice imenuje ga glavnim komandantom. Svi to primaju oduševljeno, osim Vuka Brankovića, koji na završetku izbacuje jednu dvosmiselnu frazu: »Ja se bojim i strah me je ljuto, da te ne bi izjela nevjera, da proplašiš od svoje milosti!«. Čuvši riječi Vuka Brankovića, svi su začutili. I Miloš je zaprepašćen, čuti i razmišlja. Car Lazar to krivo tumači, kao da je Miloš naumio izdaju, naviza ga »prva vjero, potonja nevjero!« Na to Miloš potegne sablju na Vuka, ali mu Banović Strahinja uhvati sablju i ne da mu da okrvavi sofru gospodarevu. Miloš ga za to poljubi u ruku. Vuka izguraju Jugovići napolje.

Miloš odgovarajući Caru na zdravicu, veli da nije nevjera nikad bio nit će ikad biti. Vidiće se na Kosovu, ko je vjera, ko li je nevjera. On se zariče da će sutra rano otići pod šator Muratu, rasporediti ga, stati mu nogom pod vilicu, i za znak toga djela skinuti mu prsten s ruke i kapu s glave, pa je donijeti u srpski stan. Izrekavši to i još neke sporedne riječi, izide iz careva šatora, a za njime Ivan i Milan. Ostali, po napustvu Juga Bogdana, učine raspored, kada i kako će koja vojska udarati.

Vuk, čim je stigao u svoj oko, podigne svoje oklopnike i prijeđe na drugu stranu Sitnice i smjesti onde svoju vojsku, a Turaka što je bilo na toj strani, prećeraju na drugu stranu, gdje je bio gros turske i srpske vojske.

IX. JUNASTVO MILOŠA OBILIĆA.

Obilić došavši svojoj vojsci, traži Ždralina da ide u Muratov tabor. Kosančić ga odgovara od te namjere. Miloš ga naziva zbog toga strašljivicom. Toplica se nudi Milošu da i on ide s njim. Sva trojica opreme konje i podu. Za malo vremena minu pokraj turskih straža neopaženi. A kad su ušli u tursku vojsku, okrenu sablje u natrag, da bi Turci mislili da su oni u prijateljskoj namjeri došli. Turci im otvaraju put. Kad su stigli blizu sultanovog šatora, opteče ih arapska straža, i zapita ih Idris-arapin: kud su pošli? Miloš mu odgovara da bi htio lično govoriti s carem Muratom. Na to mu kaže Idris, da otpaše sablju i skine čizme, podavije ruke i da ide caru. Ne će Miloš sablje da otpaše, ni da izuje čizama. Idris to javi caru, a Car naredi: neka ga pusti, u čizmama, i sa svim oružjem.

Miloš unide pod šator, a na polju ostanu Ivan i Milan držeći konje. Pred Milošem svi pod šatorom ustanu na noge, Mahmut-Paša ga uzme za ruku i posadi na svoje mjesto. Murat pita Miloša: ko je, kako se zove i zašto je došao? Da li je došao da ga uhodi, ili da mu posluži ili porad njegove glave. Miloš odgovara, da nije došao uhoditi, a može biti da će ga služiti, jer je čuo da je (Murat) junak pravi. Kazuje se po imenu i veli da je vjerno služio cara Lazara 12 godina. Na kraju ga je poslao Lazar u planinu da čuva putove od Turaka, a nije mu dao najma, a kad je poiskao novac, udario ga je (Lazar) po obrazu pred 30 vojvoda. Za to je došao Muratu, da bi se osvetio. — Murat ga pita: ko je vodio vojsku na Pločniku, ko je pogubio brata njegova, Osman-čelebiju i oteo 2 Osmanove žene? Miloš odgovara da je on to učinio u službi cara Lazara. Murat ga ispituje dalje: da li bi načinio pismo Lazaru i poslao ga po Milošu, u kom ga poziva na mir i da vrati vojsku. Miloš to odbija. To je Muratu milo, jer se uvjeri, da Miloš nije uhoda. Onda obećava Milošu mnoge darove, čin velikog vezira i da bude prvi do cara, ali da se — poturči. Miloš na to plane i odgovori Muratu uvredljivo. Murat na to pogleda dželata, a ovaj skoči da posiječe Miloša. Ali Miloš bi hitriji, posiječe dželata, i sve cko cara Turke, i raspori Murata. Samo je ostao Djezar Mahmut-paša, jer mu je bijela brada do pojasa, pa ga ne htjede Miloš pogubiti. Zatim istrči pred šator, dovat i svog konja, i sa svoja dva pobratima udari na Arape, i kasnije na svu tursku vojsku. Kad su se već skoro bili probili kroz Turke, padne na pamet Milošu, da je zaboravio skinuti prsten s ruke Muratove kao dokaz svoga čina, i vraća se natrag. U povratku gine najprvo Milan, pa Ivan. Milošu pogine konj, Miloš se brani pješice, ali mu se slomi koplje i sablja, i Turci ga uhvate.

X. U POČETKU, U BOJU PRVOME.

Iza ponoći došao je Vladeta vojvoda svojoj vojsci i kazuje raspored: kako i kad će vojska udariti. Od Zmijanja Rajko veli da nije dobro danju udariti na Turke, već da bi trebalo noću, i tako zbuniti Turke i njihove saveznike. Vladeta to odobrava. Rajko odlazi da malo uhodi turske straže. Na povratku naiđe na spavećiva Turčina i posiječe ga i odnese glavu mu u svoju družinu. Tada Bošnjaci udare, i tuku se do zore. Malo boja, mnogo pogibije. U stanu Cara Lazara pronese se glas, da Bošnjaka nema na desnom krilu, misli se da su pobjegli i sastali se sa vojskom Vuka Brankovića. Stojan Sredojević to po-

bija i veli da su Bošnjaci noću udarili na Turke, i stoga da se je ono zemlja tresla.

U taj čas dotrči jedno momče s Kosova i kori vojvode, što se ne biju s Turcima ili se ne predaju, nego su prepustili Turcima raju na milost i nemilost, te planuše sve kuće sirotinjske, a Turci robe, pale, svake jade grade.

Na to Car naredi pokret. — Biju Srbi, a biju i Turci, dosta jada s obadvije strane. Vladeta vojvoda šalje poruku Vuku Brankoviću da udari pred podne sa svojom vojskom, kad već udari sva ostala vojska. Vuk odbija to, izgovarajući se vrućinom, koja bi oko pola dana, onespособila oklopljene konje i junake.

XI. BIJU SRBI, A BIJU I TURCI.

Vojvode redom jedan za drugim miču svoju vojsku, biju se i ginu. Pojedini dvoboji. U glavnom su Srbi pobjednici. — Na to Bajazit šalje hitnu naredbu (srklet-buruntiju) Timurtaš-paši da odmah udara sa rezervom. Pred napad hodža šuvalija uči dovu (molitvu), a u pola molitve improvizuje govor, i kazuje pri-vidjenje, kako su se rajska vrata otvorila, i iz raja izišle hurije sa crvenim plahtama u rukama, da u njih kupe krv od mučenika (žrtava za din). Opominje, da se ovnovi hrane za ljubav žrtvovanja (kurban), a junaci za ovakove prilike, kad se treba žrtvovati i poginuti.

U tome sudaru ginu jedan za drugim srpske vojvode i njihove vojske. I careva sva izgibe vojska i osam Jugovića, sam ostade Boško. Cara Turci uhvatiše, svezaše i odvedoše Muratu.

Od Zmijanja Rajko ranjen i onesviješćen. Konj ga nosi preko Sitnice u tabor Vuka Brankovića. Vuk ga opazi i raspituje za Bošnjake. Rajko mu veli, da je sve izginulo i izranjeno. Onda Vuk digne svoju vojsku i odvede je u Komoran za Goleš-planinu.

XII. DVA MUSIĆA.

Žena Musića Stevana sanjala san. Kad se vojvoda probudio, on joj tumači san, po kojemu će svi Srbi izginuti. U isti mah donosi Vaistina sluga pismo od Cara Lazara sa poznatom kletvom. U pismu se kaže, da će bitka biti u petak. A tu je već noć između četvrtka i petka. Musić Stevan se boji da ne će moći stići na Kosovo i da će na njima ostati kletva.

Vaistina sluga alarmira vojsku i sakupi se brzo 1000 konjanika. Pošto je opremio tri konja, Vaistina se vraća u kulu da probudi obadva Musića. Sreća ga vojvodina ljubav, pobrati ga i moli, da ne budi gospodara, jer je ona koban san snila. Ali se sluga ne da navratiti na izdaju. On probudi najpre Stevana pa Lazara. Obojica se opreme i odlaze na Kosovo sa slutnjom da će poginuti. — Iza pola dana stigoše na Sitnicu i nadoše devojkicu, gdje bijeli platno, a na glavi joj svilen kalpak (po opisu Miloša Obilića). Musić iste kalpak, da ga pozna: čiji je. Kad ga je vidio, zaplače i poljubi kalpak. Kad su prešli preko Sitnice, Lazar pita Stevana: čiji je bio kalpak? Stevan mu kaže da je Milošev i da su sigurno okasnili. Obode konja. Malo za tim stignu na Kosovo. Stevan ode Caru i izmoli oproštaj. Dok se on razgovara s Carem, udarili su Arapi na njegovu vojsku. Pogibe Vaistina sluga, rani se Musić Lazar i Stevan ga podigne i odnese Caru Lazaru. Car uzima sestrčića Lazara na krilo, gdje ovaj za malo umire.

Pošto pokopaju Lazara, Musić Stevan odlazi vojsci, ali ne nađe ni jednoga druga, sve izginulo. —

XIII. BORILO SE PA SE UMORILO.

Pričešćivanje vojske. Najzad Miloš i njegova dva pobratima. Na izlasku iz crkve opazi Miloš Kosovku djevojku. Daje joj svilenu maramu za uspomenu i obećava joj da će je uzeti za Milana svoga pobratima i da će joj biti kum. Za njim Ivan daje grivnu i obećava biti joj djever. Milan joj daje zlatan prsten. U prehod sunca obilazi Kosovka po razbojištu, prevrće po krvi junake i umiva ranjenike i zaliva ih vinom. Naišla je na Orlovića Pavla i on joj reče, da su sva trojica ona poginula, koje ona traži. Orlović umre, a Kosovka uzme njegove noževe i udari se u srce. — U jutro lete dva gavrana s Kosova u Kruševac. Carica Milica pita ih šta je bilo na Kosovu. Gavranovi u glavnom kazuju šta je bilo. Pričaju o pogubljenju cara Lazara i Miloša Obilića. Dolazi Vladeta vojvoda ranjen na izranjenom konju. I njega pita carica o pogibiji, i on joj tačnije kazuje i odlazi. Za njim dolazi čelnik Golub, ranjen, na izranjenom konju. On sasvim detaljno priča o porazu, gdje i kako je koji glavar poginuo. Na to Carica Milica cvili i jadikuje sa svojim dvjema kćerima. — Međutim k dvoru Juga Bogdana donio je konj mrtva Boška Jugovića. Kad su ga sagledale snahe, zakukale su sve, samo majka nije kukala ni plakala, no se zamolila Bogu, da joj da mogućnosti da ode na Kosovo i da vidi ostalu djecu i starca Jug Bogdana. Išla je, našla je konje i hrtove, ali nije našla ni Juga ni sinova. Vratila se je doma i povelala sobom konje, pse i sokolove. — Oko ponoći vrišti Damjanov konj, jer nije donio svoga gospodara. U jutro donose gavranovi ruku i na ruci burmu. Ljuba Damjanova pozna da je to ruka njenog Damjana, najstarijeg Jugovića. Majka prevrćući ruku presvisne. —

XIV. NEKAD BJEŠE STALAC NA MORAVI.

Car Bajazit iskuplja ranjenike i šalje u pozadinu. Plijen ratni dijeli pravedno: Zdravim po jedan dio, ranjenim po dva, a poginulim (t. j. njihovoj djeci) po tri. — Zatim je sastavio divan (savjet) i imenovao paše i age. Nije bio paša Seidim, nego je došao po svršetku. Bajazit ga pita, gdje je bio, i on priča, da je išao sa spahijama i zaposio klanac da prepriječi put niz Toplicu. Tu je vidio čudo od konja u Prijezde vojvode Stalačkog. Bajazit na to kreće ostatak vojske na Stalač. Došavši tamo, poručio je Todoru Prijezdi da mu preda Stalač i pošalje sablju, konja i ljubu. Prijezda odgovara, da ne da ništa. — Po tome nastaje boj oko Stalača, juriš i potkopavanje laguma. Kad je doznao vojvoda, da su Turci kroz lagum (prokop) prodrli u grad, on naređuje ispad iz grada. Svi mu izginu, a on se jedini vraća, odsiječe konju glavu, prelomi sablju i zajedno s ljubom skače u Moravu. Iza zauzeća Stalača Bajazit obilazi polje i čuje, kako cvili neko među zarobljenicima. Na njegovo pitanje javlja se Srđa Zlopogledja i moli da ga pusti na otkup, ili da ga posiječe. Bajazit veli, da neće ni dinara, ako mu pravo kaže: koja su bila ona tri junaka na Kosovu, koji su mnogo Turaka pogubili. Zlopogledja mu veli, da su to bili Banović Strahinja, Boško Jugović i on (Srđa Zlopogledja). Car mu na to ostavlja da bira način smrti, a Srđa ište da napusti na njega 200 janjičara, da ga na sablje raznesu.

XV. DOCKAN DOĐE KRALJEVIĆU MARKO.

Marko dolazi ljutit od Leke kući. Malo kasnije dolaze glasnici i donose knjige. Jedna je od Budinskog kralja, druga od vojvode Mirka, treća od Cara Lazara. Prvom se poziva Marko u svatove da bude vjenčani kum, drugom na kumstvo da krsti dva blizanca sina, a trećom na boj na Kosovo. Marko se odlučio za Kosovo i sakupi 6000 kopljanika, opremi se i on i brat mu Andrija i polaze na Kosovo preko Tetova i Đakovice, da zaobidju Muratovu vojsku. Ali tako moraju preko zemlje Leke Dukadinca, koji ne da proći ni provesti vojske, jedno što hoće da ošveti krv svoje sestre, a drugo što misli da Marko Kraljević hoće da pomaže Turcima. To zadrži Marka dva dana i on izgubi 500 druga, i dođe na Kosovo kasno, gdje vidi da je srpska vojska izginula. Marko polomi od žalosti sve svoje oružje, samo zadrži topuzinu, pošalje Andriju s vojskom natrag, a on pođe sam po Kosovu da nađe pobratima Miloša Obilića. — Tražeći Miloša, našao je najprvo Bana Strahinića, pa onda Stojana Sredojeva, i oni su ga uputili prema Gračanici. Kod Gračanice našao je mrtva Ždralima i polomljeno oružje Miloševo, ali njega ne nađe. Odatle pođe Marko niz Kosovo i naiđe na tabor Mehmeda Arapa, gdje je nakupio mnogo robinja i avliju okitio osječenim glavama. Na 100 borića po jedna glava na svakom, a najviši od sviju borova čeka glavu Kraljevića Marka. Marko pogubi Arapina, oslobodi roblje, sahrani mrtve glave i zakune se, da će osvetiti izginule vitezove, osvetiti ili poginuti. —

»Kosovo« je, po ugledu na slavne svjetske narodne epopeje, sastavljeno od raznoraznih pjesama, koje u svome postanju ili obrađivahu istu temu ili sličnu, ili ne bjehu uopće ni u kakvoj vezi sa glavnim događajem. Ovom epopejom pokazao je Dimitrijević, na primjeru, kako su postale Homerove epopeje. Mnogo prije Pizistrata, i prije Solona, poznavao je jedan daroviti pjesnik (nazovimo ga: Homer) mnogo jelinskih epskih, i lirskih pjesama, i došao je na zamisao, da od njih načini oveće jedinstvene poeme. I, zasnovao je Ilijadu i Odiseju. On je zasnovao plan svojim epopejama, pa je, prema tome planu, sređivao pojedine stihove, misli, odlomke, epizode, i čitave pjesme. On je pojedine stavove prepletao i popunjavao mislima i stihovima iz drugih pjesama istoga ciklusa, a često i iz drugih ciklusa, i iz drugih dijalekata. Ali, čisto svoje nije dodavao ništa, ili vrlo malo.

Sada je jasno, da je Ilijada narodna epopeja, koju je, po svojoj osnovi, sastavio jedan pjesnik, od narodnih, i samo od narodnih pjesama, epizoda i stihova, a to se vidi iz nekoliko upoređenja Ilijade sa Kosovom.

Homer je htio, da dâ u jednoj cjelini što više pjesama, koje su obrađivale junaštva pri opsadi Troje i Tebe, ali nije mogao razvući pjevanje na deset i više godina, nego se ograničio, da

opjeva samo srdžbu Ahilovu i tako je prilično sačuvao jedinstvo vremena. Ilijada, doduše, prelazi trajanje srdžbe Ahilove, obrađuje borbu bogova, boj Ahilejev, pogibiju, otkup i sahranu Hektora, i borbe za nagradu u slavu Patrokla, te u svemu crta događaje pred Trojom od 51 dana. Kosovo uzima zadaću da prikaže, kako je bilo »kad se dvije udariše vojske na Kosovu polju širokome«, i premda počinje sa kupljenjem vojske na obje strane i završava bojeve malo podalje od Kosova, kod Stalaca, ipak se sva radnja događa otprilike u 34 dana.

Homer je rasrdio Ahileja, da ga na taj način ukloni iz boja, kako bi se mogli i drugi junaci odlikovati, Agamemnon, Diomed, Ajas, Odisej, Patroklo i drugi, jer kada bi Ahilej neprestano bio u boju, drugi ne bi stigli megdana podijeliti. — I u Dimitrijevića Kraljević Marko, taj narodni heroj svih Jugoslovena, zakasni na Kosovo, a Miloš Obilić rasrđen odlazi pod šator sultanu Muratu da ga ubije. Tako imaju mjesta i vremena ostali da pokažu svoje junaštvo.

Na taj način nema ni u Ilijadi ni u Kosovu ni jedinstvene radnje ni glavnog junaka. Ta su dva eposa na širokoj osnovi, narodni eposi, koji opijevaju čitave nacije, nižu tipove razno-likih junaka, iznose njihove vrline i sitne mane, zadovoljavajući i lokalne ambicije i provincijalne patriotizme.

Homer u II. pjevanju, st. 494.—759. nabraja ahejske vojskovođe, i koliko je koji vodio sobom lađa i boraca. A od 815. do 877 stiha, u kratko su nabrojani Trojci i njihovi pomoćnici. Tako je srpska vojska i njene vojvode izredani u V. pjevanju Kosova od stiha 306. do 1506, a u XI. pjevanju su opet ukratko spomenute srpske vojske i vojskovođe, a i turske poglavice, turska plemena i njihovi pomoćnici i saveznici. — I kao što u III. pjevanju Ilijade sjedi Prijam sa trojskim starcima na kuli kod skejskih vrata, i gleda junake ahajske i pita snahu Helenu, koje je koji, a ona mu ih po opisu poznaje i kazuje, — tako i u VI. pjevanju Kosova Hafiz Čelebija s jele gleda srpsku vojsku i njezine vojvode, pa ih opisuje bratu Bajazitu, a ovaj ih po opisu poznaje.

I uhode se šalju među neprijatelje, i u Ilijadi i u Kosovu, i obećavaju se nagrade za uspelo uhođenje.

Starina Nestor pita Ahajce (II. X. 204.—210) »Ne bi li se kogod pouzdao u smiono srce i pošao među Trojce, ne bi li kojega uhvatio dušmana, i ne bi li govor možda čuo med Trojcima, šta med sobom vijećaju, kane li ostati kod lađa blizu, il

će se povratiti u grad.« A car Lazar pita u VII. pjesmi Kosova (282 strana)

„није л' мајка родила јунака
и мени га у војску спремила,
који би се могло поуздати,
да уходи Муратову војску?“

I kao što na Nestorovo pitanje Danajci umuknu svi i ušute (II. X. 218), tako i na Lazarovo pitanje

„сво је друштво поникнуло ником,
неко гледа како расте трава.“

Nestor obećava uhadama po jednu ovcu od svakog gospođara, Hektor obećava kola i konje Ahilejeve, a car Lazar obećava

„бијелу му начинити кулу,
поклонит му уз кулу баштину,
на баштину намјестити овце, — —
а по врху хиљаду дуката.“

Kralj Agamemnon obećava Ahileju (IX. pjevanje Ilij., st. 122 do 157.)

»Sedam tronoga još nežeženih i deset zlatnih talenta, dva-
deset sjajnih kotlova i dvanaest konja debelih trkača, što košije
stekoše trkom. Sedam ću dati mu žena Lezbijanki, i s njima će
poći još Brizejida, a dadnu li nam bogovi razoriti Prijamov grad,
neka on u njega uđe, i natovori punu lađu zlatom i mjeđu, i
neka izabere dvadeset najljepših trojanskih žena. A kad dođemo
u ahejski Argos, neka mi bude zet, neka izabere od mojih triju
kćeri hoju hoće i neka je vodi bez ikakve mirbe, a ja ću mu
mnogo darova dati, koliko još niko ne daje kćeri. Sedam ću mu
naseljenih pokloniti gradova, svi su uz more, oni će ga poštovati
kano boga, i davaće mu obilat danak.«

A Murat obećava Milošu (IX. pjevanje Kosova, strana 354.):

„први ћу ти ја дар даровати,
дванест турских под оправом коња,
други ћу ти ја дар поклонити,
два товара и сребра и злата,
накићених бисером хаљина,
и оружја доста јуначкога;
трећи ћу ти ја дар поклонити,
три товара јаспре свакојаке,
и синију од сребра сковану; — —

даћу теби стотину читлука,
и даћу ти дванајест градова,
на обали крај Црнога Мора;
даћу теби моју султанију,
чинићу те великог везира,
стимаће те паше и рицали,
не ће бити у мене бољег;
даћу теби мухурлију ђорду,
на њој мухур цара османскога,
и даћу ти турали фермана,
да од тебе старијега нема,
већ да радиш, што је теби драго;
и сједићеш уз моје кољено,
а под мојом златном перјаницом.“

A nije ovo, kao ni ostale citirane stavove spjevao sam Dimi- trijević i unio ih u svoje Kosovo, da bi više ličilo Ilijadi, i bilo umjetna kopija njezina kao Enejida, već su te stihove ispjevali narodni pjesnici, pronosili su ih guslari, rapsodi, zapisali su ih i štampali skupljači i izdavači, a — po svoj prilici — ni jedan od njih nije ni znao, da tako nešto nalik ima u Ilijadi.

Ovo dvadesetak stihova napr., izvađeno je iz Byka Караџића II. knj. pj. 95, st. 114; Bogolj. Petranovića III. knj. pj. 56, st. 187, 188; Srete Stojkovića „Краљевић Марко“, pj. 112; Gjorgja Drago- vića pj. 26, st. 72, 73; Matice Hrvatske knj. IV, pj. 50, st. 192—227. i Koste Hoermanna II. knj. pj. 26. st. 370.

Kad je u pohodu vojska na udarcu, onda je Homer prati ovako (Ilij. IV, 422—428) »Kao o prebučni brjeg kad udare valovi morski jedan za drugim gusto, a Zefir goni ih vjetar; oni se naj- prije dižu na pučini, zatim se lome oni o suho i ječe veoma, kri- vuljasti idu i u vrhunac se penju i morsku izbacuju pjenu: tako se danajske čete bez prekida micahu tada jedna za drugom u boj ...«

A Kosovo, u XI. pjevanju, st. 1—14 bilježi to ovako:

„Или грми, ил се земља тресе,
ил удара море о брегове,
ил вјетрови у више планине;
ил се оре стјене низ планине,
ил змајеви муте кроз вихоре,
ил се виле бију боровима?

Нити грми, нит се земља тресе,
 нит удара море о брегове,
 нит вјетрови о више планине,
 нит се оре стјене низ планине,
 нит змајеви муте кроз вихоре,
 нит се бију виле боровима,
 већ је српска ударила војска,
 редом, широм, преко поља равна.

A to je izvađeno iz: Bog. Petranović III, pj. 38. st. 1—6; Vuk Karadžić VI, 76, st. 5, 6; Vuk Kar. VIII, 27, st. 42, 47; Kosta Hoermann I, pj. 2, st. 1553.

A kad se sudare dvije vojske, onda se njihova vika i buka prikazuje u Ilijadi »kao da se more uspljuskuje k čadorima i lađama crnim; valovi morski tako ne huče o obalu bijući, kada se iz mora dignu, uz teško duvanje Boreja, niti se u planinskom dolu čuje toliko praskanje ognja, kad bukne, da čitavu sažeže šumu; ni vjetar tako ne huji uz brsnata stabla, vjetar koji najvećma zna gruhati u bjesnilu svome, koliko trojanski i ahejski glas bijaše tada«. (Ilij. XIV. 392.—400.)

Kosovo, u XI. pjevanju, strana 413, slika to ovako:

„Два се силна вјетра ударише,
 свим водама они зањихаше;
 стаде црне земље тутњавина,
 задрхташе горе и планине,
 затресе се дрвље и камење,
 студене се воде помутише,
 па се мутне воде успуљукују.
 зелене се повијају јеле,
 врховима о тле ударају.
 То не била два вјетра силена,
 већ се двије војске састадоше,
 ђе се среле ту бој заметнуле.“

To je uzeto iz: Bog. Petranović I, pj. 8. st. 4; B. Petranović I, 9, st. 5—7; B. Petranović I, 29, st. 55, 56; Ogledalo srpsko I; Vuk Karadžić VIII, 50, st. 80; V. Kar. IX, 1, st. 334; i Vuk Kar. IX, 14, st. 1086. —

A kad vojska ide, onda tutnji zemlja i pod Trojom i na Kosovu; Ilij. II. 465 »A zemlja zatutnji strašno od topota konjskih i ljudskih nogu«; Ilij. II. 781. »A pod njima zemlja sve tutnjaše,

kao kad se Zevs bog srđi i bije zemlju.« XX. 157.—158. — »pod nogama tutnjaše zemlja, kada se kretahu.«

Kosovo X., str. 371.

„Кад потече дванест хиљад коња,
кад затутњи земља на Косову,
рекао би и заклео би се,
да се ведро небо проломило,
ил је пало небо на земљицу,
па се земља од страха потресе.“

(Узето из: Петр. I, 21, 206—207; Вук Караџић VII, 15, 287—289.)

Kosovo X, str. 376.

„Поље јечи, ведро небо звечи,
од пјешака и од коњаника“

(Из Богољ. Петран. II. 37, 149—150)

Kosovo VI, str. 250.

„Стаде бахат сурих бедевија,
Једрене се из темеља тресе,
од велике силе и војника.“

(Из Вук Караџ. III, 78, 145 и VIII, 73, 196—197)

Kud prolazi kakva viša sila, drmaју se brda i planine, —
Ilij. XIII, 15. »Pođe koračajuć brzo; pod nogama besmrtnim planine su se i široka drmalа brda,« — а u Kosovu VII. pj. str. 257:

„Повише се брда и планине,
врховма се преко воде љубе!
не отпада камен од камена,
нит се земља у поток просипа,
нит се гране с горе одламају.“

(Из Богољ. Петран. I, 29; 96—100)

Kad se hoće da istakne mnoжina vojske, Homer veli: »bude ih na polju, koliko cvijeća ima u proljeće, koliko lišća (Ilij. II, 468, ili

»Ima premного njih ko pijeska i kao lišća« (Ilij. II, 800), — а Kosovo veli, VIII. pj. str. 316,

„Бих рекао и бих се заклео,
да је више у Турчина војске,
нег зелена на горици листа,
и на земљи траве детелине.“

(Из Бог. Петран. II. 9; 224—227.)

I jedni su i drugi junaci odjeveni i oružani srebrom i zlatom.

Agamemnon ima (Ilij. XI, 17—42.) »nazvuke krasne, što ih kopče od srebra držahu kruto,« zatim na oklopu »prema vratu sa svake strane pa tri se zmaja dizala u vis«, a mač imaše »na kojem klinci blistahu zlatni, a korice bjehu od srebra, zlatno remenje bješe na koricama«. »Remen na štitu bješe od srebra, na njemu se zmija plavkasta motala, a tri u zmiје bijahu glave«. — »Šljem na glavu metne s konskijem repom i kita odozgo se tresаше страшно.«

A Kosovski junaci mahom imaju zlatne i srebrne kopče na nogama i puca na prsima. U XI. pjesmi, na str. 406 ima Musa Čelebija

„доламу, од црвене млетачке кадифе,
низ њу пуца с обадвије стране
свако тежи по по литре злата . . .“

„Уз прси му оплетене гује,
под грлом му главе саставиле,
када јунак макне раменима,
под грлом му зијевају гује;
би рекао и би се заклео,
да ће гује заклати јунака . . .“

— „а припасо сабљу димишњију,
све јој коре у злато залите,
уз коре је оплетена гуја.“

(Из Коста Херман I, 32, 889, 896—902; 931—933; и из В. Кар. VI, 49; 168, 169.)

Prije, no će se mejdan dijeliti, izlaze prisni drugovi, pa razmjere prostor za mejdan. U Ilijdi III, str. 314, 315

»sin Prijamov Hektor i s njime divni Odisej izmjere najprije prostor za mejdan; «a tada u srijedu stupe med Trojce i med Ahejce» (341). A u XI. pjevanju Kosova, strana 407.

„те пољану копљем раздјелише,
и јуначки мејдан размјерише:
у дуљину шездесет копаља,
у ширину двајест и четири. —
А двије војске стале, па гледале,
како ће се мегдан дијелити.“

(Из Кос. Херман II, 49; 463; Матица Хрватска III, 3; 480; и IV, 28; 953, 954; Вук Караџић IV, 32; 205.)

Kad se rvu dva dobra junaka, onda to Homer opisuje ovako (Ilij. XXIII, 714—720.)

»Čvrsto ščepaše ruke silovite leđa, te ona stanu grohotat, i znoj ih obojicu oblije vlažni; masnice guste se ispnu po rebrima i po ramenima, masnice crvene od krvi obojici.« »Niti je svaliti mogo Odisej ni na tle oborit niti je mogao Ajas, jer jaki se ne da Odisej«.

A Kosovo IV., str. 171 i 172 veli:

„Па се онда у кости узеше,
колко су се слатко приватили,
обојица токе саломеше,
па се токе у траву сасуше;
— — носише се љетни дан до подне,
и зелену траву погазише,
рвали се четири сахата,
да се не зна чиј ће мегдан бити,
ударила сила на бијеса;
недаде се преклонит Алија,
већ Страхину омахује бана,
све се јадан дочекује Бане
на кољена и на десну руку,
па га Турчин оборит не може;
стало јарко напред неба сунце,
сунце стало, па се загледало
ђе с' носају два добра јунака;
док Турчина пјене попануле,
бијеле су како горски снијег,
Страхин-бана бјеле, па кржаве...“

(Из Вука Кар. II, 44; 677—680; VI, 13; 79; VI, 58; 170, 171; Богољ. Петран. III, 18; 247; Коста Херман II, 49; 551; II, 44; 567—569; II, 45, 173—175.)

Па и кад се junaci sa svojim konjima razgovaraju, i kad ih potiču na teži i veći podvig, potsjećaju ih na dobru njegu i hranu. Tako Hektor veli svojim konjima: (Ilij. VIII, 185—191.)

»Ksante i Podarže ti, i Etone i divni Lampe, sada mi platite njegu, što njome častila mnogo vas je Andromaha...; medenu pšenicu vama Andromaha davaše prvim, vina vam m'ješšaše ona, da pijete, srce l' vam ište, prije no meni...«

A Ban Strahinić kaže svome Dogu u IV pjesmi Kosova, str. 175:

„Мореш, Ђого, утввити врјеме,
кад на Бањској преврже година,
кад је ока зоби дукат била?
Сви јунаци коњма узмакоше,
ја сам ти је вавјек узимао,
и натицо јутром и вечером,
ја сам теби примицао, Ђого,
примицао и тебе товио,
Ђого, брате, рад данашњег дана;
сад попамти господару своме!“

(Узето из: Коста Херман II, 65; 833—839; и из Мат. Хрват. II, 44.)

Dosta sličnosti ima i u gestima ožalošćenje udovice trojske i kosovske. Tako Andromaha, u XXIII pjevanju Ilijade, str. 460—474.

»iz sobe odmah izleti na mahnitu nalik, srce se bacalo u njoj, i dvorkinje pođu za njome. A kad dođe do kule do gomile ljudi, tad stane, obazre se na zidu i opazi, kako je Hektor vučen pred gradom trojskim, a neštedice ga k lađam ahejskim koritastim brzonogi konjici vuku; mrak se na obje oči Andromahi crni navuče, ona se unazad sruši i izdahne svijest iz sebe. Upletci blistavi njoj daleko spanu sa glave, kapa i načelak spane i ukosnik pleteni njojzi i povezača, što je od zlatice od Afrodite dobi u dan, kad Hektor sjajnošljemac vodio nju je Eetionu iz dvora, darivao je darima silnim. Zaove okolo nje se i jetrve u hrpu skupe.«

A ljuba Boška Jugovića, u XIII pjesmi Kosova, na str. 481, kad je konj donio njezinog Boška na kapiju,

„итро слети низ танану кулу,
гологлава млада, без оглавја,
раскосмана како мушка глава,
распасана, без свилена паса,
босонога на мермер авлију...“

Па кад се уверила, да је Бошко мртав,

„више њега бијући се паде,
паде лицем на камен студени,
она паде, па се обезнани.“

Истрчале од двора дворкиње,
истрчало осам јетрвица,
истрчала Југовића Мајка.“

(Узето из: Кос. Херман I, 7; 237; Вук Караџић VII, 26; 69, 70; Богољ. Петрановић I, 268; 5, 6. Онда: Вук Караџић V, 256; 51; и II, 45; 96, 97; Мат. Хрватска I, 63; 100.)

Има још безброј сличних упоређења у Илијад и Kosovu, од којих није ни једно нарочито узето, узajмлјено, преведено, нити је плагијат, него као и досад citirana, свако napose, и сва skupa доказују, да су и српске и јелинске народне pjesme настале од истих elemenata, да су им поједини sitni saradnici bili ljudi iz naroda, većinom prosti seljaci. I, као што је од тих narodnih elemenata и мотива, од epizoda, priča и pjesama, napletena, dopunjena, načićena, načičkana, sastavljena и načinjena narodna epopeja Kosovo, isto су тако postale и јелинске народне epopeje Илијада и Одисеја.

I, као што је некад Homer bio prvi učitelj svakom inteligentnom Jelinu и Rimljaninu, тако ће неминовно за кратко vrijeme biti Kosovo neophodna knjiga svakome pismenom Južnom Slovenu,* који hoće да се бави literaturom, pjesništvom и retorikom. Jer pored punoće, bogastva и čistoće srpsko-hrvatskog jezika, ту ће naći neiscrpno blago narodnih мотива и слика, išaranih са изабраним epitetima, tropima и pjesničkim figurama.

Pored posve pravilnih oblika naći ćete pođjekoji arhaizam, који čini ugodnu promjenu.

Na str. 30.

„Што шаљете дванајст талаца,
имате их, даћете их **Турком**.“

(Из Вук Караџић IV, 6, 46, 47.)

Na str. 281.

„Нек се сјаје, нек се моје **знаје**.“

(Из Вук Караџић II, 36; 65.)

* Treba priznati да је srbohrvatska narodna epika doprinijela свој знатан dio postignuću oslobodjenja и ujedinjenja Srba Hrvata и Slovenaca у једну nezavisnu državu, што је pisac ovog članka predviđjao već prije oslobodjenja. (N. Zupanić, Jugoslovenska romantika. »Ljubljanski Zvon« 1902, str. 832 до 839). Bez sumnje biće у budućnosti naše narodne epopeje што је »Kosovo« Laze Dimitrijevića vrlo važno čtivo за nacionalno и moralno vaspitanje jugoslovenske mladeži и то у толико većој mjeri у koliko budu ove epopeje vremenom estetski čistije и svjetlije.

Ima i po gdjejkoji neologizam; na pr. na str. 205.

„Стоји звека **тракиперја** златна.“

(Из Вук Караџић VI, 61; 14.)

Od mnogih tropa i figura, kojima je knjiga krcata, uzeću samo nekoje, kako mi šta dođe pod ruku, na dohvat.

Već u samome proemionu imamo aliteraciju

„сва се сила сломи на Косову,“

(Из Вук Караџић II, 89; 371.)

zatim epiforu:

„Од Турака нешто и **остало**,
а од Срба и што је **остало**;“

(Из Вук Караџић II, 45; 143, 144.)

ра hiperbolu:

„Паде крвца коњу до стремена,
јунацима до свилена паса,
по њој плове коњи и јунаци;“

(Из Вук Караџић II, 55; 25—27)

i anaforu:

„ђе погибе српска госпоштина,
ђе погибе српска царевина;“

(Из Вук Караџић IV, 55; 494 и II, 58; 57.)

i perifrazu:

„докле траје сунца и Косова;“

(Из Вук Караџић IV, 28; 452)

i apostrofu:

„Срби, браћо, и Богу је жао!“

Imamo silu upoređenja (komperacija). Тако на str. 384.

„Шта се бјели наспред Бивољака?

Ил је снијег, ил су лабудови,

ил су бјеле на збојеве овце;

ил играју планинске девојке?

Нису оно на збојеве овце

јера би их чобан узбијао;

нит играју планинске дјевојке
јер би коло ишло наоколо;
да је снијег већ би окопнио,
лабудови већ би одлећели.
Нит је снијег, нит су лабудови,
већ је шатор Вука Бранковића.

(Из Вук Караџић III, 81; 1—6; Мат. Хрват. V/I, 27; 5; и II, Дод. 40.)

Na str. 504.

„Нисам риба да по мору пливам,
ни кошуља да на кули висим,
нисам дрво да на ватри горим,
ни шеница да ме млини мељу,
нит сам курва да ме растржете,
растржете коњма на репове.“

(Из Вук Караџић II, 52, 70—73.)

Metonimija: Na str. 495.

„виде смртну уру пред очима.“

(Из Вук Караџић IX, 25; 136.)

„краво му све до руке гвожђе.“

(Из Матица Хрватска IV. 50; 986.)

Onomatopoeja, na str. 258.

„стоји пролом од коњских копита,
стоји клекат коња и јунака,
стоји звука свијетлог оружја,
стоји кликта сивих соколова,
стоји квика хрта и бизина.“

(Из Вук Караџић IX, 28; 393; и IX, 7; 29—31)

Asonanca, na str. 60,

„под високом гором Бороговом;“

na str. 246,

„сво Косово поље поклопише;“

i str. 399.

„драм је ваља два дуката златна.“

(Из Вук Караџић II, 37; 36; и IV, Дод. 3.)

Antiteza, na str. 500.

„Или цвили вила нагоркиња,
ил завија из горице вуче,
ил је гују пожар опколио,
ил је оро тиће погубио,
ил је соко поломио крила?
нити пишти вила нагоркиња,
нит завија горјаниче вуче,
нит је гују пожар опколио,
нит је оро тиће погубио,
нит је соко поломио крила,
— већ је јунак Срђа Злопоглеђа.“

(Из Ђорђе Драговић 23; 5; Вук Караџић VI, 68; 3—6; и II, 52; 4; Огледало Српско 2.)

Klimaks (gradacija), na str. 373.

„А кад зора сину од истока,
кад се небо зором потпасало,
и Даница перо помолила,
иза горе провирило сунце,
теврљуге небу полећеле,
и прснули брљци по трњацим,
запјевале тице по уранцим.“

(Из Коста Херман II, 65; 256—259; и I, 2; 1597, 1598; Матица Хрватска IV, 40; 1805.)

ili na str. 363.

„До поноћи ведро небо било,
од поноћи наоблачило се,
црна тама сво поље застрла,
не види се звјезда ни мјесеца,
још је Богу и то мало било,
сташе пудат муње и громови,
и падати крваво камење.
Тад намигну Голеш на Скочине,
а Скочине на Врањин-Долине,
а Долине на Брда Вучија,
из Брда се магла помолила,
а из магле киша ударила.“

(Из Вук Караџић IV, 57; 493, 494; и VI, 48; 96—99; Коста Херман I, 7; 168—172.)

ili na str. 272.

„нема друма куд је пролазио,
ни паланке куд је долазио,
ни тавнице, ће се осуужио,
ни мејдана ће је погинуо,
ни бедема на ком му је глава.“

(Из Богољуб Петрановић III, 19; 136—138.)

U početku ovog članka učinio sam prijekor jugoslovenskoj literarnoj kritici i žurnalistici što je i suviše malo pažnje posvetila narodnoj epopeji »Kosovo«; no ogriješio bih se o pravednosti kad bih ćutke prešao preko dvaju prikaza, odnosno dveju kritika ove epopeje povodom njenog izlaženja. Prvo se javio slovenački književnik, Vladimir Levstik, koji je u podužem feljtonu »Slovenskog Naroda« u Ljubljani na duhovit način protumačio odnos između narodne rapsodije i narodne epopeje te pokazao u kojim granicama smije da se kreće jugoslovenski Homer kod stvaranja u pogledu sadržine i u pogledu arhitektonike: »Pesnik, ki smatra Kosovo za svojo snov in sebe za njenega gospodarja, lahko vstvari mojstrovino najvišje vrednosti, nikdar pa ne bo vstvaril našega kosovskega epa. Štirjaki za ta hram so že obsekani, stebri izklesani: pesniški genij rase je sam udaril nanje svoj pečat. Rekli smo, da imajo v narodni rapsodiji vse bitne stvari prečiščeni končnoveljavni izraz, ki se v svoji absolutni predstavotvornosti ne da nadomestiti. Dograditelj narodnega epa ne more imeti za ta izraz ne koristnih dodatkov ne dovoljenih izprememb: njegova naloga ni oblikujoča ampak spajajoča. Uravnovešena spojitev danih prvin v celoto, oprezno i smotrno krajšanje dolgoveznih postranosti v korist bistvenega, zmiselno čutno odstranitev dijalektičnih razlik, vse to je na temelju celokupnega gradiva — evo edine oblasti našega Homerja i čim već bo v njem resničnega pesnika in čim zanesljiviji njegov umetniški čut, tem većja bo verjetnost, da obvelja njegova zgradba kot tisto kar hoće biti: kot naš vsenarodni kosovski ep... Kosovska epopeja ne zahteva velikega pesnika, ampak najvećjega: tistega, ki bo zatajil samega sebe. Čakajmo ga s potrpljenjem... Kot zdrav korak proti smotru si lahko zapomnimo »Kosovo« sarajevskega zdravnika Dr. Lazarja Dimitrijevića. Pošteno je, skromno in polno pravega spoznanja. Čuteč, da narodna pesem ne trpi in ne more trpeti Dantea, ki bi

segal goslarju pod brado, je Dimitrijević zgradio svoj ep po njenem lastnem neizpremenjenem diktatu.«

Drugi kritičar, Jaša M. Prodanović, dobar poznavalac srpskog jezika i narodne poezije nije se toliko zanimao teorijom i prirodom narodne epopeje, koliko njenim sadržajem i pojedinostima. On u glavnom pravi Dimitrijeviću zamerke i gotovo ništa mu nije po volji. Ide čak tako daleko da izjavljuje na kraju, kao da je Dimitrijevićev spev Kosovo jako podbacio i promašio cilj. Za kritičara »ostaje ipak 'Lazarica' g. Srete Stojkovića kao najuspeliji pokušaj Kosovskega epa«. U pogledu zameraka u pojedinostima mogli bi se ponegdje složiti sa kritičarom pa i sam stvaralac epopeje bi dobro učinio kad bi po neku uzeo u obzir kod novog izdanja, no treba primjetiti da su mnoge omaške preterano prikazane i suviše podvučene. Nijedno delo na svijetu ne postoji bez omaške, čak ni sam svijet stvoren od Boga. Izgleda da Jaša M. Prodanović kod pisanja ove kritike nije bio dobro raspoložen da bio je »oštar«, kako i sam kaže. Zaista, bio je i suviše oštar. Priznajem Jaši Prodanoviću izvjesne primjetbe kao opravdane i treba da mu je avtor zahvalan za njih, no čudim se da nije primjetio, da su Jugosloveni dobili Dimitrijevićevim spjevom »Kosovo« svoju prvu i jedinu narodnu epopeju, a to znači jedan događaj u kulturnoj historiji. »Lazarica« naime Srete Stojkovića* ne predstavlja nikakvu epopeju. Prvo, »Lazarica« nema arhitektoniku jedne epopeje, drugo sastavljena je od veštački stvorenih delova kao i ulomaka iz narodne epike, koji su poredani prema hronologiji istorije jedan do drugog, bez prave organske veze, i treće »Lazarica« je više manje bez poetske vrijednosti. Sreta Stojković bio je možda dobar matematičar ili zoolog a bio je bez fantazije, bez umjetničke dinamike, bez umjetničkog stvaralačkog individualizma. Karakteristično za njegovo historijsko i prozaično shvatanje je podela »Lazarice«: »I deo, događaji pre Kosovskog boja; II deo, pripreme za Kosovski boj; III deo, događaji na Kosovu; IV deo, posle boja Kosovskog.« Tako radi hroničar no ne pjesnik.

Na zamerke Jaše M. Prodanovića odgovorio je autor** epopeje »Kosovo« podužim člankom punim duhovite šale i satire.

* Ср. Ј. Стојковић, Лазарица или бој на Косову. (Издала „Српска Књижевна Задруга“, књ. 101. Страна Х. + 271, 8^о.) Београд 1906.

** Ј. Димитријевић, Господина Јакова Продановића оцена „Косова“. („Гајрет“ Х, бр. 14, стр. 215—218.) Сарајево 1926.

Od Trojanskog rata do pojave Homera prošlo je oko 400 godina, a od Homera do čišćenja i savršenstva njegovih epopeja od prilike 600 godina. Od Vidovdanske bitke 1389 do Dimitrijevićevog »Kosova« prošlo je preko 500 godina a ne znamo kako dugo ćemo čekati da bude epopeja bez prijekora poput Odiseje ili Ilijade iz drugoga stolecja pre Hr., da bude sjala izbrušena u svojoj potpunosti. Ako bude išao proces svojim putem kao kod Grka biće čekanje dugo. Bez sumnje Dimitrijevićevo Kosovo neće ostati u svojoj prvobitnosti, možda će biti u glavnom ugladeno i popravljeno, no ostaće vezano za ime Laze Dimitrijevića ideja i metod stvaranja jugoslovenske epopeje.

I suviše bi me daleko odvelo nabranjanje figura, isticanje pojedinih slika i epizoda. Treba pročitati djelo, od korice do korice, i to polako, poistiha, sa poimanjem i razumijevanjem. Onda se istom može ocijeniti: kakvu vrijednost imamo u ovom narodnom eposu. On je prošao kod nas skoro neopažen. Uzroci su tome razni. Glavni je uzrok, što je u nas i među književnicima i književnim kritičarima mali broj, koji su klasički vaspitani. A i od onog malog broja kod Srba, vrlo je mali broj, koji znaju šta je narodna epopeja. A kod Hrvata i Slovenaca, i od onog malog broja klasički vaspitanih, vrlo ih je malo koji lako i bez naprezanja mogu čitati ćirilicu; pa nije čudo, što se je malo ko kanio da pročita pesmu od 17.000 stihova.

A da je ovaj epos pročitan onde gdje treba, i s onim razumevanjem kako treba, uvjeren sam da bi on odavno bio uvažen i nagrađen — kako treba!

Résumé: Die Jugoslavische Nationalepopöe »Kosovo«.

»Die Epopöe von Kosovo verlangt nicht einen grossen Dichter, sondern den grössten, denjenigen, der sich selbst verleugnen wird. Warten wir auf ihn mit Geduld!«

Vladimir Levstik,
Von der Rhapsodie zum Epos. Ljubljana 1924

Die Jugoslaven haben ihre Nationalepopöe »Kosovo« bekommen. Sie wurde von Dr. Lazar Dimitrijević geschaffen, einem Arzt aus Sarajevo, der sich im Leben nicht nur mit seinem praktischen Beruf beschäftigt hat, sondern auch mit Literatur und Dichtung.*

* V. Levstik. Od rapsodije do epa. Razmišljanja ob Dimitrijevićevem »Kosovo« (»Slovenski Narod«, LVII, št. 127, 128, 129). Ljubljana 1925.

Obwohl über Dimitrijević's Epos an einigen Stellen geschrieben wurde, kann man sagen, dass seine Erscheinung im allgemeinen unbemerkt und unberücksichtigt geblieben ist. Das könnte vielleicht bedeuten, dass sein Werk nicht gelungen sei, und dass man daher über dasselbe hinweggegangen wäre; es könnte aber auch sagen, dass sich die jugoslavischen Literarkritiker nicht bewusst sind, was eine Nationalepopöe für ein Volk bedeutet. Oder ist der Zeitgeist dem Schaffen grosser romantischer Dichtungen feindlich gesinnt? Wie es dem auch sei, muss man doch betonen, dass die jugoslavische Presse dem Auftreten der negroiden Tänzerin Josephine Baker in Beograd zehnmal mehr Aufmerksamkeit schenkte als dem Erscheinen der serbischen Nationalepopöe »Kosovo«.

Heute haben wir Jugoslaven unser »Kosovo«, unsere Ilias, und das bedeutet ein Ereignis in der Kulturgeschichte unseres Volkes.

Die slavischen Völker, besonders die östlichen, sind in ethnografischer Hinsicht noch frisch, sie befinden sich noch im Lichte des Abendrothes ihres heroischen Zeitalters und sie schaffen noch Volkslieder. So werden die Kämpfe und die Führer des serbisch-türkischen Krieges (1912—13) und des Weltkrieges besungen, die furchtbaren Leiden der Verwundeten, die Ärzte und die barmherzigen Schwestern, welche die Kranken und Verwundeten gepflegt haben. Es ist nur schade, dass diese Lieder nicht während dieser Kriege und unmittelbar darauf aufgeschrieben und gesammelt wurden, da sie der moderne Zeitgeist meistens in Vergessenheit geraten liess.

Von allen Völkern Europas besitzen die Serben den grössten Reichtum an Nationalpoesie, die sowohl durch ihre Quantität, als auch durch ihre Qualität hervorragend ist. Goethe selbst mit seinem verfeinertem Geschmack war über die Schönheit des serbischen Volksliedes entzückt. Etwas aber fehlt den Slaven trotz ihres Reichtumes an Liedern: sie haben keine harmonischen Gesamtheiten, die sich um ein bestimmtes grosses Ereignis des nationalen Lebens und der nationalen Geschichte gruppieren würden, sie haben keine Epopöen. Sie haben dichterische Perlen und Diamanten, aber mit ihnen kann sich die Volksmuse nicht schmücken, da sie nicht in ein harmonisches Gesamtwerk eingereiht sind, da sie keine Perlenschnur und kein Diadem bilden.

Bis heute ist es den Russen nicht gelungen, von ihren Nationalliedern vom Fürsten Vladimir eine organische Einheit zu bilden, und das gleiche war auch der Fall bei den Serben bis zum Jahre 1924.

Erst Lazar Dimitrijević hat seinem Volke ein solches grosses Werk geschenkt, die Nationalepopöe »Kosovo«. Er hat die Lieder gesammelt, die die Katastrophe am Vidovdan des Jahres 1389 und das Amselfeld behandeln, er hat sie mit anderen gleichzeitigen Liedern ergänzt, sie in ursächlichen Zusammenhang gebracht und aus dem Allen ein organisches Ganzes geschaffen. Der Hauptgang des Ereignisses ist durch Episoden erweitert. Zwei Mächte kämpfen gegeneinander, die Serben und die Türken schlagen die blutige Schlacht von Kosovo im Jahre 1389, die ersten in der edlen Absicht, ihre Freiheit zu bewahren, die zweiten aber als Angreifer, um die Freiheit dem serbischen Volke zu rauben und auf seine Rechnung ihren Staat zu vergrössern. Da schon a priori der Verteidigungskampf um die eigene Freiheit edler ist als die Bekämpfung der fremden Freiheit, so gewinnen die Serben an Sympathien und Ehre, da sie ihre heimische Scholle und ihre Religion verteidigen, da sie das Cristentum vor dem Islam beschützen.

Das serbische Heer wurde am Amselfeld zugleich mit seinem Herrscher vernichtet, aus mehreren Gründen, die ihrem ethischen Werte nach sehr verschieden sind. Erstens war die serbische Armee dreimal kleiner als die türkische, zweitens entstanden Unstimmigkeiten zwischen den serbischen Anführern, denn die Volkstradition schreibt die Niederlage dem Streite zwischen den Schwiegersöhnen des Zaren zu, dem Miloš Obilić und Vuk Branković, welch letzterer in den Augen des Volkes Nationalverräter wurde. Die dritte Ursache des Unterganges war aber eine höhere Kraft, das Schicksal, dem Niemand auf Erden entgegen gehen kann.

Das tragische Moment in der Epopöe von Kosovo bildet der Brief der Muttergottes, welcher den Zaren Lazar vor die Alternative stellt, entweder das himmlische oder das irdische Reich zu wählen.

Nachdem sich der Zar Lazar fürs Himmelreich entschlossen hat, richtet er alle seine Vorkehrungen darnach, und er bemüht

sich, dass alles »heilig und dem lieben Gott angenehm« sei. Er lässt eine Kirche aus Purpurstoff am Amselfelde errichten »aus dem Gelde des Zaren, aber ohne Tränen der Waisen«. Er gibt den Befehl, das ganze Heer müsse die heilige Kommunion ohne vorhergehende Beichte empfangen. Da es auch bei den Serben ein ungewöhnlicher Vorfall war, dass im Angesichte des Kampfes das letzte Abendmahl eingenommen wird, so wird das sogar vom Lied betont: »Schwere Mühe und schwere Not, wo gesunde Leute das heilige Abendmahl einnehmen und für den baldigen Tod bestimmt werden.«

Diese Epopöe behandelt den Zusammenstoss zweier Kontinente, zweier Kulturen, zweier Religionen, zweier Rassen, zweier Moralen. Ausser vieler bekannter Feldherrn und Adeliger gingen zugrunde auch der serbische Zar Lazar, der türkische Sultan Murat und sein ältester Sohn Jakub. Die Asiaten haben durch ihre Überzahl die Europäer erwürgt, die damaszener Säbel und die sarazenischen Speere haben die jugoslavischen Klingen und Schwerter besiegt, der Islam triumphierte über das Christentum, aber die christliche Moral blieb unbesiegt, die Jugend schwur, »fürs hochheilige Kreuz und die goldene Freiheit« zu kämpfen, über fünfhundert Jahre wurde der Rachedanke für Kosovo kultiviert und von Geschlecht zu Geschlecht überliefert, bis zum endlichen Erfolge.

Es wäre jedoch verfehlt zu glauben, die Epopöe »Kosovo« sei ein vollkommenes Meisterstück ohne jeglichen Tadel. Im Gegenteil sind wir von vornherein überzeugt, dass sie einer Verbesserung bedürftig ist und dass ihr Verfasser zuerst die grosse Feile an sie anlegen wird. Die feinere Arbeit, das Reinigen und Schleifen des groben Diamanten bleibt aber der Nachwelt vorbehalten. Das ist auch bei den griechischen Epopöen (Ilias, Odyssee) der Fall gewesen; denn es vergingen von der Entstehung derselben bis zur endgiltigen Redaktion etwa 600 bis 800 Jahre.

Die Südslaven haben in Lazar Dimitrijević ihren Homer bekommen; wahrscheinlich werden ihm bald verschiedene Homeriden folgen. Wir müssen aber am Ende zugestehen, dass die Epopöe »Kosovo« schon in ihrer ersten Fassung und Ausgabe etwas bewundernswürdiges und großartiges ist und dem künstlerischen Werte nach den Werken jener Schriftsteller gleichzustellen ist, die sich um den literarischen Nobelpreis bewerben.

KOSOVO.

Sastavio Lazar Dimitrijević.

Mili Bože, čuda golemoga!
 Da je bilo stati, pa gledati
 kad se dvije udariše vojske
 na Kosovu, polju širokome:
 jedno srpska, a drugo je turska!
 Nije šala: sto hiljada Srba,
 a Turaka tri stotin hiljada;
 sva se sila slomi na Kosovu.
 Od Turaka nešto i ostalo,
 a od Srba i što je ostalo
 sve ranjeno, i iskrvavljeno.
 Pade krvca konju do stremena,
 junacima do svilena pasa,
 po njoj plove konji i junaci;
 a junačke kosti ostadoše
 da ih kljuju orli i gavrani.
 Znati će se onde koštunica
 dokle traje sunca i Kosova,
 da pās pās priča i kazuje
 gdje obadva cara pogiboše,
 sultan Murat i care Lazare,
 gdje pogibe srpska gospoština,
 gdje pogibe srpska carevina, —
 Srbi, braćo, i Bogu je žao!

I pjesma.

DVA SE SILNA CARA ZAVADILA.

Grad gradila Nagorkinja vila,
 na visokoj na Šari planini,
 na planini, na vrh Ljubotena,
 đe se legu orlovi krstaši,
 đe se kriju vile i zmajevi,
 đe se viju magle i oblaci,
 đe se biju bure i vjetrovi,
 đe pucaju munje i gromovi.
 Ne gradi ga čim se gradi grade,
 ne gradi ga krečom, ni kamenom,
 ni mermerom, a ni kositerom,
 borovinom, ni javorovinom,
 nego košču konjskom i junačkom.
 Kule gradi od junačkih glava,
 i ograde od oštarih kopolja,
 od nadžaka, i od buzdovana,

a kapije od krivih sabalja;
 brave meće vilice junačke,
 kvake meće udovičke ruke,
 ključanice oči djevojačke.
 Kad je vili grāde ponestalo,
 mislila se šta će i kako će:
 odakle će građu nabaviti?
 Sve mislila, na jedno smislila.
 Razvi krila, na poleće vila,
 i odleće u goru zelenu,
 pa uvati visoka jelena,
 ta jelena od sedam godina;
 i uvati dva orla krstaša,
 otkide im sva četiri krila,
 od krila im sedlo napravila,
 osedlala visokog jelena,

vitinom ga lozom opasala;
 i uvati dva debela smuka,
 dvije praće od njih načinila;
 pak uvati dvije tanke guje,
 i oplete uzdu zmijovitu,
 te jelena njome zauzdala;
 treću zmiju uze ko kandžiju;
 jelenu se na ramena baci,
 da počera brzoga jelena
 do zelenog u gori jezera;
 te uvati utvu šestokrilu,
 otkide joj do ramena krilo,
 od krila joj sablju načinila,
 sjeći može i goru, i travu,
 i po zemlji studeno kamenje,
 ni o njeg se otupiti ne će;
 pak uvati mrku međedinu,
 manu sabljom, osječe mu glavu,
 pa napravi balčak od jelike,
 na nj natuče od međeda glavu,
 od glave mu topuz napravila;
 vire zubi iz međeđe glave
 kano čavli iz teška topuza.
 Pak posjede vila na jelena,
 otište ga strmo niz planinu,
 dovati ga zmijom po ušima,
 stade dreka visoka jelena,
 stade cika šarovite guje,
 stade klika Nagorkinje vile.
 Tako vila Ovčem Polju dođe,
 i preleće preko polja ravna
 ko na nebu kad se prospe zvjezda;
 po tri sata pred vjetrom iđaše.
 Prođe polja, i prođe planine.
 Prije zore i bijela dana
 prjeđe humku srpsku i otmansku
 đe je zemlja krvi poželjela,
 gavranovi od junaka mesa;
 i osvanu na Maleš-planini.
 Od Maleša do Pirin-planine
 ima ravno trideset karaula,
 a u svakoj je po trideset stražara;
 na granici naučili Turci,
 naučili biti na mejdanu,
 krvavom se rukom umivati;
 tu jelenu vila pritužila,
 udara ga zmijom po rebrima,
 ispretura turske karaule,

isiječe mlade serhatlije,
 pa otalen okrenu jelena.
 Malo vrijeme, za dugo ne bilo,
 dođe vila pod Rcdop planinu,
 u zeleno polje pod Jedrenom,
 i odjaha suroga jelena,
 pusti zmije u sivo kamenje,
 a jelena u goru zelenu.
 Tad se vila tevdil učinila:
 načini se delibaša Huso,
 od delija carskih serhatlija,
 što čuvaju serhat i krajinu;
 uze na se protrule haljine.
 Najnaprijed džemadan cbuče,
 džemadan je od bijela sukna,
 svakojakom čovom iskrpljen je,
 i na krake od saje čakšire,
 saja spala, ostala postava;
 pa obuče bijelu dolamu,
 dolama je od bijela sukna,
 svakojakom čovom iskrpljena;
 pa na glavu đulah nataknula,
 i na noge na preplet opanke.
 Sve se tjelo vidi kroz odjelo:
 kroz dolamu vire lopatice,
 kroz čakšire ispala koljena,
 kroz ćulah je perčin propanuo,
 kroz opanke propanule pete.
 Pa uputi uprtnjaču torbu,
 sa svih strana torba iskrpljena,
 a uprte nadovezivane;
 pa prebaci struku sinjgavicu,
 i uzima rogastu tojagu.
 Ukraj puta nađe konja žuta,
 kusa, bosa, i čičljivih kosa,
 rebra mu se mogu prebrojati,
 o kukove torbe objesiti;
 nema na njem uzde ni julara,
 nit ikakva sedla ni samara.
 Na gologa uzjaha kulaša,
 očera ga u Jedrene bjele.
 Huso ide, nide ne uspire
 već dočera konja pod dvorove
 Mehmed-paši, velikom veziru,
 pod kulom mu konja razjahao;
 gledali ga pašini dvorani:
 đe je momak vrlo ogolio,
 pocrnio kao gavran crni,

u Husa su pete ispucale,
ispucale ruke do ramena,
na glavi mu kapa izderana,
kroz kapu mu perčin propanuo.

Pa dvorani paši dokazaše,
i na kulu Husa izveduše;
vezir sjedi na meku šiljtetu.

Kad izađe Huso pred vezira
tri puta se zemlji poklonio
dok je njemu ruci pristupio,
ljubi pašu u skut, i u ruku,
i ljubi ga u bijelu bradu,
pod nogama od zlata serdžadu,
i koljeno paši poljubio,
izmače se, dvori gospodara.

Kad je vezir upazio Husa,
kad mu vide i glavu i bradu,
i njegovo vide odijelo
zelene je oči izvalio,
i ovako zapituje Husa:

»Goli sine, carev serhatlija,
nemoj meni jutros zamjeriti,
jer ja tebe poznati ne mogu:

ja l sam, sine, plaho ostario,

ja l u oči već obnevidio,

ja l mi nikad dohodio nisi;

nu se meni po istini kaži,

po plemenu, po imenu svome,

oklen jesi, od senta kojeg si?»

Veli Huso Mehmedu veziru:

»Mehmed paša, veliki vezire!

Jesi l čuo od Kočana Husa?

Ovo j' Huso što s tobom govori.«

Opet vezir Husi govorio:

»Dragi sine, delibaša Huso!

Ta, ti si se čuo na daleko,

za te Devlet u Jedrenu znađe;

kud si pošo, šta si naumio?»

Govori mu delibaša Huso:

»Aman, pašo, carevi većile!

Dodija nam ruglo i sramota,

nemaština i siromaština,

pa sam pošo Caru na divana

da Devletu naše jade kažem,

ne bi l bilo kakvog selameta.«

Kad to začu carevi vezire,

prepade se, rugat mu se nije,

za bradu se rukom uvatio,

a dršće mu i ruka i brada,

pa ovako Husi progovara:

»Šta je Huso? Ti se pomamio!

Zar ćeš taki na divan izaći?!

Ta, na tebi ni haljina nema,

ni saruka, ni obuće nemaš,

nit oružja imaš za divana,

nit se briješ, nit perčin potkidaš!

Što se malo' preodio nisi?!

Huso laže, i kune se krivo:

»Aman, pašo, ako bora znađeš!

Ja haljina za ponosa nemam,

a ja konja za jahanja nemam,

ja oružja za obraza nemam.

Ovaka je krvava Krajina,

s krvi ručak, a s krvi večera,

svak krvave žvače zalogaje,

krvavom se vodom umivamo;

nide bjela danka za odmora;

koliko je u godini dana,

nema dana bez ljuta megdana,

ni megdana bez krvavih rana.

A kad bih se, junak, obritvio,

i na vratu perčin podbrija?!

To Sadrazam Caru dokazao.

zvedoše Husa na divana.

A kad Huso pred Cara izađe,

pađe Huso licem po serdžadi,

sedam puta u zar poljubio,

i pod Carem poljubi serdžadu,

ispravi se, sjede na koljena,

pojmi malo da će govoriti

al se njemu govorit ne dade,

smrznu mu se jezik u vilici,

pa od muke suze prosipaše,

a rukama bradu skubijaše.

Slobodi ga Sultan na divanu:

»Zbori Huso, moje čedo drago!

Kaka ti je golema nevolja?»

Onda Huso čelo podigao,

i žalosno riječ izgovara:

»Aman, care, ogrijano sunce,

jasna zvjezdo, pod nebom, na zemlji!

Mi od Srba živit ne možemo,

težak nam je zulum dodijao:

pjani Vlasi mirovati ne će,

prelijeću preko vode Strume,

pa se naše zemlje dovaćaju,

svake jade od Turaka grade.
 Odvedu nam konja za jahanja,
 polome nam zvona i čaktare,
 očeraju ovce na zbojeve,
 očeraju krave i volove,
 — stoji buka nejakih telaca,
 stoji bleka malenih janjaca. —
 Mi se Turci maći ne smijemo
 od srpskih ljutih zmajeva,
 iz čaršije izić ne smijemo,
 ni od grada nikud odmaknuti.
 I te bismo jade podnijeli
 kad nam nema bolje, gospodaru,
 ali evo jada i gorijeh:
 svaku su nam skelu zatvorili,
 drumove nam redom zatvoriše,
 po drumima isjekoše Turke,
 isjekoše lovce i trgovce,
 oteše nam trgovne volove,
 a razbiše karvan-kiridžije,
 ne dadu nam čara učiniti,
 ni debela konja osedlati;
 sve oteše, dragi gospodaru!
 To se, Care, podnositi ne može.
 I te bi smo jade podnijeli
 kad nam nema bolje, gospodaru,
 ali evo jada i gorijeh,
 pobuniše našu dobru raju,
 pa čivčije age poturiše,
 buljubaše naše iščeraše,
 izagnaše im lomeć varićake;
 oteše im metle i lopate.
 Oteše nam zijamet-timare,
 teferiče turske obališe,
 a palanke carske zapališe.
 Ne dadu nam ovce zametnuti,
 nit u ralo vola uvatiti,
 ni raditi careve timare.
 Mi od gladi pobismo volove,
 i bijele ovce iskopasmo;
 mi od rđe konje prodadosmo.
 Još držimo pri sebi oružje,
 te branimo careve gradove.
 Mi ih više držati ne možemo,
 ni carevu braniti Krajinu.
 I te bismo jade oprostili
 kad nam nema bolje, gospodaru,
 ali ima i goreg zuluma:

često dižu ubojitu vojsku,
 pa udare nama preko Strume,
 robe bule, provaljuju kule,
 vode mlade u Srbiju kade;
 posijeku momka na ženidbu,
 a odvedu curu na udaju,
 pa je krste u njihovoj crkvi,
 u ponoći kad vidoka nema,
 i kade je voskom i tamjanom,
 i mažu je uljem i pamukom.
 Aman, Care, ogrijano sunce!
 Sunce sjaje po svemu svijetu,
 a ti, Care, po svem memlećetu!
 To nam vjera podnijeti ne može,
 mi ovako živiti ne možemo!
 No ti s' molim, i ljubim ti ruku,
 ljubim zemlju pod tobom koja je,
 i papuču koju nogom čepaš,
 ako 'š duši mjesta uvatiti,
 i dženetska vrata otvoriti,
 daj nam, Care, silu i ordiju,
 i naredbu što treba za vojsku
 da Srbima zajam povratimo,
 da im damo žao za sramotu,
 da hajdučka gnjezda iskopamo,
 istražimo koljeno prokleta
 nek od vraga ne ostane traga!
 Ako li nam to dodati ne ćeš
 eto sablje, evo moje glave,
 ja ti više na granicu ne ću!
 Ne će stati ni nedjelja dana,
 svi će tebi krajišnici doći,
 donijet ti od gradova ključe;
 čuvaj serhat kako tebi drago!
 Sultan Murat kad povata rječi,
 dvaput okom uz njega pogleda,
 i ovaku riječ progovara:
 »Be, ne luduj, delibaša Huso!
 Nema danas ni pun mjesec dana,
 s Lazarom sam sula učinio,
 i tvrdu smo vjeru uvatili,
 mir i vjeru za godinu dana.«
 Popravi se delibaša Huso,
 triput pred njim poljubi prostirku,
 i ovako njemu progovara:
 »Svjetla kruno, majka nam jadovna!
 Tanka ti je vjera u đaura!
 Nema, Care, ni nedjelja dana,

kako Vlasi sakupiše vojsku,
i po noći Strumu prebrodiše,
Natrnjane selo porobiše,
bjele ovce, konje i volove.
Ondolen se sila zagonila,
do Pirine gore dočerala,
opališe kule i čardake
robeć roblje, sijekuci glave;
obališe carske karaule,
serhatlije tvoje izgubiše,
Dvije kule ognjem opališe,
pa i treću kulu zapališe,
s temeljom joj šljeme sastaviše,
posjekoše trideset delija,
a šezdeset utekosmo živi,
bez saruka i praznijeh ruka,
bez kapice i bez kabanice,
bez oružja i bez opanaka.
Na četvrtu kulu udariše,
i ovako Vlasi dovikuju:
»Predajte se, pasja vjero, Turci!
Izvedite roblje na kapiju.
Jesu li vam se bule preobule?
Da ne skaču bose po kamenju,
da Srbova jutros ne griješe!«
udariću s vojskom na Srbiju
Ma se ne da Osman barjaktare,
Osman Kuka, trnovski gazija,
već se brani iz visoke kule.
Ali Vlasi ne sjede za ludu,
no drvene saone uzeše,
u saone koše naturiše,
u koševе slamu i sijeno;
u saone vatru uturiše,
te zaždiše slamu i sijeno,
pa saone kuli primakoše,
dokle kula vatru privatila,
dok stadoše padati ugarci,
a iz ognja iskakati Turci;
vataju ih Srbi vitezovi,
kome rusu posjekoše glavu,
kome bjele savezaše ruke,
i sa njega skidoše oružje.
Osman Kuka, trnovski gazija,
ne šće izać iz bijele kule,
da se s njime Srbi ne naslade,
sa njegovom glavom i oružjem,
pa izgore zajedno sa kulom.

Tu pogibe trideset Turaka,
trideset i dva uvatiše živa.
Moliše se Turci na otkupe,
za od zlata mljetačke dukate.
Ne šćeše ih pustit na otkupe,
za mljetačke od zlata dukate.
već za tursku bruku i sramotu,
zaiskaje tovljene veprove.
Što iskaše to im Turci daše,
pa za krmke mijenjaše Turke.
Ja pobjegoh krajem mede suve.
Aman, Care, svečevo koljeno!
To nam vjera podnijet ne može.
Sad što ćemo od života svoga?!«
Sluša Sultan šta govori Huso.
Od velikog jada i čemera,
za bradu se rukom uvatio,
a o patos nogom udario,
pa ovaku riječ progovara:
»Dvadeset paša, u Jedrenu mome,
dvadeset paša i sedam vezira,
dva ekrema i dva beglerbega,
šta činite, svaki poginuo!
Što carevu zemlju ne branite,
sa Srbijom što se ne bijete?«
Sadrazamu Care govorio:
»Šalji sluge na četiri strane,
nek se Divan kupi oko mene;
ti sazovi lale i vezire,
učuglije i sve ičuglije,
birtuglije, i sve muhurlije!«
Divan kupi Sadrazame carski,
po Jedrenu pustio telale,
te telali telale po gradu,
ne prestaju od jutra do mraka:
»Zapovjed je Cara čestitoga
ko je gode od dvora careva,
da se sutra na Divanu nađe.«
— Koliko je na jad noći bilo,
na nesan se Caru bješe dalo,
niti spava, nit se razgovara,
niti klanja, nit avdes uzima,
no se šeta kroz bijele dvore,
sve misleći što će i kako će.
Kad u jutro bjeli danak dođe,
skupiše se na Divanu Turci,
sve su lale na Divanu stale,
dva ekrema i dva beglerbega,

silne paše, age i begovi;
 sve je ajan sio do ajana,
 sve gazija jedan do drugoga,
 redom sjede, ništa ne besjede,
 svaki kupi u mozgu pameti,
 šta će koji na Divanu reći.
 Sultan šeta po Divanu svome,
 objema se rukam podnimio,
 ni s kim Care da govori ne će,
 a niko ga upitat ne smije.
 Tako bilo od jutra do mraka,
 i jacie vakta dočekaše;
 Care viknu Šeh-islam svoga,
 A Šeh-islam pade na koljena,
 te svi Turci klanjaše jaciju.
 Istom lale opet posjedale,
 na odaji poklekoše vrata,
 a unide Bezar Mahmut paša,
 zet milosni Cara čestitoga,
 — bjela brada, a bijela čalma
 udesnoj mu tespih od merdžana, —
 golu sablju o vratu unese,
 a carevu skutu poletio,
 u koljeno Cara poljubio,
 pred njeg sablju metno golotrbu,
 pa je Caru tiho govorio:
 »Molim ti se, Care, kod koljena,
 dede nama u Divanu kaži
 što ti ni s kim da govorit ne ćeš?!«
 Onda Sultan poče govoriti,
 sve im što je, i kako je, kaže,
 šta govori delibaša Huso.
 »Čujete li, moje lale prave?
 Ne čujete, ili ne hajete!«
 Kad gospoda Cara razumješe,
 svako svoga žali na Krajini,
 neko brata, neko bratučeda,
 neko sina a neko sinovca,
 neko žali iz sela komšiju.
 Car je britku sablju izvadio,
 pa se kune svačim na svijetu,
 a najpošlje postom ramazanom:
 »Oj, da bi me ne rodila majka,
 već kobila koja hata mogal
 Hoću silnu pokupiti vojsku,
 tri stotine hiljada Turaka;
 ja naredbu imam za vojnike,
 imam dosta svijetla oružja,

i zaire za godinu dana;
 zemljama ću drume zaprašiti,
 a vodama zamutit brodove;
 đe se samo ljute guje legu,
 posjeći ću i staro i mlado,
 da mi vučju tragu iskopamo,
 da od vraga ne ostane traga;
 Lazaru ću kuću iskopati,
 bosa ću ga po kamenu vodat,
 gologlava po žeškome suncu,
 i gladnoga pokraj hljeba bjela,
 a žednoga pokraj vode ladne,
 vjernu ljubiu na cči mu ljubit,
 a onda ga na kolac nabiti;
 a Vuka ću na kolo prgnuti,
 starog Juga britkom sabljom posječ,
 Jugoviće s konjima istrinati,
 Strahinića na vatru spaliti.
 Kad pogubim srpskog Car-Lazara,
 i njegove hrabre vojevode,
 što su Caru najbolji glavari,
 uvatiću vojvodu Miloša,
 ne ću njega posječ sabljom britkom
 nego ću mu kožu oderati,
 i nove mu muke udariti
 što ih nema u koranu mome,
 na muke mu dušu istrinati.«
 Kad to čuje lale i većili
 to je njima vrlo milo bilo.
 Pita sultan paše i vezire:
 »Djeco moja, paše i veziri,
 koji bi se mogo pouzdati,
 koji će se toga privatiti,
 da mi bude serašćer nad vojskom,
 da mu dadem po muhura svoga,
 da on radi kako njemu drago?
 Bih mu dobru načinio kulu,
 pored moje ko i moja što je;
 dao trista pod muhurom kesa,
 još mu selo raje poklonio,
 a ledenoj Strumi na obali,
 u kome je stotina dimova.«
 Kad to čulo sedam ičuglija,
 i četiri paše učuglije,
 dva ekrema i dva beglerbega,
 zgledaše se jedan na drugoga,
 pa ovako govore Sultanu:
 »Ne brini se, dragi gospodaru,

evo tvojih vjernijeh vezira,
 svaki ćemo tebe poslušati,
 daj nam vojske tri stotin hiljada!«
 Onda paša Seidime viknu:
 »Sultan-care, iza gore sunce!
 Daj ti meni po muhura svoga,
 muavina Šeh-islama tvoga,
 ja ću biti serašćer pred vojskom,
 ja ću dignut tvoju carevinu,
 dušmanina kahar učiniti,
 carevinu tvoju pričuvati.«
 Na to reče Hasan paša Čoro:
 »Podaj, Care, muhur Seidimu,
 muavina Šeh-islama tvoga,
 oni će ti carstvo sačuvati,
 dušmanina kahar učiniti.«
 Ali neko iz budžaka viknu:
 »Sultan-care, svečevo koljeno!
 Podaj muhur paši Seidimu,
 đaurima podaj carevinu,
 pa se seli iz Jedrena tvoga;
 podaj muhur paši Seidimu,
 murtatin je, očinjeg mi vida,
 sa carstvom će tebe rastaviti,
 sve gradove tvoje rasprodati,
 Sultan-care, u dušmanske ruke.«
 Bože mio, ko bi ono bio
 što no tako iz budžaka viknu?
 To bijaše Bezar Mahmut paša,
 zet milosni cara čestitoga.
 Na to viknu većina većila:
 »Onako je, Care od Jedrena,
 ko što kaže Mahmut paša stari.«
 Onda Care u Divanu viknu:
 »Lalo moja, primakni se amo
 da mi pašu kahrimana kažeš
 ko će biti serašćer pred vojskom,
 i pred moju uljeć carevinu,
 dušmanina kahar učiniti,
 carstvo moje, lalo, održati?«
 Blizu Cara Mahmut paša stupi,
 pa on Caru stade besjediti:
 »Sultan-care, ogrijano sunce,
 ti imadeš sina rođenoga,
 Bajazita, gaziildirima,
 junaštva mu u svijetu nema,
 ni pameti ovde na Divanu,
 njega možeš vrći serašćerom.«

Kad to začu Sultan car Murate,
 obadvije raširio ruke,
 pa poleće Mahmut-paši starom,
 te zagrlj svojega većila,
 pa ga ljubi u bijelu bradu.
 »Mahmut-pašo, lalo najmilija,
 najmilija, i najpametnijal«
 Onda Care Divan rasturio. —
 Kad podoše lale sa Divana,
 i Seidim paša kući pođe,
 pa govori starom Mahmut-paši:
 »Mahmut-pašo, stid te brale bilo!
 Jer ti men učini sramotu?«
 Za to Stari ni habera nema
 već ctide iz careva dvora.

Kad je Care Divan rasturio,
 po koljenu knjigu raširio,
 po knjizi mu kalem poletio;
 šarenu je knjigu nakitio,
 i pod knjigu nađe knjigonošu,
 šalje knjigu bijelu Kruševcu,
 na koljeno srpskom Car-Lazaru.

Jedno jutro u svetu nedjelju
 poranio srpski Car Lazare,
 nit je pravo danak osvanuo,
 nit je crkvi zvono zazvonilo,
 nit s' umio, ni Bogu molio,
 te on budi caricu Milicu.
 Kad se Gospa od sna razabrala,
 ona Caru dobro jutro viče:
 »Zdravo bio, gospodaru mio!«
 Gospodar joj privatno zdravlje,
 pa je sebi sjedi uz koljeno,
 i ovako ode govoriti:
 »O, Milice, moja vjerna ljubo!
 Ja sam noćas čudan san usnio
 đe se povi jedan pramen magle,
 od proklete zemlje Rumelije,
 pa se savi u polje Kosovo,
 povrhu magle klikte sokolovi,
 a iz magle sijevaju munje.
 Ja udarih kroz taj pramen magle,
 sa mojijeh trideset vojvoda,
 i za nama svakolika vojska.
 U magli se, ljubo, rastadosmo,
 rastadosmo, pa ne sastadosmo.
 Neka Bog zna, dobra biti ne će!«

Kad je Gospi sanak kazivao
 prosu Gospa suze niz obraze
 kano biser niz bijelo platno,
 i kroz suze Caru progovara:
 »Ne boj mi se, mili gospodaru,
 dobar junak, dobar san usnio,
 dobar sanak, a u dobar danak;
 san je laža, a Bog je istina.
 Bog će dati, pa će dobro biti,
 od toga se nemoj prepadati.«
 Istom oni u riječu bili
 al eto ti Čelnika Goluba,
 nosi knjigu u bijeloj ruci,
 na četiri mjesta zatvoritu,
 pred Carem se tripot poklonio,
 poljubi ga u skut, i u ruku,
 ostavi mu knjigu na koljenu,
 izmače se, stade ga dvoriti,
 i ovako njemu progovara:
 »Voljan budi, Care, na besjedi!
 Ova knjiga od Jedrena grada,
 donese je jedan knjigonoša.
 I do sad su knjige dolazile,
 ali nisu vake knjigonoše;
 na njemu je čudno odijelo,
 sve u srmi i u čistom zlatu,
 za pasom mu noži i sindžiri,
 sindžiri ga po koljenu mlate.«
 Veli njemu srpski Car Lazare:
 »Golubane, vjerna moja slugo,
 ugosti mi hitra knjigonošu,
 narani ga i napoji mi ga,
 i podaj mu što god popudbine,
 pa nek ide kud je njemu drago.«
 U mlađega pogovora nema.
 Uze Care knjigu napisatu,
 pa na knjizi pečat razlomio,
 razlomio, pa je razavio.
 Knjigu uči, po srcu se muči,
 jer mu knjiga grdno progovara:
 »Oj, Lazare, od Srbije glavo!
 Nit je bilo, niti može biti:
 jedna zemlja, a dva gospodara,
 jedna raja, dva harača naje;
 carovati oba ne možemo.
 Već mi pošlji ključe i hačare,
 zlatne ključe od svijeh gradova,
 i harače od sedam god'na;

uz harače osam djevojaka,
 od dvanajest ljeta do šestnajest,
 što će ljubiti moji serašćeri,
 i devetu tvoju Vukosavu
 da oženim sina Bajazita;
 uz djevojke dvanajest talaca,
 sve taoce koje tebi pišem:
 Jugoviće Boška i Damjana,
 najmlađega i najstarijega,
 dva Musića, Steva i Lazara,
 i junaka Relju krilatoga,
 i Strahinju bana Strahinića,
 i vojvodu Srdju Zlopogledu,
 od Zagorja Ljuticu Bogdana,
 od Toplice Toplicu Milana,
 od Kcsova Kosančić Ivana,
 i tvog sina Visokog Stevana,
 i sokola Miloš Obilića.
 Bez Miloša ne ću ni jednoga!
 Ako li mi to poslati ne ćeš,
 kupi vojsku, hajde na Kosovo,
 da sabljama zemlju dijelimo,
 a glavama među bilježimo.
 Od vaske ću jade napraviti,
 biće mesa orlu i gavranu.
 Ako li mi ni izaći ne ćeš,
 kunem ti se vjerom i kuranom
 da ću silnu podigniti vojsku,
 tri stotine hiljada Turaka,
 svu Srbiju listom popaliti,
 do tvogega bijela Kruševca,
 i njega ću u kam rasturiti;
 što je muško, i staro i mlado,
 pogubiću sabljom svekoliko;
 što ni žensko, mlado i lijepo,
 porobiću malo i veliko;
 a tebe ću živa uvatiti,
 gola ću te kroz vojsku voditi
 na svake te muke okrenuti,
 a najpošlje osjeći ti glavu.«
 Kad Car Lazar knjigu proučio,
 i kad viđe šta mu knjiga kaže,
 uz obraz mu plamen udario,
 od jada ga zaboljela glava,
 i od glave uvati groznica;
 kad groznica Cara ostavila,
 pogleduje desno i lijevo.
 Kod njega se niko ne pridesi,

ne pridesi mudroga junaka
kom bi svoje jade iskazao,
no od jada pogleduje ljubu.
A ljuba mu 'vako progovara:
»Čije su te ruke rastužile?
Da Bog da se obje osušile!
Oklen knjiga, ognjem izgorila!
Oklen li je, od koga li grada,
te je učiš, a njome se mučiš?
Proklet bio ko je nakitio,
i krajina ona iz koje je!«
Car joj na glas knjigu proučio.
»Moja ljubo, nu me svjetuj sada!«
Ženska strana mudro progovara:
»Gospodaru, srpski Car Lazare!
Zazor mi je u te pogledati,
a kamo mi s tobom govoriti:
kog su ljube dosle svjetovale,
koga dosle, koga li će odsle,
s dugom kosom, a pameću kratkom?!
Al ti hoću riječ progovoriti:
pitaj svoga tasta Jug-Bogdana,
pitaj šure devet Jugovića,
pašenoga Banović-Strahinju,
pitaj zeta Vuka Brankovića,
pitaj redom bane i knezove,
i vojvode što su u Kruševcu,
oni će te ljepše svjetovati!«
Kad to začu srpski car Lazare,
on dovika čelnika Goluba,
i šalje ga dvoru Jugovića,
da mu dođe stari Jug Bogdane
i devet sina, devet Jugovića,
i sa zetom Strahinićem banom.
Itra sluga itro poslušala,
itro dođe dvoru Jug-Bogdana,
pa udara zvekirom na vrata.
Priskočiše sluge i sluškinje,
otvoriše na dvoru kapiju,
vode njega na tananu kulu.
Tu na kuli nađe gospodare:
kod gotove sofre zasjednuli,
zasjednuli, te pijahu vino,
i gospodsku riječ besjedahu.
U vrh sofre stari Jug Bogdane,
s desne strane Strahiniću bane,
i tu sjedi devet Jugovića,
niza sofru ostala gospoda;

ko l je mladi, dvori gospodare.
No bijaše do devet jetrva,
no jetrve dvore uporedo,
dvore svekra silnog Jug-Bogdana,
i dvorahu svoje gospodare,
a najviše zeta ponosita.
A sluga im jedna vino služi,
služi vino jednom kupom zlatnom;
na trideset rednja kupa hoda.
Ja da vidiš druge đakonije,
đakonije, mnoge gospoštine!
Kako uđe čelnik Golubane,
dobra sluga boljeg gospodara,
pokloni se i dva i tri puta,
ljubi Juga u skut i u ruku,
i ovako njemu progovara:
»Zlatna brado, silan Jug-Bogdane!
Pozdrav ti je slavni Car Lazare:
nu, potruđi čudo i gospostvo,
i povedi mila zeta svoga,
mila zeta Strahinića bana,
i povedi devet milih sina
na razgovor u Careve dvore,
da se hladnog napijete vina.«
Kad to reče starom Jug-Bogdanu,
izmače se, stade ga dvoriti,
previtižeh ruku na prsima.
Podiže se stari Jug Bogdane,
namah skoči devet Jugovića,
i Strahinja bane Strahiniću,
ostaviše vino i jestivo,
nabreknuše sluge i sluškinje.
Sluškinje im dadoše oružje,
itre sluge konje izvedoše.
Jugovići od boja junaci,
svakad drže konje osedlane,
osedlane i naoružane,
pa gotove konje posjedoše.
Istjeraše konje na ulicu,
kroz Kruševac naglo pohitaše;
očima ih spratila Majka.
Jugovići silni i bijesni,
sve ulicom konje priječaju,
niz bedrice zvekeću im đorde,
na prsima toke pozvekuju;
odjezdiše pred Careve dvore.
Jug dojezdi, dvori zazvonije.
Jugovići konje razjahaše,

privatiše stremen Jug-Bogdanu,
i svojemu zetu Strahinj-banu,
skidoše ih sa dobrih konja;
itre sluge konje privatiše,
vodažu ih, i tamo i amo,
pa ih vode u podrum donje;
a sluškinje primiše cruzje,
pa oružje grle u naručje,
u naručju nose na čardake.

Kad padoše Caru pod dvorove,
sam ih Care s kule ugledao,
pa on sleze niz kulu visoku,
te ih sreta u svojoj avliji,
ruke širi, u lice ih ljubi,
za junačko raspituje zdravlje,
Juga uze za bijele ruke,
zove goste na tananu kulu;
tu gospoda bješe Kruševačka,
za obilnu sofru zasjednula,
a na sofri svaka đakonija,
a najviše slatka amberija,
oni piju slatku amberiju.

Vide goste Carica Milica,
pa im Gospa pođe u sretanje,
lako šeta po bijeloj kuli,
na njojzi je do devet ćemera,
ispod grla do devet đerdana,
a na glavi devet perišana,
povrh toga kruna pozlaćena,
a u njojzi tri kamena draga,
pa se sjaje kako žarko sunce;
za njom ide Vuče Brankoviću,
i vojvoda Miloš Obiliću.

Pitaju se za zdravlja junačka,
Za gospodsku sofru zasjedoše,
posjedaše u zlatne stolove,
posjedaše jedan do drugoga,
po gospodstvu, i po starješinstvu,
i sve mlađi niže starijega;

Cara drže mnoge vjerne sluge,
drže njega za oba pazuha,
pa ga vode preko tanke kule,
u vrh sofe njega posadiše.
Pak im služe sluge gologlave,
služe njima vino i rakiju,
za zdravice i dobrodošlice,
i ostalu svaku đakoniju,
kako, brate, de je carevina!

A kad vince iziđe u lice
nadmeću se zborom i pameću.
Car pred njima knjigu proučio.
Kad gospoda knjigu razumješe
gospoda se prepadoše ljuto.
Svi govore da harače daju,
uz harače dvanaest talaca,
sve taoce koje Murat piše,
uz taoce devet djevojaka.
Al govori Miloš Obiliću:

»O, gospodo, crn vam obraz bio!
Što šaljete ključe i harače,
imate ih, daćete ih Turcim;
što šaljete dvanaest talaca,
imate ih, daćete ih Turcim;
ja ću prvi pred taocim poći!
Al što šljete devet djevojaka?
Od Boga je velika griota,
a od ljudi zazor i sramota.
Bolje nam je svima poginuti,
no u Turke davati djevojke!
Ne budite srca udovičkog,
već budite srca junačkoga.
Vi Muratu vako otpišite:

»Čini, Care, što si naumio;
ne damo ti ništa do kamena,
da s njim biješ u oba ramena!«
Kako će nam Turci dosaditi,
kad nas ima trideset poglavica,
koji znamo s vojskom upravljati,
na megdanu Turke dočekati;
u svakoga po riznica blaga,
sve u tvrdo žuta Mlječanina!
Nas trideset kada ustanemo,
ustanemo na noge lagane,
pa riznice s blagom otvorimo,
prosućemo zlato po kaldrimi,
na dukate sakupiti vojsku,
sve junaka kako vatre žive,
koji može stići, i uteći,
i na strašnu mjestu postajati,
i na oštru sablju udariti,
i ranjena privatiti druga,
kome nije žao poginuti,
ko od rane jaoknuti ne će,
ni kraj sebe uplašiti druga.
Kako će nam Murat dosaditi?
Dok su zdravo bani i vojvode,

dok je nama kralja bosanskoga,
i dok nam je kralja ugarskoga,
i dok nam je kralja maltijskoga,
karavlaškog i karabogdanskog,
i dok nam je dužda mljetačkoga,
ništa Murat učinit ne može.
Što se hvali sa trista hiljada!
Što je više vojske u Turaka
više ćemo pripremiti mesa,
naješćemo orle i gavrane,
i vukove iz gore zelene,
više ćemo zadobit šićara
od turskoga ruva i oružja.«
Vuk Branković počeo govoriti:
»Zli ti nadi, srpski car Lazare!
Dok ti kralji vruću pomoć dadu
Turci će ti zemlju pregaziti,
i tebe će živa uvatiti;
kad pogineš već te biti ne će!
— Nas je malo, a mnogo Turaka.
Šta je naša vojska spram njihove?
Ko kap vode na vrelo ognjište!
Da sidemo s vojskom na Kosovo,
ja se bojim i strah me je ljuto,
hoće naša vojska izginuti,
mi glavari glave pogubiti,
a Turci nam kuće popaliti,
porobiti malo i veliko.
Al vi tako nemojte raditi
nego mene ljepo poslušajte,
pošaljite otkupe Muratu,
i suviše za dvanest talaca,
za svakoga tri tovara blaga,
i po tovar za svaku djevojku.
Nije stalo Muratu sultanu
do momaka i do djevojaka
već se Turčin lakomi na blago.
A što će nam više pusto blago?
Da meljete izjest ne možete.
Ako l' vam je žao toga blaga,
mi možemo, i Bog nam je dao,
silovitu sakupiti vojsku,
zatvoriti vojsku i gradove,
povatati klance jadicovce,
i pećine kuće zazidane,
branićemo zemlju od Turaka,
branićemo, i odbranićemo;
kad nestane trave i cvijeta,

kada pane sa gore listina,
a na goru napane kitina,
kad se smrznu vode studenice,
kad prestanu mljeti vodenice,
kad nastanu sláne i šnjegovi,
zimno doba dani okračali,
u planini snijeg do koljena,
te pomori konje i junake,
lasno ćemo pridobiti Turke.
Ako l' ćete ići na Kosovo
ja se prvi s Turcima biti ne ću,
jer ja nisam drvo vrbovina,
kad posjeku da s' omladit mogu,
pa da budem vrba ko i bila,
već sam junak, od kosti i mesa,
kad posjeku omladit se ne ću.«
Veli njemu Miloš Obiliću:
»Kneže Vuče, što si poludeo?!
Mi nijesmo jedne ženske glave
pod zatvorom ženski da pomremo,
već ubojni na glasu junaci
što zameću na Krajini kavgu,
svaki voli muški poginuti
nego život ženski ostaviti.
Nas je vrjedna izrodila majka,
i Krajina za diku držala.
Da jedino Boga spomenemo,
da poviše sablju pripašemo,
da idemo da sretne Turke,
na Kosovu da se pobijemo
de je svemu svijetu na vidiku!«
U glas viknu sva gospoda srpska:
»Hvala tebi, vojvoda Milošu!
Tebe ćemo danas poslušati!«
Progovara Banović Strahinja:
»Evo ima doba nekoliko
da krvava boja ne imasmo;
sve se molim Bogu velikome
da udare na Srbiju Turci,
da porobe obije Morave,
da porobe, i ognjem popale,
da mi s njima zaturimo kavgu.
Dešna mi je začilila ruka,
poželjela boja i megdana,
a britka mi sablja zardala,
ožednjela krvi od junaka;
dobar mi se dogat posilio,
na vodu se ne da izvoditi,

a kamo li da se jahat daje,
nego rže i ušima striže,
dok uzjašem grob nogam iskopa.
Jedva čekam ljutoga megdana
da okušam sreću u Đogata.
Odavno sam Đoga nabavio,
te ga hranim u toplom podrumu,
sve se kakvom ratovanju nadam;
kad je torba zobi dukat bila
ja mu nisam zobi uzmicao,
onda sam mu više primicao.

— Još ga ljucki okušao nisam.

Rad bih sablju krvi napojiti,
a Đogatom leše pogaziti,
i ranjene počepati Turke.«

Njega hvali stari Jug Bogdane,
šuška, tepa, tiho izgovara:

»Mio zete, Strahiniću bane,
kad te slušam ja se podmlađujem,

nekada sam i ja silan bio,
al se davno prošao megdana,
život mi je davno pokleknuo,
od megdana i junačkih rana;
sad vam, djeco, za megdana nisam,
teško s' mogu na konju držati,
a Đogat mi vrlo oromio,
oromio i omatorio.«

— Uze Care pero i hartiju,
lako pero od orlova krila,
dršću ruke, pisati ne može
već on daje Toplici Milanu:

»Na, vojvodo, pero i hartiju,
knjigu piši, ja ću govoriti.«

Uze Milan pero i hartiju,
Milan piše, a govori Lazo:

»Car Murate, turski gospodaru,
što ti išteš arač od Srbije,
arač težak, od sedam godina,
uz arača devet djevojaka,
uz djevojke dvanaest talaca,
pričekaj nas u polju Kosovu,
mi ćemo ti arač donijeti:
sajna koplja i vite strijele,
pozlaćene perne buzdovane,
i mačeve srebrom izvezene,
iskićene dragijem kamenjem,
da mi tvoju silu pokratimo;
daćemo ti za dvanest talaca

od veprova dvanaest repova.

A što išteš devet djevojaka?

O, Murate, zla ti pamet bila!

Đe je bila prova za šenicu?!

Ne raduju moje šumadinke
za balije lijepe djevojke!

Pričekaj nas na polju Kosovu.

Ko dobije tome će ostati,

ko izgubi taj imati ne će!»

Kad gospoda knjigu razabraše
svi jedanak na noge skočiše.

Pred Carem se smjerno pokloniše.

»Mi smo vojska tebi, Gospodaru!

Čuvaj nama obraz i poštenje,

da te naše ne raznesu strijele,

i zeleni ne zdrobe paloši!»

Car pod knjigu nađe knjigonošu,

posla knjigu bijelu Jedrenu.

Kad car Lazo knjigu opremio,

on uzima zlatnu kupu vina,

i ovaku riječ progovara:

»Zdrav, vojvodo, Miloš Obiliću!

Moj pernat i sunaša štite,

diko moja svagda na divanu,

sabljo britka svagda na megdanu,

a kreposti među vojvodama!

Sve ja mislim, moje čedo drago,

čime ću te danas darivati.«

Caru veli Damjan Jugoviću!

»Lasno ćeš ga, zete, darivati:

imam dosta konja i sokola,

imam dosta pera i kalpaka!»

Progovara carica Milica:

»Ima Miloš konja i sokola,

Miloš ima pera i kalpaka,

Miloš toga ne će ni jednoga;

soko hoće tiku jarebicu,

Miloš hoće moju Vukosavu,

njega voli moja mjezimica,

i ja ću je njemu pokloniti!»

A govori Vuče Brankoviću:

»Bog mi s tobom, gospodo Milice!

Tvoja ćerka roda gospodskoga;

Miloš nije za tvoje djevojke,

on ne može stati prema tebi!»

Veli njemu carica Milica:

»Miloš jeste junak od junaka,

a ja imam rumenu ružicu,

međ kćerima ćerku Vukosavu,
visinom je druge nadvatila;
bijelijem licem začinila;
ja ću njega zakтити njome
da se imam ponositi čime;
Miloš nije roda gospodskoga,
al je bolji junak na megdanu
od sve devet braće Jugovića.«
Kad začuse devet Jugovića,
zapali se obraz od obraza,
zastiđe se junak od junaka,
poskočiše na noge lagane,
potegoše mače iz korica
da pogube caricu Milicu.
Moli im se stari Jug Bogdane:
»Nete, sinci, ako Boga znate,
nete, deco, noža potezati,
ni carevih dvora krvaviti;
ako danas sestru pogubite,
na vama će ostanuti kletva;
dok izvadim knjige starostavne,
da ja gledam, sinci, u knjigama,
je l djevojka njemu suđenica.«
Ja, kakav je stari Jug Bogdane:
bijela mu prošla pojas brada;
kad u crkvu ide Jug Bogdane
bjela kosa i bijela brada
žubori mu kao žuborika;
kad iz crkve, miriše mu brada
kano stručak ranog bosioka;
kad govori stari Jug Bogdane
usta su mu punana bisera,
a brada mu ko čaša srebrena,
biser s' roni, pa u čašu pada,
svako zrno po dukat ga valja,
sjeda brada tri bijela grada.
Jug doziva đače samouče
da iznese knjige starostavne
kada začu đače samouče
dovati mu knjige starostavne,
a starac ih rukom privatio,
rasklopio, pa ih poljubio,
na zlatnu se štaku naslonio,
pa kazuje posljednje vrijeme:
»Vidite li, moja djeco krasna,
kako knjige starostavne pišu.
Ništa biti do vijeka ne će,
nastanuće posljednje vrijeme,

nestanuće ovce i šenice,
i u polju čele i cvijeta;
kum će kuma po sudu tjerati,
brat će brata zvati po megdanu.
Srbi će se vrlo posiliti,
u crkvu će konje nagoniti,
i naforu s koplja uzimati,
a sjedeći zakon privaćati,
i sve časne poste premrsiti.
Turci će nam preuzeti carstvo,
oboriti nama manastire,
pokupiti i srebro i zlato,
raskovati od srebra kandila,
pokovati bulama đerdane.
Mnoga će se braća isturčiti.
Ovako nam naše knjige pišu,
a za našu kažu Vukosavu,
Milošu je ona suđenica.«
Kad to začu Miloš Obiliću,
onda Miloš na noge skočio,
pa on Juga u bradu poljubi,
pa izvadi hiljadu dukata,
i izvadi od zlata jabuku,
u jabuci tri kamena draga,
obilježje mladoj Vukosavi,
i izvadi prsten na djevojku.
Prsten prima carica Milica,
i uz prsten jabuku od zlata,
uz jabuku hiljadu dukata,
pa Miloša među oči ljubi;
Miloš Gospu u bijelu ruku.
Tad zlaćene stole postaviše,
navališe vino i rakiju,
i gospodsku svaku đakoniju,
vino piju, razgovaraju se.
A kad su se tripot obredili
progovori Vuče Brankoviću:
»Gospodaru, slavni Car Lazare,
vinu kraja i rakiji nema,
vrjeme dođe, valja dvoru poći,
ima vina i kod moga dvora;
mi možemo, dragi gospodaru,
vino piti, i veseliti se,
ali ima preče govoriti.«
Kad to začu srpski car Lazare,
on govori Strahiniću banu:
»Britka sabljo, Strahiniću bane!
Idi, bane, u malenu Banjsku,

na potrg je Banjska od Turaka,
 najprije će na nju udariti!«
 Pa dobavi dvadeset pisara,
 iskidaše knjige na komade,
 pa po knjigi pustiše jaziju.
 Vako Care u pero govori:
 »Ko je Srbin, i srpskoga roda,
 i od srpske krvi i koljena,
 a ne došo u boj na Kosovo,
 ne imao od srca poroda,
 ni muškoga, ni djevojačkoga;
 od ruke mu ništa ne porodilo,

rujno vino, ni šenica bjela;
 rđom kapo dok mu je koljena!«
 Kad je take knjige napravio
 na njih carski pečat udario,
 pa je Care knjige opravio
 na sve srpske krasne poglavice,
 od Budima grada do Soluna,
 od Dunava do Sinjega Mora;
 svakojemu piše podjednako;
 a Kruševac i bez knjige zovnu,
 i Kruševac, i oko Kruševca.

Umetnost Dolenjske.

Kulturno geografski poskus k problemu slovenske umetnostne zgodovine.

France Stelè

Problem provincialne umetnostne zgodovine, v kateri okviru se giblje v splošnem umetnostna zgodovina Slovenije, ni tako enostaven kakor bi se na prvi pogled zdelo. Posebno ne z metodološkega vidika. Metode, ki jih uporablja zgodovina vodilnih tokov v umetnostnem razvoju, so pri provincialnem gradivu malo porabne, ali pa vodijo do pretiranosti, katerih posledica so znanstveno preohlapni izsledki. Tako je na primer kontinuiteta razvoja sloga v svoji logični rasti v vodilnem toku evidentna in metodološko osnovna, v provincialnem gradivu pa vzdržna le v časovno zelo obsežnem okviru in ob kulturno geografsko osredotočenem gradivu. Pa še v vodilnem toku ta kontinuiteta ne obstoja samo po svoji notranji smotrnosti, s katero zasleduje svoje končne cilje, ampak se odločivno križa in oplaja s kapaciteto osebnosti (n. pr. Giotto, Michelangelo itd.). Pri provincialnem gradivu pa je ugotovitev takih razvojnih kontinuitet možna le v geografsko omejenih skupinah, kjer je kaka umetnostna ali slogovna misel mogla živeti vsaj skozi desetletja ako ne skozi stoletja od svoje notranje moči (pri nas n. pr. slikarstvo in stavbarstvo gotske dobe, umetnost baročnega XVIII. stol. ali sodobna

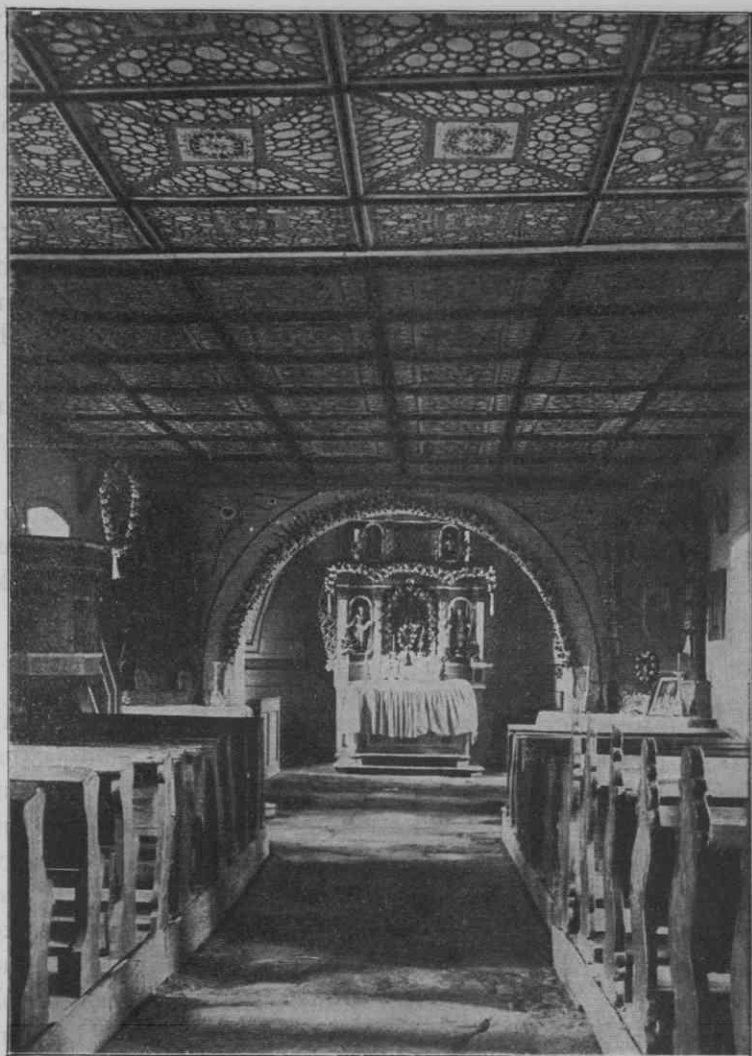

Sl. 1. Bloška Polica, zunanjščina cerkve.

umetnost). Vseeno pa je napredek, ki je nastal samo iz notranje moči danega kroga, le malenkosten in redno navezan na pobude iz vodilnih tokov; končno je to le relativni napredek, katerega pomembnost je le pogojna in nekam navezana na zemljo, po kateri se razpreda in pogosto kar raste iz nje.

Pa tudi veliki vodilni tokovi umetnostnega razvoja ne živijo samo v nekih teoretičnih sferah, tudi ti so nujno udomačeni, so nekje nastali in so tako nekje zvezani z grudo, ki je končno le nepogrešno torišče vsega dogajanja in napredka na zemlji. Čeprav se vodilni vplivi širijo kot sugestija, čeprav navidezno ne poznajo nikakih mej, so vendarle že ob svojem postanku krajevno označeni, pozneje pa zopet odvisni od miljeja, v katerem nastopajo. Zato je za umetnostno zgodovino kot celoto in njen bodoči napredek ter eksaktnost njenih izsledkov neobhodno, da stremlji za tem, da bi objela vse razpoložljivo gradivo v velikem vodilnem toku v širino, v provincialnih skupinah pa v globino, prav do korenin, ki ga vežejo na zemljo. Tu je utemeljen smisel umetnostne topografije, ki je danes cilj vsake dežele, katera je dozorela do umetnostno zgodovinskih spoznanj. Kajti samo do podrobnosti izdelana topografija gradiva je predpogoj vsake zanesljive provincialne, še bolj pa lokalne umetnostne zgodovine. Tako provincialna kakor lokalna umetnostna zgodovina je a priori deskriptivna, pri svojih zaključkih pa mora izhajati iz najširših vidikov; zato je treba že pri sestavljanju umetnostnih topografij odločno ugovarjati naziranju, da bi jih bilo mogoče izdelati z diletanti ali lokalnimi zgodovinarji. Eni in drugi lahko zelo uspešno sodelujejo, za presojo čistega umetnostno ali arheološko zgodovinskega gradiva pa so nezmožni. Če bi temu ne bilo tako, bi bile gornji potrebi naše domovine zadostile že farne kronike; kljub bohotno razviti lokalni zgodovini, ki redno tudi izčrpno opisuje zgodovinske in umetnostne spomenike, pa je naša umetnostna zgodovina še vedno v prvih začetkih.

Posebno važna komponenta provincialne in lokalne umetnostne zgodovine je kulturna geografija. Ustvariti si je namreč treba jasno zemljepisno sliko o pojavljanju, širjenju in vplivu raznih tipov, o vplivnih sferah gotovih središč (Ljubljana, Kamnik, Novo mesto, Stična itd.) ali tudi spomenikov (ljubljanska stolnica itd.), opredeliti je treba razmerja teh skupin med

Sl. 2. Beli Kamen (Weissenstein, 1725)

seboj in slediti za vzroki, koliko izvirajo iz značaja kraja (kameniti Kras, gozdnata in lesna severna Slovenija ali Kočevsko, prstena Panonija itd.), koliko iz značaja in tradicije ljudi (Kočevsko, Kras, Bela Krajina, Gorenjsko, Panonija itd.), kako je vplivala tradicija kraja z danimi starimi spomeniki in novonastopajoče oblike (dober primer Kras) itd. Iz teh splošnih opazovanj,

ki pa bodo morala biti oprta na podrobno znanje z gradivom, bo šele mogoče spisati pravo umetnostno zgodovino Slovenije, tako umetnostno zgodovino namreč, ki bo služila kot pomožna stroka naši kulturni zgodovini, splošni in cerkveni zgodovini, pa tudi splošni umetnostni zgodovini.

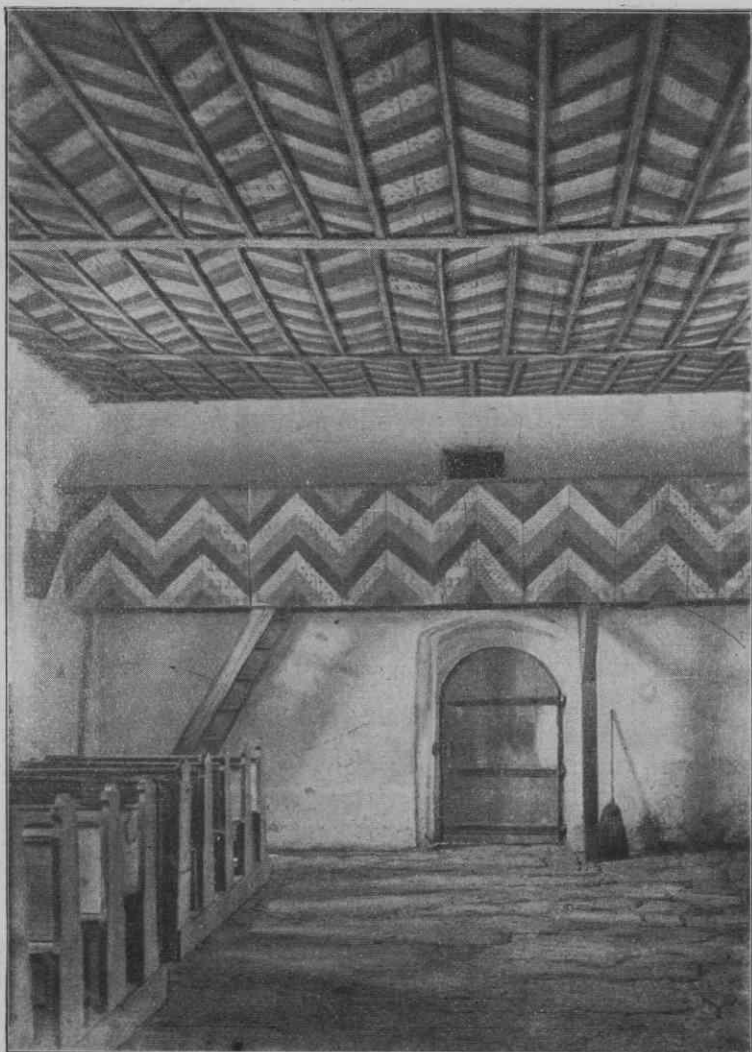
Pri delu za ta cilj pa pride človek do prepričanja, da je v kulturno geografski sferi stik umetnostne zgodovine z narodopisjem in umetnosti z življenjsko kulturo ljudstva tolik, da bosta pri izdelavi končne slike morali sodelovati obe stroki in nam je **prav toliko kakor umetnostna potreba tudi narodopisna topografija.**

Ko sem na povabilo društva »Krke« sestavljal predavanje o umetnosti Dolenjske, se mi je ta zavest razvila do jasnega spoznanja in je nastal sledeči poskus, ki je mogoče zanimiv po tem, kako gledam na problem, čeprav si ne domišljam, da je to gledanje popolno in v podrobnostih neovrgljivo. Vseeno pa bo zame in mogoče tudi še za druge prepotrebno pomagalo, po katerem se bodo pretolkli do zanesljivejših ugotovitev.

•

Za umetnostnega zgodovinarja izraz umetnost Dolenjske ni nikak pojem, ki bi se ga mogel posluževati kot jasno označbo časovno ali zemljepisno omejenega gradiva, zanj je to le zemljepisni okvir, iz katerega je izbral ono, kar zasluži naslov umetnosti in se namenil, da to razporedi po gotovih znanstveno kolikortoliko pomembnih vidikih. V splošnem namreč že naprej lahko ugotovimo, da se v umetnostnem gradivu Dolenjske ni izrazil kak enoten tip, kakor je to za narodopisno gradivo postavil kot osnovno tezo ranjki Stanko Vurnik.* Že nestrokovnjak namreč lahko loči v narodopisni skupini vsaj do neke mere dolenjsko od gorenjskega ali notranjskega, v umetnostni skupini nam pa taka opazovanja kar odpovedo. Toda ne popolnoma. Kajti če dolenjsko umetnostno gradivo malo bližje pogledamo, vidimo kmalu, da se nam nudi v jasno ločljivih dveh plasteh, katerih eno bi lahko imenovali poljudno ali podeželsko, drugo pa gosposko. V vseh strokah likovne umetnosti se ti dve plasti

* Studija o stilu slovenske ljudske glasbe, Dom in svet, 1930 in Drobec k studiju slovenske ljudske plastike, Etnolog I, Kmečka hiša Slovencev na južno-vzhodnem pobočju Alp, Etnolog IV in drugod.

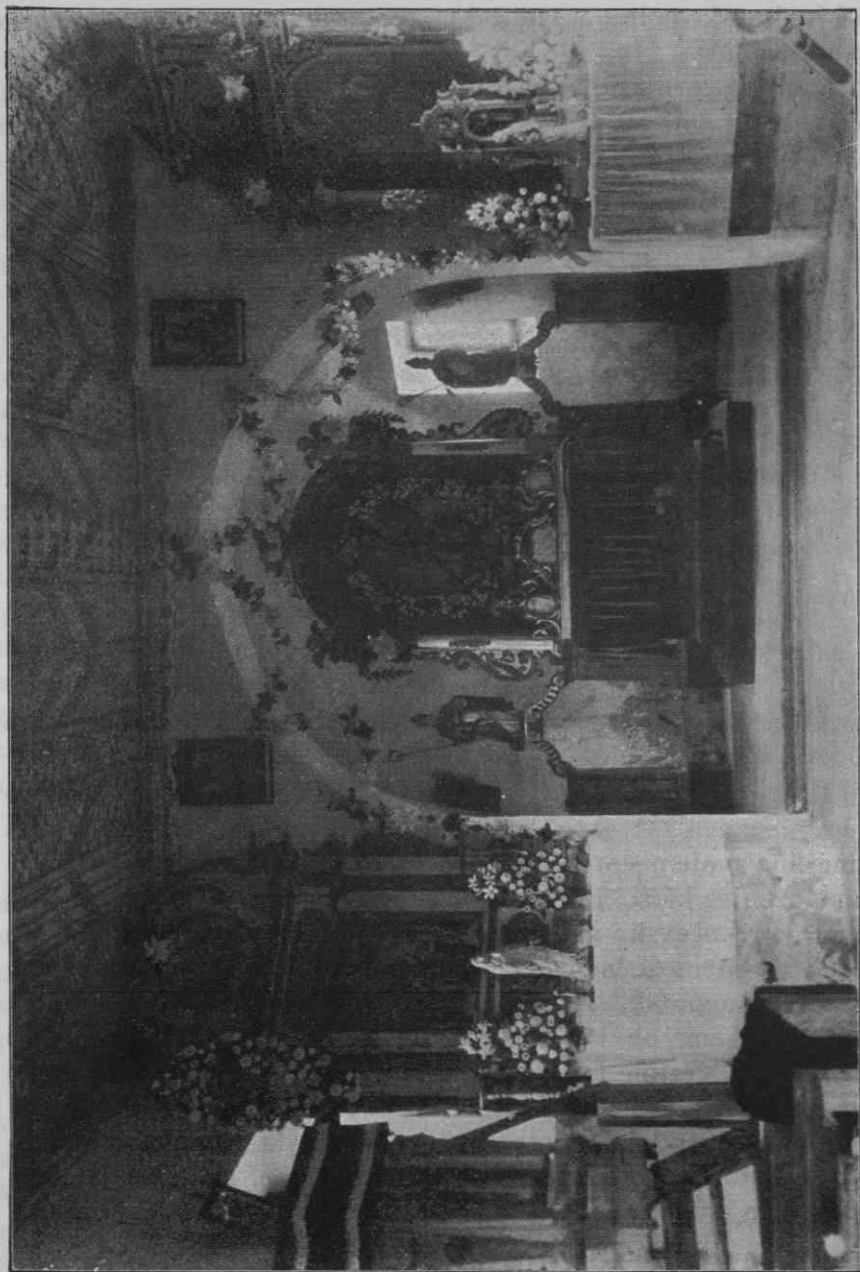

Sl. 3. Mala gora (Malgern, 1623).

dobro ločita, najbolj očitni pa sta mogoče v stavbarstvu. Poljudna plast je tista, v kateri prihaja do izraza ljudski okus, v kateri se javlja če tudi skromno neka lokalna tradicija in mogoče celo globlji dušeslovni činitelji, ki imajo svoje korenine v krvi in rasi ljudstva. Ravno na Dolenjskem se umetnost te plasti pogosto zelo tesno naslanja na narodopisno gradivo. Meja med

umetnostjo in narodopisjem se pogosto na Kočevskem in Belokranjskem naravnost zabrisuje in bi študij dolenskega gradiva prav s te strani utegnil nuditi prav zanimive splošne rezultate. Gosposka plast pa zemljepisno ni strnjena, njeni pojavi slede dani zemljepisni konstelaciji lastniških in vplivnih področij cerkvenih in gosposkih oblasti in se le redko razvijejo do lokalnih posebnosti. Edino strnjeno skupino spomenikov nam v tem oziru nudijo dolenski gradovi baročne dobe, dočim se cerkveni spomeniki omejujejo na osamljene, čeprav pogosto zelo pomembne pojave.

Če iščemo torej dolenjstva v umetnosti, ga bomo mogli iskati v prvi vrsti in skoro edino v podeželski oziroma poljudni plasti. Tu se pa moramo zavedati predvsem važnega kulturno geografskega momenta. Kakor sem že v svoji razpravi v Zborniku za umetnostno zgodovino 1926. o Magistru Martinu Petriču, stavbeniku cerkve sv. Kvirina pri sv. Petru Slovenov pri Čedadu ugotovil, gre skozi slovensko ozemlje velevažna kulturnogeografska meja, ki označuje medsebojno pronicanje srednjeevropskega in italijanskega oziroma primorskega kulturnega tipa. To pronicanje se vrši v širokem pasu od Slovenske Benečije, Furlanije in južne Goriške, preko Devina in Trsta ter severne Istre, odtod v smeri proti vzhodu v velikem loku, ki sledi obrisu reškega zaliva preko Notranjske in Dolenjske do Hrvaške. Na vsem slovenskem etnografskem ozemlju z malo izjemo stare Slovenske Benečije prevladuje srednjeevropski tip, ki je v Devinu z gotško cerkvijo sv. Ivana dosegal prav obal Jadranskega morja. V primeri z njim je vpliv italijanskega tipa preko te meje proti vzhodu in severu mnogo slabši in je začel srednjeevropskega izpodrivati šele z zgodnjim barokom. Kras z Notranjsko je postal torišče tega pojava. Skrajna meja tega vpliva se pa da precej točno zasledovati in sem jo doslej mogel ugotoviti približno s spodaj označeno črto, ki igra, kakor boste videli, ravno na Dolenjskem veliko vlogo. Zunanje se to prodiranje prav lepo kaže v nekaterih posebnostih stavbarstva, čisto površno vzeto pa posebno po značilnih odprtih linah za zvonove na čelu fasade mesto v srednji Evropi in tudi v večini Slovenije navadnega stolpa (prim. sl. 1, cerkev na Bloški Polici). Črta, do katere se da zasledovati ta tip, se od goriške meje približa Ljubljani najbolj na Vrzdencu pri Horjulu, kjer so nekdanje odprte line za sedanjim zvonikom pod streho

Sl. 4. Smuka (Kočevsko, okr. 1620).

še ohranjene in v cerkvi sv. Lavrencija pri Preserju ob meji Krasa in Ljubljanskega barja. Od tod gre proti jugu in jugovzhodu, tako da objame vso Notranjsko in jo odloči od ostale Kranjske, se obrne proti gornji dolini Krke, kjer so pri cerkvi sv. Katarine na Plešivici pri Šmihelu v sedanjem zvoniku zazidane line, ohranjene pa še pri cerkvi sv. Nikolaja v Žužemberku, gre potem do šumberškega gradu, kjer pripada temu tipu grajska kapela, se ogne novomeške kotline, tako da se nadaljuje proti jugu in izzveni v vrsti belokranjskih cerkvic te vrste v podružnici poleg Vinice ob hrvatski meji.

Ne mislim, da je ta meja absolutno točna, za njeno relativno veljavnost pa govori dejstvo, da je to obenem tudi meja raznih drugih posebnosti v arhitekturnem in sploh likovno umetnostnem gradivu Slovenije. Za Dolenjsko ima poseben pomen zato, ker zemljepisno Dolenjsko deli na dva dela, dočim leži sicer n. pr. vsa Notranjska za njo in je vsa Gorenjska in skoro vsa ljubljanska okolica pred njo.*

Če sedaj površno pogledamo na celotno zemljepisno Dolenjsko in tega pojma ne vzamemo v ožjem smislu za tisto ozemlje, ki ga neposredno ali posredno tudi res obvladuje dolenjska metropola Novo mesto, nam razpade na tri tudi zemljepisno razlikovane skupine, na Dolenjsko v ožjem smislu te besede, na Kočevsko in na Belo Krajino.

Po prejšnji ugotovitvi je za nas važno, da vse kočevsko ozemlje leži za zgoraj opisano črto. Nedvomno je, da so Kočevci prinesli iz svoje prvotne domovine gotova umetnostna in estetska razpoloženja, ki se jim tudi v novi domovini niso odrekli. Je nekaj, kar kočevsko gradivo tako vidno loči od ostalega slovenskega, da ni mogoča nobena zamenjava. To je pred vsem nek izrazito etnografski značaj podeželskega umetnostnega gradiva na Kočevskem, ob katerem se zdi gradivo ostale Slovenije z izjemo Bele Krajine naravnost visoko kultivirano (prim. notranjsčino cerkve v Belem Kamenu [Weissenstein], sl. 2). Ta značaj spominja na podobno potezo pri alpskem in bavarskem Nemštvu, ki tudi na Koroškem pogosto sili na dan. Dalje se javlja v kočevskem gradivu neka konservativna težnja, ki je slovenskemu

* Primerjaj s tem Vurnikovo delitev Slovenije v tri etnografske tipe (o. c. v Disu 1930), po kateri Dolenjska in Bela Krajina istotako padeta na vzhod od meje sredozemskega tipa.

gradivu sicer naravnost tuja. Kočevska deželica ni globlje doživela baroka in si ga je osvojila le bolj v poljudni obliki. Še v 17. stoletju, ko v ostali Sloveniji izginejo gotski patronirani stropi v cerkvah in jih nadomeste renesansko baročni kasetirani, se Kočevarji krčevito drže gotske oblike stropov in starinskih patronov. (Prim. stropa v Mali gori [Malgern] iz 1623, sl. 3 in v Smuki, sl. 4). Šele na severni meji Slovenije, v Dravski dolini, kjer v tem oziru gotovo deluje alpsko nemštvo, srečamo slične pojave (prim. strope v cerkvi sv. Duha pod Ojstrico pri Sp. Dravogradu). Pri tem pa moramo poudariti, da je tradicija zemlje, v kateri so se Kočevarji naselili, vseeno prišla do veljave v tem, kar so doslej ustvarili, ker se iz tipa njihovih malih cerkvic vidi, da so sprejeli lokalni tlorisni tip in zunanjščino z linami, ki je ločljiva in v celotni sliki najširše slovenske Primorske, ki smo jo zgoraj opredelili, samo mala varianta sosednjega kraškega tipa.

Sl. 5. Stražni vrh, kipi (barok).

Kočevsko gradivo, ki je umetnostno prav skromno, nam nazorno kaže, da se v njegovi umetnosti javlja pač posebno razpoloženje rase in njena tradicija, vendar tudi zemljepisnega položaja kot sočinitelja ni mogoče prezreti.

Značaj kočevskega gradiva se ne omejuje strogo na kočevsko etnografsko ozemlje, ampak naravno pogosto sili preko svojih mej, tako na vzhodu kakor posebno na jugu proti Beli Krajini. Če se na to ozremo, ne moremo prezreti nekega sorodstva med eno in drugo skupino. In sicer je to zopet prevladovanje narodopisnega momenta, ki družijo obe ti dve skupini v nekako enoto v primeri z ostalim dolenjskim gradivom. Kakor pa ni mogoče zamenjati kočevskega in belokranjskega narodopisja,

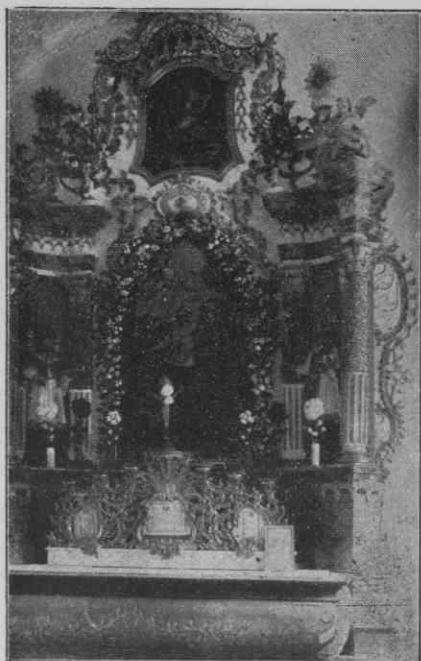
Sl. 6. Stražni vrh pri Črnomlju, oznanjenje (XVII. stol.).

prav tako kljub sorodnosti pojava ni mogoče postaviti belokranjske podeželske umetnosti pod isto označbo kot kočevsko. Tu šele vidimo, kako veliko vlogo igra značaj ljudstva v umetnostnih pojavih, s katerimi ljudstvo živi. Kljub isti kulturno-zgodovinski stopnji tudi nestrokovnjak ne more zamenjati ne belokranjskega miljeja, ne belokranjske umetnosti s kočevsko. Podrobna preiskava tega dejstva bi bila nedvomno zelo poučna, treba pa bi bilo zanjo podrobnega študija gradiva in posebno tudi dušeslovnih osnov in lastnosti enega in drugega ljudstva. Mislim, da ne bom daleč od resnice, če opozorim na večjo gibčnost fantazije pri slovenskih Belokranjcih v nasprotju z bolj racionalistično konservativnostjo Kočevarjev. Opozoriti pa je treba tudi na tole: Dočim je pri Kočevcih mogoče govoriti v njih podeželski umetnosti o lastni produkciji in neki lastni tradiciji, je te

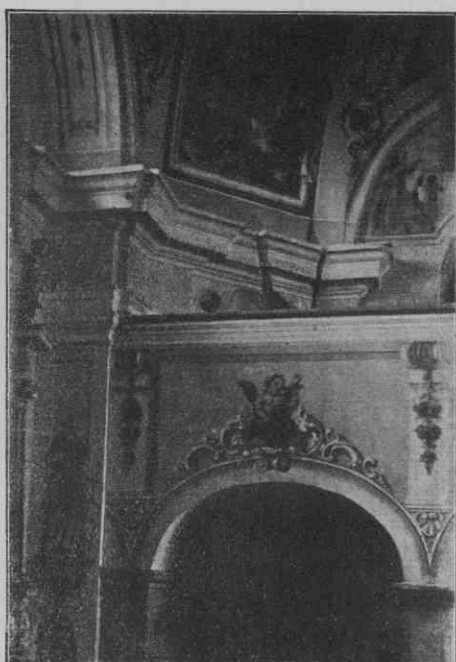
pri Belokranjcih, v kolikor se to kaže v cerkveni umetnosti, zelo malo. To je tem bolj čudno ker poznamo intenzivni značaj belokranjskega narodopisja, ki v tem oziru kočevskega vsaj po lirični neposrednosti, iskrenosti in toploti izraza gotovo prekaša. Izvršilne moči v Beli Krajini, kolikor pridejo v najširšem pomenu za umetnost v poštev, so le redko domače in če so domače za tujimi zaostajajo. Tisto, kar daje belokranjskemu gradivu neko enotnost, je razpoloženje, iz katerega so naročene. Kot naročnik si je pa Beli Kranjec izbiral moči, ki so sicer v slovenskem umetnostnem življenju skrajno podrejene, a so odgovarjale njegovemu narodopisno obeleženemu kulturnemu hotenju. Tako pridejo Layerjevi epigonsko rokodelski nasledniki kakor so Egartner in Götzli ali kmečko pestri idrijski Tavčar, poljanski Štefan Šubic ali drugi podobarji in slikarji rokodelci (n. pr. Jožef Strauss iz Cerknega na Goriškem) šele v Beli Krajini do tistega miljeja, kjer se njihovo skromno znanje in zmožnosti pogosto povzpnejo do harmoničnih stvaritev, ki jim ni moči odrekati iskrenosti in estetskega mika. Za značilen primer nam v tem oziru lahko služijo cerkve na Stražnem vrhu (sl. 5 in 6), v Slamni vasi, sv. Vida na Doblški gori (sl. 7), v Božjakovem (sl. 8) in druge.

Gosposka umetnost igra v obeh doslej označenih skupinah razmeroma majhno vlogo. Razen velikega gradu Podbrežje, ki je danes že napol v razvalinah a hrani ostanke velevažne slikarske dekoracije iz 2. p. XVII. stol., in nekaterih manjših graščin v Beli Krajini in gradu v Kočevju pride komaj kaj v poštev. V Beli Krajini se javlja ambicioznejši tip gotskih cerkva edino v Treh farah, katerih tri cerkve nudijo zanimive primere gotske arhitekture s tlorisom, ki je v Sloveniji navaden. Na Kočevskem pa zasluži iz novejša dobe pozornost edino novoromanska župna cerkev v Kočevju, ki spada med najresnejše arhitekturne dokumente novejša dobe v Sloveniji.

Gradivo ostalega večjega dela zemljepisne Dolenjske se pa bistveno loči od opisanih dveh skupin. O neki enotnosti značaja bi se tudi tu dalo govoriti v zelo skromni meri le v podeželski umetnostni plasti. V splošnem lahko rečemo o vsem tem gradivu, da je manj posledica kakih lokalnih tradicij ali stremljenj kakor posledica odmevov umetnostnih dogajanj v alpski srednji Evropi. Zveza s sosednjimi slovenskimi ozemlji je evidentna. Tip navadnega gotske cerkvice s tristranim v osmerokot umerjenim zaključ-

Sl. 7. Sv. Vid na Dobliški gori (oltar 1824: Anton Hausbaum, slike Janez Potočnik).

Sl. 8. Božjakovo, slikal Jurij Tavčar Idrijski.

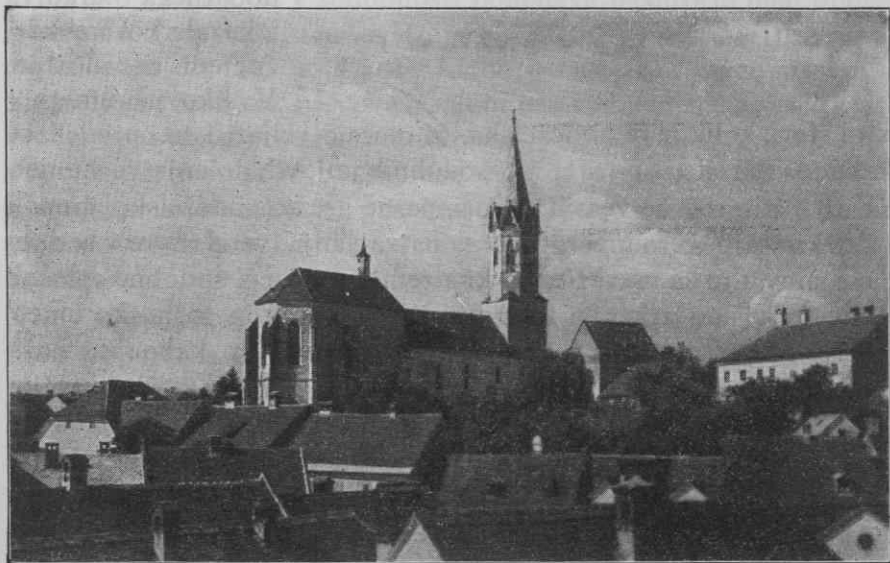
kom prezbiterijska se sledi skozi vso Slovenijo proti severu do osrčja Alp. Drugi zgodnjegotski tip s kvadratičnim prezbitorijem, ki nastopa v severovzhodni Dolenjski, je razložljiv iz zveze s sosednjo Štajersko. Poznejši baročni tip podeželske cerkve s stremljenjem po osredotočitvi prostora je prav tako odmev dogajanj v ostali Sloveniji, posebno kolikor gre za ljubljansko kulturno vodstvo. In le en tip ima Dolenjska, ki ga more vsaj relativno smatrati za svojo posebnost, vsaj dokler ni dognano, odkod je bil prevzet, to je zgodnjebaročni tip centralnih cerkvenih stavb s kupolo na osmerooogelnem tlorisu; ena najpomembnejših je cerkev v Sp. Straži (prim. v Beli Krajini cerkev na Vinem vrhu pri Semiču, sl. 9).

Dočim je za starejšo umetnost podeželskega značaja na Dolenjskem kar po vrsti iskati pobudnikov in vzorov izven Dolenjske, severno od nje, posebno v Ljubljani, ki je v baročni dobi še prav izredno povečala svoj vpliv na to stran in tudi preko nje na Hrvatsko, ter Novo mesto

kot daleč vplivajoče središče ne pride v poštev, je pa v novejši dobi vseeno ravno Novo mesto dalo obliko motivu, ki je danes znak dolenske pokrajine daleč naokrog. To je namreč novogotski zvonik kapitelske cerkve v Novem mestu (sl. 10), ki so ga posnemali povsod, kamor je segal cerkveni vpliv novo-meškega kapitlja in danes v raznih variantah označuje zunanjo sliko cele vrste dolenskih krajev (Trebnje, Mirna, Ponikve itd.). V samem Novem mestu pa je ista nova gotika, ki je ustvarila obliko tega zvonika, ustvarila tudi fasado frančiškanske cerkve, ob kateri je svoj čas veliki nasprotnik nepristnosti in posnemanja v umetnosti znani umetnostni zgodovinar in generalni konservator Maks Dvořák vzkliknil: »Ta fasada me je spreobr-

Sl. 9. Vini vrh pri Semiču.

Sl. 10. Novo mesto, kapitelj z novogotskim stolpom.

Sl. 11. Muljava, vel. oltar (2. p. XVII. stol.)

nila k novi gotiki, ker mi je prva dokazala, da je tudi v tem okviru mogoče samostojno in iskreno ustvarjanje.«

Edini rajni Stanek Vurnik je doslej poskusil opredeliti globlje dušeslovno bistvo Dolenjca in Gorenjca, kolikor se javlja v narodopisnem gradivu. Za napredek znanosti so take in podobne shematične opredelitve potrebne in koristne, če tudi bi se mogoče pri globljem poznanju istega in dodatnega gradiva izkazale kot nevzdržne ali nezadostne.

V likovni umetno-

stni sferi, kolikor je podeželska, bi morale veljati iste opredelitve kakor za narodopisno sfero. V sodobnih pojavih dolenjstva v umetnosti, o katerem se včasih govori, pa ne gre za podeželsko, ampak za neko višjo sfero umetnostnega ustvarjanja, vendar gre v sodobnem snovanju za ustvarjenje, ki stremlje po dosegi sodobne splošne človeške višine izraza in forme in je med njim in gosposko umetnostjo bistvena razlika v tem, da je to ustvarjanje, kakor vsa naša sodobna kultura zasidrano v narodu, da teži za tem, da čim popolnejše izrazi njegove estetske in umetnostne prvine in torej v osnovi ne more biti razlike med njim in bivšim podeželskim ustvarjanjem. Samo smeri in globine doživetja so postale širše in globlje, cilji obsežnejši in zato se uveljavlja tudi stremljenje po največji oblikovni popolnosti in svobodi. Zato smo tudi upravičeni, če poskusimo, kako se obnaša Vurnikova označba o

abstraktno in tektonsko nastrojenem Dolenjcu pred gradivom, ki ga nudi sodobna dolenjska likovna produkcija. V poštrev prihajajo predvsem prvi njeni predstavniki Vavpotič, Jakac in brata Kralja. Zanimivo je v tej zvezi, da med njimi ni niti enega izrazitega zapriseženega impresionista, da so vsi nekam pesniško razpoloženi in razen Vavpotiča vsi vsaj v gotovih dobah svojega razvoja posezajo v abstraktno miselno sfero, da bi z njo oplodili svoja likovna sredstva. Na prvi pogled je radi svoje mehkobe, ki je drugim Slovencem tuja, Jakac najizrazitejši dolenjski umetnik. Če pa pogledamo bližje Vavpotiča, se nam izza njegovega življenjskega dela izlušči Jakčevemu nesporno soroden značaj in če za ne vedno prikupno zunanjščino del bratov Kraljev prodremo do njunih duš samih, zabrni tam na dnu pogosto ista mehka sanjava duša, ki se pa mnogo bolj kakor pri onih dveh muči, da bi po trnjevi poti neprestanih borb z obliko in izrazom, našla še popolnejšega, še globljega izraza svojemu teženju. Neka revolucionarna zagrizenost, ki je njima lastna, je mogoče bolj ko pri kakem drugem Slovencu nekam naravna ravno pri navidezno mehkim in pohlevnem Dolenjcu, kadar ga objame žeja po napredku in uspehu. Tudi tragična usoda mlado umrlega kostanjevčana Gorjupa se zdi, da potrjuje to naziranje.

Tako vidimo, da v sodobnosti ponehava nasprotje med podeželsko in gosposko umetnostjo na Dolenjskem in se bližamo uresničenju enotne umetnosti, ki bo samo izraz teženj dolenjskega ljudstva, izraz njegovega globljega duhovnega bistva, kjer sodelujejo enakopravno zemljepisni predpogoji, tradicionalna vezanost in moment ljudske rase. Kar za preteklost ne velja in dolenjska umetnost kot poseben tip doslej ne obstoja, to se utegne vresničiti v bodočnosti, če je naše naziranje o posebnem dolenjskem ljudskem tipu pravilno.

V gosposki sferi dolenjske umetnosti, za katero se zdi, da ji ni več povratka in že vsa pripada zgodovini, sta se udeleževala predvsem plemiški in duhovski sloj. Oba sta v svojih likovnih spomenikih zapustila dediščino, ki spada med pravi zaklad umetnostne Slovenije. Nositelji teh vrednot so na eni strani gradovi, na drugi cerkve in samostani. V gradovih, radi katerih Dolenjska po pravici slovi, se je ohranilo radi zveze s starimi srednjeveškimi položaji ali prvotnimi tlorisnimi in trdnjavskimi zasnovami še mnogo srednjeveške viteške romantike. Naj spomnim samo na

gospodujoči Hmeljnik, vabljivo a manj dostopno Mirno, zahrbtno skriti Turjak ali romantični vodni grad Otočec. Sedanjo arhitektonsko obliko je dala dolenjskim gradovom že novejša doba, deloma renesansa (prim. Hmeljnik), največ pa udobnejši in lepote no bogatejši barok. Dočim je zunanjščina navadno še trdnjavsko

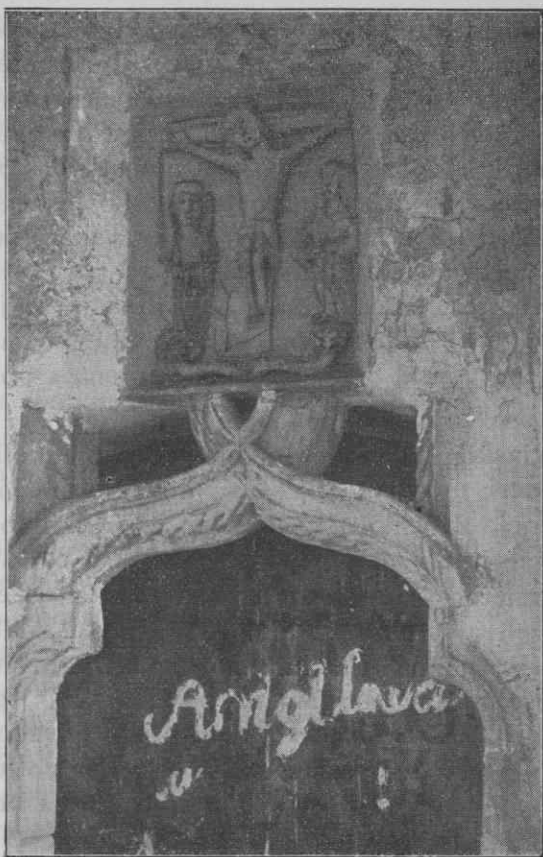
Sl. 12. Stopiče, vel. oltar (zač. XVIII. st.)

mrka, so bogata arkadna dvorišča kakega Hmeljnika, kostanjeviškega samostana ali nekaj razkošne Soteske polna svečanega veselja in mikavnosti.

V cerkveni sferi so bili samostani na Dolenjskem pravi nosilci višje kulture. Prednjači Stična, ustanovljena v l. 1136, katera je ustvarila s svojo rokopisno delavnico prve pomembne spomenike slikarstva v sedanji jugoslovanski Sloveniji in nam v svoji še razmeroma dobro ohranjeni cerkvi hrani največjo in najpomembnejšo romansko stavbo daleč naokrog. Odličen je križni hodnik iz konca XIII. stol. in reflektorij s štukaturami iz dobe baroka. Kostanjevičica, ki je bila ustanovljena leta 1234, nam je ohranila najlepšo stavbo iz dobe prehoda iz romanskega v gotski slog. Fanta-

zija, s katero so okrašeni kapiteli stebrov in slopov notranjščine, je naravnost neprekosljiva. Župna cerkev v Kostanjevici ima dva lepa poznoromanska portala. Pleterje, ki je bilo ustanovljeno ok. l. 1406., nam je ohranilo po svoji notranjščini plemenito gotsko cerkev in mnogo drugih ostankov visoke gradbene kulture, ki je stavila prvi samostan. Odličen arhitekturni spomenik se nam je ohranil v prezbiteriju in kripti kapiteljske cerkve v Novem mestu iz 1. pol. XV. stol., iz konca stoletja pa je vse pozornosti vredna župna cerkev v Št. Rupertu, ki je odlična po bogato razčlenjeni zunanjščini, posebno pa pomembna po izbranim kamnoseškem okrasju in razdelitvi prostora znotraj. V njej

imamo odmev posebne gradbene smeri pozne gotike, ki je ustvarila župne cerkve v Kranju, Škofji Loki, Radovljici, Cerknici in prezbiterij v Crngrobu. V območju slikarstva je ustvaril vodilni gotski slikar ljubljanski meščan Janez svoja glavna dela za Dolenjsko in kakor se zdi prav v okrilju stiškega samostana. To so slikane cerkve na Muljavi (1456), na Visokem pod Kureškom (1443), Kamenj vrh (1459) in delo njegove šole v Mengšu, ki je v najožji zvezi s tem gradivom. Posebna odlika Dolenjske umetnostne posesti pa je dragocena slika benečanskega mojstra 2. pol. XVII. stol. Tintoretta v velikem oltarju kapiteljske cerkve v Novem mestu. Njo je dobilo Novo mesto ob koncu XVI. stol. radi zvez takratnega prošta Polidora de Montagnana s takratnim oglejskim koadjutorjem benečanom Janezom Grimanijem. Kot posebno odliko v gosposki umetnostni sferi si more Dolenjska prištevati Valvasorjevo grafično delavnico na Vagenšpergu (2. pol. XVII. stol.), ki je prvi organizirani pojav grafične obrti in umetnosti v Sloveniji. Poleg mnogih odličnih oprem, ki jih hranijo dolenjske cerkve iz baročne dobe, se morejo prištevati umetnostnim biserom naše domovine največji in najrazkošnejši oltar Slo-

Sl. 13. Sv. Duh na Vrhéh pri Višnji gori, vrh poznogotskega portala.

venije iz 2. pol. XVII. stol. na Muljavi (sl. 11), trije krasni rezljani oltarji iz zač. XVIII. stol. v Stopičah (sl. 12) in veliki oltar iz istega časa v lepi romarski cerkvi na Veseli gori pri Št. Rupertu. V novejši dobi pa so nastale pomembne cerkvene stavbe v Kočevju, v Prečni, v Šmarjeti itd.

Vendar se v cerkveni umetnosti poljudna in gosposka smer nujno zblížujeta in ni med njima tiste ostre meje kakor med poljudno in plemiško. V tem oziru je v dolenjskem gradivu zanimiv poznogotski portal cerkve sv. Duha na Vrhéh pri Višnji gori, kjer se primitivno kamnoseško kiparstvo, ki je značilno za kraški miljé, zanimivo križa s snovanjem gospodujočega zapadnoevropskega sloga (sl. 13). Cerkevna umetnost, ki je služila tako ljudstvu kakor gospodi, je že po svoji naravi posrednik med onima dvema. Enkrat se približuje bolj ti pa zopet bolj oni in ravno v dolenjskem gradivu vidimo, da je v Beli Krajini in na Kočevskem pogosto skoro spojena s poljudno v eno.

Na vprašanje, ali je in kje je meja med umetnostno zgodovinskim in etnografskim gradivom, kolikor pripada umetnostni sferi, med »umetnostjo« in folklorom, odgovarjamo torej, da te meje zatrdno ni. Zabrisana je prav tako, kakor smo videli, da je zabrisana meja med gosposko in cerkveno in njo in poljudno umetnostjo. V zemljepisno danem ozemlju je gosposka izraz vpliva vodilnega umetnostnega toka, kolikor se ta pač neposredno sam ne udelejuje v posameznih in redno izoliranih pojavih. Ne ostaja pa samo na površini kot izgubljen, nikamor zvezan člen, ampak vpliva v dani plasti navzdol, prav kakor iz lokalne plasti in etnografske sfere stremijo poljudne smeri navzgor in iz tega neprestanega prepletanja nastaja krajevni kolorit umetnostnih pojavov.

Posledica teh razmišljanj je za nas konkretno ta, da bomo domače gradivo v vsem njegovem kulturno pričevalnem bogastvu izcerpali le, če se nam posreči soglasiti umetnostno zgodovinska in etnografska raziskovanja. Dočim bi iz topografij domačih umetnostnih spomenikov v veliki meri lahko izločili prazgodovinske in arheološke spomenike, nam Dolenjska, Kras, Koroška, Škofje-lóško hribovje itd. dokazujejo, da brez zveze z etnografijo ne bomo izhajali, razen, če bomo hoteli posneti samo to, kar označuje naše gradivo z vidika splošne umetnostne zgodovine. Če pa hočemo kot pomožna veda domače kulturne znanosti prispevati

k problemom, kakor so psihološke osnove umetnosti, vloga miljeja in gospodarskih in zemljepisnih predpogojev v umetnosti, če hočemo spomenikom svoje domovine slediti »d o z e m l j e«, do tal in do ljudskih duš, iz katerih rastejo in v katerih koreninijo, bomo morali kakor pri etnografiji tudi pri študiju umetnostnega gradiva pritegniti človeka kot sociološko skupino in kot produkt zgodovine in rase, pritegniti bomo morali gospodarske in materialne predpogoje kot izvor gotovih značilnih potez, etnografsko gradivo pa kot prevodnik tako iz tal kakor iz duš ljudi in razpoloženj do pojavov splošnega toka, ki valovi preko nas in spodnje plasti od časa do časa oploja.

Résumé.

L'art de la Basse-Carniole.

L'auteur traite avant tout le problème de l'histoire de l'art provincial, à laquelle appartient en général l'histoire de l'art de la Slovénie, problème, qui n'est pas facile à résoudre. Les méthodes qu'emploie l'histoire des grands courants du développement de l'art ne peuvent s'appliquer à l'art provincial qu'avec réserve, sans quoi elles aboutiraient à des résultats peu exacts. Ainsi, p. e., la continuité du développement du style, qui est évident dans le grand courant, dans l'art provincial, ne l'est qu'en considérant, pendant une époque très étendue, les monuments d'un territoire limité par la géographie et la civilisation. Même dans le grand courant, cette continuité n'existe pas seule par sa finalité intérieure, mais se croise et s'enrichit avec la capacité des personnalités (p. e. Giotto, Michelangelo etc.). Dans l'art provincial, la continuité du développement ne peut être constatée que dans le cadre de groupes limités par la géographie, où une idée de l'art ou du style a pu vivre par sa force intérieure des dizaines et des centaines d'années (en Slovénie, p. e., la peinture et l'architecture gothiques, l'art baroque ou l'art contemporain). Tout de même, le progrès qui résulte uniquement de la force intérieure du groupe donné n'est que minimal, il est régulièrement lié à une impulsion venue du grand courant et, finalement, n'est qu'un progrès relatif dont l'importance n'est que conditionnelle et liée à la terre, où il se répand et d'où, fréquemment, il prend naissance.

Cependant, les grands courants du développement de l'art, également, ne vivent pas dans des sphères théoriques et sont, d'une manière ou d'une autre, liés à la terre, champ nécessaire de toute activité et de tout progrès. Quoique les grands courants se répandent comme par suggestion et, en apparence, ne connaissent pas de frontières, tout de même ils portent la marque de leur origine et, plus tard, ils subissent l'influence du milieu où ils se répandent. Pour toute l'histoire de l'art, son progrès, et l'exactitude de ses résultats, est donc absolument nécessaire d'enregistrer tous les monuments disponibles, et du grand courant et des groupes provinciaux, jusqu'aux racines qui les lient à la terre. C'est la raison d'être de la topographie artistique à laquelle aspire aujourd'hui tout pays apte aux recherches de l'histoire de l'art. Car uniquement une topographie minutieuse des monuments est la condition de toute histoire exacte de l'art provincial, et encore plus de l'art local. L'histoire de l'art provincial (et local) est a priori descriptive, dans ses résultats, cependant, il lui faut les vues les plus larges; c'est pourquoi, déjà à la composition des topographies, il faut résolument combattre l'opinion qu'elles peuvent être faites par des amateurs et des historiens locaux. Les uns et les autres peuvent collaborer avec succès, mais ils sont incapables de critiquer les monuments artistiques et archéologiques.

Un élément particulièrement important de l'art provincial (et local) est la géographie de la civilisation. Il faut, d'abord, créer un tableau géographique exact de l'influence des différents types, de l'influence de certains centres (Ljubljana, Kamnik, Novo mesto, Stična etc.), ou de certains monuments (ceux de la cathédrale de Ljubljana etc.); puis, définir les relations entre ces groupes, et chercher les motifs issus de la nature du lieu (le Kras rocheux, la Slovénie septentrionale et le territoire de Kočevje boisés, la Pannonie terrestre), du caractère et de la tradition des hommes (Kočevje, Kras, Carniole Blanche, Haute-Carniole, Pannonie), de l'influence des vieux monuments sur les nouvelles formes (bon ex. le Kras etc.). Seulement fondé sur ces observations générales qui, cependant, doivent être bien appuyées par une connaissance approfondie des monuments il sera possible d'écrire une histoire de l'art de la Slovénie, qui sera capable de contribuer à l'histoire de notre civilisation, à notre histoire générale et ecclésiastique, mais aussi à l'histoire générale de l'art.

Celui qui travaille à parvenir à ce but, parvient à la conviction que les relations entre l'histoire de l'art et l'ethnographie sont si étroites que, pour le tableau définitif, les deux disciplines doivent collaborer, et que sont également nécessaires la topographie artistique et la topographie ethnographique.

Pour l'historien de l'art, le mot l'art de la Basse-Carniole ne signifie qu'un cadre géographique d'où il prend ce qui mérite le titre d'art et qu'il dispose d'après des vues importantes d'une ou d'autre manière. Tout d'abord, en général, nous pouvons constater que les monuments artistiques de la Basse-Carniole ne représentent pas un caractère unitaire, posé comme principe pour les matériaux ethnographiques par le feu Stanko Vurnik. Quant à l'ethnographie, même un laïque peut distinguer—à peu près—les monuments provenant de la Basse-Carniole de ceux provenant de la Haute-Carniole ou de la Carniole Intérieure, mais dans l'art, nous ne le pouvons pas. Cependant, si nous observons les monuments de la Basse-Carniole de plus près, nous distinguons clairement deux groupes que nous pouvons appeler l'art populaire et l'art aristocratique. L'art populaire est celui où s'expriment le goût du peuple, la tradition locale quoique modeste et, peut-être, même des éléments psychologiques plus profonds du sang et de la race. Justement, en Basse-Carniole, cet art est en relation étroite avec l'ethnographie. La limite entre l'art et l'ethnographie, sur le territoire de Kočevje et en Carniole Blanche est souvent effacée, et l'étude des monuments de la Basse-Carniole, de ce point de vue, pourrait apporter des résultats généraux très intéressants. L'art aristocratique, du point de vue géographique, ne représente pas un ensemble, mais suit les sphères d'influence des autorités féodales et ecclésiastiques, et ne parvient que rarement à des particularités locales.

Pour la critique des monuments de la Basse-Carniole est spécialement importante la frontière qui divise le territoire slovène en sphères d'infiltration des types de l'Europe centrale et de l'Italie ou du littoral. Cette infiltration s'effectue dans une large zone qui, partant de la Slovénie vénitienne, du Frioul et de la partie méridionale de Gorizia, continuant par Devin, Trieste et l'Istrie septentrionale, suit les contours du golfe de Fiume, par la Carniole Intérieure et la Basse-Carniole, jusqu'à la Croatie. Sur tout le territoire de la Slovénie, à l'exception de la Slovénie vénitienne, prédomine le type de l'Europe centrale qui, à Devin, avec

l'église gothique St. Jean, détruite après la guerre, atteint même la mer Adriatique. L'influence du type italien au-delà de ces frontières est beaucoup plus faible et n'a commencé à supplanter le type de l'Europe centrale qu'au début de l'époque baroque. (Le Kras et la Carniole Intérieure sont devenus le champ d'activité de ce phénomène.) La limite de cette influence est marquée par la ligne jusqu'à laquelle existent plusieurs particularités de l'architecture, spécialement les lucarnes ouvertes pour les cloches au frontispice, au lieu du clocher usité en Europe centrale et dans la plus grande partie de la Slovénie. Cette ligne s'approche de Ljubljana à Vrzdenc près de Horjul, où les anciennes lucarnes sont encore conservées sous le toit derrière le clocher actuel, et dans l'église St. Laurent près de Preserje, à la frontière du Kras et du marais de Ljubljana. D'ici, la ligne va vers le sud et le sud-est, en embrassant toute la Carniole Intérieure et la séparant du reste de la Carniole, se dirige vers la vallée supérieure de la Krka où, dans l'église Ste. Cathérine sur la Plešivica près de Šmihel, le clocher actuel montre les anciennes lucarnes murées, tandis que l'église St. Nicolas à Žužemberk les a conservées, va au château de Šumberak où la chapelle du château appartient à ce type, évite le bassin de Novo mesto, continue vers le sud et finit, par une série d'églises de la Carniole Blanche de ce type, avec la succursale près de Vinica à la frontière croate. Cette ligne divise la Basse-Carniole géographique en deux parties.

Si nous considérons toute la Basse-Carniole géographique, non seulement le territoire que domine directement ou indirectement Novo mesto, la métropole de la Basse-Carniole, nous y distinguons trois différents groupes: la Basse-Carniole proprement dite, le territoire de Kočevje et la Carniole Blanche.

Un fait important que nous venons de constater est que tout le territoire de Kočevje est en dehors de la ligne décrite. Il est hors de doute que les habitants de Kočevje ont apporté de leur ancienne patrie des dispositions artistiques et esthétiques qu'ils ont gardées dans leur nouvelle patrie. Les monuments du territoire de Kočevje sont distingués par leur caractère spécialement ethnographique, auprès duquel les monuments du reste de la Slovénie, à l'exception de la Carniole Blanche, apparaissent directement cultivés. Le territoire de Kočevje montre une tendance conservatrice, qui est étrangère au reste de la Slovénie, et n'a pas appro-

fondi l'époque baroque qu'il n'a reçue que sous forme populaire. Au 17e siècle, quand dans tout le reste de la Slovénie les plafonds gothiques patronnés sont remplacés par les plafonds baroques, les habitants de Kočevje conservent encore les formes gothiques et les vieux patrons.

La prédominance de l'élément ethnographique est un trait commun du groupe de Kočevje et du groupe de la Carniole Blanche, en comparaison avec le reste de la Basse-Carniole. Cependant, en dépit de l'affinité de ce phénomène, l'art populaire de la Carniole Blanche diffère de celui de Kočevje. Nous voyons ici le grand rôle que joue, dans les phénomènes artistiques, le caractère de la population. En dépit du même degré de civilisation, même un laïque ne peut confondre ni le milieu ni l'art de la Carniole Blanche avec ceux de Kočevje. L'auteur fait remarquer la vivacité plus grande de l'imagination chez les habitants slaves de la Carniole Blanche contrastant avec le conservatisme rationnel des habitants de Kočevje. Encore faut-il signaler le fait suivant: tandis qu'on peut parler d'une production et d'une tradition propres à l'art populaire de Kočevje, celui de la Carniole Blanche, en tant qu'il se manifeste dans l'art ecclésiastique, en est presque dépourvu. C'est un fait très curieux, parce que nous connaissons l'intensité de l'ethnographie de la Carniole Blanche qui, en ce qui concerne la sincérité et la chaleur de l'expression, certainement surpasse celle de Kočevje.

L'art aristocratique ne joue qu'un rôle inférieur dans les deux groupes étudiés.

Les monuments de la troisième partie, plus grande, de la Basse-Carniole géographique qui nous est encore restée, se distinguent essentiellement des deux groupes déjà décrits. Ici aussi, on ne peut constater une unité caractéristique modeste que dans l'art populaire. En général, nous pouvons dire que tous ces monuments sont moins le résultat de traditions ou tendances locales que le résultat de mouvements artistiques dans l'Europe centrale alpestre. Les rapports avec les pays slovènes avoisinants sont évidents.

Après revue des principaux monuments de l'art de la Basse-Carniole, l'auteur conclut que, dans l'art ecclésiastique, nécessairement, la limite entre l'art populaire et l'art aristocratique s'efface. Un exemple intéressant de ce procès est le portail go-

thique de l'église du St. Esprit »na Vrheh«, où se croisent la sculpture primitive du tailleur de pierres, caractéristique pour le Kras, et le style régnant dans l'Europe centrale. L'art ecclésiastique, destiné au peuple comme aux seigneurs, est déjà par sa nature l'intermédiaire entre les deux arts. Parfois il est plus près de l'un, parfois plus près de l'autre et, en Carniole Blanche et sur le territoire de Kočevje, il est presque assimilé à l'art populaire.

Nekaj pomembnejših slovanskih etimologij.

Mihael Markič — Ljubljana.

Etimologije, ki jih v naslednjem podajam, se mi zdijo pomembne, ker odkrivajo stike Slovanov z narodi, kjer jih nihče ne bi pričakoval. Hkrati nudijo lingvistom, kakor tudi etnografom in zgodovinarjem nove vpoglede in naravno tudi nove — naloge. Kako je to v vsakem primeru umeti, se bo najbolj razvidelo iz posameznih primerov samih.

A. Slovani in — Homer.

1. *Ἰλιον*.

Pred *Ἰλιον* je digamma odpadel. Pripona -ijo, -jo je pomenjala pripadnost, posest, kakor še dandanes pri Slovencih: Škofja loka, Romanja vas itd.

Torej: *Ἰλιον* (sc. ὕστν) = Vilingrad

Znano je, da je bilo v Ilionu na gradu znamenito svetišče Athene. Athena igra pri Homeru isto vlogo, kakor pri Srbih Vila, ki je bila zaščitnica junakov, a pri Germanih Walküre. Komu ni znana Vila posestrima Kraljevića Marka? Tudi v Athenah je bilo svetišče Athene na akropoli. Verjetna je domneva, da je prvotno beseda *Ἀθήνη* (Hom.), att. *Ἀθηνα*, bila samo epitheton ornans v pomenu pogorkinja (sc. Vila).

Saj so večinoma lastna imena nastala iz občnih imen. K besedi *Ἀθήνη* prim. ssk. *adh-i* = „zgoraj“, očitno prvotno lokal. *Adh-as* je gen.-abl. = „od zgoraj dol“, nem. „nieder“. Koren *adh-* < *ndh-* se nahaja tudi v besedi *Ἀθ-ως*. Vila je pa bržkone = stvn. *ūwila*. = srn. *iule*, *iuwel* = nvn *Eule*. Kdo bi se tu ne spomnil na ep. ornans Athene: *γλαυκῶπις* in boginji posvečeno ptico, bodisi da to razlagamo kakor Schliemann, ki je izkopal kip Athene z glavo sove in ga primerjal s kipi egiptskih bogov, ali po splošni razlagi: *γλαυκῶπις* = „sovoook, svitlook“. Athena je bila *παρθένος*, devica. Isto bi utegnilo pomeniti blg. Samovila.

2. Ἀχιλλεύς = Tomislav.

Ἀχιλλεύς, tudi Ἀχιλεός, je ena izmed številnih okrajšav osebnih lastnih imen, ki so bile že za Homera pri indoevr. narodih v navadi. Razun pri Rimljanih so bila polna osebna lastna imena pri indoevr. narodih sestavljena iz dveh imen in so se krajšala na različne načine. Ime Ἀχιλλεύς je sestavljeno iz glagola ἀκαχίζειν (koren ἄχ-) = tomiti (exercere, vexare) in iz samostalnika λαός < λαφός, kakor Μενέλαος, oz. Μενέλεως. Kakor se da sklepati iz dvojnega λ v besedi Ἀχιλλεύς, je λαός sam nastal iz λαφός. Ali ne zveni to kakor lat. Slavi, nem. Slawen (z ostrim s-om!)?

Ta beseda pomeni „ljudstvo“, bržkone v nasprotju z vladajočim slojem, s „pastirji ljudstva“ (Hom. ποιμένες λαών), torej isto kakor *Deutsch* < predgerm. *teutā* (ljudstvo) + suff. *-isko-*.

Navadno se *-slav* v slovanskih osebnih imenih istoveti z gr. -κλής < -κλήφης. Vendar bi iz -κλήφης moralo nastati *-slovū*, in ne *-slavū*. V resnici pa imamo tu kontaminacijo dveh besedi, delno medsebojno ali popolno priličenje ene drugi. Prim. nem. *schlingen*, *ver-schlingen* (pogoltniti) in *schlingen* (zvijati, plesti). Prvo prvotno *schlinden*, odtod *Schlund*, priličeno popolnoma drugi besedi s čisto drugačnim pomenom! Verjetno je, da je „*-slavū*“ pomenilo „ljudstvo, λαός“, ako se je prvi del končal na *-i* ali *-a* (glagolsko deblo, ali optativ-imperativ, oz. konjunktiv-imperativ), ako pa se je končal prvi del na „*-o*“ (samostalniško deblo), potem je „*-slavū*“ priličen iz „*-slovū*“, odgovarjajoč grškemu „*-κλήφης*“.

Opozoriti je treba še na to, da pomen zloženke še ni znan, če je znan pomen sestavljajočih delov. Treba je še ugotoviti asociacijo obeh pojmov, ki je lahko zelo različna.

Kaj je torej pomen Ἀχιλλεύς = Tomislav?

Lastna osebna imena so navadno izražala kako željo (Wunschnamen). Če si predočimo, kako popisuje Homer bojevitost Myrmidoncev, katere primerja z volkovi, bi po mojem mnenju prišli najbliže prvotnemu pomenu imen Ἀχιλλεύς in *Tomislav*, ako ju tolmačimo tako: „Naj postane vodja bojevnikov in naj njihovi bojaželnosti daje mnogo posla!“ — Homer sam, ki je bržkone še razumel pomen lastnih imen, je, kakor je podoba, asociiral pojma nekoliko drugače, tolmačec ime v prvih dveh verzih svoje Iliade: Μῆνιν . . . Ἀχιλῆος, ἥ μιν Ἰχαιοῖς ἄλγε' ἔθνηκεν.

„Tomislav“ ni bilo redko lastno ime tudi pri Slovencih, kakor je sklepati iz imena vasi *Tomišelj*, ki je nastalo iz okr. *Tomislū + jo* —. Okrajšava je ista kakor pri *Πάτροκλος < *Πατροκλῆς*.

Enako priličenje, kakor pri imenih na „-slav“, se je izvršilo pri lastnih imenih na -*měřŭ*, -*mirŭ*: na pr. Kazimir, Tugomer. Pri poslednjem odgovarja -*mer* grškemu -*κλῆς* in je etym. soroden z lat. *me-mor-ia* (ali gr. *μῶρος*). V imenih kakor *Kazimir* pa je -*mir*, -*mer* nastal po vsej verjetnosti iz *ner*, gr. *νήρ*, ssk. *nara* in odgovarja tako po pomenu grškemu *λάος*. To se je tem lažje zgodilo, ker že samo po sebi prehaja začetni *n-* v slov. jezikih rad v *m-*, na pr. *mrjasec < nrjasec*, *Miklavž < Nikolaus*, *Mirna*, nem. *Neuring* itd. Po tem takem so istega pomena besede: Vladislav = Vladimir = *Ἀρχιλάος = Ἀρχιδάμος*.

3. *Πάρις* = Boris = „*Ἀλέξανδρος*“*

Obe imeni: *Πάρις* in *Boris* sta okrajšavi. Popolna oblika je *Borislav*, ki še živi. Drugo ime za Parisa pri Homeru je *Ἀλέξανδρος*, kar je samo prevod imena *Borislav*. Še bolj se bliža temu pomenu poljsko ime *Bronisław*.

Kdor bi se spotikal na začetnih konsonantih in obeh vokalih, naj primerja razmerje *Don: Ταναΐς*, -*dlak* (v besedi *volkodlak*): -*talkes*, nem. *bergen*, *Burg*, slov. brega (tudi nem. *Berg*, sl. *brěg*?): *Πέργαμον*. Poučen je tudi konsonantizem staroarmenskega jezika, kjer istotako prehajajo mediae v tenues.

4. *Πέργαμος*, -*ov* = sl. brěgomŭ

Podoba je, da je *Πέργαμος*, -*ov* partic. praes. medii ali pass. v pomenu *bergender*, *schützender* (sc. Ort); a tudi pass. da dober smisel: *geschützter* (sc. Ort) — Slov. *brěgo < *bergō* pomeni po Bernekerju (Slav. et. Wb. str. 49) stsl. „forgen“; shr. „bewachen, bewahren“. Č. *brh* „Höhle, Hütte, Zelt“.

Enaka tvorba je *Πρίλαμος*. Ssk. in slov. kor. *pri-* v bes. *prijati*, *prijatelj*. Gr. kor. *πρί-* (*πρίσθαι*, kupiti) < *kṛī-* ne pride v poštev, ker pomen part. praes. pass. tega glagola nima pravega smisla.

* Enačaj je mnogoumeven. Ker tu ni prostora, da bi se spuščal v podrobnosti, naj omenim le, da rabim tu za silo enačaj v pomenu, da sta desni in levi del enačbe fonetično in semasiologično enaka, seveda po redukciji na „prajezik“, bolje rečeno: na starejši enoten izraz. Ako naj velja enačaj samo za pomen, dotično besedo po potrebi devam v „ušesca“ (narekovaj).

5. *Φρόγες* = brzi

V X. spevu Iliade v. 431. čitamo: *Φρόγες ἰππόδαμοι*. Frigijci so bili torej jezdeški narod in za takega je prav prikladno ime: *Brzi*. Prim. ime za Romulovo telesno stražo: *Celeres*. Epitheta ornantia navadno samo ponavljajo bolj nazorno obledeli pomen lastnih imen. Samo še en primer: *κάρη κομόωντες Ἀχαιοί!* *Ἀ-χαί-φοί: χαί-τη*, a) dolgi lasje, b) griva.

Konsonant *γ* ni palatalen. Dokaz — osamljeni adverb blg. in shr. „*brgo*“ poleg „*brzo*“. Take izolirane oblike navadno zvestejše ohranjajo prvotne glasove, kakor poznejše analogične tvorbe. „-Z-“ je prišel v oblike s prvotnim „-g-“ iz lokala sing. in pl. in iz nom. pl. masc. —

To je bolj naravna in krajša pot, kakor veliki ovinek, po katerem hoče Berneker Sl. etym. Wb. str. 110 nasprotno „*brgo*“ izvajati iz „*brzo*“. To mojo razlago potrjuje tudi p. oblika: „*bardzo*“, ker p. „dz“ lahko nastane samo iz „g“. Stara in dial. p. oblika „*barzo*“ se mora torej drugače razlagati, ker je prehod „z“ v „dz“ nemogoč. — Prim. tudi sl. *brglez*, Spechtmeise, Kleiber, s. *brzelj* (Art Vogel).

B. Slovanski koren „ot-“ (otiči) v drugih indoevr. jezikih.

Rodbinska imena (oče, brat, mati, sestra itd.) so se ohranila do malega v vseh indoevr. jezikih. Čudno je, da *patēr* v slov. jezikih živi samo še v „*stryj*“ < **pstryj*“ < **ptryj*. Nadomestil je to besedo: *otiči*.

Vprašanje je, odkod je ta koren „ot-“ in ali se nahaja tudi v drugih indoevr. jezikih.

Pri Grkih nedvomno. Že Homer ima *ἔττα* s podvojenim *τ*, kakor je bila to navada v hypokorističnih (nežilnih) imenih (hrv. „riječī od mila“, nem. Kosenamen). Prim. *Σαπφώ*, *Σαννῶ* itd. — Iz *ἔττα* je izvedeno: *Ἀττική* (sc. *χώρα*) = očetnjava. Etimologija < *ἄπτική* (*ἄπτή*, obala) ne pride iz fonetičnih razlogov v poštev. Naša etimologija pa je glasovno neoporečna. Na njo morda zaradi tega do sedaj ni nihče prišel, ker je preveč enostavna. — Iz *ἄτ*-z enim *τ* mogoče tudi *Ἀσλα*.

C. Debli *slav*, *slov* v domačih in tujih imenih za Slovane in v osebnih lastnih imenih.

Miklosich, Etym. Wb. str. 308, 432 navaja: Sloveninū, *σλαβηνός*, *slavenus*, *slovenus*, *slavus*. — Kaš. Slovince, fo heißt ein Teil der Kaschuben, r. Slavjaninъ — *Σκλάβος*, *σθλάβος*. Lat. *Sclavus*. Turk.

isklavun, it. schiavone, fr. esclavon. Ferners: saklab, sęklab, „Slawe“, sakalibet „Slawenvolk“. —

Če vprašamo po pomenu zloga *slav*, *slov* v teh besedah, vštevši osebna imena: Vladislav itd., pridemo do zaključka, da se morajo skrivati v njem najmanj trije homonymi. — O dveh homonymih osebnih imen na *-slav* smo že govorili. Predno nadaljujemo razpravo o ostalih homonymih, treba poprej razjasniti, odkod „k“ med „s“ in „l“ v nekaterih tujih imenih za Slovane.

Grki niso trpeli konsonantnega skupka σλ-. V starejšem času so σ izpuščali. Tako je nastalo iz *σλαφός* > *λαός*. Pred takim λ ni nikdar prothetičnega vokala. V poznejši dobi so v izposojenih besedah vtikali med σ in λ zaradi lažje izgovorjave prehodne vmesne konsonante (Gleitlaut). Ne samo ζ v besedi *Σκλαβηνοί*, ampak tudi θ: poleg *Σκλάβοι* *Σθλάβοι*! Iz take grške oblike so potekle vse druge besede s „skl-“, med njimi tudi arab. *saklab*, *sakalibet*, kjer, kakor sploh v semitskih jezikih, vokali igrajo samo podrejeno vlogo. Pa naj bo temu kakor hoče: odločilno je, da bi se „k“, ako bi bil prvoten, v slovanskih besedah moral ohraniti, ker tu „k“ med „s“ in „l“ v obče ne izpada. Prim. *sklon*, *skliz* itd. — Sicer je eksistiral skythski narod *Σάκαι*. To bi bilo mogoče istovetiti z lat. *socius*, ssk. *sakhi*, ako „Σ“ odgovarja indoevr. „s“. Če pa odgovarja indoevr. „k“, ssk. „ś“, je = ssk. „Śaka“, Name eines Volkes (Cappeller. Sanskrit. Wb.) in dalje = gr. *κακός* = lat. *Cacus*, ki pa ni treba, da bi prvotno pomenil „hudoben“. *Śak-* v ssk. pomeni „morem, moči, močan biti“, *śakra*, „močan“; odtod tudi *śakuna* = sl. *sokol*. Vendar vse to za etimologijo *Slovéninů* iz zgoraj omenjenega razloga ne pride več v poštev.

Dalje bomo prišli, če vzamemo za deblo *slav-slov-* zopet izhodišče od *λαφός* < *σλαφός* = ljudstvo, moštvo. Tudi ta etymon ima lahko zopet svoj etymon. Zato bi definiral etimologijo ne toliko kot „iskanje prvotnega, pravega pomena“, kakor so to Grki pojmovali, ampak kot „iskanje starejšega pomena“, ki je potekel lahko iz še starejšega pomena, itd. Na kratko: *λαός* z dolgim *α* je „*urddhi*“ od *λάφας* (kratek *α*!) > *λας* = „kamen“. *Λαός* bi potem pomenil kakor *Sachse* (cf. lat. *saxum*) t. j. „oborožen s kamenenim orožjem“, kakor v kameneni dobi. Gotovo so boljše, bronasto orožje v bronasti dobi v začetku imeli samo najbogatejši v narodu, tako da imajo s tega stališča besede *λαός*, *Sachse*, *Deutsch*, *Slawe* prvotno isti pomen = „pripadnik nižjih slojev, ljudstvo“, pozneje še le so postale ime za dotični celokupni narod. To zvezo med pojmom *λας* in *λαός* so čutili že Grki, samo da so ju drugače asociirali, po običajnem načinu

tedanjega etimologiziranja z aetiologično fabulo. Gl. Ovid, Deucalion in Pyrrha!

Vendar s tem bi bil razjasnjen samo en del zgoraj pod C. navedenih besedi. Slovani sami besed brez kake pripone niso rabili. Če pa primerjamo *Slověninŭ*, *Slovenec* z *Gorenjec* (prvotno *Gorēnec*? — Na otoku Krku se glasi beseda: *Gorinci*), *Dolenjec* (*Dolēnec*), *Slovak* s *Poljak*, č. *horák*, vidimo, da mora *slova*^x tu pomeniti nekaj kontrarnega pojmov: polje, dol, gora. — To bi bil torej tretji homonym zloga *slav-*, oz. *slov-*.

Ko bi imeli seznam vseh krajepisnih lastnih in občnih imen na slovanskem in nekdanjem slovanskem ozemlju, sem prepričan, da bi se na tem velikem ozemlju našlo kako občno ime *slova*^x, ki bi na mah razjasnilo pomen tega tretjega homonyma, kakor se bo to pokazalo pri nekaterih primerih pod E. Sedaj pa nam ne preostaja drugega, kakor ugibati: gr. κλύζω? lat. *cloāca*?? č. *sluj* < *slou* + *j*, Steinhöhle, *slujožilec*, Höhlenbowohner, in to morda zopet iz σλάφας > λās, v drugačni asociaciji.

Več razlogov govori za naslednjo enačbo:

$$\text{Slovani} = *Σελφᾶρες = *Ελλᾶρες, *Ελληνες.$$

Pomen besede σελφᾶ nam odkriva lat. *silva*, v lat. tujka, prevzeta iz jezika, kjer je bil kratki ε ozek (zaprt), kakor v grščini. V lat. je namreč ravno nasprotno kratki „e“ širok (odprt), dolgi pa zaprt. Razumljivo je, da je latinščina nadomestila kratki ozki „ε“ z bližnjim kratkim „i“, kateri se je v romanskih jezikih zopet sprevrgel v zaprti „e“. Isto se je zgodilo v besedi *tilia* iz πτελέᾱ.

Preostaja še razložiti, kako je prešel „selv-“ v slovanskih jezikih v „slov-“ (r. *slav-*). Zgodovina pred slovanskih „telt, tolt, tert, tort“ še ni do dobra razčiščena. Prim. č. *Labe*, kjer bi pričakovali *Lobe*; p. *Kraków* nam. *Kroków*. Dalje *klobuk* na vsem slovanskem ozemlju iz praslov. *kolbuk* < t. *kalpak*. Tudi lett. *cilweks*: *človek* ima isti prehod, kakor *silvā*: *slova*^x. — Tudi nem. *selb-* (selb-er, selbst), o katerem pravi Kluge Et. Wb., da je „ein dem German. eigentümliches Pronomen von dunkler Herkunft“, se da združiti s slov. „sloboda“ (kontam. s „svoboda“). [*selb-* morda = *s(u)e* + *le(i)b* v n. bes. *leben, laben, Leib*.]

Še en razlog podpira našo podmeno. Ssk. *vanačara* (tudi *vanēčara*) = im Walde schweifend, Waldbewohner. *Vana*, gozd. (et. sor. z nem. *Wohnung*) + glagol *čara-*, hoditi (et. sor. s sl. *kolěno*). Synonim s *čara-*, je *at-* ki je indevr. lahko *et-*, *at*, ali *ot-*. (V lat. *annus* < **atsnos* je morda

a- predlog in „t-“ reducirana stopnja (*e/t-*). Tako bi bilo po pomenu Veneti = Wenden, Windische = „Slovani“ = „Ἑλληνες“, morda tudi = „Helvetii“ = „gozdovniki“. Samo druga pripona je v Ἑλλ-ωτες, Ἑλλῶται, lak. Ἑλλωτες (cf. στρατιώτης: στρατιά, Σικελιώτης: Σικελία itd.). Osnova: ἔλος n. „močvirje“, prav za prav „močvirnat gozd“, Sumpfwald. Boisacq. Dict. et. p. 246 pravi v opazki: Niedermann ē und ī im Lat. 71 sqq, définissant ἔλος par „depression humide, couverte de végétation, en rapproche lat. *silva* (anc. adj., sc. *regio*) „forêt“ < **sillvā*, < **selsu-ā*, ce qui est possible. — Jaz bi raje izvajal ἔλος enostavno iz αελφ-ος. Glede vokalov prim. att. ξένος, ion. ξείνος, aiol. ξέννος, dor. ξηνος < ξένφος. — Več narodov je imenovanih po njihovih (prvotnih) bivališčih med njimi tudi *Silures* (končnica kakor v bes. *Ligures*). Prim. *Sila*, gozd v Spodnji Italiji. Tudi *Ligures* utegne imeti isti pomen. Kor. *lig-*: lat. *lignum*; -*ur-es* < -*us-es*: -*us-*, -*vas-*, gr. *φάσ-iv*, ali nem. *wes-* v bes. *wesen*, „bivati“.

Last not least:

Germāni = „Slovani“!

Germāni je lat. bes. iz keltščine. Vokal *ā* je dolg, torej beseda nima nič skupnega z nem. „*mān*“. Osnova je „*Germ-*“, sl. *gr̥m* in *gr̥m*, „*Вѣрѣ*“,; srb. tudi „eine Art *Eiche*“. — Enaka ali podobna tvorba je „*Buschmann*“. — Osnova je i. e. Cf. gr. *φάσμακον*, „zelišče“. I. e. kor. torej: *guh̥m-*. Glede novejšega -*r-* v lat. prim.: *capra* in odtod *capella* < *caperla* < *capr̥la*.

Še nekaj besedi o imenih: Σκλάβοι, Σθλάβοι, *Sclavi*, *Schiavoni*! -*a-* v gr. besedah je kratek! Dvozložnice so bržkone klicalna ali zvalna imena (Rufnamen), skrajšana bodisi iz „*Vladislavū*“ i. dr., bodisi iz Σκλαβηνοί. V poslednjem slučaju je stvar jasna. V prvem slučaju pa se kratki -*a-* da razlagati kot rezultat kontaminacije med „-*slāvū*“ in „-*slov*“.* Vsa tuja imena za Slovane imajo -*a-* v deblu. So li izposojena v dobi prehoda „-*ā-*“ v „-*o-*“? Na vsak način je moral biti slov. odprti „-*o-*“ bližji grškemu -*a-*, kakor gr. zaprtemu -*o-*. —

Schiavoni, *Slavonija*, nem. *Pole*, lat. *Polonia* itd. so najnovejše tvorbe s podaljškom „-*ō*, *ōnis*“ in -*ō*, *onis*“, kakor pri bes. *homo*, *hominis* < *homones*, stlat. acc. *hemōnem*, gr. *Κίμων*, -*ωνος*, *Gothi* — *Gothōnes*, *Saxōnes*, *Pannōnes*, *Teutōnes*, *Senōnes* itd.

* Ali kot spontana novejša sprememba, splošna ali samo v okr. besedah. Cf. nem. Friedrich: Fritz.

D. Srbi = „Rusi“ = „„Rdeči““.

Poleg „*Srb*“ je treba uvaževati še inačice: *Srbin*, *Srbalj*, *Srblijn*. — Etymon: *Serbal-* r. *serbalina*, Hagebutte. Prim. *sorobalina*, *sorbalina*, „Brombeere“, Mikl. Et. Wb. — Sem spada tudi nsl. *srb*, *srbovka*, šipkov plod, Hetschepetsch (srboritka pač ljudska etimologija! Torej ne koren *sverb-* Mikl. Wb. str. 330). — Lat. *sorbus*, Vogelbeerbaum, urspr. nach seinen roten Beeren (sorbum) genannt. Lat. Et. Wb. v. Dr. Alois Walde. Niedermannovi izvedbi „< *sor-dhos*“ (l. F. 116) nasprotujejo zgoraj navedene ruske besede. — Da ima malina (Brombeere, lat. *rubus fruticosus*) črn plod, ne pride v poštev, ker je nekaj navadnega, da se posebno imena rastlin (in živali) prenašajo na sorodne rastline (živali), tu na robido (*rubus idaeus*), ki ima rdeč plod. Primeri pod II! Tudi *serbalina* (Hagebutte) je živo rdeč plod. Ravno tja vodi etimologija besede „*rubus*“. Brugmann Grdr. I². 197, 536. Že Isid: *morum* Latini *rubum appellant*, eo quod fructus eius rubent. — Ni torej nobenega zadržka za nastavek korena: „*serb-*, *srb*“ v pomenu „rdeč“. (Poleg tega tudi brez začetnega „s-“: „*ere(m)b*“; cf. *jerebika*, *sorbus aucuparia*.) —

„*Rus*“ na drugi strani tudi pomeni barvo. Stsl. *rusŭ*, „flavus“; nsl. *rus*, „rubellus“, *rosa* (in *rusa*) *glava*; b. *rus*, *rusokos*, č. *rusŭj*, p. *rusy*; lat. *russus*, it. *rosso* (odtod *Rossija*? Konsonantizem je neslovanski in tudi pripona). Fonetično nejasen je slovenski „-o-“ poleg „-u“. Križanje s č. *rous*, „Haarzotte“, < * *rons-* ali iz italijanščine? Vsekako je pomen: „flavus, rubellus“, in s tem je zgorajšnja enačba opravičena.

Asociacija. Barva se nanaša na obleko ali na lase. Poslednje je bolj verjetno; prim. blg. *rusokos* in sl. *rusa glava*. V Bosni sem videl mlade ljudi s spredaj rdeče barvanimi lasmi. Odkod ta običaj? Toda to je bolj naloga etnografije. — Ko je pomen obledel ali se popolnoma izgubil, je bilo mogoče še enkrat pristaviti besedo z istim ali kontrarnim pomenom. Cf. *Rotrussland*, *Weißrussland*. Tudi za ta pojav imamo mnogo paralel v jezikoslovju.

Pripomnja 1. Ali se tudi stsl. *širebro*, r. *serebro*, č. *stříbro* itd. da v sklad spraviti s korenem „*serb-*“? To je mogoče, ako smatramo, da je starejši pomen besede ne „*srebro*“, ampak „živo srebro“, prav za prav *ruda* te kovine: *cinober*. Beseda „*ruda*“, sama prvotno = *Roterz*; „-ro“ je pripona za kovine: *ῥορν-ρος*, *au-rum*. Odkod pa beseda „*cinober*“? Boisacq. Dict. etym. našteva pomene pod *κιννάβαρι*,

aussi *τιγγάβαρι*, „cinabre, vermillion; — sang de dragon; -garance, *ἐρυθρόδαρον*“. Očividno je to izposojenka iz neznanega jezika. Začetni konsonant je bil nekak nebnik ali sičnik. Za grško uho je bil ali „z“ ali „r“. Tudi drugi konsonant je delal Grkom težave; nadomestili so ga z „v“ ali „r“ (oba goltna nosnika!). Isti razpored glasov z istimi težavami prevedbe prvih dveh konsonantov nahajamo pri drugih narodih v imenih za „srebro“. Stvn. *silbar*, starejše *silabar*, angls. *seolfer*, litv. *sidabras*. Gl. Et. Wb. v. Friedrich Kluge. — Prvi konsonant je v navedenih jezikih povsod „s-“ (ostri „s“ tudi v nvn. „Silber“, dočim se v pristno nem. besedah začetni „s“ izgovarja kot „z“). Drugi konsonant so nadomestili Germani z „l“, Slovani z „r“, Litvanci z „d“. Ali ni mikavno, tem glasom pridružiti še „v“ oz. „r“ v grški besedi za „cinober“? „v“ ni nič bolj daleč od „l“ oz. „r“, kakor „d“ v litv. izrazu!

Mimogrede naj omenim, da se to deblo brez začetnega konsonanta morda nahaja v imenu mesta Ἀλάβη. Cf. got. *silubr*, starosas. *silubar*, ker pravi Homer (H. II. v. 857): *τηλόθεν ἔξ Ἀλάβης, ὅθεν ἄργύρεον ἐστὶ γενέθλη*. — Ἀλάβη tudi v lat. Alba (longa)?

Enako tudi beseda Ἀραβες, ki so imenovani po rdeči barvi, močno spominja na koren „(s)ereb“.

(Ἀλάβη : Ἀραβες = *silubr* : *srebro*). —

Tudi „Krapp“ (rastlina, ki daje rdeče barvilo) — odtod r. *krasnyj* < **krapsnyj*, kakor „kos“ < „kops“ — je mogoče istega izvora, samo da je prišla beseda po drugi poti k Slovanom.

Pripomnja 2. Konkurenčne etimologije.

V poštev bi prišla pred vsem nsl. bes. *sreber*, „rusticus“ habd. stsl. *sebrŭ*, „plebejus“. *Sebrŭ* je lahko razložiti iz *srebrŭ*. En „r“ je odpadel, kakor v bes. *Krka* < **Krkra*, *reta* < **retra*, nvn. *Reiter*, srvn. *rīter*, lat. *cribrum* < *krī-dhrom*; *brat* < *bratr-*; nsl. *gaber* < *grabrŭ* = lat. *carpinus*.

Ali pa se je en „r“ dissimiliral v nosnik. Tako bi nastal **sembrŭ* = r. *sjabrŭ*, Nachbar; cf. magy. *czimbora*, Kamerad. (Cimbri?) —

P. *pasierb*, „Stiefsohn“, ukr. *pryserbyty ša*, „sich an jemand heften“; *pošorbety sja*, „jemandes Nachbar sein wollen“. Miklosich (Et. Wb.) razločuje tu tri različna debila.

Jaz pa mislim, da se morda vendar le posreči, tudi semasiološko vse tri pomene s prvotnim (= rdeč) vred spraviti v medsebojno zvezo. Pomisliti je treba le, da sicer lastna imena večinoma nastajajo iz občnih imen; da pa tudi nasprotno iz lastnih imen postajajo

nova občna. Prim. Kluge, Et. Wb. pod i. „Sklave“: „Slave“, „Sklave“ (oboje v pomenu „suženj“) eigtl. kriegsgefangener Slave. Aus dem Völkernamen Slave (mlt. Sclavus, Slavus) entstanden zur Zeit der Vernichtungskriege der Deutschen gegen die Slaven. Ähnlich ist angl. *wealh* „Kelte“ und „Sklave“.

Tudi Miklosich izvaja „sebrū“ iz lastnega imena: Man denkt an das Volk der Sabiren, *σάβιροι, ἔθνος οὐρυνίων*. —

Taki sekundarni pojmi so torej: „suženj, rab. (č. otrok), kmet, težak, — sosed, tovariš“; tudi nasprotni pojmi: „gospod (č. pán, p. pan: Pann-ones?), kralj, cesar“ itd.

E. Slovenska krajevna lastna imena — pri drugih Slovanih še občna imena.

Krim, č. *křim*, „Alpe“ (polotok *Krim* na Ruskem?). — *Kočevje*, r. *kočevje*, „tabor kočevnikov“. — *Krvavec*, p. *krzywalec*, „Krummholz“. S to etimologijo tekmuje „*Krvavec*“ od „*krvav*“, po barvi kamena, kakor sosedni Grintavec. Odločitev bi padla za to in zoper prvo etimologijo, ko bi se moglo dokazati pravilo, da ima nepoučarjeni „i“ pred zlogi z dolgim „a-“ poln glas (Breznik, Slovenska slovnica str. 7) kot splošno veljavno. Vendar se mi zdi, da je ta izgovorjava prenesena iz oblik, kjer je polni glas vokala „i“ na svojem mestu.

Prim. *vas*, *vasi* nam. *vsí*, potem na eni strani ljudski izgovor: „prjatu“ (prijatelj), na drugi strani „krivica“, pričakovali bi: „krvica“. V lastnem imenu se je starejša izgovorjava lažje ohranila, ker je bilo dovolj daleč ločeno od občnega imena. — *Naklo*, č. *nákel*, -*kle*, Landungsplatz, das angespülte Erdreich; *náklí*, „junge Weidenruten zum Flechten, Reifig und Holz nach zurückgetretenem Wasser, Alluvium“. — *Tenetišče* (sld. *Tenetiše*, vas na Gorenjskem), stsl. č. r. *teneto*, ribja mreža. Jezero je izginilo, ime je ostalo. — *Kropa* (deblo: *kromp*-) — r. *krupnyj*, „velik“, č. adv. *krupo*, „stark, heftig“. Izraz se nanaša na izvir potoka. (Morda od tega korena ne bo treba ločiti stsl. *krōp*, „parvus“; blg. *krōp*, „kurz“, če pomislimo na p. *krępy*, „kurz und dick“. Nasprotna pojma se nanašata na dve različni dimenziji. — *Pokljuka*, r. *ključ*, „Quelle“, shr. *kljûč*, „Hervorsprudeln, Wallen des Wassers“ od glagola *kljukati*. Morda sem spada tudi r. *kljukva*. Moosbeere, mahovnica, *vaccinium oxycoccus*. — *Predoslje*, bolje: *Predasle*. Prof. Rutar me je često povpraševal po etimologiji te besede. Čudno se mu je zdelo, da se to ime nahaja povsod tam, kjer so v bližini kake tesni; tudi tam, kjer ni daleč naokoli nobenega

sela. Ta opazka je privedla do rešitve te uganke. V zadnjem zlogu „sle“ ne tiči beseda „selo“. Kaj pa? To nam pojasnijo naslednje besede: *Sala*, reka na Nemškem; p. *Vi-sla*; ssk. *salila*, „voda“; *σαλα-μάνδρα*, „močerad“. (Cf. Boisacq, Dict. etym.: *μάνδρα*, enclos, étable, écurie; ecc. monastère, d' où *ἀρχιμανδρίτης*; ssk. *mandiram*, chambre, maison.) *Μάνδρα*: stsl. *mōditi*, sl. muditi se, sich aufhalten; in *sala*, „voda“; torej *σαλαμάνδρα* = „vodni prebivalec“.

Kaj pa *predo*? Miklosich Et. Wb. pod „*prend*“ 2. čitamo: stsl. *prędati*, springen. Durch Steig.: *prondū*: č. *proud*, Strom; *prudký*, schnell; p. *prąd*, schneller Strom. *Predoslje*, *Predasle*^{*)} pomeni torej „skakajočo ali hitro tekočo vodo, brzico“, isto kakor fr. „cascade“, it. „cascata“ od „cascare“ < *scacare, to iz slov. „skakati“. Isti pomen ima tudi slov. *slap*. Koren *selp-*, *slěp-*, *sləp-*; stsl. *slěpati*, *sləpati*, *ἐλλεσθαι*, salire: vody vselēpljāštejē, *ὕδατος ἐλλομένου*, 10. 4. 14.

Iz teh primerov je zopet razvidno, kako važen bi bil za etym. raziskavanje repertorij vseh slovanskih lastnih in občnih krajevnih imen.

F. Slovani in sanskrt.

Prefiksa: *su-* (dobro) in *dus-* (slabo), ki se tako pogosto nahajata v ssk. in tudi v gr. (*εὖ* < *ἔσν-*, *δυσ-*) sta v mnogih indoevr. jezikih popolnoma izginila. Ali tudi v slov. jezikih? Nekaj primerov je nedvomnih. „*Dušmanin*“ pri tem ne pride v poštev, ker je izposojenka iz perzijskega jezika in je prišla preko Osmanov na Srbsko; pač pa: *zdrav*, stsl. *sъdravъ* < **su-dorvos*; torej = „aus gutem Holz“, *εὖ* + *δρῦς* *Smoter* < *sъmotrъ*; stsl. *motriti*, schauen; *osъmotrъ*, „error“. Ssk. *mata*, die Absicht. Otok *Sumatra* ind. beseda v pomenu „cilj“ (sc. pomorskih voženj)? Tudi ime mesta v bližini „Singapur“ = „Levje mesto“ je ind. izvora. —

Slov. *dež*, *dežja*, *Negen*, < **dus-dī-o-s*. Ssk. *durdinam* < **dus-di-n-am* „häßlicher Tag, Unwetter“. Drugi del je *di-* kakor v lat. *di-ēs*. V ssk. je *-n-* vdejan, kakor večkrat; tudi v slov. *dī-n-ī*. Vse druge etimologije je treba izločiti. Slovenščina, ki ima v gen. *-j-* < *-dj-* tu odločuje. —

Osmŭ < **ostmŭ*. Ssk. *aštāu*, gr. *ὀκτώ* je očitno dual partic. pf. pass. od nekega debela *oŭ-*, slov. *os-*, ki se je izgubilo in je moralo pomeniti: „odšteti, izključiti, manjkati“ in podobno, = *δέοντε*. Ne

*) Če je prvi del zloženke glagol, se navadno končuje na „-i“ ali „-a“, vendar tudi na „-o“; pr. *vrtoглав*, *Νικόστρατος*, *Νικόλαος* i. t. d.

samo v govoru (cf. lat. *un-de-, duo-de-*), tudi v pismu (rimske številke!) in z znamenji (s prsti na rokah) so odštevali 1—2 jednici. Tako je, kakor znano, *ἐννέα* < *ἐννέα* *etym. sor. z ἕννεν*. A tudi etymon korena *os-* se ni popolnoma izgubil. Po mojem mnenju je ohranjen v shr. predlogu *os-i-m*, prvotno partic. praes. pass. Paralelo za prehod participa v predlog imamo v lat. *trans*, prvotno part. praes. od *tro*. 1- Stsl. *osvěni, osvěnje*, „sine“, tudi hrani ta koren *os-*. Besedi sta izvedeni iz part. pf. pass **osvěnъ*, „ausgenommen“. „O-“ se je občutil kot predlog še *le*, ko se je beseda pomešala kor. *s(ū)ē-*, lat. *sēd*, „sine“. V stsl. oblikah je „-i(s), -je(s)“ komparativna pripona. Cf. lat. *sine* < *sinis, sinister*.

G. Slovani in — Irci.

Angl. (iz kelt.) *mattock*, „Haue, Hacke“. — Stsl. *motyka*, „ligo“, nsl., blg., s. *motika*, č., p., r. *motyka*, alb. *matuke*, lit. *matikas*, „Šače“. — Naslednja beseda se tudi nanaša na poljedelstvo. Angl. *gneve* [gni·v] from Irish *gniomh*, „the twelfth part of a ploughland (Otto Jespersen A Modern Engl. Grammar, Part. I. chapter 12. 72.)“. Očividno je to istovetno s slov. „*niva*“, stsl., nsl., s. „*njiva*“, Acker; č. *níva*, p. *niwa*, r. *niva*. V stsl. nsl. in s. kaže „*njiva*“ neslovansko lice, ker se tu nobena beseda ne začneja z *nj-*. (V zaimku „*njega*“ itd. *n-* izvira od predlogov), V p., r., č. to ni tako vidno, ker se „*n*“ pred vsakim „*i*“ mehča. V jugoslov. jezikih se samo za „*g-*“ in „*k-*“ poleg „*n-*“ nahaja „*nj-*“. Na pr. „*gnetem*“ in „*gnjetem*“. Berneker pravi v svojem Et. Wb.: Vielleicht liegt in der palatalisierten, mehr Energie erfordernden Aussprache des „*n*“ eine Art Lautnachahmung für den Begriff „drücken“, „pressen“. — *Gnida*, shr. *gnjida*. Berneker navaja Schütte T F 15, 27; Enzelin K. Z. 42. 376, wo ähnliche Fälle aus dem Dän. und Le. beigebracht werden, daß bei verächtlichen Begriffen sekundäre Konsonantenpalatalisation erfolgt. — Ta razlaga bi še veljala za *gnus*, shr. dial. *gnjus*; *gniti*, shr. „*gnjio*“; ne pa več za „*gnjat*“, č. *hnát*, p. *gnat*; *gnjaviti* in „*knjiga*“.

Zato je bolj verjetna razlaga, da se je v vseh teh primerih zobni „*n*“ približal goltnikom in se tako palataliziral, kakor „*gn*“ v francoščini in italijanščini. Tu je „*g*“ slednjič odpadel. Po tej razlagi bi se dalo nasprotno iz „*nj-*“ sklepati, da je tudi pred besedo „*njiva*“ „*g*“ odpadel, kar bi točno odgovarjalo angl.-irskemu *gneve* (izg. *gniv*). — Izplačal bi se trud, te zagonetne stike med Slovani in Irci (Škoti) natančneje zasledovati.

H. Hypokoristika pri Slovanih.

Primer. Polno ime. „Radomir“. Prva okrajšava: *Radom*. Odtod *Radomlja vas*, *Radomljica*, *Radovljica*. V nem. je še -m- ohranjen: *Radmannsdorf* < *Radomensdorf* = Dorf des Radom. S podaljškom „-h“: (gl. Maretič Gramatika § 371, 372 in § 109.) *Radoh*. Odtod: *Radohova vas*. — P. i. *Stanislav*. Okr. i. *Stah*, odtod p. *Stachowice*, in sloven. vas *Stahovica* pri Kamniku. Dalje: *Stašek*. Enako so tvorjena imena: *Stra-h*, *Strašek*; *Strahè* (gen. *Stra-heta*); odtod *Straheča* (< **Strahetja*) *dolina* pri Kranju. Dalje: *Strahinj* (končnica -ynj), vas nad Kranjem. Tako tudi: *Tuhinj* iz osnove *Tu-h*, p. i.: *Tugomer*; *Bohinj*, osnova *Bo-h*, p. i.: *Bogoslav* in druga imena ki se začenjajo z *Bo-*. Tudi *Buh* je odtod, lahko pa tudi iz imena *Budis(l)av*. Znano mi je, da s to etimologijo za *Bohinj* konkurira lat. *vaccina* (sc. *vallis*). Vendar je tu več pomislekov. Nem. *Wochein* < *Wochîn* ni moglo nastati iz *vaccina* (izg. *vakcina*). Da bi pa *Wochîn* segel tako daleč nazaj v dobo, ko so Rimljani še izgovarjali „vak-kîna, je še manj verjetno. Nem. in lat. ime poteka najbrž iz *Bohinj*. —

Sem spadajo tudi imena *Droh*; *Čeh*, *Leh*, *Meh* (p. i.: *Medved*, ali kako drugo i. z začetnim *Me-*, *Miecislav*?). Naravno je pri teh hypok. imenih polno konkurenčnih razlag. Na pr. *Vlah*, *Lah* je lahko hypok. za *Vladislav*, *Vladimir*, ali p. i. < *Volcae*. — Tudi živalska imena so se tako krajšala. — Nemci enako krajšajo osebna in živalska imena. Hypok. končnica je pa „-tz“, „-z“. Na pr. *Friedrich*: *Fritz*; *Ludwig*: *Lutz*; *Bär*: *Petz*; *Lamprecht*: *Lanz*; odtod *Lancovo* pri Radovljici! —

Tudi grški jezik pozna take hypok. končnice. Pri fem.: „-ῶ“, Ἰῶ, Σαπφῶ, etc.; masc. se končujejo na -ων: Πλάτων, Κλυών itd.

I. Opazke k pomenoslovju (semasiologiji).

Kako daleč gredo lahko narazen pomeni fonetično neoporečnih etimologij, bomo razvideli na nekaj eklatantnih primerih:

* 1.) Ssk. *pašu* — lat. *pecu*, *pecus* — slov. *pšü* — nem. *Vieh*, got. *faihu*.

* 2.) Gr. *φῶς*, *φῆς*, „hrast“ — nem. *Buche*.

* 3.) *θῦμος* — lat. *fūmus*, sl. *dymū*

4.) Sl. *ryba* — nem. *Raupe*; *Aalraupe*.

* 5.) Sl. *žaba* < **gēba* — nem. (Kaul-) *quappe*.

Tudi v istem jeziku:

6.) Slov. *smrkelj* — *smrēka* (smolnato drevo!).

7.) *Schwalbe*, — srvn. *swalwe*, stvn. *swalawa* — r. *solovej*, sl. *slavec* — lat. *sylvia*, „Grašmüde“.

* 8.) Slov. *brglez*, „Kleiber“ — č. *brhel*, „Pirol“ — p. *bargiel*, „Bergmeise“ — r. *berglezŭ*, „Stieglitz“.

9.) *Silber* — *Zinnober* — lat. *sulp(h)ur*?

* 10.) Slov. *skok* — n. *ge-scheh-en*.

* 11.) Sl. *smrděti* — n. *Schmerz* — *σμερδαλιος* — lat. *mordēre*.

* 12.) Prim. tudi različne pomene slovanskih jezikov za: „čas, vreme, god, godina i. dr.

NB. Z zvezdico so označene znane etimologije.

Naloga semasiologije je spraviti te različne pomene na en skupen imenovalec. Tu ne zadostuje samo jezikoslovje, pomagati morajo tudi druge vede, pred vsem narodopisje. Kako to mislim, naj razjasni primer *pisŭ*.

Skupni imenovalec je germ. *Vieh*, ssk. *pašu*. Specializacija imena pri Slovanih in Rimljanih se nam morda razjasni, če upoštevamo kulturno stopnjo in prvotno bivališče teh dveh narodov. Čim bolj proti severu prebiva kak narod, tem večjo vlogo igra pri njem pes, nasprotno v goratih krajih pri južnjakih — ovca, drobnica = živala κατ' ἐξοχήν.

K. Konkurenčne etimologije.

Težja naloga, kakor iskati etymon kaki besedi, je nasprotno, če je več fonetično enakovrednih (konkurenčnih) etimologij, del njih izločiti iz semasiologičnih in drugih razlogov. V obče je to skoro nemogoče, posebno pri hypokor. imenih, in tu tudi irrelevantno; kako pa je to v nekaterih slučajih vendar le mogoče, naj pokaže naslednji primer:

Ime *Volga* vzporejam besedam: *vlaga*, *Wolke*; prvotni pomen: *voda*, *reka*. Dr. K. Schlemmer (Geogr. Namen, Leipzig 1906) pa trdi: *Volga* = „die Große“; türk. *ulug* = „groß“. Na prvi pogled zelo verjeten pomen; cf. Rio grande.

In vendar ne more obveljati; kajti na Poljskem se nahaja majhen pritok *Visle* z imenom „*Wilga*“; oboje < „*Vlga*“, Prim. *Wilga*: *Volga* = *wilk*: *volk*. „*Volga*“ je torej „reka κατ' ἐξοχήν“. Tu se nehoti spominjam besed prof. Heinricha pri nekem predavanju: Die Slawen sind das namengebende Volk. — Tudi gr. beseda *ῥα* utegne isto pomeniti; ar. *sravā*, „reka“, se mora v grških ustih spremeniti v „*ῥα*“. Neposredno iz indoevr. prajezika podedovana gr. oblika za to besedo je *ῥοή* < *sroḡā*, ar. *sravā*; cf. tudi slov. „*o-strovŭ*“.

Ta primer zopet kliče po repertoriju slovanskih krajevnih imen.

L. Duh besedotvorbe.

1.) Indoevr. lastna osebna imena smo že omenili; so pri vseh Indoevr. poetična zložena imena, ki se potem na mnogo načinov krajšajo — nežilna imena, „riječī od mila“, Kosenamen ali tudi samo klicalna ali zvalna imena, Rufnamen. Prva se, kakor smo videli, zopet lahko podaljšujejo s posebnimi priponami. Izjemo delajo samo Rimljani; njihova lastna imena so tvorjena v čisto drugem duhu.

2.) Specifično slovansko je, kolikor je meni znano, imenovanje pritokov rek. K bolj znanim primerom iz slovenskega in ruskega ozemlja: „Sava-Savica, Mura-Murica (n. Mürz), Don-Donec, Volga-Vologda“ naj pridenem še nekaj manj znanih s Poljskega: Pilica-Pilczyca; Wisla-Wislica in Wisloka.

V tem oziru niso nič manj važne kakor debila — pripone! Dva primera:

3.) Veliko število imen indoevr. narodov je dvozložnih s pripono „-to-“, germ. „-tho-“: *Briti* (in *Britanni*, kelt. *Brython*), *Pikti*, *Skoti*, *Kelti* (Celtae), *Balti*, *Anti* (isti koren v *Antium*?), *Gothi* (in *Gothōnes*).

4.) Slovenska krajevna imena s pripono „-na“, posebno v okolici Novega mesta: *Gotna vas*, *Jurna vas*, *Uršna sela*, *Bučna vas*, *Ločna*, *Prečna*, *Mirna*, *Žalna*, *Stična*; na Gorenjskem: *Kočna*; na Štajerskem: *Dobrna* i. t. d.

Jurna vas, *Uršna sela* so izvedena očitno iz osebnega lastnega imena (*Juro*, *Urh*, oz. *Urša*). Tako bo tudi pri drugih zgoraj navedenih imenih v prvi vrsti iskati osnov v osebnih imenih; n. pr. *Goto*. Tako ime za *Stična* bi bilo nem. os. i. *Sittig* < *Sidiko*, *Sindiko*- (gl. *Die Räthsel der deutschen Schülernamen* n. Dr. Eduard Adamek, Wien 1894. pag. 47.) Za „*Žalna*“ bi prišlo v poštev deblo *Sal-* (v os. i. *Salmuth*, *Salfrid*, *Salbert*, *Salmar*). Vendar se bi med temi osnovami utegnili najti tudi kako občno ime: konkur. etim. za *Žalna*: stsl. *žalī*, „ripa“, hrv. *žalo*, „glarea“.

Naj bi ta razprava bila v pobudo za nadaljnjo delo v označenih smereh.

V Ljubljani, 26. decembra 1932.

Kratice: sl. slovenski; slov., slovanski; stsl, staroslovenski; nsl, novo-slovenski; r., ruski; p., poljski; č., češki; s., srbski; shr., srbohrvatski; hr., hrvatski; ssk., sanskrit; stvn., starovisokonemški; srvn., srednjevisokonemški; nvn., novovisokonemški; ar., arijski; gr., grški; lat., latinski; lett., latiški; litv., litvanski; et. sor., etimologično soroden.

Resumé.

Einige bedeutsamere slawische Etymologien.

Bedeutsam scheinen mir die Etymologien deshalb zu sein, weil sie ungeahnte und rätselhafte Beziehungen der Slawen zu gewissen Völkern aufdecken.

A. Die Slawen und Homer. 1. *Ἴλιον* < *φίλιον* = die Burg der Vila (slawische Bergnympe). *Ἀθήνη* (Hom.) war ursprünglich wohl ep. ornans = „bergbewohnend“. Die gleiche Wurzel in *Ἀθ-ως* und in ssk. *adh-i*. Vila = ahd. *ûwila*, nhd. *Eule*. Cf. *γλανκώπις*! — 2. *Ἀχιλλεύς* (hypok. < *Ἀχισλάφος*) = *Tomislav*. Kroat. *tomiti* = exercere, vexare, *ακ-αχ-ίζειν*. In slawischen Eigennamen auf *-slav* sind zwei Homonyme zusammengefloßen (wie im deutschen *schlingen* aus *schlinden*), ein Homonym entsprechend dem gr. *-κλής*, das andere entsprechend dem gr. *-λαός* < **σλάφος*. Ebenso geht *-mer*, *-mir* in slawischen Eigennamen wie *Kazimir* etc. auf zwei Homonyme zurück. Das eine (abstrakt) mit gleicher Wurzel wie *me-mor-ia* (oder *μῶρος*?) entspricht dem gr. *-κλέφης*, das andere (konkret) ist aus *-nerī*, ssk. *nara*, gr. *ἀνήρ* entstanden und entspricht somit dem gr. *-λαός*. *Λαός* = *Vrddhi* aus *lās* < *σλαφας*, Bedeutungsentwicklung wie beim d. N. *Sachsen*. — 3. *Ἀλέξανδρος* ist eine Übersetzung von *Πάρις* = *Boris* (hypok. aus *Borislav*). In betreff des Konsonantismus (und des Vokals) vergl.: *Ταναΐς*: *Don* und den altarmen. Übergang der Mediae in Tenues! — 4. *Πέργαμος*, *-ον* = sl. part. praes. med. oder pass. *brěgomŭ* < **bergomŭ* = *schützender* (oder *geschützter*) Ort. Die gleiche Bildung zeigt *Πρίαμος*, W. *πρι*, sl. ssk. *pri*, „lieben“. — 5. *Φρύγες* = *brzi*, die Schnellen. Urspr. W.: *bhrŭgo-*. „g“ nicht palatal!

B. Die slaw. W. *ot-* (in *otici*) auch im gr. *ὄττα*, *Ἀττική* und vielleicht in *Ἀσία*.

C. *Slawen*, *Slowenen* etc. Den Namen liegt wahrscheinlich ein drittes Homonym zu Grunde: *slova*^x = lat. *silva* < *σέλφα*. Daher *Slovāne(s)* = *Σέλφᾶνες* = *Ἑλληνες*. Einige Belege für den Übergang von „*selv-* : *slov-*“. Die gleiche Bedeutung in *Veneti*, *Wenden*, *Windische*! Ssk. *vana* (et. verw. m. d. *Wohnung*), „Wald“ + ssk. *at* „gehen“; also = im Walde wohnend, Wäldler. Das gleiche könnte bedeuten: *Lig-ur-es*, *Sil-ur-es* und last not least: *Germānī*! „ā“ ist lang, hat also mit dem d. Worte *mān* nichts zu tun. Stammwort: *Germ-*, serb. *grm* auch eine Art Eiche, gr. *φάρμακον*.

D. *Srbi* (Serben) = „Rusi“ (Russen) = „Die Roten“. Die Wurzel *srb-* wird in Parallele gestellt mit russ. *serbal-* Hagebette, und lat.

sorbus. — Anm. 1. Die Möglichkeit, daß die gleiche Wurzel im slaw. *sirebro*, ahd. *silabar*, lit. *sidabras* steckt, wird zu erweisen gesucht unter der Annahme, daß die urspr. Bedeutung nicht *Silber*, sondern *Quecksilber*, resp. *Zinnober* gewesen ist. Cf. $\kappa\iota\tau\tau\acute{\alpha}\beta\alpha\rho\iota = \pi\iota\gamma\gamma\acute{\alpha}\beta\alpha\rho\iota$! — Anm. 2. Einige konkurrierende Etymologien für *Serb*-. Gattungsnamen sekundär entwickelt aus Eigennamen.

E. Slowenische Ortsnamen — bei andern Slawinnen noch Gattungsnamen. — Etymologie von *σαλαμάνδρα*.

F. Die Slawen und das Sanskrit. Die Präfixe *su-* und *dus-* bei den Slawen. *Sū-dravū* („gesund“) < **sū-dorvū* = aus gutem Holz. *Sū-motrū* („Ziel“) = *Sumatra*? Slowen. *dež* (gen. *dežja*) < **dus-di-os*, ssk. *durdi-n-am*, „häßlicher Tag, Unwetter“. — Die W. vom sl. *osmū* („acht“), ssk. *aṣṭāu* = *os-* erhalten in der serb. Präposition *os-i-m*, „außer“, urspr. Part. praes. pass. (Cf. die lat. Präpos. *trans*, urspr. Part. praes. von *tro*. 1.)

G. Slawen und Kelten. Engl. (aus d. Kelt.) *mattock*, „Haue“, sl. *motyka*. — Engl. *gnieve* (aus dem Ir. *gníomh*) slaw. *njiva*!

H. Hypokoristika bei den Slawen.

I. Einige Beispiele dafür, wie weit die Bedeutungen von phonetisch einwandfreien Etymologien auseinander gehen können. Zwei Beisp.: *skok* (Sprung) — d. *ge-scheh-en*; *ryba* (Fisch) — d. *Raupe*, u. s. w.

K. Konkurrierende Etymologien. Ein Beispiel. *Volga* nicht aus dem türk. *ulug*, „groß“, sondern et. verw. m. *Wolke*, *welk*, sl. *vlaga*. Beweis: der poln. N. *Wilga* für einen kleinen Zufluß der Weichsel! *Volga*: *Wilga* = *volk*: *wilk* (< *vĭkŭ*). Deminutivum zu *Volga* = *Vologda*. Gr. *Pā* Entlehnung aus einer arischen Sprache (< *sravā*)?

L. Der Geist der Wortbildung. 1. Die indoe. Personennamen zusammengesetzte W. Kosenamen und Rufnamen. Eine Ausnahme bilden die römischen Personennamen. — 2. Spez. slawisch ist die Bildung von Namen für Nebenflüsse. Sie sind Deminutiva der Hauptflußnamen. Beispiele: Slowen. *Sava* — *Savica*; *Zila* (Gail) — *Zilica*; *Mura* — *Murica* (Mürz); russ. *Don* — *Donec*, *Volga* — *Vologda*, poln. *Wisla* — *Wislica*, *Wisloka*, *Pilica* — *Pilczyca*. — 3. In dieser Beziehung sind nicht minder wichtig als der Stamm die Suffixe. Merkwürdig ist die Bildung vieler Völkernamen mit dem Suffix *to-*. Briti, Pikti, Skoti, Kelti, Balti, Gothi, Anti (Antium?). — 4. Slowenische Ortsnamen mit dem Suff. *-na*.

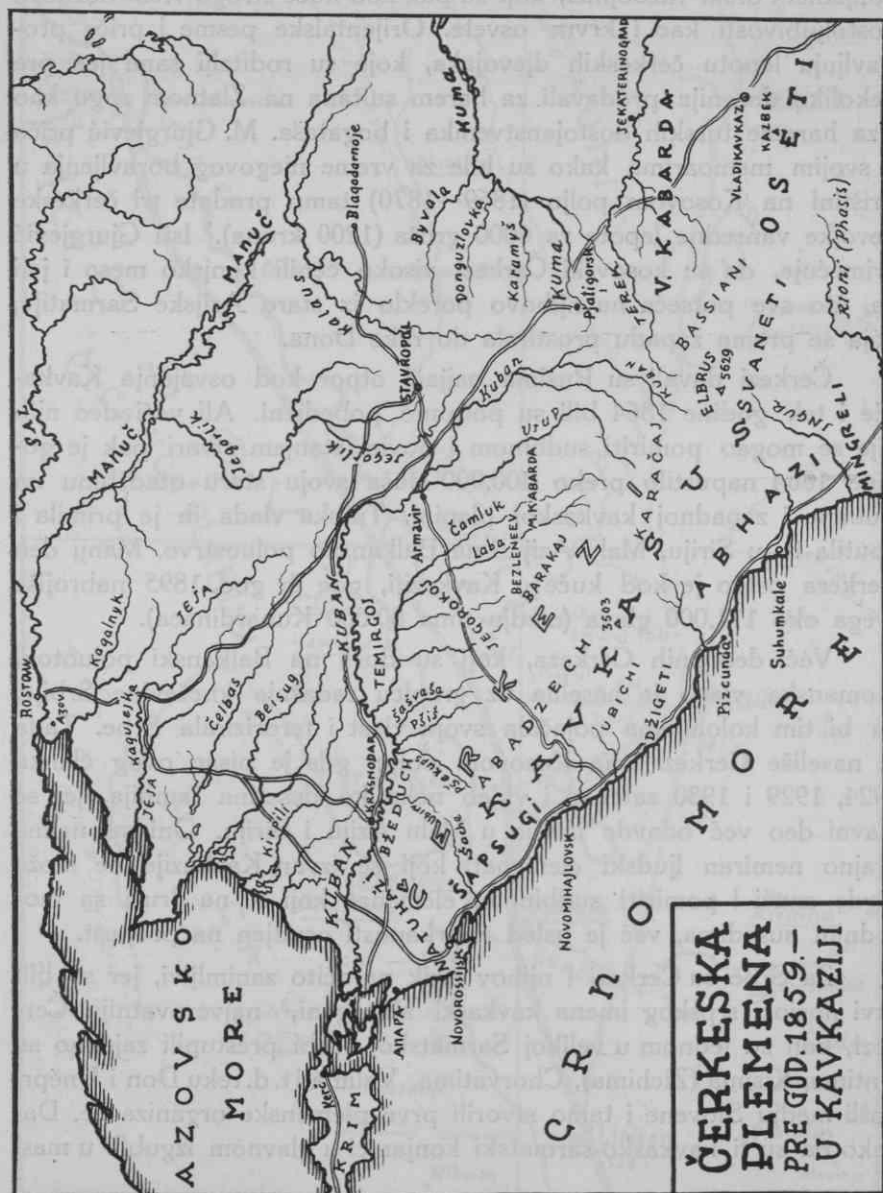
Etnološki značaj kosovskih Čerkeza.*

Niko Županić — Ljubljana.

Etnografima i istoričarima poznato je, da se nalazi domovina Čerkeza u levom slivu Kubana, u Ciskavkaziji. Do god. 1864 stanovali su u području zapadne kavkaske planine tamo do crnomorske obale. Čerkezi su dijalektički i plemenski jako diferencirani i mi navodimo slédeća plemena: Natuhaži (nathokuaže), Šapsuzi, Abadzechi (Abedzax), Bžeduchi, Gatjukaj, Besleneev-ci, Machoš, Temirgoj, Žaneev-i, Egerukoj, Kjach, Ubychi, Chagak (xegek, šegek) i Kabardinci. Kolektivno ime Čerkezi (Circassi) vrlo verovatno je od Turaka prekrojeno iz antičkog *Κερκεται*. Rusi ih nazvaše u Srednjem veku Kosogima, šta treba da je srodno sa Käsäg kao što danas nazivaju Oseti Kabardince a i Čerkeze u opšte. Sami sebe pak Čerkezi nazivaju: *Adzyge*, *Adyge*. Ovo ime lingvistika dovodi u vezu sa antičnim imenom *Zygoi* (Strabo). Mi mislimo, da su Jazigi koji se brzo posle Hristovog rođenja naseliše na pusti između Dunava i Tise identični sa Zigima (*Zygoi*) samo je ovo ime primilo na putu kroz obe Sarmatije prefiks *a-* odnosno *ia-*.

Čerkezi bili su dugo neznabošci i slobodni tamo do XIII stoleća posle Hrista, kad ih potčiniše Gruzini (Djurdjijanci) te ih prevedoše na hrišćansku veru. U prvoj polovini XV stoleća oni su se zaista oslobodili gruzinskog jarma, ali zapleteni u neprestane borbe sa Tatarima gubili su svoj teren u severnoj Kavkaziji, tako da je oko polovine XVI stoleća postao Kuban severnom međom njihove domovine. Godine 1570 ih je naime tatarski kan Abas Giraj potisnuo na južnu stranu Kubana i preveo na islam. Do tada su Čerkezi stanovali prema severu do reke Kume i njihova naselja bila su rasturena na terenu između Kubana i ušća reke Dona. Pre pada pod tatarsku zavisnost za vladavine cara Ivana „Groznog“ (1530—1584) uživali su Čerkezi protektorat Rusa ali posle njihovog odlaska padoše pod Tatara. Oni napustiše u toliko pre i lakše hrišćansku veru, jer su ju poznali samo površno, kao što su bili i docnije pola pagani pola muslimani.

*) Predavanje na V. kongresu Internacionalnog Antropološkog Instituta u Parizu, 23 sept. 1931 (mesto: Faculté de Médecine, 12 rue de l'Ecole-de-Médecine).

Slika 1. Severozapadni ugao Kavkazije.

Čerkezi su se sva vremena odlikovali svojom hrabrošću kao brzi konjanici i drski razbojnici, koji su pak kod kuće strogo vršili dužnosti gostoljubivosti kao i krvne osvete. Orijentalске pesme i priče proslavljaju lepotu čerkeskih djevojaka, koje su roditelji sami još pre nekoliko decenija prodavali za harem sultana na Zlatnom rogu kao i za hareme turskih dostojanstvenika i bogataša. M. Gjurgjević priča u svojim memoarima kako su bile za vreme njegovog boravljenja u Prištini na Kosovom polju (1869—1870) tamo prodate tri čerkeske devojke vanredne lepote za 6000 groša (1200 kruna).¹ Isti Gjurgjević primećuje, da su kosovski Čerkezi visoko cenili konjsko meso i jeli ga, što sve potseća na njihovo poreklo iz stare Azijske Sarmatije, koja se prema zapadu prostirala do reke Dona.

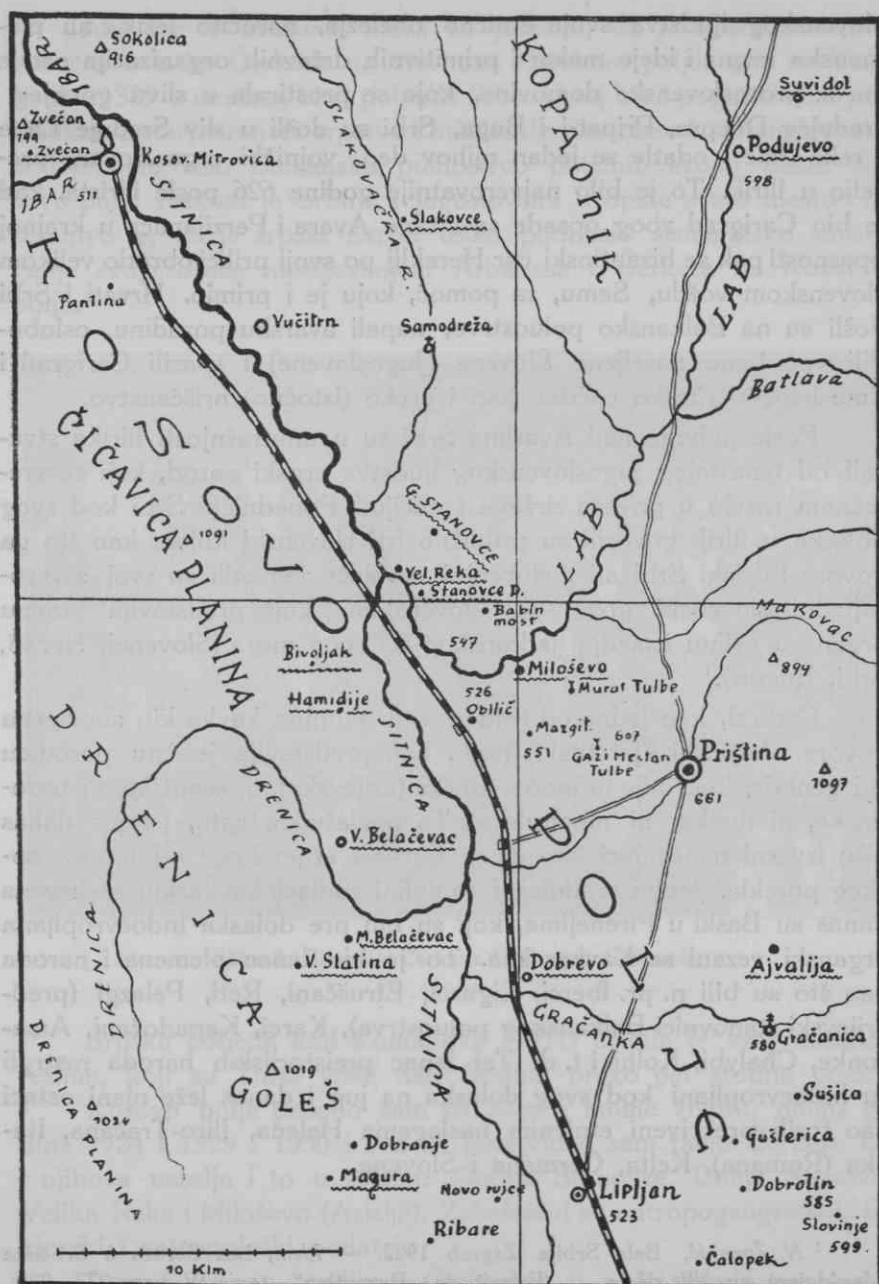
Čerkezi davali su Rusima najjači otpor kod osvajanja Kavkazije i tek godine 1864 bili su potpuno pobedjeni. Ali veći deo njih nije se mogao pomiriti sudbinom i novim stanjem stvari pak je godine 1864 napustilo preko 400.000 duša svoju staru otadžbinu na Kubanu i zapadnoj kavkaskoj planini. Turska vlada ih je primila i uputila ih u Siriju, Malu Aziju i na Balkansko poluostrvo. Manji deo Čerkeza ostao je kod kuće u Kavkaziji, gde ih god. 1895 nabrojiše svega oko 111.000 glava (među tima 80.000 Kubardinaca).

Veći deo onih Čerkeza, koji su došli na Balkanski poluotok, otomanska vlada je naselila uz granicu tadašnje kneževine Srbije, da bi tim kolonijama pojačala svoju vlast i terorizirala Srbe. Tada se naseliše Čerkezi i na Kosovom polju, gde je pisac ovog članka 1924, 1929 i 1930 zatekao i video nekoliko desetina familija, jer se glavni deo već odavde izselio u Malu Aziju i Siriju. Oni su naime krajno nemiran ljudski elemenat, koji se izvan Kavkazije ne može nigde snaći i pomiriti sudbinom, elemenat koji se ne druži sa ino-rodnim susedima, već je usled raštrkanosti osuđen na propast.

Za Srbe su Čerkezi i njihov jezik naročito zanimljivi, jer su bili prvi nosioci srpskog imena kavkaski aborigeni,² najverovatnije Čerkezi, koji su jednom u velikoj Sarmatskoj seobi prestupili zajedno sa Antima, Kisima (Zichima), Chorvatima, Valima i t. d. reku Don i Dnėpr, došli medju Slovene i tamo stvorili prve plemenske organizacije. Dakako da su ti kavkasko-sarmatski konjanici u glavnom izgubili u masi

¹ Гласник Скопскога Научног Друштва, III, стр. 151. Скопје 1928.

² N. Županić, *Les origines des Serbes*. (II. session de l' Institut International d' Anthropologie, pag. 227—229). Paris 1926. — *Idem*, *Srbi, Plinija i Ptolomeja*. Beograd 1923.

NASELJA ČERKEZA NA KOSOVOM POLJU.

Slika 2. Kosovo polje.

slovenskog ljudstva svoje etnično obeležje, naročito jezik, ali plemenska imena i ideje makar i primitivnih državnih organizacija ostale su. Iz protoslovenske domovine, koja se prostirala u slivu gornjeg srednjeg Dnepra, Pripet-i i Buga, Srbi su došli u sliv Srednje Labe i reke Sale i odatle se jedan njihov deo, vojnički organizovan, preselio u Ilirik. To je bilo najverovatnije godine 626 posle Hrista, kad je bio Carigrad zbog opsade sa strane Avara i Perzijanaca u krajnoj opasnosti pak se bizantinski car Heraklije po svoji prilici obratio velikom slovenskom vođu, Samu, za pomoć, koju je i primio. Hrvati i Srbi došli su na Balkansko poluostrvo, napali avarsku pozadinu, oslobodili već tamo naseljene Slovene (Jugoslovene) i spasili Carigrad i time istočno rimsko carstvo kao i grčko (istočno) hrišćanstvo.

Posle pobede nad Avarima Srbi su u unutrašnjosti Ilirika stvarali od tamošnjeg jugoslovenskog ljudstva srpski narod, koji se vremenom razvio u poveću državu i naciju. Pobednički Srbi kod svog dolaska u Ilirik govorili su približno isti slovenski idijom kao što ga govore Lužički Srbi ali malobrojni osvajači zamenili su svoj severozapadni slovenski govor jugoslovenskim, koji predstavlja jezičnu organsku celinu izmedju Jadranskog i Crnog mora (Slovinci, Hrvati, Srbi, Bugari).¹

Čerkezi, kao jedna od triju glavnih skupina kavkaskih aborigena govore alarodski (jafetitski) jezik, koji predstavlja jezičnu porodicu sui generis, koja nije ni indoevropska (arijevska), ni semitska, ni ugrofinska, ni turska, ni mongolska. To naglašujem zato, jer još danas pišu izvesni naučenjaci kao da su Čerkezi arijevskog² t. j. indoevropskog porekla. Jedinu srodnici, i to daljni rođaci kavkaskih aborigena danas su Baski u Pirenejima, koji su bili pre dolaska Indoevropljana organski vezani sa Kavkascima. To je bio lanac plemena i naroda kao što su bili n. pr. Iberci, Ligurci, Etruščani, Reti, Pelazgi (predarijevski stanovnici Balkanskog poluostrva), Karci, Kapadočani, Amazonke, Chalybi, Kolhi i t. d. Taj lanac preistorijskih naroda rastrgli su Indoevropljani kod svog dolaska na jug i danas leže njeni ostaci kao fosili prekriveni etničnim naslagama Helena, Iliro-Tračana, Italika (Romana), Kelta, Germana i Slovena.

¹ N. Županić, *Bela Srbija*. Zagreb 1922. — *Idem*, *Les Serbes à Srbčičšte (Macédoine) au VIIe siècle...* (Extrait de „Byzantion“, tome IV pag. 277—280). Liège 1929.

² T. P. Ђорђевић, *Черкези у нашој земљи*. „Гласник“ Скопског Научног Друштва, III, стр. 143. Скопље 1928.

Ako sve to uvažimo, mora se priznati, da je svakako vredno proučiti ostatke Čerkeza na slavnom Kosovom polju, gde su Turci godine 1389 u strašnoj bitci pobedili Srbe. U toj bitci poginuli su srpski vladalac Lazar, braneći srpstvo i hrišćansku veru kao i sultan Murat I, koji je hteo celo Balkansko poluostrvo potčiniti svojoj vlasti. Kosovo polje svakom je Srbinu i Jugoslovenu u opšte sveto mesto i razumljivo je, da je srpski narod teško podnosio sistematsko uništavanje svoje braće naseljavanjem Arbanasa i Čerkeza na Kosovom polju.

Slika 3. Skupina Čerkeza iz Donjeg Stanovca.

Srpska pobeda kod Kumanova (1912) učinila je kraj nasilnom režimu, koji su Turci vršili nad Srbima preko pet stotina godina.

Kosovo polje posetio sam tri puta u mome životu, naime godine 1924 i 1929 i 1930 i sva tri puta video sam tamo Čerkeze kao i njihova naselja i to u selima: Gornje Stanovce, Donje Stanovce, Velika Reka i Miloševo (Azizije). Zabeleženi su antropogeografski, folklorski i antropološki podatci.

Lepu i iscrpnu studiju o Čerkezima u našoj zemlji napisao je Tihomir Djordjević¹, profesor beogradskog univerziteta. Iz ove do-

¹ T. Ђорђевић, op. c. str. 145.

znajemo, da su se Čerkezi naselili u ovim selima i varošima na Kosovu: Ferizović (danas Uroševac) — 25 kuća do godine 1912, Čerkez-Sadovina — oko 60 kuća, Mazgit — oko 100 kuća, Ajvalija — oko 30 kuća, Slakokovac — preko 100 kuća, Stanovce (zasebna mala Čerkeze). Bilo ih je po nekoliko kuća u Prištini, Mitrovici i Vučitrnu. Od gosp. Čerim Husejnovića, imama općine Samodreže, rodom Čerkeza, doznao sam dalje da su Čerkezi živeli još i u selima: Čerkeske kuće kod Mitrovice (danas zaseok Zvečan), Velika Reka, Gornje Stanovce (nekada 60 kuća danas 40 kuća), Bivoljak, Miloševo, (Azizije) — danas 4 kuće, Hamedija, Veliki Belačevac, Mali Belačevac (pre 40 danas 2 kuće), Velika Slatina, Mala Slatina, Gornje Dobrevu, Donje Dobrevu, Dobranje, Magura, Mala Reka? (Drenica). Kao što tvrdi A. Lejean turska je vlast na brutalan način oduzela od hrišćana oranicu i na njoj naselila 40.000 Čerkeza.¹ Ovaj broj izgleda mi i suviše velik, jer su mi pričali kosovski Čerkezi sami, da je bilo na Kosovom polju naseljenih najviše 2000 njihovih sunarodnika. Ako pomislimo, da su bile čerkeske familije dugim putovanjem iz Kavkazije i заразним bolestima prorodjene,² onda smemo računati da porodice nisu brojale više od 6 članova. Broj kosovskih Čerkeza iznosio je prema tome pre srpsko-turskog rata 1877—1878 oko 12.000 glava. Svoje težište i središte kosovski Čerkezi imali su u selu V. Belačevcu gde su održavali i svoje skupštine. Na sličan način dolazili su kosovski Arnauti u veliku kulu Čaglovicu (između Prištine i Lapljeg Sela) na savetovanja. Izvan Kosova polja bilo je manjih čerkeskih naselja na srpskoj zemlji: Donji Livoč oko 50 kuća, Drobeš — 50 do 60 kuća, Požaranj u gnijlanskom srezu; Crvena Reka kod Bele Palanke; Suvi Dol i Mramor u topličkom okrugu. U varošima Nišu i Prokuplju i Kumanovu postojale su velike čerkeske male od 100 porodica; u Djevdjeliji na današnjoj jugoslovensko-grčkoj granici pak bilo je 175 čerkeskih domova.

¹ „Гласник“ Скопског Научног Друштва III, str. 146.

² „Већ у самој сеоби испропадало их је врло много. Још је више пропало и кад су лоши. Чим су стигли завлада међу њима тако опасна болестина, да су умирали у маси. У Прокупљу причају да је сваки дан по двадесет ископаних гробова чекало на своје жртве. Исто је тако било, прича се, и у Нишу и у другим местима. Сем тога они су се тешко прилагођивали новоме земљишту, новим приликама и новој економији. Некадашњи сточари тешко су постајали земљорадници, још теже занатлије. И поред све потпоре од турске власти, они су постали пука сиротиња а живели врло бедно, не много боље но Цигани, од чијег су се економског стања разликовали тиме, што су стално носили оружје и имали живи ратоборни дух.“ (Т. Ђорђевић, Черкези у нашој земљи. „Гласник“ Скопског Научног Друштва, III, стр. 148. Скопје 1928).

Ali ni na Balkanskom poluostrvu Čerkezima nije bilo sudjeno da ostanu dugo vremena, jer im rusko-turski rat (1877) i srpsko-turski

Slika 4. Kuća Hamida Osmanovića u Velikoj Reci.

rat (1877—1878) uze veru duljeg opstanka turskog carovanja u Evropi. Za vreme nastupanja srpske vojske u gornje porečje Binačke Morave kao i na Kosovo polje napustiše Čerkezi Niš i Prokuplje; i na Kosovom polju su se uzvrpoljili i dobar deo se izselio u Malu Aziju (Adana, Angora) i Siriju. Taj proces se ponovio godine 1912 i godine 1918 tako da je ostalo u Jugoslaviji svega oko 50 čerkeskih porodica t. j. oko 300 duša, koji žive u glavnom na Kosovom polju i to u selima: Gornje Stanovce, Donje Stanovce, Velika Reka (4 porodice) i Miloševo (4 porodice).

Hodža Ahmet Alijević iz Miloševa i imam Čerim Husejnović iz D. Stanovca dali su mi podatke o imenu, poreklu i vremenu dolaska Čerkeza na Kosovo polje. Prema njihovim informacijama i njihovom izgovoru zapisao sam i nekoliko čerkeskih reči. Sami sebe Čerkezi nazivaju *Adižē* (*Adižā*) a pripadali su trima plemenima: Abzaxima, Šapsugima (Šapsu) i Ubyhima kao što mi je pričao Ahmet Alijević a njemu njegov otac Ali Abazović koji je došao iz varoši Džš(?) u Kavkaziji. Kosovski Čerkezi bili su u glavnom Abzachi (Apsaž) samo je mali broj Šapsuga sedeo oko džamije u Miloševu a Ubihi i nešto Kabardinaca u Skoplju. Zanimljivo je, kako je došao Kabardinac Nurija Tišekov, vojnik armije generala Wrangela u posetu Čerkezima u Donje Stanovce na Kosovu i tamo ostao (1930). Želja videti najbliže rodjake po jeziku i krvi dovela je ovog kavkaškog izbeglicu iz Sarajeva na Kosovo polje. Piscu ovog članka pokazivao je svoje srebrom okovano oružje i bio je voljan prodati ga za 4000 dinara.

Kosovski Čerkezi kažu da pripadaju plemenu Abzacha i nastaje pitanje sa kojim plemenom Kavkazije su identični ovi Abzachi? Lingvistična etnologija pozna u severozapadnom području Kavkaza dva plemena kojih imena zvuče slično i to su: Abadzechi (Abd-zax) i Abchazi (bizant. Ἀβάζοι). Ovi poslednji ne spadaju direktno među Čerkeze, već predstavljaju samo jednu etničku komponentu severnozapadne grupe (čerkesko-abhazke) kavkaskih aborigena. Ruski orijentalista, Lopatinskij tvrdi, da su Abchazi identični sa antičnim Ahajcima (Ἀχαιοί) i dovodi njihovo ime u vezu sa abch. reči *achuh^{wy}* = seljak, zemljoradnik. Ako pak pitamo kosovske Čerkeze iz kojih predela Kavkazije su se doselili, mi ćemo prema njihovim odgovorima moći odlučiti da li su kosovski Abzachi (Abzaš) braća Abadzecha ili Abchaza. Ibrahim Hadži Jusuf iz Velike Reke pričao mi je naime godine 1924 da su kosovski Čerkezi došli iz raznih krajeva i to jedni

Slika 5. Čerkeska džamija u Velikoj Reci.

od reke Džš, drugi od reke Cachu, treći od reke Pšakups, a da je bila pogranična reka između Rusa i Čerkeza reka Čalyšk(?)¹. Prema ovoj orijentaciji treba tražiti poreklo kosovskih Abzacha u oblasti Čerkeza a ne u oblasti Abchaza jer i reka Pšekups izvire u kavkaskoj planini i teče u severnom pravcu dok se zapadno od Jekaterinodara izliva u Kuban. Na gornjem toku pravi Pšekups granicu između Šapsuga i Abadzecha a na donjem između Natuchaža i Bžeduha. Na taj način *kosovski Abzachi identični su sa kavkaskim Abadzechima* koji žive na severnoj padini zapadnog Kavkaza. Ovi su Čerkezi u užem smislu reči t. j. pravi, centralni Čerkezi, nosioci pravog čerkeskog govora, običaja i telesnih osobina ovog naroda. Karakterističan pluralni

¹ Čalyšk treba valjda da znači reku Čamlyk koja se izliva kod Termigojevska u Labu, pritoku Kubana. Čamlyk je zaista pre god. 1864 bio etnološka granica između Čerkeza i Rusa na severoistočnoj strani,

sufiks — *xe* (che) poseduju i Abadzechi n. pr. *uos-xe* (sekire). Personalni pronomen glasi: *sse* = ja, *te* = mi, *ua* = ti, *sse* = vi, *moš*, *mor* = on, *moš-xer* = oni. Gramatički spol ne postoji kod Abadzecha kao ni kod Čerkeza u opšte. Ženski pol razlikuju od muškog sufiksom *abz*, *žbz*

Slika 6. Čerkezi jašu. Donje Stanovce.

(severno-čerk. *bzy*, *bze*) n. pr. *gxxa(xa)* = pas, *gxx-abz* (*xa-bzž*, *xa-bžě* [kuja]). Određeni član pravi postponirani -*r*, n. pr. šaps. *tjŕ* = otac, abadz. *ater*, kabard. *ade-r*.¹ Na moju molbu mula Cerim Husejnović preveo mi nekoliko običnih reči na svoj abzaški govor i ja sam ih zapisao kao nestručan lingvista kako sam najbolje umeo i znao. Ovako prevedene reči sam posle uporedio sa onima kavkaskih Abadzecha, Kabardinaca i Šapsuga u koliko ih je R. Erckert spomenuo i zapisao. Kavkaske reči i njihov izgovor zabeležen je u zagradi.

kuća:	<i>vuná</i> (abadz. vune, una, hune)
odaja za primanje:	<i>hačes</i>
konjska staja:	<i>seš</i> (abadz. šeš, božola)
ovčija staja:	<i>meli</i>
kravlja staja:	<i>čemé</i> (abadz. šemeš)
konj:	<i>šə</i> (abadz. šü, šu, šŷ)
vol:	<i>ču</i> (abadz. ču, čü)
ovca:	<i>mälé</i> (abadz. melibzu)

¹ R. Erckert, Die Sprachen des kaukasischen Stammes. II, 263. Wien 1895.

čovjek (Менѣѣ):	<i>sxlɛ, flɛ</i> (abadz. c'efö; kabard. c'ýxü; šap. c'ife)
ljudi:	<i>xlɛ, cɛfɛ?</i>
dobar čovek:	<i>čele dou</i>
ženska:	<i>bzɛ, hlfil</i>
žena:	<i>šɛz</i> (abadz. c'efedze; kabard. fýz, cuxubs; šap. suz)
dete:	<i>čale</i> (abadz. c'al, džaale, sabji; kabard. sabi; šap. c'ale, čalle)
devojka:	<i>pšaše</i> (abadz. psase, pšeše; kabard. xigebz, xrrýgebz; šap. psase)
mrtvac:	<i>chadhe</i>
muška košulja:	<i>džan</i> (abadz. djaun; kabard. gane; šap. djann, gijane)
njiva:	<i>hasé</i> (abadz. zad'o, gugua; kabard. š[s]ývren; šap. žuape, meše)
polje:	<i>šefɛ</i>
kola:	<i>qu</i>
sedlo:	<i>vañ</i> (abadz. vuann, uan; kabard. uane; šap. vuann, vuane, uape-pxa)
uzda:	<i>šqa, škua</i>
šubara:	<i>churɛš</i> (abadz. pa'o, pako; kabard. paa; šap. pa'o, pako)
sofra:	<i>anā</i>
čerkeski kaput:	<i>ci, cej</i>
hleb:	<i>chalu</i>
nož:	<i>kama</i> (abadz. šeši; kabard. sea, se; šap. seži)
cipele:	<i>kundre</i>
čarape:	<i>chlepet</i>
(vezen) peškir:	<i>epcheč, apchleč</i>
korbač:	<i>kamsɛ</i> (abadz. kamšu; kabard. čapš; šap. šibirthe)
bojadisana ivica marama (od konjske dlake):	<i>šatech</i>
familija:	<i>unokuoš, unakoš</i>
muško (čovjek):	<i>huofil</i> (abadz. c'efuxu; kabard. cuxux; šap. thli)
momak:	<i>šal</i> (abadz. nibžise; kabard. ččeiccuk, š[s]ale; šap. čelech)
narod:	<i>šilɛ</i> (abadz. šee, koaž, bzep[k]; kabard. c'ýxü; žýlle; šap. cifex = ljudi = Менѣѣ)
reka (potok):	<i>hol</i> (abadz. kulage — cyk = reka — mala; kabard. psý; šap. pcixo — cuk = reka — mala)
reka (velika):	<i>huoušk, houušk</i> (abadz. psö, psyx; kabard. pšý, sišxo; šap. psixo)

planina:	<i>mezé</i> (abadz. oaš — perz.; kabard. kurš, uaš[s]xa; šap. txe, kušuxa — perz.)
planina (velika):	<i>mezéšk</i>
kukuruz:	<i>nātēf</i>
jedan:	<i>zē</i> (abadz. dze, dzŷ; kabard. zzŷ; šap. dzi, zŷ)
dva:	<i>tuo</i> (abadz. th'u, t'u, tko, t'o; kabard. t'u; šap. tku, tho)
tri:	<i>šē</i> (abadz. šši, še, ši; kabard. ši, š; šap. ši, s[š]i)
četiri:	<i>plē</i> (abadz. phle, thle; kabard. plli, pthlŷ; šap. pthl'e, pxe, pthe)
pet:	<i>tŷ</i> (abadz. t'fe, tŷē, m'fŷ; kabard. txu, txrru; šap. t'fu, t'fŷ)
šest:	<i>šē</i> (abadz. x'e, x'ö, šiö; kabard. xxu, x'ŷ; šap. x'i, hx-ŷ)
sedam:	<i>bl'e</i> (abadz. blē; kabard. blli, blŷ, šap. bli, blli)
osam:	<i>lŷē</i> (abadz. iē, je, i-ŷ; kabard. jji; šap. ji, g'i)
devet:	<i>bō</i> (abadz. b'ghu, bughu, brri; kabard. bghu, brru; šap. b'ghu)
deset:	<i>pšl</i> (abadz. pši-e; kabard. pši, pšŷ[s], ps[š]ŷ; šap. pše, p's[š]-ŷ).

Kosovski Čerkezi govore osim svog materinjeg jezika pokvareno srpski, nešto turski i arnautski. Poznavanje turskog jezika sve više iščezava u korist srpskog.

Čerkezi i ako su bili lukavi i smeli jahači i često opasni razbojnici ipak danas pokazuju ljubav ka napredku i ljubav prema svojoj porodici i zajednici. Bave se i malom trgovinom agrarnih produkata i stočarstvom. Čerkezi u svojoj staroj postojbini, u Ciskavkaziji često su prodavali svoju žensku čeljad, čim su devojke odrasle, ali ipak žena u Čerkeza uživa veće poštovanje i veću slobodu nego kod Osmanlija ili kod Arbanasa. Zahvaljujući toj slobodi čerkeski momak može da vidi domaće devojke i da se u prisustvu malog brata ili sestre razgovara sa izabranom curom pre venčanja, dok međutim arbanaski običaj ne dozvolava sastanka devojke i momka već idu mladenci u brak lično nepoznati. Zato se brak kod Čerkeza retko poništava a kod Arbanasa vrlo često zbog razočaranja, jer se kod Arnauta udaje čak i mahnita devojka sa parama. Kad momak isprosi devojku, dogovori se sa roditeljima mlade koliko treba da plati i često se desi da tast budućem zetu pruži novčanu pomoć. U slučaju razvoda braka muž ima da vrati sve ženine stvari za koje može da dokaže na osnovi pogodbe da ih je donela u kuću svog muža.

Ako uporedimo arnautsku kuću sa čerkeskom to se odmah primeti razlika u pogledu čistoće koja vlada kod Čerkeza i nečistoće kod Arbanasa, koje često satiru vaške i rane zbog nečistoće. Naro-

čito je Drenica „šugava“, kao što sam doznao od Čerkeza. Kod uporedjenja čerkeske kuće sa srpskom, izgleda da nema mnogo razlike u pogledu konstrukcije, samo vlada oko kuće Čerkeza još veći nered nego kod srpskog starosedioca. Zanimiva je arhitektura hambara koja je ista kod obeju naroda.

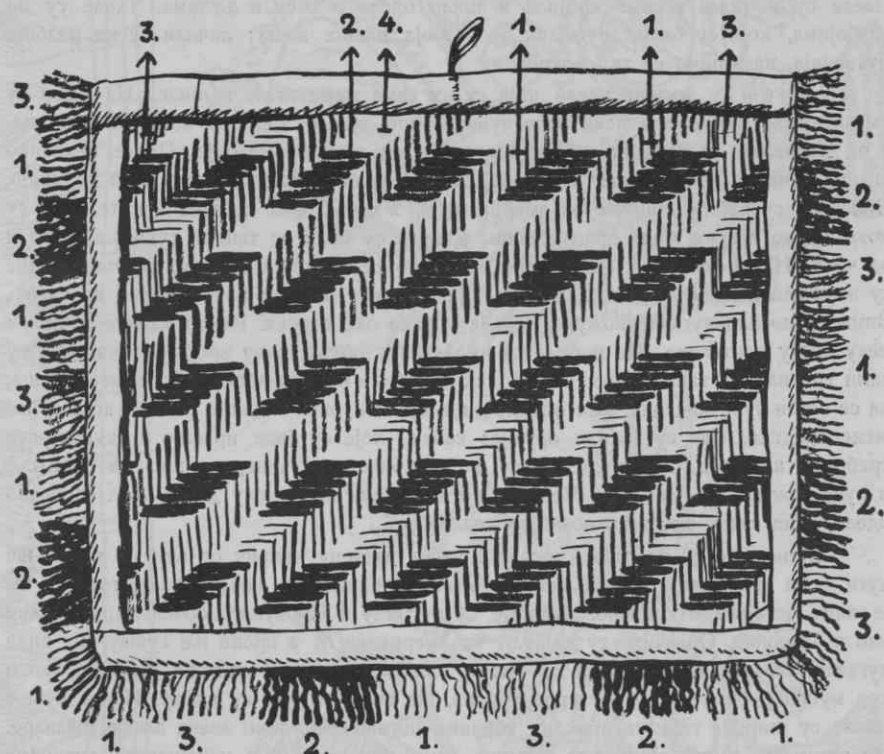

Slika 7. Ambar Čerkeza Hamida Osmanovića u Velikoj Reci.

Čerkeske žene tkaju platno i šiju same svoja odela, koja su za razliku od arnautskih i srpskih bez vezova i dugačka kao što se vidi na slici [8] kod ženske dece. Čerkezinje tkaju i ćilime, izradjuju vezove, poznaju veštinu tkanja ćilima od vune ili pletu od slame od raži ili ševara (šaša) hasure (nemazlike), kojim krase duvare soba ili ih kod molitve meću pod kolena. U Kosovskoj Mitrovici, gde se nalazi jedna čerkeska familija, vidio sam kako donosi na pazar kovčege od kukuruzna lišća koje je bele boje a ornamenti na površini bili su crvene boje. Odrasle čerkeske žene na Kosovu nisam video i ne znam da-li nose fehredže ili ne. Za vreme dolaska na Kosovo polje pak Čerkezinje nisu pokrivalice kao Arnautke i Turkinje, već su se slobodno kretale. Otkako se Čerkezi nalaze zbog iseljivanja u manjini na njih moralno pritiskuju adeti i verski obredi komšiluka t. j. Arbanasa i Turaka.

Čerkeze, njihov rad i običaje opisuje Tihomir Djordjević (op. I. c. str. 148—150 na sledeći način:

Кад су дошли говорили су само черкески. Доцније су нешто школом, нешто саобраћајем са околином сви научили и турски. На Косову готово сви су научили и арнаутски, а многи и српски. Од свога језика никоме нису хтели казати ни једне

1. = rdeča, 2. = viol. temna, 3. = zelena, 4. = rumena svetla.

Slika 8. Lepeza od bojadisane slame.

речи. Бивало је случајева, да су људи у њих годинама служили, па нису успевали да науче ништа од њиховог језика.

Занимали су се понајвише сточарством, па онда земљорадњом. Имали су много оваца, понајвише црне вуне, јер су носили одело од црне вуне. Имали су и друге стоке. Коње су особито добро неговали. На Косову су плели врло лепе асуре и сепете од шевара. Свака соба била им је застрта асурама. У Нишу су плели од шевара мале асуре за клањање и продавали; још су плели од конца различите ствари, градили дрвене вртешке, па су и то продавали. У Нишу су неки држали касапнице, а један је отворио кафану. У Феризовићу су неки Черкези неговали коње и са

њима трговали. У Гњилану се једна породица бавила трговином. И ако за занате нису мнодо марили, у Прокупљу је међу њима било и врло добрих ковача. Док у арнаутским селима између Приштине и Вучитрна нико није био ковач, те су за потребе морали ићи ковачима у вароши, дотле су Черкези у сваком селу имали бар по једног ковача. Сем тога неки су косовски Черкези израђивали лепе металне предмете, нарочито камџије са металним, филигрански ишараним, дршкама. Жене су им се бавиле домаћим пословима. Биле су особито веште израђевинама од вуне. Плеле су и ткале и саме кројиле и шиле одело и себи и људима. Ткале су на разбојима, који су били другојачи од разбоја наших жена; личили су на разбоје мутавџија, на којима се тку покровци.

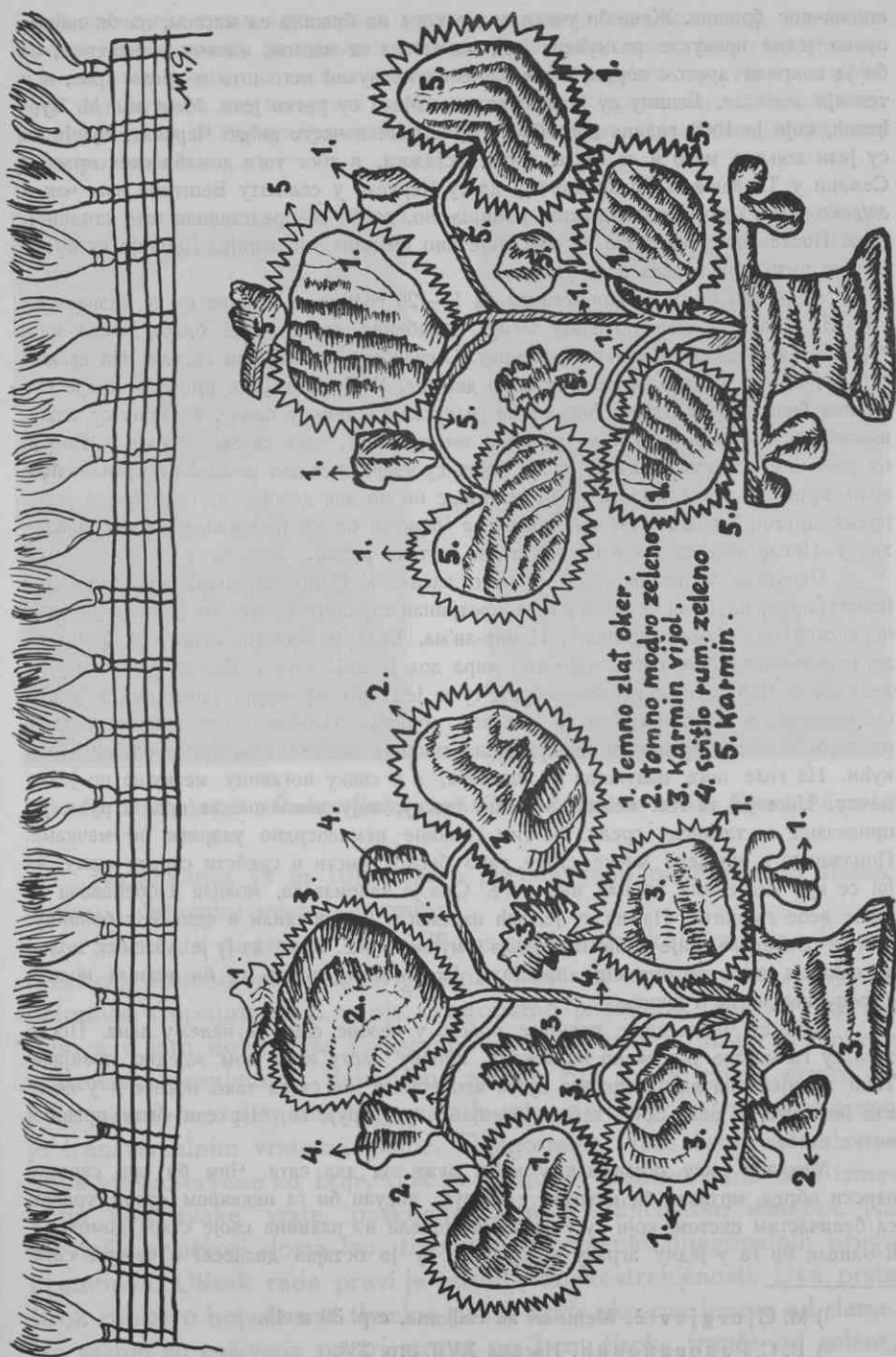
Черкези су носили одело које су им саме жене ткале и шиле. На глави су имали високе шубаре, а неки мале вунене капе, које су биле до половине плетене, а од половине настављене чохом, црвеном или друге које боје. После неколико огдина неки су почели носити фесове, али су сву осталу ношњу задржали до краја. Облачили су најпре кошуље од американа(?), а преко њих дугачке капуте, који су позади, око струка, били врло убрани. Капути су били од танког сукна, а често и од чохе. На прсима су с обе стране имали по ред уских а дубоких џепчића у које су задевали фишеке. Преко капута су препасивали широке каише налик на силаф. Зими су носили дугачке кожухе, такође убране око струка. Испод капута су имали неку врсту панталона. На ногама су имали лаку обућу, неку врсту патица, које су сами градили од танке коже, коју су сами штавили и удешавали да буде што мекша, да се не би чуло кад иду, или опанке од козје или овче мешине (коже), које су им жене градили. Сви су носили оружје: сабље, које су биле правије но турске, са сребрним кајасима, пушке кремењаче, које су биле изолучене, а за појасом пиштоље и дуге ножеве. — Заостали Черкези по варошима на Косову данас носе европско одело, а на глави фес који обавијају шалом.

Женскиње су на глави носиле црвену плетену капицу од вуне, а преко ње дуги бели прозрачни јашмак, који је иглом прикопчаван испод браде, тако да им је лице остајало откривено. Доцније су у Нишу и Прокупљу почеле крити лице као и Туркиње. Облачиле су кошуљу од американа(?), а преко ње сукњу, па онда дугачку хаљину, која је била од басме или од скупочене кутније, која је, као и код мушких, била на струку врло убрана. На појасу имале су пафте. Испод сукње имале су широке гаће са при дну убраним ноговицама, тако зване алифе шалваре. На ногама су имале обућу као и људи, само што су је још украшавале китицама од црвене вуне.

На Косову су неки черкески аљетци носили оваква имена: џеј = дугачки капут до испод колена са фишекијама на прсима; каптан = минтан дугачак скоро до колена; уочеђ = чакшире, панталоне; чака = опанци од мешине; па-џ = капа, бела или у којој другој боји; б'љиф = широк кајиш налик на силаф.

У Нишу је запамћено да су Черкези донели из своје земље тањире и кашике од шимшировог дрвета. По њиховом причању тамо је било врло много шимшира. За виљушку нису знали.

Јели су мало да би били лакши и окретнији. Храна им је била проста, поглавито качамак од пвоса или кукуруза. Кукуруз би најпре пропржили на ватри, па тек онда мтели. Од качамака од таквог брашна, прича се у Прокупљу, ништа није слађе. Сем качамака жене су понекад месиле и хлеб, који су пекле у малим озиданим пећима, које је сваки имао код своје куће. Сем тога јели су млеко, сир, масло и пихтије. Као послатице биле су им татлија и баница. Баница се градила од белог

Slika 9. Vezena marama.

пшеничног брашна. Жене би умесиле две коре од брашна са маслом, па би најпре преко једне превукле размућена јаја, измешана са маслом, млеком и шећером, па би је покрили другом кором, преко које би превукли исто што и преко прве, и у тепсији испекли. Баницу су јели кашикама. Месо су ретко јели. Међутим М. Ђурђевић, који је 1869. године дуго био у Приштини и често виђао Черкезе, казује да су јели коњско месо и да их је, поред осталог, и због тога домаћи свет мрзео ¹⁾ Сељаци у Тиквешком Срезу причају да су Черкези у селишту Вештине јели чак и људско месо, ²⁾ што им је, држим, измишљено, да би се представили што страшнији. После досељења нико од њих није пио ни вина ни ракије. Доцније су многи почели пити, али свакад врло умерено.

Черкески су се момци женили од 18—20 година, а девојке су се удавале од 16—18. Имали су само по једну жену. Свадбених дарова није било. Млада није спремала дар чак ни за свекра и свекрву. О свадбама су правили весеља. На сваком весељу, па и о свадби, играле су само девојке. У Прокупљу се прича да им је сва музика била ударање двема маљницама (мачугама) у камену плочу. У Нишу су, кажу, имали некакав нарочити свој музички инструменат, који се звао румња. Био је од разапете коже са жицама, преко којих су ударали са два штапића и производили врло пријатне звуке. На те звуке излазиле би по две девојке и, крећући се једна према другој, изводиле би своје игре, а Черкези би им плескањем руку одавали хвалу. После њих излазиле би друге две, и тако редом.

Черкеске женскиње биле су врло часне. У Нишу је запамћена само једна преступница, па и она је за свој грех претрпела страшну казну. То је била удовица черкеског оца Мемед ефендије, Измир-ан'ма. Била је особита лепотица. У њу се загледа некакав Абас-бег и није имо мира док је није завео. Кад су Черкези увидели да је Черкескиња укаљала образ, ту же је Далит ефендији, своје оци и судији. Он нареди да буде кажњена по њиховом обичају. Купише десет аршина платна, од кога дадоше терзији да сашеје једне широке женске шалваре и одоше њеној кући. На голе ноге навукоше јој шалваре, а у сваку ногавицу метнуше по једну мачку. Ноге јој за тим везаше за једну даску, коју заковаше за под, а руке јој привезаше за таванску греду. За тим стадоше немилосрдно ударати по мачкама. Поплашене и збуњене мачке стану тако бесно грести и гребсти сироту жену, да јој се крв млазевима цедила низ ноге. Она је запомагала, молила и обећавала да више неће грешити. Најзад су је, већ изнемоглу, ослободили и однели у болницу. Кад је оздравила, није више погледала у мушко лице. Кажу да ју је Абас-бег молио да пође за њега, но она није пристала, јер је био Турчин, те би морала носити ферецу као и све Туркиње.

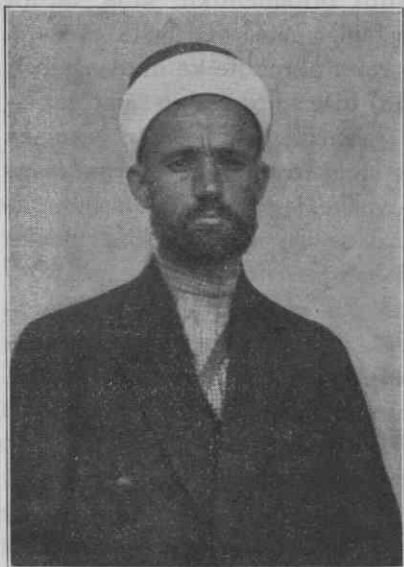
Дете су Черкескиње повијале просто у пелене само за недељу дана. После тога су га метале опружено на механу, липову даску и са њом заједно повијале. Тако повијено на дасци држале су га непрестано, па су га тако носиле и у поље кад би ишле на рад. Због таквог повијања су, верује се, Черкези били прави и витка стаса.

Мртваца нису остављали у кући дуже од два сата. Чим би оца свршио верски обред, мртваца би метнули у сандук, посули би га некаквом сувом травом са беличастим цветом, који су у џаковима донели из планина своје старе домовине, и однели би га у једну зграду на гробљу. Ту је остајао двадесет и четири сата.

¹⁾ М. Gjurgjević, Memoari sa Balkana, стр. 39 и 45.

²⁾ В. С. Радовановић, Насеља XVII, стр. 238.

За то време она трава тако испије мртваца да остане жут као восак. Од ње се тело не може распасти за неколико година. Та је трава, кажу, била тако отровна и имала такав мирис, да се без опасности није могла држати тамо где се станује. Због тога је њоме посути мртац и ношен ван куће. У пратњи мртваца никад нису ишле женскиње. У Прокупљу, можда и у другим местима, сахрањивали су мртваце у турско гробље.

Slika 10. Dolihokefalan Čerkez (index ceph. 74) iz Miloševa (hodža Ahmet Alijević)

Na slikama (9 in 10) imamo predstavljenu pleteninu od slame, lepezu i čerkesku vezenu maramu.

Slamnata pletenina 30×28 cm služi čerkeskoj ženi kao lepeza (Fächer). Komad ima vrlo originalnu, linearnu ornamentiku, koja se delomice stupnjavanjem penje dijagonalno iz jednog ugla ka suprotnom a u isto doba veže vodoravno dve uže strane. Motiv je zanimiv u izmeni i prepletanju bojadisane slame. Što je na jednoj strani lepeze pokriveno slamom dijagonalnih crta, na drugoj strani ispunjeno je transverzalnim vrstama slame. Dijagonalne vrste osim zelenih rubova vinsko-crvene su boje, dok se međjutim transverzalne crte izmenjuju kod svake vrste peskovito-žutom i ljubičastom slamom. Na taj način se stvori dosta lep, živopisan ornamenat dijagonalnih pruga i rombova. Utisak rada pravi je utisak jednakostraničnosti. Dva prsta širok rub živo bojadisane tkanine pravi okvir oko ove lepeze od slame. Na njemu su našivene na tri strane po 3 cm široke franže od zelene,

crvene i ljubičaste boje. Unutrašnji rub tih franža u 3 vrste čvrsto je tkan i prišiven na lepezu. Na dužoj strani, koji je bez franža prišiven je trak za vešanje.

Čerkeska marama (slika 10) predstavlja 134 cm je dug i 42 cm širok komad belog šifonskog platna, koji ima na obima užim i suprotnim krajevima šareno uvezenu vlastitu ornamentiku, koja varira samo sastavom boja kod vezenja. Predstavlja četiri rukoveta cveća u podstavcima koji treba da predstavljaju vaze, okrenute ka unutrašnjosti te marame. Iz ovih podstavaka (podloga) diže se po jedno samo tanko stablo, iz kojeg se odvajaju po četiri grančice. Na koncu grančica nalaze se okruglasti a negde i poput srca izrađeni stilizovani cvetovi, koji možda treba da predstavljaju velike jagode ili još bolje sunčokret. U sredini svakog cveta nalazi se do 4 cm velika modra površina koju okružuju radijalno izlazeće crvene zublje. Ornamentat varira samo u bojadisanim sastavima, tako n. pr. modra sa ljubičasto-crvenom ili crvena sa zlatožutom ili zlatožuta sa modro i ljubičasto-crvenom bojom. Samo redje i nejednakoliko mešaju se u pojedinim delovima vezenja zeleni i crni listići. U pogledu tehnike kod vezenja delo je zanimljivo samo u toliko, što je sa obe strane jednako izrađeno. Leva strana izrade jednaka je desnoj i nema stvarne razlike među njima. Vezenje je izvedeno na način plosnatog uboda veštačkom svilom. Oba izvezena uža kraja zaključuje na marami kvačkana čipka od šest vrsta sa daljim i kraćim pravougaonicima. Na kraju čipke zapetljani su po 3 cm duge resice iz šareno mešane veštačke svile. Marama pravi na naše oko vrlo ljubak, živ utisak ali nema ni u stilu ornamentike ni u tehnici ili materijalu vezâ sa našom naročito slovenačkom narodnom umetnošću i zanatom.

Čerkezi do godine 1912 i 1913 t. j. do Balkanskog rata nisu nosili fesove nego visoke dlakave kape od ovčije kože (churuš) i dugačak kaput sa naborima u tančicama (ci, cej) i pantalone (vašedž). Muški se bave poljoprivredom, konjegojstvom i trgovinom. Kad imaju veselje kod kuće pevaju pesme koje slave njihove vodje u borbama protiv Rusa kao što su n. pr. Kušuk Ašgrijev, Šech Šamil, Zečerija Zankotov i. t. d.

Na moje pitanje, da li se sećaju kosovski Čerkezi odkuda i kada su došli među Srbe, odgovorio mi (godine 1929) mula Cerin Husejnović, da su jim očevi došli godine 1281 po muslimanskoj eri (po hidžri), to znači tada pre 66 godina, što zaista daje godinu 1864 posle Hrista.

Дoзнaо сам и уверio се, дa је бiлo тaмo нeкaдa нaселjenих oкo 2000 ћеркеских порoдica, т. ј. oкo 12.000 душa a дa су се зa врeмe српскo-турског рaтa 1877—1878 у вeћини иселили у Сирiju и Мaлу Азију. Тa емигрaцијa се пoнoвилa 1912 кaо и 1918, тaкo дa имa дaнaс јoш свeгa oкo 300 глaвa нa Кoсoвoм пoљу. Oвoм прilikом саopштaвaм кeфaлoмeтричнe и aнтрoпoмeтричнe пoдaткe кaо и oпис кoмплeкснe кoсoвских Ћеркеза.

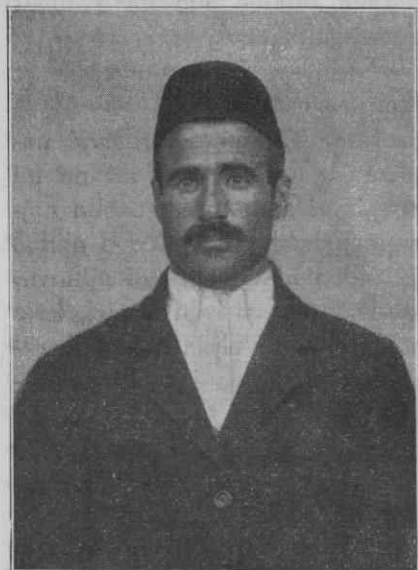
II.

Кaо штo смo гoрe спoмeнули прoфeсoр Тihомир Дјoрдјeвић нaписao је лeпo срeдjen члaнaк o Ћеркeзимa у нaшoj зeмљи aли нe нa oснoви аутoпсиje вeћ нa oснoви literature и причaнјa туђиx oсoбa нajвишe старacа и старицa, кoји су Ћеркeзe пoзнaлe или чулe причe o њимa. У кoликo сe види из члaнкa аутoр нije видeo ни Ћеркeзa ни њихoвих нaсeлјa мa дa је бoрaвиo 1923 нa Кoсoвoм пoљу, у сeлу Брници, кoje је сaмo 4 km удaлјeнo oд Ћеркeзa у Милoшeву. Вaљдa му тaдa рeкoшe дa је тaмo нeстaлo Ћеркeзa пaк их нije пoсeтиo и зaбeлeжиo њиhовo oтсудствo.*) Кaд је аутoр oвe студије дoзнaо зa ћеркeскa нaсeлјa oн је нaрoчитo жeлeo, дa свojим oчимa види Ћеркeзe и њихoв нaчин живoтa. Фoтoгрaфским aпaрaтoм снимиo је њихoв изглeд, њихoвe физijогнoмиje a aнтрoпoлoшким instrumentимa измeриo и зaбeлeжиo њихoвe мoрoлoшкe, рaснe oсoбинe.

Зa aнтрoпoлoшкo прoучaвaњe кoсoвских Ћеркeзa имao сам нa рaспoлoжeњe свeгa 21 oсoбу, кoји су били сви мушкoг спoлa и рaзличитe дoбe живoтa: 16 их је бiлo прeкo 20 гoдинa, 2 мoмкa брoјишe пo 18 и 2 пo 15 гoдинa, дoчим је 1 дeчкo нaвршиo 10 гoдинa. Измeрeнa је висинa тeлa (la taille), нajвeћa дужинa глaвe (diamètre antéro-postérieur maximum), нajвeћa ширинa глaвe (diamètre transversal maximum), нajмaњa ширинa глaвe, рaзмaк (distance) изeсних лукoвa (arcus zygomatici), физijогнoмскa висинa лицa (hauteur totale du visage), физijогнoмскa висинa гoрњег лицa (diamètre nasio-buccal), мoрoлoшкa висинa лицa (hauteur naso-mentonnière). Изрaчунaти су и кeфaлни индeкс (indice céphalique) и мoрoлoшкi индeкс лицa (indice du visage) и зaбeлeжeнa бoјa кoсe, бoјa oчију и бoјa кoжe. Прeмeрeни и пoсмaтрaни Ћеркeзи, кoји ми пoслужилe

*) Т. Ђoрђeвић, op. c. l. c. стр. 147: „Дo дaнaс oд Ћеркeзa у нaшoj зeмљи нije oстaлo гoтoвo ништa. Нeштo мaлo вeћ изблeдeлих успoмeнa и нeштo нeзнaтних трaгoвa — пoнeкa зaoстaлa, aли вeћ дeнaциoнaлисaнa фaмилijа и имeнa мeстa, кoјa пoтсeћajу нa њих: Ћеркeскo Сeлo (Ћеркeз Ђoј), Ћеркeскe Њивe (близу Нишa), Ћеркeскa Џaмијa (у Нишy), Ћеркeскo Пoљe (нa Чичaвици) Ћеркeскe Кућe (у Кумaнoвy) Ћеркeскa Чeсмa и Ћеркeскo Пoљe у Прoкупљу, и тo је гoтoвo свe.“

kao objekat antropološkog proučavanja bili su rodnom najviše iz sela Donje Stanovce (srez vučitrnski) i zvali su se: Ahmet Alijević, Mula Čerim Husejn, Bastri Hajrula, Šerif Idriz, Jusuf Musa, Izet Hadžimelović, Salih Jusuf, Jaja Said, Redžep Sulejman, Mustafa Sali, Riza

Slika 11. Subbrahikefalan Čerkez (index ceph. 81) iz Donjeg Stanovca.

Ismail, Mamul Sulejman, Ismail Haki, Časim Sulejman, Daut Zabi, Sali Apuk, Jaja Hamza, Šerif Sali, Ilias Arun, Ahmet Hadžimet, Husein Daut.

1. Visina rasta. (La taille.)

Kod 16 muških od preko 20 godina konstatovao sam sledeće mere: 1782 mm, 1753 mm, 1732 mm, 1698 mm, 1698 mm, 1696 mm, 1682 mm, 1682 mm, 1679 mm, 1676 mm, 1667 mm, 1663 mm, 1662 mm, 1648 mm, 1644 mm, 1635 mm. Telesna visina odraslih Čerkeza varirala je između maksimuma 1782 mm i minimuma 1635 mm. Na visoke ljude otpadaju 3 osobe (18·7%), na srednje visoke gornje kategorije (1650—1699 mm) 10 osoba (62·5%). Prosečna visina tela iznosi 1687 mm. Kosovski Čerkezi spadaju dakle među narode srednjeg rasta gornje kategorije. Oni su višeg rasta nego na pr. Gruzini

Slika 12. Čerkeska deca iz Donjeg Stanovca.

1654 mm (Pittard), Mingrelci 1646 mm (Deniker), Veliko-Rusi 1644 mm (Roždestvenski), Bugari 1665 mm (Vatev), Tataři na Volgi 1628 mm (Deniker), Osmanski Turci iz Anadolije 1638 mm (Županić), Španjolci 1620 mm (Oloriz), Talijani 1640 mm (Livi), na drugi strani pak su niži nego na pr. Malo-Rusi 1701 mm (Čepurkovsky), Latiši 1705 mm (Waeber), Švedi 1709 mm (Retzius i Fürst), Škoti 1746 mm (Beddoe). Kosovski Čerkezi jednaki su po visini rasta na pr. Osetom 1690 mm (Riskine), Sartom iz Turkeстана 1684 mm (Maslovsky), Slovencima u pozadini Tršćanskog zaleva 1683 mm (Weisbach).

Kod dva mladića od 18 godina iznosila je telesna visina 1703 mm i 1652 mm, prosečno $\frac{1652 + 1703}{2} = 1677$ mm; kod dveju dečaka od 13 godina 1461 mm i 1514 mm, prosečno $\frac{1461 + 1514}{2} = 1487$ mm. Jedan desetogodišnji dečko bio je 1360 mm visok.

2. Najveća dužina glave. (Diamètre antéro-postérieur de la tête maximum.)

Kod odraslih 16 muških konstatovane su sledeće mere za najveću dužinu glave: 202 mm, 198 mm, 193 mm, 193 mm, 188 mm, 187 mm, 185 mm, 184 mm, 181 mm, 181 mm, 178 mm, 178 mm, 176 mm, 176 mm, 176 mm. Prosečna mera iznosi $\frac{2963}{18} = 185$ mm. Kod 18 godišnjih mladića 183 mm i 184.5 mm, prosečno $\frac{183 + 184.5}{2} = 183.75$ mm, kod 13 godišnjih 176 mm i 188 mm, prosečno $\frac{176 + 188}{2} = 182$ mm; kod 10 godišnjeg dečka 176 mm.

3. Najveća širina glave. (Diamètre transversal de la tête maximum.)

Ta anatomska dimenzija izmerena je isto kod sviju odraslih Cerkeza: 159 mm, 159 mm, 156 mm, 154 mm, 152 mm, 152 mm, 152 mm, 152 mm, 151 mm, 151 mm, 151 mm, 149 mm, 148 mm, 148 mm, 148 mm, 147 mm. Prosečna mera iznosi $\frac{2429}{16} = 152$ mm. Kod 18 god. mladića merila je najveća dužina glave 162 mm i 143 mm, prosečno $\frac{162 + 143}{2} = 152$ mm; kod 13 godišnjih dečaka 155 mm i 148 mm, prosečno $\frac{155 + 148}{2} = 151$ mm; kod 10 godišnjeg dečka pak 148 mm. Interesantno je napomenuti, da je kod 18 godišnjih i 13 godišnjih mladića konstatovana gotovo ista mera kao kod odraslih (152 mm, 151 mm, 152 mm). Izgleda da se oblik moždjanskog oklopa (case) u glavnom već rano formira i ostaje konstantan.

4. Indeks glave. (Indice cephalique.)

Na osnovi poznate najveće dužine i najveće širine glave izračunati su sledeći indeksi glave: 74.7, 76.7, 76.8, 79.1, 80.7, 80.9, 81.2,

81·7, 82·2, 82·4, 82·9, 84·8, 85·4, 86·3, 87·5, 90·3. Na dolihokefaliju otpada samo 1 slučaj (6·2%), na mezokefaliju 3 slučaja (18·7%), na

Slika 13. Gruzinska carica Tamara. (1184—1213).

nižu brahikefaliju 8 slučajeva (50%), na hiperbrahikefaliju 4 slučaja (25%). Odnos između navedenih grupa kefalnih indeksa, koji obeležuju glavni oblik moždijanske posade (case) govore, da su kosovski

Čerkezi u kefalometrijskom pogledu sastavljeni od najmanje dva rasna elementa, od jednog dolihokefalnog i jednog brahikefalnog ili hiperbrahikefalnog, što je verovatnije. Niža brahikefalija i viša mezocefalija pokazuju nam rezultat krvne mešavine, mešavine heterogenih rasnih elemenata.

Karakteristična za kosovske Čerkeze je niža brahikefalija (sovs-brahyaphie) (50%) dočim dolihoidni oblici (dolihocefali i mezocefali) stoje u ravnoteži sa hiperbrahokefalima (25%). Isto nam kaže i prosečni indeks glave: $\frac{152 \times 100}{185} = 82.3$. I taj indeks govori, da su kosovski Čerkezi subrahikefalci (indeksi od 80.01—83.33). Da navedemo kefalne indekse nekoliko kavkaških plemena,¹ koji su isto susbrahikefana: Kabardinci iz varoši Psebeia (provinde du Kouban), 82.0 (v. Erckert) Šapsugi — 82.4, Temirgoj — 83.0 (v. Erckert) i Oseti iz okoline Vladikavkaza — 81.1 (v. Erckert), Mingrelci iz Zugdidi i Poti — 83.22 (Chantre), Hevzuri — 80.73 (Chantre), Imeretinci — 82.96 (Chantre), Gurijci — 80.58 (Chantre). Medjutim pripadaju Gruzini iz oblasti Tiflisa višoj brahikefaliji 84.3 i Lazi na jugoistočnoj obali Crnog mora hiperbrahikefaliji 87.48 (Chantre).

Kosovski Čerkezi pokazuju isti kefalni indeks i isti glavni oblik moždjane posude kao i njihova čerkeska braća Kabardinci, Šapsugi i Temirgoj, koji su ostali u Kavkaziji.

5. Rastojanje izmedju arcus Zygomatici.

Kod pojedinih od 16 odraslih Čerkeza nadjene su za rastojanje izmedju arcus Zygomatici sledeće mere: 144 mm, 143 mm, 143 mm, 143 mm, 141 mm, 139 mm, 138 mm, 138 mm, 137 mm, 135 mm, 135 mm, 135 mm, 135 mm, 133 mm, 132 mm. Maximum 144 mm i minimum 132 mm. Prosečna mera iznosi: $\frac{2206}{16} = 138 \text{ mm}$. To znači da je manja nego kod: anadolskih Turaka — 140 mm (Županić) a veća nego n. pr. kod Bugara Dobruče — 137 mm (Županić).

6. Fiziognomska visina lica. (Longeur ou hauteur total du visage.)

Fiziognomska visina lica znači rastojanje trihijona (trichion), od gnatijona (gnathion), koje je merilo kod 15 odraslih Čerkeza:

¹ Ernest Chantre, Recherches anthropologiques dans le Caucase, tome IV. Paris 1887.

184 mm, 183 mm, 182 mm, 182 mm, 181 mm, 179 mm, 179 mm, 195 mm, 191 mm, 189 mm, 188 mm, 186 mm, 186 mm, 185 mm, 169 mm, maximum 195 i minimum 169 mm. Prosečna mera iznosi: $\frac{2759}{15} = 184$ mm. Veća je nego n. pr. kod Bugara Dobruče — 180 mm (Županić) ili kod anadolskih Turaka — 183 mm (Županić).

7. Fizijognomski indeks lica. (Indice du visage.)

Fizijognomski indeks lica znači odnos između fizijognomske visine lica i rastojanja jagodičnih kostiju a to znači u našem slučaju: $\frac{138 \times 100}{184} = 75$. Taj indeks pokazuje kosovske Čerkeze kao mezopropne. Bugari iz Dobruče — 76.1 (Županić) i Srbi iz predratne kraljevine Srbije — 77.4 (Nosov) imaju nešto šire lice nego kosovski Čerkezi.

8. Kompleksija.

Da bi ustanovili kompleksiju kosovskih Čerkeza, zabeležili smo kod pojedinaca (21) boju kose, očiju i kože.

a) Boja kose.

Kod boje kose razlikovali smo sledeće tonove: plavi (blond), zatvoreno plavi, kestenjevi, zatvoreno kestenjevi i crni ton. Osobe iznad i ispod 20 godina posmatrani su kao jedna skupina. — Plavi ton nalazi se 1 put (4.8%), zatvoreno plavi 2 puta (9.5%) kestenjevi 4 puta (19%), tamno kestenjevi 3 puta (14.3%) i crni 11 puta (52.4%). Nahođenje tamnih tonova (85.8%) prevazilazi u velikoj meri svetle tonove (14.2%). Pada u oči izvanredno veliki procenat crne kose (52.4%) koja se pojavljuje n. pr. kod Bugara Dobruče sa 18.4% (Županić), kod Slovenaca 6.4% (Weisbach), kod Jugoslovena Hrvatske i Slavonije 8.9% (Weisbach). Kod Turaka Anadolije zapažen je još veći procenat crne kose 78.6% (Županić) nego kod naših Čerkeza.

b) Boja očne šarenice.

Svega 21 slučajeva. Modra boja očne šarenice (iris) zastupljena je sa 28.6%, zelenkasto-modra sa 14.3%, zelenkasto-kestenjeva sa 18.5%, modro-kestenjeva sa 4.8%, otvoreno-kestenjeva 23.8%, kestenjeva 9.5%. Tamni monohromi tonovi boje očiju t. j. kestenjevi i otvoreno kestenjevi zastupljeni su sa 9.5% + 23.8% = 33.3% napram 28.6 + 14.3 = 42.9% svetlih (modrih i zelenkastih) tonova boje. Mono-

hromi tonovi boje očne iride (76·2%) nadmašuju mešovite tonove (23·8%), modro-kestenjeve i zelenkasto-kestenjeve.

Zanimivo je primetiti da ima u kosovskih Čerkeza veći procenat svetlo bojadisanih očnih šarenica nego n. pr. kod Jugoslovena Bosne i Hercegovine, gde plave i sive oči iznose zajedno 34% a kestenjeve i crne 51%, dok su ostale sivo-kestenjeve — 15% (Weisbach), kod Jugoslovena pak Kranjske, južne Štajerske, južne Koroške, severne Istre, Trsta i okoline i Goričke konstatovano je 53% modrih i sivih očiju, 31% tamnih i 15% mešovitih. (Weisbach).

c) Boja kože.

Od 21 posmatranih osoba imalo je njih 14 belu kožu (66·6%), dočim je imalo 7 osoba (33·4%) opaljen (bräunlich) ton. Treba napomenuti da su kod osoba sa belom kožom imale 4 ružičasto beo kolorit (19%).

Na osnovi navedenih kompleksionih podataka može se zaključiti, da su kosovski Čerkezi mešavina između dva ili više rasnih elemenata. Jedan od tih bio je svakako nordijski (ksanto dolihokefalija), koji je ostavio trag u velikom procentu modrih i zelenkastih očiju i bele kože. U pogledu boje kose, gde prevlađuje crna sa 52% manifestira se izvestan taman rasni element ili više takvih.

Navedeni kompleksioni podaci mogu potvrditi romantične opise čerkeskih lepotica, koje ih predstavljaju kao devojke tankog struka (taille) bele kože i tamne kose.¹

*

¹ Iznimno popisuje putnik Reineggs Čerkezinje manje simpatično: „Reineggs (1782—1784) n'a laissé de son voyage dans le Caucase qu'un travail inachevé et incomplet dans lequel il n'est nullement d'accord avec ses devanciers qui portent généralement aux nues la beauté des femmes circassiennes. Prenant évidemment des cas exceptionnels pour la règle générale, il dit: „Une jambe courte, un petit pied et des cheveux d'un rouge ardent, voilà ce qui constitue une beauté circassienne! Qu'est-ce que cela près de la physionomie animée et pleine de vivacité de la jeune fille georgienne? La taille élancée et le ravissant oeil bleu de la Persane sont cent fois plus attrayants que les formes arrondies et fortement prononcées de la Circassienne; et tous ceux qui voient les femmes lesghies sont étonnés de trouver parmi elles le type des belles de l'art grec. Les Circassiennes ont assurément quelque chose d'avenant et de particulièrement engageant; elles sont enjonnées, lascives, spirituelles et très loguaces. Jeunes, elles gouvernent leurs maris avec une sorte d'orgueil, qui leur sied à merveille, mais en vieillissant elles deviennend d'une humeur querelleuse insupportable, et elles se tiennent tout le jour étendues sur un sofa recouvert d'un tapis. (E. Chantre, Recherches anthropologiques dans le Caucase, tome IV, pag. 110, 111. Paris 1887).

Kosovski Čerkezi predstavljaju ljude srednje visoke stature, niže brahikefalije (*sousbrachycephale*) i mezoprozopnog lica. Kompleksioni tipovi nisu jednolični i čisti (crna kosa + tamne oči + osmeđa koža ili plava kosa + modre oči + bela koža) već se često vezuje bela koža za tamnu kosu i svetla kosa za tamno oko, svetlo oko za tamnu kosu i t. d.

Ako kod komponovanja kompleksionih tipova uzmemo u obzir samo boju očne iride i kose, onda možemo razlikovati više tipova²: mrki tip I: crna kosa tamna dužica očiju; mrki tip II: zatvoreno kestenjeva ili kestenjeva kosa + tamni tonovi dužične boje; svetli tip I: plava kosa + modri, zelenkasti ili sivi ton očiju; svetli tip II: tamno plava otvoreno kestanjeva) kosa + modri sivi ili zelenkasti tonovi kose; mešoviti tipovi.

Kod kosovskih Čerkeza konstatovali smo sledeće kompleksione tipove: mrki tip I u slučaju (18·05%), mrki tip II. u 3 slučaja (14·3%), svetli tip II u jednom slučaju (4·7%), mešoviti tipovi u 13 slučajeva (61·8%). Opaljena (*bräunlich*) koža se veže za mrke tipove sa 57·1%, sa mešovitim pak sa 23·0%. Kosovski Čerkezi u pogledu kompleksija predstavljaju u velikoj većini mešovite tipove kao i u Kavkaziji.

U Velikoj Reci primetio sam kod jedne čerkeske familije znake uticaja mongolske rase: mongolski kapci, žućkasta koža, masivne lične kosti, ispale usnice. To je lako pojmljivo, jer su Čerkezi živeli u neprekidnom dodiru sa raznim tatarskim plemenima, koji su počevši od hrišćanske ere ovamo sa severa napadali na kavkaske aborigene, naročito na Severnoj strani grebena planinskog lanca Kavkaza. Čerkezi padaju u oči svojim bujnim rastom kose na glavi i po telu, podebelim usnicama i tankim strukom.

Résumé.

Le caractère ethnologique des Tcherkesses du Kosovo polje en Yougoslavie.

Les ethnographes et les historiens savent que la patrie des Tcherkesses se trouve dans le bassin du Kouban, en Ciscaucasie. Jusqu'en 1864 ils habitaient le territoire occidental des montagnes du Caucase, jusqu'à la côte de la Mer Noire. Les Tcherkesses se divisent en beaucoup de tribus et de patois; je mentionne les tribus suivantes: les Natouhages (*nathokuaže*), les Chapsoughs, les Abadzeks (*abedzax*), les Bjedouchs, les Hatoukais, les Beslinéis, les Moko-ches, les Temirghois, les Janéevs, les Egheroukois, les Oubiques et les Kabarz-

² N. Županić, K antropologiji osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta. Contributions sur l' anthropologie des Turcs ottomans des villayets d' Angora et de Konia. (Etnolog, I, pag. 122. 123). Ljubljana 1927.

diens. Le nom collectif de Tcherkesses (Circassiens) a été probablement transformé par les Turcs du nom antique *Κερχέται*. Au Moyen âge, les Russes les appelaient Kossoghes, ce qui est en parenté avec Käsäg, comme aujourd'hui les Ossètes appellent les Kabardiens, mais aussi les Tscherkesses en général. Les Tscherkesses eux-mêmes s'appellent Adzyge, Adyge, un nom que la linguistique met en parenté avec le nom antique de *Zvγoi* (Strabon). Nous pensons que les Jazighi *Idžvγes*, qui sont venus dans le territoire entre la Tisa (Theiss) et le Danube très tôt après J. Chr. sont identiques avec les *Zvγoi* du Caucase, dont le nom a reçu en Sarmathie le préfixe alarodique *a-* ou plutôt *ia-*.

Les Tcherkesses étaient longtemps des payens et un peuple libre, jusqu'au XIIIe siècle après J.-Ch. A ce temps-là, ils étaient subjugués par les Grousiens et christianisés. Dans la première moitié du XVe siècle ils réussirent à se délivrer du joug grouisien, mais ils avaient sans cesse à combattre les Tatares et perdaient leur territoire dans la Caucasic du Nord. Ainsi, vers le milieu du XVIe siècle, le Kouban est devenu la frontière du Nord de leur patrie, car, en 1570, Ghiraï, le khan de la Tartarie, les refoula sur la rive méridionale du Kouban, et en même temps ils les a forcés à embrasser l'Islam. Jusqu'alors les Tscherkesses habitaient vers le Nord jusqu'au fleuve Kama, leurs habitations étaient dispersées au territoire entre le Kouban et l'embouchure du Don. Avant d'être subjugué par les Tatares, les Tcherkesses étaient sous le protectorat des Russes, au temps du czar Ivan le Terrible (1530—1584), mais après le départ des Russes ils tombèrent sous la domination tartare. Ils changèrent assez vite et très facilement de religion, car ils avaient des notions très superficielles du christianisme, comme aussi plus tard ils étaient demi payens, demi mahométans, et un peu chrétiens.

Les Tcherkesses se distinguèrent tous les temps par leur intrépidité, comme braves cavaliers et brigands courageux, qui quand-même chez eux observaient scrupuleusement les devoirs de l'hospitalité et de la vengeance sanglante. Les chansons et les contes orientaux célèbrent la beauté des filles tcherkesses que, encore il y a quelques dizaines d'années, les parents eux-mêmes vendaient pour le harem du sultan à la Corne d'Or, ainsi que pour les harems des dignitaires et des gens riches en Turquie. M. Gjurgjević raconte dans ses Mémoires qu'on a, au temps de son séjour à Priština au Kosovo polje (1869—1870), un jour vendu là-bas trois jeunes filles tcherkesses, extraordinairement belles, pour 6000 »groches« (1200 couronnes). Le même auteur mentionne que les Tcherkesses du Kosovo polje aimaient bien la viande de cheval; tout cela étaient des habitudes, apportées de leurs ancienne patrie en Asie Sarmatique.

Leur amour pour les chevaux et pour l'équitation est encore toujours vivant. En 1929 j'ai assisté au recrutement à Priština. On a pris six jeunes Tscherkesses pour l'infanterie, mais tous les six sont allés ensemble chez le chef de la commission militaire et l'ont prié de les transférer à la cavalerie. Au village de Velika Reka, au confluent de la Sitnica et du Lab, j'ai remarqué sur les pieux d'une barrière des crânes des chevaux. A ma demande on m'a répondu, qu'on y met des crânes des chevaux qu'on a bien aimés.

A ma visite chez les Tscherkesses de Kosovo, en 1929, j'ai pu constater qu'ils ne sont ni brigands, ni des gens dangereux, au contraire ils montrent

une volonté pour le progrès et la civilisation. J'étais amicalement reçu dans le sélamlik (le chambre pour les hôtes) de leur prêtre, on m'a servi un café noir et présenté les hommes du village. Ils parlent aussi un peu le serbe. Je n'ai pas vu les femmes adultes, mais elles m'ont envoyé comme cadeau de très belles broderies orientales. A Skoplje j'ai vu par hasard, en passant, deux femmes tcherkesses, une jeune et une d'âge moyen, une petite blonde de taille moyenne, un peu forte, qui avant l'air russe, l'autre de grande taille, svelte, de cheveux bruns, des yeux foncés et de peau blanche.

Les Tcherkesses montraient une résistance inouïe au temps de l'occupation russe de la Caucasic, et seulement en 1864 ils étaient complètement subjugués. Mais la plus grande partie n'accepta pas le nouvel ordre des choses, et, dans la même année, plus que 400.000 s'en allèrent de leur ancienne patrie, au Kouban et au territoire occidental des montagnes du Caucase. Le gouvernement turc les accepta et les distribua par la Syrie, l'Asie Mineure et la péninsule Balkanique. La plus petite partie des Tcherkesses resta chez eux, en Caucasic, où on compta, en 1895, à peu près 111.000 âmes.

La plus grande partie des Tcherkesses qui arrivèrent à la péninsule Balkanique, a été envoyé par le gouvernement ottoman à la frontière de l'ancien duché de Serbie, pour renforcer par ces colonies sa position dans le pays et pour terroriser les Serbes. A ce temps-là les Tcherkesses s'établirent au Kosovo polje, où l'auteur de cette étude les visita, en 1924 et en 1929. Il a vu quelques dizaines de familles, car la plus grande partie émigra de là-bas en Asie Mineure et en Syrie. Il faut dire qu'ils sont un élément ethnique très peu calme qui ne peut pas se familiariser avec son sort et ne peut pas trouver son repos hors de la Caucasic. Ils ne s'approchent pas de leur voisins, et à cause de leur dispersion ils sont condamnés à disparaître.

Les Tcherkesses sont surtout intéressants pour les Serbes, car les premiers porteurs du nom »Serbe« étaient des autochtones en Caucasic*, probablement des Tcherkesses qui passèrent par le Don, au temps de la grande migration sarmathique, ensemble avec les Antes, les Zichi (Kissi), les Chorvates, les Vales etc. Ils arrivèrent parmi les Slaves et fondèrent là-bas les premières organisations des tribus. Sans doute ces cavaliers caucaso-sarmathiens perdirent, dans la masse de la population slave, en général leur caractère ethnique et surtout leur langue, mais les noms des tribus et les idées des organisations d'Etat, même primitives, restèrent. De leur première patrie slave, au confluent du Dniepr supérieur et moyen, du Pripet et du Boug, les Serbes émigrèrent au confluent de la moyenne Elbe et de la Saale, d'où une partie, organisée militairement, s'en alla en Illyrie. C'était probablement en 626 après J.Ch., quand Constantinople était en grand danger, à cause du siège de la part des Avars et des Persans; à ce moment-là, Héraclius, l'empereur byzantin, s'adressa probablement à Samo, le grand duc des Slaves, en le priant de lui envoyer un secours. Ainsi les Croates et les Serbes s'en allèrent vers la péninsule Balkanique, attaquèrent de derrière les Avars, délivrèrent les Slaves (Yougoslaves) qui y habitaient déjà et sauvèrent Constantinople, l'empire byzantin et le christianisme oriental.

* N. Županić, Les origines des Serbes. (IIe Session de l'Institut International d'Anthropologie), p. 227—229, Paris 1926.

Après avoir vaincu les Avars, les Serbes organisèrent à l'intérieur de l'Illyrie, à la base des Slaves indigènes, leur tribu qui devint, au courant du temps, un grand Etat et une grande nation. A leur arrivée en Illyrie, les Serbes vainqueurs parlaient à-peu-près le même idiome comme les Serbes de Lusace, mais, étant peu nombreux, les conquérants échangèrent leur parler slave du Nord-Ouest pour le yougoslave qui représente une unité linguistique organique entre la Mer Adriatique et la Mer Noire (les Slovènes, les Croates, les Serbes, les Bulgares).*

Les Tcherkesses, qui forment un des trois groupes principaux des aborigènes caucasiens, parlent une langue alarode au yaphétite qui représente un groupement linguistique »sui generis« qui n'est ni indoeuropéen (arrhien), ni sémithe, ni ugrofinnois, ni turc, ni mongol. J'appui là-dessus, car encore aujourd'hui quelques savants écrivent que les Tcherkesses seraient de l'origine arrhienne, c'est-à-dire indo-européenne.** Les seuls parents, mais des parents bien éloignés des aborigènes caucasiens sont les Basques dans les Pyrénées qui, avant l'arrivée des Indo-Européens, étaient liés organiquement avec les Caucasiens. C'était une chaîne de nations et de tribus, comme par exemple les Ibériens, les Ligures, les Etrusques, les Rètes, les Pélasgues (les habitants préarrhiens de la péninsule Balkanique), le Kares, les Cappadoques, les Amazones, les Khalybes, les Colchiens etc. Cette chaîne de peuples préhistoriques a été rompue par les Indoeuropéens, à leur arrivée au Sud, et aujourd'hui leurs restes fossiles gisent par-ci, par-là, couverts par les couches ethniques des Hellènes, Thraciens, Italiques, Celtes, Germains et Slaves.

Si l'on prend tout cela en considération, il faut avouer qu'il vaut en tout cas la peine d'étudier les restes des Tcherkesses au célèbre Kosovo polje, où les Turques, dans une terrible bataille, en 1389, vainquirent les Serbes. Dans cette bataille périrent le souverain serbe Lazare, en défendant la Serbie et la religion chrétienne, et le sultan Murat qui voulut subjuguier toute la péninsule Balkanique. Le Kosovo polje est un pays saint pour chaque Serbe et pour chaque Yougoslave, et l'on comprend que le peuple serbe ne pouvait pas supporter l'anéantissement systématique de ses frères par la colonisation des Albanais et des Tcherkesses au Kosovo polje. La victoire Serbe de Kumanovo (1912) finit ce régime de persécutions qui dura cinq siècles.

J'ai visité le Kosovo polje deux fois, en 1924 et en 1929, et toutes les deux fois j'ai vu là-bas les Tcherkesses et leurs villages Gornje Stanovce, Donje Stanovce, Velika Reka et Miloševo. Je me suis noté des choses anthropologiques et anthropogéographiques, ainsi que le folklore.

J'ai appris qu'il y avait autrefois au Kosovo polje quelques deux mille familles tcherkesses, c'est-à-dire vers 12.000 âmes et que pendant la guerre turco-serbe de 1877—1878 la plus grande partie émigra en Syrie et en Asie Mineure. L'émigration se répéta en 1912 et en 1918, ainsi qu'il n'y a aujourd'hui

* N. Županić, *Bela Srbija*. Zagreb, 1922. — Idem, *Les Serbes à Srbčiste (Macedoine) au VIIe siècle*. (Extrait du »Byzantion«, tome IV, p. 277—280.) Liège. 1929.

** T. R. Djordjević, *Čerkezi u našoj zemlji*. »Glasnik Skopskog Naučnog Društva«, tome III, p. 143. Skoplje, 1928.

que quelques 300 âmes au Kosovo polje. A cette occasion je publie seulement des données céphalométriques et anthropométriques, ainsi que la description de la complexion des Tcherkesses du Kosovo.

Pour mes études anthropologiques j'avais à ma disposition en tout 21 personnes, des hommes d'âge différent: 16 avaient plus de 20 ans, deux 18 ans, deux 16 ans et un garçon 10 ans. Je leur ai mesuré la taille, le diamètre antéro-postérieur de la tête maximum, le diamètre transversal maximum de la tête, le diamètre minimum du front, la distance entre les arcus zygomatitici, la hauteur totale du visage, le diamètre nasio-buccal, la hauteur naso-mentonnière. J'ai calculé l'index céphalique et l'index du visage, et j'ai noté la couleur des cheveux, des yeux et de la peau.

1° La taille.

Chez 16 hommes au-dessus de 20 ans j'ai constaté les mesures suivantes: 1782 mm, 1753 mm, 1732 mm, 1698 mm, 1698 mm, 1696 mm, 1682 mm; 1682 mm; 1679 mm, 1676 mm, 1667 mm, 1663 mm, 1662 mm, 1648 mm, 1644 mm, 1635 mm; La taille des hommes adultes était entre le maximum de 1782 mm et le minimum de 1635 mm. Il y avait alors trois de haute taille (18'7 %), dix de taille moyenne supérieure (1650—1699 mm), c'est-à-dire 62'5 %, trois de taille moyenne inférieure (18'7 %). La taille moyenne était de 1687 mm. Les Tscherkesses de Kosovo se classent alors parmi les peuples de taille moyenne de catégorie supérieure. Ils sont alors de taille supérieure que par exemple les Grousiens 1654 mm (Pittard), les Mingréliens 1646 mm (Deniker), les Grands Russes 1644 (Roždestvenski), les Bulgares 1665 mm (Vatev), les Tatares sur la Volga 1638 mm (Deniker), les Turcs Ottomans d'Anatolie 1638 mm (Županić), les Espagnols 1620 mm (Oloriz), les Italiens 1640 mm (Livi), mais ils sont plus petits que par exemple les Petits Russes 1701 mm (Čepurkovski), les Lettons 1705 mm (Waeber), les Suédois 1709 mm (Retzius et Fürst) et les Ecossais 1746 mm (Beddoe). Les Tscherkesses de Kosovo ont la même taille comme par exemple les Ossètes 1690 mm (Riskine), les Sarthes du Tourkestan 1684 mm (Maslovsaky) et les Slovènes au hinterland du Golfe de Trieste 1683 mm (Weisbach).

Les deux jeunes gens de 18 ans avaient une taille de 1703 et 1652 mm, donc une moyenne de 1677 mm, les deux garçons de treize ans avaient 1461 et 1514 mm, donc une moyenne de 1587 mm. Le gamin de 10 ans avait 1360 mm.

2° Diamètre antéro-postérieur de la tête maximum.

Chez les seize hommes adultes j'ai constaté les mesures suivantes pour le diamètre antéro-postérieur de la tête maximum: 202 mm, 198 mm, 193 mm, 193 mm, 193 mm, 188 mm, 187 mm, 185 mm, 184 mm, 184 mm; 181 mm; 181 mm; 178 mm; 178 mm, 176 mm, 176 mm, 176 mm. La moyenne est de $\frac{2963}{16} = 185$ mm. Chez les jeunes gens de 18 ans 183 mm et 184'5 mm, la moyenne $\frac{183+184\cdot5}{2} = 183\cdot7$ mm, chez les garçons de treize ans 176 mm et 188 mm, alors une moyenne de $\frac{1766+188}{2} = 182$ mm; chez le gamin de 10 ans 176 mm.

3e Diâmètre transversal maximum de la tête.

Cette dimension anatomique a été mesurée aussi chez tous les seize Tcherkesses adultes: 159 mm, 159 mm, 156 mm, 154 mm, 152 mm, 152 mm, 152 mm, 152 mm, 151 mm, 151 mm, 151 mm, 149 mm, 148 mm, 148 mm, 148 mm; 147 mm. La moyenne est de $\frac{2429}{16} = 152$ mm. Chez les jeunes gens de 18 ans la mesure était de 162 mm et 143 mm, la moyenne $\frac{162+143}{2} = 152$ mm; chez les garçons de treize ans 155 mm et 148 mm, la moyenne $\frac{155+148}{2} = 151$ mm, chez le gamin de dix ans 148 mm. Il est intéressant de mentionner que les jeunes gens de 18 ans et de 13 ans ont la même mesure que les adultes (152, 151, 152 mm). Il semble que la grandeur de la case se forme en général déjà très tôt et qu'elle reste constante.

4e Index céphalique.

A la base du diamètre antéro-postérieur maximum et du diamètre transversal maximum on reçoit les index suivants de la tête: 74.7, 76.7, 76.8, 79.1, 80.7, 80.9, 81.2, 81.7, 82.2, 82.4, 82.9; 84.8; 85.4; 86.3; 87.5; 90.3: Il y a seulement un cas de dolichocéphalie (6.2 %), trois cas de mésocéphalie (18.7 %), huit cas de sousbrachycéphalie (50 %), quatre cas de hyperbrachycéphalie (25%).

Les groupes mentionnés des index céphaliques qui montrent la forme principale de la case nous disent que les Tcherkesses de Kosovo, en ce qui concerne la céphalométrie, sont composés au moins de deux éléments ethniques, d'un élément dolichocéphale et d'un élément brachycéphale ou hyperbrachycéphale, ce qui est le plus vraisemblable. La sousbrachycéphalie et la mésocéphalie supérieure sont le résultat d'un mélange de sang, d'un mélange des éléments ethniques hétérogènes.

La sousbrachycéphalie est caractéristique pour les Tcherkesses de Kosovo (50 %), pendant que les formes dolichoïdes (dolichocéphales et mésocéphales) sont en équilibre avec les hyperbrachycéphales (25 %). L'index moyen de la tête nous montre la même chose: $\frac{152+100}{1.5} = 82.3$. Cet index nous dit que les Tcherkesses de Kosovo sont des sousbrachycéphales (index de 80.01 à 83.33). Je veux mentionner des index céphaliques des quelques tribus caucasiennes* qui sont aussi sousbrachycéphales: les Kabardiens de la ville Psebeia (province du Kouban) 82.0 (v. Erckert), les Chapsougs 82.4, les Temirghois 83.0 (v. Erckert), les Ossèthes des environs de Vladikavkaz 81.1 (v. Erckert), les Mingréliens de Zugdidi et Poti 82.22 (Chantre), les Khevsoures 80.73 (Chantre), les Imères 82.96 (Chantre), les Gouriens 80.58 (Chantre). Au contraire les

* Ernest Chantre: Recherches anthropologiques dans le Caucase, tome IV, Paris 1887.

Grousins de la province de Tiflis sont sousbrachycéphales (84.3) et les Lazes (Adjariens) sur la côte Sud-Est de la Mer Noire hyperbrachycéphales (87.48) (Chantre).

Les Tcherkesses de Kosovo montrent le même index céphalique et la même forme de la case comme leurs frères tcherkesses, les Kabardiens, les Chapsoughs et les Temirghois qui restèrent en Caucasic.

5e Distance entre les arcus zygomatichi

Chez les seize Tcherkesses adultes la mesure de la distance entre les arcus zygomatichi était la suivante: 144 mm, 143 mm, 143 mm, 143 mm, 141 mm, 139 mm, 138 mm, 138 mm, 137 mm, 135 mm, 135 mm, 135 mm, 135 mm, 135 mm, 133 mm, 132 mm. Le maximum était de 144 mm et le minimum de 132 mm. La moyenne est de $\frac{2206}{16} = 138$ mm. Cela veut dire qu'elle est

plus petite que chez les Turcs d'Anatolie — 140 mm (Županić) — et plus grande que p. ex. chez les Bulgares de la Dobroudja — 137 mm (Županić).

6e Longueur ou hauteur totale du visage.

La longueur ou hauteur totale du visage signifie la distance entre le trichion et le gnathion. Cette mesure était chez les quinze Tcherkesses adultes la suivante: 195 mm, 191 mm, 189 mm, 186 mm, 186 mm, 185 mm, 184 mm, 183 mm, 182 mm, 182 mm, 181 mm, 179 mm, 179 mm, 169 mm. La moyenne

est de $\frac{2759}{15} = 184$ mm. Elle est plus grande comme p. ex. chez les Bulgares de la Dobrudja — 180 mm (Županić) — ou chez les Turcs d'Anatolie — 183 mm (Županić).

7e Indice du visage.

L'indice du visage signifie le rapport entre la hauteur physiognomique du visage et la distance des arcus zygomatichi, ce qui est dans ce cas-là $\frac{138+100}{184} =$

75. Cet indice montre que les Tcherkesses de Kosovo sont mésoprosopes. Les Bulgares de la Dobroudja — 76.1 (Županić) — et les Serbes du royaume de Serbie d'avant la guerre mondiale — 77.4 (Nosov) — montrent une largeur du visage un peu plus grande que les Tcherkesses de Kosovo.

8e La complexion.

Pour définir la complexion des Tcherkesses du Kosovo, je me suis noté la couleur des cheveux, des yeux et de la peau chez tous les 21.

a) La couleur des cheveux.

J'ai trouvé les nuances suivantes de la couleur des cheveux: blond, blond foncé, châtain, châtain foncé et noir. J'ai pris les personnes audessus et au-dessous de vingt ans comme un seul groupe. Il y avait un blond (4.8 %), deux blonds foncés (9.5 %), quatre châains (19 %), trois châains foncés (14.3 %) et onze noirs (52.4 %). Il y a alors beaucoup plus de nuances foncées (85.8 %) que de nuances claires (14.2 %). Il faut souligner le très grand pourcentage des cheveux noirs (52.4 %), pendant qu'il y a chez les Bulgares de la Dobroudja seulement 18.4 % de noirs (Županić), chez les Slovènes 6.4 % (Weisbach), chez les Yougoslaves de la Croatie et de la Slavonie 8.9 % (Weisbach). Chez les Turcs d'Anatolie il y a encore un plus grand pourcentage de cheveux noirs (78.6 %, Županić) que chez nos Tcherkesses.

b) La couleur de l'iris.

En tout 21 cas. Le pourcentage de l'iris bleue est de 28.6%, bleue-verte 14.3%, verte-châtain 18.5%, bleue-châtain 4.8%, châtain-claire 23.8%, châtain 9.5 %. Les nuances foncées monochromes de la couleur des yeux sont représentés par $9.5 \% + 23.8 \% = 33.3 \%$, contre $28.6 + 14.3 = 42.9 \%$ des nuances claires (bleues et verdâtres). Les nuances monochromes de la couleur de l'iris ont un pourcentage bien supérieur (76.2 %) que les nuances mélangées (23.8 %), bleues-châtaines et vertes-châtaines.

Il est intéressant de constater qu'il y a chez les Tcherkesses de Kosovo un plus grand pourcentage des iris claires que p. ex. chez les Yougoslaves de la Bosnie et de l'Herzégovine, chez lesquels il y a un pourcentage des yeux bleus et gris de 34 % et des yeux gris-châtain de 15 % (Weisbach), pendant qu'il y a chez les Yougoslaves de la Carniole, de la Styrie du Sud, de la Carinthie du Sud, de l'Istrie septentrionale, de Trieste et ses environs et de Gorice 53 % des yeux bleus et gris, 31 % des foncés et 15 % des mélangés (Weisbach).

c) La couleur de la peau.

De 21 personnes 14 avaient une peau blanche (66.6 %), sept personnes une peau brunâtre (33.4). Il faut mentionner que des personnes avec la peau blanche quatre en avaient un coloris rose (19 %).

A la base de ces constatations on peut conclure que les Tcherkesses de Kosovo sont un mélange entre deux ou plusieurs éléments ethniques. Un de ceux était en tout cas un élément nordique (xanthodolychocéphale), qui a laissé des vestiges dans le grand pourcentage des yeux bleues et verdâtres et de la peau blanche. En ce qui concerne la couleur des cheveux, domine le noir avec 52 %, ce qui manifeste un ou plusieurs éléments ethniques foncés.

Ces données peuvent se rapporter à la description romantique des belles Tcherkesses qu'on a représentées comme filles de taille svelte, de peau blanche et de cheveux noirs.*

Les Tcherkesses de Kosovo représentent un peuple de taille moyenne, des sousbrachycéphales avec visage mésoprosope. Les types complexes ne sont pas unis et purs (des cheveux noirs + des yeux noirs + une peau brunâtre ou des cheveux blonds + des yeux bleus + une peau blanche), souvent il y a peau blanche et cheveux noirs ou cheveux blonds et yeux noirs ou yeux clairs et cheveux noirs etc.

Si l'on prend en considération seulement la couleur des yeux des cheveux, on peut distinguer plusieurs types:** type foncé I: cheveux noirs, iris foncée; type foncé II: cheveux châtain foncé ou châtain et des nuances foncées de l'iris; type claire I: cheveux blonds et iris bleue, verdâtre ou grisâtre; type clair II: cheveux blonds foncés (châtain clair et nuances bleues, grises ou verdâtres de l'iris; divers types mélangés.

Le pourcentage des types est comme il suit: type foncé I: quatre cas (18'05%), type foncé II trois cas (14.3%); type clair II un cas (4.8%); types mélangés treize cas (61.8%). La peau brunâtre a été constatée chez 57.1% des types foncés, et chez 23.0% des types mélangés. Les Tcherkesses de Kosovo montrent en général dans leur complexion des types mélangés, comme en Caucasic.

* Le voyageur Reineggs (1782—84) décrit les femmes tcherkesses moins sympathiquement: »Une jambe courte, un petit pied et des cheveux d'un rouge ardent, voilà ce qui constitue une beauté circassienne! Qu'est-ce que cela près de la physionomie animée et pleine de vivacité de la jeune fille géorgienne? La taille élancée et le ravissant oeil bleu de la Persane sont cent fois plus attrayants que les formes arrondies et fortement prononcées de la Circassienne; et tous ceux qui voient les femmes lesghies sont étonnés de trouver parmi elles le type des belles statues de l'art grec. Les Circassiennes ont assurément quelque chose d'avenant et de particulièrement engageant; elles sont enjouées, lascives, spirituelles et très loquaces. Jeunes, elles gouvernent leurs maris avec une sorte d'orgueil qui leur sied à merveille; mais en vieillissant elles deviennent d'une humeur querelleuse insupportable, et elles se tiennent tout le jour étendues sur un sofa recouvert d'un tapis, le seul meuble commode que renferme une misérable hutte construite en branchages ou en treillis, et couverte on terre délayée ou en fumier. (E. Chantre, Recherches anthropologiques dans le Caucase, tome IV, pag. 110, 111. Paris 1887.)

** N. Županić, Contributions sur l'anthropologie des Turcs ottomans des villayets d'Angora et de Konia. Etnolog I, p. 122—123. Ljubljana, 1927.

Narodopisno iz Simon Povodnega dela „Bürgerliches Lesebuch“.

Balduin Saria — Ljubljana.

Deželni arhiv v Štajerskem Gradcu hrani oba rokopisna zvezka, ki ju je napisal Simon Povoden: »Bürgerliches Lesebuch, worin nebst alter und neuer Geschichte der Römerstadt Pettau — auch andere Geschichten und Denkwürdigkeiten von allen Jahrhunderten bis auf das laufende Jahr 1822 (ozir. 1825) enthalten sind«. Prvi zvezek je napisan leta 1822, drugi 1825, vendar se nahajajo v drugem zvezku zabeležke do leta 1827. Okrajšan rokopisni izvod dela »Bürgerliches Lesebuch« se nahaja v Mariboru. Muzejsko društvo v Ptujju je dalo na hvalevreden način narediti prepis te »čitanke«, ki se ga čuva v muzejski knjižnici. Sledeče objavljenje je povzeto iz tega prepisa.

Simon Povoden, beneficijant v Ptujju, si je pridobil zasluge za zgodovino Ptujja ne samo s svojimi lokalno zgodovinskimi deli (ki so ohranjena samo v rokopisih in niso bila nikdar tiskana kakor n. pr. »Hauptpfarrliches Geschichtenbuch« ali »Bürgerliches Lesebuch« e. c.), ampak tudi s tem, da je okoli leta 1830 dal zbrati tamošnje razmetane rimske spomenike in jih postaviti okoli mestnega stolpa. Izčrpno poročilo o njegovih uvaževanja vrednih domoznanskih spisih pripravlja V. Skrabar za ČZN XXVIII. Naj bo že zdaj opozorjeno na to.

Delo »Bürgerliches Lesebuch« vsebuje v treh delih zgodovino mesta Ptujja v okviru obče zgodovine, dalje opis mesta in njegove okolice kakor tudi pripombe o prebivalstvu. Drugi glavni komad tretjega dela ima naslov: »Von dem sittlichen Charakter des hiesigen Volkes und von etwelchen, theils eingeborenen theils ansässigen Pettauern«. Tu govori Povoden najprej o značaju mestnega prebivalstva, pri katerem vse mogoče graja, pri moških, predvsem pijanstvo, pri ženskah gizdavost (potratnost pri oblekah). V § 3 in v sledečih §§ piše o kmetskem ljudstvu, prinaša zgodovinske pripombe o naselitvi Slovencev, o slovenski

reformaciji, o kulturnem podvigu v zadnjem času itd. Narodopisno zanimiva je vest, da kmetsko ljudstvo še trdno veruje v uroke pri otrocih, na zagovore živine. Škoda da se ni s tem natančnejše pozabavil. Povoden piše nadalje še v § 5 o nošnji in običajih kmetškega ljudstva. Ker ta oddelek vsebuje dragoceno narodopisno snov, ga tu objavljamo v popolnem besedilu.

§ 5. Die hiesigen Slovenen, welche durch Polstrau, Sauritsch, Lichteneck und Kollarje von dem kroatischen Stamme geschieden werden, nennen sich theils Kalosaner, theils Dollanzn, theils Ober- und Unterfeldler: all' diese Insassen des halb Zirkels um Pettau sind verschieden in ihrer Aussprache, verschieden in ihrer Kleidungstracht. Die Oberfeldler bey Zirkowitz, und St. Lorenz tragen schwarz leinerne, kurze Beinkleider mit dunkelbraunen lodenen Röcken, deren Halskrägen sehr steif sind: ihre Füße bedecken sie mit Stiefeln, ihre Häupter mit schwarzen Filzhüthen, unter denen man bey den Weibsleuten eine weisleinene Haube mit langen ins Gesicht herabhängenden Spitzen nebst einem vielfach gefalteten, weissen Hemde erblicket. Die Unterfeldler tragen weite, leinene Gattien bis an die Knöchel herab, ihr Hemd schwebet frey um die Hüfte herum, ihr Filzhuth, ihre Stiefeln und die sogenannte Tschocha gleicht jener der benachbarten Kroaten. Die Dollanzen haben zwar auch weite, leinene Gattien, aber die laufen nur bis an die Knie, das darüberhangende Hemd ist fast eben so lang: viel länger ist die tücherne Binde, welche den Leib umgürtet. Zu ihrer winterlichen Bedeckung dienen ihnen die Stiefeln, eine Schafmütze und ein blautücherne Mantel: den Weibern dagegen, die die blauen Röcke, und rothe Brustflecke tragen, dienet nebst der kleinen Kopfhader auch das grosse leinerne Tuch, in welches sie sich zur Zeit eines Regens ganz einhüllen, um so weniger durchnässet zu werden. Die Kalosaner trugen sich einst ganz gottscheerisch, steckten ihre Gattien in die Stiefel, und hatten einen weisstüchern mit rothen, oder blauen Schnüren besäumten Rock, der durch seine weite Schösseln und halbrunden Patten wunderlich sich ausnahm: jetzt ähndeln sie den Unterfeldlern, von welchen sie sehr wenig unterschieden sind, so wie die heutigen Luttenberger, bey denen der »Dolmey«, und die blautücherne Beinkleider annoch üblich sind, von den Ungarn, und Kroaten sich wenig unterscheiden. Weit mehr Unterschied zeigt sich bey den sogenannten Gortschanen, von denen die Windischbücheln in ihrer

ganzen Ausdehnung bewohnt werden, sie reden eine besondere Sprache der Slaven und kleiden sich auf eine Art die mit der deutschen viele Aehnlichkeit hat.

Ausgezeichneter bey alle obbesagten Ortsbewohnern ist die Tracht der weiblichen Hochzeiten, der Braut nämlich, der Kranzjungfer und Altmutter. Alle drey geben sich kundbar durch ihren feyerlichen Anzug, der von den übrigen Hochzeitsgästen genau sich unterscheidet. Der Kopfputz der Braut bestehet aus hellrothen seidenen Bändern, die in den Haarzopf miteingeflochten werden, wie auch aus einem Rosmarinkränzchen, das den Vordertheil des Hauptes niedlich zieret. Ihr Oberrock, an dessen zugespitztes Ende sich ein seidenes Halstuch, und mehrfarbiges Brustverdeck anschliesset, ist entweder von grünem Wollenzeuge, oder aus blauen in gleiche Falten gelegten Tuche verfertigt, unten aber, wenn nicht roth, wenigst doch licht grünn eingefasset. Diesem Anzuge der Braut gleicht auch jener der Kranzjungfer, und ist nur dadurch unterschieden, dass ihr Kränzchen mehr schimmert, weil es ein Geflecht von Flittergold ausmachet: ihr Vortuch sammt dem, der Braut ist von feiner, weisser Leinwand, die sich Beyde nach Mass ihres Vermögens angeschaffet haben. Die Altmutter endlich statt des Kränzchens, und der Kopfbänder trägt nur einen Filzhuth, unter welchem ihre weiblichen Fetzen sammt der gewöhnlichen Haube sichtbar erscheint. —

Unter die Nationalgebräuche der hiesigen Slovenen gehören ihre Hochzeiten, und Begräbnisse. Beydes hat seine Anzughkeiten, die einer Bemerkung nicht unwerth sind. Die Brautleute, deren Aeltern und Trauungszeugen, so man auch Beystände nennt, die Altfrau, die Kranzjungfer, und der Brautführer machen bey einer hochzeitlichen Feyer die Hauptpersonen aus. Acht Tage vorher geschieht die Einladung dazu: jeder Eingeladene bewirthet die Einlader, und lässt verschiedene Viktualien zur Bedienung der Gäste verabfolgen. Wenn nun der achte Tag herankömmt, und die Feyerlichkeit selbst beginnt, erscheinen die Spielleute vor der Wohnung des Bräutigams, begrüßen ihn, und werden für ihren kunstgerechten Gruss mit einem Frühstücke erquiecket. Darauf holen sie bey ihrem Musikklang die Altmutter, die Braut, die Kranzjungfer, den Brautführer ab, und begleiten solche an den gemeinschaftlichen Versammlungsort hin, allwo ein beredsamer Mann im Nahmen der beyden Ehe-

standskandidaten an ihre Ältern, und Vormünder ein Anrede hält, sie wegen aller durch Leichtsinn oder Ungehorsam verursachten Kränkungen um Vergebung bittet, ihnen für ihre Sorgsamkeit und Plage dankend den älterlichen Segen erflehet. Innigst gerühret sprechen jetzt diese den anverlangten Segen über das kniende Brautpaar aus, welches zur Bekräftigung des ausgesprochenen Segens von allen Hochzeitsgästen mit Weihwasser besprengt, und mit vielen Glückwünschen überhäufet wird: die Altfrau vertheilet dann die Blumen unter alle Anwesenden, die Musik ertönt, und der Zug in die Kirche wird angetreten theils fahrend, theils reitend, besonders wenn das pfarrliche Gotteshaus als Ort der geistlichen Einsegnung weit entlegen ist.

Kaum ist diese beendet, so kehrt die gesammte Schaar zur hochzeitlichen Behausung mit vorausgehender Musik wieder zurück, — jedoch nicht ohne Hinderniss; denn der Lustigmacher (Pagliazzo) welchen meistens der Bassgeiger vorstellt, muss sich durch sein Talent vorzüglich auszeichnen: weshalb er dem nächsten Fallthore zueilet um es schnell öffnen zu wollen. Allein er findet selbes vernagelt, die Wege verrammelt und alle Zäune unübersteiglich: dessen ungeachtet lässt er seinen Muth nicht sinken, sprengt das Thor auf, beseitigt die anderen Hindernisse, und ebnet die Bahn seinen lachenden Begleitern. Kömmt endlich zum Hochzeitshause, statt das Thor offen anzutreffen sieht er es fest verschlossen, und höret hinter sich ein lautes Wehklagen, dass die Braut verloren sey: alles stürmet auf ihn ein, alles schiebt die Schuld des Verlustes auf seine Sorglosigkeit hin. Verzweiflungsvoll pochet er nun mit aller Heftigkeit an die Thüre, sie thut sich zwar auf, aber nicht zur Umarmung der Braut, sondern eines anderen zerlumpten, hässlichen Weibes. Von dieser sich losreissend pochet er aufs neue, und ein besser gekleidetes Mädchen tritt hervor, mit welcher der Bräutigam zu tanzen anfängt. Während dem öffnet sich die Hausthüre ganz, die geschmückte Braut erscheint auf ihrer Schwelle, reicht dem Angetrauten einen Trunk Wein, und ihre Hand. Jubelnd folgen die Gäste den Wiedervereinigten, ein Mahl, und der Tanz beschliessen die Festlichkeit des Tages.

Bey Begräbnissen versammeln sich die Anverwandten des Verstorbenen, an welchen einer aus ihnen eine Anrede hält, die folgenden Inhalts ist: Immer strebtest du nach Redlichkeit, und

warest als ein guter Christ allgemein bekannt, es lässt sich also nicht ohne Grund vermuthen, dass Du auch keinen Groll mit dir ins Grab genommen hast. Wären jedoch einige zugegen, deren Herz an die zugefügten Beleidigungen noch nicht vergessen hätte, so bitte ich im Nahmen des Verewigten sich derselben nicht mehr zu erinnern, und ihn mit voller, ausgesöhnter Liebe zu seiner zeitlichen Ruhestätte begleiten zu wollen. Vergessen mögen die Söhne und Töchter der väterlichen Züchtigung, weil sie nur aus Eifer ihres künftigen Wohls erfolgt ist: vergessen mag die Gattin des bisweilen gestörten Hausfriedens, den nicht Mangel der Treue, sondern nur Mismuth mislungener Unternehmungen auf eine Zeitlang zerrüttet haben.

Darauf wird die Leiche von Allen mit Weihwasser besprengt, in den Sarg gelegt, und nach den pfarrlichen Kirchhof zur Beerdigung abgeführt. Nachdem dieses geschehen, wird zur Seelenruhe des Seligen ein Requienamt abgesungen, und etwas länger, als sonst in der Kirche gebethet. Die Rückkehrenden erwartet ein einfaches Mittagmahl, welches die Erben veranstalten, und so ganz in der Stille das Andenken des jenigen ehren, der aus ihrer Mitte scheidend sie als Waisen zurückgelassen hat. Verachtung würde einen solchen treffen, welcher des vielen Trinkens gewöhnt auch da sich berauschen wollte: nein! er bleibt nüchtern und stimmt mit allen Anwesenden noch einmal das Todtengebeth an, ehe noch ihre Rückkehr nach Hause erfolgt ist. Kömmt endlich der Jahrtag des Beerdigten herbey, so erinnert man sich seiner entweder durch Lesung einer hl. Messe, oder durch Spendung verschiedener Esswaaren, die unter die Armen der Pfarrgemeinde vertheilt werden. Gebräuche die in Steyermark und Kärnten noch immer üblich sind.«

Résumé:

Die vorstehenden Nachrichten über Tracht und Gebräuche der slovenischen Landbevölkerung aus der Umgebung von Ptuj entstammen dem »Bürgerlichen Lesebuche« von Simon Povoden, das in den Jahren 1821 bis 1825 verfasst ist und dessen Handschrift im Grazer Landesarchiv verwahrt wird. Das Museum in Ptuj besitzt eine in der letzten Zeit hergestellte Abschrift davon, auf der die vorstehende Veröffentlichung beruht. Ueber S. Povoden wird eine Arbeit von V. Skrabar vorbereitet, die im Časopis za Zgod. in Narodopisje XXVIII erscheinen soll.

Drabosnjakov „Izgubljeni sin.“

Dr. Fr. Kotnik, Ljubljana.

I.

Med ljudskimi igrami, ki jih je prevedel ali spisal Drabosnjak, navaja Anton Trstenjak¹ tudi »Izgubljenega sina«. Njegovo poročilo je točno. L 1910. sem dobil od Janeza Lipiča, mlinarja v Dolah (Duelah) pri Vrbi, prepis iz leta 1877. z naslovom »Igra od zgublanega sina«. Prepisovalec namreč na koncu s svinčnikom pisanega rokopisa pripominja: »Prepisano raz knigo rajnega Andreja Šuster zvrhnji Drabosenik v Kamne. Pisano na den sv. Jurja v lete 1877. Joh. Lippitsch. Čeravno mi je Lipič zatrjeval, da je igro prepisal iz t i s k a n e knjige,² vendar tega ne moremo za gotovo trditi, dokler ne najdemo kakega tiska Izgubljenega sina. Verjetno je, da jo je prepisal iz kakega vezanega rokopisa, saj so se tudi druge Drabosnjakove igre širile po bukovnikih med narodom, n. pr. pasijonska in božična — trikraljevska igra.

Rokopis je pisan na celih polah, ni vezan in obsega 48 strani. »Nastopi« (prevod nem. »Auftritt«), nastopajoče osebe in navodila za igralce so pisani z rdečim svinčnikom — kar je bilo v predlogi bržkone pisano z rdečilom. Lipič je precej dobro obvladal gajico, ki jo vseskozi uporablja, dočim so starejši prepisi Drabosnjakovih del pisani v bohoričici. V nemških besedah je vplival nanj deloma tudi nemški pravopis. Lipič — le enkrat sem z njim govoril — je bil inteligen ten mož. Mlinarjem tudi Drabosnjak ni odrekal razumnosti, zložil je tudi »rajme od mlinariov«. Imamo tudi drugih primerov iz Koroške, da so mlinarji bili bukovniki, ki so mnogo bukev prebrali in jih tudi prepisovali.³ Očitno je, da se je Lipič trudil, poiskati nemškim izrazom slovenske. Ta prepis je edini izvod Izgubljenega sina, ki je dosedaj znan.

I G R A.

OD ZGUBLANEGA SINA.

Parolkus.⁴

Jes pridam k vam z imenam fronc;

Jes bom vam povedov Komedije začetk in konc.

Jes vas prosim kna mejta mena za norca,
In pošlušejta Komedijs do konca.
Jes pridam te pervi od Komedijs kvam,
Da Komedijs oznanim vsam.
Jes prosim vse skupa naj prej,
da tu obedn za špot nemej.⁵
Jes sim že povedov da je mena fronc ime,
Pa doro pošlušejta vi mene.
Jes vam povem da knemata to cuedi⁶ govoriti,
Al pa smajati mata celu tiho biti
Jes vam povim, da vsaki doro pošlušej in glej,
Doklir na bo Komedijs naprej.
Da bo se vam lih špask zdevo ali pa mivo,
Mi kna mormo špilati al kna bota tiho.
Zakaj eni vse radi šlišijo in vedo,
Kader mata smeh pa velko rajmov zamudijo.
Kadr mata smeh kaku pa naseden govoriti oča,
Seda za mano pride zgublenega Sina oča.
Zadi pride te mvajši sin in nja brater mov,
Ta mvaši Sin be pa rad te diev od oči mov.
Da bi šov z njim v tuje in naznane kraje,
Da bi vživlov vesele špile in raje.
On bo za diev svojga oči zvo trucov,
Nja Bratr ga bo sivno pucov.
Kaker šitro bo njomi oča diev dav
On se bo furt v tuje kraje podav.
In se bo z žanstvam okoli vačov,
Da bo vse zagnov, da še birte kna bo pvačov.
En birt njomi bo vzev konja in kistno preč,
Kaidre pa gvant, da pojda brez hvač.
Le merkajta kaj še bo potle
Kaidre ga bojo z ruetami taple.
On pojda taku rivn naprej.
In pojda za almožno prosit vsaki krej.
Obegn na bo njemu kruha dauv,
On se bo zad k Oči mov podav.
Al na poti bode gvadi opašov
Natu ga bode an Purgar našov.
Tega bo on za almožno prosov drič
Natu pride k njemu sam hudič.

Noj ga bo trucov da bi skuz šbert konc uzev
Natu se bo njega an Angel božji anvzev.
Sin tri dni ni kruha jedev
Zatu bo od gvadi okoli padov.
Tam bo spet žinjov k svojemu Oči
An Purgar pravi pojdi z mano al oči
Jes bom tabe že anu devo pokazov
Al pa boš per mene svinje pasov.
On gre veselo z njim naprej
In vakota je še hujši kakor prej.
Zatu je on gvada okoli padov drič,
In spet pride k njemu te hudič.
Noj porače ti pravzetni Aman⁷
Ti si že moj in si ferdaman.
Natu bo peršov božji angel njemu k pomoči
Noj ga popele k svojemu lubemu Oči.
Oča bo anu velko vesele mov
Kir bo nja Sin peršov mov.
Al bratr bo sivno jezn na nja
Kir ga bo vidov vešivega in stergana
Oča bo ta stareša sina svariv
Da bi kar taku nausmilan nabiv.
Natu bo on Oči oblubov
Da ga bo spet z sercam lubov.
Prosim vas kaku sim vam povedov prej
Da obedn per Komediji ne pladrej.
Mi se bomo dobro pomujali
Zatu bota nas tudi dobro pvažali.
Merkajta kaj bo vsaki zane rajme mov
Te nuc ponasata vi sabo mov.
Bog vas obvarej vse skupa
Sdaj bota vidali in slišali vse tuka.

Na moje Prijatale.

Da lih kateri dobo eno besedo pod nues
Prosim vas kna vzemita za en ferdrues.
Devejta vaše delo blisk in zbestu naprej
Ta čes da bo naše Komedije krej.
Jes to Komedijo knisem naredov da bi kratek čas meli

Al pa da bi čest od ludi želeli.
Vso čest bomo mi Bogu dali
In te eksempel ludem za pobolšanje nali.
Mi smo sami tejsti in mavi pridni
Kna troštejmo se biti v nabesah te pridnji.
Tu pramislj vsakteri doro sam
Al nas kna bo prad grehi sram.
Zgubljeni Sin je sturov ano pravo pokoro
Je biv tudi srečen na smertno uro.

1. nastop. OČA, SIN IN BRATER.

Oče nagovarja sina, naj ostane doma in ga ne pozabi, kajti veliko grenkosti je zanj prebil, mu pomagal k dobremu kruhu, na stare dni pa ga zapušča. Spomni naj se matere, ki je ž njim veliko trpela. Sin pa bi rad pregledal svet; zato naj mu oče izroči del, ki mu pripada. Oče ga prosi in opozarja na nevarnosti. Njegova leta gredo h kraju. Sin bi lahko bil brez skrbi pri njem. »Kadar bodam moja dušo pustov, saj bom tabe vse zapustov.«

Sina pa le žene v svet, doma človek ničesar ne sliši in ne vidi, potovanje mu bo »k večjemu pridi.«

V tujini se slišijo redke reči, tam se človek izučí. In ko se bo vrnil, bo veliko modrejši. Ljudje ga bodo izpraševali, on pa bo vse vedel. Bog naj očetu ta čas da zdravje, da se bodeta zopet videla. Če pa oče umre, ga bo že brat pokopal, kakor se spodobi. Oče mu pravi, da res ni lepšega, če kdo ve vse reči. Zato naj prav porabi svoja mlada leta, potem ga bodo ljudje zelo štimali. Na potu pa so dvojni ljudje: eni so srečni, drugim pa se slabo godi. Naj bo »brumen«, kajti kdor se Boga boji, je srečen. Največje umetnosti na svetu so lepe čednosti. Naj živi po zapovedih, saj je dovolj od njega poučen. Kdor pa nima Boga pred očmi in igra in pije in pri ženstvu okoli leta, tak zapravlja svoja mlada leta. Od njega bo dobil denar in obleko. Naj oboje varje, da ne bo kruha stradal, ljudem škodo delal in kradel, da ne bi prišel na beraški stan in se vrnil nekoč strgan in ušiv. Če nobena prošnja ne pomaga, naj pa odide. Oče gre in prinese vrečo denarja. Medtem pa sin vzklika, kako je vesel, ker mu bo del odštet. Sedaj se bo gostil v delavnik in v nedel. Šel bo v tuje in neznane kraje uživljat kratek čas in raje, lahko bo sedaj med veselo kompanijo igral, rajal in pil. Doma ga je oče trdo držal. Brat naj ne bo

žalosten, saj mu ni del odvzet. Še brat ga nagovarja, naj ostane doma in še enkrat vse premisli, a sin odgovori, da ima sedaj denarja, on pojde po svetu, brat, »večji norec«, pa naj ostane doma otvežen kakor pes. Še žal mu bo, da ni šel z njim. Pride oče in mu izroči ves del. Lepo ga še nagovarja, naj pobožno živi, moli in se ogiblje igre, pitja in nečistosti, naj ne bo gluh pri božji besedi, da ne bo pregan iz njega božji duh.

Kader je božji duh od človeka drič
Potam pride v nja sam hudič.
Noj vzame svojo boningo v serci notre
In napeluje k vsam griešam potle.
Kadar ana že taku na štriki derži
Stori da njemu Božja besieda ne diši
Noj ga k vsomi grieši vabi
Da človak čisto na stvarnika pozabi. —

Varuje naj se tudi nečistega ženstva, gleda naj, da bo izveličal dušo.

Sin se zahvaljuje in obljubi, da bo očetove besede ohranil v srcu. Oče se poslavlja:

Moj preserčni Sin tu vzemi sabo
In sam gospod Bog pojdi s tabo
Noj bodi na raiži tvoj tovarš
Da se čej na kteram kamne navdarš.

In brat ga še enkrat nagovarja, naj bo pameten in naj se ravna po očetovih navodilih.

2. nastop. SIN IN SLUŽABNIK.

Sin se veseli vreče denarja in pravi, da si bo dal storiti žlahtno obleko, da mu bo krčmar dal boljšo sobo, žlahtnejše jedi in lepšo deklico. Sedaj bo z deklicami po tabernah rajal in pel. Oče ga je sicer svaril, a ves njegov »žin« pa je bil, da bi dobil od očeta svoj del in šel v lepo mesto, da bi tam dobil lepo deklico. Služabnik ga vpraša, če kaj želi, nakar mu Sin naroči, naj osedla konja. Konj pa je že osedlan. Dobro. Odidiva v neznan kraj in celo pod drugega kralja. Tam bom sam svoj gospod in ne bom več ubogal očeta in mater.

3. nastop. SIN, SLUŽABNIK, BIERT, KERČMARICA, ŠČER.

Sin je prišel s služabnikom v mesto, kjer mu ugaja. Zato naroči, naj poišče »proper taberno,« kjer imajo dobro vino in znajo napraviti dobre jedi in kjer je kaka deklica.

Sin odide, služabnik hodi »po ispe« in sreča krčmarja, ki mu pove, da ima stanovanje na razpolago, samo če ima njegov gospod kaj denarja. Služabnik pravi, da ima gospod dosti žlahtnih kamnov in zlata in srebra dobro mero. Če je pa tako, potem ga naj pripelje, lepo ga bo vkvartiral in žlahtno traktiral. Služabnik vpraša, če ima kaj lepih deklic za kratek čas. Krčmar odgovori, da ima lepo ženo in hčer, ki ju pokliče in naroči, naj gosta lepo sprejmeta in poljubita, ko bo voščil dober večer. Krčmarica in hči nagovarjata služabnika, naj gotovo pripelje svojega gospoda, ki bo pri njih vse dobil. Sin prihaja, služabnik vse predstavi. Gost pravi, da je že dovolj po svetu hodil, a nikjer ni našel tako lepega ženstva:

»Kaku mene moji serci boli
Kakor bi eni terni skoz serce bli.
Kir jo oddelač ogledujem sam
Mene je prad njo sram.
Dele jo ogledujem, lepši se mi zdi,
Da se mene od lubezni tresajo kosti.«

Krčmar svetuje hčerki, naj pozdravi gospoda, a ona pravi, da si ne upa, nakar jo mati prosi, naj ž njim govori kakor kaka nedolžna devica. Hčerka res gre, ga prijazno nagovori in vpraša, koliko jezikov že zna. Sin odgovori, da bi rad svet in deklice pregledal, govori pa »latajniš« in materin jezik. Vpraša jo, koliko jih ona zna. »Glih vašo znam govoriti.« Naj vstopi, da bo videl, kako fletni so »frava«. Prime ga za roke in ga pelje k očetu in materi. Ta ga nagovarjata, naj ostane pri njih. Sin naroči malico, ki pa je po krčmaričini izjavi že pripravljena. — Mati mu ponuja svojo hčer.

4. nastop. BIERT, BIERTINJA, ŠČER, SIN IN SLUŽABNIK.

Krčmarica pozivlja služabnika, naj ji pomaga mizo pokriti, ker je njegov gospod naročil malico in bo vse dvojno plačal. Naj pomaga nositi vino in jedi. Čeravno je gost moder, bo pri njih

prišel ob vse. Ko je vse pripravljeno, gre služabnik ponj. Krčmar in hči ga vodita za roko, za njim pa stopa služabnik. Sin prosi krčmarico, naj sedi hči pri mizi zraven njega. Sedejo. K mizi povabi tudi krčmarja in krčmarico. Pijejo in pošljejo po godce, ki takoj pridejo in igrajo (gori dievajo). Sin veselo pije, stiska in ljubi hčer in pozivlja godce, da »frišno zadevajo«. Ko nehajo, ponuja sin vino krčmarju in krčmarici, ki pijeta. Hči je vesela in želi, da bi gosta vselej imela. Gost zopet pozove godce, ki zaigrajo. Medtem pa ljubi hčer in ji šepeče na uho.

Hčerka izrabi priliko in izrazi željo po zlati verigi, ki jo nosi gost okoli vratu. Sin pravi, da hoče imeti od njega le uborno in slabo reč in ji izroči verižico, ki jo obesi hči na svoj vrat in se mu lepo zahvali za njo. Nato ji natakne na prste še polno »rinčic«. Dene ji klobuk na glavo in jo poljubi. Nato pa pravi krčmarju, kaj bi še ugnali, da bi pregnali dolg čas. Na misel mu pridejo kvarte, ki jih izroči neki fantič. Krčmar, ki ima namen, gosta oguljufati, pozivlja, da še pred igro pijeta, da bosta bolj korajžna. In pijeta, dvakrat, krčmar pa izpije samo polovico. Stavita vsak po 50 kron, krčmar dobi in pravi, da je greh, ker je gost pri hčeri ležal. Ta pa odgovori, da bo drevi spet pri njej.

Stavita na novo. Gost že čuti, da je pijan, zopet izgubi.

Ščer:

»Lubi oča dons mata srečo

od te najde⁸ mata 10 liet več⁹»

Sin vabi hčer, da gresta leč. Odideta.

Krčmar razkazuje svoji ženi, koliko ima denarja. Kar gost ne bo zgubil pri igri, bo pa zarajal. Ko bi več takih lumpov dobil, bi kmalu obogatel. Pa ga je opominjal, naj ne bo pri igri tako vedel; če ne bo bolj pazil, bo postal gol berač.

Krčmarica:

»Moj preserčni mož, ti si ga ferdamano otrupov

Glih od tah denarjov boš ti mena an liep gvant kupov.«

Krčmar: Seveda moraš imeti lepo obleko, pa se še pomujaj da boš dobila od njega žlahtne kamne in zlato. Hčeri pa povej, da se prav okoli njega »ščava« in mu ukrade vse denarje, ko bosta ležala. Žena obljubi, da bo to storila in da se bo denar ukraedel, ko bo gost spal. Mož še svetuje, da mu je treba bolj streči: »saj viš kadar majo ovce ovno se majo ostriči.«

5. nastop. SIN, BIERT, BIRTINJA, ŠČER, SLUŽABNIK.

Sedaj perpele Sin ta Bierta ščer za roče, in ima eno bievo kapo na gvale in ščer jemu žakl denarjov vkrade in je skrivši Matare poda, Mati se razveseli in je svojmu možu da, da je doro skrije.

Ko prihaja gost, ga vpraša krčmarica, kako je kaj spal. Gost odgovori, da ni mogel imeti pokoja, ker mu je sova na glavi pela, slišal je vsako uro biti. Če ugame, kakšna sova je bila, ji da 40 kron. Krčmarica pravi, da je to težko uganiti, ker pa je zaslužek tako velik, si bo lomila glavo. (Denar ima že krčmar.) Sin bi rad s hčerko pel, a ta bi rajši igrala. Za stavo naj bo obleka, ki jo imata oblečeno, oba imata lepo in drago. Kdor bo zgubil, mora iti nag. Sin bi rad dobil. Krčmarica medtem ugame, da je sova, ki je po noči pela, bila njena hči, kar gost potrdi. Nato hoče krčmarica plačilo — 40 kron. Gost ji naroči, naj danes še žlahtnejšo malico pripravi kakor prejšni dan, naj gre v mesto in vse potrebno nakupi. Pri malici mora biti častivredna »pošteta«, torta, velik, lep marcipan, pecivo, žlahtna salata in cukar, proper kruh, pečen špeh in puter. Vse to naj pripravi, pa še ptice, ribe in zverinske pečenke. In še žlahtno pitje, rimsko vino in godci in deklice za petje morajo biti. In naj vse kar najbolje napravi, da bo vse tako, kakor ima žlahten kurfiršt. Saj ima vrečico denarja in dukatov, zato je vesel:

»Eh uštni in vesieli bodmo mi
doklir mamo ta življenja dni.«

Krčmarica zahteva 40 kron, ki jih rabi za priprave k malici. Gost ji odgovori, naj gre z njim, da ji bo dal denarja. Išče v svoji kištici, pa jih ne najde. Prestraši se in gre hčer vprašat. Ta ga pozivlja, naj vse pregleda, gotovo jih je zunaj zgubil. Sin pa trdi, da mu jih je vzela po noči v temi. Hči odgovori, naj molči, če ne, dobi »kvafernico«. Nato osumi krčmarico, ki se ves čas malo smeje. Gost trdi, da mu jih je vzela, ko je spal, saj je bila v kamri. Krčmarica pa odgovori, da vendar sme v svojo kamro iti, s hčerko mu jih nista ukradli. Krčmar prihaja in gost se tudi njega loti, saj je vendar z njim hodil. Ker vso noč nikjer drugje ni bil, meni, da ima denar kdo izmed domačih. Mislil je, da so pri njih poštene ljudje. Krčmar zatrjuje, da so pri hiši vsi poštene,

saj je že veliko gospode pri njem bilo. Sin sedi potvarjen pri mizi in drži glavo podprto. Kako je vendar mogel med take ljudi priti, zanj ni večje nesreče ko ta. Žalosten je in joka. Hči pravi: Moj ljubi, ne bodi žalosten, saj boš mošnjo nazaj dobil, gotovo jo je skril dober prijatelj. Gost pa odgovori, naj ga ne imenuje več »moj ljubi«, ljubezni je konec, ker ga je za ves denar odrla, niti beliča nima več in tudi žlahtni kamni so preč. Hči pa pravi, naj gre k očetu po denarja, saj oče še živi. Svojemu očetu pove, da gost nima več denarja. Sede k mizi in se smeje. Krčmar preti gostu, da ga bo vrgel iz hiše, če nima več denarja. Gost zatrjuje, da jih res nima, za en del ga je krčmar »ošpilal«, en del je zarajal, en del zapil, drugo pa mu je najbrž hči ukradla. Krčmar pravi, da bo že na kak način dobil denar od njega. In sedaj se začne še krčmarica vsajati in zahtevati plačilo za mujo pri pripravljanju jedil. In hčerka zahteva tudi plačilo, ki ga je obljubil. Sin: Sedaj me za plačilo navijate, a ste vedno dvojno dobili, pa še okradli ste me za ves denar. Krčmar odgovori, da bo že dobil plačilo, vzel mu bo konja, kišto in kar je notri. Hčeri in ženi pa veli, naj ga slečeta do srajce in pobereta vse lepo oblačilo za plačilo, nato pa ga naj stepeta od hiše. In hči in mati mu res začneta slačiti jopič, on pa se brani, nakar mu zagrozi krčmar, da mu bo prebodel vamp, da bodo izstopila čreva. Slečeta ga do srajce in pobereta vse iz »neržikov« (žepov). Sedaj pa pride njegov služabnik in pravi:

»Kaj mata zano komedijo z mojim gospudom babe
kir sta ga zmiram luble zvo rade.

Mai, mai, kaj kaj tu pomieni

Da se Biertinja od jeze pieni.

Dave je on mena dav denarjov

De bi goce naštelov dab se nuejco (nocoj) zrajov.

Sedaj ga pa Biertinja za vase vač

koku je se vse tu taku hitro sprabernivo

Jes bom vtekov mena se bo lih taku godivo.

Jes pernjam kna bom več sužov

Jes vidim kaj je on zan špot zaslužov.«

Služabnik odide, sina slečejo. Ko je slečen, prosi, da vsaj strganih cot (cunj) nanj vržejo. Hči pravi, da mu še cot ne bodo dali in naj bo nag. Krčmar vrže nanj star lajbič in strgane hlače. Nato ga hči in krčmarica tepeta s šibo po zadnjici, nakar odide.

Peti nastop: SIN, TAJFL IN PURGAR.

Sin vzdihuje k Bogu, od kod je moglo vendar priti, da se je spreobrnila njegova sreča v nesrečo. Ko bi bil očeta ubogal, ne bi bil tako daleč zašel. Bog se ga naj usmili in mu bodi milostljiv ter ga reši nadlog. Že tri dni ni videl kruha in nič jedel. Bog mu naj odpusti grehe in naj ne pusti občutiti svoje jeze nad njim. Od lakote ne more več hoditi. Koliko jedi pride na očetovo mizo! Če bi le imel drobtinice, ki padajo z očetove mize, bi lahko pregnal lakoto. Sedaj pa mora od hiše do hiše kruha prosit.

Purgarja, ki gre mimo, prosi za kruha, a ta mu odgovori, da je v deželi velika lakota, da se mora tudi sam z ženo večkrat postiti, zato naj gre po mestu prosit. Sin odgovori, da se je rodil ob nesrečni uri in ga prosi za božji dar. Purgar mu ne more ničesar dati, veliko mora delati, a še lakoto trpi. Sin prosi Boga za milost, ker pri ljudeh ni usmiljenja in zopet prosi purgarja za vbogajme. Ta odvrne, da je komaj nekaj jesti dobil, čeravno je dvojno plačal, velika dragota je v deželi, da še ni bilo take. V mestu se ne more za denar dobiti kruha, še meščani nimajo kaj jesti.

(Purgar gre preč. Natu zgubljen Sin doli pade na zemlo. Natu pride hudič k njemu in ma an nag meč v roci.)

Hudič očita zapuščenemu sinu vse njegove grehe. Opustil je vsa dobra dela in je tak grešnik, da mu Bog ne bo odpustil, zanj ni nobene pomoči ali milosti. Božja kazen je očitno nad njim in lakota ga bo umorila. Sedaj mora biti pogubljen. Nadenj je prišel glad in »špot«, sedaj pa čaka nanj večna smrt. Sedaj naj Aneman (Aman) »požinja« (premisli). Ponuja mu meč in naj stori konec. Sin poprašuje, kaka nadloga je prišla nadenj, naj pove kako mu je ime.

»Moji ime je sam hudič
Ti si moj, jes pote pridam drič
Ti na žinjej več na pukuro
Zate ni pomueči na smertno uro«.

Sin pravi, da sam ve, da je tavajoč grešnik na svetu in da ni za nebesa.

Nato pa pride hitro angel in pravi hudiču, da nima več oblasti nad njim in naj se pobere. Izdere satanu meč iz rok in ga tepe in naganja skozi vrata, za njim pa še vrže meč.

U Angelc izgubljenemu sinu prigovarja, da ne sme obupati, čeravno mu je satan vse njegove grehe »pred postavil«. Naj se skesa in stori pravo pokoro, Bog mu bo odpustil grehe, naj ne obupa nad božjo milostjo, čeravno bi imel grehov kakor peska pri morju. Če se bo skesal in zapustil priložnost, mu bo Bog vse odpustil. Naj ne obupuje nad božjo milostjo, kajti Bog je usmiljen. Še večji grešniki so se spokorili, prosi naj Boga, da ga privede k očetu in mu podeli svojo milost. Lakota je prišla od »niderlih« življenja, naj voljan pretrpi in v kratkem bo prešla.

Ker ga je angel tako lepo potolažil, je sinu pri srcu lahko. Pokora se mu zdi lahka. Vpraša ga, kako mu je ime.

»Jes sim en Angel od teh, kateri so pred tronam peli,
Jes sim k tabe posvan, da bi grieshniki en eksempel meli,
Da bi obedn na božjej mivosti ne scagov
Moja dovžnost je, da bi vsača v nabese spravov.«

Ker ga je tako lepo potolažil, bi sin rad vedel, kako mu je ime.

Angelc: »Jes se muč božja imlujam

In vsačomi človeki dobro svetujam«.

Nato pravi sin, da mu je hudič tako strašno naslikal njegove grehe, da ga Bog ne bo več hotel vzprejeti v svojo milost. On pa ne obupuje nad božjo milostjo, ampak se s satanom močno bojuje in močno zaupa v Boga, da mu bo zopet dal denarja in blaga in da mu bo velike grehe milostno odpustil, k dobremu kruhu priti pripustil in da bo križ lakote odvzel in »v svojo gnado gore zvez«.

Angel ga opominja k stanovitnosti v božji milosti, kajti hudič ga bo še hujši prijel kakor prej.

Ko sin žalosten tam leži, pride mimo purgar in ga nagovarja, naj vstane in gre po hišah prenočišča prosit. Sin pa mu odvrne, da je zato tako slab, ker že tri dni ni jedel kruha, pri ljudeh je prosil, a zaman. Umreti bo moral gladu. Purgar odgovori, da vsak, trpi lakoto, kdor nima dela. Ubožec se mu ponuja v službo, ker zna delati, noč in dan mu bo delal za jed, da ne bo umrl gladu na tem mestu. Purgar se ga usmili in mu reče, naj vstane. Dal mu bo delo ali v hiši ali pa bo svinje pasel. Sin se mu zahvali, nato odideta.

Šesti nastop. To pridajo SIN, OČA, TAIFL, ANGELC, SLU-
ŽABNIK, BRATER.

(Najprej pride sin in ma en Korp pod pazdih o
in palco v roci.)

Ko izpregovori par besed, pade. Pripoveduje, da ga je gospod
poslal svinje past, a tako je oslabil od gladu, da je padel; saj še
gospod ni imel več kruha.

»An tak gvad je mena vomov
Kadar bi jas s svinjami jesti smov.
Ja zvo rad bi jes z njimi jedov
Taku sim biv vačen, da sim vse pvavu vidov,
Pa še svinje niso dovol plev dobile
Da so še za korenjam v zemlo rile.«

Pregrešil se je proti zemlji in nebu in prosi Boga, da bi ga
rešil lakote. Zaslužil je božjo kazen, kesa se in prosi odpuščanja.
Kako je lahkomi selno odšel od doma, čeravno so mu branili oče,
mati in brat. Koliko tujih delavcev ima oče in vsem daje obilno
kruha, on pa trpi lakoto. Začne glasno jokati. Zopet pride hudič
in mu govori: Pri očetu si imel dovolj kruha, sedaj pa trpiš lakoto.
Misliš, da si spokorjen, a zaman. Bog te je zapustil, tvoj greh je
večji ko milost božja.

»Ti si biv prevzetn in ofartn kakor Aman
Ti si ja na venčne čase žie ferdaman.
Tukaj imaš ti sabvo
In vzemi lebn nagvo«.

Angelec pride, ošteje hudiča in pravi:

»Satan pojdi v gvobočino tega pekva
Ta človeka duša se ne bo per tabe pakva«

Nato vzame hudiču meč in ga tepe po hrbtu, izgubljenega
sina pa bodri:

»Vstani gore in vzdigni se k tvojmi Oči
Se kna mudi jedi po dni in po noči
In reci lubi Oča moj
Tukaj je te zgubljan sin tvoj.
Jes sim grešiv v nebu in pred tabo
Kaku me je sram pred tabo.
Jes nisim vrieden več tvoj Sin imlovan biti
Naj mena za ana tavarharja k tabe prit«.

Sin se po teh besedah čuti srčnega in močnega. Če bo le mogel, bo šel. Angel ga bo spremljal.

»Jes bom na poti tvoj zvesti tovarš
Da se z nogo na enam kamne ne odarš.«

(O dideta.)

Nastopi oče Izgubljenega sina, ki je izvedel, da je sin vse zapravil. Ne ve, kje hodi. Pa če bi prišel domu, bi bil vesel in bi mu nataknil svoj prstan. Sanjalo se mu je, da je prišel strgan domov. Ko oče sedi pri mizi in ima z roko podprto glavo, pride izgubljeni sin in gleda od daleč. Sklene, da bo šel k očetu, čeravno je malopridno zapravil svoj del. Boji se, da ga bo oče nagnal, sram ga je. Vidi očeta, kako pri mizi sedi in je žalosten.

Oče ga od daleč zagleda, hitro vstane, mu teče naproti in pravi, da bo imel vesele stare dni, ko vidi, da se sin vrača. »Bog tabe primi sam« ga pozdravi s starim slov. koroškim pozdravom. Oče ga objame in ga poljublja, sin pa pade pred njim na kolena, ga lepo prosi za odpuščanje, ker se je pregrešil zoper njega in nebo in ni vreden, da se imenuje njegov sin. Naj ga sprejme za najemnika, pridno mu bo delal za jed in pijačo. Oče ga z veseljem sprejme:

»Moj lubi sin, ti si zgubljan biv, si najdan gratov,
Jes sim tebe gmetn, ti boš spet moj prijatov«.

Izgubljeni sin vstane. Pride sinov služabnik, ki je že davno pri očetu v delu. Utekel mu je, ko sta sinu oni ženski hlače vzeli in ga je krčmar naganjal s šibo skozi vrata.

Oče ukaže služabniku, naj prinese boljšo obleko starejšega sina in naj ga po stanu oblečejo, nataknejo prstan in pripeljejo pitano tele, da se zakolje. Sina povabi v hišo, kjer bodo rajali, peli in se veselili. Vstopijo v hišo. Med tem pa pride starejši sin s polja. V roki ima sekiro, na glavi pa košaro, ker je sejal. V hiši čuje muziko in petje, raj in skakanje. Kaj naj bi to pomenilo. Služabnik, ki pride iz hiše, pove, da se je vrnil brat, da je oče zaklal pitano tele, povabil sosede na gostijo, zato imajo godce in so veseli, ker se je sin zdrav vrnil. Dobro je, da se je drugi sin vrnil, ker je služabnik baš mislil iti ponj na polje in ga prositi, da mu pomaga pripraviti stole, mize in žlice.

Sin se jezi in pravi, da ne mara za polom v hiši, ker je prsten in ima košaro in sekiro. Od jeze ne bo šel v hišo, kjer godejo

godci na čast zablodniku. Naj pove očetu, da noče priti v hišo in biti zraven tega »ludrovca«. Služabnik odide. Starejši sin je delal ko živina, oče pa mu nikoli ni kupil poliča vina, ludrovcu, ki je svoj del zabil, pa napravi gostijo. Vsi ljudje se bodo smejali. Če bi on bil njegov oče, bi ga spodil s cepcem.

Iz hiše pride oče in vpraša drugega sina, zakaj ne gre v hišo. Sin je razžaljen, češ, on je doma pridno delal, a oče mu ni kupil niti poliča vina, nikoli mu ni dal niti kozliča, da bi se veselil s prijatelji, sedaj pa je prišel strgan in ušiv lump, ki je svoj del zagnal z ničvrednimi ženskami, pa ga oče gosti s sosedi. Dokler je on doma, ne gre v hišo.

Oče mu prigovarja, naj ne bo jezen in naj se veseli z bratom:

»Moj sin, ti si ves čas per mena biv,
Per mojej mizi jedov in piv.
Kar je bu moje, je bu tvoje,
Al je zagnov, je zagnov svoje.
On je biv mertov, je živ gratov
Je biv zgubljan, bode naš prijatov.
Kna bodi ana tača kamnitna serca,
Kir je peršva mov ta zgublana ovca.
Nidva morva njemu lepu postrieči
Nja je že taifl mov zvezana s štriči.
On je pokuro storiv in je sam v se šov,
On je mov z grivanim sercam prišov,
On bo z nami nabeško kraljestvo zaduebov,
Zakaj bi se ne veseliv in njega ne ljubov«.

Drugi sin je po teh besedah potolažen in odide z očetom v hišo, s tem pa je tudi »kone te komedije«.

III.

Igra o izgubljenem sinu sloni na lepi svetopisemski priliki Luk. XV, 11—32.¹⁰ Kar pa je v Sv. pismu le označeno, je v igri na široko izpeljano, posebno v prizorih v gostilni v tujem mestu, novi elementi so tudi v hudičevih in angelskih scenah in še drugod. Ti elementi so se že prav zgodaj vrinili v našo snov.

Približno iz l. 1300. je znana francoska pesem »Cortois d' Arras«, ki so jo bržkone deklamirali po vzorcu komedij. Po snovi spominja na duhovne drame, ker vsebuje zgodbo o izgubljenem

sinu. Na koncu se poziva občinstvo, da zapoje *Te deum*, kakor se to čestokrat dogaja v duhovni drami. Posvetni drami se približuje delo po široko razpredenih scenah iz malopridnega življenja izgubljenega sina; kakor v poznejših dramatizacijah, tako je osredotočeno že tu glavno zanimanje na bivanje izgubljenega sina v gostilni, kjer dve ničvredni ženski, dama Perette in dama Manche-Vaire pregovarjata neumnega mladeniča z laskavimi besedami. Pesnik pa je dal sinu še francosko ime Cortois.¹¹

V dobi humanizma je dobil izgubljeni sin v igrah še več posvetnih pridevkov. V vseh dramah ima v scenah, ki slikajo njegovo posvetno življenje, skupne poteze. V slabi hiši ga vlačuge z laskavimi besedami pregovarjajo, oguljufajo ga pri igri, ukradejo mu denar in obleko in nazadnje naženejo na cesto.¹² Tudi Drabosnjakov *Izgubljeni sin* ima iste scene. Prizor, v katerem gostilničarjeva hči pregovori sina, da ji da zlato verigo, sega nazaj na Gnafeja (*Gnaphaeus*).¹³ Ta je dramatiziral snov pod naslovom »*Acolastus*« (tiskano 1529).¹⁴ Nanj je vplival Terentius, posebno po komediji *Eunuchus*.¹⁵ *Macropedius* (c. 1475 do 1558) je tudi obdelal snov o izgubljenem sinu v drami »*Asotus*«. Dosti potez je povzel po Plautu. Dramatiziral ga je okoli l. 1510. Protestantovsko usmerjena je igra Burkharda Waldisa iz l. 1527.¹⁶ Čisto religioznega značaja je duhovni ep »*Suze sina razmetnoga*« Ivana Frana Gundulića iz leta 1622., ki ga je zložil po vzorcu L. Tansilla »*Le lagrime di San Pietro*«. Delo je razdeljeno v 3 plače: 1. Sagriješenje »*Vivendo luxuriose dissipavit substantiam*«. — 2. Spoznanje »*Et reversus in se*«. 3. Skrušenje »*pater peccavi, jam non sum dignus*«. ¹⁷ Zunanjega dejanja je malo. Snov je samo tenek okvir za široko polje pesnikovih lirskih izjav.¹⁸ To je že delo baročne dobe.

Na Dunaju so l. 1560. igrali Acolasta Viljema Gnafeja (*Gnaphaeus*). *Acolastus* je izmed prvih *Prodigovih* dram, ki obravnavajo snov o izgubljenem sinu v 16. in 17. veku. *Acolastus-Asotus* je zrasel iz moralistično didaktičnih potez humanizma. Služil je tudi za komedijo o dijaškem življenju.¹⁹ V dramah o *Prodigu* se je premaknil akcent od grešnikovega kesanja na zablodno življenje. Humanistična okolica daje barve za oris miljeja. Sin je dijak, življenje v tujini je dijaško življenje. Produkt je študen-

tovska komedija z antičnimi tipi zapeljivca, parasita, vlačuge in zvodnice. (Joh. Müller, Jesuitendrama str. 16—17. Glej pod op. 19.)

Četudi kaj takega o Drabosnjakovem Izgubljenem sinu ne bi mogli trditi v polni meri, je pa vendar verjetno, da se je ohranil v njem spomin na dobo sholarjev, kajti sin zna »latajniš« in materin jezik, in na študentovsko komedijo. Jezuitska drama, ki se uveljavlja od l. 1600. naprej, je drugačna. Problem domotožja po očetovi hiši (nebesih), hrepenenja po večnem in vrnitve oblikuje dramo v baročnem smislu.²⁰

Duhovne igre, ki so vzprejele tekom časa veliko posvetnih elementov, so našle svoje varno zavetje na kmetih, kjer so jih uprizarjali kmetski igralci. In tako je bržkone tudi Izgubljeni sin, ki ga je prevedel Drabosnjak — original gotovo ni — iz repertoarja koroškega kmetskega gledališča med Nemci. Ker pa je še premalo takih iger objavljenih, še ni mogoče primerjati našega teksta z nemško predlogo. Mogoče je predloga bila tudi kaka tiškana igra o izgubljenem sinu. Videli pa smo, da ima naša ljudska igra združene v sebi različne elemente iz raznih stoletij, počenši od 14. veka in sega deloma tudi v dobo latinske drame.

Ko našteva Trstenjak Drabosnjakova dela,²¹ omenja med njimi tudi Izgubljenega sina in pravi: »Vse te igre predstavljajo danes gozdanjski igralci« — torej še l. 1892., ko je izšla omenjena knjiga. Za prologom so uvrščeni v igri verzi, ki jih je avtor naslovil na svoje prijatelje igralce. Komedijo so najbrž začeli igrati že za njegovega življenja.

Uprizarjala jo je pač ona gledališka družba kostanjskih kmetov, ki je igrala tudi njegovo pasijonsko igro:

»Sakai moi fraid bi tak biu
De bi jelt entekai bratrou dobii
De bi je k tej komedijej zue sbirou
Ino prou zue komandierov
Ali se bojo ani nauzhiti teli
Bomo to shaloftno komedijo imeli«. ²²

Gotovo so imeli igralci sitnosti pri cenzuri in tudi pri cerkvenih oblastih radi močno realističnih scen v Izgubljenem sinu. In morda zato nič ne slišimo o uprizoritvah te igre, dočim so Kostanjčani Drabosnjakovo pasijonsko igro še letos igrali.²³

Opombe.

¹ Slovensko gledališče str. 195.

² Beiträge zur Volksliteratur Kärntens. Programm des Staats-Obergymnasiums zu Klagenfurt 1909/10 str. 7.

³ Tak primer je Matija Kresnik iz Stražišča pri Guštanju.

⁴ Parolcus — Prologus. Tudi božična igra ga ima poosebljenega. Nastopi pred igro in pove kratko vsebino.

⁵ V rokopisu tvorita ti dve vrsti samo eno.

⁶ cuedi = dazu.

⁷ Drabosnjak je poslovenil tudi svetopisemsko igro »Aman in Ester.« Glej: Nekaj pripomb o koroškem pesniku in pisatelju Andreju Schusterju — Drabosnjaku. »Čas« 1911 str. 143.

⁸ Najda = dobitek.

⁹ Veča: tukaj davek, ker so kmetje plačevali večo (Wetschenpfennig) za svoje sodne zборе. Veča pa pomeni danes tudi davkarijo. Grem na večo = davkarijo. (Dobrla ves). Veča (sh vieće) je v pravem pomenu prvotno kmetsko sodišče, v prenešenem pomenu denar, ki so ga morali za večje plačevati in na zadnje kraj, kjer so denar plačevali — danes davkarija.

¹⁰ Lampe — Krek, Zgodbe sv. pisma II. del str. 393—394.

¹¹ Izdal jo je Méon, Recueil de fabliaux. Paris 1808 zv. 1. cit. Creizenach, Geschichte des neueren Dramas I. 381.

¹² Creizenach II. str. 121.

¹³ Creizenach III. str. 343.

¹⁴ Creizenach II. str. 75.

¹⁵ Cr. II. 123 in 124. Naše scene v gostilni so slične ko Gnafjeve, ki so nastale po Terencijevem vplivu (Eunuchus).

¹⁶ Nov tisk: Der verlorene Sohn, ein Fastnachtspiel von Burkard Waldis (1527). Halle a. S. Max Niemeyer 1881. V Ljubljani ima knjigo seminar za germansko filologijo.

¹⁷ Suze sina razmetnoga. Uvodom i tumačem za školu popratilo prof. Kerubin Šegvić. Drugo popunjeno izdanje. St. Kugli, Zagreb.

¹⁸ Milivoj Šrepel, O Gundulićevim »Suzama sina razmetnoga«. Rad Jugosl. akad. knj. CXXVII, Zagreb 1896. str. 113.

¹⁹ Johannes Müller SJ, Das Jesuitendrama in den Ländern deutscher Zunge vom Anfang (1555) bis zum Hochbarock (1665) I. Bd Dr. Benno Filser Verlag Augsburg 1930 str. 9.

²⁰ Ibid. str. 9—10. V II. zvezku str. 123. so navedeni kraji, kjer so jezuitje uprizorili Izgubljenega sina.

¹² Slov. gledališče str. 195.

²² Nekaj črtic o slovenskih pasijonskih igrah na Koroškem. Dom in Svet 1912 str. 14.

²³ »Na cvetno nedeljo in na velikonočni pondeljek priredijo Kostanjčani Drabosnjakovo pasijonsko igro v Dobu pri Loga vesi.« »Koroški Slovenec« z dne 5. aprila 1933.

²⁴ Podrobnejšo literaturo glej tudi Kosch W.: Deutsches Literatur Lexikon II. sub voce Verlorener Sohn str. 2808.

Résumé.

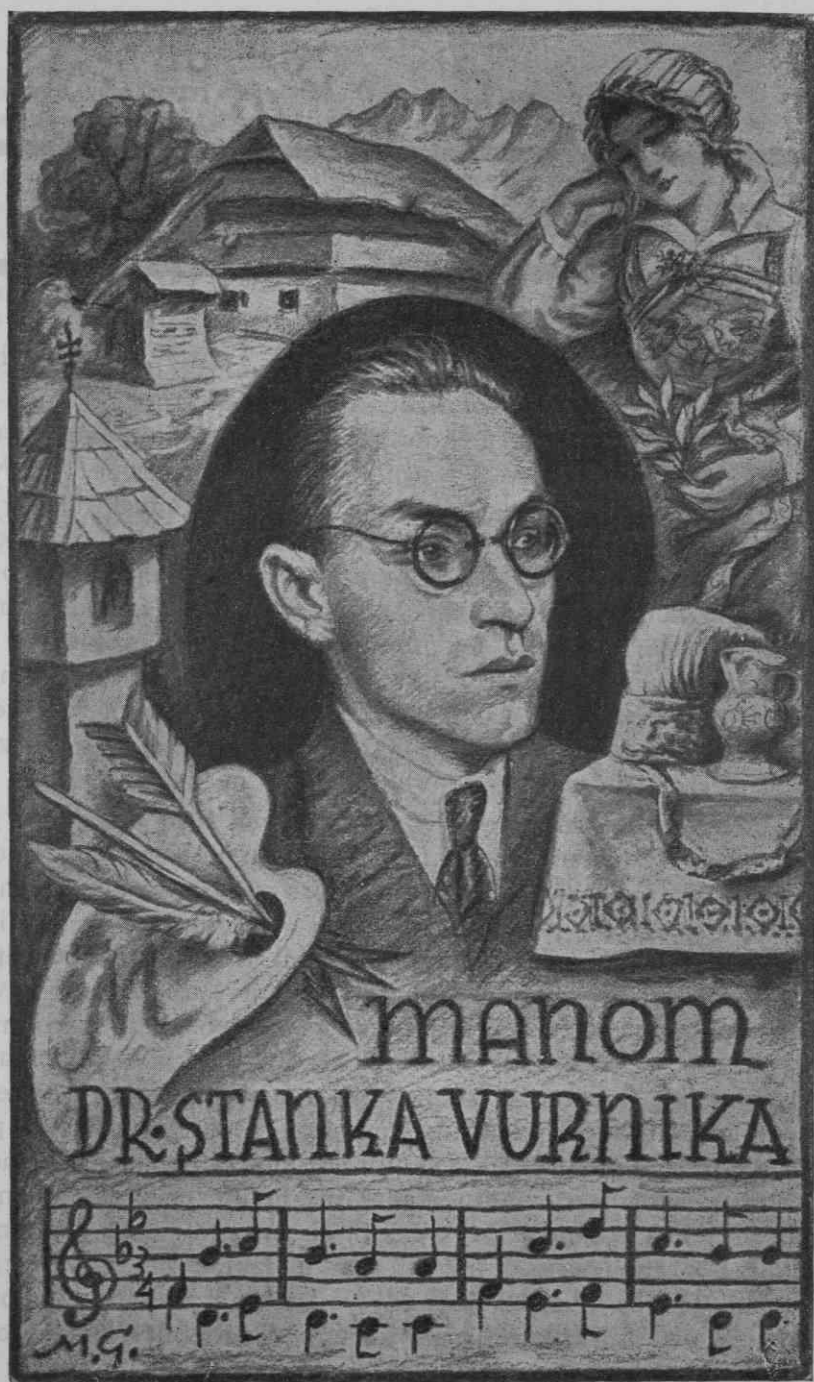
L'auteur a trouvé, à Dole près de Vrba au lac de Vrba, la copie d'une pièce populaire, l'Enfant prodigue, traduite de l'allemand par Andrée Schuster appelé Drabosnjak, poète populaire slovène de Carinthie (1768—1825? l'année de sa mort n'est pas exactement connue); la traduction a pu être faite d'après quelque texte imprimé ou d'après une pièce populaire, répandue en manuscrit parmi le peuple carinthien. La pièce est écrite dans le patois slovène carinthien parlé dans les environs de Vrba (Velden am Wörthersee). L'auteur donne une analyse de la pièce et essaie d'en trouver la source. Il constate que, déjà, la chanson française »Cortois d'Arras«, d'env. 1300, contient les premiers éléments des scènes dans l'auberge, où deux femmes malhonnêtes, dame Perette et dame Manche-Vaire, avec des paroles flatteuses, essaient de séduire le jeune homme ignorant. Des scènes d'auberge semblables a également l'humaniste Gnaphaeus dans son drame, »Acolastus«, qui est influencé par l'Eunuque de Térence. La pièce populaire slovène l'Enfant prodigue fut jouée par les paysans — amis de Drabosnjak déjà, quand Drabosnjak vivait encore. Pour l'époque postérieure, il n'y a pas de données et, probablement, on n'a plus joué la pièce, à cause de la censure et de l'autorité ecclésiastique, considérant les scènes extrêmement réalistes, tandis que la Passion du même auteur a été jouée encore cette année.

Dr. Stanko Vurnik

Ljubljanskemu Etnografskemu muzeju se je v letu 1932 usoda prav res izkazala kot kruto mačeho. Neizprosna smrt ni vprašala, ko je zasekala težko rano Etnografskemu muzeju ter odvedla kustosa dr. Stanka Vurnika s polja kulturnega delovanja. Ni vprašala, li sme iztrgati tako agilnemu duhu in ustvarja-joči osebnosti, ki je postala opora narodopisnega doma, pero iz roke, ki se ga je do zadnjega tako krčevito oklepal. Ni vprašala po še neizvedenih načrtih tega neutrudljivega, vedno snu-jočega delavca. Vzela ga je, predno je mogel jasno načrtati in pripraviti pot svojemu uspešnemu narodopisnemu delovanju. Etnografska znanost ga zastonj kliče — ne prikljiče ga več. Leto dni je, kar je postal ubogi Vurnik žrtev zavratne, mučne bolezni, dokler ni shiral in ugasnil na Veliko sredo 23. marca 1932.

Dr. Stanko Vurnik je bil rojen 11. aprila 1898 v Št. Vidu pri Stični na Dolenjskem, kot sin organista in kot tak od mladih nog vnet ljubitelj glasbe, ki ga je končno pripeljala na umetnostno-znanstveno polje naše kulture. V Ljubljani je študiral in dovršil gimnazijo (I. drž. gimn.), ter bil takoj po maturi odpoklican na fronto v kanalsko dolino. Po vrnitvi se je pričel baviti s filozofskimi in pravnimi študijami na zagrebški in ljubljanski univerzi, ali že 1920—1921 je moral študije prekiniti radi materijelnih težav, s katerimi se je boril ranjki vsa študijska leta, kot toliko in toliko slovenskih študentov. Stopil je v službo po krajinske vlade v Ljubljani na poročevalni oddelek, in obenem referiral v »Jutru« o umetnostnem tu- in inozemskem gibanju. Toda pretekel je samo kratek čas in že ga je ponovno pritegnila Univerza Kralja Aleksandra, kjer si je izbral umetnostno-zgodovinski teritorij; tu si je pod vodstvom prof. dr. Izidorja Cankarja priboril trdna tla svojemu nadaljnjemu delu. Sklenil je posvetiti vse svoje moči umetnostno-zgodovinski panogi in

tako tudi zaključil svoje študije l. 1925 z doktoratom. Tedaj pa, ko ga je ravnatelj Etnografskega muzeja v Ljubljani, dr. Niko Županič, na novo ustanovljenem zavodu izbral za svojega asistenta, da bi mu pomagal pri težavnem pričetku, je bil Vurnik postavljen pred njemu novo panogo, ledino, ki jo je šele moral orati. Stopil je pred etnografijo. Z vso vnemo se je lotil težavnega posla ali veselje mu je vzrastlo, ko se je dokopal do jedra stvarine in se mu je pričelo širiti obzorje. Narodopisje samo mu je vračalo trud in se razvrščalo pod njegovimi rokami. Plodonosno je polagal temelj raziskovanja naše, nam doslej dosti tuje panoge in tako nam je razgrinjal in odkrival lepote našega narodopisnega blaga. Folklorne študije, izpeljane preko umetnostne zgodovine, so dokaz njegovega prizadevanja in vneme do stroke, ki si jo je od dne do dne bolj prisvojil, posvetil in vzljubil. Seznaniti nas je hotel s tem, kar smo bili dolžni že kdaj poznati!

Priden kot čebelica je žrtvoval slovenski kulturi in umetnosti svoje moči. S peresom v roki se je živahno kretal in vzdrževal stike med javnostjo in kulturnimi krogi. Žel je le malo priznanja — ali oni, ki so zasledovali razvoj njegovega delovanja, ga cenijo kot moža samoniklega ustvarjanja. Umetnostna zgodovina, etnografija, glasba, slikarstvo in kritika je izgubila svojega vnetega borivca in zastopnika.

Ni moj namen podati tukaj kritiko pokojnikovega mišljenja in delovanja, marveč kratko bibliografijo in seznam njegovih del.

Ko je pričela leta 1926—27 s prizadevanjem ravnatelja dr. Niko Županiča izhajati znanstvena revija »Etnolog«, je naš mladi asistent dobil lepo priliko pokazati se v javnosti in se je z »Doneski k študiju slovenske avbe« (Etnolog I. Ljubljana 1926/1927, str. 41—67) prvič oglasil z etnografskega stališča. Tej študiji so sledile še sledeče:

»Drobec k študiju slovenske ljudske plastike« (Etnolog I. Lj. 1926/27, str. 84—86).

»Slovenska peč« (Etnolog II., Lj. 1928, str. 1—25).

»Slovenske panjske končnice« (Etnolog III., Lj. 1929, str. 157—178).

»Kmetška hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp« (Etnolog IV., A., Lj. 1930, str. 30—86).

»Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem« (Etnolog IV., 2, Lj. 1930/31, str. 165—186).

»Studija o stilu slovenske ljudske glasbe« (»Dom in svet« 1930, letnik XXXXIII, šte. 8, str. 238—241; št. 9, str. 234—241).

»Slovenska kmetška hiša« (»Наше село«, Beograd 1929, str. 94—102).

»Zgodovina obleke« (Mladika XI.).

Zadnje leto je deloval kot kustos in si lepo razvrstil delo, zasnoval veliko načrtov o slovenskem pohištvu, vražah, naših ljudskih nošah, katerih dela so ostala le v skromnih osnutkih ali pa jih je ponesel s seboj v večni molk.

Pa še več je premogel naš Vurnik. Tako se je boril tudi za druge znanstveno-umetnostne panoge, kot občutljiv esteti in oster kritik. Pisal je v razne znanstvene revije in časopise: Zbornik za umetnostno zgodovino, Ljubljanski zvon, Dom in svet, Mladika, Ženski svet, Vesna, Plamen, Slovenec, Jutro in Narodni dnevnik. Tako nam je dal: Spomini Ivana Franketa (Zbornik za umet. zgod. III. letnik, Lj. 1923, str. 32—43). — Spomini Ivane Kobilce (Zbornik za umet. zgod. III. letnik, Lj. 1923, str. 100—113). — Ferdo Vesel. Spomini. (Zbornik za umet. zgod. IV., Lj. 1924, str. 57—75). — K slikarstvu v Sloveniji na prehodu od XVII. v XVIII. stoletje. (Zbornik za umet. zgod. VIII. letnik, str. 1—19, Lj. 1928). — K Metzingerjevemu življenju. (Zbornik za umet. zgod. VIII. letnik, Lj. 1928, str. 95 do 126). — O razvoju in stilu Metzingerjeve umetnosti. (Zbornik za umet. zgod. letnik IX., Lj. 1929, str. 65—109), ki je najvažnejše delo o umetnosti slovenskega baroka. — Po zgodovinski razstavi slovenskega slikarstva. (Ljubljanski zvon, letnik XXXXIII., šte. 4, str. 193—199, Lj. 1923). — Umetnost in družba ter umetnostna politika. (Ljublj. zvon XLVI, šte. 4, str. 241—247, Lj. 1926).

Nato je začel objavljati svoje prosvetne članke in razprave v Dom in svetu:

Razstava dekorativne umetnosti v Parizu. (Dom in svet XXXVIII, 1924, Lj. 1924, str. 89—95). — K sodobni upodabljajoči umetnosti. (Dom in svet XXXIX, št. 8, Lj. 1926, str. 278—281.) — K spoznavnim in družabnim vrednotam subjektivno individualne metode. (Dom in svet XXXIX, št. 6, Lj. 1926, str. 212—215.) — Ivanka Kobilca in njena umetnost. (Dom in svet XXXX, št. 2, Lj. 1927, str. 83—86.) — Osamosvojitev

slovenske keramike. (Dom in svet XXXX, št. 6, Lj. 1927, str. 213—215.) — *Altera pars*. (Dom in svet XXXXIII, Lj. 1930, št. 8, str. 241 do 246.) — *K problemusodobne kulture*. (Dom in svet XXXXIII, Lj. 1930, št. 5—6, str. 129—137.)

Zadnja leta pa se je pokojnik vedno bolj vneto boril za strokovni studij glasbe in marsikdo je čutil ostro ost njegove kritike. V ta namen je pisal v »Dom in svet«:

Slovensko glasbeno življenje v letu 1926. (Dom in svet XXXX, št. 1, Lj. 1927, str. 47—50.) — Slovenska glasbena produkcija v letu 1926. (Dom in svet XXXX, št. 3, Lj. 1927, str. 125—128.) — Uvod v glasbo. (Dom in svet XXXXI, Lj. 1928, št. 1—2, str. 41—48; št. 3, str. 85—90; št. 4, str. 113—116; št. 5, str. 152—157; št. 6, str. 177—182; št. 7, str. 213—218; št. 8, str. 244—248; št. 9, str. 271—274; št. 10, str. 312—316.) — L. 1929 je »Uvod v glasbo« izdal kot samostojno knjigo, toda, žal je praktični, zgodovinski in umetnostno primerjavni del tega važnega znanstvenega dela obstal pri antiki. Sledili so članki v Dom in svetu: Glasbeno življenje v Sloveniji v letu 1927—28. (Dom in svet XXXXI, št. 6, Lj. 1928, str. 191—193.) — Nova slovenska opera. (Dom in svet XXXXII, št. 7, Lj. 1929, str. 207—211; št. 8, str. 246—250; št. 9, str. 279—283.) — Slovensko glasbeno življenje v letu 1928. (Dom in svet XXXXII, Lj. 1929, št. 1—2, str. 62 do 64.) — H krizi naše glasbe. (Dom in svet XXXXIII, Lj. 1930, št. 1—2, str. 57—60.) — Glasbeno življenje v Ljubljani. (Dom in svet XXXXIV, Lj. 1931, št. 1—2, str. 94—96; št. 3, str. 190—192, št. 10, str. 525—527.) — Stil v zgodovini glasbe. (Dom in svet XXXXIV, Lj. 1931, št. 3—4, str. 152—164.) št. 5—6, str. 262—274; št. 7—9, str. 380—389; št. 10, str. 466—474.)

Veliko zapuščino nam je Vurnik kljub svoji mladosti položil v roke; zares je vredna njegovega bogatega duha in življenjske bujnosti. Hitel je in neumorno snoval, kot bi slutil, da mu je čas kratko odmerjen, ko se bo moral posloviti od svojega peresa. In tako ga je zemlja pritegnila nase v najlepši moški dobi, ko je ravno posegal po vrhuncu svojega razmaha. Ob njegovi krsti je zaplakala vdova in dvoje sirotic, v slovo mu je zapelo glasbeno društvo »Ljubljana« in z ginljivimi besedami so se poslovili od našega Stanka zastopniki: Etnografskega muzeja, Slo-

venskega katoliškega starešinstva in »Dom in sveta«, ravnatelj dr. Niko Županič, konservator dr. Fran Stelè in dr. Rajko Ložar. Vsi pa, ki smo ga spremili na poslednji poti, smo doumeli težko izgubo in globoko vrzel med njim in nami.

Žalostno so zvonili zvonovi, zelenje je porastlo preko novega grška zemlje, leto dni je preteklo, odkar ga ni.

Ljubljana, 23. marca 1933.

Mia Brejčeva.

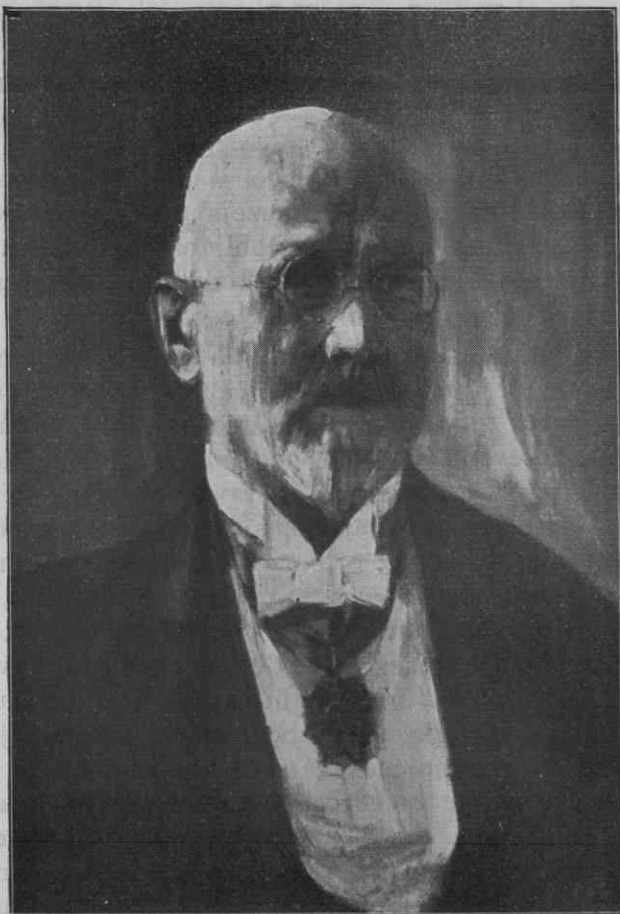
Dr. Josip Mantuani.

Z Josipom Mantuanijem je legel v grob zadnji vodja predhodnika našega Etnografskega muzeja bivšega narodopisnega oddelka na Narodnem muzeju v Ljubljani. Naša dolžnost je, da na kratko orišemo njegovo delo in življenje, kolikor se nanaša na naše še tako mlado narodoznanstvo.

Rojen je bil 28. marca 1860. v Ljubljani. V svojem življenjskem uspehu je bil pravi »self made man«, iz česar je bila razložljiva v njegovem značaju redka samozavest in vztrajnost pri zasledovanju ciljev, ki si jih je postavil. V rani mladosti se je izučil rokodelstva, kar mislim, da ravno za njegovo poznejše znanstveno razmerje do narodopisja ni bilo brez pomena. S sedemnajstimi leti se je šele priboril do gimnazije, na univerzi na Dunaju se je učil najprej prava, potem pa filozofije, ki jo je dovršil kot redni član instituta za avstrijsko zgodovinsko raziskavanje in se posvetil umetnostni zgodovini. Služboval je v Narodni (takrat Dvorni) knjižnici na Dunaju najprej v zbirki bakrorezov, od leta 1899. do 1909. pa na glasbeni zbirki, iz česar je izrastla tako značilna dvojnost njegovega življenjskega dela in je glasbena zgodovina pozneje umetnostno zgodovino pri njem skoro popolnoma izpodrinila. Leta 1909. je bil imenovan za ravnatelja deželnega, pozneje Narodnega muzeja v Ljubljani in na tem mestu deloval do svoje upokojitve l. 1924. Od tega časa naprej se je posvetil skoro izključno zgodovini glasbe, ki jo je predaval do svoje smrti na drž. konservatoriju v Ljubljani. 18. marca 1933. je Mantuani še poln znanstvenih načrtov umrl. Po lastni izjavi je imel nekako ob času svoje upokojitve v rokopisu izdelanih ali v delu 89 razprav; kakor je razvidno iz seznama glavnih teh načrtov, je do svoje smrti le majhen del uresničil.

Z Mantuanijem je legel v grob mnogostranski znanstvenik in organizator znanstvenega dela, ki je bil pri nas čisto svoje-

vrsten tip, kakoršen se je mogel razviti smo v velikem znanstvenem središču kakor je bil Dunaj o Mantuanijevem času. Njegov ideal je bil nekak humanistični polihistor; njegova dušeslovna podlaga pa je bila izrazito analitična brez ustrezajoče sintetične

komponente, kar je deloma gotovo soodločalo pri tem, da se ni mogel v svojem ogromnem podrobnem delu razviti do celotnega koncepta ene ali druge strok, ki jih je obdeloval. Na drugi strani pa ga je to razpoloženje že a priori usposabljal za leksikografsko, bibliografsko in viroslovno delo. Občudovanja vredno mnogostransko znanje ne samo v njegovih ožjih delovnih področjih in njih pomožnih vedah ampak v vseh humanističnih

strokah, posebno tudi v jezikih pa tudi v življenjskih in delovnih izkustvih (saj se je razvil k znanosti iz izvršujočega rokodelca!) se je družilo pri njem z izrednim spominom in vestnim upoštevanjem vseh metodičnih pripomočkov. Ta zanj značilna mnogostranost nadarjenosti je povzročila tudi, da je pri končnem pregledu njegovega dela težko ugotoviti, kje je izrazil svoje najbolj osebno nagnjenje in v kateri panogi je njegovo življenjsko delo. Udeleževal se je v umetnostni zgodovini, v arheologiji, glasbeni zgodovini, narodopisju, viroslovju, zgodovinskih pomožnih vedah, leksikografiji in publicistiki. In v glavnih teh panog, v umetnostni zgodovini, zgodovini glasbe in narodopisju je dal posamezna dela, ki ga dvigajo nad lokalno pomembnost slovenskega znanstvenika brez ozira na to, da je velik del njegovih del napisan v nemščini. Iz umetnostne zgodovine je taka njegova razprava o Tuotilu in rezbarijah v slonovi kosti na *Evangelium Longum* v St. Gallenu, obdelava slik poznoantičnega *Codexa Dioscuridei Aniciae Julianae* ... ali razprava o pomenu »purpura« v starokrščanski ikonografiji. V zgodovini glasbe je tako delo njegov spis o Jakobu Gallusu. Pa tudi *Ueber den Beginn des Notendruckes* (1901), *Geschichte der Musik in Wien I.* (1904), *Glasbeniki iz reda sv. Frančiška* (1925), *Zgodovina cerkvene glasbe* (1930) in dr. Mnogo se je udeleževal tudi kot kritik in publicist posebno v umetnostni, arheološki, glasbeni in spomeniški stroki. Po lastni izjavi je njegovo življenjsko delo obsegalo okr. 300 tiskanih razprav.

Z narodopisno stroko je prišel v ožjo zvezo kot ravnatelj Narodnega muzeja, katerega narodopisni oddelek je tudi vodil. Pri tem je zanimivo, da se je tikal že eden njegovih prvih člankov, ki ga je priobčil leta 1889. v *Vaterlandu* (31. avgusta) te stroke (*Die ethnographischen Sammlungen des Hofmuseums*). Kot vodja narodopisnega oddelka muzeja, ki je iz njega po vojni nastal naš Etnografski muzej, je nadaljeval delo, katero je uspešno pričel njegov prednik dr. W. Schmid. Izpopolnil je zbirko panjskih končnic, nakupil je večjo zbirko belokranjskega narodnega blaga, izpopolnil zbirko piruhov, izpopolnil posebno zbirko fotografij s posnetki ljudskih običajev, narodnih noš in hiš, zbral mnogo drobnega gradiva, posebno ročnih izdelkov in kot urednik *Carniole* in *Glasnika Muzejskega društva* izdatno upošteval tudi narodopisno vedo. Dobro je poznal narodno nošo in pogosto nastopal kot ocenjevalec narodnih noš pri raznih prireditvah. Od leta 1898.

je bil delovni član družbe za obelodanjenje glasbenih spomenikov, od leta 1901. pa stalno zaprišežen sodni izvedenec v narodopisnih zadevah.

Poleg praktičnega poseganja v zadeve narodopisne stroke kot ravnatelj muzeja in izvedenec pa je Mantuani tudi s peresom prispeval k slovenski etnografiji in če danes to njegovo precej raztreseno literarno delo pregledamo, uvidimo celo, da bo v zgodovini te stroke njegove ime nedvomno trajno ostalo. Iz njegovega dela se vidi, da je imel obsežno znanje gradiva tega predmeta in da je pravilno čutil, kje je treba znanstveno poglobiti našo mlado narodopisje (posebno narodno obrt in umetnost). Poleg Murka in njegove šole je bil Mantuani pred rajnim St. Vurnikom prvi, ki je poskusil našemu ljubiteljskemu narodopisju dati trdnjšo metodično podlago. V tem oziru je posebno važen njegov narodopisni prvenec v Carnioli n. v. (1915., str. 149 do 162) z naslovom Narodopisne študije I. Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem in samo obžalovati moremo, da tam napovedane vrste spisov ni nadaljeval. Mantuani, ki je svojo mladost preživel kot rokodelec, je imel pred drugimi zastopniki narodopisne stroke to veliko prednost, da je imel čut za tehniko, ki je pri obravnavanju narodopisnih spomenikov tolike važnosti, in tako opozoril s te važne strani na marsikaj, kar je pri drugih ostalo neopaženo. Veliko zaslugo ima tudi za narodopisno imenoslovje, ki ga je do zadnjega z mladostno marljivostjo zbiral in uporabljal. Četudi je napisal tudi dva splošna pregleda slovenskega narodopisja, v tem ni podal bistveno novega, ker v tem sploh ni bila njegova znanstvena moč; bil pa je naravnost neprekosljiv v točnosti, podrobni kritičnosti in zbiranju gradiva in je tako vseeno tudi tu dodal dosedaj ugotovljenemu marsikaj novega; najpomembnejše pa so poleg njegove že citirane razprave njegove ocene Sičevih narodopisnih zbirk. V njih je zbranega toliko dragocenega gradiva in važnih migljajev, da je le škoda, da so raztresene po raznih letnikih Carniole in Doma in sveta.

Glavni Mantuanijevi narodopisni spisi so sledeči:

Die ethnographischen Sammlungen des Hof-museums, v Das Vaterland, Dunaj 1889. 31. avgusta.

Narodopisne študije I. Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem, v Carnioli 1915, str. 149 sl.

Poročilo o Dvorskega študiji o tipih bohinjskih selišč, v Carnioli, 1917, str. 109 sl.

Poročilo o A. Siča Narodnih vezeninah na Kranjskem, v Carnioli, 1918, str. 85 sl. in v Domu in svetu, 1919, str. 239 sl. in 298 sl.

Poročilo o A. Siča Narodnih okraskih na orodju in pohištvu, v Glasniku Muzejskega društva, II./III., str. 46 sl. in v Domu in svetu 1923, str. 60 sl.

Poročilo o A. Siča Kmečki hišina Gorenjskem in kmečki sobina Gorenjskem, v Glasniku M. dr., II./III., str. 48 sl.

Poročilo o A. Siča Narodnih okraskih na pirhih in kožuhih, v Domu in svetu 1922, str. 188 sl.

O slovenačkoj pučkoj umjetnosti, v Novi Evropi, 1924, str. 205 sl.

Slovenačka narodna muzika u staro doba, v Novi Evropi, 1924, str. 218 sl.

Slovenska narodna umjetnost, v Narodni enciklopediji SHS, IV. zv. str. 975 sl.

Deloma bi spadala v interesno sfero narodopisja tudi objava Stari inventarji, ki jo je pričel v Glasniku M. dr., 1925, str. 31 sl. a je ni nadaljeval.

V rokopisu je pripravljaj razpravo Slikane panjeve končnice in starorimsko ter srednjeveško čebelarstvo.

Fr. Stelè.

† Dr. Lazar Dimitrijević

Dne 12. septembra 1933 je po daljšem bolehanju umrl v Beogradu srbski pesnik in javni delavec Lazar Dimitrijević, stvaritelj narodne epopeje »Kosovo«. Po poklicu je bil zdravnik in je nazadnje služil v Sarajevu pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev. V začetku tega leta je kot upokojenec dalje časa bival v Ljubljani, za tem se je preselil v Kosovsko Mitrovico in od tam je šel iskat zdravja v neki beograjski sanatorij, kjer ga je doletela smrt.

Rodil se je leta 1873 v Bosanskem Šamcu, a medicino je končal na dunajski univerzi (1901), kjer je bil kolega sedanjega ministrskega predsednika dr. Milana Srškića in drugih javnih delavcev, kakor dr. Nikole Stojanovića, bana dr. Uroša Krulja, senatorja dr. Vase Glušca, državnega svetnika dr. Radoja Jovanovića, književnika in politika Petra Kočića in naposled Slovenca, bivšega ministra dr. Nike Županića, ki je imel od l. 1899. dalje tesne stike s takratno srbsko nacionalno omladino.

Bosanski omladinci, ki jih je na prehodu iz prejšnjega v sedanje stoletje vodil Lazar Dimitrijević, so zavzemali posebno radikalno nacionalno stališče. Javno so zahtevali naj Avstro-Ogrska izprazni okupirani pokrajini Bosno in Hercegovino, ker so njuni prebivalci siti dolgega jerobstva Nemcev in Madžarov. — Združeni z ostalimi jugoslovenskimi dijaki, so ti bosanski omladinci često prirejali demonstracije proti c. in kr. upravnikom Bosne in Hercegovine, zlasti proti ministroma Kallayu in Bilinskemu, ki sta paševala v Johannesgasse na Dunaju. Na drugi strani pa so pozivali sultana Abdula Hamida, ki je še imel suverenost nad Bosno in Hercegovino, naj zahteva, da se Avstrijci iz teh pokrajin umaknejo. Seveda so imeli ti omladinci najtesnejše zveze z Beogradom, kjer je bil Lazar Dimitrijević večkrat sprejet v avdijenci pri kralju Aleksandru Obrenoviću.

Po aneksiji Bosne in Hercegovine s strani Avstro-Ogrske monarhije, se je Lazar Dimitrijević umaknil iz javnega življenja.

Poleg politike se je pokojni Lazar Dimitrijević tudi bavil s poezijo. Na prireditvah srbskega akademskega društva »Zore« na Dunaju je večkrat deklamiral svoje pesmi, ki so bile šaljivega ali pa satirično-političnega značaja, v knjigi pa je izdal zbirko liričnih pesmi »Kasabalinke«. Glavni predmet njegovih privatnih študij pa je bilo srbsko narodno pesništvo, v prvi vrsti epika. Nameraval je ustvariti tri narodne epopeje, »Kosovo«, »Kraljevič Marko« in »Oslobođenje«. Vse to pa je tako zamislil, da pridrži vsebino narodne tradicije, pri tem pa vzročno poveže poedine rapsodije, tako, da bi bilo glavno pripovedovanje okrašeno z epizodami. Leta 1924. je izdal epopejo »Kosovo« v 15 spevih, ki znašajo skupno 17.000 stihov. Pri nas sta epopejo prikazala in ocenila Vladimir Levstik in dr. Niko Županić. Znani poznavalec srbske književnosti in srbskega jezika univ. prof. G. Gesemann iz Prage se je o tej epopeji zelo ugodno izrazil trdeč, da je Lazar Dimitrijević prvi uspel iz razmetanih delov narodne epike ustvariti narodno epopejo.

Pokojni Lazar Dimitrijević je bil že v dijaških letih odličen in duhovit govornik. O tem priča sledeča epizoda iz njegovega dunajskega življenja.

Leta 1901. je zapuščal Dunaj takratni bolgarski poslanik Sirmadžijev. Na poslovilni večer, ki ga je priredilo bolgarsko akademsko društvo »Balkan«, so bili povabljeni po en zastopnik Slovencev in Hrvatov, medtem ko zastopnik Srbov, radi takratnega sovraštva med Hrvati in Srbi na eni in Srbi in Bolgari na drugi strani, ni bil vabljen. Od strani Slovencev je bil povabljen N. Županić, ki je takrat urejeval revijo »Jug«. Ko je ta izvedel, da Srbi niso vabljeni, je izjavil, da se poslovilnega večera ne udeleži, če ne bo navzoč tudi zastopnik Srbov in to Lazar Dimitrijević. Po daljših pogajanjih so se Bolgari vdali, toda pod pogojem, da Dimitrijević ne sme govoriti. Tudi ta pogoj je Županić odklonil. Končno so Bolgari pristali tudi na to, da sme Dimitrijević govoriti, toda le pet minut. Županić, poznavajoč Dimitrijevića kot govornika, je vedel, da bo tudi v petih minutah dosegel svoj cilj in zato je na to pristal. Ko so se govorniki Bolgarov, Hrvatov in Slovencev izvrstili, je dobil besedo Dimitrijević. — Takoj prve besede so vžgale vse navzoče in ko je minilo odmerjenih pet minut, je že žel navdušene aplavze od vseh prisotnih.

Nihče ga ni prekinil in ko je predsedujoči pogledal na uro, je videl, da ni govoril pet, ampak že več kot šestdeset minut. Dimitrijević je držal filipiko na jugoslovenski partikularizem, na genialno satiričen način je ožigosal omejenost in malenkostnost duhov, nizkost habsburških in vatikanskih hlapcev, ki razdirajo edinstvo in bratstvo na eni strani med Srbi in Hrvati, na drugi pa med Srbi in Bolgari. Najhujše pa je obsodil one Bolgare, Srbe in Hrvate, ki se dajo bilo za denar, bilo iz duševne omejenosti zavajati od tujih agentov. Od Dimitrijevića ustvarjeno navdušenje je izrabil N. Županić in predlagal resolucijo v obliki poziva vsem Bolgarom, Srbom, Hrvatom in Slovencem, da naj pozabijo malenkostne spore, naj si bratski podajo roke k skupnemu delu za ustvaritev velike misli: jugoslovenskega bratstva in edinstva. Poziv so podpisali za Bolgare Boris Boškov, za Srbe Lazar Dimitrijević, za Hrvate Đuro Mimica in za Slovence Niko Županić. Poslan je bil vsem večjim listom na slovanskem jugu; od slovenskih listov ga je prinesla samo tržaška »Edinost«.

Z Lazarjem Dimitrijevićem je srbski del našega naroda izgubil enega svojih odličnih narodnih in kulturnih delavcev. Blag mu spomin tudi med Slovenci!

Vekoslav Bučar.

Ljubljana, dne 14. septembra 1933.

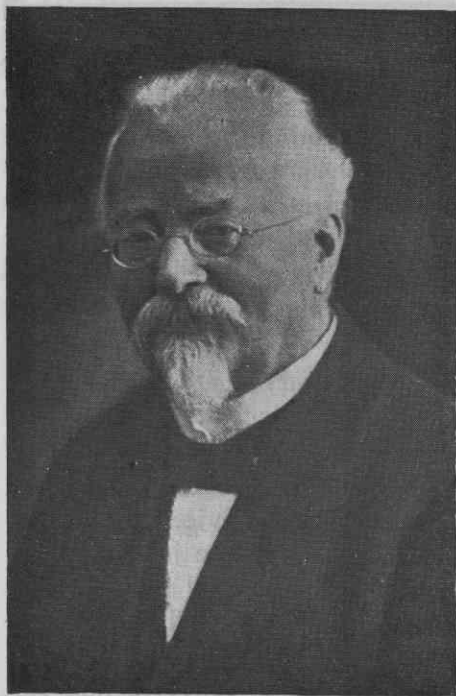
† Dr. Arnošt Muka

Težak udarec usode je zadel bratski lužiško-srbski narod 10. oktobra 1932, ko je v Budyšinu umrl eden največjih lužiško-srbskih učenjakov in rodoljubov dr. Arnošt Muka. Z njim je legel v grob mož, ki je nad 60 let neumorno oral narodnostno in kulturno ledino Lužiskih Srbov, mož znanstvenik, ki je s svojimi znanstvenimi deli zbudil zanimanje za svoj mali narod po vsem kulturnem svetu.

Pokojni dr. Arnošt Muka se je rodil 10. marca 1854 v Velikem Osijeku, dve uri hoda zapadno od Budyšina. Gimnazijo je končal v Budyšinu, kjer je bil kot višješolec tudi predsednik najstarejšega lužiško-srbskega dijaškega društva »Societas Slavica Budissinensis«. Visokošolske študije je dovršil v Lipskem in Jeni. Najprej je absolvirал evangelsko bogoslovje, nato pa slavistiko in klasično filologijo. Za doktorja filozofije je bil promoviran na vseučilišču v Lipskem, nakar je služboval kot srednješolski profesor v Žitavi, Budyšinu in Kamenici (Chemnitz) ter nazadnje v Freiburgu, kjer je stopil l. 1916 v pokoj.

Glavno polje njegovega znanstvenega delovanja je bila slavistika, literarna zgodovina, leksikografija in folklor, kjer si je pridobil nevenljivih zaslug. Izdal je celo vrsto knjig iz omenjenih strok ter jih večino založil na lastne stroške. S svojimi obširnimi in izčrpnimi onomatološkimi deli si je pridobil sloves enega glavnih avtoritet na polju slovanske etimologije, svojemu narodu pa je izoblikoval njegov književni jezik. Ogromna večina njegovih del je raztresenih po raznih lužiskih revijah in časopisih, pa tudi slovanskih in nemških strokovnih listih. Največ njegovih del je objavljenih v Časopisu Mačicy Serbskeje, kateremu je bil od l. 1895 preko 30 let urednik in pa v literarni reviji »Lužica«, ki jo je ustanovil l. 1882 in ki je letos radi novih političnih razmer v Nemčiji morala prenehati izhajati.

Prvo njegovo večje delo je »Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen Sprache«, ki je izšlo l. 1891 v Lipskem. Velikega pomena za poznavanje Lužiških Srbov je njegova obširna in kritična statistika lužiško-srbskega naroda, ki jo je sestavil na podlagi privatnega ljudskega štetja in izdal v posebni knjigi l. 1886. Tema deloma so sledili njegovi zemlje-

† Dr. Arnošt Muka.

pisni slovarji, obširna razprava o lüneburških Slovanih, o Srbih v Lukovskem okraju ter razne slovnice in manjši slovarji gornje in dolnje lužiške srbsčine. Krona vsega njegovega ustvarjanja pa je »Thesaurus linguae Lusatiae inferioris Sorabicae — Slow-nih dolnosrbskeje rěcy a je-je narěcow«, na katerem je delal več kot četrto stoletja. Rokopis je predal ruski carski akademiji v Petrogradu, ki je v letih 1911 do 1915 natisnila prvi del slovarja od A do N. Tiskanje drugega dela je preprečila svetovna vojna in ko so v Rusiji zavladali sovjeti, dela niso mogli nadaljevati, ker niso imeli zato potrebnega denarja. Z velikim trudom se mu je čez več let s pomočjo praške akade-

mije in berlinskega sovjetskega poslaništva posrečilo dobiti iz Ljeningrada še netiskani del rokopisa, ki je bil v letih 1923—1927 tiskan v Pragi. Kot dopolnilo k temu slovarju je izšel v Pragi l. 1928 še obsežen slovar dolnjelužiških krajevnih in rodbinskih imen.

Na lastne stroške pa ni izdal samo mnogo svojih, ampak tudi mnogo drugih del. Tako je v sedmih zveskih izdal zbrana dela največjega lužiško-srbskega pesnika Arnošta Barta-Čišinskega, v štirih zvezkih pesmi Handrija Zejlerja, Waltarjeve pesmi ter

še mnogo drugih knjig, kakor n. pr. Wjelino zbirko gornjelužiskih pregovorov in rekov, ki jih je marljivi Wjela nabral med narodom približno 10.000. Osnoval je tudi razne knjižne zbirke, kakor »Serbska ludowa knjihowna«, »Prěnja serbska džiwardlowna zběrka« itd., ki jih je tudi sam urejeval.

V nacionalnem pokretu Lužiških Srbov je stal vedno v prvih vrstah onih, ki so se odločno zavzemali za pravice najmanjšega slovanskega naroda. Več desetletij je stal na čelu lužiško-srbskega mladinskega gibanja ter si je kot tak pridobil prvo mesto v novejšem nacionalnem preporodu Lužiških Srbov. Njegova zasluga je, da se je pričelo z gradnjo Serbskega doma v Budyšinu, ki je bil otvorjen l. 1903 in za katerega je doprinesel tudi mnogo gmotnih žrtev. Že kot dijak je dal inicijativo za vsakoletne shode lužiško-srbskega dijaštva, ki so skozi pet desetletij igrali glavno vlogo v lužiškem narodnem pokretu. Ob prevratu je bil član lužiško-srbskega narodnega odbora, ki je na pariški mirovni konferenci zahteval samostojnost srbske Lužice. Zato je bil pozneje od Nemcev »radi rovarjenja proti nemškemu državnemu edinstvu« obsojen na 4 mesece zapora in 500 mark denarne kazni.

Muka je povsod in ob vsaki priliki odločno izpovedal svoje lužiško-srbsko prepričanje. Bil je Srb ex se, Srb in se, Srb per se! Ko je bil nekoč v avdijenci pri saškem kralju, mu je ironično pripomnil: »Mucke, Sie sind ein grosser Wendel!« »Ja, Majestät, das bleibe ich auch bis zum Ende«, se je glasil Mukov odločni odgovor.

S svojim znanstvenim delom si je Muka pridobil mnogo rednih, dopisnih in častnih članstev raznih znanstvenih društev in akademij. Od slovanskih je bil član Srbske akademije nauka v Beogradu, Jugoslovenske akademije v Zagrebu, dopisni član petrograjske in redni član češke akademije v Pragi. Poleg tega je bil častni član mnogih drugih slovanskih društev in častni predsednik Mačice Serbske v Budyšinu. Imel je tudi več ruskih, srbskih, črnogorskih, poljskih, saških, čehoslovaških in jugoslovanskih odlikovanj.

Njegov dom v Wilhelmstrasse v Budyšinu, kjer je izdihnil svojo veliko dušo, je bil pravo slovansko svetišče, kamor so romali vsi, ki jih je pot zanesla na slovanski otok sredi nemškega

morja. Vsakega slovanskega gosta se je izredno razveselil in navadno ga je zadržal pri sebi po več ur, povprašujoč ga po razmerah v njegovi domovini in veseleč se vsakega slovanskega napredka. Trdno je Muka veroval v vstajenje svojega, vedno huje tlaččenega naroda in v lepšo slovansko bodočnost. Dali se bodo njegove sanje izpolnile? Dal Bog!

Bardu zadnjega ostanka polabskih Slovanov bodi ohranjen časten spomin!

Vekoslav Bučar.

Ljubljana, dne 2. aprila 1933.

KRONIKA, REFERATI IN KRITIKE.

Državni Etnografski muzej v Ljubljani v letih 1931.—1933.

Etnografski muzej v Ljubljani je v svojem delovanju hodil po potih, ki so bili načrtani in opisani v prejšnjih letnikih »Etnologa«. Zbiralo se je, čuvalo se je, urejevalo se je in proučevalo pridobljeni material.

Zbirka se je pomnožila deloma z etnografskimi predmeti, ki so jih kupili muzejski uradniki na svojih znanstvenih potovanjih ali pa od kmetov in zbiralcev, ki so prišli stvari muzeju ponujat. Nekaj predmetov je bilo tudi poklonjenih, ali zelo malo. Tako n. pr. je gospa Ana Cankarjeva poklonila (1931) muzeju kmečko zibelko, značilno profilirano in poslikano. Za dar se uprava lepo zahvaljuje.

Etnografske predmete je uprava nabavila v prvi vrsti iz Dravske banovine, manj iz ostalih banovin države, v kolikor so bili predmeti potrebni kot vzorci radi primerjave. Kot zanimivost naj bo omenjeno pokrivalo za neveste s »perišanom« na čelu iz vasi Istok pri Peči (Zetska banovina). Pokrivalo je na gosto pokrito s srebrnimi novčiči, ki štejejo več stotin. Nekateri so tudi numizmatično zanimivi (slika). Seveda se zbirka ni mogla v toliki meri množiti kot poprej z nakupovanjem, ker se je zadnji dve leti budžet muzeja znatno znižal.

Muzejski preparator, Drago Vahar, vsakoletno pregleduje predmete zbirke, zlasti tkanine, katere je treba zračiti, solnčiti in preparirati, da ne propadejo. Delikatnejša dela popravljanja in čiščenja tkanin in oblek je izvršila gospodična Mija Brejčeva, ki je bila začasno dodeljena Etnografske-

mu muzeju, a je po novem finančnem zakonu morala, na žalost, zapustiti naš zavod.

Ponovno mora uprava muzeja opozoriti merodajne faktorje in občinstvo,

Ženitno pokrivalo iz okolice Peči.

da že za sedanje zbirke Etnografskega muzeja primanjkuje prostora, tako da ne more razstaviti magaciniranih stvari. Vse je prenapolnjeno in prenatrpano, tako da je težko dobiti pregled čez naše narodno blago. Ni mesta niti za priročno muzejsko knjižnico, tako da ležijo knjige v kupih na podu pisarne. Uprava je dobila leta 1932. na ponudbo za nakup nekdanjo Zoi-

sovo palačo (Breg 20), ki jo je popravil in za moderne potrebe uredil tovarnar Peter Kozina, ali niti država niti banovina ni zmogla potrebnih sredstev. Upajmo, da kmalu mine gospodarska kriza v naši državi, pa bo prišel tudi Etnografski muzej do svojega doma, ki bo postal po urejenih zbirkah kulturno ogledalo našega ljudstva.

Personalni status

Direktor muzeja: Dr. Niko Županič, III/1; bivši minister.

Kustos: mesto nepopolnjeno.

Restavrator: Maksim Gaspari, IX.

Preparator: Drago Vahtar, IX.

Provizorna služiteljica: Frančiška Furlan.

Leto 1932. je bilo usodepolno za delovanje v Etnografskem muzeju, ker je smrt za večno ugrabila enega znanstvenega delavca, drugega pa položila na bolniško posteljo, da ni dolgo mogel izvrševati svojih uradnih ter privatnih dolžnosti. Dr. Stanko Vurnik, pokojni kustos, je začel poslednja dva meseca 1931. resnejše bolehati, vendar je prihajal v muzej, če tudi bolj neredno. Po Novem letu 1932. pa se mu je stanje toliko poslabšalo, da je ostal doma in legel v posteljo, kar je 2. jan. javil upravi muzeja s priloženo prošnjo na Ministrstvo Prosvete (štev. 325/32) za daljši bolezenski dopust. Zraven je bilo zdravniško spričevalo dr. Jamarja, ki je postavil diagnozo: ulcerofibrozna tuberkuloza pljuč v zvezi s tuberkulozo glasilk. Dopust je Ministrstvo dovolilo. Dasiravno se je omenjeni zdravnik, specialist za pljučne bolezni, neumorno trudil, da bi rešil življenje svojemu prijatelju, so Vurniku vse bolj ginevale življenjske moči. Dne 23. marca 1932. je izdihnil svojo izmučeno dušo. Ostavil je za seboj vdovo in dva nedorasla sinčka. Drugi dan pod večer (24. marca), na sam Veliki četrtek, je bil pokopan pri Sv. Križu ob veliki udeležbi

ljubljanske inteligence. Pokojnika je spremlilo na njegovi zadnji poti celokupno osebje Etnografskega in Narodnega muzeja, bivši predsednik ljubljanske oblasti dr. M. Natlačen, direktor M. Hubad, komponisti dr. Kimovec in dr. Premrl in drugi odlični predstavitelji kulture. Pevsko društvo »Ljubljana« je zapelo več žalostink in na kraju so izrekli svoje nagrobne govore: ravnatelj Etnografskega muzeja dr. N. Županič, konservator dr. Fr. Stelè in kustos Narodnega muzeja dr. R. Ložar.

Upravnik muzeja je naglo zbolel 30. IX. 1932 in je bil z rešilnim vozom prepeljan v Občo banovinsko bolnico v Ljubljani, kjer ga je takoj operiral primarij dr. R. Blumauer (diagnoza: appendicitis chronica acuta recidiva perforativa gangrinosa). Četudi je bilo stanje bolnikovo smrtno nevarno, se je vendar sredi meseca oktobra obrnilo na bolje, ker so zdravniki storili svoje v polni meri. Ministrstvo prosvete je bolniku dodelilo daljši bolezenski dopust (P. br. 41556 od 22. okt. 1932.). Za časa bolezní upravnika je vodil pisarniške posle restavrator M. Gaspari.

Arhiv slovenskih narodnih pesmi in napevov. Od g. ravnatelja konservatorija je muzejska uprava prejela 2. III. 1931. dvesto narodnih pesmi (200) iz Goriškega, katere je po zapisih I. Kokošarja večglasno postavil g. Roman Pahor. Uvrščene so v muzejsko zbirko narodnih pesmi.

Po razpisu Min. prosvete, P. br. 30757 z dne 2. dec. 1929, P. br. 866 od 24. jan. 1930 ne spadajo državni muzeji v administrativno kompetenco bana, ampak neposredno pod Ministrstvo prosvete.

Z ukazom Nj. Vel. Kralja br. 48004 od dne 6. sept. 1930 je bil ravnatelj E. muzeja dr. Županič odlikovan

z redom Jugoslovske krone III. stopnje.

Ob priliki potovanja ravnatelja kot izaslanika ministra pri zrelostnih izpiti v Bitolju in Prilepu je isti vršil antropološka proučevanja v jugozapadnem delu Vardarske banovine (julij 1931).

Z odlokom Min. Prosvete P. br. 25024 od 9. jun. 1931 je bil dr. S. Vurniku dovoljen uradni pot v Rateče in Podkoren (2 dni) radi studij pohašstva in narodnih noš in 3 dni v Belo Krajino radi zapisovanja narodnih melodij ter ob enem restavratorju, M. Gaspariju radi fotografiranja in risanja etnografskih predmetov.

Z odlokom banske uprave (Prosvetni oddelek št. 8959/31, je bilo dr. Vurniku Stanku odobreno potovanje v Avstrijo, Švico in Francijo za čas od 20. jun. do 8. jul. 1931.

Iz sklada za zbiranje narodnih pesmi je bilo izdano g. Fr. Maroltu za nabiranje narodnih napevov po Beli Krajini 500 Din (maj 1931) in dr. S. Vurniku za proučevanje gorenjskih napevov 1056 Din. G. R. Pahorju iz Renč se je izplačalo za prepis Kokčarjeve zbirke slov. narodnih pesmi 793 Din.

Z ukazom Nj. Vel. kralja P. br. 50665 od 25. okt. 1931 je pomaknjen tedanji upravnik E. muzeja, dr. N. Županič v III. položajno grupo I. stopnje in z ukazom Nj. Vel. kralja P. br. 52762 od 28. okt. 1931 je isti stavljen v stanje pokoja s pravom na pokojnino činovnika III/1.

Ravnatelj muzeja, dr. N. Županič, se je udeležil mednarodnega kongresa za proučevanje ljudstev (Congresso Internazionale per gli studi sulla popolazione) v Rimu, ki ga je pripravil rimski sociolog prof. Corrado Gini. Predaval je dne 9. sept. 1931 v slavnostni dvorani Rimske univerze o temi: K fiziološki metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovane

(Etude dela métamorphose physioethnique des nations spécialement des Yougoslaves). Udeležil se je sprejema na Kapitoliju in je bil za 10. sept. izbran za predsednika antropološke sekcije kongresa.

Na XV. Mednarodnem Kongresu Antropologije in prazgodovinske arheologije v Parizu (20.—27. sept. 1931) je direktor dr. Županič zastopal kraljevino Jugoslavijo, kot stalni delegat Internacionalnega Antropološkega Instituta v Parizu. Kongres je otvoril 20. sept. ob 15. uri sam predsednik Francoske Republike Paul Doumer, v sprejemni dvorani *Svetovne kolonialne razstave*. Potem je g. Louis Marin, bivši minister ter predsednik Mednarodnega Antropološkega Instituta izrekel svoj lepo zasnovan govor in pozval delegate, ki so sedeli okrog predsedniške mize, k pozdravni besedi. Ti so bili klicani po začetni črki imen države, po redu francoske azbuke in tako je seveda prišel delegat Jugoslavije (Yougoslavie) poslednji na vrsto. Dne 23. sept. je dr. Županič predaval o predmetu »Les Tscherkesses du Kosovo polje en Yougoslavie« ter »Les caractères anthropologiques des Tscherkesses du Kosovo polje en Yougoslavie«. Za naslednji dan, 24. sept. je bil izbran za predsednika I. sekcije, morfološko-antropološke (Anthropologie morphologique et fonctionnelle, Etude des races groupes sanguins). Delegat Kraljevine Jugoslavije se je udeležil več slavnostij in sprejemov, ki so bili prirejeni v čast kongresistom, ali pa specialno odposlancem držav.

Ob priliki 30-letnice javnega delovanja dr. N. Županiča je občina Adlešiči izbrala svojega ožjega rojaka za častnega občana in mu izročila* dne 26. jul. 1931 umetniško izdelano diploma, ki jo je izdelal slikar M. Gaspari.

* Prim. »Jugoslovan«, letnik II., štev. 171, str. 3, Ljubljana 1931.

Takrat je namreč minilo trideset let, odkar je začela na Dunaju izhajati politično-kulturna revija »Jug«, katere izdajatelj je bil Frančišek Derganc, urednik pa N. Županić. Ta je začel z »Jugom« širiti svojo jugoslovensko zamisel, ki je potegnila za seboj najprej

N. Županić, 1901 Urednik »Juga« kot član ferijalnega akademskega društva »Sava«.

omladino Srbov, Hrvatov, Slovencev in deloma tudi Bolgarov, potem pa polagoma prepojila tudi duhove ljudstva. (Začetek akcije obnovljenega Jugoslovstva.)

Italijansko znanstveno društvo »Comitato Italiano per la studio dei problemi della popolazione« v Rimu je leta 1932. izbralo dr. N. Županića za svojega dopisnega člana.

Ob priliki obiska Ljubljane po bolgarskih industrijih in trgovcih, sta bila tudi Etnografski in Narodni muzej počaščena z njihovim posetom. Dne 7. sept. 1933 jih je pri glavnem vhodu pozdravil upravnik E. muzeja in izrazil radost, da se nahajajo v naši sredi Bolgari, naši najbolj istočni jugoslovenski bratje. Četudi nas danes delijo politične meje, po prirodi narodnega govora in po krvi smo eno. To pa je najbolj pristna in najbolj zanesljiva osnova za izdajanje državnih stavb. Naj bi se zato v Ljubljani počutili kakor doma.

Pri proslavi 40letnice Muzejskega društva v Ptuj dne 19. in 20. okt. 1933 je zastopal ljubljanski Etnografski muzej njegov upravnik.

Ob petdesetletnici muzejskega restavratorja, Maksima Gasparija se je slovenska javnost s priznanjem spomnila jubilarjevega delovanja na polju umetnosti. (Prim. »Slovenec« in »Jutro« od 28. jan. 1933.) *

J. Mal, Ljubljana in leto 1848. (Posebni odtis: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. XIV, str. 109 do 135. Ljubljana, 1933.)

Même avant que, à Vienne, sous l'influence de la révolution de février, à Paris, éclatassent les émeutes de mars, à Ljubljana, on discutait vivement de ce que l'Autriche, également, devra changer de système de gouvernement. Il est intéressant que les intellectuels espéraient et attendaient des réformes progressives, mais que, en apprenant les événements sanglants survenus à Vienne, ils étaient d'avis que le gouvernement avait laissé échapper le moment propice à un développement tranquille.

L'auteur, qui utilise, dans son étude, en premier lieu des matériaux encore inexploités des archives de la police et les documents de la présidence du gouvernement illyrien à

Ljubljana, décrit es manifestations du 16 mars ainsi que la création et l'importance de la Garde nationale et de la Société slovène; cette dernière, quoique fondée pour propager le développement de la langue slovène, dut, forcée par les circonstances, pendant les premiers mois révolutionnaires, s'occuper aussi du développement politique. Les fonctionnaires non slovènes regardaient d'un mauvais oeil les efforts de la Société slovène concernant la Slovénie unie et l'introduction de la langue slovène dans les écoles et dans les bureaux, parce qu'ils appréhendaient que ceux, qui ne parlaient pas cette langue, n'auraient plus de place dans la nouvelle Slovénie.

Les soupçons qu'éveillaient les patriotes slovènes s'apaisaient un peu pendant les premières semaines après la revolte d'octobre de Vienne. La Société slovène condamna les projets panallemands, et se prononça de nouveau contre les tendances de Francfort et pour une réorganisation fédérative de l'Autriche; avec cela, elle aidait fortement à la pacification du pays. Pendant la période absolutiste qui suivit on oubliait tout cela; on reprocha à la Société slovène d'avoir travaillé pour le panslavisme, et beaucoup de membres de la Société furent surveillés par la police; l'auteur cite des caractéristiques très intéressantes, données par la police, de plusieurs chefs de la renaissance slovène.

IV. MEDNARODNI LUTKARSKI KONGRES V LJUBLJANI

Kongresisti pred magistratno palačo.

V dneh 4. in 5. julija t. l. se je vršil v Ljubljani pod protektoratom bana dr. D. Marušiča IV. kongres Mednarodne lutkarske zveze (Union internationale des marionnettes), katerega se je udeležilo po svojih delegatih in po polnih močeh 13 držav, izmed kate-

rih je bila zlasti Mala antanta močno zastopana.

Otvoritev kongresa je bila dne 4. VII. ob 10. uri v prostorih lutkarske razstave v paviljonu M na veisiejmu. Protektorja, bana dr. Marušiča, je zastopal podban dr. O. Pirkmajer. K slavnostni otvoritvi so prišli tudi številni predstavniki kulturnih društev in lutkovnih odrov ter številna publika z damami v narodnih nošah. Prisotni so bili seveda tudi vsi delegati tujih držav. Pri otvoritvi so zaporedoma spregovorili: predsednik Jugoslovanskega lutkarskega saveza dr. V. Burian, podban dr. O. Pirkmajer, ki je v svojem pozdravu obenem podčrtal velik vzgojni pomen lutkarstva, njegov in predsednikov govor je prevedel v francoščino pesnik A. Ocvirk, nato je govoril prezident Unime dr. J. Vesely, ki je med drugim izrekel zanimivo devizo: »Z lutkami k pobratimstvu narodov!« V podobnem smislu je govoril v rumunščini, češčini in francoščini rumunski delegat rektor dr. V. Sesan, za francoske lutkarje je pozdravil kongres g. P. Jeanne, v imenu nemških lutkarjev je iskreno pacifistično spregovoril Dunajčan g. H. Ruprecht, pozdrave iz Amerike je v angleščini izrekla miss D. Zaconick, došle čestitke iz drugih držav pa je prebral generalni tajnik Unime g. V. Sojka. Temu slavnostnemu aktu je sledil ogled lutkarske razstave, ki je bila sicer neoficijelno otvorjena že za časa sokolskega zleta in ki je vzbudila vsestransko zanimanje ne samo tujih delegatov, temveč tudi navzočih gostov. Velike pozornosti je bil deležen zemljevid, s katerega je razvidno sedanje stanje lutkovnih gledališč v Jugoslaviji. Prav tako so vzbujale zanimanje gostov in delegatov domače lutke mojstra Klemenčiča.

Lepo obiskano je bilo tudi zanimivo in poučno zgodovinsko predava-

nje s 120 skioptičnimi slikami prof. dr. J. Veselega »O lutkarstvu nekdanj in sedaj«, ki se je vršilo istega dne v dvorani Kazine.

Popoldne so si gostje ogledali Narodno galerijo in muzej, z nebotičnika

dobro poznajo slovensko tradicionalno psiho.

Razen rumunske koncertne pevke Vere More in češkoslovaških lutkarjev dr. Malika in V. Sojke sta se posebno odlikovala in žela vsestransko

Kongresisti lutkarji pred magistratom v Ljubljani.

pa so imeli lep razgled po Ljubljani in okolici.

Krona tega dneva pa je bil zabavni lutkarski večer v dvorani Kazine. Večer, ki se ga je udeležil tudi podban dr. Pirkmajer, je bil obilno obiskan. Izmed domačinov so se tu prvič predstavili svetovnemu forumu lutkarji Sokola I. in Ljubljanskega Sokola, izmed katerih so zadnji predočili tujim gostom porajajočo se slovensko komično figuro, namreč Jurčka, ki sicer še nima tipično slovenskega značaja, toda si ga lahko v teku časa pridobi, posebno če mu bodo začrtali duševno strukturo avtorji, ki

priznanje prof. J. Skupa iz Plznja s svojo dvojico Špejblom in Hurvinkom ter Američanka D. Zaconick s svojo damo iz gumija. Tudi P. Jeanne je s svojimi ročnimi lutkami vzbudil opravičeno zanimanje. Poučen in zelo zanimiv primer recitacije je nudil dr. Malik.

Ta večer je nazorno pokazal, da je lutkovna umetnost zmožna velikih umetniških ustvarjanj in da je zelo učinkovito sredstvo za miselno in umetniško vzgojo tudi pri odraslih, ne samo pri mladini.

Dne 5. VII. pa se je vršilo v magistratni zbornici slavnostno zborova-

nje funkcionarjev Unime. Tu je bil soglasno odobren predlog JLS, da postane poleg francoščine in nemščine tudi češčina oficijelni jezik Unime, s čimer se je slovanska pozicija v Unimi znatno okrepila. Pri volitvah je bil na pritisk francoskega delegata izvoljen za prezidenta Unime Čeh prof. Josef Skupa iz Plznja, za generalnega tajnika pa dr. Malik iz Prage. Odstopajoči prezident dr. Vesely je bil z velikim odobravanjem imenovan za častnega prezidenta Unime, dočim je bil odstopajoči generalni tajnik V. Sojka po sklepu izrednega občnega zbora JLS iz dne 2. VII. imenovan za II. častnega predsednika JLS. Razen tega sta oba dobila častna darila Švicarjev, Francozov in Nemcev. Na željo Nemcev je ostalo vprašanje mesta prihodnjega kongresa še odprto. S kongresa so bile odposlane brzojavke Nj. Veličanstvu kralju Aleksandru I., prezidentu ČSR Masaryku ter ministru prosvete v Beogradu. Pozdravna pisma in čestitke za kongres so poslale skoro vse včlanjene edinice in poedini člani Unime.

Kongres Unime v Ljubljani je prinesel JLS veliko moralno podporo in vzpodbudo za nadaljnji razvoj. Za Jugoslavijo in zlasti za Ljubljano ima velik pomen z mednarodnega in tujskoprometnega stališča. V pismih iz tujih držav je ob tej priliki izgubilo ime Laibach in se je vseskozi uveljavilo ponosno in lepo ime Ljubljana.

Dr. V. Burian.

Viktor Geramb, Steierisches Trachtenbuch, 2. Lieferung: Die norisch-pannonische Tracht. Seite 119—214. Graz 1933.

Če je Geramb obdelavi samo noriško-panonske nošnje (torej brez predzgodovinske) posvetil skoraj po 100 strani, to najboljše dokazuje, na kako trdnem temelju Geramb zida

zgradbo svojega dela »Steierisches Trachtenbuch«. Arheologija je hvaležna za to, ker najdemo v 2. poglavju knjige o štajerskih oblekah prvič sumarično obdelavo nošenj naših pokrajin izza rimskega gospodarenja. Knjiga je posebno mikavna tudi zato, ker jo je napisal narodopisec in ne kak polnokrven arheolog in je bila snov enkrat z drugim, kar se tiče znanstva o nošah, z ostrejšim očesom pregledana. Z občudovanja vredno pridnostjo je g. Geramb znosil na kup material, kar pač ni lahka stvar za nestrokovnjaka. Seveda se lahko pripomni — to tudi izrecno poudarja — da ta snov obilno teče. V prvem oddelku obdeluje avtor pranošo Norika in Panonije in govori o poedinih delih domače narodne nošnje, kot n. pr. brezrokavne ogrtače, dežne plašče in one s kapucami itd. Jasno se vidi, kako še danes rabljeni del obleke, kot dežni kolarin (pelerina) segajo nazaj v sivo prazgodovino. Drugi del je posebno zanimiv. Obsega vprašanje, če smemo že v rimski dobi za naše kraje kake posebnosti predpostaviti, to se pravi kake lokalno omejene narodne noše, kakor danes. Avtor pride tu v nasprotje s splošnim mnenjem, ki prav za prav spozna šele v XVI. stoletju narodne noše, trdeč da nahajamo v naših krajih že v rimski dobi posamezne plemenske noše. Posebno značilne kakor v vseh časih so oblike klobukov, tako ona modius-čepica, ki se nahaja v prvi vrsti v okolici Virunum-a, potem noriška avba, panonski kožni klobuk itd. Razločno se vidi na priloženem zemljevidu, da so se te narodne noše razširile dolž prometnih potov preko svojstvenih mej, toraj enako kakor moderne narodne noše. Izvesno vprašanje se tu postavi: da-li nimamo morda v enem ali drugem slučaju, mesto lokalnega *drugo zraven drugega* v enem ali drugem slučaju časovno *drugo*

na drugem? Na to se je po mojem mišljenju Geramb premalo oziral. Obdelani spomeniki spadajo tudi v časovni okvir od najmanj 300 let. V poslednjem oddelku govori potem Geramb o malobrojnih literarnih poročilih o antični narodni noši po naših krajih, ki so vzeta največ iz znanega maksimalnega tarifa carja Dioklecijana. Na duhovit način skuša neko tu omenjeno oblačilo »banata Norike diple etoi Katabion« spoznati kot petovijsko (Katabion = Patabion), odkoder je dobilo svoje ime še neko drugo volneno gornje oblačilo »phiblatorion Petoubionikon«. Naj se popravi neka napaka v delu, ki je inače odlično! Geramb je vpodobil na str. 139 neko arhaično bronasto statueto, ki očevidno predstavlja boginjo Ateno. Raz pleč ji visi *aegis*, ki ji res manjkajo kače, ali je ogrinjalo razločno naznačeno kot koža. Geramb hoče v tem ogrtaču spoznati domačo »paenu-lo«, dežni kolarin. To pa nima med seboj nikake zveze. Pripomba na str. 123 ne pristojata natančno pripadnosti posameznih mestnih ozemelj k Noriku ali k Panoniji. Mesto Poetovio je navadno spadalo k Panoniji. Isto se nahaja na str. 145 v pripombi napačen citat. To malo pripomb pa naj nikakor ne zmanjša vrednost knjige. Nasprotno, iskreno se veselimo, da smo enkrat le dobili znanstveno delo o nošah rimske dobe v naših krajih. Bogati material ga je že dolgo želel.

Balduin Saria.

Fr. Dugan, Studija Stanka Vurnika o glasbeni folklori na Belokranjskem. (»Sveta Cecilija«, god XXV, sv. 3, str. 89—92). Zagreb 1931.

Na zanimivo in duhovito studijo pokojnega S. Vurnika o belokranjski glasbeni folklori odgovarja hrvaški muzikolog Fr. Dugan isto tako duhovito in globoko promišljeno. Najbolje

je, če dobesedno prinesemo nekatera mesta kritike: »Čini se, da nije kod folkloristike zgodno postavljati političke međe dviju pokrajina, pak onda i pojave folklore uvrštavati u »import« i »eksport« preko te političke međe. Belokranjci su na granici Hrvatske i Kranjske, pak je posve prirodno, da će pojavi života Belokranjaca pokazivati mnoge crte, koje su zajedničke Hrvatima; kao što će s druge strane pojavi života onih Hrvata, koji su na granici Štajerske pokazivati neke crte života, koje su zajedničke Slovencima. Na nekim mjestima (na pr. u Belokranjskoj) ističe se većma utjecaj Hrvatske na slovenskom tlu nego obratno, a drugdje opet više utjecaj Slovenije na hrvatskom tlu (na pr. u Hr. Zagorju) nego utjecaj Hrvata na Slovence. No teško bi bilo reći, da su ti pojavi »importirani« iz Hrvatske među Belokranjce, ili od Štajeraca među Zagorce. Bit će te pojave po svoj prilici *autohtone*, ali političke granice i uvjeti života i tla su te pojave modificirali, a da ih nisu mogli izbrisati.«

»Pisac nadalje pita, odkuda onakovo dvoglasje u tercama, gdje je poznato, da se je najstarije dvoglasje kod »visoke« muzike zapada pojavilo u kvintama odnosno kvartama (kvartsekstakordi) pod konac prvog tisućljeća — (Dr. Vurnik to krivo nazivlje »falso bordone«). Osim toga spominje tvrdnju dra Širole o pjevanju paralelnim kvintama i kvartama na našem Istoku, te o diafoniji u paralelnim tercama. Dr. Vurnik kaže, da je nešto sličnoga kod nas (Belokranjci), gdje se ne radi o starim konzonancama (kvinti i kvarti) nego o moderniziranoj konzonantnosti (terce), koju nalazimo u tim diafonijama. Čini se, da u svemu tomu ima dosta nejasnoće i pomutnje.«

Stvar u istini stoji ovako: Poznato je, da je pod kraj prvog tisućljeća

Hucbald u svojoj »Musica enchiridialis« pisao kako bi trebalo dvoglasje načiniti na taj način, da se svakoj noti zadane melodije (koralne) doda gornja kvinta ili dublja oktava te kvinte t. j. kvarta ispod zadane melodije ili pak i gornja kvinta i donja kvarta (kvartsektakordi, o kojima govori dr. Vurnik). Takovo višeglasje zvalo se »Organum« a nipošto »falso bordone«. Uvajanjem protupomaka u savezu sa paralelnim kvintama nastao je »discantus« i »kontrapunkt« poznat pod imenom pariške »ars antiqua«. Istom, kad je koncem 13. stolecu pučka muzika dobila utjecaj na umjetnu, razvio se »faux bourdon« t. j. gibanje u sektakordima (dodavanje gornje terce i sekste basovoj dionici). To znači da je pučka muzika poznavala gibanje u paralelnim tercama i paralelnim sektama. Takav »organum« u paralelnim tercama (i sektama) zvao se »gymel« (cantus gemellus). Kaže da je takav organum došao iz Škotske (uopće sa sjevera, dakle od Germana, nije isključeno, da je bio poznat i Slavenima, jer i danas veći dio slavenskih naroda pjeva višeglasno i to baš u tercama, dok drugi narodi pjevaju većinom unisono). Ako tako stvar promatramo, možemo zaključiti, da se kod dvoglasja u tercama kod Belokranjaca ne radi »o moderniziranoj konzonantnosti (terce), kako kaže dr. Vurnik, nego je to oblik dvoglasja (gymel), koji je kod Slovena (kod Hrvata u tercama, kod Slovenaca u tercama i sektama) bio poznat i upotrebljavan u davnoj, davnoj prošlosti (a ne istom u početku XVIII. stoljeća), te je po svoj prilici imao utjecaja i na postanak umjetnosti poznate pod imenom »ars nova« (»faux bourdon«) i na prvu renesansu u Firenci na izmjeni 13. i 14. stoljeća.«

Raziskovalcem narodne umetnosti Belokranjcev treba je poklicati v spo-

min dejstva iz zgodovinske etnologije, iz zgodovine migracij iz balkanskega jugoistoka v ozemlja preko Kupe in Sotle. V drugi polovici XV. stoletja in skozi celo XVI. stoletje je bilo belokranjsko ozemlje strahovito opustošeno po nepretrganih vpadih poturčenih (pomuslimanjenih) Bosancev. Predeli ob Kolpi, zlasti podzemeljsko polje ostali so skoraj brez prebivalcev. Zato so graščaki pozvali hrvatske begunce in jih tu naselili. Belokranjski »Poljci« so etnološka zmes Hrvatov iz Like ter iz ozemlja med Kvarnerskim zalivom in gornjo Kolpo. Na južnem pobočju Gorjancev so se pa naselili pravoslavni Srbi iz Bosne in Hercegovine. Stari prebivalci Belokrajne, ki jih danes imenujejo »Šokce«, ostali so na tleh Semiške župnije. Če se vse to uvažuje, si bo etnolog lahko razjasnil marsikateri pojav iz narodnega življenja in narodne umetnosti v Beli Krajini. — Kulturno-politično prepričanje ljudstva naj torej ne moti znanstveno presojanje etnografskih pojavov, ki imajo svoje posebne meje.

Pozdravni govor delegata Kraljevine Jugoslavije, N. Županića, na XV. Mednarodnem Kongresu Antropologije in predzgodovinske arheologije v Parizu, dne 20. sept. 1931:

*Monsieur le Président de la
République,
Monsieur le Ministre,
Monsieur le Maréchal,
Mesdames, Messieurs,*

Comme délégué du Royaume de Yougoslavie, j'ai l'honneur de saluer les anthropologistes de toutes les nations ici représentées et de souhaiter beaucoup de succès à leur travail.

Cette session extraordinaire a été convoquée à l'occasion de l'Exposition Coloniale Internationale et nous pourrions voir à Paris, ce noble lieu de

réunion du monde civilisé les différentes nations indigènes de l'Asie, de l'Afrique et de l'Océanie. Ainsi, les anthropologistes et les ethnographes pourront travailler pour leur science sans être obligés de voyager dans des continents lointains.

Je vien d'un pays où l'intérêt pour l'anthropologie morphologique et fonctionnelle des peuples n'est pas si intense qu'en Europe Occidentale et Centrale; mais on peut constater un certain progrès également en Yougoslavie. D'autre côté, nous voyons avec plaisir que les anthropologistes européens et américains montrent toujours plus d'intérêt pour l'origine et les qualités physiques des nations anciennes et nouvelles de la péninsule balkanique, dont la partie méridionale représente le berceau de la civilisation européenne.

Je constate avec plaisir le grand succès du Comité préparatoire de Paris, puisqu'un nombre si élevé d'hommes distingués dans les sciences, auxquels ce Congrès donne une belle occasion de se connaître et d'échanger des idées favorisant le développement de l'anthropologie et de l'archéologie préhistorique, ont répondu à son appel.

De ce succès, je félicite le Comité préparatoire, en premier lieu son président, M. Louis Marin, auquel j'exprime, au nom du Royaume de la Yougoslavie, les sentiments les plus cordiaux.

Živela Francija! — Vive la France!

Dr. Stanku Vurniku. Nagrobni govor direktorja Etnografskega muzeja dr. N. Županića, na pokopališču pri Sv. Križu, dne 24. marca 1932.

»Spremili smo mladega moža na njegovi zadnji zemeljski poti do roba tihe jame, ki ga bo držala v svojem

hladnem naročju, dokler ga ne pokliče angelska tromba k poslednji sodbi.«

»Pol pofi prirodnega človeškega življenja ni prehodil potnik, ki leži tu pred nami v rakvi sklenjenih rok, kot vosek bledih. S težkim srcem je včeraj naš kulturni zgodovinar zabeležil v anale smrti dr. Stanka Vurnika, ki si je tako lepo začrtal program znanstvene dela za bodočnost, pa ga je objel mrak groba v cvetu let, v najlepši moški dobi.«

»Čebelica si bil, dragi pokojnik, na čelnicah, na panjih naših, neumorno delujoča na poljanah našega narodopisja, tenko poslušajoča melodije naših narodnih pesmi, boreča se z ostrim želom peresa v sferah znanosti, leteča in brneča po višavah slovenske umetnosti in literature.«

»Izgleda da so te vile zavidale za lepe uspehe in Te obtožile pri rojenicah, ki so Ti odmerile prekratko nit življenja in jo prezgodaj prerezale.«

»V Tvoji delavni sobi Ljubljanskega Etnografskega muzeja bo žalovalo po Tebi pero, ki je tako hitro in spretno švigalo po gladini papirja, ko si opisoval življenje Slovencev, njihovo narodno umetnost, zlasti arhitekturo hiš in pesmi melodijo. Pero si bo še često zaželelo Stanka Vurnika, ali Stanka nikjer več ne bo.«

»Bog Ti daj duši lahko!«

Dr. Viktor Novak, Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva (1390—1930). Beograd 1930. Str. LXVII + 931. Naslovna strana Pjera Križanića. Izdanje autorovo. Štampa Državne štamparije.

Pod gornjim naslovom izišla je krajem 1930 godine opširna knjiga, koju je napisao i izdao profesor beogradskog univerziteta g. dr. Viktor Novak. Svako, ko se bavi jugoslovenskom istorijom, a naročito istorijom jugoslovenske misli i narodnog jedin-

stva, obradovao se ove knjige, misleći, da će u njoj naći sva dokumenta, koja govore za jugoslovensko narodno jedinstvo, od najsitnijeg do najkrupnijeg značaja. No, kritičan istoričar i poznavaoac jugoslovenske istorije, listajući po ovoj knjizi razočarao se, jer u njoj nije našao mnogo važnih dokumenata o jugoslovenskom jedinstvu, koji potiču od ljudi, koji nisu istorije samo studirali i pisali, već i *pravili*. Uvaženi gospodin autor doduše kaže u svojoj »Napomeni« na str. LXVII, da »zbog obimnosti prikupljenog materijala morao je, na najveću žalost, da izostane iz ove »Antologije« još poveći niz misli pojedinih ličnosti, pa i onih istaknutijih«. Ipak sam mišljenja, da je gospodin profesor bez štete za stvar mogao da izostavi — kad već nije hteo, da bude knjiga za dva, tri tabaka opširnija — »misli«, koje su nastale u vrlo čudnovatim prilikama i koje su izneli ljudi od vrlo malenog ili čak nikakvog značaja za ostvarenje jugoslovenske misli, a na njih mesto da stavi dokumenta rada onih, koji su godinama i godinama radili perom, živom rečju i praktičnim radom na ostvarenju jugoslovenskih ideala. Nekoliko tih dokumenata izneću malo niže.

Knjigu je autor posvetio »Pretečama — Vesnicima i Stvaraocima Jugoslavije«, a Nj. Veličanstvo Kralj Aleksandar napisao je za knjigu ove kraljevske reči:

»Proroci i preteče Jugoslavije, njeni mučenici i junaci jesu večita slava i živa moralna snaga velike jugoslovenske misli; kroz njih je nacionalna ideja slobode, ljubavi i jedinstva postala stvarnost, a ugledanjem na njih, ona će biti slavna budućnost.«

Tome sledi pod natpisom »Jugoslovenska Misao« pedeset šest stranica predgovora, a nato »Antologija«, u kojoj je g. dr. V. Novak na 897 stra-

nica skupio 520 misli i dokumenata o jugoslovenskom jedinstvu, počevši sa kraljevskim naslovom bosanskog kralja Stefana Tvrtka od godine 1390 i zaključivši sa govorom kralja Aleksandra, održanom u starome dvoru 12 januara 1930, kao otpozdrav delegaciji Dunavske, Dravske i Drinske banovine. Sva ova građa razdeljena je na sedam poglavlja: I Od početka do Ilirizma, II Ilirski preporod, III Od vladike Štrosmajera do početka vladanja kralja Petra Karadorđevića i pojava hrvatskosrpske koalicije, IV Od hrvatskosrpske koalicije do balkanskog rata, V Od balkanskog do svetskog rata, VI svetski rat i VII Posle Ujedinjenja. Na kraju knjige je spisak imena ličnosti, spomenutih u »Antologiji«.

U predgovoru »Jugoslovenska Misao« g. dr. V. Novak prikazuje u veoma kratkim potezima razvoj jugoslovenske misli. Samo u kratko spominje po neke događaje, koji govore u prilog jugoslovenskog narodnog jedinstva, a da nije kod toga kritički obradio bar glavne faze u razvoju jugoslovenske misli. U jednoj opširnoj antologiji, kao što je Novakova, trebalo bi da bude uvodna reč, koja bi prikazala prilike u kojima su pojedine misli i dokumenta nastala, kao i posledice, koje su iz njih proizašle. Jedino ovakav uvod u antologiju dao bi knjizi naučni pečat. Kako gospodin profesor toga nije uradio, njegov sastavak »Jugoslovenska Misao« može dobro da služi govornicima na prvodecembarskim proslavama, jer može — kako je sastavak za govornika odlično napisan — da upali srca slušalaca, nikako pak ne može da posluži naučniku u njegovom radu. U tome je najveći nedostak Novakovog dela, da ne govorim o drugim nedostacima sastavka, kao n. pr. da u njemu uopšte ne spominje Trubarovu dobu, ma da priznaje njegovu značajnost za jugoslo-

venstvo time, što ima na str. 8 iz F. Bučarove Povijesti hrvatske protestantske književnosti sledeće:

»Srbi sveštenici Matija Popović i Ivan Maleševac koji su bili pozvani u Urach svedoče u nazočnosti Slovenca Primoža Trubara 1562, da su pismena i prevod u hrvatskim knjigama, štampanim glagoljicom, Novom Zavetu i Katekizmom, kao i u drugim knjigama, dobri i razgovetni.

Na računu, kog su Popović i Maleševac potpisali barunu Ungnadu čirilicom, nalaze se i pečati obojice sveštenika. Pečat Matije Popovića, kako se vidi na sačuvanoj listini, ima i grb docnije Ilirije: zvezdu sa polumesecom, nad ćirilskim slovima sveštenikovog imena.«

Jedna činjenica, koja vredi, da se jugoslovenski istoričar s njom malo više pozabavi!

Kako sam već gore spomenuo, gospodin profesor je izostavio mnoga dokumenta, koja bi svakako morala doći u ovu Antologiju.

Jedan ovaki dokumenat je diploma, koju je primio god. 1851 Janez Blajvajz od Društva Srbske Slovesnosti u Beogradu. Diploma¹ je pisana ruskom ćirilicom i glasi:

»U vreme srećne vlade njegove svetlosti, gospodara i knjaza srbskog Aleksandra Karadorđevića, postoeće pod pokroviteljstvom njegovim, Društvo Srbske Slovesnosti u glavnom zasjedanju, držanom 3. januara 1851 godine, izabralo e visokoučenog gospodina Jovana Blajvajza, Dra. Medicine i učrednika ekonomičnog lista »Novice«, iz uvaženija njegove revnosti i truda, upotrebljen na umnij i materijalnij razvitak kranskog kao građane naroda jugoslovenskog, za svog Korrespondentnog člana, i

dae mu ovu diplomu. — U Beogradu, 24. januara 1851 god. — Aleksa Simić.«

Konstantina Nenadovića knjiga o Karadorđu² iz godine 1884 sadrži jednu veoma zanimljivu sliku, koja predstavlja Đorđa Petrovića — Karadorđa. Iznad njegove glave su u oblacima dva anđela, od kojih jedan nosi u desnoj ruci srpsku krunu, u levoj lavorov venac. Iznad anđela veća je srpska kraljevska kruna, iz koje vire dva traka. Na tracima su grbovi jugoslovenskih i drugih balkanskih zemalja, koji čine venac oko Karadorđeve slike. S leve strane su grbovi s sledećim natpisima u ćirilici? *Srbska, Japodska, Rvaška, Dalmašci, Dardans., Rama, Hercegov., Dakska, Ilirska, Racska, Bosna, Ragusa* — s leve: *Bugarska, Miska, Slav. save, Slav. dun., Srem, Trivala, Makedon., Tessalsk., Grčka, Epirska, Alban-ska, Cars. Srb. Venac se zaključuje Karadorđevim pečatom i stihovima:*

»Ti koja mesec mišicom obaraš
I sunce vjeri, otačestvu stvaraš
Primi nam vjenac, o junačka Glavo!
Slobode snago, Srbska roda slavo!«

*

Iz jugoslovenskog pokreta univerzitetske omladine u početku ovoga veka je gospodin profesor vrlo malo objavio. »Juga«, prvog omladinskog lista, pisanom u strogom jugoslovenskom duhu, ne poznaje.

»Godine 1901 počeo je izlaziti u Beču na slovenačkom jeziku časopis »Jug«. To je bilo prvo izrazito glasilo o slovenskom Jugu, prvi vesnik novoga Ilirizma ili moderno rečeno Jugoslovenstva. Čovek koji se tada iz velikog, carskog Beča javio kao pobor-

¹ Život i dela Velikog Đorđa Petrovića Karadorđa Vrhovnog Vožda, oslobodioca i Vladara Srbije i život njegovi Vojvoda i junaka. Kao gradivo za Srpsku Istoriju od godine 1804 do 1813 i na dalje. Sabrao, napisao i izdao Konstantin N. Nenadović. U Beču 1884. (2 knjige. Ćir.)

² Bleiweisov Zbornik. Ljubljana 1909. Str. XII.

nik Jugoslovenstva i upravio rukom na Balkan, bio je Slovenac po rodu, Niko Županić, tadašnji đak na Univerzitetu u Beču. Na koricama je zapisan kao glavni i odgovorni urednik, a kad pročitamo sedam svezaka ovoga valjano uređenog časopisa, vidimo da je bio pored druga i zemljaka F. Deržanica, i njegov glavni saradnik. Ono što je davalo osobitog polata i smelosti mislima ovoga mladoga Slovenca bila je činjenica koja je njemu silno imponovala i na koju se on ne jedanput poziva: *Jugosloveni žive od Triglava do Olimpa, od Carigrada do Trsta. Na tome prostranstvu, među milijonima Jugoslovena, Srbi i Hrvati (Srbohrvati) jesu žiža njegovih misli i pogleda. Kad bi se zavezao jezik neprijateljima bratske sloge, predviđa on, kako bi »okrog enega kulturnega ognjišća delalo devet milijonov Srbohrvatov«.* O jeziku misli, da »svaki Jugosloven mora da zna srbohrvatski«. O veri, najopasnijem kamenu spoticanja, trudi se da populariše svoje prosto gledište: *brat je mio koje vere bio, svakome je njegova vera »lepa«, a najzad o veri neka raspripravljaju bogoslovi u svojim časopisima, u političke listove vera ne spada. Svoju najveću pažnju poklonio je srpskim zemljama, iz srpske istorijske prošlosti crpi pouke za budućnost svega Jugoslovenstva.«³*

»Jug« je donošao članke, u kojima je jugoslovenska misao prikazana na način, zbog kojeg bi mnogi zaslužili, da su primljeni u celini u Antologiju. Mnogo je »Jug« sa svojim člancima uticao na ondašnje jugoslovenske studente u Beču, da su prestali da se međusobno mrze i da je moglo doći do toga, da je ujedinjena jugoslovenska

omladina god. 1903 klicala kralju Petru »Živeo jugoslovenski kralju!« Njegova je i zasluga, da su nekom prilikom god. 1901 jugoslovenski studenti (Srbi, Hrvati, Slovenci i Bugari) izdali proglas na sve Bugare, Srbe, Hrvate i Slovence, neka si bratski pruže ruke, da zajedno rade na ostvarenju velike misli jugoslovenskog bratstva i jedinstva. Proglas su potpisali Boris Boškov (Bugarin), Lazar Dimitrijević (Srbin), I. Mimica (Hrvat) i Niko Županić (Slovenac). Poslat je bio svim većim novinama na slovenskom jugu, u Sloveniji ga je donela tršćanska »Edinost«.

Ni iz knjige »Mazedonien und das türkische Problem« (Beč 1903), u kojoj je Županić sa jugoslovenskog gledišta osvetlio makedonsko i bugarsko pitanje, nema u Antologiji nijednog citata, ni onog, mnogo puta citiranog:

»Ein freies selbstständiges Südslaventum ist die erste Bedingung für das europäische Gleichgewicht und für den Weltfrieden.«

Knjiga je pobudila ogromno zanimanje i o njoj su referisale sve veće novine. Opširno se s njom bavila »Danzers Armeezeitung«, gde je naročito zatrovano podvučeno, da autor ni jednom rečju ne spominje Austro-Ugarske monarhije, već protiv nje između redova prosto sikče mržnju. Isti austrijski vojnički list odgovorio je na misli, iznešenim u toj knjizi i člankom »Hajd na Kosovsku Mitrovicu!« Austrijska je politika mobilizovala naročito žurnalistiku, da potlači ideju i ideologiju jugoslovenskog revolucionara. Čak profesor Vatroslav Jagić dao se upreći u službu te politike. U »Neue Freie Presse« od 1 marta 1903 god. objavio je uvodni članak, u kojem je pokušao, da prirodnim naukom i dialektično za-

³ Srpski prevod dr. Drazę Pavlovića, kasnijeg predsednika prve jugos. narodne skupštine izišao je u »Delu« 1903 god. Na originalu i prevodu je Županić potpisan sa pseudonimom K. Gersin.

³ М. Равнићар (Милан Митић), О једној десетогодишњини. Београд 1911. Стр. 6—7.

vijenim lingvistično-etnološkim aparatom utaji srpski karakter Kosova i Makedonije i time da opovrgne srpsko pravo do ove zemlje. Jagićev članak izazvao je spontane, burne demonstracije jugoslovenske omladine pred njegovim stanom, a Županiću je pridila ovacije.

Autor »Antologije« uopšte nigde ne spominje Županića, a zato puno njih, koji nemaju skoro nikakvih zaslug za jugoslovenski pokret. Čudim se, da gosp. dr. V. Novak, kao naš odličan istoričar ne zna ništa o Županićevom jugoslovenskom radu u Beču, u preratnoj Srbiji i u Jugoslovenskom Odboru.

*

Gregor Žerjav.

God. 1904 počela je u Ljubljani, u redakciji Gregora Žerjava, da izlazi »Omladina«, glasilo narodno-radikalnog daštva, koju možemo da držimo za naslednika »Juga« i koja isto sadržava jugoslovenske misli, za koje bi se moglo naći mesta u Antologiji. U svom VII godišnjaku (1910) donosi »Omladina« program Saveza jugoslovenskih društava u Pragu, kojega članovi su bili bugarska »Sedjanka«, srpska »Šumadija«, »Hrvat« i »Klub hr-

vatskih tehničara«, slovenačka društva »Adrija«, »Ilirija« i »Klub slovenskih tehnikov«. Program glasi:

»Zveza jugosl. društev je zveza naprednih, idejno in programatično sorodnih bolgarskih, srbskih, hrvatskih in slovenskih društev, ki se zvežejo za realno in praktično delo na polju jugoslovanske vzajemnosti. Jugoslov. vzajemnost je etapa v razvoju vseslovenskega in vseljidskega kulturnega zbližanja — to pa je mogoče na podlagi edinosti, bratstva in svobode. Zveza je ustanovljena na principu naprednosti, pod katero razumemo principijelno odrekanje karšnekoli nadvlade posameznega človeka, naroda, razreda in spola; popolno toleranco v vprašanih duševne individualnosti vsakega posameznika.

Zveza poudarja potrebo, da se Jugoslovani kulturno in gospodarsko kar najbolj dvignejo. Konstatira, da je za dosego tega namena potrebno skupno kulturno in gospodarsko delo (ne glede na današnje politične spore in formulacije) in jugoslovanska vzgoja mladine.

Zveza si nalaga za svojo prvo dolžnost, ustanoviti trdno organizacijo naprednega študentstva in razširiti zanimanja za aktualna dijaška vprašanja, podpirati zvišanje vseobčega duševnega in moralnega nivoja jugoslovanskega vprašanja vseh vrst.

Godinu dana kasnije (1911) u Beogradu odigrava se jedna značajna jugoslovenska manifestacija. U Beogradu je tragično preminuo slovenački avijatičar Edvard Rusjan i Srbi su tom prilikom svojim iskrenim saučešćem doprineli jednu jaku jugoslovensku manifestaciju. Niko Županić je pred austrijskim poslanstvom, kad je iznešen kovčeg iz katoličke crkve održao

oprostajni govor, u kojem je između ostalog kazao i ovo:

»Kao što će na dan Strašnog Suda glas trube pozvati u život sve mrtve, tako će jednom srodnost krvi i jezika udružiti rodove i plemena Jugoslovena u silan zbor jednog naroda.«

*

Jedan od vrlo važnih jugoslovenskih istorijskih dokumenata je i tivoljska resolucija Jugoslovenske socijalno demokratske stranke iz god. 1909, koja glasi:

»Aneksija Bosne, na Hrvatskem vladajući sistem, zopet okrepljeni birokratični režim v Avstriji ter trajno vzdrževanje fevdalne oligarhije na Ogrskem dokazuju neoporečno, da je Avstro-Ogrska kot velesila poskusila krepak sunek v imperialistični smeri. Ta poizkus se opira na stari centralistični absolutizem; socialno in gospodarsko na stari fevdalni organizem z njega carinsko-političnim izstradavanjem množic ter združuje s tem novo kapitalistično izkoriščanje, ki dobiva za Jugoslovane, pridružene monarhiji, značaj eksploatacije. Ta sistem pomenja za široke mase jugoslovanskega ljudstva proletariziranje in osiromašenje, ovira pa obenem industrijalizacijo.

V kolikor pa izraža porajajoči se imperializem silo dualistične Avstro-Ogrske, postaja hkrati faktor, ki razdira in prevrača. Njegova stebra sta absolutistična metoda v Avstriji in fevdalne razredne vlade na Ogrskem, tako da je v kričnem nasprotju z vsemi zakoni političnega, gospodarskega in socialnega razvoja, da ovira razvojne moči vseh narodov Avstro-Ogrske ter jih goni v najblaznejšo nacionalistično politiko medsebojnega izigravanja in klanja, namesto v skupen boj za svobodo in kulturo.

Vsem narodom skupni interesi, kakor tudi zmagovita napredujoča tendenca vseh narodov Avstro-Ogrske k nacionalni demokraciji, predstavljajo proti absolutizmu in fevdalnemu dualizmu novo politično idejo narodne avtonomije, t. j. preobrazbo Avstro-Ogrske tako, da bo na enotnem gospodarskem ozemlju vsakemu narodu, brez ozira na zgodovinske meje, zajamčena enotnost, samostojnost in samouprava v vseh narodno-kulturnih zadevah.

S stališča tega razvojnega pojmovanja izjavlja jugoslovanska socialna demokracija programatično:

1. Avstro-Ogrski Jugoslovani smatrajo za končni smoter svojega narodno-političnega stremljenja popoln narodno združitev vseh Jugoslovancev ne glede na različnost imena, vere, pisave in dialektov ali jezikov.

2. Kot deli velikega enotnega naroda stremimo, da se konstituiramo kot enoten narod ne glede na vse umetno napravljene državnopravne in politične pregrade, želeči skupno nacionalno avtonomno kulturno življenje kot svobodna enota v popolnoma demokratični konfederaciji narodov.

3. K temu končnemu cilju nas vodi le neumorno delo in boj na podlagi obstoječih političnih razmer in naprav sedanje dualistične Avstro-Ogrske, boj za popolno demokratizacijo vseh narodnih, državnih in političnih institucij. Zlasti je boj za splošno, enako in tajno volilno pravico v Ogrski državni zbor, v hrvatski in bosensko-hercegovski sabor in v vse avstrijske deželne zbore odločilne važnosti. Iz tega razloga izjavlja konfe-

renca, da je treba politični boj za koncentracijo vseh sil v tej smeri in v tem delokrožju smatrati za najvažnejšo nalogo jugoslovanskih socialno demokratičnih strank.

Jugoslovani, razcepljeni ne le politično na osem državnih, odnosno upravnih teritorijev, temveč tudi kulturno

Dr. Henrik Tuma.

na štiri dele, nazivajoče se narode, so tako oslabljeni, da le fiktivno živijo samostojno življenje, ne da bi imeli v sedanjem položaju potrebnih pogojev za ustvaritev takih kulturnih razmer in pozicij, da bi se mogli kot narod ali narodi povoljno razvijati poleg drugih kulturnih narodov.

Dejstvo je, da so poedini deli Jugoslovanstva vsled politične razcepljenosti, vsled dotik z različnimi tujimi narodi, vsled vplivanja različnih gospodarskih sfer v marsičem diferencirali. Na drugi strani pa je dejstvo, da vse, tekom časa nastale razlike po svoji naravi in po svojem obsegu niso take, da bi opravičevale separatizem posamez-

nih delov in cepitev na štiri narode, osobito je ta separatizem škodljiv, ker noben izmed teh posameznih delov nima moči, da izобрази svoje narodno življenje. Nasprotno pa bi si mogli vsi deli kot ena narodna celota ustvariti vse pogoje narodnega življenja in krepekega kulturnega razvoja v prid sebi in splošni kulturi.

Jug. soc. dem. stranka smatra sedanje jugoslovanske narode le za elemente, ki naj ustvarijo enoten narod in konstatira, da treba v svrhu oživitve te enotnosti smatrenega, skupnega, kulturnega in političnega dela, ne glede na današnje politične formacije in dele. Zlasti smatra potrebnim spoznavljanje o skupnem narodnem jeziku in pravopisu, kot prvem predpogoju popolnega enotnega narodnega življenja Jugoslovanov. To pa je dosegljivo le s sistematično postopno kulturno politiko v vseh delih tega naroda.⁵

Na osnovu ove resolucije sestavljena je resolucija socialno demokratiške konferencije Hrvatov i Slovenov, održane u Zagrebu 6 oktobra 1918 god., koje prvu tačku donosi g. dr. V. Novak u svojoj Antologiji na str. 797. Tivolska resolucija je od toliko većeg značaja, što je Jugoslov. soc. dem. stranka od sviju ondašnjih slovenačkih političkih stranaka prva jasno i neustrašivo nastupila sa svojim programskim ciljem: »potpuno ujedinjenje svih južnih Slovena«. Time je posvedočila svoju zrelost u poznavanju nacionalno ekonomskog položaja i ujedno pokazala kako treba narodno gospodarsko pitanje da se rešava.

*

Posle tivolske resolucije od 22 novembra 1909 od velikog je značaja za jugoslovenski pokret među Slovencima

⁵ Demokracija. Socialistična revija. I—1918.

organizacija jugoslovenskih srednješkolaca, koje članove poznaje novija jugoslovenska istorija pod imenom »Preporodaši«, kako su se oni zvali po svom glasilu »Preporod«, koji je postao čuven zbog svojih jugoslovenskih revolucionarnih članaka. I o tom pokretu u Antologiji nema ni traga. Iz prvog programa i pravila spomenute organizacije od 13. januara 1912. god. nas zanimaju pre svega sledeći članovi:

»§ 1. Člani organizacije so samo srednješolci.

§ 16. Organizacija se ustanovi na temelju jugoslovanske narodnosti, polnega demokratizma in svobode duha.

§ 18. Zbližati se hoće z drugim slovanskim, posebno jugoslovanskim dijaštvom in v to svrhu gojiti zanimanje za srbohrvatski jezik, jugoslovanske kulturne, narodnostne in politične razmere in udomačevati srbohrvaško in bolgarsko literaturu med Slovenci.«

Zbor, koji je primio ova pravila vršio se mističkom svečanošću zakletve na revolver. Svi prisutni zakleli su se na vernost do smrti u borbi za jugoslovensku ideju. Najjači impuls dao je ovom đaćkom pokretu Ivan Endliher, koji je skoro posle osnivanja organizacije jugoslovenskih srednješkolaca došao sa Sušaka na ljubljansku gimnaziju. Već u maju 1912. god. nastupa kao govornik na zboru narodno radikalne omladine, gde je između ostalog kazao i ovo:

»Draga braćo Slovenci, svi smo mi jedan narod i taj veliki narod od osam naest miliona neće umrijeti — samo se svi mi moramo sjediniti u našoj vlastitoj državi; a to neće biti Austrija, nego sasvim samostalna Jugoslavija! Mi ne tražimo od njih ništa više, nego da nam dadu samo ono, što nam pripada. I kada toga ne bismo

mogli postići milom, istupit ćemo silom. A nećemo se ustavljati u svojim opravdanim težnjama, pa makar trebamo da razbijemo i samu Austriju!«

Nekoliko meseci iza toga izbio je balkanski rat »in tedaj je završalo po vsej slovanski zemlji in med malim slovanskim narodom je vzplapolal visoko ogenj svetega navdušenja, katerega je netila iskrena želja, da bodi jugoslovansko orožje podedonosno. Zavedali smo se, da se bo odločila v tem krvavem boju usoda balkanskih Jugoslovancov, zavedali smo se v polni meri veličine in resnosti tega velikega pohoda naših bratov; zato pa tudi ni bilo med Slovenci brezpomembnih, hrupnih demonstracij, ampak na miren, dostojen način, pa zato nič manj odločen, pokazal je slovanski narod svojo bratsko ljubezen do balkanskih Slovanov.«⁶

Novi događaji na Balkanu snažno su uticali na slovenačku omladinu, koja je reorganizirala svoju organizaciju u novu organizaciju jugoslovenskih srednješkolaca sa sledećim pravilima i programom:⁷

a) Namen:

1. Družiti in vzgajati slovansko dijaštvo v ideji jugoslovanskega narodnega ujedinjenja.

b) Program:

3. Organizacija navaja člane, da se uče srbohrvaščine, razširjajo jugoslovansko literaturu in proučujejo jugoslovanske kulturne, narodnostne in politične razmere.

4. Prireja v tem smislu predavanja in debate.

5. Stopa v stike z drugimi jugoslov. srednješkolskimi organizacijami.

⁶ Dr. I. Oražen, Med ranjenimi srbskimi brati. Ljubljana 1913. Str. 5—6.

⁷ Sudski akti Vr. 643/14 ad 53.

6. Spodbuja člane k potovanju po jugoslovanskih zemljah in organizira v ta namen Jugoslovansko poštitiško zvezo.

7. Agitira, da telovadijo dijaki pri Sokolu in spoznavajo sokolski program.

8. Za izpolnjevanje in razširjanje naših idej izdaja organizacija glasilo slovenskega dijaštva.

c) Ustroj.

9. V organizacijo lahko stopi vsak dijak, ki je pripravljen širiti ideje jugoslovanstva.

Zbog predvidenih persekucija bio je ovaj program dosta oprezno sastavljen. Tačniji program objašnjavala su predavanja i privatna pisma, gde čitamo:

»...Hoćemo s kulturnim in političnim ujedinjenjem vseh Jugoslovanov ustaviti propadanje slovenskega, hrvatskega in srbskega življa v Austriji...«⁸

»Če še ne veš, ima ta organizacija za svoj končni smoter kulturno in politično ujedinjenje vseh Jugoslovanov...«⁹

1 novembra 1912 počeo je da izlazi »Preporod, pokrajinsko glasilo jugoslovenske napredne mladine na Slovenskem«, koji je razvijao odličnu propagandu jugoslovenske misli. U svojoj drugoj godini »Preporod« postaje glasilo jugoslovenskih nacionalista. Posle konfiskacije 12 broja list prestaje sa izlaženjem. Optužnica državnog tužioca u Gracu kaže o tome:

»Organ slovenskog dištva bio je list Preporod, čije pisanje je bilo sistematsko uvjerenje, da je Austro-Ugarska monarhija najgori neprijatelj slovenskog naroda, te propovijedanje po-

trebe, da se taj narod otcijepi i prisajedini Srbiji. Kada je list zbog eminentno veleizdajničke tendencije bio zaplijenjen, osnovala su se dva druga časopisa, i to »Glas Juga« i »Jugoslavija«.

»Preporod« imao je više odličnih dobrotvora, od kojih ću da spominjem samo ondašnjeg ljubljanskog gradonačelnika, današnjeg senatora g. Ivana Hribara, koji je nekoliko stotinarki darivao za jugoslovensku nacionalnu akciju i svuda oduševljeno agitirao za list »Preporod«.

U prvom broju »Glasa Juga« od 1 marta 1914 postavlja omladinac Avgust Jenko program lista:

»Zahtevamo zedinjenje sorodnih jugoslovanskih narodnostnih skupin u jedan jugoslovanski, politično autonomen in kulturno sloboden! Tako ukazuje suprema lex — narodova volja! To je glas juga! Naloga revije je razpravljati, kako izvršiti ta najviši zakon.«

»Glas Juga« bio je centralni organ jugoslovenskih nacionalista, u kojem su saradivali tako Slovenci, kao i Hrvati i Srbi. Izašla su samo dva broja.

Vrlo lepo se odražava jugoslovenska misao u brošuri »Klic od Gospe svete«, koju je povodom petstogodišnjice poslednjeg ustoličenja (18 marta 1914) uoči svetskoga rata napisao omladinac Adolf Ponikvar. Evo nekoliko odlomaka:

»Ko se spominjamo zadnjega ustoličenja koroških vojvoda, se predvsem moramo spominjati zgodovinske razvoja našega naroda, fistihi dogodkov naše zgodovine, ki so nas dovedli do tega, da je deželni knez obljubljal slovensko v slovenskem jeziku pravice slovenskemu kmetu, ko je ta že davno

⁸ Iz konfiscirane korespondence. Sud. aktovi 643/14 pr. 10 ad 108.

⁹ Ibidem list 588 ad 313.

ječal v najhujših sponah. In prvi ter glavni vzrok te naše usode je bil, ko smo videli, oni znani skupni greh vseh Jugoslovancev, ki je prinesel vsem isto pokoro, isto usodo — tujčev jarem. Jugoslovanska edinost se je kazala skoro edino v vzajemnih grehih, medsebojnem zabavljanju, sporih in v skupni usodi — sužnosti. Samo dvakrat — v času najhujših narodnih stisk in nadlog se je zavedel Jugoslovan, da leži njegova boljša usoda edinole v edinosti, složnosti vseh jugoslovanskih plemen; to je bilo ob času Ljudevita Posavskega in potem ob času novega veka, ob velikem uporu slovenskih in hrvatskih kmetov. To so tudi skoro edini svetli trenutki slovenske zgodovine. In če se je končal nesrečno Ljudevitov upor in če je bil z Matijem Gubcem, »kmetiskim kraljem«, ves narod kronan z razbeljeno, žarečo železno krono, misel jugoslovanskega edinstva ni izumrla, je ta misel živela dalje in živi še danes.

Preteklo stoletje je prineslo večini naših bratov na Balkanu osvobojenje, rešitev izpod turškega jarma, ki so pod njim zdihovali dolga stoletja. Zadnje dejanje te borbe za svobodo se je odigralo pred našimi očmi v letih 1912-13. V dnu svoje duše smo čutili, da je kri, ki se je prelivala po macedonskih bojiščih in v Traciji ista, ki teče po naših žilah, da se tam doli odločuje usoda naroda, ki mu pripadamo tudi mi. Prišla je tudi preizkušnja: oglasil se je stari satan, zmagal ter zapletel brate v boj. Plačilo, ki ga je za to svoje delo zahteval, je samo nov opomin na bodočnost, nov opomin na slogo, edinost, nov »zgled«, kako naj ne nadaljujemo tudi mi s svojimi stariimi grehi.

Proč s polovičarstvom! Jugoslovanci so razdelili tujci, ker je bil in je še to prvi pogoj, da so nas mogli in da nas še morejo izkoriščati. Tujci so nam

ugrabili našo jugoslovansko zavest in s tem nam ugrabili pogoje našega življenja, vse... Tujci nam še sedaj narakujejo, koliko smemo biti Bolgari, koliko Srbi, Hrvati, Slovenci, koliko Avstrijci, koliko Štajerci, Korošci, Kranjci, Dalmatinci...

V nas spi še dovolj sil, v nas je še moč, da vržemo raz sebe tujo skorjo in tuje okove. — Za vse to je treba v prvi vrsti spoznanja, zakaj: »Kdor hodi v temi, ne ve kam gre«, za vse to je treba svobodnega obzorja, višin vladajočih zemlje in morja. Spoznanje naše zemlje in naroda, spoznanje naše žalostne preteklosti, nevesele sedanjosti in velikih ciljev bodočnosti bo v nas rodilo pogum. Pojdimo s pesnikom po domovini, ki je »hodil po njej in pil iz nje prelesti in nje — bolesti« in pridružili se bomo radi grenkim romarjevim mislim: »Ne daj mi dočakati, da bi storil suženj suženjsko smrt. Moč mu dodeli, da raztrga te vezi — če treba, da umrje — naj umrje svoboden«.

To moč bomo predvsem črpali iz jugoslovanske misli, misli edinstva Bolgarov, Srbov, Hrvatov in Slovencev in velike bodočnosti svobodnega jugoslovanskega naroda. Ta misel mora postati del našega narodnega značaja, naše narodne volje, in to bo, čim vržemo raz sebe tujo skorjo, čim nam naših misli in dejanj ne bo več predpisoval — tujec.

Približno štirideseti rod so današnji Jugoslovenci, kar so se naselili v svojih sedanjih bivališčih. — Koliko teh rodov je res živelo svoje življenje? Jugoslovenci smo bili in smo še — mešča v rokah tujcev.

Iz tega suženjskega stanja jugoslovanskih plemen ni rešitve za kako posamezno pleme. Začasno morda in pod ceno, da so s tem izročena tuja plemena gotovi smrti. Tujec bi s tem

z našo pomočjo okrepil svoje vrste in popolna zmaga bi mu bila zasigurana, smrt vseh Jugoslovancov s tem zapečaten. Čim zahtevamo vsak zase svobodo, življenje in čim skuša doseči to svobodo vsako jugoslovansko pleme, Bolgari, Srbi, Hrvatje in Slovenci, na lastno pest, brez ozira na svoje plezenske brate ali celo proti njim, si s tem Jugoslovani sami pripravljamo sužnost in narodno smrt za vse. Svobodo, neodvisnost, boljšo bodočnost si moremo Jugoslovani priboriti le s složnim nastopom, s skupnim delom.

V znamenju dela za ta veliki cilj naše narodne bodočnosti se spominjamo zadnjega ustoličenja na Gospodarskem polju, v znamenju tihega in mirnega in vztrajnega dela, da čimprej pride čas, ko ne bo treba živeti ob samih spominih, ko bomo življenje v jugoslovanskih deželah res lahko imenovali življenje.

Posledica »Klica od Gospe svete«, trščanskih dogodaja i dr. bio je ljubljanski dački štrajk, kome sledi hapšenja vođa jugoslovanske revolucije, narno raspoloženih slovenačkih đaka, a prvi slovenački dobrovoljci prelaze u Srbiju.

Medutim je bio izvršen sarajevski atentat i došlo je do svetskoga rata, zbog kojeg je 7 decembra 1914 došlo u srpskoj narodnoj skupštini u Nišu do izjave srpske kraljevske vlade, koja je od naročito velikog značaja za slovenački deo našeg naroda, jer se u njoj u proglasima oficijelne kraljevine Srbije prvi puta spominju Slovenci. Kako se ovoj izjavi pripisuje suviše malo važnosti i kako je malo poznato, kako je došlo do toga, da se u njoj spominju i Slovenci, držim za potrebno, da se s njom malo više pozabavim.

7 decembra (24 novembra) 1914 g. srpska je vlada dala pred Narodnom skupštinom sledeću svečanu izjavu:¹⁰

»Uverena u poverenje narodne skupštine, dokle god svoje sile stavlja u službu velike stvari srpske države i srpsko-hrvatskog i slovenačkog plemena, vlada smatra za svoju prvu dužnost, da se beskrajnim poštovanjem pokloni pred svetlim žrtvama hrabro i voljno prinesenim na oltar otađzbine.

Uverena u rešenost celoga srpskoga naroda, da istraje u svetoj borbi za odbranu svoga svetoga ognjišta i slobode, vlada kraljevine smatra kao svoj najglavniji i u ovim sudbonosnim trenucima jedini zadatak, da obezbedi uspešan svršetak ovog velikog vojevanja, koje je, u trenucima, kad je započeto, postalo ujedno borbom za oslobođenje i ujedinjenje sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata i Slovenaca.

Vlada će se truditi, da bude veran izraz te rešenosti narodne i ona će verna svojim moćnim i junačkim saveznicima, s poverenjem u budućnost čekati čas pobeđe.«

Ova je izjava bila prihvaćena od čitave skupštine burnim i oduševljenim pljeskom i povlađivanjem.¹¹ Ogromna je ova izjava za ondašnju malu Srbiju, koja je kao mali David zapretila ogromnom Golijatu. Iako Srbija sama toga nije izvela, već pomoću svojih velikih saveznika, ipak je moralna snaga ove izjave ogromna. Kad je bila pročitana u Narodnoj skupštini, odmah je i prevedena na razne jezike i poslata u središta savezničkih država.

Otkako je slovenačka zemlja došla pod vlast Bavarca Tasila i skoro iza toga (u VIII veku) pod franačku vlast pak sve do 1 decembra 1918 nema za

¹⁰ V. Novak, Antologija str. 707, br. 431.

¹¹ F. Šišić, Dokumenti str. 10

Slovence važnijeg dana, kao što je 7 decembar 1914. Kad je na ruskom i francuskom frontu grmalo na hiljade topova, kad je austrijska vojska besno bombardovala srpsku prestonicu Beograd te je austro-ugarska armada naskakivala Srbiju na Drini i Savi, onda je Srbija progovorila ime Slovenije. Tako je došlo ime Slovenaca i njihove zemlje prvi puta zvanično u međunarodni diplomatski svet, gde je bilo ranije skoro potpuno nepoznato. Mnogi diplomati počeli su u enciklopedijama da traže ime Slovenaca, da vide ko su oni i šta će taj politički Benjamini.

Velika i sudbonosna reč za Slovence bila je progovorena u malom Nišu, kojega su preplavile izbeglice iz severnih i zapadnih delova kraljevine, da je broj stanovnika u onim danima narastao na 200.000. Kao evropski diplomati, tako su i Srbijanci, koji u većini nisu imali pravih pojmova o Slovencima, ma da su od vremena na vreme što čitali o njima u novinama, počeli da se za Slovence interesuju. Ništa čudnovato onda nije bilo, kad su čak istaknutiji ljudi zamenjivali Slovence sa Slovacima¹² i da su čak srpski geografi početkom ovoga veka pisali Gerc mesto Gorica i Cili mesto Celje...

Ovom prilikom moram da podvučem, da se šira slovenačka politička javnost prilikom toga važnoga istorijskoga događaja uopšte nije ganula i da je još tri godine kasnije izjavljao »vođa slovenačkog naroda« dr. Ivan Šušteršič urbi et orbi, da neki član Jugoslovenskog Odbora, koji je bio

slovenački kum niškoj deklaraciji, nema nikakvog prava da govori i nastupa u ime Slovenaca.

Preostaje nama pitanje, kako je došlo do toga, da niška deklaracija od 7 decembra 1914 spominje i oslobođenje Slovenaca?

Prethodnik niške deklaracije je proklamacija srpske Vrhovne komande od 4 avgusta 1914, koja glasi:¹³

»Najveći i zakleti neprijatelj naše države i našega naroda iznenada i bez ikakvog razloga nasrnuo je besomučno na našu čast i na naš život. Austrija, taj nezajažljivi severni naš sused, već je nagomilila vojsku i učinila više pokušaja, da prede našu severnu granicu i da porobi našu divnu otadžbinu. Njoj kao da je bilo malo, što smo mi morali godinama mirno da slušamo jauke miliona naše braće, koji su do nas dopirali iz Bosne i Hercegovine, iz Banata i Bačke, iz Hrvatske, Slavonije, Srema i sa našega mora, kršne Dalmacije. Sada je zatražila najviše, traži našu glavu, našu nezavisnost, život i čast Srbije.«

Kako vidimo su u toj proklamaciji, koja je značila vanjsko politički program i ratni cilj kraljevine Srbije, i koju je telegraf razneo po čitavoj zemlji, nabrojene sve srbohrvatske jugoslovenske pokrajine u Austro - Ugarskoj, a ni jedna od sedam slovenačkih.

Što je značio taj program za Slovence? Značio je za njih sigurnu političku smrt, jer bi bili ili ostali u Austriji ili bi ih podelili Italijani i Mađari. Pored dnevnih zapovesti svih vojnih komanda, od Vrhovne do četne, saopštavali su ovu slovenačku smrt i ogromni plakati, nalepljeni po čitavom Nišu. Sa tih plakata sjajilo se u zlatnu budućnost samo srpsko i hrvatsko.

¹² God. 1912 uspeo je da su dva duka Slovenca bili primljeni kod Pašića. »Nemalo sta se začudila, ko ju je Pašić ogovorio: 'Vas dvojica ste Slovaci, studenti...'»

»Ne, mi smo Slovenci.«

»Pa jest, znam ja to, Slovaci. Slovenci...« in okrenil je pogovor v dobrodošla gosta...» I. J. Kolar, Preporodovci. Kamnik 1930.

¹³ V. Novak, Antologija str. 706, br. 430.

sko ime. Niko u niškoj javnosti od toga nije pravio pitanja, čak nijedne novine se ovom prilikom nisu setile Slovenaca. Prirodno bi bilo, da kad se već nije setio Niš, da progovore Ljubljana i Zagreb; a od nikud nikakvog glasa.

U to kritičko doba opet se pojavi* dr. Niko Županić, za kojega je sa pravom kazao Josip Rajsner, bivši narodni poslanik, na skupu jugoslovenskih naprednih akademskih starešina god. 1932, da je bio takoreći »poslanik neoslobođene Slovenije kod srbijanske vlade«.

On je treći dan posle odbivenog austro-ugarskog ultimata napustio Beograd i došao u Niš, gde je budno pratio događaje, naročito akcije srpske vlade. Kad je jednog dana rano u Nišu čitao veliki plakat sa proglasom Vrhovne komande, koji je, naravno bio sastavljen u sporazumu sa vladom, zamaglile su mu se oči, jer je mislio, da je došao kraj jugoslovenskom idealu, njegovom idejnom jugoslovenskom carstvu, videći da Slovenci nisu spomenuti u oslobodilačkom programu. Sam bez sretstava i bez veza sa svojom užom domovinom, nije znao, kako treba da nastupi. Konačno se je rešio za što bržu akciju, jer je postojala opasnost, da proklamaciju izrabi italijanska diplomacija, koja je i za slučaj neutralnosti tražila od Austrije izvesne delove slovenačke zemlje.

Na rođendan cara Franje Josifa, 18 avgusta 1914, uputio se Županić u niško okružno načelstvo i pokucao na kabinet g. Nikole P. Pašića, srpskog ministra inostranih dela. Gospodin Pa-

šić ga nije primio, već mu je putem svog sekretara saopštio, da je još prerano razgovarati o Slovencima. Uvređen i razočaran napustio je ministarstvo i razmišljao o nadaljnim koracima, koje treba da učini.

Najpre se je prijavio ruskom poslaniku, koji ga je primio, više od jednog sata pažljivo saslušao i obećao mu svojo pomoć u stvari Slovenaca. Iz ruskog poslanstva uputio se Ljubi Jovanoviću, tadašnjem ministru prosvete, koji je bio profesor univerziteta i član Srpske akademije nauka. Županić je mislio, da će L. Jovanović kao istoričar najbolje poznavati slovenačku prošlost i da će kao idealista podupreti njegovu akciju za prijam Slovenaca u program oslobođenja zajedno sa Srbima i Hrvatima. Žalio mu se, kako je proglas Vrhovne komande izostavio Slovence iz programa oslobođenja i ujedinjenja i molio ga, da se ovo prvom zgodnom prilikom ispravi. Ljuba Jovanović pravio se, ko da Županić proglasa nije dobro pročitao i uveravao ga, da je sve u redu, zbog čega neka mirno čeka dan pobede. Županić nije hteo da popusti i uveravao ga, da stvar nije takva, kao što kaže g. Jovanović. Nije ga mogao uveriti, dok mu nije iz štamparije doneo primerak proglasa. Tek via facti je Ljuba Jovanović priznao veliki nedostatak ovoga državnoga akta. Županić je Jovanoviću i dokazao, da ovaj program iz osnove negira jugoslovensku akciju i ostvarenje Jugoslavije, jer bi prema rečima proglasa moglo doći samo do osnivanja Velike Srbije ili Srbohrvatije. Posle toga Ljuba Jovanović smirio je Županića i obećao mu svoju pomoć.

Jer je Županić znao, da će ga još najbolje razumeti istoričari i geografi, obratio se na staroga državnika Stojana Novakovića i njegovog kuma, akademika Ljuba Kovačevića. Njima

* Narodna Enciklopedija, IV, Zagreb 1929. Str. 153: »Kao dobrovoljac na vojnoj dužnosti u Nišu (1914) pripremao je Županić, sporazumno sa srpskom vladom, akciju za oslobođenje i prisajedinjenje Slovenaca. Njegovim nastojanjem ušli su Slovenci u vladinu deklaraciju u Nišu.«

je Županić na osnovu istorije i statistike dokazao, da je slovenačka teritorija kompaktna, da Slovenci nisu nesvesna austrijska raja, već da stoje kulturno i ekonomsko visoko i da bi bila ogromna šteta za Jugoslovenstvo, kad bi iščeznuli. Kad je tvrdio, da ima samo u južnoj Štajerskoj i Prekomurju više od pola milijuna Slovenaca, obojica su se čudili, jer jima tamošnje prilike nisu bile dovoljno poznate. Stojan Novaković je Županića više puta gostoljubivo zvao zbog informacija te se kod srpske vlade i zauzimao za stvar Slovenaca. Jednako je posećivao i bivša ministra Voju Veljkovića i Stojana Protića, koja je uveravao o potrebi prijema Slovenaca u srpski oslobodilački program. Razume se, da je Županić našao i u Jovanu Cvijiću i Pavlu Popoviću verne slušaoce i potpomagače ideje.

Srećom nalazio se u Nišu kao pomoćnik ministra inostranih dela, kasnije naš poslanik u Londonu, g. Joca Jovanović, koji je jugoslovensku stvar dobro razumeo i voleo. Sa njime se je Županić često sastajao i dao mu kratak ocrta rasprostranosti, kulture i statistike Slovenaca. Taj je bio preveden na francuski i engleski i predat diplomatskim funkcionarima, koji su odlazili u Pariz, London, Petrograd i Ameriku. Joca Jovanović je brzo uvideo potrebu, da se i Slovenci prime u zajednički program oslobođenja i ujedinjenja. On je i ono veče pred sastanak Narodne skupštine odlučio sudbinu Slovenaca u prvoj fazi njezinog razvoja. Zajedno sa svojim sekretarom Milanom Gavrilovićem uticao je na Pašića, koji je i naredio, da se prime Slovenci u deklaraciju i da se u zvaničnim izjavama naglašava jugoslovensko ime. Razume se, da su Županiću pomogli i srpski novinari i drugi javni radenici, od kojih su se naročito istakli gospoda od redakcije

»Politike«, direktor »Novosti« poč. Savčić i njegov prijatelj Milan Mitić, jeromonah kaleničkog manastira. Slednji je prema Županićevim uputstvima napisao niz članaka o Slovencima, među ostalim i onaj čuveni članak »Jedan presto, koji čeka«, naime vojvodski presto na Gosposvetskom polju, na koji treba da sedne Petar I Karađorđević. Više članaka napisao je i slovenački dobrovoljac »preporodaš« V. Fabjančić.

Niškom deklaracijom od 7 decembra 1914 god. bili su utvrđeni novi putevi vanjske politike kraljevine Srbije i samo na osnovi toga programa mogao se je skoro za tim formirati Jugoslovenski Odbor u Londonu. Zato je i Županić skoro iza vladine deklaracije napustio Niš te otišao preko Soluna i Atine u Rim, gde su počeli da se skupljaju kasniji članovi Jugoslovenskog Odbora.

*

Od važnijih dokumenata o narodnom jedinstvu iz vremena akcija Jugoslovenskog Odbora mogla bi se spomenuti i pozdravna depeša, poslata predsedniku Sjedinjenih američkih država Vilsonu sa protiaustrijskog zbora američkih Slovenaca u Clevelandu, održanom 28 aprila 1916. Depeša glasi u originalu:¹⁴

»Woodrow Wilson, President of United States, Washington, D. C.

We, the Slovenians of Cleveland and vicinity, gathered together in a national meeting, April 28 th, 1916, realize that in view of the present conditions existing between the United States and the German empire, it is our patriotic duty as good American Citizens, to pronounce our unlimited loyalty to the Constitution and Laws of

¹⁴ Slovenija vstani! Govor dr. N. Županića pred Slovenci v Clevelandu 28. aprila 1916. Cleveland, Ohio. 1916. Str. VIII—IX.

the United States; and we express our loyalty and our sincere thanks to the president, Woodrow Wilson, for his noble defense of humanity, honor and the welfare of American Citizens. We express also our heartfelt gratitude to those fighting for real democracy and the freedom of small and oppressed nations, and we thank noble France and her allies, as we see in their victory the liberation of our brethren suffering under the inhuman Austro-Hungarian rule, from which tyranny we fled across the ocean to the land of golden liberty.

United by ties of blood, language and suffering with the Croatians and Serbians, we feel the sacrifices and sorrows of Serbia as our own suffering, and we hope from the bottom of our hearts for the liberation and union of our nation in one independent and democratic State of Jugoslavia.

Ova depeša, na koju je Vilson i odgovorio, važna je zbog toga, što s njom — u koliko mi je poznato — američki Slovenci sami prvi put opozoravaju predsednika Sjedinjenih američkih država na postojeći problem jugoslovenskog narodnog jedinstva. Treba da se podvuče, da je to bilo u vreme neposredno posle neprijateljske okupacije Srbije, u vreme, kad je bila Amerika još neutralna i kad su tamo još u svim većim varošima postojali austrijski konzulati, zbog čega je bilo opasno raditi protivu Avustrije. Poznato je, kako su austrijski plaćenici u Jolietu i St. Louisu na Misuru organizovali napad na život N. Županića, predstavnika Jugoslovenskog Odbora u Americi.

*

O majskoj deklaraciji Jugoslovenskog Kluba kaže gosp. profesor ovo:

»Sve snažnijoj i pobedonosnijoj reči srpskog oružja i junaštva dode smeona izjava poslanika Jugoslovenskog Kluba u bečkom Carevinskom Veću (30 maja 1917)...«¹⁵

Time je o majskoj deklaraciji, o kojoj se je već mnogo diskutovalo, naročito god. 1927 prilikom njezine desetogodišnjice, a diskutuje se i danas, vrlo malo kazano. Trebalo bi ju kritički osvetliti sa sviju strana i istorijskom istinom utvrditi, u koliko je ona pokretu za ostvarenje jugoslovenske misli i narodnog jedinstva sviju Jugoslovena koristila, a u koliko škodila. Dalje bi trebalo utvrditi u koliko je na članove Jugoslovenskog Kluba uticala »sve snažnija i pobedonosnija reč srpskog oružja i junaštva«, t. j. momenat, kad je trula zgrada Austro-Ugarske monarhije već počela da se ljulja, da je došlo do »smeone izjave poslanika Jugoslovenskog Kluba«, kao i to, koji od potpisnika ove deklaracije su shvatili reči »državno tijelo pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije«¹⁶ doslovno, a koji su te reči držali samo za masku, pod kojom se kriju naše davne težnje za ostvarenjem istinite Jugoslavije. Da su onda bila mišljenja razdvojena, pričaju mnogi raniji, a i kasniji događaji. Što se tiče koristi i štete, koju je majska deklaracija donela jugoslovenskom pokretu, sigurno je ovo: Koristila je u toliko, u koliko je u širokim masama austrijskih Jugoslovena probudila i ojačala svest narodnog jedinstva i u koliko se je moglo s njom u inostranstvu dokazivati, kako duboko je kod austrijskih Jugoslovena prodro princip samoodređenja naroda. Škodila pak je, što su ju mnogi austrofilski političari u savezničkim državama, naročito u Engleskoj i u Vatikanu, upotrebljavali

¹⁵ V. Novak, Antologija str. LVI.

¹⁶ Majska deklaracija nalazi se u „Antologiji“ na str. 751.

kao dokaz, da nije glavni uslov za ostvarenje jugoslovenske misli da se Austro-Ugarska monarhija razbije, već da se reorganizuje, što žele austrijski Jugosloveni sami time, da stvore samostalno državno telo pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije. Ovako tumačenje majske deklaracije silno je ometalo rad Jugoslovenskog Odbora i čak je izgledalo, da će ova jedino pravilna akcija propasti.

Zanimljivo je kako je Jugoslovenska socijalno demokratska stranka gledala na majsku deklaraciju. O Božiću 1917 god. održan je X redoviti zbor stranke i tom prilikom je dr. **Henrik Tuma**, govoreći o majskoj deklaraciji, kazao:

»To važno politično idejo (naime ideju narodnog jedinstva) je izreklo razredno organizirano delavstvo Jug. soc. dem. stranke že 1. 1909. ob pravem času (= pre rata) na pravem kraju in v pravi obliki ob polni indiferentnosti vse južnoslovanske javnosti.«¹⁷

Jugoslovenskom Sokolstvu kao najjačem propagatoru jugoslovenske misli i odlučnom čuvaru narodnog jedinstva, narcčito posle svetskoga rata, autor »Antologije« posvetio je mnogo pažnje i objavio više značajnih dokumenata. Hteo bi samo još da opozorim na jedan vrlo važan dokument sokolskog Jugoslovenstva. U članku »U spomen brata Oražen«¹⁸ piše dr. **Laza Popović** o svojim sastancima sa dr. **Ivanom Oraženom** prve godine posle Oslobođenja:

»Tok misli naših: Jugoslovenstvo je kao ideja gotovo, to su izvršili naši

dedovi; mi deca, unuci, praunuci, sa našim vrlinama i manama, preuzevši celo nasledstvo, ponašaćemo se različit; jedni — manja grupa — izabrani, kako god hoćete da se nazovu, to su čisti Jugosloveni, oni su se oslobodili svega, što razdvaja u biti, misle na ono, što je od koristi celini Jugoslovenstva, rade ono, što donosi koristi celini Jugoslovenstva, vole ono, što je zajednički jugoslovensko; i sve to je iskreno, istinito, duboko. Onda dolaze sve veće grupe, i sve manje jugoslovenske; i sve se završava u najvećoj grupi, u jednoj maglovitoj, neopredeljenoj, labilnoj masi, što kao debeo sloj čini kraj; ovaj je najmutniji, i glavno bi bilo poraditi, da se slegne, staloži, smiri u jedan stabilan odnošaj, kao kamen kad potone i legne za većita vremena na dno; napred, tamo gore, u onom najčistijem, gornjem, manjem delu, koji je čisto jugoslovenski, tamo je i Jugoslovensko Sokolstvo, koga vodi i reprezentuje Oražen; ono je kao neka jezgra spremanja snage, da se Jugoslovenstvo održi, da se Jugoslovenstvo kao fakat odmah sprovede integralno, i da se odatle dalje razvijaju izdanci pravca jaćeg, svetlijeg, boljeg jugoslovenskog napredovanja...

Takav je bio tok misli naših. Zašto smo mi o tome tako mislili, kojim razlogom i pravom, baš mi?! To je bila devetnaesta godina slavna, gde je Sokolstvo izgledalo četom zatočnika, koja ima da razlupa vrata na putu iz mraka u svetlost. Ne odmor, nego pokretanje u slobodi i u još veću slobodu, to smo hteli; i za to da sve učinimo, da sve damo, što god imamo i možemo. Zato smo tako mislili...

Cela konstrukcija Jugoslovenskog Sokolstva bila nam je gotova, sazdana. Znali smo do najmanjih sitnica, što hoćemo i kako će da izgleda. A naj-

¹⁷ Drag. Lončar, Politično življenje Slovencev, Ljubljana 1921. Str. 111.

¹⁸ Spomenica o I. jugosl. vsesokolskem zletu v Ljubljani 1922, Ljubljana 1923. Str. 9—12. Vidi također: V. Bučar, Dr. Ivan Oražen. Ljubljana 1931. Str. 22—25.

jače udarali i kovali smo oko jezgre Jugoslovenskog Sokolstva, a ta je jezgra: svršeno i totalno sprovedeno jedinstvo, sakovano jedinstvo sa tri dela od pre devetnaeste godine. Znali smo, da je oklavanje greh, da mana defekat,

Dr. Laza Popović.

da je svaki izgubljen časak udaljevanje od moći, da se stvar svrši kako treba. Sve je išlo složno, sporazumno, upravo smo se izmenjivali u građenju naše kule sokolske i njenih bedema...

Tako smo došli dotle, da smo smatrali kao najbitniji atribut i karakteristiku Jugoslovenskog Sokolstva — ako će da bude jugoslovenski — bezobzirno i do kraja sprovedeno jedinstvo, spolja i unutra. Bez toga jedinstva spolja i unutra mi smo Jugoslovensko Sokolstvo negirali, ako je trebalo da bude, bilo nas je od njega stid, ako bi u njemu morali živeti, mi mu ne bi verovali, ne bi verovali!...

U tome jedinstvu Jugoslovenskog Sokolstva videli smo kao važan faktor

jedan sokolski jezik. Dobro zapamtite, sestre i braćo, ne jednu nomenklaturu i terminologiju sokolsku, nego jedan i isti sokolski jezik za sva tri integritetna dela. Živi jezik, kojim se misli, oseća i radi i govori u Jugoslovenskom Sokolstvu, i kojim se piše. Bez jednoga jezika ne može da bude jedinstva sokolskoga, i ako je bez toga onda je u tom jedinstvu utkana i sakrivena jedna laž!...

Ne treba samo da mislite, da su nama teškoće bile nepoznate, da smo mi bili pijani, slepi, ludi i siloviti ljudi — učinili bi nam time nepravdu. Ali za taj gornji, prozirni, bistri sloj najčišćega Jugoslovenstva, za tu jezgru Jugoslovenstva, za tu četvrt sokolsku, mislili smo, da nije teško što mi zahtevamo i tražimo. Baš zato, da se olakša razvoj i put celokupnoj masi narodnoj, da joj se dadu primeri, da se spremne uslovi preobražaja, kada će sve, iz čega se Jugoslavija sagradila, i biti potpuno jugoslovensko...

Taj jedan jezik sokolski trebao je da bude srpsko-hrvatski. Tako smo mi sanjali, tako smo mi mislili, tako smo verovali i tako smo hteli. I ta je naša ideja dovršavala i zaokružavala okvir Jugoslovenskog Sokolstva, čiji smo službe i radnici bili. U bit Jugoslovenskog Sokolstva računali smo jedan jezik sokolski, govoren i pisan, jezik srpsko-hrvatski. To smo mi hteli već u Mariboru da na skupštini iznesemo, i da izradimo načine i metodu, kako da se to u Jugoslovenskom Sokolstvu praktično i do kraja sprovede i ostvari! —

Govorilo se i onda o sokolskoj politici. Znali smo mi to! Držali smo, da sokolska politika ne sme da ima diplomatisanja i zavijanja, držali smo da sokolska politika mora biti slobodna i slobodarska, maksimalna u postavljanju načela i sprovođenju njihovom, i držali smo, da sokolska politika mora

biti apsolutno i totalno jugoslovenska, te da kod toga ne sme ni po kojem obziru zavisiti ni od koga, ni od koje strane, ni trunkel! Po našem mišljenju je Jugoslovensko Sokolstvo moralo da bude čuvarom, braniteljem i zaštitnikom jugoslovenskog jedinstva (kao preteče slovenskog jedinstva) i jugoslovenske istine, pa makar nasuprot svemu i svima što su na smetnji. Bez te istine videli smo jugoslovenski život tamo gnjio, propao! U tu istinu jugoslovensku za Sokolstvo je bio fundamentom jedan jezik i to srpsko-hrvatski. To mora odmah jasno, bezobzirno i čisto da se rekne i istakne, da se u pravcu prema svetlosti iskorači i istupi što se dalje može. Jer će da dođe vreme reakcije i puzanja, i naši putevi u svetlost biće za duže vreme zavijeni u tamu, i naše mlade sestre i braća neće sve tako videti lepo i jasno i istinito kao sada...»

Svršavam svoje kritičke primedbe dr. V. Novakovej Antologiji jugoslovenske misli i narodnog jedinstva. Kod svijui nedostataka moram ipak priznati, da je uvaženi gospodin profesor uložio u svoje delo mnogo truda i vremena i nadam se, da će, ako dođe do drugog izdanja, isto popuniti i opremiti kritičnim uvodom. Moraće da izostavi »misli« svih onih, koji nisu bili ni preteče, ne vesnici a još manje stvarioi Jugoslavije, jer isticanjem malenkosti potiskuju se u pozadinu važniji događaji i istoričar može zbog toga da izgubi crveni konac procesa našeg oslobođenja i ujedinjenja. Isticanje malenih događaja krivo je, što se danas sve više i više pojavljuju sitni ljudi, koji traže neke naročito privilegovane položaje u našoj državi, tvrdeći da su oni pravi Jugosloveni, a u dokaz svojih zasluga za Jugoslovenstvo naročito naglašavaju važnost sitnih događaja. Došlo je čak tako da-

leko, da se ti sitni ljudi, među kojima ih ima mnogo sa vrlo sumnjivom nacionalnom prošlošću, organizuju u grupe, koje svima prete i to samo s namerom, da oni mogu što pre da dodu na razna visoka ili unosna mesta.

Malo veću pažnju moraće gospodin profesor da posveti jugoslovenskom pokretu kod Slovenaca, jer su i oni, iako maleni po broju mnogo doprineli ostvarenju jugoslovenske misli i narodnog jedinstva. Pošto je autor »Antologije« izostavio puno vrlo važnih događaja i osoba¹⁹ iz jugoslovenskog pokreta kod Slovenaca, što sumnjam, da je uradio »zbog obimnosti prikupljenog materijala«, rešio sam, da napišem kritične primedbe »Antologiji« i time da skrenem pažnju na glavne nedostatke.

Nadam se, da će »Antologija« naići na odziv, kakav ga ona želi i da će skoro doći do drugog, posve ispravljenog (i u pogledu pogrešaka u slovenačkim tekstovima) i popunjenog izdanja, što će biti svim iskrenim Jugoslovenima u ponos, a istorijskoj nauci u korist.

Vekoslav Bučar.

Kako so kopali v Stehanji vasi pri št. Lovrencu na Dol. zaklad.

Dobro uro hoda od št. Lovrenca je podružnica povišanja sv. Križa v Stehanji vasi. Cerkvica je, kolikor se da dognati, najstarejša v tukajšnji župniji, saj ima zunaj cerkve na strani proti vasi na steni gotsko letnico 1449 in tudi gotski prezbiterij. Pod cerkvijo vodi pot v vas in pod to potjo je dolinica, ki ji pravijo Anžlova dolina. Tik ob poti v tej dolinici pa stoji star opuščen čebelnjak. In pod tem čebelnjakom pa je, kakor pripoveduje stara

¹⁹ N. pr. dr. Niku Županića, kojega spominju skoro svi noviji istoričari i državnici, čak i Masaryk i Beneš u svojim memoraima, kao i M Pavlova u svojoj knjizi o Jugoslovenskom Odboru

pravljica, zakopan zaklad. Drugi pa vedo zopet povedati, da je tudi nad potjo proti cerkvi zakopan zaklad. Ponoči so ljudje nekdanj večkrat videli, da je na tem mestu pod potom zaklad »cvetel«. Pred kakimi 60 leti pa sta se ojunčila dva fanta Martin Fink in Luka Fortuna, da gresta zaklad kopati in vzdignit. To sta poskusila ponoči med 11. in 12. uro. Naredila sta najprvo okrog prostora, kjer naj bi bil zaklad, ris, pokopila ves prostor z blagoslovljeno vodo in začela kopati. Komaj pa sta začela s kopanjem, se je kar naenkrat pojavil zunaj risa črn psiček, ki se je neprenehoma zaganjal v nju, pa samo do risa, čez ni mogel, ker je bil prostor blagoslovljen. Obenem pa sta slišala kopača, da so tekali po ulici od križa ob potu proti vasi konji in sicer brez glav, ki so silno rezgetali in hrskali in z nogami kresali, da se je videl ogenj. Pa sta le še dalje kopala in prikopala tako daleč, da sta že čutila lonec z zakladom. Kar naenkrat pa ju je objel tak strah in groza radi vednega zaganjanja psička proti njima in rezgetanja konj in ognja, da sta vse popustila in zbežala domov. Zaklad pa se je pogreznil še sedemkrat globlje v zemljo.

I. Šašelj.

Mihajlo Pupa, Od pastirja do izumitelja, II. del. S pisateljevim dovojenjem prevel Pavel Brežnik, izdala Vodnikova družba, Ljubljana 1932. — S to knjigo smo dobili v slovenskem prevodu celotno avtobiografijo slavnega našega rojaka. V tem delu nam nadaljuje pripovedovanje o svojem studiju v Cambridgeu, opiše nam studij v Berlinu in nato svoje učiteljsko in znanstveno delovanje na univerzi Columbiji. Čeprav je v knjigi razložena vsa moderna teorija o elektriki in svetlobi, je vseskozi razumljiva tudi za poprečnega čitatelja. Pisatelj opisuje

silno zanimivo vse, česar se poloti, pa naj bo že razvoj in dvig nemške države, problem narodnega sovraštva v Evropi, vprašanje znanstvenega studija na ameriških univerzah, ameriški idealizem ali pa njegovo pojmovanje božanstva in sveta. Skozi vrsto teh zanimivih vprašanj nas pa vodi kot rdeča nit dogodek za dogodkom iz avtorjevega življenja. Ta knjiga je imela v izvirniku in v prevodih v raznih jezikih povsod zelo velik uspeh, enako tudi prvi del v slovenskem prevodu. Prepričani smo, da bo vsakdo, ki ga je prečital, segel tudi po drugem delu in ga prebiral z istim zanimanjem kakor prvega. Prevajalec pri mestoma zelo težkem besedilu ni imel lahkega dela, a je svojo nalogo častno rešil: popularni izvirnik je podal v poljudnem, lahko razumljivem jeziku. **Z.**

František Pospíšil: Etnologické materiále z Jihozapadu U. S. A. (Antropogeografské hodnocení studijné cesty k SW-Indiánům na podkladech přírodovědeckém.) Díl I. Brno 1932. S. 256.

G. dr. F. Pospíšil, direktor Pokrajinskega muzeja u Brnu putovao je 1930 i 1931 po Sjedinjenim državama radi nacionalne propagande a ujedno i radi studija. Tako je za predmet svojih studija odabrao Indijance u jugozapadnom delu američke unije (SW), u državama Arizona i Novi Meksiko, jer su ti Indijanci očuvali svoju staru kulturu. Iz te oblasti pisac je doneo u Čehoslovačku mnogo etnološkog materijala i knjiga. Napisao je i delo u kom je izneo rezultate svojih posmatranja i proučavanja kod pomenutih Indijanaca. Delo je zamišljeno u dve knjige. Izišla je prva. U njoj je najpre izneta antropogeograska karakteristika proučavane oblasti: izloženi su svi geografski činioci koji su od značaja i od uticaja na život i kulturni razvitak Indijanaca na američkom Jugozapadu, a u tom odeljku su i podaci o raspro-

stranjenju i o broju tih Indijanaca. U drugom odeljku je u glavnim potezima ocrтана materijana kultura (kuća, odeća, ishrana, privreda, keramika, plestarstvo, tekstilna radinost, kujundžilik i obrada dragog kamenja). U trećem odeljku je predstavljena duhovna kultura (društveno uređenje, »nauka«, vera i umetnost). Treći odeljak, u poređenju s prva dva, srazmerno je veoma kratak. To je u vezi s piščevim planom rada: prva knjiga daje uglavnom opšti pregled, a u drugoj biće monografske studije o pojedinim pitanjima, poglavito iz oblasti duhovne kulture.

Na kraju knjige je veoma obimna bibliografija dela, poglavito na engleskom, koja govore o Indijancima na Jugozapadu američke unije. Taj spisak zahvata str. 177—238, što samo po sebi predstavlja težak a vrlo koristan posao. Za strani naučni svet dat je pregled sadržine na engleskom jeziku (str. 241—247).

Knjiga je tehnički odlično i rasokošno opremljena, a razumevanje teksta je olakšano brojnim ilustracijama: ima više od 400 veoma uspešnih slika.

Pisac je knjigu namenio svojim sunarodnicima, Čehoslovacima, da ih upozna s kulturom i rasom koje izumiru, nastojeći uz to da unese ipak samo one činjenice koje imaju vrednosti za uporednu etnologiju. Kao što se i iz prikaza sadržine knjige videlo, ta knjiga je više nego informativno delo i nesumnjivo će biti od znatne koristi po etnološku nauku uopšte a doprineće i širenju interesovanja kod Slovena za narode izvan Evrope.

Samo delo je ujedno dokaz koliko se kod Čeha etnološka nauka ceni i obrađuje: ne samo da je živ rad na izučavanju svoga naroda nego se omogućuje pojedinim naučnicima da idu

i u strane zemlje radi proučavanja. Ne treba ni govoriti kako je u tom pogledu kod nas...

Mil. S. Filipović.

Clarence A. Manning, in collaboration with O. Muiriel Fuller, MARKO, THE KING'S SON, Hero of the Serbs, illustrated by Aleksander Key, New York 1932, Robert M. McBride & Co.

Zanimanje za srbske narodne pesmi, ki so ga sprožili pred več kot sto leti v Nemčiji Goethe s prevodom Asanaginice, W. Grimm s svojimi razpravami in drugi, v teku časa nikakor ni pojenjalo. Predvsem je Kraljević Marko nastopil svojo zmagoslavno pot preko vsega sveta. Omenim le dva primera iz novejšega časa: l. 1922. je izdal na otoku Madagaskarju pesnik domačin v francoskem jeziku pesmi o slavnem kraljeviću (J. P. Rabaté, La geste de Marko. Poèmes épiques des Serbes. Tananarive 1922, 214 str.), za prošli božič pa je g. Clarence A. Manning, profesor za slovanske jezike na univerzi Columbiji v New Yorku, izdal za ameriško mladino krasno ilustrovano in opremljeno knjigo, v kateri je na 300 straneh v prozi podal življenje in junaške borbe slavnega kraljevića. Profesor Manning je mnogo potoval po Evropi, posebno pa po balkanskih državah, ki jih pozna zelo natanko. Mimogrede povedano je bil tudi ponovno v Ljubljani. Iz knjige se spozna, da se je popolnoma poglobil v svoj predmet in podal ga je tako resnično, tako pristno, da moremo ameriškemu učenjaku na tem le čestitati. Slog je lahek, mladini primeren, ilustracije in oprema prav sijajne, tako da ni dvoma, da bo knjiga imela velik uspeh.

Dr. Pavel Brežnik.

В. В. Бунак, Од изменений роста мужского населения СССР за 50 лет. (Антропологический Журнал 1932). Москва 1932.

Znani ruski antropolog V. V. Bu-nak se posebno zanima za fizični razvoj, za fiziološke in morfološke spremembe prebivalstva svoje velike domovine, Rusije. V gornji študiji raziskuje spremembo rasti pri moškem prebivalstvu Sovjetskih republik v 50 letih. Na pr. v jugoistočnem delu Rusije, v dolnjem Povolžju in severni Kavkaziji ide dinamika rasti bolj energično kakor v severnovzhodnem delu države in vsekako bolj energično kot v severozapadnih krajih.

H. Grothe, *Der Deutsche im Gottscheerland*. Zusammengestellt für Jugend und Volk, mit 12 Abbildungen. (*Der Deutsche im Auslande*, herausgegeben von der Auslandsabteilung des Zentralinstitutes für Erziehung und Unterricht, Heft 22. Verlag von Julius Beltz in Langensalza. Berlin—Leipzig 1932.

To knjižico ni napisal domačin, kak inteligentnejši Kočevci iz bivšega vojvodstva Kranjskega, ampak jo je sestavil Nemec iz rajha, Hugo Grothe. Dvajset malih prispevkov je združil v eno knjižico od 59 strani, ki so tu in tam ilustrovane. Čitalec bi še dobil nekak pojem o naših dragih Kočevcih, ko bi te članke in črtice mirno in resno slikale prilike malega nemškega otoka na Dolenjskem, ali vse ima resonončno tlo vsenemškega, nekam užaljenega čuta. Nikdo ni kriv da ta jezikovni otok ni večji, pa ga zato ni bilo treba deti v Prokrustovo posteljo, pa ga nategniti v »Gottscheerland« ali pa »Herzogtum«, ker se s tem nemški čitalec iz rajha, kateremu je knjiga namenjena, zavede v krivo pojmovanje obsega Kočevskega ozemlja in števila Kočevarjev. Hugo Grothe je namreč voditelj instituta za nemštvo ob mejah in v tujini s sedežem v Leipzigu in na ta način vzbuja vse prevelik interes rajhovskega naroda in mladine za naše državljane nemškega jezika. Če

se pa govori o koroških Slovencih ali Lužičkih Srbih, pa isti Nemci zopet polagajo statistične podatke o zemlji in ljudeh v Prokrustovo posteljo — samo da posekajo in skratijo kar je dolgo ali široko.

Tu nahajamo kar dve kočevski himni, ki so natopljene s trdim čuvstvom, eno od Josefa Obergfölla »Vom Rinsequell zum Kulpastrand« in druga od Josefa Erker-ja »Ein neues Lied, ein altes Lied«. Tu se pravi:

»Wir wollen gute Deutsche sein
und keine Slawen hassen«,

Zakaj bi pa tudi sovražili Kočevci svoje slovenske sosede, ki so jih sprejeli v svoje osrčje in ki jih niso nikdar preganjali, kakor so to delali Nemci s polabskimi Slovani! Pa tudi Kočevci sami so pod zaščito Avstrije in s pomočjo sredstev iz rajha pretili Slovenecem z germanizacijo, ko je »Schulverein« postavljaj nemške šole v obmejne slovenske vasi in »Südmarka« pomagala gospodsko utrjevanje Kočevcev med Slovenci. Sicer pa ljudskemu otočku, ki šteje nekaj čez 10.000 duš, ne pristoji taka prešernost, da nas milostno puste pri miru in nas ne »sovražijo«.

Zeleti bi bilo, da bi bili statistični kakor tudi zgodovinski podatki bolj številni in bolj zanesljivi. Knjižico H. Grothe-a o naših Kočevcih moramo smatrati bolj kot propagando kakor informativno delo in je vsled tega nezanesljiva za etnološko vedo. G-n.

V. Regally, Bela Krajina. (Vodnikova pratika. Ljubljana 1934). Avtor je podal na treh straneh geografsko-etnografski oris Bele Krajine, ki jo je videl le bolj od solnčne strani.

Gv. Moravczik, *Κορζοίμωρ* ein albulgarisches Wort? (Körösi Csoma Archivum, II 16. Herausgegeben von O. Harrassowitz. Leipzig 1932. Bolgar-

ski arheolog Kr. Miatev se je baval z besedo kakovmion, ki se nahaja v tekstu pripovedke o čudežu Sv. Jurija iz X. stoletja. Miatev trdi, da, če je v X. stoletju postojala v bolgarskem jeziku beseda *gügüm*, je morala ista biti turškega izvora. Po Radlov-u je *gügüm* »vase de cuivre pour l'eau«
мѣд-
ная посуда для воды osmansko turškega izvora in se danes upotrebljava v istem smislu. Moravczik pa piše, da je ta koren prišel iz grščine v osmansko turščino, ker temu ne nasprotuje glasoslovni pomisleki (χομείοιον ~ χομείοι > gümrük, χομιά > gübre).
Torej se ne more *χομείοιον* pridjati protobulgarskemu jezikovnemu zakladu turškega izvora.

I. Németh, Die Herkunft der Namen Kobrat und Esperüch. (Körösi Csoma-Archivum, II, 6). Leipzig 1932. Ime bolgarskega kana na Azovskem morju, *Kobrat* (Crobatus, Κοβρατος) je v zvezi z glagolom *qobran* — ali *qubran* — »se rallier«
odnosno *quobrat* — ali »qubrat rallier«, ki se nahaja v napisih Kök-Turkov in Uigurov. Kaže na zbiranje naroda, na organizovanje države. Qobrat torej pomeni v turškem jeziku »du sollst (das Volk) wieder sammeln«. Je to imperativna oblika, kar ni redek pojav pri turških imenih. Pri imenu Kobrat je izostala beseda *il* »narod«, kar pa je razumljivo, ker je zaradi pomena v glagolu nepotrebna. Zanimivo je ime *Tirmiş-il* »Volks-Sammler«, kjer pa stoji *il* »narod«
na drugem mestu. Tako razlago opravi tudi zgodovina, ker je Kobrat osvobodil Bolgare izpod jarma Kök-Turkov, potem ko jih je osokolil in pribral. Osvobodil je svoj narod tudi nadvlasti Avarov. To ime je dobil vsekako po teh velikih zaslugah za občo bolgarsko stvar, kakor na pr. *El-feriš qagan* in drugi z enakimi imeni.

L. Katona razlaže ime bolgarskega vojvode Omurtag-a iz čuvaškega idijoma *amort* ~ *θmort* (— kajek »orel — divji«), kar J. Németh priznava. Taka turška imena je konstatiral Gom-bocz pri Madjarih iz dobe Arpadovičev: *Qarfal* »orel«, *Togan* »sokol«, Báša »skopec«, *Turumtai* »roparska tica«, *Togrul* isto. Oznake za razne vrste in podvrste sokolov so služile pri Turkih kot osebna imena. K tem imenom spada v semantičnem oziru tudi Esperüch, kakor trdi J. Németh: osm. turško *ispāri* »the hobby (hawk). hypotriorchis subbuteo«. called also *ispari dogan* »the hobby falcon« (Red-house); isbāri »Ein Falke der schwer zu dressieren ist« (Radloff); *ä(i)spāri dogan* »vollkommener Falke«. Blaufuss? (Hammer-Purgstall). Končnica *ax* znači isto kakor *eg* v Omurtag in je deminutivni sufiks.

B. Škerlj — 1932: O některých problémeh menarchy (s 6ti obrázky). Anthropologie X. (Sborník prof. Matiegky). Praha.

V kratkem uvodu poda avtor nekatere starejše nazore o menarhi, omenja pri tem tudi zasluge slavljence (prof. Matiegke) za nove vidike v tem vprašanju, in se končno dotika vprašanja dednosti. To vprašanje mora ostati tudi nadalje še odprto, dasi vemo, da se menarha v bistvu podejuje. Avtor postavi tezo, da se moramo zavedati, da je menarha in menstrucija splošen človeški pojav, ki pripada celotnemu kompleksu dednih reakcijskih norm, ki pa stoji pod močnimi zunanjimi (peristatičnimi) vplivi, prirodnimi in domestikacijskimi. — Sledi seznam opazovanja menarhe pri nekaterih evropskih narodih. Razdelitev po starosti geografsko nikakor ni enakomerna, temveč najbrže pod vplivom posebnih klimatskih prilik. Med kompleksijami (kot znak rasnosti) in menarho so rahle zveze, vendar dobe

menarho v srednji in južni Evropi prej brunetke, v severni Evropi pa blondinke. Nato opisuje avtor svoja opazovanja glede menarhe pri Slovenkah. Menarha nastopi s 14 leti, 4 meseci in 24 dnevi (z napako 21 dni), le malo prej nego pri Norvežankah in mnogo prej nego pri Čehinjah. Tudi v ozemlju bivše ljubljanske oblasti so znatne razlike v nastopu menarhe po srezih. — Razlika je v menarhi tudi med mestom in deželo. Tudi pri nas je ta razlika prav jasna med obema srezoma Ljubljana-mesto in Ljubljana-okolica. V mestu dozore deklice skoro za celo leto prej nego v okolici. Slede primerjave z drugimi opazovanji. — Menarha in generacije. Že mnogo avtorjev je opazilo, da se doba menarhe spreminja v tem smislu, da dobe dekleta sedanje generacije menarho prej nego so jo dobile dekleta prejšnjih generacij. V tem oziru so zanimiva zlasti opazovanja na Češkem, Nizozemskem in Norveškem. Tudi pri Slovenkah je mogel avtor ugotoviti isto razliko, ki si jo razlaga s stalnim boljšanjem higienskih mer in prilik, z znanjem higiene med ljudstvom, zlasti pa med meščanstvom, ki živi danes, kar tiče higiene že v dokaj udobnih razmerah. — Končno poroča avtor še, da nastopa menarha pri slovenskih prostitutkah prej nego pri drugih Slovenkah. To opazovanje sicer še ni obvezno veljavno, vendar pa zanimivo, zlasti če primerjamo z zgodnjim nastopom menarhe tudi zgodnje spolno občevanje. V čem tiči vzrok si avtor še ne upa trditi. Treba več tovrstnih preiskav. Vsekakor pa kaže prejšnja menarha pri prostitutkah na to, da moramo pri teh dekletih računati tudi z izvestno biološko dispozicijo k prostituiranju. Avtor zaključuje članek z opozorilom, da se bo morala na eksaktna dognanja o spolni zrelosti žensk

ozirati tudi zakonodaja, zlasti kazenska.

Autoreferat.

B. Škerlj — 1933: Zur Anthropologie der Prostituierten (Mit 12 Abbildungen im Text). Archiv für Frauenkunde und Konstitutionsforschung, Bd. 19 H. 1. Leipzig 1933.

Avtor poudarja uvodoma velike zasluge Lombrosa, ki je začel sistematično zbirati antropološke podatke o zločincih, pa tudi o prostitutkah. Njegov material in njegovi sklepi so pa po tolikih letih potrebni kontrole. Autor opisuje potem svoja lastna opazovanja na prostitutkah v Ljubljani, Münchenu in Berlinu. Teža prostitutk je precej nad povprečkom za dotično populacijo. Že to kaže na boljšo reječnost nižjih pocestnih prostitutk. Prav tako tudi obodi prsnega koša, trebuha, stegna, krače, zgornje lakti. Vsi ti obodi so povprečno večji nego pri drugih ženskah v isti starosti; posebno se pa razlikuje trebuh. Prsa so tudi že pri najmlajših prostitutkah navadno velika in močno viseča, le izjemoma pa opazamo na sicer tolstem telesu izredno mala, infantilna prsa. Širinske mere kažejo jasno razliko le v širini bokov. Posebno značilna je težka in tolsta spodnja čeljust, ki s starostjo še pridobiva na masivnosti. Telesne proporcije kažejo, da imajo prostitutke (in sicer v vseh treh krajih) daljše lakti (roke) nego ne-prostitutke. Razlage za ta pojav še ni mogoče dati. Morda leži v hitrejšem končanju rasti prostitutk sploh. Ali je ta pogojena peristatično ali endogeno, si avtor še ne upa odločiti. V ostalem so vse širinske in obodne mere sorazmerno k višini večje nego pri ne-prostitutkah. Često opazamo infantilistično komponento in prepuberalni štadij. Zgodnje staranje in mlade matrone so tipični pojavi za pocestne prostitutke. Menarha kaže velike nerednosti, mnogo

jih menstruira prej, mnogo kasneje nego povpreček. Spolni stik se začenja jako zgodaj. Kakor hitro pa postane reden, t. j. s prostituiranjem, se telo prostitutke v najkrajšem času izoblikuje tako, kot ga je avtor opisal. Debelost poccstnih prostitutk je torej nekako psihološko utemeljena po posebnem okolju, ki si ga prostitutka poišče in vedno najde.

Autoreferat.

Alexandre Baschmakoff, *Quel a été le peuple constructeur des mégalithes?* (Morbihan, Anatolie, Causase).

Pisec, tajnik Instituta za človeško paleontologijo v Parizu, je skušal v tej razpravi, ki jo je priobčil v 3. letniku (1930-31) časopisa *Revue Lorraine d'Anthropologie*, določiti narod, ki je postavil megalite. Ti veliki kameniti spomeniki se ne nahajajo samo v današnji francoski Bretaniji, temveč v raznih deželah, od Indije do Velike Britanije, v Kavkazu, v Severni Afriki, v Španiji in Franciji. Tekom svojega studija raznih narodov teh dežel je prišel na misel, da so morali biti Baski in njih soplemenjaki, stari Iberci, vsakakor posredovalni člen med starih prebivalstvom Bretanije in vzhodnimi mejaši Sredozemskega morja. Ti raztrgani ostanki izginulega sveta so morali v pradavnem času pripadati etniški enoti.

Pisec izhaja iz Bretanije. Stare prebivalce te dežele, ki se imenuje keltsko Armor, so napačno smatrali za Kelte, toda lingvistika in prehistorična arheologija sta dokazali, da je megalitska kultura silno stara, in da jo je treba staviti najmanj dva do tritisoč let pred Kr., to se pravi v predarijsko dobo.

Vojak Cezar je sicer mirno štel bretonske Venete h Galcem, toda morali so biti nearijski narod, ki je tam živel že pred prihodom Keltov, a se je po njih prihodu z njimi zmešal ter

je svoj jezik izgubil. Današnji prebivalci Bretanije, posebno v Morbihanu, so čakati rjavi ter kažejo, da so mešani iz arijskih, to je keltskih, in predarijskih elementov; predniki slednjih so bili skoraj gotovo narod, kateri je postavil megalite.

V Transkavkaziji imamo tudi narode, kojih ime se končuje na -eti, enako kot Veneti. To so kartvelski narodi: Svaneti, Imereti, Osseti, Uzurgeti in Kabuleti. Isto končnico nahajamo v Cezarjevih galskih imenih: Namnetes, Caletes, Venetes. Poleg tega ima Cezar tudi imena na -ones: Senones, Pictones (Poitou), Santones (Saintonge). Imena narodov z isto končnico so pogosta v Anatoliji: Caucones, Macrones, Machelones, Paphlagonas. »Pictones« na jugu Loire odgovarjajo Piktom, prvotnim prebivalcem Škotske. Te splošno smatrajo za sorodnike Baskov. Torej so še za časa Cezarja obstojali predarijski narodi, ki so se raztezali od Severne Škotske preko Bretanije do Pirenejev, ki so bili brez dvoma ostanki bolj strnjenege in nepretrganega naroda, ki se je prej razprostiral preko vse Anglije in vse Francije, a so ga Kelti, prihajajoči od severo-vzhoda, polagoma potiskali proti obali Atlantskega oceana.

Zanimivo je, da obstojajo razne podobnosti, oziroma enakosti v kultu starih, predarijskih Bretoncev (Venetov) in prebivalcev Male Azije (oboževanje lune). Iz teh in drugih indicij sklepa pisec, da so Veneti vzhodnega pokolenja, da so izšli iz Jonev (Iones), iz katerih sta tudi nastala potom križanja z Indoevropci dva med seboj zelo različna naroda, namreč Grki in Armenci. Izraz »Iones« je obstojal več tisoč let v Morbihonu v obliki »Venetes« in živi še danes v 20. stoletju v imenu mesta Vannes.

Jonci so bili jafetiti in so morali priti na zapad okoli l. 3000 pred Kr.

skupno s svojimi jafetitskimi soplemenjaki Pikti, Santoni, Baski in Iberci. Bili so to nosilci tradicije megalitov, ki so jo prinesli iz Kavkazije, kjer so dolmeni zelo številni in zelo razviti, posebej v Cirkasiji.

Dr. Pavel Brežnik.

Jurij Kral, Serbsko-nemški Slovník hornjolužiskeje řeče. Založila Mačica Serska u Budyšinu. 1931.

Pred nami leži nov, 968 strani obsegajoči lužiskoserbsko-nemški slovar, ki ga je po najnovejših jezikoslovnih načelih sestavil jezikoslovec, draždanški župnik Jurij Kral.

Že kot študent lužiško-srbskega katoliškega seminarja v Pragi, je J. Kral sestavljal v zvezi s svojo lužiško-srbsko slovnico slovar, ki ga je večkrat predelal in razširil. Zbrani material je izdal l. 1920. dr. Arnošt Muka pod naslovom »Serbsko-nemški a nemskoserbski Přiručny Slovník«. Ko pa je l. 1920. izšel Rězakov »Nemsko-serbski slovník hornjolužiskeje řeče«, se je Kral lotil sestave novega slovarja, ki naj bi predstavljal II. del Rězakovega. Rokopis je bil gotov že l. 1927. in tudi oddan Donerhakovi (katoliški) tiskarni v Budyšinu, vendar je slovar izšel šele koncem l. 1931. Mala tiskarna, ki komaj zmaguje tiskanje kat. tednika »Katolski Posol« in vsakoletnega koledarja, je sicer slovar tiskala štiri leta, vendar je svojo nalogo končala častno in vestno.

Lužiški Srbi so imeli sicer že prej svoj lužiško-nemški slovar in sicer Pfulovega iz l. 1866. (1150 str.), ki pa je danes razprodan in tudi, z ozirom na nagli razvoj lužiško-srbskega jezika, zelo pomanjkljiv.

Kralov slovar sam na sebi predstavlja odlično leksikografsko delo, v katerem je nanizano jezikovno bogast-

vo in lepota najmanjšega, še vedno zelenečega slovanskega naroda. V začetku je kratko, na 32 straneh, prikazano lužiško-srbsko oblikoslovje, nakar sledijo v strogem abecednem redu besede, ki jih oživljajo in pojasnjujejo izreki iz literature in tudi vsakdanjega življenja. Večini besed je Kral dodal tudi v srho etimološke razlage, sorodne besede iz drugih slovanskih jezikov, predvsem češkega in poljskega. Izpustil pa je vse napačno tvorjene besede in germanizme.

Poleg že omenjenih slovarjev imajo Lužiški Srbi še izboren dolnjelužiški slovar »Thesaurus linguae Lusatie inferioris sorabicae«, ki ga je sestavil dr. Arnošt Muka in katerega I. del je izdala petrograjska akademija v letih 1911. do 1915., II. del pa praška l. 1926. Majhen žepni slovarček lužiško-češko-jugoslovenski in češko-lužički je pa sestavil l. 1921. Josef Páta.

Vekoslav Bučar.

Alexandre Baschmakoff, Le problème scythique et l'énigme cimmérienne. Extrait de la Revue Anthropologique, 42e année, Avril—Juin 1932. Paris.

Avtor razpravlja o Skitih in njih predhodnikih, Kimerijcih, kojih imena so igrala veliko vlogo za časa grško-rimske antike v vseh etniških vprašanjih prve zgodovine Južne Rusije. Predpostavlja, da je ves stari vek ozemlje okoli Ponta Euxina tvorilo precej homogeno etniško plast, ki je segala v protohistorijskih časih od 50° severne višine, to je od naravne meje med gozdom in stepo, pa do Sredozemskega morja, Tavra in Mezopotamije. V prvem svitanju zgodovine so bili cepljeni na to etniško plast semitski, kušitski in indoevropski narodi. Tekom stoletij se nato vrši to mešanje, iz katerega so nastali novi narodi.

Uloga Skitov in Kimerijcev se tu razlikuje, je tako rekoč nasprotna. Skiti tvorijo iransko vejo velikega indoevropskega debla, so torej narod, ki je pozno prišel in se ustalil na predarijski etniški plasti. Nasprotno pa so Kimerijci, ki so skoraj gotovo bližnji sorodniki Cirkasijcev, integralen del te stare velike etniške plasti. Kimerijci so bili prvi antagonisti, ki so skušali zmagovalno prodirajočim Arijem zastaviti pot. Na njih ozemlju sta se srečala in križala dva vala: nordijski val in kulturna struja sumerskega izvora.

Pisec nam podaja v pregledni obliki vse, kar je bilo dosedaj dognano o obeh narodih. Ne analizira samo antičnih tradicij, temveč tudi arheološke najdbe in imena bogov.

Dr. Pavel Brežnik.

Martin Muc, Skozi Sibirijo. Zgode in nezgode slovenskega vojaka v svetovni vojni. Izdala in založila Vodnikova družba. Ljubljana 1933.

Če človek prečita Mucovo knjižico, jo odloži z željo, da bi izšel kmalu še drugi del. Prvi del opisuje avtor kako je bil ujet pred Božič (23. dec. 1914.) in kako je naredil dolgo pot od gališkega mesteca Jasla pa tam do Blagoveščenska v Amurski provinciji. Zraven je naredil še ekskurzije v Tomsk, v Harbin, v Jakutsk, Ohotsk, na Kamčatko, Nikolajevsk in nazaj v Blagoveščensk. Kratko ali nazorno popisuje Transporte ujetnikov v turkестanski Taškend, podlost in podkupljivost tamošnjih nadzornih oficirjev, za tem faze revolucije kakor se je javljala od odstavitve carja pa do prevzema vlasti po Leninu. Jasno se nam predoči menjanje režima v pojavih in dogodkih na dolgi sibirski železnici, kjer so opisane tudi epizode češke vojske. Sreča tudi okupacijske trupe Japoncev ter kozake atamana Semenova.

Zivo je predstavljen tip boljševeškega komesarja G. P. A. Šumskega, krvoločnega žideka, ki se je kopal v krvi svojih žrtev in ki je na kraju dobil svoje pošteno zaslužen plačilo. Kot predstavnik oblasti je namreč v Blagoveščensku organiziral roparsko bando, ubijal ljudi in jim pobiral denar. Etnografa zanimajo opisi Račonov in Jakutov, autohtonih lovskih plemen severoistočne Sibirije.

M. Muc je rodom iz Primosteka v Belokrajni, krojač je po poklicu in kakor smo čuli uporablja spretno iglo kakor tudi pero.

V drugem delu bo avtor gotovo povedal kam je zaleglo tisto samorodno zlato, ki ga je pridobil od dalekovidnih (radi let!) Jakutov v zameno za naočnike ter strelivo. Zanima nas ali je tiste vrečice zlata prinesel domov ali so mu jih odvzeli boljševiki ali pa kaki drugi nepoklicani nasilniki?

Statistički Godišnjak, II. (Kraljevina Jugoslavija, opšta državna statistika; Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije. Cena 100 Din.) Beograd 1933. — Sadržaj: I. konfiguracija i klima; II. stanovništvo; III. privreda; IV. kulturno i moralno stanje, socijalno staranje; V. državna uprava. Ovo po veće delo od 471 strana uredio je naš poznati matematičar dr. Mladen Berić, načelnik Opšte državne statistike u Beogradu. Za tačnost i vernost podataka, kao i za pravilnost matematičkih operacija jamči ime urednika ove knjige.

Sbornik praci věnovanych Prof. dru Jindřichu Matiegkovi k jeho 70. narozeninám. Anniversary volume dedicated to Prof. dr. J. Matiegka on his 70 th birthday. (»Anthropologie«, 1—4, vydává Anthropologický ústav Karlovy University.) Praha 1932.

Ta vsebinsko krasni zbornik antropoloških del* je posvečen sedemde-

setletnici rojstva organizatorja antropološke vede med Čehoslovaki — profesorju univ., Juriju Matiegki. Rodil se je 31. III. 1862 v Benešovu blizu Prage. Osnovno šolo, srednjo šolo in medicinsko fakulteto je dovršil v Pra-

Jindřich Matiegka kot rector magnificas.

gi, kjer je leta 1887. postal doktor zdravilstva. Najprej je služil na deželi, leta 1891. je prestal izpit (fizikat) in je bil nameščen v Pragi, kjer je postal na kraju 1908 šef zdravstvenega oddelka pri pokrajinskem odboru kraljestva Češkega. Ker se je zanimal tudi za vedo, za antropologijo, ga je Karlova univerza v Pragi postavila za docenta iste vede (1897). Ko je tu avanziral za univerzitetnega profesorja (1908) je pustil svoje staro mesto pri deželnem odboru ter se je posvetil samo znanstvu. Tu je dosegel najvišje časti: 1921—1922 je bil dekan in leta 1929.—1930. je bil izvoljen celo za rektorja Karlove univerze.

V spominskem Zborniku so sodelovali znanstveniki iz več držav kakor n. pr. A. Hrdlička iz U. S. A.; iz Francije: Leon Mac-Auliffe, G.

Papillaut, Comte Bégouen, Henri V. Vallois; iz Holandije: J. P. Kleinweg de Zwaan, A. I. P. von den Broek; iz Italije: Fabio Frassetto in Alfredo Niceforo; iz Poljske: Jean Czekanowski, Klara Beller, Salomon Czortkower, Tadeusz Henzel, Rastislav Jendyk, Stanislaw Klimek, Boleslaw Rosinski, Edward Loth, Casimir Stolyhwo, Michal Reicher; iz Portugalijske: A. A. Mendes-Corrêa; iz Rusije: V. Bunak, V. H. Stefko; iz Švice: Evgène Pittard; iz Jugoslavije: N. Županić, B. Škerlj.

Zanimiv je članek gđe. K. Beller, ki je analizovala prebivalstvo okrga Mielec na Poljskem iz stališča rasnega sestoja in je našla, da je prebivalstva tega okrga sestavljeno iz sledečih osnovnih rasnih skupin: nordijska (13'08%), laponoidna (15'33%), subnordijska (29'43%), preslovanska (10'35%), Severo-vzhodna (5'45%), alpinska (8'45%) in dinarska (17'71%). Moskovski antropolog V. Bunak je proučil kurganske lobanje (155), ki so pripadale I. Severjanom v dolini Desne, II. Vjatičem iz porečja srednje Oke, III. Krivičem od gornjega Dněpra. Vse te tri vzhodnoslovanske skupine, ki so dale antropološko podlago Veliko ruskega naroda že v XI.—XIII. stoletju imajo v kroniološkem pogledu dosti skupnega: povprečna delihokranija, ortohipsikranija, mezoprozopija, mezorhinija. Primerjava Kurganskih kranjskih tipov z raznimi drugimi rasami pokazuje, da je grupa Severjanov bolj podobna mediteranskemu tipu in delihokrani element Krivičev zavzema mesto med Row-grobovi in alemanškim tipom. Ampak mediteranska oblika Severjanov ni več klasična mediteranska forma in se razlikuje tudi od nordijskega tipa. To so vzhodno-mediteranske oblike s pontsko in severno pontsko varieteto.

Fr. Jaklič, Misijonski škof Irenej Friderik Baraga. Založila Družba Sv. Mohorja. Celje 1931.

To, je skrbno in brižno napisana knjiga, ki natančno popisuje življenje velikega misijonarja Barage, rodnom Slovence iz Male vasi pri Trebnjem na Dolenjskem. I za kulturnega zgodovinarja i za etnografa so zanimive posameznosti, ki služijo za ozadje in okolnost pri opisu Baragovega življenja. Kako zanimive so epizode iz življenja kaplana Barage v Metliki, njegova gorečnost za vero in oholo, da brutalno obnašanje janzenističnih kaplanov. Tu je dal na svoj strošek napraviti pravi križev pot, popravljal je oltarne slike, pisal molitvenike in vabil vernike k izpovedi. Etnografom pač ne bo prav, ko bodo n. pr. na strani 48 čitali, da se je mladi Baraga spodtikal nad pasovi »(»črni repi«) in nad kratkim nabranim krilom brhkih Belokranjci. Boril se je tudi zoper pustne šeme, ko so nesli v Metliki na pepelnično sredo pusta pokopat. Veliko delo je seveda čakalo misijonarja Barago v Ameriki, kjer je ob Kanadskih jezerih podučeval indijanska plemena v krščanstvu. Postal je škof in pionir višje civilizacije ob Kanadskih jezerih. Poznal je šege, navade, mentaliteto in druge etnografske posebnosti tamošnjih Indijancev bolj kakor kdo drugi istega časa.

Carl Patsch. Banater Sarmaten (II.). Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, No. XXVII, pag. 181—216. (»Beiträge zur Völkerkunde von Südostevropa«). Wien 1925.

K. Patsch identifikuje zapadne Sarmate z Jazigi, katere so Goti začeli nadlegovati po porazu doprinešenem jim od strani Rimljanov (leta 332.) izza vlade Konstantina »Velikega«. Da bi se obranili gotskih napa-

dalcev, so Jazigi oborožili tudi svoje podložnike (Sarmatae Limigantes). Ali ti po odvrnjeni nevarnosti niso hoteli dati orožja iz rok, ampak so pregnali svoje dosedanje gospodarje (Sarmatae Argaragantes) iz domovine. Del teh je našel pribežališče pri Viktovalih na Severnem Ogrskem, drugi del (okoli 300.000 duš) pa je cesar Konstantin razselil kot kolone po Italiji, Macedoniji, Franciji in Dobrudži. Tako so bili barbarski narodi in plemena za časa rimskih cesarjev večkrat razpršena in pomešana s starejšimi prebivalci države. Po Ptolomeju so Jazigi prvotno stanovali v Veliki ogrski nižini med Tiso in Dunavom, kamor so bili dospeli v času 20—50 po Kr.

Leta 358 so se zopet sprijeli Rimljani in Sarmati Limigantes. Cesar Konstancij je nepričakovano prekoračil Dunav nekje pri Bononiji (danes Banoštor) zapadno od Novega Sada in je podil sovražnika tam do donavskega kolena pri Waitzenu, kjer so se spustili združeni Sarmati in Kvadi v bitko, ki so jo pa izgubili. Bil je sklenjen mir, ker so premagani sprejeli vse pogoje Rimljanov. Zanimivo je, da se je Konstancij zavzel pri tej priliki za pregnane Sarmatae Argaragantes v bližini Viktovalov in je obljubil pripeljati jih nazaj na njihova prvotna selišča. K. Patsch pride do zaključka, da je bilo torišče državljanske vojne (332 in 334 po Kr.) med Sarmati-gospodarji in Sarmati-podložniki v današnjem Banatu, kamor je cesar Konstancij leta 358. moral peljati vojsko in zaveznike (Taifale, Sarmate Argaragantes pod kraljem Zizaison) radi pomirjenja ostalih S. Limigantov.

Felix Burkhart. Die Entwicklung des Wententums im Spiegel der Statistik. Die Lausitzer Wenden. Forschungen zur Geschichte und Volkstum der Wenden im Auftrage der

Stiftung für deutsche Volks- und Kulturbodenforschung, herausgegeben von R. Kötzschke. Verlag von J. Beltz. Langensalza 1932.

Avtor pravi v uvodu, da je sestavil svoje delo o razvoju Vendov = Lužičkih Srbov na podlagi uradnih štetij in to pruskih, ki se začnejo leta 1843. in saških, ki se začnejo leta 1832. V toku razpravljanja se je oziral na predhodna dela: Bökha, Andree-a, Würzburger-a, Bernhard-a, Winkler-a, Keller-a, Schmidt-a, Müller-ja, Zimmermann-a in drugih.

Zanimivo je navesti število »Vendov« v Prusiji pri sledečih popisih:

Leto	Število L. Srbov (Vendov)	Število oseb z nemškimi in lužičkim materinim jezikom
1843	90.667	—
1849	92.432	—
1858	109.009	—
1861	82.262	—
1890	61.386	4.490
1900	58.409	4.028
1905	58.304	3.665
1910	60.053	2.281
1925	33.820	8.984

Števila L.-Srbov za leta 1843., 1849., 1858. in 1861. se nanašajo v pogledu na ozemlje na sledeče okraje: Kalawa (Kalan), Chósebusz (Cottbus), Gubin (Gubin), Lubin (Lüben), Łukow (Luckau), Żarow (Sorau) in Grodk (Spremberg vladnega okrožja (Regierungsbezirk) Frankfurt na Odri, ter na okraje: Zhorjele (Görlitz), Wojerecy (Hoyerswerda), Rożbórk (Rothenburg a. d. Oder), Labań (Lauben), Bolesław (Bunzlau) in Żagań (Sagan) vladnega okrožja (Regierungsbezirk) Lěhnica (Liegnitz).

Število Lužičkih Srbov »Vendov« na Saškem po štetvah iz leta 1832.,

1846., 1849., 1861., 1864., 1867., 1871., 1875., 1880., 1885., 1900., 1910., 1925.

Leto	Število L. Srbov odnosno od l. 1871 naprej oseb samo »vendskega« materiniga jezika	Število L. Srbov nemškega in »vendskega« materiniga jezika
1832	39.952	—
1846	42.450	—
1849	47.578	—
1861	50.609	—
1864	50.830	—
1867	49.227	—
1871	49.506	—
1875	47.423	—
1880	48.358	—
1885	46.957	—
1900	28.193	15.832
1910	23.439	17.028
1925	27.568	626

Drugo poglavje omenjene knjige nosi za L. Srbe žalosten naslov: »Der Rückgang des Wententums« in tretje: »Vergleichende Betrachtungen über den Rückgang des Wententums nach den Methoden Würzburgers.«

Lužičkih Srbov, nekdanj silnega polabskega naroda je po uradni statistiki vedno manj, mesto, da bi jih bilo vedno več! To znači, da ni dobro za narode živeti z Nemci v državni skupnosti. Sicer pa je težko verjeti v resničnost uradnega štetja, ker se vidi od leta 1900. naprej apriorističen plan zbrisati L. Srbe s zemljine površine. V XIX. stoletju L. Srbi čeprav niso rasli, vsaj opadali niso, a sedaj ko so nacionalno prebujeni se kar izgublajo?!

Iv. Lah. K tridesetletnici »Omladine«. »Val«, I. 7—8, str. 129—133. Mladinska revija. Ljubljana 1933.

Avtor na kratko opisuje, kako so se začeli pri prelomu XIX. na XX. stoletje deliti duhovi pri akademski omladini vseh treh betev Jugoslovonov. Narodno-gospodarske in nove po-

litične potrebe so prisilile energičnejše omladince na upor proti staremu in na oznanjevanje novih smernic v javnem delovanju. Samo bodi pomnjeno, da je dunajski »Jug« v članku »Slovenski radikalec« odločno nastopil proti brošuri A. Dermote in D. Lončarja, ker je bila praška šola za nas tedaj preveč enostranska in ker je čas nujno zahteval velikopoteznejšo notranjepolitično in zunanjepolitično orientacijo. Bistri duhovi so namreč že v zraku čutili bližnjo likvidacijo obeh velesil, Turške in Avstrije. Pri Jugoslovenih pa ni bil ob prelomu stoletja nikdo nato pripravljen. Ni bilo nobene izrazite jugoslovenske ideologije. Prisegalo se je (leta 1901.) na eni strani na Ivana Tavčarja, na drugi pa na dr. Šušteršiča. Politični horizont se je bil zmanjšal in zgostil v črno točko.

Če je »Jug« prenehal pa zato niso prenehali širiti jugoslovensko ideologijo »Jugovi« sodrujci. Že pred 29. majem 1903, to je že pred padom dinastije Obrenovićev so izšli revolucionarno-politični članki odnosno brošure: »Jugoslovanska romantika« 1902, Makedonija in turški problem (v začetku leta 1903.).

To je potrebno pibiti, da se ve, kdo je koga vskrnil, kdo je koga prebudil in kdo je dal smer jugoslovenskemu gibanju od 1901 do 1918.

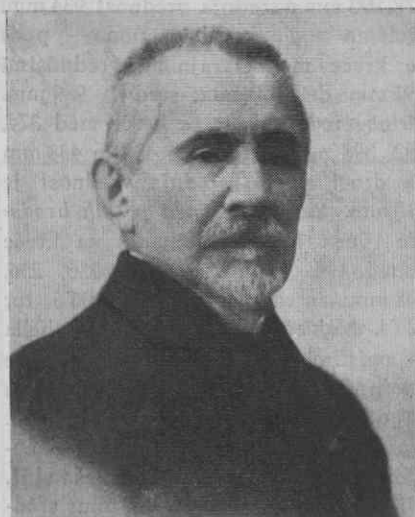
Branimir Maleš, Antropološka ispitivanja. Prilog ispitivanju telesnih osobina crnogorskih i susednih plemena. (Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 9.) Štamparija D. Gregorića. Beograd 1932.

Avtor želi proučiti u detalju dinarsko raso kakor se javlja pri Srbih. Naročito ga zanimajo črnogorska plemena, pa je zato proučeval črnogorske Brdjane in Hercegovce, ki so so naselili v Jablanici in Toplici, severo-

zapadno od Lešana. Proučil je 100 moških v dobi od 22 do 45 let in je vzel na vsakem 64 ali 65 mer odnosno opazovanj. Najmanjša višina rasti iznaša 1634 mm, največja 1925 mm, srednja pa 1783 mm. Srednja vrednost največjega dela oseb (60%) se giblje med 1752 in 1817 mm, t. j. v razdalji od komaj 65 mm. *Dolžina trupla* (vertex — sedalo stolca): Najmanjše mere 871 mm, 873 mm, 931 mm, največje 976, 978, 993 mm a srednja vrednost 934 mm. *Dolžina noge* (trochanterion — pod) se kreče med skrajnimi vrednostmi 891 mm do 1131 mm, sredina 989 mm. *Širina med ramama* se kreče med 374, 392, 398 na eni ter 433, 438 in 438 mm na drugi strani; srednja vrednost je 415 mm. *Razdalja izmed prsnih bradavic* (linea intermamillaris) se kreče izmed 194, 194, 195 mm in 236, 236, 238 mm; srednja vrednost 206'6 ter 229'4. *Največja dolžina glave* (glabella — opisthokranion) pokazuje največje vrednosti v merah 196, 196, 203 mm in najmanjša v merah 172, 172, 175 mm. *Največja širina glave* (euryon — euryon): variacijska širina iznaša 151, 151, 155 mm do 164, 167, 167 mm; srednja vrednost 159. *Kefalični indeks*: Variacijska širina se premiče izmed 81'5, 81'5, 81'6 ter 94'0, 94'3, 94'7; srednja vrednost 88'6. Podeljeni v konvencionalne skupine iznašajo: subbrahikefali 22%, brahikefali 9%, hiperbrahikefali 43%, ultrabrahikefali 18%. *Višina glave* (vertex — porion) variira izmed 111 in 147 mm; srednja vrednost je 127 mm. Najmanjša širina čela (frontotemporale — frontotemporale) se premika med 101 in 118 mm; srednja vrednost 110'4 mm. Avtor zaključí svojo studijo tako-le: »Po svima svojim telesnim osobinama ovi ispitani Crnogorci, kao izraziti Dinarci, mogu da posluže detaljnijem poznavanju dinarske rase. Time ne tvrdimo, da su

svi Crnogorci mahom Dinarci. Mi to ne znamo. Govorimo samo o onima koje smo ispitali. Pa i između njih mogu da se izdvoje nekolicina koji svakako po svima osobinama ne pripadaju dinarskoj grupi. Ali takvih ima malo.

Adam Wrzosek, Julian Talko-Hrynciewicz. Sylwetka jubileuszowa. Poznań 1926.

Julian Talko-Hrynciewicz.

Vsestranko delavni učenjak Adam Wrzosek je napisal življenjepisa Juljana Talko-Hryncwicza, nestorja poljskih antropologov, ki se je narodil 11. VIII. leta 1850. v Ruksanah na reki Niemen in živi sedaj kot upokojeni univerzitetni profesor v Krakovu. Torej je stopil letos (1934) v 84. leto življenja. Srednjo šolo je končal v Kovnu (danes Kaunas v Litvi) in se potem vpisal na mediko-kirurško akademijo v Petrogradu, odkoder se je preselil na univerzo v Kijevu in končal študije 1876. Da bi se spopolnil v ginekologiji, je odšel mladi doktor

na Dunaj in v Pariz, kjer se je seznanil z najslavnejšim antropologom tedanjega časa, Pavlom Brokom (Broca). V njegovi antropološki šoli si je privojsil osnovno znanje iz fiziološke antropologije in se spoznal s problemi antropologije. Prva postojanka njegove službe kot praktičnega zdravnika je bilo provincijalno mesto Zavinohradec v kijevski guberniji. Začel se je baviti kot amater z antropologijo, arheologijo in etnografijo in je od začetka sam zbiral material, odkopaval grobove in obdeloval osteološki material (1884). Tačas je odkril ogromni kurgan pri mestecu Ryžanovki, ki je vseboval bogat inventar grškega izvora (velike amfore, zlat dijamant). To odkritje je naznanil akademiji v Krakovu, ki je tja odposlala G. Ossowskega. V društvu s tem učenjakom sta nadalje odkopavala (1887—1888) kurgan in rezultat objavila v krakovski akademiji. Na to je postala pozorna ruska vlada in je naredila T. Hrynciewicz-u veliko neprijetnosti. Hotel se je habilitirati na jagelonski univerzi v Krakovu in dasi so mu šli mnogi na roko, ni se izpolnila želja, ker je bilo preveč formalnosti na poti, posebno pa ker ni bilo katedre izrecno za antropologijo. Moral je ostati celih 14 let (1877 do 1891) v malem podolskem mestecu, kjer ni imel sredstev ni prilike za napredovanje v svoji ljubljeni antropološki stroki. Vendar je proučeval rasne posebnosti Litvinov in Malorusov in je rezultate objavil v Krakovu. Zatem je bil premeščen v vzhodno Sibirijo kot okrožni zdravnik, v Troickosavsk v zabajkalskem ozemlju. Tu je ostal celih 15 let. Postal je član oddelka Carsko Ruskega Geografskega Društva, ki je znatno podpiralo delo in znanstvene ekspedicije, prirodnoznanstvene, antropološke ter etnografske, kar je T. Hrynciewicz prišlo v prid. Njegovi znanstveni elaborati so

bili tiskani v Tomsku, Irkucku, v Moskvi in Petrogradu. Njegovo delo je bilo priznано i v Poljski i v Rusiji ker je dobival odlikovanja i zlate medalje i članstva znanstvenih strokovnih društev. Tam v zabajkalskem ozemlju, ob granici Mongolije je odkopal okoli 500 predzgodovinskih gomil, počevši z neolitom. Napisal je antropologijo Burjatov, Kalha-Mongolov in Tunguzov, katere rokopis je bil izročen Petrogradski akademiji znanosti. Zato zasluži pridevek »pionir« vzhodno-sibirske antropologije in prazgodovine. Leta 1902. je jagielovska univerza v Krakowu zopet sprožila vprašanje ustanovitve antropološke stolice in to največ na pritisk učenjaka Kopernickega, ki je Talka Hryniewiczza visoko cenil in ga je hotel vrniti iz Sibirije med rodne brate, na poljsko zemljo. Ali ministrstvo prosvete na Dunaju je zavrnilo predlog univerze češ, da ne postoji na nobeni avstrijski univerzi stolica za antropologijo. Vendar se je to doseglo l. 1908. in naš antropolog je zasedel dolgo zaželeno stolico. Imel je tedaj že 58 let ali se je lotil dela z žarom mladeniča. Ustanovil je antropološki institut na jagielovski univerzi, ki šteje 14.000 predmetov. Velik del je T. H. sam poklonil. V času (1910—1912) je proučeval v društvu z E. Frankowskim poljske Gorale v Beskidih in na Podhalu, 1912—1914 se je udeleževal v Litvi. Potem se je (1914) bavil z rasnim vprašanjem Fincev. Za časa vojne ga je usoda zanesla v Petrograd, kjer je organiziral vojno bolnišnico v kateri so se nahajali Burjati in razni istočni narodi. Poleg humanega dela zdravljenja in prehranjenja je opravljal tudi znanstveno delo antropološkega raziskavanja azijskih plemen. Leta 1917. je došel v Kijew, kjer je predaval na univerzi Sv. Vladimira,

seveda o starinah in paleoantropologiji. Čez leto dni se je vrnil v Krakow in od tod je odšel v Wilno, kjer je organiziral po vrnitvi v Krakow antropološki institut (1919—1921). Pozneje je proučil rasne oznake Košubov in rezultate je objavila Poljska Akademija Znanosti.

Na kraju životopisa se nahaja bibliografija del T. H. po kronološkem redu.

N. Ž.

Artur Hazelius.

Stoletnica rojstva Arturja Hazelius-a. A. Hazelius je ustanovitelj Nordijskega muzeja (Nordiska Museet) in muzeja Skansen. Rojen je bil 30. novembra 1833 in je umrl 27. maja 1901. Po profesiji je bil filolog in vložil mnogo energije v kultiviranje in razvoj švedskega jezika, posebno pozornost je posvetil ortografiji. Od l. 1860. do 1870. se je bavil z lingvističnimi reformami švedščine. Od leta 1872. naprej je začel zbirati švedske narodopisne predmete in jih je razstavil v

svojem malem muzeju: »*Skandinavski Etnografski Kolekciji*«. Zatem je deloval 30 let, da je mogel ustvariti in odpreti narodopisni muzej v Skansen-u, ki je urejen čisto po njegovih načelih, pod milim nebom (open air museum) in ki je bil prvi svoje vrste na vsem svetu. Tu ni modelov hiš in predmetov v miniaturah, ki bi bili razstavljeni v muzejski stavbi, ampak so tipi hiš in njihova zunanja in notranja oprema v originalu prenešeni v park zraven mesta. Hiše, hlevi, mlini, kašče so postavljene na primernih prostorih tako, da celo muzejsko območje obsega po več kvadratnih kilometrov. Središče tvori pisarniško poslopje, ki predstavlja muzejski urad. S tem je danes zvezan »Nordiska Museet«, in oba vodi profesor Andrej Lindblom. Muzej šteje danes 190.000 predmetov.

Ljudmil Hauptmann, Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleđa. (Preštampano iz »Rešetarovog Zbornika«. Štamparija Jadran.) Dubrovnik 1931.

Avtor obravnava predmet oštroumno in zelo oprezno. On trdi, da so bili slovenski napadalci VI. stoletja v južni Dalmaciji prvo podvrženi gospodarstvu Hrvatov in so zato Bizantinci še v XI. in XII. stoletju pisali o tamošnjih Hrvatih, čeprav so takrat že spadali v politično sfero srbskih Nemaničev.

J. H. Hutton, Census of India, 1931, Vol. I — India. Part. I — Report. Delhi: Manager of publications, 1933.

Ravnatelj etnografskega muzeja v Ljubljani, gospod dr. Niko Županič, je prejel od tajništva britsko-indijske vlade, oddelka za samoupravo, monumentalno delo o rezultatih ljudskega štetja v britski Indiji v letu 1931. Avtor knjige je J. H. Hutton, komisar za ljudsko štetje v britski Indiji. Delo

obsega 518 strani in folio formata in je opremljeno s številnimi kartami, grafikoni in tabelami, ki na nazoren način kažejo rezultate ljudskega štetja v britski Indiji po raznih vidikih. Material zbran v tej publikaciji je velikega pomena z ozirom na dejstvo, da prebiva v britski Indiji preko $\frac{1}{6}$ vseh ljudi in da je Indija v zgodovinskem, etnografskem, antropološkem in demografskem pogledu ter po svoji lingvistični, sociološki in verski strukturi eden najbolj pisanih in interesantnih koncev naše zemlje. Kakor je razvidno iz publikacije, si je komisariat za ljudsko štetje v britski Indiji že ob organiziranju štetja prizadeval, da bi zbrani podatki in pa poročila okrožnih števnih komisarjev v čim večji meri pomagali razjasniti aktualna vprašanja, ki v Indiji zanimajo znanost. Objavljeni statistični material je v publikaciji znanstveno komentiran in obdelan. Na podlagi tega materiala in poročil okrožnih števnih komisarjev zavzema avtor stališče k mnogim aktualnim znanstvenim problemom. Zaradi kratko odmerjenega prostora mi je mogoče podati samo sumaren pregled važnejših podatkov in ugotovitev publikacije.

V uvodu avtor dela opisuje težave, ki so se z njimi morali boriti organi ljudskega štetja v tej ogromni deželi. Mnogokje je bilo delo popisovalnih organov otežkočeno, ker se je njihov delokrog raztezal na velike teritorialne komplekse. Tako je n. pr. v najbolj redko naseljeni pokrajini britsko-indijskega področja, v Beludžistanu, imel vsak popisovalec rejon od povprečno 836 mil², v najmanj obljubljenih krajih te pokrajine celo rejone po 1460 mil². Tudi politični momenti niso ostali brez vpliva na izvedbo ljudskega štetja v Indiji. Ljudsko štetje l. 1931., kakor tudi ono l. 1921.,

se je vršilo ravno v času naraščajoče politične propagande Ghandijevih pristašev za nesodelovanje z angleškimi oblastvi. Leta 1931. se je ob času štetja Ghandi odpravil na svoj znani pohod k morju, da bi tam pridobil neobdavčeno sol. V obližju teh krajev so njegovi pristaši v zvezi s tem proglasili bojkot ljudskega štetja kot upravnega akta angleških oblastev. Med tem ko je leta 1921. Ghandi sam še o pravem času preklical enak bojkot in dal ljudskemu štetju svoj blagoslov, se to 1931 ni zgodilo. To seveda ni ostalo brez posledic za rezultate ljudskega štetja zlasti tam, kjer je bila tedaj agitacija Ghandijevih pristašev močnejša.

V Britsko-indijskem upravnem območju je po štetju leta 1931. živelo na 1,808.679 miljah² 352,837.787 ljudi. Povprečna gostota prebivalstva je znašala 195 ljudi na kvadratno miljo. Razlike v naseljenosti posameznih pokrajin so zelo velike. V deželi, kjer velika večina ljudi živi od poljedelstva in kjer je rodovitost zemlje v največji meri odvisna od množine dežja, je gostota prebivalstva precej ozko povezana z množino padavin. Beludžistan, ki ima najmanj padavin, samo 10 cm na leto, ima tudi najmanjšo gostoto prebivalstva, le 6,5 ljudi na kvadratno miljo. V pokrajinah z mnogo padavinami, n. pr. na malabarski obali in v Bengaliji, kjer gredo padavine celo do 12 m in preko na leto, pa se dvigne gostota na 2000 in čez poljedelskega prebivalstva na kvadratno miljo.

V nekem kraju na jugovzhodnem, na padavinah bogatem obrežju Indije dosega gostota prebivalstva celo 4000 ljudi čisto poljedelskega prebivalstva na kvadratno miljo, kar predstavlja gotovo tovrstni maksimum sploh.

Od zadnjega ljudskega štetja leta 1921. sem se je prebivalstvo Indije

pomnožilo za 33,895.398 ljudi, ali za 10,6%. Pomnožitev prebivalstva je bila v tem deceniju mnogo večja ko v prejšnjih desetletjih, ker so bile gospodarske razmere v Indiji v tem desetletju precej ugodne in tudi epidemije niso pobrale toliko ljudi, ko v prejšnjih desetletjih. Indija kaže v demografskem pogledu sliko dežele z zelo visokim številom rojstev in tudi z visoko smrtnostjo. Zabeležena rojstnost v Indiji variira v posameznih indijskih pokrajinah med 30% in 40% in čez, smrtnost pa med 20% in 30% letno za povprečje desetletje 1921 do 1931. Avtor pripominja, da brez dvoma ti podatki niso točni, ker v Indiji še ni prav organizirana služba matičnih knjig in se tedaj velik del rojstev in smrtnih slučajev sploh ne zabeleži. Po cenitvi avtorja na tak način $\frac{1}{4}$ do celo $\frac{1}{3}$ vsega demografskega gibanja ni zajeta v statistiki in bi bilo zabeleženim rojstnim in smrtnim podatkom toliko še prišteti. Visoki zabeleženi in še višji resnični odstotek rojstnosti Indije kaže, da se rodovitnost v Indiji še ne zavira. Avtor izrecno poudarja, da o kakem umetnem omejevanju rodovitnosti v Indiji za sedaj ne more biti govora in da tega tudi v bližnji bodočnosti ni pričakovati z ozirom na indijske verske nazore ter socialne pojme in navade. Pričakovati je torej, da se bo prebivalstvo Indije v bližnji bodočnosti še v isti meri množilo. Naraščanje indijskega prebivalstva se utegne celo povečati, ko bo tudi v Indiji, kakor se je to zgodilo v Evropi v teku zadnjih 50 let, splošna aplikacija pridobitev moderne medicine brezdvoma občutno zmanjšala smrtnost. Za enkrat je namreč deležen modernih medicinskih pridobitev le prav majhen del indijskega prebivalstva. Navedena dejstva postavljajo mero-dajne kroge in znanstvenike pred pro-

blem, ali bo mogla Indija v svojih mejah prehraniti to naraslo prebivalstvo. Avtor trdi da pesimizen v tem oziru, kljub sedanji že relativno gosti naseljenosti Indije ni umesten, ker se bo dala poljedelska produkcija z zboljšanjem obdelovalnih metod indijskega poljedelstva in z izrabljanjem dosedaj še neobdelanih obširnih zemljišč v veliki meri povečati. Tudi razvitejša industrija bo mogla prehraniti velik del prebivalstva. Sploh pa so ob sedanji kulturni stopnji večjega dela indijskega prebivalstva in v ugodnih indijskih klimatskih razmerah življenjske potrebe Indijcev mnogo manjše, ko potrebe prebivalcev manj pogodovanih zmernih in severnih pasov in zastopa ob takih pogojih relativna prenaseljenost šele ob razmeroma zelo veliki gostoti prebivalstva.

Migracija v Indijo in iz Indije je precej neznatna pač se je v mejah Indije same v teku zadnjega desetletja vršilo precejšnje notranje preseljevanje iz preobljudenih krajev v kraje z ugodnejšimi življenjskimi pogoji. Izven britske Indije živi 2.302.000 Indijcev. Največji del emigracije iz britske Indije se obrača v tropske posesti angleškega kolonialnega imperija, in sicer predvsem kot delovna sila v plantajah. V letu 1931. je bilo izven Indije največ Indijcev na Ceylonu (778.000), ki je prav za prav le upravno ločen od Indije, potem v angleških posestih malajskega polotoka (624.000), od prekomorskih dežel pa v angleških tropskih kolonijah na Mavricijusu (269.000), v Ameriki na Trinidadu (139.000) in v britski Guyani (130.000) ter v južni Afriki (165.000).

Evropcev je bilo leta 1931. v Indiji zabeleženih 168.134, od teh angleških podanikov 155.555. Vendar se med osebami priglašeni kot Evropci nahaja precej mešanec, po cenitvi okoli 30.000. Za to število bi bilo torej tre-

ba število Evropcev v Indiji popraviti na 138.000. Med Evropci je vojakov 70.534. Mešanec z evropci, anglo-indijcev je z zgoraj omenjenim popravkom 168.000. Od vsega indijskega prebivalstva živi v mestih 38.985.427 živečega v mestih, je znašal leta 1921. 10'2% in se torej v zadnjem desetletju ni občutno dvignil, ne kaže pa tudi večjih sprememb zadnjih 50 let sem. Pred 50. leti je namreč živelo v Indiji v mestih 9'5% prebivalcev. Indija torej še ne doživlja modernega gospodarskega in socialnega razvoja v taki meri kakor zahodna Evropa in Združene države Amerike, v Aziji pa Japonska, kjer se je v zadnjih desetletjih povsod odstotek mestnega prebivalstva izredno vzdignil. Odstotek žensk na število moških je v indijskih mestih precej nižji od tega odstotka v celotnem indijskem prebivalstvu, kar je razlagati iz večjega pritoka moških delovnih sil v mesta.

Povprečna starost prebivalca Indije je 23'02 leta (proti n. pr. 30'6 v Angliji), predvsem zaradi velike rodovitnosti indijskega prebivalstva in tedaj sorazmerno večje zastopanosti mlajših starostnih razredov.

Otroška umrljivost je v Indiji še vedno visoka in je za otroke do 1. leta za l. 1930. zabeležena z 18%. Gotovo pa je, da je ta odstotek v resnici precej višji, ker se dober del otrok, ki umrejo v prvih mesecih po rojstvu, sploh ne registrira.

Otrok pod petimi leti je bilo v Indiji v letih 1930.—31. 1529 na 10.000 prebivalcev (v primeru s podatki n. pr. za leta 1920.—21. v Franciji 618, v Nemčiji 634, v Belgiji 649 in v Angliji 878, med tem, ko se je gibalo to število v raznih evropskih deželah v letih 1880.—81 še med 1200 do 1300 in črez). Visoka številka Indije je posledica ve-

like rodovitnosti indijskega prebivalstva.

Karakterističen pojav za sestavo prebivalstva Indije v nasprotju z Evropo je absolutno in relativno manjše število žensk ko moških. Ta pojav so registrovala že vsa dosedanja štetja v Indiji, v zadnjih treh desetletjih se pa opaža še precejšnje nazadovanje proporcije žensk proti moškim. Leta 1901. je bilo v Indiji še 964 žensk na 1000 moških, leta 1931. pa jih je bilo 940. Posamezne verske skupine kažejo v tem oziru precejšnjo razliko. Hindu in kristjani imajo leta 1931. proporcijo 951 žensk na 1000 moških, muslimani 901, Sikh pa 782. Večja razlika je tudi med posameznimi indijskimi pokrajinami. Vroča Indova in Gangova dolina ter južni konec Indije imajo manjšo proporcijo žensk od povprečja za vso Indijo, med tem ko je proporcija žensk na visoki planoti Dekana višja od povprečja. Iz teh krajevnih razlik je tudi predvsem razlagati razmeroma nizko proporcijo žensk pri indijskih muslimanih, katerih glavno bivališče je v dolinah Inda in Ganga ter pri Sikhih, ki prebivajo predvsem v Pandžabu. Sicer imajo namreč muslimani večjo proporcijo žensk ko Hindi istih provinc. Med Hindi samimi se proporcija žensk zmanjšuje, čim višja je kasta. Če se vse številne hinduske kaste klasificirajo in razdele na višje, srednje, zaostale in na potlačene kaste, imajo potlačene kaste proporcijo 982, zaostale 953, srednje 935 in višje kaste 878 žensk na 1000 moških. Avtor pripisuje ta pojav med drugim večji umrljivosti žensk zaradi zgodnjih materinstev, ki je posledica kastne razdelitve prebivalstva. Knjiga navaja, da sedaj med indijskim prebivalstvom toliko bolj prevladuje število moških nad številom žensk kolikor bolj so prebivalci posameznih pokrajin podvrženi

strogemu kastnemu sistemu in kolikor bolj so tudi pripadniki ne hinduskih verskih skupin (n. pr. muslimani) bili pred svojim prehodom v sedanjo versko skupino pod vplivom kastnega sistema.

Značilna za strukturo indijskega prebivalstva v nasprotju z Evropo je tudi univerzalnost sklepanja zakonov. Ogromna večina vseh odraslih Indijcev je poročenih. Od moških vseh starosti je v Indiji neporočenih 47,9% poročenih 46,7% in ovdovelih 5,4%, žensk pa neporočenih 35,2%, poročenih 49,3% in ovdovelih 15,5%. Večja razlika med odstotkoma poročenih moških in žensk izvira iz manjšega absolutnega števila žensk med indijskim prebivalstvom, ovdovelih žensk pa je toliko, ker branijo indijske šege hindom in njim sorodnim verskim skupinam vdovam ponovno možitev.

Za sliko indijskega prebivalstva je nadalje posebno karakteristično veliko število otroških zakonov Indije. Od 1000 deklic od 0 do 15. leta je bilo leta 1931. poročenih med Hindi 213, Med Muslimani 210, med Jaini 130 in med Sikhi 86. Med vsemi otroki v Indiji, starimi do 5 let, pa je bilo leta 1931. poročenih dečkov 1,6%, deklic pa 3%. V neki izmed onih indijskih kast, v kateri je prav posebno udomačeno sklepanje zakonov med otroki, je bilo od vseh dečkov do 6. leta starosti poročenih že 71% deklic celo 127%.

Še nekaj statistike bolezni: gobavih je v Indiji izkazala statistika 147.911, številka, ki je kakor avtor sam priznava vsekakor mnogo prenizka, ker je mogla statistika zaradi razumljivega skrivanja te bolezni zabeležiti le prav majhno število bolnikov. Iz primerjav podatkov sanitarne službe in podatkov ljudskega štetja za posamezne okraje sklepa avtor, da bi moglo število gobavih v Indiji biti do desetkrat večje od zabeleženega. V

Indiji kužne bolezni in epidemije še pobirajo veliko ljudi. Tako je tam v letu 1920. do 1929. pobrala kuga na leto povprečno 138.915 ljudi, kolera 227.438, koze 77.233 in difterija 218.659. Daleč največ ljudi so pa pobrale mrzlice.

Od indijskega prebivalstva živi 67% od poljedelstva in živinoreje 97% od industrije, 3% od javnih in svobodnih poklicev, 69% od trgovine in od prometa, 133% prebivalcev pa je raznih drugih poklicev. Pretežni del ljudi statistično zabeleženih pod raznimi poklici, je služinčadi in delavcev, ki so spet zaposleni v poljedelstvu. Videti je torej, da je Indija v veliki večini poljedeska dežela.

Od prebivalcev starih nad pet let je pismenih 95%, in sicer moški 156%, žensk pa le 29%. Velika razlika je posledica socialnih razmer v katerih živi indijska žena. Pismeni so indijci večinoma v domačih alfabeti, ki jih je v Indiji precejšnje število, v latinici pismenih je le neznamenit odstotek. Glede odstotka pismenosti je seveda razlika med posameznimi skupinami indijskega prebivalstva. Največjo pismenost z 791% pismenih izkazuje verska skupina Parsov (zoroastrijancev), ki se nahajajo v ugodnih socialnih razmerah in žive skoro izključno v mestih. Širjenje pismenosti napreduje le počasi. V teku zadnjih 50. let se je odstotek pismenosti v Indiji komaj podvojil.

Zelo zanimivi so rezultati indijskega ljudskega štetja v pogledu lingvistične razdelitve indijskega prebivalstva. V Indiji najdemo veliko število raznih jezikov in v nešteti področjih se mnogo teh jezikov govori drug zraven drugega. V lingvističnem oziru so tam mnogo kje podobne razmere kakor v Evropi. Povečini sicer v Indiji obeležje jezika pri opredelitvi prebivalstva zaenkrat ne igra one vlo-

ge ko v Evropi, vendar je pa tudi tam v nekaterih okrajih jezikovno pripadnost predmet političnih bojov. Tudi Indija ima jezikovne boje in iredentična gibanja na jezikovni podlagi. Tako bi na primer provinca Orissa hotela razširiti svoje meje čez sosednja ozemlja pokrajine Madras, kjer del prebivalstva govori jezik Oriya. (Jezik večine prebivalcev province Orissa.) V teh obmejnih pokrajinah je jezikovni boj med pripadniki jezika Oriya, ki je indoevropski jezik in med pripadniki jezika Telugu, ki je jezik Dravidske lingvistične skupine.

Za nas, ki poznamo jezikovne boje in jezikovna prodiranja na lastni koži bo zlasti interesantno ugotoviti, da se tudi v Indiji malim narodom godi podobno kakor v Evropi. Tako se n. pr. v prej navedenem primeru mnogi Telugu kot pripadniki socialno, gospodarsko in kulturno manj razvite in šibkejše jezikovne skupine rajši, priglajajo kot pripadniki močnejše jezikovne skupine Oriya. Na spornem ozemlju med Oriya in Telugu je bilo leta 1891. naštetih 53% Oriya, ostali predvsem Teludu, leta 1900. 75% Oriya in leta 1911. 51%. Veliki povišek leta 1900. je nastal pod vplivom velike agitacije Orijev, dalje ker je prebivalstvo od priglasitve kot Oriya zaradi nekega novega zakona ravno v tistem letu pričakovalo večjih socialnih ugodnosti, in zaradi dejstva, da so bili števni organi večinoma Oriya, ki so vsakogar, ki jim je vedel dati odgovor na vprašanje v jeziku Oriya, kar zabeležili kot svojega, kar so mogli ob zelo razširjeni dvojezičnosti med prebivalstvom Telugov seveda pogosto storiti. Torej razmere, ki jih dobro poznamo iz naših obmejnih ozemelj. Pri štetju leta 1911. je vplivala indijska vlada na večjo objektivnost rezultatov.

Zaradi velikega števila jezikov in ob njih veliki teritorialni prepletenosti je seveda dvo- in več jezičnost v Indiji zelo razširjena. V mnogo primerih je bilo uradnim števničnim organom težko ugotoviti, kateri jezik je prav za prav materni jezik dotične osebe in kateri je postranski, ker je oseba oba jezika v enaki meri uporabljala v občeivanju in v domačem življenju. Knjiga navaja, da so števeni organi v mnogih primerih našli dvojezičnost že pri otrokih najmlajših let in da so prve besede, ki so se jih ti otroci naučili, že pripadale različnim jezikom. Seveda so tudi v Indiji pretežno dvojezični predvsem pripadniki manjših in slabjših jezikovnih skupin, ki se umikajo pred večjimi in močnejšimi. O procesu jezikovne asimilacije pravi avtor po svojih opazovanjih v Indiji, da je prvi stadij izginjanja kakega jezika, kadar začnejo njegovi pripadniki v dnevnem občeivanju uporabljati drugega, nakar se pozneje prvotni jezik uporablja le še kot postranski in končno sploh izgine. Ta proces asimilacije manjših jezikovnih skupin zelo pospešuje tudi v Indiji povsod se razvijajoči promet.

Po ljudskem štetju leta 1931. je bilo v Indiji registriranih 225 domačih indijskih in birmanskih jezikov, razen tega so bili med prebivalci Indije še pripadniki 17-ih drugih azijskih in afriških ter 20-ih evropskih jezikov.

Od indijskih in birmanskih jezikov jih spada k

avstrični jezikovni skupini . . .	19
tibetsko-kitajski skupini	156
dravidski skupini	14
indo-evropski skupini	27
neopredeljenih jezikov pa je . .	9

Kot materni jezik je govorilo:

avstrične jezike	5,342.708 oseb
tibetsko-kitajske jezike	15,352.774 „
dravidske jezike . . .	71,644.787 „

indo-evropske jezike . 257.492.805 oseb
neopredeljene jezike pa 57.453 „

Koliko je dvojezičnost v Indiji, vidimo iz dejstva, da je priglasilo kot postranski jezik med drugimi

indo-evropske jezike 7,613.269
in dravidske jezike 7,476.769 oseb.

Po teh podatkih obstoja torej dvojezičnost v Indiji v glavnem med obema najbolj številnima jezikovnima skupinama, med dravidskimi in indo-evropskimi jeziki. Pri teh podatkih o dvojezičnosti bo dostikrat tudi kot postranski jezik zabeleženi jezik v resnici materni jezik, in kot materni jezik zabeleženi jezik v resnici postranski, kar je seveda ob večinoma močnejšem indo-evropskem elementu predvse mtemu elementu v prid.

Med neopredeljenimi jeziki se nahaja jezik negritov iz andamandskih otokov, najstarejših do današnjega dne ohranjenih prebivalcev Indije, ki ga govori še 466 ljudi. Negriti naglo izumirajo. Leta 1901. jih je bilo še 1882, l. 1921. še 580. Med jezikoslovno neopredeljenimi je tudi 6 ciganskih jezikov, ki jih govori 25.999 ljudi.

Skoro pri vseh manjših jezikih številnih starih nearijskih plemen, ki žive obdana od hinduskega prebivalstva je opazati precej hitro lingvistično hinduizacijo. Nekatera teh plemen, ki sicer še obstojajo kot plemena in kaste, so že sploh izgubila svoj jezik. Druga so v precejšnji in vedno rastoči meri v hinduskih jezikih dvojezična, in nekatera od njih sprejemajo v svoje primitivne jezike čim dalje več jezikovnih elementov prodirajočih močnejših indo-evropskih jezikov. Le večja izmed starih nearijskih plemen, ki so tudi ekonomsko neodvisna, niso še načeta po hinduizaciji. Zanimive so lingvistične metamorfoze, ki jih doživljajo nekateri ti stari predarijski plemenski jeziki. Neki plemenski je-

zik avstrične jezikovne skupine, Nahal, je bil n. pr. pred dobrimi 100 leti lingvistično še čisto avstričnega značaja. Nato je prišel neko dobo pod jezikovni vpliv nekega dravidskega jezika in postal do polovice dravidski. Pred nekaj časa ga je pa skupaj z dravidskim jezikom tega kraja zajel val nekega prodirajočega arijskega hinduskega jezika in zdaj postaja dotični stari plemenski jezik v naglem tempu arijski. Dvojezičnost pripadnikov starih predarijskih plemenskih jezikov se giblje v glavnem med $\frac{1}{4}$ in $\frac{3}{4}$ vseh pripadnikov in dosega v nekaterih primerih 100% pripadnikov dotičnega jezika. Tako se še v današnjem času nadaljuje proces lingvistične hinduizacije, ki je dal Indiji sedanje lingvistično obeležje.

Od sedanjih lingvističnih skupin Indije predstavljajo negriti z Andamandskih otokov najstarejše ohranjeno prebivalstvo, te so pritisnili plemena avstrične jezikovne skupine (v isti družini so Malajci in Polinezijci) in tem so zopet sledila plemena dravidske jezikovne skupine in v drugem 1000-ju pred Kristusom invazija Indo-evropejcev. Po trditvi avtorja je do predkratkih med znanstveniki vladala teorija, da so kulturo v glavnem prinesli v Indijo Indoarijci, novejša arheološka odkritja in temeljiti studij indijskih jezikov, kulturnih elementov, verstev in rasnih tipov pa je to teorijo omajal in danes prevladuje mnenje, da so Indoarijci pri svojem prodiranju v Indijo tam našli že visoko razvito kulturo, ki so jo v glavnem prevzeli in ji dali novih elementov. Predarijska kultura Indije je bila v zvezi s kulturami in religijami Mezopotamije, Male Azije in Vzhodnega dela Sredozemskega morja. Sedanja kultura Indije pa je nastala iz te stare predarijske kulture in iz novih arij-

skih kulturnih elementov. Predvsem je bil važen prispevek Indo-arijcev h kulturnemu razvoju Indije njihov jezik, ki je bil v primeru z manj razvitimi predarijskimi jeziki Indije mnogo bolj-ši nosilec občevarja in kulturnega razvoja.

Sedanji indo-evropski jeziki Indije se delijo v dve skupini: na jezike notranjega in na jezike zunanjega pasu. Jeziki notranje skupine zavzemajo sredino Indije, med tem ko se nahajajo jeziki zunanje skupine na zahodu in na vzhodu od njih, razdeljeni in ločeni po velikih kompleksih, ki jih zavzemajo notranji jeziki. Obe skupini sta izšli iz dveh različnih narečij prvotnega indo-evropskega jezika in izhajajo jeziki notranje jezikovne skupine iz istega narečja kakor sanskrit.

Po verski opredelitvi so leta 1931. šteli v Indiji

Hindu	239,195.000	ali 682'4%
Jain	1,252.000	„ 3'6%
Budisti	12,787.000	„ 36'5%
Sikh	4,336.000	„ 12'4%
Zoroastrijanci	110.000	„ 0'3%
Muslimani	77,678.000	„ 221'6%
Kristjani	6,277.000	„ 17'9%
Židje	24.000	„ 0'1%
Plemenska verstva	8,280.000	„ 23'6%
in manjše verske skupine ter neopredeljeni 571 ali 1'6% pripadnikov.		

Tudi v verski opredeljenosti indijskega prebivalstva obstoja v mnogih primerih nejasnost in prepletenost. Dostikrat je bilo organom štetja težko določiti kateremu verstvu pripada kaka kasta ali skupina prebivalstva. Nekateri indijske kaste in skupine imajo v svojih verovanjih hinduske, muslimanske in tudi krščanske verske elemente. Zlasti težko je v mnogih primerih potegniti mejo med hindu in muslimani, kar je razumljivo, ker pojem hindu ni le verski temveč ravno tako tudi socialni pojem t. j.

pomeni razen verske vsebine še pripadnost k nekemu sistemu organizirane družbe. Tako so n. pr. nekatere kaste po socialnem ustroju hinduske njihova verovanja pa kažejo v splošnem nehinduske, predvsem muslimanska obeležja.

Od glavnih verskih skupin so hindu v zadnjem desetletju absolutno narastli za 10'4%, njihov relativni delež na celotnem indijskem prebivalstvu pa že delj časa neprenehoma pada. Tako so padli od 74'3% indijskega prebivalstva leta 1881. na 68'2%, leta 1931. Ta padec izvira deloma od priključitve novih, pretežno muslimanskih in budhističnih predelov britsko-indijskemu upravnemu področju, deloma pa od manjšega naravnega prirastka hindujev. Od spreobrnitev hindu več pridobivajo ko izgubljajo od odpadov. Hinduizem še vedno pridobiva pripadnike starih, nižje razvitih plemenskih verstev in podobno kakor v lingvističnem pogledu se do današnjega dne vrši verska hinduizacija starih plemen. Ob tem ta plemena obdržijo večino starih verskih predstav in božanstev ter se poglavitno socialno včlenjajo v hinduski družabni sistem. Plemena postajajo kaste. Računa se, da je samo v zadnjem desetletju prešlo okoli pol drugi milijon pripadnikov starih plemenskih verstev na hinduizem. Med pripadniki teh plemenskih verstev se pa tudi z uspehom uveljavlja delovanje raznih krščanskih misijonov. Za ta stara plemena se torej v Indiji vrši boj med hinduizmom in med krščanstvom, pri čemer za enkrat spreobrnjenja hinduizmu še prevladujejo. Za pobijanje krščanske misijonske akcije so hindu pred nekaj leti ustanovili svojo misijonsko organizacijo. Razen tega je v zadnjem času pridobil hinduizem nekaj muslimanskih prehodnih kast in tudi nekaj kristjanov. Odpadajo pa

od hinduizma predvsem pripadniki potlačenih hinduskih kast, in sicer največ h krščanstvu. Ta prehod pomeni namreč zanje tudi socialno povzdigo. Zanimivo je, da se večja skupina (399.000) pripadnikov potlačenih hinduskih kast v Pandžabu ob štetju leta 1931, iz nasprotja proti višjim hinduskim kastam in zaradi budeče se socialne zavesti ni hotela več priglasi k hinduizmu, temveč se je prijavila, da je »prvotne vere«. Vse njihove verske predstave pa ostajajo nadalje hinduske. Primer nazorno kaže versko-socialni značaj hinduizma.

S hinduizmom skupni izvir in mnogo skupnih verskih predstav imata verski skupini sikhov in jainov. Sikh so v zadnjem desetletju narastli za 33'9%. To pomnožitev je pripisovati velikemu naravnemu prirastku pripadnikov te verske skupine, ker je njihova rodovitnost zaradi poznejše možitve žen in zaradi dovoljenega sklepanja ponovne zakonske zveze vdov precej nad povprečjem indijskega prebivalstva, in pa tudi konverziji. Glede na versko sorodnost namreč prestopajo gotove hinduske sekte k sikhom, ker se zdi, da je sikhom zaradi njihovega nevtralnega političnega zadržanja nasproti britski vladi Indije v večji meri odprta pot v vse upravne službe.

Na britsko-indijskem upravnem področju žive budhisti skoraj izključno v Birmi.

Kristjani so v zadnjem desetletju v Indiji narastli za 1,843.000 ali 32'5%. Od tega odpade morda 12% na naravni prirastek, ostalo (čez 900.000) pa na že omenjene spreobrnitve od starih plemenskih verstev in pa od potlačenih hinduskih kast. Indijski kristjani pripadajo mnogim veroizpovedim in sektam. Predvsem je mnogo raznih protestantskih ločin. Najstarejši kristjani v Indiji so sirski kristjani, ki

jih najdemo v Indiji že od prvih stoletij po Kristusu. Zanimivo je, da spreobrnjenci h krščanstvu tudi po spreobrnitvi v mnogih ozirih še nadalje ohranijo svojo prejšnjo kastno razdelitev.

Muslimani so v zadnjem desetletju narastli za 13%. Njihov delež na celotnem indijskem prebivalstvu se v zadnjih desetletjih neprenehoma večja. Oni imajo namreč zaradi v splošnem poznejše ženitve, zaradi dovoljene zopetne možitve vdov in zaradi poliginije visok naravni prirastek. V pokrajinah, kjer bivajo muslimani kompaktno, poglavitno v Pandžabu, njihova proporcija nasproti hinduskega prebivalstvu trajno raste.

Parsi (Zoroastrijanci) živijo večinoma v zahodnem delu Indije. Največ jih je v Bombayu.

Pripadniki starih plemenskih verstev so od leta 1921. sem kljub precejšnjemu naravnemu prirastku nadovali za 15,3% zaradi izgub na hinduizem in krščanstvo.

Indijska verstva še dandanes hrani v svojih verskih predstavah in verovanjih najrazličnejše in prastare verske kultne elemente. Negrito najstarejši ohranjeni prebivalci Indije so ohranili čiščenje smokvinega drevesa. Ta prastari kult rodovitnosti, nekoč doma v državah od Sredozemskega morja, pota v Indijo, prihaja od mlečka, ki ga ima to drevo v sebi. Pri njih najdemo tudi primitiven faličen kult. Protoavstraloidi so prinesli totemistični kult ali vsaj bazo zanj. Mediteranci dravidskega jezika pa so razvili faličen in megalitičen kult ter teorijo življenjske snovi.

Ta kult živi v Indiji še danes v številnih verskih pojmi in magičnih verovanjih. Na tej predstavi sloni v indijski provinci Asan še vedno v običajeni lov na glave. Če se namreč na

ugrabitelja glave, sedeža duše ob izpolnitvi gotovih obrednih pogojev prenese magična moč duše ubitega nasprotnika in z njo ves blagoslov, ki je s tem v zvezi. Po tem se je lokaliziral sedež duše in magična moč tudi v lase na glavi. Lovci na glave vzame če ne more ugrabiti glave vsaj lase. Dušna snov se spravlja v zvezo z rodovitnostjo in prinaša rodovitnost če se izpolnijo predpisani ritualni pogoji. Nekatera plemena Indije počakajo s pokopom mrličev in jih pokopavajo šele ob času setve. Da bi dušna snov mrličev oplodila posejani pridelek. Zveza med dušami mrličev in med rodovitnostjo zemlje se zrcali tudi iz zveze v katero se spravljajo mrličji z vodo kot povzročiteljico rodovitnosti. V teh magičnih predstavah korenini običaj potapljanja mrličev v reki Ganggu. Plemena Naga pa zlivajo vodo na grobove, da bi povzročila dež.

Indoarijci so imeli ob svojem prihodu v Indijo okoli leta 1500. pred Kristusom arijska božanstva in verovanja. Njihov glavni bog je bil Indra, bog groma, sorodnik grškega Zeusa. Staro prebivalstvo Indije pa je že imelo izrazito izdelane bogove.

Med izkopeninami v Mohenjodaro, ki izhajajo iz časov davno pred arijsko invazijo, se nahaja že kip Šive. Med verskim sistemom ob prihodu osvojevalnih Arijev v Indijo je njihova vera trčila ob vero starega indijskega prebivalstva, zmagali pa so stari bogovi Šiva, Višnu in Kali so postali hinduska trojica, a arijski bog Indra je padel na brezpomembno mesto. Predarijski dravidski, mediteranci so imeli razvit kult kač, v zvezi s kultom kač na Kreti in kult boginje matere, katerim kultom je še vse polno sledov med današnjimi verovanji Indijcev. Z Mezopotamijo veže predarijsko Indijo kult boga Meseca in bo-

ginje Solnca, ki sta potem oba spre-
menila spol s spremembo od matrili-
nearnega na patrilinearno potomstvo,
morda pod vplivom rigvedskih arij-
skih osvojevalcev. Na sorodstvo z ve-
likimi prednjeazijskimi kulturami ka-
že tudi defikacija in češčenje kraljev,
tipična za stališče hindov do kraljev-
ske časti in ki je po Lagdonu karak-
teristična za sumersko religijo v na-
sprotju z semitsko. Z Mezopotamijo
in z Malo Azijo sta tudi v zvezi astro-
nomija in častitev nebeskih teles zla-
sti češčenje boga Meseca, ki predstavl-
jata pomemben del hinduske kulture.
Še iz današnjih verskih nazorov v
mnogočem odseva konflikt med arij-
skimi in starimi verskimi pojmi. Še
do današnjega dne se morejo opaziti
v nekaterih krajih prastarega, v Indiji
sledovi kulta goveje živine. Po hindu-
skem verskem sistemu je bilo žrtvova-
nje živine priznано kot zaslužna žrtev
bogovom. Vendar pa je bil ta arijski
doprinos k hinduskim verovanjem in-
dijskemu ljudstvu dolgo časa osovra-
žen, kar kaže na staro češčenje živi-
ne. Svetost krave, karakteristika pred-
konjeniških kultur mediteranskega ba-
sena, veže Indijo z religijami Male
Azijske, Egipta in Krete ter je v Indiji
predarijska. S češčenjem Šive je v
Indiji zvezano češčenje kač, ki je bilo
dolgo časa v opoziciji z brahmanskim
hinduizmom. Ta stari konflikt med
dvema kultoma odseva iz hinduske
legende, po kateri se je Krišna od-
pravljal na pohode nad kače in na
boje, kjer je kače pokončeval. Ob svo-
jem prihodu v Indijo so rigvedski
Arijci najbrže svoje mrliče pokopavali
in so sežiganje mrtvih sprejeli šele od
prebivalstva, ki so ga v Indiji našli.
Arijska svetost ognja je bila namreč
skoro v nasprotju z običajem sežiga-
nja muličev.

Indijska posebnost so kaste. Av-
torja zlasti zanima v koliko so moder-
ni nazori, ki so prišli tudi že v Indijo
vplivali na kastni sistem. Prihaja do
zaključka, da razvijajoči se promet
na eni strani sicer kruši kaste ali vsaj
nekatero pojave kastnega sistema, da
pa na drugi strani spet utrjuje vezi
med posameznimi člani ali skupinami
kast, ki žive razkropljeno. Med nešte-
vilno množico kast Indije se opaža
tendenca za združevanje v večje kast-
ne skupine. To gibanje je predvsem
močno pri kastah rokodelcev in obrt-
nikov, kakor tesarjev, kovačev, zla-
tarjev, mlekarjev itd. Stanje pripad-
nikov potlačenih kast se je v zadnjem
času zlasti kar se tiče življenja v jav-
nosti precej popravilo in se je v tem
oziru njihova prejšnja striktna nedo-
takljivost občutno zmanjšala. Tako
smejo oni uporabljati moderna javna
prometna sredstva skupaj z najvišji-
mi hinduskimi kastami, kar bi bilo še
do nedavnega časa izključeno. Vendar
pa ostaja njihov prejšnji inferiorni po-
ložaj kar se tiče privatnega občeva-
nja in verskih običajev v glavnem
nespremenjen. Potlačene hinduske ka-
ste se dosedaj zastojno potegujejo za
dovolitev vstopa v brahmanske
templje.

Kakšni izvir indijskih kast? Na
podlagi poročevanja razmer pri plemen-
nih Naga, ki žive v goratih krajih pro-
vince Assam v severovzhodnem koncu
Indije in ki so še skoro popolnoma
nedotaknjena po socialnih, verskih in
kulturnih sistemih in vplivih ostale
Indije, prihaja avtor do zaključka, da
je eden glavnih izvirkov indijskega
kastnega sistema, delitev vasi in na-
selbin po zaposlenosti prebivalstva.
Pri plemenih Naga so v nekaterih va-
seh sami tkalci, v drugih sami kovači,
v tretjih lončarji. Po primitivnih na-
zorih je potrebno za uspeh vsake de-
lavnosti posebna magija. Magija, ki

vsposablja eno obrt ali oplojuje eno poljedelsko delavnost moti in zmanjšuje po verovanju teh primitivnih plemen magijo delavcev druge obrti ali delavnosti. Če prebivate obe zaposlitveni skupini skupaj. Odtod tabu v zaposlenosti in občevanju. Neugoden vpliv prisotnosti tujih rokodelcev in njihove magije se namreč zmanjšuje, če se prepovedo intimnejše vezi z njimi. Tudi hrana tujcev posebno kuhana je iz magičnih oziróv nevarna, ker je inficirana po nevarni dušni snovi tujcev. Odtod tabu v jedi (kommen-saliti).

Kaste so predarijskega in menda tudi preddravitskega izvora. Prvi elementi poznejši kastni sistem imajo svoje korenine skoro gotovo med proto-avstraloidnim in avstrazijatskim prebivalstvom Indije. Kastni sistem je v južni Indiji mnogo strožji, ko v severni, najslabši pa je v Pandžabu, poje-ma torej sorazmerno močnejši in rasno čistejši med arijskim prebivalstvom, četudi se je kastni sistem v sedanji obliki seveda razvil šele po prihodu Arijev v Indijo in gotovo tudi pod močnim vplivom njihovega stremjenja ohraniti svojo raso čim bolj čisto od mešanja s podvrženim starim prebivalstvom. Po mnenju avtorjevem je pri tvorbi in socialni graduciji kast igralo precejšnjo vlogo, da sta v Indiji trčila skupaj patrilinearni sistem arijskih osvojevalcev in matrilinearni sistem prejšnjega prebivalstva. Iz zakonov moških potomcev patrilinearnega sistema in ženskih potomcev matrilinearnega sistema izvirajoči otroci so morali uživati vso socialno veljavo v obeh družabnih sistemih, med tem ko otroci moških potomcev matrilinearnega sistema z ženskimi potomci patrilinearnega sistema niso našli prostora ne v patrilinearni in ne v matrilinearni družbi ter so bili tako ob socialno veljavo in položaj.

Kakor omenjeno ni bil pri tvorbi kast brez pomembnega vpliva tudi rasna in plemenska sestava ter verska opredelitev in spremembe v verski pripadnosti indijskega prebivalstva.

Knjiga precej obširno razpravlja tudi v antropoloških problemih Indije. Kakor že omenjeno so najstarejše prebivalstvo Indije in vse jugovzhodne Azije ter obenem najstarejše ohranjenno prebivalstvo sveta brahikefalni Negriti. Prvotno naseljeni po vsej jugovzhodni Aziji so se ohranili več ali manj pomešani izven Indije na malajskem polotoku in na Indonezijskem otočju, rasno najbolj čist pa je njihov ostanek na Andamanskih otokih, ki spadajo pod Indijo. Na indijski celini jih ni več. Le rasne lastnosti (priti-kava rast in kodrasti lasje, prebivalcev nekaterih gorskih in nepristopnih krajev najjužnejšega konca Indije in pa mejnih gor med Assanom in Birmo kažejo na primes njihove krvi. Po navedbi avtorja obstoja v njihovem izvoru med antropologi dvoje mnenj. Eni mislijo, da so se Negriti razširili v južno Azijo iz Afrike in se opirajo pri tem na brahikefalijo južne Arabije ter na domnevo obstojanja Negritov v Suzijani še v historičnem času (Giuffrida-Ruggeri). Drugi pa so mnenja, da so se Negriti razširili iz Osrednje Azije. Sodi se, da je Negritov po starosti še pred neanderthalskim človekom in da ga je ta potem potisnil in razpršil. Ali je Negrito sploh kaj prispeval h kulturi človeštva, se ne da ugotoviti. Po andamanskih Negritih pa, ki so tisočletja živeli v izolaciji bi bilo sklepati, da je znašel lok. Od verskih nazorov pa kult smokvinega drevesa, ki je bilo kakor že omenjeno v južni Evropi v Aziji in Afriki povezano s predstavo rodovitnosti in z dušami umrlih.

Za Negriti prihajajo v južno Azijo dolihokefalni proto-avstraloidi, ki

se spravljajo v rasno zvezo z neanderthalskim človekom. Most med evropskim Neanderthalcem in med temi primitivnimi azijskimi ljudmi bi naj tvoril *palaeantropus palestinus*, odkrit leta 1932. na gori Karmel. Najsigurnejša hipoteza za sedaj je, da izvira protoavstraloidni tip v Indiji iz prav zgodnjih selitev od zahoda in kulturni elementi, ki spremljajo prahistorične najdbe tega tipa v Indiji, spominjajo na preddinastični Egipt. Za časa svojega bivanja v Indiji so se protoavstraloidi nahajali najbrž ob začetku neolitske kulture in njihov prispevek h kulturi Indije je med drugim najbrž lončena posoda. Tudi bumerang, na verskem polju pa totemizem se morebiti lahko njima pripisujeta. Rasne lastnosti tega tipa se še danes nahajajo med prebivalstvom po vsej Indiji, predvsem pa v njenem južnem koncu in na Ceylonu.

Za njimi nahajamo v Indiji dolihokefalne melaneške oceanske črnce, ki predstavljajo menda stabiliziran tip, nastal iz mešanja negritov in protoavstraloidov. Očitne rasne sledove so oni zapustili v Indiji med prebivalstvom na meji med Assanom in Birmo in na Nikobarskih otokih. Ugotovljena je s tem v zvezi sorodnost kulturnih elementov Assama in Nove Guineje.

Pojem avstrazijatov, že omenjen pri jezikovni razdelitvi indijskega prebivalstva, je predvsem lingvističen in do neke mere tudi kulturn pojem. Dejstvo pa, da se kot temeljni element indo-in polinezijskega prebivalstva smatra mediteranski rasni tip, pomešan z Negroidi, daje povoda teoriji o prihodu ljudstev te lingvistične skupine od zahoda. Z izvestno stopnjo verjetnosti se spravljajo avstrazijatski jeziki v zvezo s sumerskim jezikom in pri raziskovanju po rekla Polinezijcev se predpostavljata

dve poti prehistoričnih migracij, njihovih prednikov od zahoda, ena severno Himalaje in druga preko Indije (Handy). Avtor pa prihaja na podlagi raziskovanj rasnih in kulturnih elementov plemen avstrične jezikovne skupine do hipoteze, da bi sedanja avstrična plemena v Indiji ne predstavljala ostanka še od časov eventualnih selitev njihovih prednikov od zahoda, temveč, da so prišla v Indijo, rasno pomešana z mongoloidnimi elementi, umikajoča se pred večjo geološko katastrofo, ki je po avtorjevem mnenju zadela Indonezijo in pretrgala teritorialno zvezo Indoneških otokov z azijsko celino.

Mongoloidi živijo v Indiji že od prehistoričnih časov. Ena izmed lobanj iz najdišča v Mohenjodaru je odločno mongolska in tudi figura iz terracotte, najdene ravno tam, predstavljajo ljudi mongoloidnega tipa. Danes je velika večina prebivalcev Birme mongolskega, sicer nekoliko s protoavstraloidno in avstrično krvjo pomešanega tipa. Pa tudi v Indiji sami so zlasti v obrobni pokrajini zapustili mongoloidi nekaj rasnih sledov med današnjim prebivalstvom.

Hrvoj Maister.

V. Suk: *On the Question of Human Races on the Basis of the Precipitin Test and Isoagglutinations.* (Práce Moravské Přírodovědecké Společnosti, svazek VIII, spis 4, Brno 1933.)

(Résumé:) Avtor se bavi z vprašanjem človeških plemen v splošnem in z imunološko posebnostjo človeških plemen v posebnem. V te svrhe je upotreboval poskus s precipitinom in isohemaglutinacijo. Njegova izvajanja slonijo na rezultatih 405 precipitinskih eksperimentov z nad 3000 reakcijami in na 4000 krvnih skupinah. Za precipitinske poskuse je pripravil sledečih trinajst antiserumov, 4 eskimske, 4

alpske, 2 nordijske, 1 židovskega in 2 ciganska. Za precipitacijo se je vporabljalo 25 različnih serumov: 7 kalmuških, 2 židovska, 2 nordijska, 1 baltski, 13 alpskih in 2 ciganska.

Za krvne skupine je avtor porabil 3000 brnskih Čehov in 1000 Rusov in Nemcev iz Podkarpatske Rusije. Na podlagi svojih seroloških studij je prišel do sledečih zaključkov v tesni zvezi z moderno znanostjo o človeških plemenih, ne da bi bil pozabil na fiziologijo in patologijo (imunologijo) raznih plemen.

Imamo le zelo malo točno ugotovljenih starih plemen ali konstantnih vrst specije *Homo*, to se pravi prvotne rase. Skoraj gotovo se bomo prijeli štirih glavnih plemen Huxleya (cf. tudi Keith). Različne skupine med Evropci niso točno določena plemena, temveč inkonstantne varijacije, ki se pretvarjajo. Tako zvani alpski, nordijski, dinarski, baltski, sredozemski itd. tipi nimajo polne imunološke svojevrstnosti, kakor stare, prvotne rase (štiri Huxleyeve rase), in skoraj gotovo so mnoge tako zvanih plemenskih razlik z ozirom na patologijo in posebno na imunost različnih skupin zavisne tudi od okolišnih faktorjev.

Zato je treba računati razen s hereditarnostjo tudi z vplivom milieuja, kakor tudi menda s podnebjem in s hrano. Tako na primer ima eskimski serum ribji duh, kar prihaja seveda odtod, da se Eskimi hranijo z ribami in tjuleni. Moderna antropološka raziskovanja na Nizozemskem, na Norveškem, na Švedskem, v Angliji in v Zedinjenih državah nam kažejo, da se je človeško telo (postava itd.) vidno spremenilo v teku zadnjih petdesetih let, kar nikakor ne more izhajati iz plemenskih, to se pravi hereditarnih faktorjev, in mi moremo v tem oziru govoriti o tvorbenosti (plastičnosti) tipov.

Izgleda, da moderna plemenska zgodovina evropskih narodov kaže, da ni vidnega nagnenja k temu, da se tipi, kot so na primer nordijski, dinarski ali alpski razvijajo v prave rase, temveč da so se razvile nekatere nove skupine, ki jih lahko po njih zemljepisni legi imenujemo zaenkrat Angleže, Severne Američane (to se pravi belce v USA), Nemce, Italijane itd. Seveda je pa vprašanje, ali bodo tega preseljevanja in socialne selekcije, kakor tudi higijenskih in prehranbenih vplivov sploh kedaj mogle doseči polskupine pri sedanjem stanju olajšane status pravih plemen, kot so dandanes na primer Mongoli, črnci ali Avstralci s svojimi velikimi razlikami.

Izgleda, da dosedanja raziskovanja kažejo, da izhajajo vsi različni tipi, kot na primer nordijski, alpski, dinarski, židovski, ciganski in baltski iz enega porekla, in mnogo predzgodovinskih najdb kaže, da so »Evropci v splošnem« filogenetsko zelo stara varijacija specije *Homo*.

Vse kaže, da štiri krvne skupine niso tako velike važnosti za vprašanje človeških plemen, kot menijo mnogi antropologi (gl. Mendes Corrêa, Matthew Young, Elliot Smith). Zaključki, do katerih so pogosto prišli, temeljijo mnogokrat na popolnoma neenakem številu primerov iz različnih dežel.

Z ozirom na nova raziskovanja Landsteinerja, Thomsena in drugih je jasno, da celokupno vprašanje krvnih skupin še ni definitivno rešeno. Iz tega vzroka je treba s previdnostjo sprejeti v namen plemenskih raziskovanj rezultate studija krvnih skupin.

Glavni rezultati avtorjevega primerjanja krvnih skupin in gnitja zob, primerjanja, ki temelji na skoraj 700 primerih, kažejo, da je porazdelitev gnitja in chranitve zobovja v štirih krvnih skupinah popolnoma neenaka, in da je razlika v eni krvni skupini ze-

lo velika in dosega nad 23%. K sklepu se pa avtor izrazi, da moremo morda šteti krvne skupine med prirodne lastnosti človeka.

Ta studija in prejšnja avtorjeva dela kažejo, da je za resno antropološko raziskavanje zelo potrebno, da se polaga večja važnost na različne pango bioloških ved, kot to že dela na primer moderna medicina, in da se ne oklene samo ene, čeprav zelo važne panoge, namreč morfologije. Zelo veliko pomoč bomo tudi dobili od patologije, splošne in specialne, imunologije itd., tako da se bo v tej zvezi antropologija razvila v človeško biologijo ali biologijo človeških plemen, kajti opraviti imamo z živim subjektom in ne samo z okostjem.

Steirisches Trachtenbuch begonnen und begründet von Konrad Mautner weitergeführt und herausgegeben von Viktor Geramb. I. Bd. Von der Urzeit bis zur französischen Revolution. Graz 1932. Verlag der Universitätsbuchhandlung Leuschner & Lubensky Erste Lieferung: Urtrachtliches Gut in Steiermark. Mit Vorwort und Einleitung zum zweibändigen Gesamtwerk und mit 52, darunter 9 farbigen Bildern von Univ. Prof. Dr. Viktor Geramb. Vel. 8°, VIII + 118 strani.

Že davno se je raznesla iz Gradca vest, da bo izšla knjiga o »štajerskih« narodnih nošah. Pred več ko dvajsetimi leti jo je nameraval spisati industrijalec Konrad Mautner, mož svetovne izobrazbe, ki pa je ostal zvest nemškim gornještajerskim ljudskim tradicijam in se je oblačil in živel kakor njegovi domačini. Leta 1920. je ponudil sodelovanje ravnatelju kmečkega muzeja v Gradcu (Bauernmuseum) dr. Viktorju Gerambu, ki se je habilitiral na graški univerzi za etnografijo in je danes tam profesor.

Mautner je pridobil od grofa Franca Merana, vnuka nadvojvode Ivana, dovoljenje za reprodukcijo zbirke štajerskih akvarelov narodnih noš, ki so jih nadvojvodi slikali razni umetniki — slovenske iz l. 1810. in 1811 je slikal Karel Rus —, pod Gerambovim vodstvom je »Verein für Heimatschutz in Steiermark« ekscerpiral narodopisno zbirko dr. J. Götha, ki jo je Ivan v l. 1810.—1840. zbral po vprašalnih polah po raznih štajerskih gosposkih, vojnih in sodnijskih okrožjih, po šolah in župnijah po vsej deželi. Zato sta baš ta dva vira velika zakladnica za slovenskega pa splošno tudi za jugoslovanskega narodopisca, posebno gradivo iz krajev, ki mejijo na Hrvatsko. — Leta 1924. je umrl Konrad Mautner. Mautner in Geramb sta se trudila, da bi našla delu založnika. Nazadnje je univerzitetna knjigarna Leuschner in Lubensky v Gradcu sklenila, da ga bo izdala po subskripciji in pred kratkim sta izšla prva dva snopiča.

Delo bo razdeljeno v 2 zvezka. Prvi bo obsegal »pranoše« in »razvoj« ljudskih oblačil v okviru prejšnje štajerske od rimske dobe do 18. stoletja, drugi pa dobo razcveta narodnih noš od leta 1780.—1848., njih propad in pogled v preteklost in prihodnost. Ker dr. Geramb razpolaga z že omenjenim virom in ima tudi v Joaneju, deželnem arhivu in drugod dovolj gradiva iz naše severne Slovenije pri rokah, je gotovo hvale vredno, da je upošteval tudi to snov; saj segajo vplivi preko deželnih, danes državnih mej in se je bilo ozirati tudi na slovenske in ogrske obmejne pokrajine, kar avtor v uvodu (str. 11) tudi sam omenja. Pač pa danes to ni več »slovenisches Unterland«, ampak sestaven del kraljevine Jugoslavije. (Prim. n. pr. str. 23 in drugod.)

Geramb je pokazal kot osnovo svojega dela »pranoše«, one snovi za

oblačila in oblike oblačil, ki so po svojem bistvu »primitivne«, po razvoju pradobne, ali kakor dr. phil. Hans Naumann, univerzitetni profesor v Frankfurtu ob M., te stvari imenuje primitivno občestveno blago. (Grundzüge der deutschen Volkskunde str. 2.) In tako je pisatelj 1. snopič svojega dela razdelil v dve poglavji: 1. Snovi za pranoše, 2. Oblika pranoš.

Snovi za pranoše so: 1. les, 2. slama, 3. trava in ličje, 4. bukova goba, 5. kožuhovina in krzno, 6. usnje, 7. ovčja volna in bukovina (loden), 8. raševina, 9. odstavek pa obravnava primitivno črno barvanje »mužanje«, ki se je ohranilo okoli Poljčan — prevod članka dr. Fr. Kovačiča »Muže« in »mužanje« v ČZN III. 1906 (str. 33 do 40).

II. del 1. snopiča obravnava oblike pranoš: 1. plašč, 2. kapuco (plašč), 3. ogrinjala, 4. »Wetterfleck«, ki ga gorenji Štajerci še danes nosijo, 5. oblačila, ki ogrinjajo prsa, trebuh in hrbet, 6. hlače (razne oblike), 7. obuvale in pokrivala za glavo, 8. rokavice.

Na mnogih krajih svoje knjige sega pisatelj tudi med Slovence.

Cokle omenja že neki protokol iz l. 1541.—1545. iz Brucka, kjer se zovejo tovarniki »zogkler«. Geramb misli, da so bili to mogoče slovenski tovarniki z vinom. V 18. stoletju se omenjajo v arhivalijah holzzärkel, zähl in zokhl tudi za šoštanj. Omeniti je treba tudi Vodovnikovo pesem o coklah (Pajek, Črtice st. 158 in članek v »Našem domu«, 1926, str. 75: »Narodna noša v Mežiški dolini.«). In še druge stvari, kar bom povedal v posebni razpravi. — Ni mi znano, ali so tudi savinjski ali dravski splavarji spletali čevlje iz slame. Gorenji Štajerci so jih; imenujejo se »Stroh-patschen« ali »Flöberpatschen«. — Mislim, da bi bilo potrebno omeniti slamanike že na tem mestu. Leta 946. je

imela vsa saška vojska, okoli 30.000 mož, na glavah slamnata pokrivala. Vindukind III. 2: (viderit... tantam multitudinem pilleorum ex culmis contextorum cit. Niederle, Slovanske starožitnosti I, 2, str. 503). Pri Slovanih nimamo sicer slamniki dokumentiranih pred 12. stoletjem, kar pa ne izključuje, da so jih imeli že prej, posebno, ker so se ohranili v domači obrti na kmetih. Poljaki in Ukrajinci jih še danes sami doma spleta. (Niederle, ibid.) Naši Savinjčani so okoli l. 1834. pletli klobuke iz lipovega ličja, ki so jih nosili ob deževnem vremenu. (Prim. članek: O narodni noši v Savinjski dolini, Naš dom, l. 1926., str. 199.) Pleteršnikov slovar navaja ličjak — der Basthut (Cig.), dočim Filipovičev Rječnik pozna ličak v pomenu Bastschuh. — Veliko se bi dalo še povedati o ličniku (plašču iz ličja) ali ličjaku, ki je bil razširjen pri nas Slovincih vsaj do Krasa. Iz lipovega ličja so ga izdelovali pod Peco, na Kobanskem, na Gorenjskem (poročilo F. S. Finžgarja), Jurčič pozna »od lipovega ličja plašč« (Pleteršnik pod »ličjek«). Pod adj. ličnat citira Pleteršnik Vodnikove Pesmi: »V coklicah rastel, v ličnatem plašči.« Iz rogoza so tak pastirski plašč spleтали Belokranjci in Kočevarji (za Belo Krajino prim. sliko na koncu II. zv. Šašljevih Bisernic!). Značilni in lepi sta Rusovi slike iz l. 1810. in 1811. s plaščem proti dežju, ki ga nosi pastir iz Brežic in Slovenec ob Savi. Ličjak je prastara indoevropska noša. Tudi o tem bom še govoril v posebnem članku. — Klobuke in kape so izdelovali iz bukov gobe tudi pri nas, o čemer pričajo eksemplarji v našem Etnografskem muzeju v Ljubljani. — Lepo so sestavljena na str. 37 poročila o ovčjih kožuhih, ki so bili zunaj okrašeni. Tu bi bil moral pisatelj vsaj omeniti tudi kožuhe na bivšem Kranj-

skem in navesti lepo Sičevo delo: Narodni okraski na pirhih in kožuhih. Tako bi bil lahko izpopolnil vrzel na str. 41, kjer govori o kožuhih pri Ogrih, Slovaki in na Sedmograškem. Ime kožuh (od kože) je izpričano že v XII. stoletju (Niederle I. 2 463). Za Brežice omenja Geramb za plašč tudi izraz »kabanica« (kavariza). Bržkone bo s kabanico v zvezi tudi »Kawanzel« zot-tiger Hund, Pudel Gamlitz. Ggd. (Unger Khull Steirischer Wortschatz str. 382, dr. Kelemina). — Usnje za obutev so si kmetje sami doma izdelovali, čeravno je za Maribor že l. 1257. izpričan usnjar. Slovani pa so poznali tudi iz ličja spletene čevlje. Ruski »lapot« pomenja iz ličja spleten črevelj, ki ga omenja kijevski letopisec že leta 985. Črevelj je izpričan v našem smislu že l. 1074. (Niederle I, 2, 487 in 488), etimološko pomeni kos čreva, urezane kože, pozneje je prešel pomen na nizko obutev, narejeno iz take kože ali drugega blaga. Opanke (od »opeti«) so nosili l. 1791. še Ziljani. (Glej Mia Brejčeva, Slovenske noše na Koroškem, Etnolog VI., str. 4 in sliko 1.!) Na koncu poganske dobe se pojavlja tudi sapog in škorenj (Niederle I, 2, 489). Usnje so Slovani znali ravno tako dobro izdelovati kakor Germani.

Tkanine iz ovčje volne so poznali vsi indoevropski narodi. Slovansko sukno je iz korena suk — sukati. Pleteršnik navaja búkovino v pomenu bukov sukno, das Lodentuch, pod adj. bukov pa »grob«: bukov sukno, die Lode Cig. Levst. (Rok) Notr. Beseda je znana pa tudi na našem severu, v opisu slov. narodnih noš sem jo večkrat rabil (»Naš dom« 1926 in sl.), Ljibelčani poznajo o Nemcih v Labudski dolini zabavljico:

»Bukove hlače
pa brezovi knofi,
Nemci pa rajajo,
da pokajo krofi.«

Štajerski Nemci pa vračajo neka-ko take-le:

»Cillier Kinder,
Tüfferer Wein,
Praßberger Loden,
Wenn sie geraten,
Muß man sie loben.«

Mozirska bukovina je bila obče znana. Danes jo še na kmetih izdelujejo. Iz Mežiške doline nosijo bukovino h kmetu »Vavharju« pod Sv. Križ pri Belih vodah. Tam so ob Libiji še »vavhe«.

Besedo »vâlha«, die Walke, Jan. = pl valhe C. pozna tudi Pleteršnik. Vâlhar, rja je der Walker št. Cig. C. Jasno je, da je beseda nemškega izvora. Valhe so bile tudi pri Prosenu ob Reki proti Strojni, Matija Kresnik, mlinar in valhar (1821—1890), je še valhal. Za bivšo Štajersko so izpričane po Pleteršniku. (Štajersko, Caf.) Na Koroškem je bila znana 1789, ker jo je zapisal Gutsman v slovarju (str. 419), ki ima pa tudi slovenski izraz valauniza: Walke, Tuchwalke, vauka valauniza, vauftuba (Walkstube), vaukanifhe. Walken, vaukati, valati. Walker, vaukar, valar. Za Savo blizu Rade so tudi bile valhe ali kaj podobnega. »Napravim se v kmečko »unifomo« (v počitnicah) ter grem nastesti očeta na Štajersko tje pod Razbor k nekemu možu, ki ráševno stopa,« piše A. Okiški v »Potovanju za Savo«, (Slov. Glasnik, 1862, str. 299). Da je to Razbor pri Loki (Zidani most), dokazuje nadaljevanje spisa, ker se domu grede obrne skozi Loko, iz Loke pa pride v Radeče. Erjavce je v Bolcu zapisal izraz »valjálnica«-e die Walkmühle (Ltp. M. Sl. 1882/83, str. 261). Za »walken« pa ima (ibid. str. 256) izraz teníti, tením v impf. Dünn schlagen, walken, ausziehen. »Testo je tenjeno« Koblja glava na Krasu. Treba bi bilo poiskati valjálnice še po drugih naših krajih, posebe-

no na bivšem Kranjskem, jih fotografirali in ves proces pri valjanju opisati, kakor ga je lepo orisal Geramb. Leta 1428. je bila v Kamniku valjalnica (Walkstampfe), ki jo je imel od deželnega kneza v fevd Viljem Herič. L. 1496. jo je imela v najemu bratovščina sv. Duha v Kamniku. (A. Luschin von Ebengreuth, Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus den Jahren 1502/03. Iz zapuščine Vlad. Levca izdano. Mitteilungen des Musealvereines f. Krain. XVIII. Jg. (1905), str. 55). Izdelovanje bukovine kot domača obrt je pri nas prav staro. Urbar gornjegrajske gosposčine iz l. 1426. pripominja: Podložnik »Janko droben am Guph« (na vrhu) servit de uno manso... tres ulnas loden (služi od ene kmetije tri vatle bukovine). Zato ni čudno, da je Savinjska dolina — posebno pa Mozirje in okolica — bila nekoč središče izdelovanja bukovega sukna. (Prim. Geramb, str. 60.)

Lan in konoplja sta prastari kulturni rastlini. Koliko poezije, narodnega verovanja, koliko marljivosti in zanimive tehnike je zvezane z lanom, prejo, tkalstvom in platnom! Platno, sukno, tkanina, plašč, kožuh so vseslovanski stari izrazi. Že iz dobe pred Kristusom imamo na slovanskem zapadu v grobovih konopljinu seme. (Niederle I, 2, 409.) Slovenci pa še nimamo izčrpne razprave o lanu, konoplji in tkalstvu. Zabeležiti pa moramo lep Mantuanijev spis: »Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem.« (Carniola, Nova vrsta VI. 1915), ki jo tudi pogosto citira dr. Milovan Gavazzi v razpravi: »Praslavenski tkalaški stan i tkalačka daštica« (z 11 slikami) v Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena, XXVI, 1928, str. 1—31. Pa sušilnica za lan — »frnjače« — izraz se rabi v Mežiški dolini; iz ital. fornace, der Ofen), teri-

tev, preja, predivo itd. — koliko dela nas še čaka!

Raševina je stkana iz volne in hodnika. Pleteršnik navaja: rāš m. der Rasch, eine Art Zeug, gew. aus Wolle und Flachs gemischt; — ein grober, aus diesem Stoffe gemachter Frauenkittel. Polj.: pozimi nam rabi kak star raš (v obleko) Lj. Zv. — rāša = raš; rāšar, rja m. = kdor raš izdeluje. Cig. raševnik m = raš; hribovci se oblačijo v raševnik (Pajek, Črtice); raševa cbleka Cig. Jan. C(af). Ravn. Kakor je videti, je beseda in seveda tudi izdelovanje raševine znano skoraj po vsem Slovenskem. V pomenu krila jo poznajo tudi Rezijani:

»Kada na Ostèrk pridémo,
naše Rezijanke videmo,
k' 'majo kratke janke, kratek rās.«
(Nekaj rezij. nar. pesmij. Rutar,

Ben. Slov. 93.) Erjavec navaja v Ltp. M. Sl. 1882/83, str. 233:

Ras, rāsa m. Žensko volnéno krilo domačega dela. Raska f. isto. Bolc. Stsl. rasa f. das Kleid, vestis; benetsko laški rassa f. ein sehr ordinäres wollenes Zeug. Štrekelj Lehnw. 44 pa izvaja raš iz Arras, po mestu, kakor padvān, -āna, eine Art Kleiderstoff, »oblačilo iz domačga padvana«, padvanka daraus gemachtes Kleid aus ital. panno Paduano »aus Padua«, wo noch heute berühmte Webereien sind. (Lehnwörter 44). V srednjevisoki nemščini se imenuje arraz in arreiz (pannus e lino et lana factus) in je izpričan že l. 1370. (Geramb, 74). Izpeljava iz Arraz je mogoča, ker se je takrat končni s v francoščini še izgovarjal. — Raševino še danes izdelujejo kmetje na Pohorju, Kozjaku (na Kobanskem), po Strojni in šent Danijelu nad Prevaljami. Na semenj v Guštanj je prinesel še pred kratkim časom mož iz šent Danijela »resnaste« hlače na prodaj. Za tkanine, ki so stkané na pol

iz platna na pol iz volne, imamo še druge izraze (Geramb, 75), med drugimi meslan, ki ga imenuje Popović (Vocabula austriaca et styriaca) »Mesalan«, it. mezza lana, franc. meseline. Okoli l. 1780. pripoveduje B. F. Hermann o velikih manufakturah meslana v Tržiču in Višnji gori.

»Mužanje« (črno barvanje platna in mogoče tudi raševine) je primitivno staro barvanje v mužah, ki se je ohranilo tudi na bivšem Kranjskem. Geramb je objavil prevod članka dr. Fr. Kovačiča iz ČZN 1906.

II. del I. snopiča Gerambove knjige obravnava oblike pranoš. O ličjaku smo že govorili. Na naših planinah so se odevali pastirji tudi v plašče iz ovčje kože, volna je bila obrnjena na znotraj. Treba bi bilo to nošo zgodovinsko zasledovati, upoštevajoč tudi freske pastirjev pred jasicami v naših cerkvah. — Ženska ogrinjala (plahte) so izpričane za Ormož iz l. 1813.: »In nassen regnerischen Tagen wickeln sich die Weiber in ein großes Tischtuch von Leinen oder Tamask (Damask), welches mitten durch einen dreifingerbreiten baumwollenen roten Streif hat (Zbirka dr. Goetha, Geramb, 87). Tudi v Poljčanah so bile take plahte običajne (Kovačič, ČZN, 1906). Ženske v Savinjski dolini so se okoli leta 1834. ogrinjale s prtiči. Prim. članek: O narodni noši v Savinjski dolini, Naš dom 1926, str. 199.) Tudi Podravke, Haložanke in Pesničanke so se l. 1852. zavijale v veliko belo rjuho. (Poročilo Fr. Hraševca v Novicah o dvestoletnici cerkvice v Jeruzalemu, gl. članek »O narodni noši v ptujski okolici« v Našem domu 1927, str. 115.) — Ogrinjala, ki ga nosijo ob dežju in nevihti gornještajski gorjanci, drvarji, lovci, vozniki in splavarji in ki se zove »Wetterfleck« in je narejeno danes iz bukovine, pa med nami Slovenci nisem zasledil. Iz mladosti se sicer spomi-

njam, da sem videl pri drvarjih nekaj sličnega, kakor predstavlja sl. 39 v knjigi, a opisati danes tega oblačila ne bi več mogel. Pač pa je »Brustfleck« prišel tudi k nam in je ime prešlo na modernejšo obliko, na telovnik. Pleteršnik navaja: prslek, m. die Weste Zora; prosek Sl. Gradec C. — iz nem. »Brustfleck«. V laškem okraju so nekatere starejše ženske nosile »prislc« s trakovi, kar je po zunanji obliki isto, a bo menda iz »Brüstel«. — V ilustraciji hosa = Beinbinde, Strumpf, Gamasche, Wadenstutzen (str. 105) naj navedem tudi slovensko paralelo. V Podzemlju pomenijo »hlače« ženske nogavice. »Poprej so nosile žene navadno rdeče, volnene hlače.« (J. Barle, Ltp. M. Sl. 1893, str. 12). Pleteršnik pa navaja: hlača, der Strumpf, ogr. Dol. Prim. Ben. C. Drežnica Erj. (Torb.). Hlačica f. die Socke, Rez. C., ženska nogavica, Bl. Kr. — Sl. N., Mik. Tudi v srbrhv. pomeni hlača f. der Strumpf. Beseda je iz srednjelat. calcia, calcea (»Schuh«), it. calzo, calza, franc. chaussee (Berneker, Slav. etymol. Wörterbuch 387). V 9. stoletju se je razširil tudi pri nas »soccus«, ki je bil v grškormskem starem veku lahka copata. Po njem (soccus) imajo preko ital. zoccoli tudi naše cikle ime. Soccus je bil narejen iz usnja, klobučevine ali volnene robe. V klasični dobi so nastali iz njega visoki, do meč segajoči rimski škornji in poleg njih v srednjem veku kratke klobučevinaste ali volnene nogavice, ki so tudi segale do meč. (Geramb, 105). Kakor je »soccus« prvotno črevelj in se je pozneje iz njega razvil pomen nogavice, tako je »hlača« etim. prvotno črevelj, iz katerega se je razvil pomen nogavice.

O bragešah (iz ital. brachesse, ta iz. rom. lat. brāca, to pa iz germ. brōk — bhrāg) pa bo treba posebej govoriti, istotako o našem črevlju in

njegovih oblikah (opanke) na slovanskem jugu.

Gerambovo delo je solidno in metodično zelo instruktivno. Ker obravnava tudi naše stvari, ga bo tudi naš etnograf s pridom rabil. Zato sem napravil tudi ta daljši ekskurz v naše kraje.

Fr. Kotnik.

Adam Fischer, Etnografija slowiańska. Zeszyt drugi: Lużyczanie. Książnica - Atlas Lwow - Warszawa 1932. Str. 41—120. Z zemljevidom o prejšnji in sedanji razširjenosti Lužičanov. Dr. Adam Fischer, profesor na univerzi Jana Kazimirja v Lwowu, bo v 12 snopičih izdal slovansko etnografijo, in sicer: 1. Polabani. 2. Lužičani. 3. Poljaki. 4. Čehi. 5. Slovaki. 6. Slovenci. 7. Hrvati in Srbi. 8. Bolgari. 9. Malorusi. 10. Belorusi. 11. Rusi. 12. Splošna karakteristika slovanske etnografije. Do sedaj sta izšla prva dva snopiča, izmed katerih obsega prvi (Polabski Slovani) 40 strani z 18 slikami (cena 2.40 zlotov), drugi pa str. 41—120 s slikami 19—59. Ta je razdeljen v štiri poglavja: 1. Etnografski obseg. 2. Materialna kultura. 3. Občestvena kultura. 4. Duševna kultura. Razdelitev je prav primerna. K vsakemu odstavku v posameznih poglavjih je navedena tudi pripadajoča literatura, ki pa ni popolna. Delo je pisano poljudno in je informativen pripomoček.

Fr. Kotnik.

Sveslavenski Zbornik. Spomenica o tisućgodišnjici hrvatskoga kraljestva. Izdala Zajednica Slavenkih Društava u Zagrebu. 1930. Tisak Zaklade tiskare »Narodnih Novina« u Zagrebu. Str. 424. Vel. 8°.

Pod tem naslovom je že koncem l. 1930. izšla obsežna in izredno zanimiva publikacija, ki pa je ostala pri nas skoro popolnoma neopažena. Knjigo je izdala Zajednica Slavenkih dru-

štava v Zagrebu, ki je bila ustanovljena l. 1924. z namenom »da unapreduje slavensku kulturnu uzajamnost«. Z izdajo SZ je Zajednica pokazala, da v polni meri izvršuje svoj namen, saj je zbrala okrog SZ 35 učenjakov vseh slovanskih narodov, ki so poslali svoje prispevke v 10 slovanskih jezikih. Vsi prispevki so tiskani v originalu ter so bili napisani nalašč za SZ.

Skromno odmerjeni prostor mi ne dopušča, da bi se podrobneje bavil s posameznimi razpravami, zato se moram v sledečem omejiti samo na naštevaje avtorjev in vprašanj, ki jih v svojih prispevkih za SZ obravnavajo.

Za kratkim predgovorom, v katerem redakcijski odbor (Nikola Andrić, Franjo Bučar, Stjepan Ivšić, Pavao Jusić, Srećko Kirin, Ilija Milarov in Josip Nagy) prikazuje nastanek SZ, je objavljen članek splitskega arheologa Frana Bulića »Dolazak Hrvata i pohrvaćenje Dalmacije«, v katerem v kratkih potezih prikazuje slovansko naseljevanje Jadranske obale ter današnji slovanski značaj Dalmacije. Po njegovem mnenju so se na naši Jadranski obali naselili prvi Slovani okrog l. 628, potem, ko so bili z Avari vred pri Carigradu premagani. Bilo je to »jedno plemo Slavena — ono ratničkih Bijelih Hrvata«. — Temu sledi članek bivšega profesorja bratislavske univerze Jozefa Škultétyja »Slovaki in Hrvati«. Škultéty v njem obravnava slovaško-hrvaško vzajemnost v madžarski državi do l. 1875, ko je ista radi vedno hujšega madžarskega pritiska prenehala. — Zelo zanimiv je prispevek znanega ruskega slavista Petra Aleksijeviča Lavrova »Dubrovniška pesem o Petru Velikem«. Po daljšem uvodu, v katerem se bavi z idejo slovanske vzajemnosti v starejši jugoslovenski, predvsem dubrovniški literaturi, objavlja do sedaj še neznano pesem o

Petru Velikem, ki jo je spesnil neznan dubrovniški pesnik. Pesem ima 67 štirivrstnih kitic in je prvič objavljena v SZ. Originalni rokopis pesmi, ki je pisan v latinici, hrani P. A. Lavrov, ki misli, da je ta pesem nastala v začetku XVIII. stoletja. — Članek Vasilija Zlatarskega, predsednika Bolgarske akademije znanosti, se bavi z bolgarsko-hrvatskimi odnosji v prvi polovici X. stoletja. Temu sledi prispevek Alberta Pražáka, profesorja bratislavske univerze, o Nikoli Šubiću Zrinjskem in njegovi popularnosti pri Slovaki, katerih spoštovanje Zrinjskega je dobilo v osemindesetih letih značaj demonstracije proti vsem sovražnikom slovaškega naroda. — Nestor hrvatskih zgodovinarjev, Vjekoslav Klaić, je zastopan s hrvatskim prevodom svoje odlične razprave »Regnum Croatiae et Dalmatiae« (1059—1359), ki je bila v nemščini objavljena že l. 1911. v Vjesniku kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskega arhiva ter l. 1918. v delu Tomasić-Bojničić: Fundamente des Staatesrechtes des Königsreiches Kroatien. Älteste Zeit: Pacta conventa. Kakor razvidimo iz predgovora SZ, je nameraval Klaić za Zbornik napisati izvirni članek »O porijeklu i historičnom značenju Bužana«, pa ga je pri tej nameri zadržala težka bolezen, kateri je še pred izidom SZ podlegel. — Ukrajinski zgodovinar Mihajlo Sergijevič Hruševski razpravlja o vprašanju »Zgodovina slovanskih literatur — fikcija ali prepotreben znanstveni postulat?«, kjer odgovarja polskemu slavistu V. Lednickemu, ki je v pariški reviji »Le Monde Slave« pred leti objavil razpravo, v kateri priznava slovanski komparativni lingvisti popolno realnost, ali odločno protestira — »v interesu znanstvene objektivnosti« — proti »ideji sinteze slovanskih literatur, ki je bila vedno

napačno postavljena s politiko panslavizma, umetnimi, izmišljenimi željami, da se odstranijo globoke razlike med slovanskimi narodi, razlike, ki so nastale v toku zgodovine radi njihove kulture, njihove ustvarjajoče sile, a posebno radi dveh slovanskih svetov: katoliškega in pravoslavnega«. — Znani bolgarski pravni zgodovinar Stefan S. Bobčev opisuje hrvatske pravne spomenike in Veprinski zakonik ter jih primerja z bolgarskimi. — Edini slovenski prispevek je iz peresa prof. Fr. Kovačiča o pomenu Tomislavovega kraljestva za Slovence. — Leningradski profesor Eutimij F. Karski, rodом Belorus, piše o satirično-komičnih delih v beloruski književnosti, ki je, po njegovem mnenju, v glavnem služila zabavi plemiške inteligence, med tem ko je od beloruske mase ostala zelo daleč. — Drugi leningradski profesor Konstantin A. Puškarevič se bavi z ruskimi in poljskimi pesniki v prevodu Stanka Vraza. Ilirizem smatra za najzanimivejše poglavje v kulturni zgodovini Slovanstva, a literarno delovanje Stanka Vraza imenuje »neprestano in požrtvovalno služenje ideji slovanske vzajemnosti«. — V sestavku »V mislih pri Antih« dokazuje ukrajinski slavist St. Smajl Stocki, da se mora Ante prištevati k južnim Slovanom in da je ime »Anti« bilo ime neke prvotne skupne organizacije Hrvatov in Srbov, v dobi, ko so, živeči med Dnestrom in Dnjeprom nad Črnim morjem, bili najbližji sosedi Ukrajincev. — Zagrebški profesor slov. filologije Stjepan Ivšić piše o hrvatski glagolski književnosti v srednjem veku ter objavlja sliko hrv. glagolskega pisma bana Nikole Zrinjskega. — Profesor poljskega prava v Lvovu, Osvald Balzer, razpravlja v članku »Z meje etnologije in zgodovine slovanskih prav« o nastanku in prvotnem

pomenu poljske besede »narzaz«, češke »nářez« in hrvatske »porez«. — Profesor beloruske univerze v Minsku P. A. Buzuk skuša v svoji razpravi o karakteristiki južno-beloruskih in v ukrajinsčino prehajajočih dialektov potegniti etnografsko mejo med beloruskimi in ukrajinskimi narečji. — Dolnjolužiški etnoglog in slavist Bogumil Šwjela piše o »prelu« pri dolnjelužiških Srbih. — Hrv. pravnik Vladimir Mažuranić se na podlagi obširne zgodovinske razprave bavi s pojmom »civitatis« in »urbicus«. — Belorus Konstantin B. Jezavitav obravnava v sestavku »Belorusija v preteklosti in sedanjosti« belorusko zgodovino. — Češki glasbeni folklorist Ludvik Kuba opisuje v članku »V Beli Krajini« belokranjsko narodno nošo ter po svojih zapiskih objavlja pesem »V ovi črni gori žarki ogenj gori«. Njenemu belokranjskemu napěvu, ki ga smatra za najlepši, pridaja tudi črnogorsko in bolgarsko varijanto. Kuba smatra to pesem za eno najlepših, kolikor jih je do sedaj zapisal. — Ruski sociolog Sergij Maslov je za SZ prispeval članek »Rusija in Slovanstvo«, ki naj »posluži razjašnjenju bliskosti narodnih potreba in koristi u meduslavenskim odnosima«. — Evgenij A. Ljacki, profesor ruskega jezika in književnosti na Karlovem vseučilišču v Pragi je napisal zanimivo študijo o Križaniću, ob priliki nove italijanske knjige E. Šmurla. (Prof. Eugenio Šmurla, Jurij Križanić. Panslavista o missionario? Traduzione di E. Lo Gatto, Roma 1926.) — Hrvatski zgodovinar Milan Šufflay obravnava hrvatsko zgodovino. — Belorus A. N. Voznesenski piše o sodobnem beloruskem teatru, t. j. zgodovino beloruskega gledališča v Minsku od 1921 do 1926. — Praški slavist Josef Pata se v članku »Slovenska knjiga

o Bolgariji in Srbiji iz l. 1897.« bavi z Ant. Bezenškom (1854—1915) in njegovo knjigo »Bolgarija in Srbija«, ki jo je izdala D. sv. M. — Prof. Vladimir A. Francev se bavi s Kollárjevim bivanjem v Zagrebu v članku »Kollár in ruski učenjaki v Zagrebu (1840—1841)«. — Profesor harbinske univerze Nikola V. Ustrjalov razpravlja o ruski naciji ter polemizira s francoskim državoslovcem L. Duguitom, ki trdi o Rusiji, da ni nacija. Avtor poskuša definirati pojem nacije tako-le: »Narodi niso prirodne, ampak zgodovinsko-socialne tvorbe. Kot svojina nacije se ne more smatrati niti edinstvo rase, niti politična formacija, niti edinstvo jezika, vere, meja. Izvir nacije je subjektiven. Nacija je obstojanje zavesti. Njena objektivna realnost je psihična. Splošnost tradicije, potrebe, stremeljenj — to je nacija.« — Profesor Josip Nagy objavlja odlomek iz svoje studije o hrvatskih pokretnih šestdesetih let »Zgodovinsko pravo v pokretnih šestdesetih let.« — Ruski književnik Vasilj I. Nemirovič Dančenko je prispeval za SZ svojo »Vječnajo pamjatj«, ki jo je napisal ob priliki petdesetletnice osvobodilne vojne 1877 in 1878. — Zelo zanimiv je članek uestorja slovanskih slavistov, lužiško-srbskega učenjaka Arnošta Muke, v katerem opisuje nastanek svojega ogromnega dolnjolužiškega slovarja »Thesaurus linguae Lusatiae inferioris sorabicae«. — Hrv. muzikolog Božidar Širola piše o tisočletni zapuščini Svetih Bratov pri Hrvatih čakavcih. — Ruski zgodovinar Peter N. Savickij razpravlja v članku »Literatura faktov v pesmi o Igorjevem pohodu«, v koliko je ta pesem v zemljepisnem oziru spomenik »literature faktov«. V Rusiji se namreč zadnja leta mnogo govori o »literaturi faktov«, t. j. o literaturi »ne naivne

in lažne verjetnosti, ampak najresničnejše in maksimalno točno izrečene resnice». — Prof. F. Lukas objavlja svojo antropogeografsko studijo o razporedbi prebivalstva v Dalmaciji z ozirom na prirodne in gospodarske razmere. — Edini srbski prispevek predstavlja članek beograjskega univ. profesorja Tihomirja R. Đorđevića o zaobljubljenih dekletih pri Arbanasih. — Bolgarski profesor komparativne lingvistike Stefan Mladenov se bavi z vzajemnimi kulturnimi odnošaji južnih Slovanov v preteklosti in sedanjosti. — Ruski filozof Vladimir N. Iljin razpravlja o bistvu in zmislu Evrazijstva, ki ga izpoveduje rusko pravoslavje kot višjo vrednoto. Ta članek razključuje vrsto kar sledi 23 strani čč; qeulmhwyauim zanimivih prispevkov SZ, nakar sledi 23 strani kratkih izvlečkov iz člankov, ki niso napisani v kakem jugoslovenskem narečju.

Kakor iz gornjega vidimo, je vsebina SZ zelo pestra, saj nam odkriva mnogo dragocenosti iz vseh kulturnih področij slovanskih narodov. Zato tudi SZ najtopleje priporočamo.

Vekoslav Bučar.

Tič sv. Vincencija. Po nekaterih krajih po Dolenjskem, kakor n. pr. pod Sv. Goro nad Litijo in gotovo tudi po drugih krajih so imele svoj čas, ko so predle žene še skoraj po vseh hišah v dolgih zimskih dneh in nočeh, tudi predice svojega patrona, in sicer sv. Vincencija, mučenca, čigar spomin obhaja sv. cerkev dne 22. jan. in o katerem pravi belokranjski pregovor, da je »sv. Vince — sredozi-mce«. Tega svetnika so predice tako častile, da na njegov godovni dan niso nikdar predle. Neka žena-predica pa ni držala na to nič in je vseeno predla na ta večer. Pa se prikaže ponoči tič sv. Vincencija na oknu in za-

kliče ženi: sv. Vincenc, sv. Vincenc! Predica pa odgovori: »Kaj meni mar sv. Vincenc!« in je predla dalje. Tič sv. Vincencija pa prileti nato v hišo, se ji zaleti v glavo in ji izkljuje oči.

Ta pravljica o tiču sv. Vincencija bo imela svojo podlago najbrž v legendi o mučeniški smrti tega svetnika. Ta nam pripoveduje, da je dal oblastnik Dacijan truplo sv. Vincencija po njegovi mučeniški smrti vreči pod milo nebo, da bi ga divje zveri in tiči raztrgali in požrli. Pa Bog je poslal, kakor nekdanj preroku Eliji v puščavi, krokarja, ki je s svojimi ostrimi kremplji in peruti odganjal zverine in tiče od trupa, da mu niso storile nič žalega in da so je potem kristjani nepoškodovano pokopali. Zato se obrazuje sv. Vincencij navadno s krokarjem-varuhom ob strani.

J. Šašelj.

[Dr. Jože Lavrič.] Samoupravno gospodarstvo v dravski banovini. Izdala kr. banska uprava dravske banovine. Založila banovinska zaloga šolskih knjig in učil, K 117/I. Ljubljana 1933.

Namen in pomen studije najlažje prikažemo, če iznesemo njen predgovor: »Bistven znak nove dobe je porast javnega gospodarstva, ki zavzema vedno večji delež na narodnogospodarskem dohodku. S tem se njegovi odnošaji do poedinca in poedinčevega gospodarstva intenzivirajo in mnogobrojneje prepletajo, tako da je posameznik, dejal bi, od vseh strani omrežen v organizem javnega gospodarstva. V posledku tega raste interes poedinca in družbe na njem; saj je le-to žarišče, v katerem pridejo razglasja v družbi do najvidnejšega izraza. Zlasti pa se v dobi gospodarskih pretresov in kriz, ki povzročajo, da dohodek pada, a potrebe javnega gospodarstva rastejo, in da so toraj

bremena mnogo težja, problemi javnega gospodarstva se od vseh strani in često z afektom razpravljajo. Žal dostikrat ne na osnovi konkretnih podatkov, katerih javnost deloma sploh ne more dobiti, deloma pa se ji predstavljajo v taki obliki, da si ne more ustvariti prave slike o faktu in stanju. Da bi si faktorji, ki sodelujejo in soodločujejo v javni upravi, bodisi v občinah, sreskih cestnih odborih ali banovini, mogli ustvariti potrebne predpogoje za pravo razumevanje in presojanje položaja — doba primitivizma je minila in treba je vsak izdatek in vsako breme, ki se nalaga, vsestransko analizirati — zlasti pa tudi, da bi se javnost navajala na kritično in pravilno ocenjevanje vseh dejstev javne uprave, se je banska uprava odločila, dati ji na razpolago konkretno gradivo, opremljeno s potrebnimi pojasnili.

Gradivo ni izčrpano; omejitev je diktirala težnja, seznaniti z njim čim širšo javnost, radi česar je bilo obseg skrajšati na najmanjšo mero in izvestne probleme samo nakazati.

Kraljevska banska uprava, pri kateri se je osnoval referat za statistiko, namerava v bodoče objavljati statistično gradivo iz vseh panog javnega življenja, v želji, da bi dobili čim širši sloji vpogled v delovanje javne uprave in tako mogli kritično presoditi uspehe uporabljenih sredstev. Na kraju studije čitamo: »Kritika o javnih dolgovih se da izreči še le, če se upošteva tudi ta stran. Iz te perspektive pomenijo javni dolgovi večjo razgibanost, udejstvovanje, izvrševanje javnih nalog, stvarjanje predpogojev za razvoj gospodarstva in socialnega življenja. Dejstvo samo, da ima ta ali ona javna edinica manj dolgov, ne govori za njeno boljše gospodarstvo, ampak za njeno manjše udejstvovanje in izvrševanje nalog.«

Michał Ćwirko-Godycki, *Słowianie południowi*. Studium antropologiczne ze szczególnem uwzględnieniem typów morfologicznych. Nakładem towarzystwa przyjaciół nauk z zasilku pozn. wojewódzkiego związku komunalnego skład główny w księgarni Jana Jachowskiego. Poznań 1931.

Mladi in delovni poljski antropolog M. Ćwirko-Godycki je na 179 straneh obdelal prikupljen antropološki material o vseh štirih jugoslovenskih plemenih: Slovencih, Hrvatih, Srbih in Bolgarih. V početku obravnava prazgodovinske epohe, stari vek in se v glavnem bavi po tem z naseljenjem Slovencev v Noriku, Panoniji in na Balkanskem polotoku. Omenja jezikovne grupe in naštevava razna plemena in podplemena. V glavnem podaja morfološko analizo tipov pri Jugoslovanih kakor tudi porazdelitev raznih skupin kompleksije. Dodano je nekoliko dijagramov in zemljevidov, ki na nazoren način prikazujejo geografsko razdelitev antropoloških tipov. Iz te pridno in pregledno sestavljene razprave se vidi, koliko je do danes storjeno med Jugoslovani na polju antropologije, kje so vrzeli najbolj vidne in kje bi bilo treba najprej zastaviti delo.

Hvaležni smo M. C. Godyckemu, da je nas Jugoslovane dostojno predstavil Poljakom v pogledu rasne kakovosti.

Micun M. Pavičević, *Crnogorci u pričama i anegdotama*. Knjiga jedanaesta. Str. 160. Predgovor napisao dr. Ivo Politeo. Zagreb 1932.

Medu nama Slovencima g. Pavičevićeve edicije o Crnogorcima već su postale popularne. Na ove žive, šarolike i dragocene dragulje skrenuo sam pažnju i znanstvenom svetu kroz svoj »Etnolog« još 1929 godine. O »Crnogorcima« je pisao pohvalno i naš od-

lični esejista Božidar Berko, čitavu rukovet preveo je dr. Ante Debeljak kroz dnevne listove i mesečnike; naročito su zapamćene recenzija uglednog naučenjaka dra Vošnjaka i seriozna studija uvaženog kriminaliste dra Dolenca, koji je sa pravnog stanovišta iscrpno analizirao ovaj tako važan i ozbiljan rad.

Jedanaestu zbirku pratio je vrlo toplim, lepim i naučnim uvodom, agilni hrvatski naučenjak dr. Ivo Politeo, predsednik odvetničke komore i potpredsednik društva hrvatskih književnika. Ova je knjiga naročito kratak klasičnim folklorom i istorijskom gradom iz prošlosti naroda Crnih Brda i njegovih mitronosnih i krunonosnih Gospodara.

Pavićević svoje Crnogorce gleda i ocrta strogo realističnim okom, bez romantičarske sladunjavosti i lokalnog patriotizma, oportunizma i konvencionalnosti. Pročitajmo samo uvodnu, rečitu, zanimljivu i ubedljivu priču »Gospodar u Nikšiću«, pa ćemo se uveriti u tu neoborivu istinu.

Raznolikost motiva i bogastvo sentencija upravo zapanjuju.

Ko hoće, ne samo da upozna sveukupnu etničku i etičku stranu Crnogoraca, nego da se koristi naročitim bogastvom i narodnoga i književnoga stila i jezika, mi mu najusrdnije preporučamo ovaj odlični zbornik.

Prazgodovinske topilnice železa na hribu Kučarju na Belokranjskem.

Naš sloveći arheolog prof. dr. V. Schmid, doma iz Gaštea pod Kranjem, je posetil Belokranjsko že večkrat, še ko je vodil pred svetovno vojno tedanji deželni muzej, zbirajoč arheološke ter etnografske predmete. Letos je zopet počastil s svojim obiskom Podzemelj, ali bolje rečeno: bližnji hrib Kučar, kjer je že lani kopal starine. To pač dokazuje, da Belokranj-

ska ni privlačna samo iz klimatskih in turističnih ozirov, ampak da hrani tudi starinoslovske in etnografske zanimivosti, ki jih inteligenten turist mimogrede rad vidi.

Hrib Kučar je značilen po svoji samotni legi, ki se vzpenja kakor vzvišen otok iz sredine velike ravnine ob Kolpi. Ta prirodni skalnati bastijon z dvema vrhovoma (220 metrov nad morjem) prisili Kolpo, da spremeni svojo južno-severno smer toka in da se obrne proti vzhodu pod kotom 90°. Ker ni daleč odtod Metlika, ki po imenu spominja na Metulum, so nekateri zgodovinarji domnevali, da je iskati junaško japonsko mesto na Kučarju, česar pa znanost ne potrjuje. Vendar grobišča okoli Kučarja, zlasti ogromne gomile na severni strani, dokazujejo, da je bil Kučar znamenit center v politično-upravnem, vojaškem in obrtniškem oziru. Stari Jernej Pečnik je pisal, da je bila v prazgodovinski dobi na Kučarju kraljevska prestolnica. Nekateri predmeti, razstavljeni v vitrinah ljubljanskega »Narodnega muzeja«, pač dokazujejo, da jih niso nosili navadni, marveč mogočni in bogati ljudje — če ne člani vladarske rodbine. Velika ogrlica iz debelih medeno-rumenih jantarjevih jagod, je sigurno krasila poprsje kakšne ilirske princeze ali veletrgovca z železom, in antenski bronasti meč, kakršnih so samo malo našli na tleh bivše avstro-ogrske monarhije, je visel v VI. ali V. stoletju pred Kr. ob boku tamošnjega vojvode ali kralja. Vrednost velike jantarjeve ogrlice bi mogli primerjati z vrednostjo biserne ogrlice sedanje dobe.

Kaj pa je pripomoglo predzgodovinskemu političnemu centru Belokranjcev do moči in bogastva? Gotovo ne samo ugodna lega Kučarja in plodnost tal okoli njega, marveč še

nekaj drugega — a to je železo in železna industrija.

Če se po tem uvodu ozremo na arheologa Schmida in njegovo proučevanje Kučarja, omenjamo, da je že lansko leto (1932) tam odkopal nekoliko prazgodovinskih topilnic železne rude, ki so po svoji vsebini in po obliki kazale zelo starinski značaj, kakor da bi bile iz zgodnje halštadske dobe, po priliki 1000—600 pred Kr. Kritično proučevanje in raziskavanje oblik in vsebine letos odkopanih topilnic železa in vsebine grobov iz stelnikov pri Grmu pa je pokazalo, da kultura na Kučarju v tej belokranjski »dolini smrti« spada v srednjo (VI. stoletje pred Kr.) in mlajšo (V. stoletje) halštadsko dobo in da se družijo že z izdelki keltske (latenske) kulture, po priliki 400 let pred Kristovim rojstvom.

Rimski republikanski srebrnik iz l. 83 pred Kr. (ko je bil konzul C. Norbanus, pristaš diktatorja C. Marija), ki so ga našli na severnem pognožju Kučarja, kaže, da so tedaj obstojale trgovske vezi med tedanjim prebivalstvom Bele Kranjske in Italije, posebno Akvileje. Ta denar je bil prevrten in so ga nosili kot okrasni privesek okoli vrata. Lahko da je Bela Krajina dobila denar za svoje pridelke, v prvi vrsti za železo. Lanska in letošnja raziskavanja, so namreč dokazala industrijsko proizvodnjo železa na hribu Kučarju.

Starinski način topljenja železa po zelo primitivnih metodah, je sprva kazal, da bi te topilnice utegnile biti iz starejše halštadske dobe (posebno zaradi tega, ker so ostanki lončenih posod sprva kazali zelo primitivno izdelavo ter ornamentiko. Šele letos

so našli fragmente keramike z značilnimi okraski najmlajše halštadske in pozne latenske (La Tène) ornamentike, tako, da kučarske topilnice spadajo v mlajšo dobo, v drugo polovico I. tisočletja pred Kr.

Topilnice se nahajajo na južnem pobočju Kučarja in so približno okrogle ali podolgovate naravne kotanje med skalami, izmed katerih so bile nekatere še posebej poglobljene. Dno je bilo zaravnano z ilovico, ki je bila debelo prepečena. Poleg ostankov keramike, kosti, posebno govejih, so našli v topilnicah mnogo kosov žlindre in sirovega železa, kakor tudi lepe »matice« (Luppe). Na južnem pobočju Kučarja pihajo namreč v nekih letnih časih stalni močni vetrovi med 9. dopoldansko in 2. popoldansko uro, in ti so stalno vzdrževali ogenj v topilnicah prazgodovinske dobe. Starine imajo bolj japonski karakter in tedanji prebivalci so bili Kolapijani (Pokupci).

Vzrok, da so na Kučarju napravili topilnice, je v tem, da je ljubko belokranjsko brezje, ki se vleče v polukrogu od Žežlja pri Vinici do Metlike, polno železne rude, specialno rjava in rdečega železovca. Tudi sosednje hrvatsko ozemlje Brajcev, posebno okolica vasi Pravutine, je polno rdeče železne rude.

Najmlajša naslednica teh naših prvotnih predzgodovinskih topilnic na Belokranjskem, je bila v XIX. stoletju velika topilnica in livarna železa v Gradcu pri Črnomlju, ki jo je osnoval baron Friedrau na prigovarjanje koroškega inženjerja Homača.

Podzemelj na Kolpi 18. VIII. 1933.

N. Županić.

Uprava Etnografskog muzeja u Zagrebu
sa svim činovnicima i muzejskim osobljem
javlja ovime tužnu vijest, da je gospodin

SALOMON BERGER

osnivač i prvi direktor
Etnografskog muzeja u Zagrebu

u četvrtak, dne 11 siječnja 1934 godine iza
kratke i teške bolesti u 76 godini svog
neobično radinog života preminuo.

Smrtni ostanci pokojnikovi biće sahranjeni na skupnom groblju na Mirogoju u nedjelju, dne 14 siječnja 1934 u 11 sati prije podne.

U Zagrebu, dne 11 siječnja 1934.

Uprava
Etnografskog muzeja
u Zagrebu

Fr. Stelè, K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuj. Ponatis iz »Časopisa za zgodovino in narodopisje, XXVIII, Maribor 1933. (Contribution à l'histoire de la construction du couvent des dominicains à Ptuj. Dans l'ancien couvent des dominicains à Ptuj, depuis 1928, plusieurs découvertes, importantes pour l'histoire de la construction de ce monument, ont été faites, dont voici le résultat:)

1°. La première période de construction suit immédiatement la fondation du couvent, en 1230. La partie principale du premier couvent a été conservée, murée dans la partie orientale du cloître actuel. Deux contre-fenêtres du style de transition et la base d'un portail roman, formant une chapelle plus tard gothisée, marquent l'angle septentrional de cette partie principale. Sous l'ancien clocher et dans le mur occidental du chœur de l'église actuelle, on a trouvé murés quelques fragments des nervures de la première église, terminée en 1252; le profil de ces nervures est le même que celui des nervures de l'église conventuelle à Kostanjevica, bâtie après

1234, et du chœur encore existant de l'église des frères mineurs à Ptuj. C'est un fait important, parce qu'il fixe l'époque de construction de l'église des frères mineurs — déjà, auparavant, par l'auteur, d'après les fragments des fresques conservés (v. Die Denkmalfpflege VI, pp. 224—228), et par Fr. Kovačič, d'après la discussion critique des faits historiques, présu-mée entre 1260 et 1280 — au début de la seconde moitié du 13e siècle. La suite est sans doute la suivante: l'église de Kostanjevica, bâtie après 1234, l'église des dominicains, terminée en 1252, l'église des frères mineurs, bientôt après elle. À la première période de construction appartient aussi le puits du couvent, bâti env. 1240.

2° La première reconstruction se place après l'incendie, en 1302, et est terminée au milieu du 14e siècle. La chapelle du couvent reçut alors un nouveau portail et un chœur triangulaire dont on a trouvé les fondements. La façade de la partie principale du couvent fut décorée de fresques, représentant une file de dominicains agenouillés devant le Christ dans la Mandorla, armoiries des bienfaiteurs du couvent, et plusieurs autres tableaux. Remarquables sont: un ex-voto, représentant la Vierge avec l'Enfant, assise sur un riche trône de dais, avec l'épithaphe de Nicolaus de Zwanovia, un Ecce-homo grégorien, une échelle des vertus, St. Jean Baptiste et un saint archévêque. Les peintures appartiennent au style linéaire de l'Europe centrale de la première moitié du 14e siècle, avec quelques essais timides de modelage plastique. Dans le rez-de-chaussée de l'ancien clocher, un ex-voto, de moindre valeur et d'une autre main, représentant une copie de l'Imago pietatis de S. Croce à Rome.

3° *La seconde reconstruction* se place dans la première moitié du 15e siècle. L'oeuvre principale de cette période est le beau cloître. L'auteur rejette la date de 1455, donnée par la chronique du couvent, comme insoutenable, et constate que l'architecture de cet important bâtiment concorde tout-à-fait avec l'architecture des quatre dernières travées de l'église paroissiale de Ptuj, datée de 1415. Le style identique de la décoration sculpturale des deux bâtiments suppose un atelier commun, auquel l'auteur assigne également une console un peu plus ancienne du couvent des frères mineurs, et le torse d'une Vierge chez les dominicains. La galerie orientale a été peinte pendant les premiers siècles du 16e siècle. De ces peintures s'est conservée une Annonciation appartenant déjà au style de la

Renaissance, et des fragments de peinture décorative.

4° *La reconstruction baroque du couvent*. La chronique donne pour le réfectoire l'année incertaine de 1683, pour l'église celle de 1698. L'oeuvre principale de cette période sont le réfectoire décoré de stuc et de fresques, et la nouvelle façade de l'église décorée de stuc. Les deux constructions appartiennent peut-être au même atelier, le réfectoire paraît être un peu plus ancien. La reconstruction baroque du couvent des dominicains est probablement la suite du même procès qu'a subi le couvent des frères mineurs à Ptuj sous le père gardien C. Dietl.

Le couvent fut supprimé en 1786. Depuis 1928, le Musée municipal y est logé.

ČASOPISI IN NOVE KNJIGE.

E. Pittard, Un problème d'Eugénique: Les premiers — nés represent — ils un état intellectuel privilégié? (Comitato Italiano per lo studio dei problemi della popolazione. Extrait). Rome 1932.

Nordiska Museets och Skansens Årsböck Fataburen. Stockholm 1933. (Jahrbuch des Nordischen Museums und Skansens Fataburen. Zusammenfassungen): Visem Lewin u. Sigrid Behm, Aus Artur Hazelius Tagen; — A. Lindblom, Die Tyresö Schenkung; — S. Wallin, Marquis Lagergrens Arbeitszimmer; — S. Karling, Schloss Tyresö, Ein Herrnsitz durch drei Jahrhunderte; — B. Boethius, Die Industrien auf Tyresö zur Zeit Maria Sofia de la Gardies. — K. E. Steneberg, Die Mörnerschen Familienporträts auf Tyresö; — R. Jirlow, Fussarbeit; — E. Thorman, Die Stembergsche Damastweberei in Jönköping; — L. Johansson, Sennerien in einem Kirchspiel Jämtlands; — N. Sandberg, Eine smäländisch-westgötisch-halländische Malertradition; — M. Sauerlandt, Ein Gustav II Adolfs — Monument vom 1632; — S. Erixon, Gerätestudien an der Gustav Adolfs Ausstellungen; — S. Svensson, Von Provinzial- und Heimatsmuseen; — Das Nordische Museum und Skansen 1932.

Heut Grafen von Cilly und Nimmermehr. Historischer Roman von Anna Wambrechtsamer. Leykam-Verlag. Graz 1933.

O. Spengler, Jahre der Entscheidung. Erster Teil, Deutschland und

die weltgeschichtliche Entwicklung. C. H. Beck. München 1933.

Расписъ на лекцитѣ за зимния семестъръ 1933—1934 учеб. год. Софийски Универзитетъ София 1933.

А. Госар, Реформа друштва. Социолошки и економски основи. Издавачка книжарница Геце Кона. Београд 1931.

V. Suk, Les recherches anthropologiques de la Valachie morave par la méthode sélective. (Sur la population dela Valachie Morave et ses quelques rapports à l'anthropologie de la Roumanie par la méthode sélective. Institut d'Anthropologie de l'Université Masaryk à Brno). Brno 1933.

A. Dirr, Einführung in die kaukasischen Sprachen. Verlag Asia Major. Leipzig 1928.

O. Reiser, St. Wolfgang am Bache. Topographische Beschreibung. Selbstverlag. Maribor 1933.

С. Симић, Највећи реформатор садашњице. Прештампано из XII. књиге, свеске 71. часописа „Живот и рад“. Скопље 1932.

С. Симић, Жртва револуције. Доживљаји једнога српског учитеља у Јужној Србији. Прештампано из часописа „Живот и рад“. Београд 1932.

E. Gangl, Govor na drugi redni glavni skupščini Saveza Sokola Kraljevine Jugoslavije, v Beogradu 10. aprila 1932. Beograd 1932.

В. Сичинський, Етрусський дим и гуцульський оседок. Українска архитектура. Praga 1930.

V. Suk, Anthropological notes on the peoples of carpathian Ruthenia. With remarks on races in general and

on some new methods in anthropology. Publications de la faculté des sciences de l' Université Masaryk. Brno 1932.

М. Арнаудовъ, Фолклорни приноси отъ Родопско. Сборникъ за народни умотворения и народопись, књига XXXVIII. Sofija 1930.

M. L. Tildesley, A critical analysis of investigations nito facial growth changes. Reprintet from The International Journal of Orthodontia, oral surgery and radiographie, Vol. XVIII, No. 11. St. Louis 1932.

V. Rožič, Položaj nemške manjšine v Jugoslaviji in položaj Slovencev v Avstriji. Iz govora g. senatorja V. R. v senatu kraljevine Jugoslavije dne 28. marca 1933 v načelni proračunski debati. Beograd 1933.

III. Конгрес Словенских Географа и Етнографа у Југославији 1930. Став и програм. Београд 1930.

И. Ђаја, Од живота до цивилизације. Издавачка књижарница Гезе Кона. Београд 1933.

Sociedad Española de Antropología, Etnografía y Prehistoria. Actas y Memorias. Tomo XI, Año 1932. Madrid 1932.

M. Pivec-Stelè, Naše knjižnice. (Glasnik muzejskega Društva za Slovenijo XIII, posebni odtis). Ljubljana 1933.

Tiesos Draugas, Menesinis laikraštėlis, Nro 1, IX, m. Kaunas (Litva) 1932.

B. Maleš e M. Grbić, Alcune impronte digitali su un vaso neolitico. Estratto dalla «Rivista di Antropologia», vol. XXIX. Rim 1932.

B. Plaetschke, Die Tschetschenen. Veröffentlichungen des Geographischen Institut der Universität Königsberg Pr., Heft XI. Hamburg 1929.

L'Ethnographie, Bulletin semestriel, Nouvelle série 123. Société

d'Ethnographie de Paris, fondée en 1859. Librairie Orientale et Américaine. G. P. Maisonneuve, Editeur. Paris 1932.

K. Šegvić, Borba za hrvatsko bogoslužje i Grgur Ninski ili skižma u Hrvatskoj i Dalmaciji 1059—1075. Pre-tiskano iz »Bogoslovske smotre«. Zagreb 1930.

M. В. Лутовац, Привреда, саобраћаја насеља у Рожају и Бихору. Посебна издања Географског Друштва, св. 8. Уредник Б. Ж. Милојевић. Државна штампарија краљевине Југославије. Београд 1930.

Лѣтопис на Българката Академия на наукитѣ, XIII, 1929/1930. Sofija 1931.

Известия саратовского ниже-волжского Института краеведения имени М. Горького, Том V. Историческая секция. Saratov 1932.

G. Venzmer, Körpergestalt und Seelenanlage. Ein Überblick über die biologische Verwandtschaft zwischen Körperform und Wesenskern des Menschen. Frankh'sche Verlagshandlung. Stuttgart 1933.

J. Grzybowski, Mécanique des granulations de pachioni dans la circulation veineuse de l'encéphale. Extrait des Comptes Rendus de l'Association des Anatomistes (25—27 mars 1929). Société d'impressions typographiques — Nansy.

M. Lascaris, Influences Byzantines dans la diplomatie Bulgare, Serbe et Slavo-Roumanie. Extrait de la Revue Byzantinoslavica, III/3. Praga 1931.

N. Županić, Die Ethnogenesis der Südslaven. Auszug aus der im »Rad«, Bd. 222, S. 137—193 veröffentlichten Abhandlung. Zagreb 1931.

Comte Begouin, Des dendrites comme preuve d'authenticité et de la possibilité de travailler l'ivoire fossile. Observations présentées à propos de la

Venus II de Vistonitzê (Tschechoslovaquie). Extrait du Bulletin de la Société Préhistorique Française, Nro 6. Le Mans 1932.

Bulletin du Musée de Géorgie, tome VI. Tiflis 1931.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. Vorträge aus dem Jahre 1930/31. Druck von W. F. Häcker. Riga 1931. Vsebina: J. Paul. Zur baltischen Vor- und Frühgeschichte; — W. Essen, Adel und Adelsdörfer in Litauen; — P. Johansen. Zur baltischen Geschichte des 13—19 Jahrhunderts; — C. Redlich, Zur Gründungsgeschichte Revels; — H. Bosse, Die bäuerliche Hörigkeit in Livland der ausgehenden Ordenszeit.

Ст. Станојевић, Историски Атлас за општу и народну историју. Друго поправљено издање Главна продаја код издавачке књижарнице Гезе Кона. Цена 50—дин. Београд 1931.

М. Карановић, Наследна кнежевска породица у Змијанњу. Сепаратни отисак „Гласника Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини, XLIII, 2 (стр. 73—90). Сарајево 1931.

Trabalhos da Sociedade Portuguesa de Antropologia e Etnologia, Vol. V, fasc. 3. Subsidiado pela junta de educação nacional. Porto 1932. Vsebina: A. A. Mendes Correa, Herman ten Kate; — J. R. dos Santos Junior, Olarias de Muge; — A. de Matos, A tradição popular do trevo; — Varia; — Revista bibliográfica.

F. Uršič, Jurski apnenec z Dicerias arietinum Lmk. v okolici Kočevja v Sloveniji. Natisnila tiskarna Josip Pavliček, Kočevje 1932.

Wiener Zeitschrift für Volkskunde. (Vormals Zeitschrift für österreichische Volkskunde). Herausgegeben von Verein für Volkskunde in Wien, Geleitet von Prof. Dr. Michael

Haberlandt, XXXVII Jahrgang, 1—2 Heft, Wien 1932. Vsebina: R. Wolfram, Schwerttanz und Schwerttanzspiel; — S. Svenson, Die magische Bedeutung der weiblichen Kopfbedeckung; — H. Jungwirth, Primitive Methoden der Speisenzubereitung. — Literatur und Volkskunde.

S. Kranjec, Pregled zgodovine Jugoslovancv. Založila Jugoslovanska knjigarna. Drugo izdanje. Ljubljana 1932.

K. Köster, Russland querdurch. Erlebnisbericht einer Nord-Süd-Groß-Wartburgstadt Eisenach 1933, Fahrt deutscher Pfadfinder durch die Sowjet-Union. Verlag Ph. Kühner.

Don Frane Bulić, Povodom pedesetgodišnjice jubileja »Vjesnika za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku« (Bulletin d'Archéologie et d'Histoire Dalmate) 1878—1928. Tisak Narodne Tiskare »Novo Doba«. Split 1931.

V. Suk, První pleistoceni kostra člověka z Ameriky. Zvláštní otisk z časopisu »Biologické Listy«, číslo 1, ročník XVIII. Brno 1933.

Italy and the Yugoslav Minority Within her Borders. Published by the Minorities Institute. Ljubljana 1931.

П. Ј. Одавић, Под њиховим видцима. Новеле. Штампарија Св. Трофе. Београд 1934.

W. Schmid, die römische Poststation Noreia in Einöd. Sonderabdruck aus »Blätter für Heimatkunde«, Heft 4, IX. Jahrgang.

Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Mit Unterstützung des Ministeriums für Schulwesen und Volkskultur. 71. Jahrgang, Heft 1—2. Druck von Emil Böhme, Gablonz a. N. Praga 1933.

M. Lábková a J. Bradáč, Selská svatba z okolí Plzenského. V čtyřech

obrazec. Vydalo Národopisné Museum Plzeňska. Tiskly Grafické Závody v Plzni.

J. Mal, Iz torbe predmarčne birokracije. Glasnik Muzejskega Društva za Slovenijo, XII. Posebni odtis. Ljubljana 1932.

Lužičkosrbský Věstník. Časopis Společnosti přátel Lužice v Praze. Redakce a administrace: Praha, II, Václavské náměstí 23 n. Ročník XIV, číslo 8. Praga 1933. Vsebina: Pamětní spis o postavení lužických Srbů v Německu. — Projevi pro ochranu lužických Srbů. Všenarodní manifestace na Mužském pro kulturní svobodu luž. Srbů.

H. Steska, K pitanju staleškog zapustva. Zagreb 1931.

Миһун М. Павичевић, Црногорци у причама и анегдотама. С предговором Др Ника Жупанића. Књига XII. Библиотека „Банатског Гласника“ (1). Штамп М. Јефтића, Велики Бечкерек 1932.

H. Marjanović, Šibenik i reka Krka. Kratak vodič. Izdaja propagandnega odseka »Jadranske Straže«, svezek 1. Ljubljana 1932.

Fr. Stelè, L'art en Slovenie et le Byzantinisme. Paris 1931.

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ, τῆς γενικῆς στατιστικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος. Ἑλληνικὴ δημοκρατία ἐποπτεῖον ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ἔτος, IV, ἐριθ. 6. Ἀθήναι 1932. (Bulletin Mensuel de Statistique publié par la statistique générale de la Grèce. République Hellenique. Ministère de l'économie nationale. Année, IV, Nro. 6 (42). Athènes 1932.

H. Bosse, Der livländische Bauer am Ausgang der Ordenszeit (bis 1561). Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Herausgegeben von der Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumskunde in Riga, Bd. XXIV, Heft 4. Riga 1933.

Ivan Šašelj, Nekoliko zgodovine župnije Adlešiči (nadaljevanje iz II. letnika). (Vestnik Križniškega Reda, leto III, št. 1). Ljubljana 1932.

Шпиро Кулишић, Оглед библиотеграфије наших народних пословица. Прештампано из „Гласника Етнографског Музеја у Београду“, књига V. Београд 1930.

I. Šašelj, Trška gora. Ponatis iz »Križa«. Tiskarna J. Krajec nasl. Novo mesto 1932.

Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik XXVIII, snopič 1. Izdaja Zgodovinsko Društvo v Mariboru. Maribor 1933. Vsebina: V. Burian, Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesmi; — E. Baumgartner, Kovnici, Slovenjgradec in Kamnik v dobi Andechs-Merancev; — Izvestja; — Slovnstvo; — Društveni Glasnik; Priloga.

K. Hahn, Deutsche Volkskunst. (Jedermanns Bücherei, Abteilung: Bildende Kunst, Herausgegeben von W. Waetzold. Druck von F. Hirt. Breslau 1932.

Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије и суседних области. Књига I. (Скопско научно друштво; уредник: Вој С. Радовановић.) Штампарија Василија Димитријевића. Скопље 1931. Vsebina: Глиша Елезовић, О племенима и пореклу старих Муслиманских породица у Скопљу; — С. Караман, Рибарство на Катлановском језеру; — М. С. Влаховић, Средачка жупа; — Стојна Ристић, Обичаји приликом рођења код православних Срба у Скопљу; — В. Радовановић, Маријовци у песми, причи и шали — неколико прегршти из ризнице духовног блага Јужно-србијанаца.

E. Loth, Histoire de l'Anatomie en Pologne. (Folia Morphologica, vol. III, Nro 2—3). Varšava 1931.

E. Loth, O niektórych różnicach antropologicznych jamy ustnej i jej pochodnych. Odbitka iz Polska stomatologia 1931. Nr. 4, 5, 6). Varšava 1931.

E. Loth, Le comité international des recherches sur les parties non osseuses (molles) et ses travaux pour l'anthropologie des races. (IVe Session de l'Institut International d'Anthropologie, Portugal 21—30 Septembre 1930. Extrait). Libraire E. Nourry. Paris 1931.

Glasnik Muzejskega Društva za Slovenijo, letnik XIII, zvezek 1—4. Zgodovinska sekcija. Izdaja in zalaga Muzejsko Društvo za Slovenijo. S sodelovanjem članov uprave Zgodovinske sekcije uredil dr. Josip Mal. Ljubljana 1932. Vsebina: *B. Saria*, Arheološki zemljevidi; — *B. Saria*, Najdba rimskih bronastih novcev v igriški ulici v Ljubljani. — *J. Žontar*, Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije; — *J. Vrhovnik*, Paberki iz protireformacijske dobe; — *R. Andrejka*, Zemljiške razmere v Selški dolini v začetku 18. stoletja; — *F. Zwitter*, Socialni in gospodarski problemi ilirskih provinc; — *M. Pivec-Stelè*, Naše knjižnice; — Zapiski; — Slovestvo.

The National Geographic Magazine, Vol. LXIII, 1. Published by the National Geographic Society. Washington, P., C. Vsebina: *A. J. Villiers*, The Cape Grain-Ship Race; — *Maynard Owen Williams*, Czechoslovakia Puts a Falcon Feather in Its Cap; — *H. Hildenbrand*, Golden Praha Entertains the Majestic Lokol Festival; — *May Allan Brooks*, Crows, magpies and Jays; — *R. Shippee*, Air Adventures in Peru; — *E. J. Long*, Montserrat, Spains Mountain Shrine.

Uppsala Slott och dess Rikssal. Upplands Foruminnes farenings Tidskrift XLIV. Stockholm 1932.

Język Polski, XVIII, 1. Organ Towarzystwa Miłośników Komisji Języka Polskiego wydawany z Zasiłkiem Ministerstwa w. r. i Oświecenia publicznego Oraz Komisji Językowej Polskiej Akademii Umiejętności. Drukarnia Uniwersytetu Jagiell. w Krakowie pod Zarządem J. Filipowskiego. Krakow 1933. — Vsebina: *T. Lehr-Splawinski*, Adam Antoni Kryński; — *R. Nitsch*, Czy pożądana jest zmiana pisowni polskiej na sposób czeski?; — *Janina Kostya*, Olomuniec — Olomuc — Olmütz; — *K. Nitsch*, Ataki na nowe wydania Pisowni Polskiej Akademii Umiejętności; — *J. Birkmajer*, Źródło Reymontowego: bych zadzwonili; — Zapiski bibliograficzne.

K. Stołycho, Sprawozdanie z podróży do Brazylii, w sprawie badań antropologicznych nad ludnością polską w Paranie. Varšava 1932.

Б. Дробняковић, Библиографија радова наших етнолога. Прештампано из „Гласника Етнографског Музеја у Београду“, књига V. Београд 1930.

František Pospíšil, Folk Dance Survey. (Extract From Papers and Transactions of the Jubilee Congress of the Folk Lore Society). London 1930.

S. Trojanović, Tekunica (Citellus citellus). Preštampano iz »Prirode«, XXI, 2—3. Zagreb 1931.

L. Bykowski, Dział wpływów książkowych biblioteki publicznej m. st. Warszawy podział zakupów. Wydawnictwa biblioteki publicznej m. st. Warszawy. Varšava 1931.

B. Škerlj, Švedove z otsrova Runö a Jihoslované. Zvláštni Otisk z »Anthropologie«, VIII, 2—3. Praga 1930.

B. Škerlj, Indeks rejenosti in teoretična teža. »Zdravniški Vestnik, III. Higienski zavod v Ljubljani. Direktor

Dr. J. Pirc. Iz antropološkega oddelka). Ljubljana 1931.

L. A. Graf, Über eine Schädelserie aus West-Neu — Guinea. Ein Beitrag zur Rassenkunde von Melanesien. Inaugural — Dissertation Zur Erlangung der philosophischen Doktorwürde vorgelegt der philosophischen Fakultät II der Universität Zürich. Begutachtet von H. Prof. Dr. O. Schlaginhaufen. Zürich 1931.

M. Арнаудовъ, Народни пѣсни и прикази отъ С. Своге. Сборникъ за народни умотворения и народопис, кнѣга XXXVIII. Sofija 1930.

Цв. Тодоровъ, Говорѣтъ на градъ Лом. Сборникъ за народни умотворения и народописъ, кнѣга XXXVIII. Sofija 1930

Fiume. Rivista Semstrale della Società di studi fiumani in Fiume. Anno IX, 1 e 2 semestre 1931. Reka 1931. Vsebina: Il libri del cancelliere; — S. Gigante, Rivalità fra i porti di Fiume e di Buccari nel secolo XVII; — G. Viezzoli, La compagnia di Gesù a Fiume (1627—1773); — G. Lengyel, La Fritillaria messanensis sul Monte Maggiore; — Atti della Società di Studi Fiumani.

Отчет о деятельности государственного русского географического общества в 1929 году. Len ngrad 1930.

Sbornik Muzeálnej Slovenskej spoločnosti, ročník XXVI, sošit 1—4, Turčianski Sv. Martin 1932.

A. Бурмовъ, Народни умотворения отъ С. Бѣла-Черкова, Търновско. Издава Българската Академия на наукитѣ. Sofija 1930.

Ivan Šašelj, Marijina božja pot Zaplazi na Dolenjskem. Založil pisatelj. Natisnil I. Krajec. Novo mesto 1932.

Marijan Marolt, Dekanija Celje, II. zvezek: cerkvene umetnine izven

celjske župnije. Izdalo Zgodovinsko Društvo v Mariboru. Maribor 1932.

V. Střelec, Illegitimita narozených soudního okresu přerovského a bystřického v letech 1907—1927, zejména s ohledy na poměry válečné. Sociologická Revue, roč. II, č. 1—2. Brno 1931.

V. Suk, Anthropological Institute, Masaryk University, Brno, Czechoslovakia. Introduction, Aims and ways of modern Anthropology. Reprinted from »Anthropologie«, IX, 1. Praga 1931.

V. Suk, Cabbage and Goitre in Goethův sborník památce 100. výročí básníkovi smrti vydali čeští germanisté. Statní nakladatelství. Praga 1932.

V. Suk, Calbage and Goitre in Carpathion Ruthenia. A Contribution to ethnic pathology. Reprinted From »Anthropologie« IX, 1. Praga 1931.

Пут, часопис за хришћанску културу, година I, свеска 3. Власник и одговорни уредник: Димитрије Најдановић Београд 1933.

L. Kuščer, Höhlen- und Quellschnecken aus dem Flußgebiet der Ljublanica. (Arch. Molluskenk. 64, Nro 2, p. 48—62. Frankfurt a. M. 1932.

Потсетник кроз Београд, св. 2: Народно претставништво краљевине Југославије — сенат и народна скупштина. Београд 1932.

Г. П. Ивановъ, Орханийскиятъ говоръ. Сборник за народни умотворения и народопис, кнѣга XXXVIII. Sofija 1930.

Старинар. Орган Српског Археолошког друштва Трећа серија Књига VII. Уредник Влад. Р. Петковић. Државна штампарија Краљевине Југославије. Београд 1932. Vsebina: Л. Мирковић, Пресвета Богородица Милостива (Јелеуса) у Дечанима; — Ј. Петровић, Некоји ретки стари српски новци; — А. Дероко, Морача; — Зорка Симић, Иконостас Беле Цркве у селу Карану и Каранска Богородица Тројеручица; —

А. Дероко, Црква св. Николе код Бољевца; — Ј. Петровић, Грчко благо из села Заклопаче код Београда; — Ђ. Мано-Зиси, Један рељеф од алабастира; — М. Ђоровић, Црква у Бродареву; — Ј. Петровић, Ископавање у Стоби 1931; — М. Ђурић, О скидању зидних сликарија у Стоби; — Ђ. Бошковић, Белешке са путовања; — Л. Мирковић, Икона са записом Божијара Вуковића; — Ј. Петровић, Један редак новац Народног Музеја у Београду; — Мађарски грошићи нађени у Крагујевцу; један драгоцен налаз нашега новца; — Ђ. Бошковић, Преглед књига.

Anthropos. Internationale Zeitschrift für Völker- und Sprachenkunde, Bd. XXVIII, Heft 1—2. Fundator P. W. Schmidt, S. V. D. Mit Unterstützung der Deutschen Görres-Gesellschaft und der Österreichischen Leo-Gesellschaft, herausgegeben vom Anthropos-Institut. Eigentum und Verlag der Internationalen Zeitschrift »Anthropos«: St. Gabriel-Mödling bei Wien, Österreich. Mechitharisten-Buchdruckerei in Wien, VII., Mechitharisten Gasse 4. Wien 1933. Vsebina: H. Beyer, Emendations of the »Serpent Numbers« of the Dresden Maya Codex (III); — R. Burkitt, Two stones in Guatemala (ill.); — H. Meyer, Wunekau oder Sonnenverehrung in Neuguinea; — R. P. R. Verbrugge, La vie chinoise en Mongolie; — V. Lebzelter, Steinzeitliche Funde aus Ruanda und vom Ituri; — R. Schuller, The language of the Tacana Indians (Bolivia); — Weisse Väter, Die Fischerei bei Utinta am Taganyka. — M. Gusinde, Zur Geschichte des Yamana — Englisch Dictionary by Th. Bridges; — Fr. F. Siqulira, Sin and Salvation in the Early Rig-Veda; — Analecta et Additamenta; Miscellanea; Bibliographie; Avis; Zeitschriftenschau; Revue des Revues.

Lidio Cipriani, Considerazioni sopra il passato e l'avvenire della popolazione africana. Comitato Italiano per lo studio dei problemi della popolazione. Societa Italiana di genetica ed eugenica. Serie II, vol. III. Firenze 1933.

Зорка Симић, Иконостас Беле Цркве у селу Карану и каранска Богородица Тројеручица. Сепаратен отисак из »Старинара«. Београд 1932.

T. Lukretius Karus, Vznik a Zánik světa člověk a jeho dílo. Z básně De rerum natura přeložil Dr. Ferd. Stiebitz. Antropologická knihovna, Založili Dr. A. Hrdlička a Dr. J. Matiegka. Praha 1932.

Prager Rundschau, Jahrgang, I, Heft 1. Herausgegeben von Dr. Kamil Krofta. Verlag »Orbiš«. Prag, Dr. Walter Rothschild, Berlin. Praha 1931.

W. Schmid, Noreia. Zusammenfassung der Grabungsergebnisse 1929 bis 1932, mit 14 Abbildungen im Text. Sonderdruck aus »Mannus« Zeitschrift für Vorgeschichte, Bd. XXIV, Heft 1—3. Verlag von Curt Kabitzsch. Leipzig 1932.

Человек. Издательство Академии Наук СССР, Nro 1. Leningrad 1928.

B. Širola — M. Gavazzi, Muzikološki rad Etnografskog Muzeja u Zagrebu. Etnološka Biblioteka, 12. Uređuje Prof. Vlad. Tkalčić. Zagreb 1931.

Lud Organ Polskiego Towarzystwa Etnologicznego, wydawany przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze we Lwowie. Redaktor: Adam Fischer. Serja II — Tom XI — zeszyt 1—4. Lwów 1932. Vsebina: Marja Znamierowska-Prüfferowa, Muzeum Etnograficzne N. S. B. W Wilnie i jego przyszłość; J. Janów, Exemplum o czarciu wiodącym do zbrodni przez opilstwo. — T. Seweryn, Lwiewstwo Ludowe na Wołyniu; — T. Sulimirski, Rybolowstwo na górnym Sanie; — K. Koranyi,

O pohodzeniu zwyczaju T. Zw. »Oslego pogrzebn; — *S. Jodłowski*, Święty Marynus; — *A. Jaworczak*, Szopka w Dabrowskach pow. Łańcut; *J. Zborowski*, Ludoznawcze przyczynki z Góralstczyzny; *J. W. Szulczewski*, Roślin w mianownictwie, przesadach i lecznictwie ludu wiekopolskiego; *J. Kuchta*, Motyw Matki Boskiej — Ucieczki grzesznych w podanisch ludowych o czarnoksiezniku Twardowskim; *S. Kryczyński*, Materiały etnograficzne; *L. Kryczyński*, O Tatarach rzemieślnikach w Polsce; *J. Krzyżanowski*, Facecje, zagadki i bajki Ks. M. J. Kuligowskiego! — Recenzje i sprawozdania.

Jože Rus, Krst prvih Hrvatov in Srbov. Nova poglavja o zgodovini kraljev Svevladičev, 614—654. Ljubljana 1932.

Przegląd Antropologiczny. Organ Polskiego Towarzystwa Antropologicznego i Zakładu Antropologii W Uniw. Poznańskim. Redaktor *Adam Wrzosek*. Tom V. Poznań 1931.

Verhandlungen des Internationalen Kongresses für Bevölkerungsforschung (Rom, 7—10 Sept. 1931). Herausgegeben durch den Präsidenten Prof. Dr. *Corrado Gini*, Bd. III, Abteilung für Anthropologie und Geographie. Comitato Italiano per lo Studio dei Problemi della Popolazione. Istituto Poligrafico dello Stato. Rim 1933.

H. Dopkewitsch, Die Burgsuchungen in Kurland und Livland vom 13. bis 16. Jahrhundert. (Mitteilungen aus der livländischen Geschichte, herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga, Bd. XXV, Heft 1. Riga 1933.

Гласник Геоградског Друштва. Уредник Боривоје Ж. Милојевић. Свеска XVIII, Државна штампарија Краљевине Југославије. Београд 1932. Vsebina:

М. С. Филиповић, Прозор; — М. Вемић, Главни временски типови у нашој земљи; — А. Лазић, Долина Требишнице; — А. Синдик, Задатак и значај Историјске картографије; — Р. Штаудингер, Кућа грчко-оријенталског типа у моравско-вардарској области; — В. С. Радовановић, Гипсни рељеф Косово-роста у долини Радике више Дебра; — П. Вујевић, О поднебљу Хвара; — Е. Науман, Принципи регионалне лимнологије; — Маџи прилози; Преглед географске литературе; Географска кроника; Рад и чланови Географског друштва.

Прилози за познавање рељефа у нашој земљи. Посебна издања Географског Друштва, свеска 10. Уредник Боривоје Ж. Милојевић. Штампано приходом из фонда Вл. Карића. Штампарија „Давидовић“, Павловића и друга. Београд 1931. — Vsebina: Љубица В. Симић-Мањарић, Долира Љига; — Јелена Д. Марковић-Марјановић, Западно Потисје; — Ђ. Паунковић, Североисточна подгорина Мајевице; — Р. Бошњак, Долина горње Купе; — J. Roglić, Glacijalni tragovi na Biokovu.

Др. Рад. Симоновић, Дурмитор. Атлас Географског Друштва, свеска 7. Државна штампарија Краљевине Југославије. Цена 20 дин. Београд 1932.

С. М. Милојевић, Типови наших крајева. Према специјалној карти 1:75.000; II. Долина, лесни платом и пешчаре. Атлас Географског Друштва, свеска 10. Београд 1932.

Slovene Studies. Being Studies carried out by members of the Le Play Society in the Alpine Valleys of Slovenia (Yugoslavia). Edited by *L. Dudley Stamp*, B. A., D. S. c. University of London. With a Foreword by The Right Hon. *Sir Halford MacKinnon*, P. C. Published by the Le Play Society. London 1933.

III Congrès International des Études Byzantines, Athènes 1930. Compte

— Rendu par Anast. C. Orlandos. — Atene 1932.

Georg Widmer, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Gottscheerlandchens — Quellen und Studien zur Kunde des Grenz — und Auslandsdeutschums, Bd. VII. Verlag von Günther Wolff zu Plauen, 1932.

Narodna Starina. Časopis za historiju i etnografiju Južnih Slovena. Knjiga X. Glavni urednik dr. Josip Matasović. Zagreb 1931. Vsebina: *B. Gusić*, Mljet; *B. Širola*, Fućalice; *J. Matasović*, Nekoji fragmenti historije XVII stoleća, II; *H. Kreševljaković*, Dva Bašnjaka povjesničara (Kadić i Jelenić); *L. Thaller*, Jedna polemika protiv Attomyra đakovčanina; *F. Heffler*, Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolici u XIX stoljeću; *M. Prelog*, Hrvatski hodočasnici u Moskvu godine 1867; Nekrolozi 1931; Publikacije; Bilješke.

Man. A monthly record of anthropological science. Vol. XXXIII, november 1933. Published by The Royal Anthropological Institute, 52, Upper Bedford Place, London, W. C. 1. Vsebina: *T. P. O'Brien*, A chalcolithic cave site in North Syria; — *E. W. Gardner* and *G. Caton Thompson*, Summary Report on the Kharga Expedition of 1932 — 33; — *G. Moretti*, A Hut-Urn recently discovered in the neighbourhood of Rieti, Italy; — Obituary, Reviews, Correspondence.

Летопис Матице Српске. Година CVII — книга 337, свеске за јули — август — септембар 1933. — Издање „Матице Српске“. Нови Сад 1933. Vsebina: *P. Врховац*, Змај-Јован Јовановић; — *С. Ђукић*, Апотеоза Змају, песма; — *Васил Поповић*, Источно питање у Политовој политичкој идеологији; — *М. Цар*, Змај и француска поезија; — *М. Л. Поповић*, Личност Михаила Полита-Десанчића; — *Л. Секу-*

лић, Стогодишњем духу Мих Полита-Десанчића; — *А. Погодин*, Мих. Полит-Десанчић у Русији и о Русији; — *С. П. Бешевић*, Деца чика Јови, песма; — *Д. Ђуровић*, Змај као песник Словенске емоционалности; — *Ђ. Глумац*, Магистрал неуморном Змају, песма; — *В. Новак*, Мих. Полит. Десанчић и Хрвати; — *Ј. Грчић*, Политов белетристички рад; — *К. Н. Милутиновић*, Змај као политички и национални песник; — *Б. С. Стојковић*, Змајева позоришна делатност; — *Мих Полит-Десанчић*, Покојници (завршни део); — *Ситни прилози*; — *Белешке*; — *Од уредништва*.

Sveta Cecilija. Smotra za crkvenu glazbu s glazbenim prilogom. Glasilo Cecilijana Društva u Zagrebu. God. XXVII, sv. 4. Zagreb 1933. Vsebina: *A. Goglia*, Učitelji violončela u Zagrebu i njihovi učenici muzičari. — *K. P. Manojlović*, Muzika i njen razvoj u Bugarskoj. — *B. Birt*, Prije izdanja novoga «Hrvatskoga crkvenog pjevnika». — *Fr. Dugan*, Orgulje stolne crkve u Djakovu. — *F. Dugan*, Nekoje zanimljive orgulje. — *D. Zo. Čop*, Benediktinska opatija u Sekavi. — *O. B. M. Bilješke* o crkvenim pučkim pjesmama u Bosni i Hercegovini. — *Iz hrvatske glazbene prošlosti*. — *Hrvatske pučke popijevke*; *Naši dopisi*; — *glazbena literatura*; — *Razne vijesti*; *Vijesti Cecilijana Društva*; — *Nek je svašta*; — *Glazbeni prilog*.

Наш Језик. Издаје Лингвистичко Друштво у Београду. Уређује одбор. Година II, свеска 3. Београд 1933. Vsebina: *А. Белић*, Позоришни језик; — *М. Реšetar*, Први јануара или први јануар? — *Fr. Ilešić*, Iz savremenog života našeg jezika. — *Д. Костић*, Множина, обична и збирна. — *М. С. Московљевић*, „Опкладоница“ и тим поводом о именицама на -ионица, -аоница. — *М. С. Лалевић*, О значењу неких речи и израза. — *Д. Бушовић*,

„Хвала лепа“ и „Хвала лепо“. — М. С. Лалевић, Однос предлога према неким одличним речима. — Наша пошта.

Епископ Николај, Мисионарска писма. Година II, број 8. Штампарија и печатарезница. „Победа“. Битољ 1933.

Bulletin American School of Prehistoric Research. Edited by G. Grant MacCurdy. No. 9 may 1933. Vsebina: Th. D. McConn., Fossil Men of the Mugharet es-Sukhul, near Athlit, Palestine, Season 1932. — V. J. Fewkes, H. Goldman and R. W. Ehrich, Preliminary Report on an Archaeological Reconnaissance in Yugoslavia, American Expedition, Season 1932. — Vl. Fewkes, H. Goldmann and R. W. Ehrich, Excavations at Starčevo, Yugoslavia, Season 1931 and 1932. A preliminary Report. — R. W. Ehrich, Preliminary Report on an Anthropological Reconnaissance in Montenegro, Season of 1932. Old Lyme, Conn. U. S. A. 1933.

Зборник радова III конгреса словенских географа и етнографа у краљевини Југославији 1930. У име припремног одбора уредио Павле Бујевић. Штампарија „Давидовић“ Павловића и друга. Београд 1933.

Vsebina tega velikega zbornika tvori opis kongresa in predavanj. Material je pravilno razvrščen in skrbno urejen. Lepa knjiga dela čast uredniku.

N. Županić, Les Serbes à Srbčičšte (Macédonie) au VIIe siècle. Extrait de »Byzantion«, tome IV (1927—1928). Imprimerie H. Vaillant-Carmaune. — Liège 1929.

Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. Уредник: Павле Поповић. Књига XII, свеска 2, 3. Државна штампарија краљевине Југославије. Београд 1932. Vsebina: P. Skok, Beleške iz romansko-srpsko-hrvatskih veza; — A. Vaillant, Trois Dieux Ragusains: Hoja, Lero, Dolerija; — Д.

Пантелић, Пред сеобу моштију Стевана Првовенчаног; — А. Ивић, Нова акта о Јоксиму Новићу; — Т. П. Ђорђевић, Један старински учитељ; — Благ. Францев, Фр. Палацки и В. А. Свобода преводиоци ода Л. Мушицког; Нић Вукадиновић, Један мало познати спис Јоакима Вујића; — Благ. Ђоровић, Јован Томић; — Павле Поповић, Јован Томић и архивски рад; — У. Џонић, Рад Јована Томића у Народној библиотеци; — М. Ибровић, Јован Томић као професор књижевности; — Е. Оман, Јован Томић; — Павле Поповић Тестаменат Мароја Мажибрадића; — Павле Поповић и Сп. Васиљев, Ка познавању Милована Видковића; — Ситни прилози; — Књиге и расправе; — Друштва и установе; — Читуља; — Библиографија.

Geografski Vestnik. Letnik IX, št. 1—4. Izdaja in zalaga Geografsko Društvo v Ljubljani. Ljubljana 1933. Vsebina: Sv. Ilešič, Kmetska naselja na vzhodnem Gorenjskem. J. Rus, Triglav v herojski dobi geološke vede; — M. Maučec, Prenaseljenost in sezonsko izseljevanje v Prekmurju; — I. Rakovec, Novi prispevki h geologiji južnega dela Ljubljane. — A. Melik, Kmetska naselja na Slovenskem. — O. Reja, Odnosaji med padavinami in cikloni v Jugoslaviji; — Fr. Habe, Smeri in poti našega izvoza; — R. Savnik, Prirastek prebivalstva v Evropi v desetletju 1920—1930. — Obzornik. — Književnost.

Revue Anthropologique. Organ de L'Institut International D'Anthropologie. Librairie Emile Nourry. Année XLIII, Nro 7—9; Paris 1933. Vsebina: A. Mendes-Correa, Les migrations préhistoriques (le témoignage spécial de la Péninsule ibérique); — F. Regnault, Les maladies de Karl Marx; — N. Kossovitsh et F. Benoist, Contribution à l'étude des indigènes du Maroc (Serie

féminine). — *M. Friant*, A propos d'un cas de persistance de la dentition temporaire chez un homme adult. — *R. Martial*, L'immigration et le pouvoir de resorption de la France (Science et politique de l'immigration); — *I. H. Probst-Biraben*, La main de Fatma et ses antécédents symboliques; — *P. Deffontaines*, L'obstacle de la forêt et les défrichements; — Section d'Eugénique; — Livres et Revues; — Bibliographie.

Litterae Orientales. Orientalischer Literaturbericht. Herausgegeben von Otto Harrassowitz in Leipzig. Heft 56: Oktober 1933. Vsebina: *O. G. Wesendonk*, Zur ältesten persischen Geschichte; — Neuerscheinungen.

Slovenski Biografski Leksikon. Urejuje Fr. Ks. Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora, zvezek 5: Maas-Mrkun. Založila Zadružna Gospodarska Banka. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. Ljubljana 1933.

Јадранска Стража. Glasnik udruženja Jadranske Straže, god. XI, br. 11. Tisk Hrvatske Štamparije S. Vidović. Split 1933.

Don Carlos Rusconi, La destaca-da obra geopaleontologica. Apariado de la Revista de la Sociedad »Amigos de la Sociedad »Amigos de la Arqueologia«, tomo VI, 1932. Monte video-Uruguay 1933.

Bulletin de L'Institut International de Statistique. Tome XXVI, 2ème livraison. Rapports et Communications présentés à la XXème Session de l'Institut International de Statistique, Madrid 1931.

Československo - Jihoslovanská Revue. Redigui A. Uhliř — Praha a Momčilo Milošević — Beograd. Ročnik III, číslo 8. Vsebina: *K. Paul*, Vzpominka na sté výroči příchodu Šafařikova do Prahy. — *Lj. Jonke a Ot. Kol-*

man, Slovenska solidarnost na lingvističkom polju; — *A. Beringer*, O vyučování srbochorvaštině v Československu; — Zpravy a poznámky.

Pavel Brežnik, Klic Gorjancev. Roman. Izdala »Kmetijska Matica«. Natisnili J. Blasnika nasl. Univerzitetna tiskarna in litografija d. d. Ljubljana 1933.

Јосиф Горичар, Moj nacionalni rad za Srbiju i Jugoslaviju. Beograd 1934.

Stevo Vrlinić, Govor ob predaji diplome častnega občanstva adlešičkega bivšemu ministru g. dr. Niku Županiću v Adlešičih, dne 26. julija 1931. Izdali jubilarjevi prijatelji. — Ljubljana MCMXXXI.

Jindřich Veselý, Don Juan jako don Žan a don Šajn u českých lidových loutkářů. Zvláštní otisk z Národopisného Věstníku Československého, Ročník XXII, číslo 2—3. V Praze 1929.

Spominski listi ob tridesetletnici Muzejskega društva v Ptuj (1893 do 1923). Ponatis iz Časopisa za zgodovino in narodopisje l. 1924. Založilo Muzejsko društvo v Ptuj. Vsebina: *V. Skrabar*, Ferdinand Raisp, Življenjska slika iz preteklega stoletja; — *Fr. Kotnik*, Slovenska legenda o sv. Ožbaldu.

Krog. Zbornik umetnosti in razprav. — Uredil R. Ložar. Natisnila tiskarna Veit in drug v Domžalah. — Ljubljana 1933.

N. Županić, Der Anten Ursprung und Name. Extrait des Actes du IIIe Congrès International des Etudes Byzantines, p. 331—339. Athènes 1932.

Terra. Suomen Maantieteellisen Seuran Aikakanskirja. Vuosik 45 Arg. No. 3. Helsinki 1933.

I. Šašelj, Sv. Lovrenc ob Temenici na Dolenjskem in njegove izkopine. Ljubljana 1933.

Гласник Скопског Научног Друштва, књига XI, Одељење друштвених наука. Уредник Р. М. Грујић. Скопље

1932. Vsebina: Н. Вулић, Један нов гроб код Требеништа; — Ф Гранић, Отмица (*haptus*, *raptus*) у грчко-римском праву; — Д. Анастасијевић, Година завеза Фокина с Бугарима; — Н. Радојчић, Један преврћен грчки спомен Косовске битке?; — Р. Трујић, Светогорски азили за српске владоце и властелу; — П Поповић и С. Смирнов, Миниатура породице деспота Ђурђа на повељи светогорском Манастиру Есфигмену из 1429; — Л. Марковић, Две српске плаштанице из XIV. stoleћа у Хиландару; — А. Дероко, Неманичке цркве и манастири у Полимљу; — М. Костић, Бератлиски кнез од Старога Влаха Атан. Рашковић. — Ф. Барјактаровић, Једна бујурулдија о првом српском устанку; — Г. Елезовић, Скопски Исаковићи и паша Јагит-бег; — М. Павловић, О тетовском говору поводом књиге А. Селишчева „Полог“; — М. С. Филиповић, Тајни језици у Велесу; — А. Урошевић, Качаник, антропогеографска студија; — П. Извештаји о проучавању Јужне Србије на терену; — Белешке; — Преглед литературе; — Одговори.

Skrabar, Ferdinand Raišp. Življenjska

E. Pittard et S. Grintzesco, Une nouvelle station Magdalénienne dans la dordogne: Prekourbie II. (Bulletinul Societatii de Stiinte din bluj). Cluj 1931.

E. Pittard, A propos de la coloration rouge des ossements préhistoriques. IVe Session de l'Institut International d'Anthropologie — Portugal 1930 — Extrait). Paris 1931.

Memorandum relatif à la situation des Serbes de Lusace (Wendes) en Allemagne. Au Conseil de la Société des Nations. (Fédération des associations des Amis de la Lusace 1er septembre 1933.

Andjeo Uvodić, Juraj Čulinović (Giorgio Schiavone) dalmatinski slikar

XV stoleća. Prilikom 500. god. rođenja. Izdanje Galerije Umjetnina Primorske banovine, svezak II. Split 1933.

Mićun Pavićević, Svjedočanstvo da su moji »Crnogorci« istiniti. Kao predgovor XV. knjizi. Tiskara Slavko Šek. Samobor 1933.

Akademsko Starešinsko Društvo »Jadran«. Poročila na III. rednem letnem občnem zboru dne 12. jan. 1933. Natisnila »Narodna tiskarna«. Ljubljana 1933.

Милисав В. Лутовац, Сточарство на северноисточним Проклетијима. (La vie pastorale dans les Prokletije nord-orientales.) Штампано приходом из фонда Вл. Карића. Цена 15 динара. Београд 1933.

Lavo Čermelj, Jurij Vega. Ob sto petdesetletnici Vegovega logaritmovnika. (»Življenje in Svet«, knjiga 14, štev. 20). Ljubljana 1933.

Zerbster Jahrbuch, Im Auftrage des Zerbster Geschichtsvereins herausgegeben von Reinhold Specht. XVII Jahrgang. Verlag Fr. Gast. Zerbst 1932.

Sociedad Española de Antropología etnografía y prehistoria. Actas y Memorias, Tomo XII, cuaderno 1. Museo Antropológico Nacional. Madrid 1933.

Vsebina: Pérez de Barrada, El color en la vida y en el arte de los pueblos. — Barras Aracón, Notas sobre humanos prehistóricos, proto-históricos y antiguos de España. Morán, De etnografía antigua y moderna.

Borivoje Ž. Milojević, Littoral et îles Dinariques dans le Royaume, de Yougoslavie. Etude géographique. Mémoires de la Société de Géographie de Belgrad, volume 2. Imprimerie Nationale du Royaume de Yougoslavie. Prix 75 Dinars. Beograd 1933.

H. Renier, Die Niederschlagsverteilung in Südosteuropa, Zémoires de

la Societe de Geographie de Beograd, vol. 1. Imprimerie »Mlada Srbija«. Prix 30 Din. Beograd 1933.

Stevan Ivanić, Žiča. Ispitivanje jednog naselja. Biblioteka Centralnog Higijenskog Zavoda, 9. Beograd 1932.

Kerubin Šegvić, Hrvat, Got, Slava djelu Tome Splićanina. Preštampano iz »Nastavnog Vjesnika sv. 5—8, knj. XL. Zagreb 1932.

W. Klingbeil, Kopf- und Maskenzauber in der Vorgeschichte und bei den Primitiven. Berlin 1932.

Branimir Gušić, Mljet. Antropogeografska ispitivanja, I dio. Etnološka biblioteka, 14, uređuje prof. Vladimir Tkalić. Zagreb 1931.

J. A. Valšík, Sekundárni znaky pohlavni u prazské školní mládeže. Zvláštní otisk z časopisu »Praktický lékař«. Praha 1933.

Carl Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa. Die quadiſch — jazygische Kriegsgemeinschaft im Jahre 374/75. Mit einer Kartenbeilage. Akademie der Wissenschaften in Wien, philos. histor. Klasse, Sitzungsberichte 209 Band, Abhandlung. Wien 1929.

Carl Patsch, Beiträge Zur Völkerkunde von Südosteuropa. Die Völkerbewegung an der unteren Donau in der Zeit von Diokletian bis Heraklius. I Teil: Bis zur Abwanderung der Goten und Taifalen aus Transdanubien. Mit Zwei Kartenbeilagen. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 208 Bd., 2. Abhandlung, Wien 1928.

Kazimira Jeżowa, Politische Propaganda in der deutschen Geographie. Towarzystwo Prozyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku E. V. Danzig 1933.

П. Ј. Одавић, О скулптури Мештровићевог „Споменика захвалности“. Живот и уметност, I Београд 1932.

Драг. Костић, Старост народног епског песништва нашег. Прештампано из Јужнословенског филолога, књига XII. Београд 1933.

Metod Dolenc, Sorodni odmevi črnogorskih pravnih zgodbic in slovenskega običajnega prava. Ponatis iz »Časopisa za zgodovino in narodopisje«, letnik XXVI. Maribor 1932.

А. Ђ. Костић, Сексуалност у српској народној поезији. Београд 1933.

Dr. Kazimiera Jeżowa, Die Bevölkerungs- und Wirtschaftsverhältnisse im westlichen Polen. Zu Rauschnig's Buch: Die Entdeutschung Westpreussens und Posens. Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku E. V. Danzig 1933.

Dr. Božidar Širola, Etnografski Zapisi s otoka Raba. Preštampano iz XXVIII knjige Zbornika za narodni život i običaje južnih Slovena. Zagreb 1931.

L. Golobič, Porod, svatba, smrt (Semič v Beli Krajini). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena, na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, knjiga XXVIII, svezak 2. Urednik Dr. D. Boranić. Zagreb 1932.

Gino Bottiglioni, Atlante linguistico etnografico italiano della Corsica. Promosso dalla R. Università di Cagliari. Disegni di G. Colucci. L'Italia dialettale, Supp. I, serie II. Pisa 1932.

Др. Радован Н. Казимиrowић, Наше народне шаре. Српска Краљевска Академија. 25 књига. Награђена из Задужбине архимандрита Нићифора Дучића. Београд 1930.

T. W. König, A. Bychan und H. Findeisen, Kaukasus, Armenien (Literatur). Sonderabdruck aus Ethnologischer Anzeiger, Bd. II, Heft 5.

Marijana Heneberg - Gušić, Etnografski prikaz Pive i Drobnjaka. Etnološka biblioteka, uredjuje prof. Vlad. Tkalčić. Zagreb 1930.

Leo J. Sternberg, Die Ethnologie der Gegenwart. Neueste Fortschritte. Wissenschaftliche Strömungen und Methoden. Ins Deutsche übertragen von A. Bychan.

Otto Schlaginhaufen, Der Schädel des Mathematikers Ludwig Schäfli. Separatabdruck aus den Mitteilungen der Naturforschenden Gesellschaft in Bern aus dem Jahre 1931. Akademische Buchhandlung vorm. M. Drechsel. Bern 1931.

Else Krohn, Vorislamisches in einigen vorderasiatischen Sekten und Derwischorden. Ethnologische Studien, Band I, Heft 4. 1933.

Јован Цвијић, Балканско Полуострво и јужнословенске земље. Основи антропо-географије, књига II: Психичке особине јужних Словена. (Са 1 картом изван текста.) Превео с француског Др. Бори-воје Дробњаковић. Издавачка књи-жарница Геце Кона. Београд 1931.

Владимир Ђоровић, Историја Југо-славије. (Народно Дело, уређује П. М. Петровић.) Београд 1933.

Jože Rus, Kralji dinastije Sveladićev, najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov (454—614). Vel. 8°, 207 strani. Ljubljana 1931.

Dr. René Martial, L'immigration et le pouvoir de résorption de la France. Science et politique et l'immigration. (Revue Anthropologique, organ de l'Institut International d'Anthropologie, Extrait). Libraire Émil Nourry. Paris 1933.

Dr. René Martial, Etude de l'aliénation mentale dans ses rapports avec immigration. Extrait de L'Hygiène, Journal de psychiatrie appliquée. Nos 2 et 3. Paris 1933.

Dr. Božidar Širola, Etnografski za-pisi s otoka Raba. Preštampano iz XXVIII. knjige Zbornika za narodni život i običaje južnih Slovena. Za-greb 1931.

И. Вулић, Један нов гроб код Тре-бенића. (Сепаратни отисак из „Гласника Скопског Научног Друштва“ (Bulletin de la Société Scientifique de Skoplje, XI, 5). Skopje 1932.

Ivan Vrhovnik, Ivan Vrhovec. Doneski k njegovemu življenjepisu in bibliografija njegovih del. Izdala zgo-dovinska sekcija muzejskega društva za Slovenijo. Ljubljana 1933.

Janko Polec, O odpravi nevoljni-štva na Kranjskem. Ponatisk Zborni-ka znanstvenih razprav pravne fakul-tete v Ljubljani, št. IX. Tiskarna »Slo-venija« v Ljubljani. 1933.

Michał Cwirko-Godycki, Zarys antropometriji. Lwów 1933.

A. Bychan et Else Krohn, Euro-pa. Sonderdruck aus Ethnologischer Anzeiger, Bd. II, Heft 5. 1931.

Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XLIII, 2. Ured-nik Vladislav Skarić, Sarajevo 1931.

Radmila Petrović-Radojčić, Zna-čenje kamena o vratu po ispitivanji-ma g. Ilije Jelića. Kritika jedne »isto-risko-pravne studije«. Zagreb 1931.

Walter Schmid, Norisches Eisen. Beiträge zur Geschichte des österrei-chischen Eisenwesens. Im Auftrage der Österreichisch-Alpinen Montan-gesellschaft herausgegeben von Dr. Maja Loehr e. c. Abt. I, Heft 2. Ver-lag Julius Springer. Wien-Berlin 1932.

Erica Kugler, Körperproportionen und Kopfform bei Neugeborenen. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der philosophischen Doktorwürde vor-gelegt der philosoph. Fakultät II. Be-gutachtet von Herrn Prof. Dr. O. Schlaginhaufen. Art. Institut Orell Füssli. Zürich 1932.

P. Bogatyrev, Zur Frage der vergleichenden historischen Ethnographie. (Charisteria Gvilelmo Mathesio Quinquagenario a discipulis et circuli linguistici pragensis Sodalibus oblata. Praga 1932.

H. С. Державин, Славяне и Византия в VI в. („Язык и литература“, том. VI, РАНИМХИРК, научно-исследовательский институт речевой культуры). Издательство Академии наук СССР. Leningrad 1930.

Edmund Schneeweis, Die Hochzeitsbräuche der Serbokroaten in ihren Hauptelementen. (S. A. aus der Festschrift für Prof. Spina.) Praga 1929.

Rig. Tidskrift atginen an Föreningen for svensk Kulturhistoria. Sextonde årgången, Häft 4. Stockholm 1933.

Др. Миленко С. Филиповић, Модрича. Са 2 карте и 6 фотографија у тексту. Пишчево издање. „Немања“ задужбинска штампарија Вардарске бановине. Скопље 1932.

N. Županić, Nepoznat Ketteov prevod Marcijalovog epigrama „Galla, nega“... („Зборник у част Богдана Поповића“, str. 174—176.) Издавачка књижарница Геце Кона. Београд 1929.

C. Täuber, Entwicklung der Menschheit von den Ur-Australien bis Europa.

Auf Grund der neuesten Forschungen über die Wanderungen der Ozeanier. Grethlein et Co., A.-G., Zürich und Leipzig 1933.

Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. („Kosmos“, zbirka poljudno znanstvenih in gospodarskih spisov, spominov, potopisov, i. t. d.) Jugoslovanska knjigarna, 4°, strani 256; 7 zemljevidov ter 32 ilustrovanih tablic. Cena 98 Din. Ljubljana 1934.

Ст. Станојевић, Од Велбужда до Косова. Отштампано из „Братства“ XXVI. Београд 1931.

N. Županić, Bela Krajina, dežela solnca in grozdja. („Dolenjska Metropola Novo mesto“, uredil A. Podbevšek, str. 8—9.) Izdal in založil „Progres“, zavod za pospeševanje mednarodnih trgovskih zvez v Novem mestu. Ljubljana 1930.

Adolf Hitler, Mein Kampf. Zwei Bände in einem Band. Ungekürzte Ausgabe. Erster Band: Eine Abrechnung; zweiter Band: Die nationalsozialistische Bewegung; 97—101 Auflage, 8°, str. XX + 781. Verlag Franz Eher Nachfolger, G. m. b. H. München 1934.

Ст. Станојевић, Постанак српског народа. Београд 1934.

Dosedanji sotrudniki „Etnologa“ 1927—1933:

Brejčeva Mia, ban. uradnica, Ljubljana.
Brežnik dr. Pavel V., gimn. profesor, Ljubljana.
Bučar Vekoslav, publicist, Ljubljana.
Burian dr. Vaclav, univ. lektor, Ljubljana.
Ehrlich dr. Lambert, univ. profesor, Ljubljana.
Filipović dr. Milenko, univ. profesor, Skoplje.
Gaspari Maksim, akad. slikar in restavrador Etnografskega muzeja, Ljubljana.
Kelemina dr. Jakob, univ. profesor, Ljubljana.
† Koblar Anton, dekan, Kranj.
Kotnik dr. Fran, prosvetni inšpektor v p., Celje.
Kriss dr. Rudolf, zasebnik in znanstvenik, Berchtesgaden na Bavarskem.
Kus — Nikolajev dr. Mirko, kustos Etnografskega muzeja, Zagreb.
Maister Hrvoj, ban. uradnik, Ljubljana.
† Mantuani dr. Josip, direktor Narodnega muzeja v p., Ljubljana.
Markič Mihael, gimn. profesor v p., Ljubljana.
Murko dr. Matija, univ. profesor v p., Praga.
Oštir dr. Korl, univ. profesor, Ljubljana.
Pavel dr. Avgust, profesor, Sombatelj, Ogrsko.
Pavičević Mićun, inšpektor Glavne kontrole in književnik, Zagreb.
† Peisker dr. Jan, univ. profesor v p., Nemški Gradec.
Preobraženski dr. Nikolaj F., univ. lektor, Ljubljana.
Radojčić dr. Nikola, univ. profesor, Ljubljana.
Rus dr. Jože, knjižničar drž. knjižnice, Ljubljana.
Saria dr. Balduin, univ. profesor, Ljubljana.
Skok dr. Petar, univ. profesor, Zagreb.
Stelč dr. Francé, spomeniški konservator in banski spomeniški referent, Ljubljana.
Šašel Ivan Feliks, župnik v p., Št. Lovrenc na Dolenjskem.
Škerlj dr. Božo, priv. docent, Ljubljana.
Trojanović dr. Sima, univ. profesor, Skoplje.
† Vurnik dr. Stanko, kustos Etnografskega muzeja, Ljubljana.
Zega Nikola, upravnik Etnografskega muzeja v p., Beograd.
Župančič dr. Niko, direktor Etnografskega muzeja, Ljubljana.

International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences

UNDER ROYAL PATRONAGE

FIRST SESSION: LONDON: 30 JULY — 4 AUGUST, 1934

PRESIDENT.

THE EARL OF ONSLOW.

PRESIDENTS OF SECTIONS.

Professor G. Elliot Smith, F.R.S.	<i>Anatomy and Physical Anthropology.</i>
Professor F. C. Bartlett, F.R.S.	<i>Psychology.</i>
Professor C. B. Fawcett	<i>Demography and Population Problems.</i>
Dr. A. C. Haddon, F.R.S.	<i>Ethnography.</i>
Henry Balfour, F.R.S.	<i>Technology; Arts and Crafts.</i>
Professor C. G. Seligman, F.R.S.	<i>Sociology.</i>
Professor Rev. Dr. E. O. James	<i>Religions.</i>
Dr. Alan H. Gardiner, F.B.A.	<i>Language and Writing.</i>

CHAIRMAN OF EXECUTIVE COMMITTEE: Captain Thomas A. Joyce.

TREASURER: Harry G. Beasley.

SECRETARIES: Professor John L. Myres, F.B.A. Alan Houghton Brodrick
Assistant Secretary: Adrian Digby.

This Congress is designed to include all those departments of research which contribute to the scientific study of man, in their application to races, peoples and modes of life.

The Meetings will be held at University College, London, W.C.I, and at the Wellcome Historical Medical Museum close by.

The Opening Session will be on Monday, July 30th, 1934, and will be followed by an Official Reception. The Sections will meet daily until Saturday, August 4th. There will also be General Sessions for the formal business of the Congress, and for addresses and discussions of more than sectional interest.

After August 4th, visits will be arranged to the Universities of Oxford and Cambridge, to the Public Museums of Liverpool and Manchester, and to other places of interest.

The Subscription for Membership of the Congress is £1. This entitles the Member to speak and vote at all meetings of the Congress, to receive the printed Proceedings, and to purchase other publications of the Congress at Members' prices.

Not more than two persons from the family of any Member may be registered as Associates, and obtain a ticket at half-price. Associates may attend the meetings, excursions and receptions, but may not speak or vote, and will not receive the printed Proceedings.

Subscriptions should be addressed to the *Treasurer*; all other communications to the *Secretaries*, c/o Royal Anthropological Institute, 52, Upper Bedford Place, London, W.C.1.

Errata.

- Na strani 86, vrsta 1 (naslov), bi moralo stati *donje* (severne) moravske doline mesto *zgornje* (južne) moravske doline.
- „ „ 157, „ 13, bi morala stati pri Levstik* pripomba: *V. Levstik*, Od rapsodije do epa. („Slovenski Narod“ LVII, št.127, 128, 129). Ljubljana 1925.
- „ „ 158, „ 3, bi moralo stati pri *Prodanovića* pripomba: *Јаша Продановић*, Књижевни преглед: На народну. („Српски Књижевни Гласник“ XIV, Нов. Сер. стр. 439—447). Београд 1925.
- „ „ 159, v poslednji vrsti odpade pripomba pri besedi *Dichtung**.
- „ „ 330, bi moralo stati pod sliko J. Matiegke: rector magnificus mesto rector magnifias

